BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
1 A
26/1

Mi-1-A-26

14-1-9-26

Compendium

NATVRALIS PHILOSOPHIAE.

LIBRI DVODECIM DE cõſideratione rerũ naturaliũ, earũmq; ad ſuum Creatorẽ reductione. Per fratrem Franciſcũ Titelmãnum Haſſelenſem, ordinis fratrum Minorũ, ſanctarum ſcripturarũ apud Louanienſes prælectorem.

Sanctæ Mariæ Nouæ Seruorum Peruſiæ.

IN SECVNDA HAC EDITIONE, PRAEter vigilantiorem caſtigationem, & alphabeticũ indicem totius operis, definitiones quoq; Ariſtotelicæ & diuiſiones pleræq; ad verbũ maiuſculis literis, locis ſuis habentur inſertæ, cũ earundem breui declaratione: alia quoque nõ pauca ſparſim ad editionem priorem ſunt adiecta, quemadmodum ex collatione facile liquet.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

PARISIIS.

Apud Ioannem Foucherium, in via Iacobæa ſub ſcuti florentiæ Interſignio.

1542.

Ordo & mate-

RIA LIBRORVM DVODECIM SEQVENTIVM.

¶ Liber primus tractat de principiis rerum naturalium.
¶ Liber ſecundus, de cauſis rerum naturalium.
¶ Liber tertius, de motu & accidentibus eius.
¶ Liber quartus, de infinito, loco, vacuo, & tempore.
¶ Liber quintus, de generatione & corruptione rerum naturalium.
¶ Liber ſextus, de meteorologicis impreſsionibus.
¶ Liber ſeptimus, de cœlo & mundo.
¶ Liber octauus, de anima in generali, & de potentiis vegetatiuæ, déque longitudine & breuitate vitę.
¶ Liber nonus, de ſenſibus exterioribus & eorũ ſenſibilibus.
¶ Liber decimus, de ſenſibus interioribus, déque ſomno & vigilia.
¶ Liber vndecimus, de intellectu & præcellentibus eius officiis.
¶ Liber duodecimꝰ, de appetitu ſenſitiuo & voluntatis præcellentia.

PSALMVS NVNCVPATORIVS OMNIVM CREATORI, Trino & vno Domino.

Videbam ego librum latum, pulchrum, & magnum, & vterum eius quaſi grauidatum, & tanquam prægnantem conſpiciebam in viſione mea.

Intendi mentis aciem, & vidi de vtero eius enaſci libros plurimos: & contemplabar ſi non imminueretur partu tam multiplici grauidatus vterus.

Non potui conſiderare imminutionem eius: quanto plures prodibant fœtus, eo magis videbatur intumeſcere.

Dimicabant ſecum intra me cogitationes meæ: & cogitabam varia, voluebamq́; plurima, quoniam tenebar rei miraculo.

Mulierum partus me docuerāt, fœtu egreſſu abſcedere collem vteri: monticulus, quem gignit latens in occulto, cadere ſolet egreſſo vagiente.

Propterea tenebat me rei nouę miraculum: & luctabar ego cum cogitationibus meis, neque inueniebam exitum.

Feci mihi ſcalas altas, vt introſpicerem in vterum libri: erat enim excelſus & eleuatus longe ſupra paruitatem meam.

Datum eſt mihi poſt laborē multum introſpicere à longe: contemplatus ſum (ſed pluſquam caligantibus oculis) quid inhabitaret in vtero, aut quæ eſſet huius cauſa miraculi.

Contemplans video vterum velut abyſſum: & qui ſedebat in eo, non poterat videri, neque menſura neque erat finis magnitudinis eius.

Deſii admirari poſtquam videram: dixit enim, quomodo minuetur vterus qui in ſe habet inhabitantem infinitum & immenſurabilem?

Quid enim ſi egrediuntur ex illo fœtus paruuli, quādo manet intra vterum ipſe de quo fœtus procedunt, maximus & implens omnia?

Parabola hæc quam aſſumpſit, confitetur gloriam illi qui creator eſt & dominus omnium tibi dominator domine, pater ſancte, rex cœli, terræ, & marium.

Tuam gloriam eloquitur ſimilitudo mirabilis libri huius

& ad te pertinet gloria inhabitantis in eo.

Tu feciſti librum magnum & latum: vniuerſam hanc mundi machinam ſpatioſam & ſpecioſam valde in creaſti.

Scripſiſti in eo mirabilia multa & magna incerta quoque & occulta ſapientiæ tuæ impreſsiſti in eo.

Immenſam potentiam tuam, & incomprehenſibilem ſapiẽtiam deſcripſiſti in eo: ineſtimabilem quoque bonitatem & perfectionem tuam.

Singulæ quæ ſunt in eo creaturæ, ſingulæ ſunt paginæ libri ſinguli ſunt characteres, ſingulæ perfectiones, quæ inueniũtur in illis.

In oculis omnium legendum expoſuiſti librum iſtum: volumen hoc volui facis atque reuolui ante conſpectum omniũ populorum.

Legunt in eo quibuſcunque leuare placuerit oculos: intellectum quoque das omnibus, qui pio corde abs te popoſcerint.

Veruntamen intra vterum illius tu poſuiſti habitationem tibi intimus enim es & præſentiſsimus machinæ quam creaſti, quicquid eſt creatum pœnitiſsime inhabitans.

Conſiderauerunt librum hunc plurimi, & viderunt quoniam eſſet fœcundus nimium: & de libro hoc ediderunt libros ſine numero.

Viderunt quoniam ad intelligendum eſſet liber difficilis ſe ſectatoribus ſuis multiplicatione verborum atque librorum conati ſunt explanare illum.

Magi, Sophi, atque Philoſophi innumeri, operam impenderunt in conſiderãdis paginis libri huius te quoque authore inuenerunt nõ pauca veritatis tuæ, quam deſcripſeras in illo.

Inuiſibilia enim quæ de te cognoſci poterant, per facturã tuam feciſti intellectu ab illis conſpici: ſempiternam potentiam, virtutem, & bonitatem tuam.

A te procedebat quicquid deſcribebant veritatis tuæ: à te nãque pater luminũ eſt omnis veritas, & tu manifeſtaſti illis.

Verumtamen vanitates multas im miſcebant veritatem modicæ: erroribus multis ac vanis opinionibus nimium erant permixta eorum omnia.

Non enim lumen plenum erat in oculis eorum: & quaſi ſine lumine excæcatis oculis legentes, non potuerunt quæ deſcripta erant penitus cognoſcere.

Excæcauit enim eos affectus non bonus: nequam oculus totum corpus fecit eſſe tenebroſum.

Dicentes enim ſe eſſe ſapientes ſtulti facti ſunt: quia nõ dederunt gloriam Deo cœli, qui creauit omnia.

Cum adorare debuiſſent, populiſque adorabilem prædicare, quem in lectione libri huius cognouerant: diſsimulare maluerũt, ſéq; glorificare magis concupierũt, quã creatorẽ Deũ.

Quomodo paruuli in libro formulis pulchris decorõ hærent: in floſculis paginarum, neque perpendunt quæ deſcripta eſt in eo veritatem.

Ita aſpiciebant iſti in creaturarum pulchritudinem, ſúntque oblectati in eis: veritati autem quæ continebatur, quæque parata ſeſe erat aperire legentibus, non intenderunt cultu debito.

Propterea non ſunt inuenti digni ampliòre lumine: quoniã acceptis male vſi deprehenſi ſunt.

At verò, vbi venit plenitudo temporis, vt ſanaretur cæcitas generis noſtri: miſiſti tu domine lucem tuam quæ illuminat omnem hominem.

In hoc lumine ſalubriter iam legimus librum iſtum qui ante fuerat ſterilis: docet enim nos ſcientia ſalutaris fidei, in vniuerſa te venerari creatura tua.

Qui attente in lumine ſpiritus tui conſiderauerit opera tua: delectabitur, ſuauiſsime Deus author omniũ, in factura tua.

Inueniet in ea materiam laudis quam recitet tibi: confeſſionis, amoris, & ſancti deſiderij.

Qui enim opificem diligit: quomodo non oblectabitur in opere eius: quomodo nõ refricabit operis contemplatio memoriam artificis, & confirmabit deſiderium eius?

Ita pater ſancte, creator omnium, hoc animo deſcripſimus conſiderationẽ creaturæ tuæ in adminiculũ ſimplicium, quibus placitũ erit tuorum operum attentius aliquid perſpicere.

Quæ veteribus illis Philoſophis qui ante lucem ſurrexerãt manifeſtati: vbi conſentanea inuenimus veritati, vendicauimus in vſum noſtrum.

Nihil enim immundum putamus, quod ſanctificatur & purificatur in fide tua: non ſunt abominandi theſauri Ægypti cum conſecrantur tabernaculo tuo.

Quæ verò ſupra ſenſum ſunt hominum, & quæ ratio mon-

ſtrare non potuit: ex viris quos ſacer tuus illuſtrauit radius deſumpſimus ea.

Ita pater, collecta hæc labore noſtro offerimus tibi: ꝓpter tuam gloriam deſcripſimus, tuæ quoque mancipamus gloriæ.

Confido enim, quod falſitas non inueniatur in opere iſto neque mendacium: omnis autem veritas tibi debet cõſeruari, qui es Deus veritatis.

In hoc autem potiſsimum tu noſti fuiſſe conatum noſtrũ: vt formulam præberemus Philoſophari cupientibus, qua in te diſcerent regere omnem conſiderationem ſuam.

Non enim ignoras, quanta ſit in re iſta abuſio: & quam ra rus ſit qui ſic doceat contemplari creaturam tuam, vt tibi accedat gloria, tu optime habes cognitum.

Praua curioſitas in feces abducit multos: in profundum facit immergi, vt ad te non leuent oculos.

In ſpinis & vepribus hærent plurimi, & dilacerantur in cogitationibus & adinuentionibus ingenij ſui.

Qui autem te quæſierint in horto creaturarum tuarum, inuenient fragrantiam floſculorum bonorum: & qui cognitioni tuæ maieſtatis aptauerit omnia ſtudia, ipſe paſcetur in delicijs tuis.

Suſcipiat itaque dominus meus quæ offert tibi ſeruulus tuus: ſertum de roſis horti tui ſuſcipe de manibus pueri tui.

Fac proſit olfacientibus illud, & excitatos odore creaturæ tuæ, ſubuehe in amorem ſanctum tuum.

Ego verò ſperabo in miſericordia tua: & adijciam ſemper ſuper omnem laudem tuam.

Gloria patri & filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper: & in ſecula ſeculorum Amen.

FINIT PSALMVS.

DEO SEMPER ET VBIQVE GLORIA.
VNA, VNI, VNDE, EO OMNIA.

EPISTOLA NVNCVPATORIA.

¶ Optimæ ſtudiorum parenti, ſemper venerandæ Artium liberalium Facultati, in præclara Louanienſi Academia creditos alumnos fideliſsime educanti, Frater Franciſcus Titelmãnus Haſſellenſis humilis eiuſdem diſcipulus cum omni reuerẽtia humile offert obſequium.

CVm ante annos aliquot, optima ſtudiorum parens, è tuo gremio ad ſacram Minorum Fratrum religionem me contuliſſem, ac non multo poſt ſuperiorum imperio (quibus reluctari nec poteram, nec debebã) compellerer ad eam doctrinam fratribus communicandam, quam è tuis ſuxeram benigniſsimis fœcundiſsimiſque vberibus, id eſt, ad prælegendas Philoſophicas diſciplinas, vt mihi iniunctum obedientiæ mandatum pro fratrum ſimplicium vtilitate, quàm poſſem fideliſsime perficerem, viſum fuit hoc mihi bonum conſilium, vt ea quæ olim tuo inſidens gremio, partim à doctiſsimis præceptoribus (cuiuſmodi ſemper plurimos aliis) viuæ vocis magiſterio acceperã, partim ex mutorũ magiſtrorum ſcriptis, id eſt, eruditorum Philoſophorum libris, pro ingenioli mei tenuitate hauſerã, ſuccincte breuiterque velut in compendium colligerem, ac nihilominus lucide & ordinate quantum poſſem omnia diſponens, nihil eorum quæ eſſent neceſſaria omitterem. Sic enim ſimplicium fratrum cõditioni iudicaui vtilius, vtpote quibus bona diei noctiſq; pars diuinis hymnis declarandis ſacris pagẽdis myſteriis, & circa proximos exercendis hierarchicis actibus, foret impendenda ita vt ad Philoſophiæ ſtudia minimum temporisupereſſet, neque vacaret eorum qui plenius illa tractarunt prolixos & difficilles commentarios euoluere. Ad phyſicam autem diſciplinam in compendium contrahendam meum deſiderium peculiariter etiam illud accendit, quòd hanc rem à nemine hactenus tentatam conſpicerem. Nam in Dialecticis, vel vſque ad nauſeam abunde multos inuenias, qui totam librorum ſeriem per ordinem ſunt proſequuti. Hactenus autem qui Phyſicæ diſciplinæ amplitudinem compendio

ſtrinxiſſet (quod ego quidem ſciam) extitit nemo. Ac proinde videbar mihi operæprecium facturus ſi tam commoda oblata occaſione, quod animo inſederat opere perficerem. Neque enim minimam præſtare mihi videtur ſtudiis vtilitatem, qui ea quæ à prioribus multa prolixitate & obſcuritate tractata fuere, ſua induſtria atque diligentia in compendioſam ordinátamque breuitatem laborant contrahere. Quos enim inuoluta prolixitas moleſtáque difficultas deterrent, plærúq; grata breuitas & compendioſa facilitas ad honeſta ſtudia inuitant. Super hæc vero propoſitum noſtrum vehemẽter adiuuit, animumque addidit, quod videbam phyſicam diſciplinam, ſi recte & pro ſua dignitate tractaretur, ad ſacrã Theologiam plurimum omnino habere momenti, & ad Dei pleniorem cognitionem: neque ad Dei tantum cognitionem, verumetiam ad Dei excitandum amorem mirum in modum conducere: quæ duo (nempe Dei cognitio & amor) omnium debent eſſe honeſtorum ſtudiorum vltimus atque præcipuus finis. Et geſtiebat animus, hac in parte aliquam tibi, optima mater oſtendere gratitudinem: videlicet demonſtrando eas diſciplinas quibus tibi creditos alumnos inſtituis, non ſolum ad eruditionem abſolutam eſſe omnino neceſſarias, verumetiam ad pietatem (quæ ad omnia vtilis eſt) plurimum conducentes: vt merito ſanxerint venerandi Theologorum Magiſtri neminem vllo Theologiæ titulo inſigniendum, itidem & medicinæ honorandi ex ſacræ paginæ inſtructione profeſſores, neminem ad ſuæ profeſsionis vllum gradũ admittendum, qui non prius in tuo gremio fotus, tuoque ſaluberrimo lacte paſtus fuerit, imo & ablactatus. videlicet hoc ipſo ſuo iudicio manifeſtiſsime atteſtantes, quod nulla omnino diſciplina (neque quæ ad corpus, neque quæ ad animam ſpectat) abſque tuæ inſtitutionis præiacto fundamento, ſolida poſsit conſiſtere. Nunquam enim viri prudentiſſimi id ſtatutis editis cauiſſent, niſi prorſus ſolido veritatis cibo ineptos iudicaſſent, quos non tu prius tuo lacte potaſſes. Itaque, cum hos Phyſicæ conſiderationis libros, Phyſicæ diſciplinæ hoc compendium, multorum precibus importunis diu multumque ſolicitatus, tandem acquieſcens amicis poſtulationibus in lucem edere decreuiſſem, poſt Deũ omnis boni primum authorem & omnis parentem veritatis, non inue-

nire potui in terris, cui hunc laborem iuſtius poſſem quã tibi, mea nutrix, mea fotrix, mea opima mater, dedicare ac nũcupare. Eſt enim hæc Dei inſtitutio vt ſingulas, vnde effluunt illuc & refluant. Ad locum (inquit ſapientiſsimus ille rerum naturalium inueſtigator Eccleſiaſtes) vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterum fluant. Quæ nos ergo primum quidem à Deo omnis veritatis doctore, poſt hunc autem ex tua inſtitutione accepimus, iuſtum eſt illi vt primario datori per gratiarum actionem accepta referri, ac deinde in te quoque vnde nobis effluxerunt refluere. Si vero hunc noſtrum laborem tibi non ingratum, ac tuis alumnis non inutilem compererimus, quod nũc in phyſica diſciplina egimus, forſitã & in Dialecticis aliquando tentabimus. Puto enim & illic laborem ſupereſſe Chriſtiano operatio, hactenus à nemine ſuſceptum, quo mirum in modum illius quoque diſciplinę dignitas poſsit exaltari. Qui te ſuorũ puerorum nutricem inſtituit, ipſe te quoque fœlici ſtatu conſeruet, & multa ſemper prole fœcundet, vt ſis quaſi vitis abũdans in lateribus domus eius, ſintque filij tui ſicut nouellæ plantationes oliuarum, in circuitu delicatiſsimæ menſæ tuæ.

INDEX ALPHABETICVS EORVM QVAE IN SEQVENTIBVS TRACTANTVR.

A Bſtracta & cõcreta vñ dicãtur, & duplex abſtractũ deſcribitur. fo.

Actus primus & ſecundus q̃d ſit. 118
Actus quomodo libertatẽ participant tametſi voluntas actu non imperat. 222
Actus qui nõ mereãtur. ibi.
Actus voluntatis participes ſunt, etiam dum voluntas ligata eſt. ibidem
Actus in ebrietate admiſsi non excuſantur à pctõ. ibidẽ
Adaliquid exceſsione, defectione actiui paſsiui, motiui, & mobilis, quid. 33
AEquinoctialis circul9 cur dicatur, & cur æquator, cingulum. 104
AEquinoctium vernum & autumnale quid. 106
Aeſtimatiuę officiũ, & ipſam eſſe motus principium. 162
Aeſtimatiuæ duplex operatio. foli. 163
Aeſtimatiuæ ab imaginatiua differentia. 163
Eeſtimatiua an eadem ſit cũ phantaſia dubitatur. 164
Aeſtimatiua diuidit, & cõponit quod quidam phantaſiæ tribuunt. 164
Aeſtimatiua in homine quã in cæteris animalibus nobilior eſt, & quomodo hæc ab illa differat. 164
Aeſtimatiuæ ſeu phantaſię locus, & deſpectio, & officia. 165
Aeſtimatiua ſomnia naturalia operatur. 178
Aeſtimatiua mouet obiectum. 204
Affectiones amor gaudium &c. ſpirituales in intellectiuo appetitu inueniuntur, quemadmodum corporales in ſenſitiuo ſunt. 205.206
Affectiones cur dicantur, & non paſsiones. ibidem
Agens naturale non poteſt ſeipſum ſecundum vtranque partẽ mouere, neque à ſeipſo moueri 33
Agẽs & patiẽs, ſimilia & diſſimilia cur eſſe debeãt. fo. 64
Alteratię quid, & quomodo ab aliis motus ſpeciebus differat. 60
Amor omnium paſsionum radix. 208
Anima rationalis à corpore ſeparata corpori iungi cupit, quod angelis non competit. 11
Anima rationalis corporis

corruptionē non corpus,deteſtatur. 12
Anima rationalis ſeipſam mouet. 33
Anima vegetatiua nutritionis eſt cauſa,& augmentationis naturalis. 61
Antiperiſtaſis quid. 75
Antiperiſtaſis duobus fit modis. ibidem.
Anima rationalis ab intelligentiis differt. 93
Annus biſſextilis quis, & quare hoc nomine appelletur. 67
Angelus ille primus cur lucifer dictus ſit. 100
Anima quid. 116
Animæ aliæ duæ definitiones. 117.123
Anima in tres ſpecies diuiditur. ibidem.
Animæ tres, tãtum ratione differūt, & in ſingulis corporis partibus ſimul ſunt. 118
Animarum,ſola rationalis à corpore ſeparata non perit nec de potentia materiæ educitur. 119
Anima rationalis à corpore ſeparata quomodo ſeruet alligatas potentias organo corporeo. 119.120
Angeli paucis operationibus, hominibus plura aſſequuntur. 121
Animalia quædam ex corruptione naſcuntur, alia indifferenter ex hac,& ex ſemine, alia ex commiſtione ſpecierum,quorum prima & poſtrema generationem neſciunt. 124
Animalia quædam cur citius homine ambulent,aliaſque vitales operationes exerceant. 129
Animalia quædam cur reſpiratione odorentur,alia vero minime. 148
Animalia quędam cur odoratus organū habeant tectū, alia vero non. 151
Animalia quędam cur guſtum non habeant. 152
Animal omne, & ſolum animal dormit.& quare. 172
Apprehendentes facile,male ſeruant. 165
Appetitus ſenſitiuus in omnibus animalibus reperitur,& ab æſtimatiua naturaliter mouetur,& mouet. 203
Apetitus concupiſcibilis,& iraſcibilis quid,& quæ corū paſsiones. 208
Appetitus intellectiuus,qui à ſenſitiuo differat. 113
Appetitus intellectiuus ab obiecto non patitur, nec cogitur proſequi. ibidem
Appetitus ſenſitiuus quomō voluntati repugnat. 115
Appetitus ſenſitiuus quomodo ad modum petulantis equi refrenari,& ſubiici debeat. 219
A proportione maioris in

æqualitatis ſit actio. 44
Aqua quem habeat ſitum. 87
Aſinus buridani inter duas auenas. 204
Aſtrum quid. 58
Augmentatio multis dicitur modis. 61
Augmentatio à nutritione differt. ibidem
Augmentatio quomodo fiat & ex quo. 62
Augmentatio fit ſine vacui poſitione, aut penetratióe dimenſionum, quemadmodum & motus localis. ibidem
Augeri quid proprie dicatur. 63
Auditus in quodam aqueo conſiſtit. 141
Aures cur tortuoſæ 141
Aures nullum proprium habent ſonitum, vt nec oculus colorem, & vnde ſonitus ille qui intra aures percipitur & ipſum eſſe boni auditus argumentum. ibidem
Audacia quid. 211
Axes mundi, ſeu poli, arcticus & antarcticus, qui dicantur. 67

B

Bruta animalia hominibus, tum cibo, & potu, tum venere, temperantiora ſunt. 134
Bruta non reminiſcuntur. 170
Bruta non componunt aut diuidunt mediáte copula verbali. 157
Bruta, licet ol latis duobus obiectis deliberare videantur, nõ deliberant tamẽ. 204
Bruta cur interdũ per ſententiam iudiciariam morte plectantur. 22

C

Cauſa quid ſit, & quomodo ab occaſione diſtinguatur. 17
Cauſæ altera definitio, eius quatuor ſpecies explicãs. 18
Cauſa materialis quis. 19
Cauſa efficiens quid. ibidẽ
Cauſa finalis quid. ibidem
Cauſa formalis quid. ibidẽ.
Cauſa finalis & efficẽs quomodo primę dicantur. ibidẽ
Cauſarũ ꝓprietates tres. 20
Cauſę plures ſunt eiuſdem rei diuerſarum ſpecierum & eiuſdem. ibidem. &. 21
Cauſæ ſunt ſibi mutuo cauſę, & in eodem & in diuerſo genere. 21
Cauſa eadem cõtrarios ꝓducit effectus, pro varia paſsi affectione. 22
Cauſarum quædam vniuerſalis, alia particularis, alia ꝓpinquã, alia remota, & quę ſint. 22
Cauſarum, alia per ſe, alia per accidens, ſecundum rem,

& appellationem. 23

Cauſa per ſe, & per accidẽs ſecundum appellationem, quid. ibidem.

Cauſa per ſe & per accidẽs ſecundum rem, quid. ibidem

Cauſa potentialis, quid. 24

Cauſa actualis, quid. ibid.

Cauſa ſecundum eſſe, quid 25

Cauſa ſecundum fieri, quid ibidem.

Caſus & fortuna quibus effectibus conueniunt. 28

Caſus quid. 29

Caſus a fortuna diſtinctio ibidem.

Cauſæ velocitatis & tarditatis motus ſunt variæ. 38

Calor naturalis augmentationis & nutritionis inſtrumentum, quo deficiente augmentatio ceſſat. 61

Calidum ſegregat partes diuerſæ rationis in miſto. 71

Capra ſaltans quid. 76

Caligo vel nebula quid, & quomodo diſsipata ſerenitatẽ diei prænunciet. 78

Calor ſolis à matris calore differt, 102

Caput & cauda draconis, quid, 109

Calor naturalis vitæ neceſſarius, humido radicali nutritur. 126

Cauſa longitudinis & breuitatis vitę procedit ex caloris naturalis, & humidi radicalis proportione adinuicem ibidem.

Calor & humiditas, qualitates bonæ ſunt, & quas inter cæteras expedit dominari. 127

Cauſa breuitatis vitæ hominis triplex eſt, brutorum duplex, plantarum vnica. 131

Canes vocum ſignificationem ignorant, tametſi ad auditum quarundam quaſdam operationes exerceant. 193

Circulus maior quid, & quot ſint. 104, 107

Circulus minor quid. ibid.

Circuli minores quatuor ſunt. 107

Circulus arcticus & antarcticus quid. ibidem

Cõtra naturã quid dicatur. 2

Conſurrectio in deum ex naturalibus. 7

Conuerſio in Deum ex creaturis. 29

Cõtinua quæ dicantur. 38

Cõtigua quæ dicãtur. ibi.

Conſequenter ſe habentia quæ dicantur. ibidem.

Comparatio debita, tria requirit. 39

Corpus ſimplex quid. 64

Combinationes qualitatum primarum vnde quatuor elementa conſurgunt. ibidem

Complexiones in miſtis quæ ſint. 127

Cometa futurorum malorum indicium. 76

Cometa qua cœli parte generetur,& quem habeat motum. ibidem
Continuum quid. 84
Corpus quantitas,quid. 85
Corpus ſimplex,& cōpoſitum ſiue miſtum quid. 86
Corporis ſimplicis diuiſio, & eorum corporum ſitus explicatur.fo.eodem. 86
Corpora ſimplicia in quinque gradus in vniuerſum coguntur. ibidem.
Cœlum cur nihil corrumpat. 92
Cœlum vnicam eamque nobiliſsimā habet qualitatē, lucem videlicet, qua mediante ſuas operationes exercet.ibi.
Cœleſtis natura miſtū non ingreditur. ibidem
Cœlum cur quinta eſſentia vocetur. 92
Cœleſtia corpora animata non ſunt. 23
Cœlum empyreum quid & an in inferioribus quid operetur. 92
Cœli vndecim,& quo ordine ſiti. 95
Cœlum nonum cur aqueū dicatur. ibidem
Cœli aquei frequens in ſacris literis fit mentio. ibidem
Cœlum ſtellatum & firmamentum idem eſt, & vtriuſq; nominis ratio. 94
Contemplatio pia, ex planetarū ordine congruo. 99
Colurus ſolſtitiorum quis circulus dicatur. 106
Colurus æquinoctiorum, & puncta duo in eo ęquinoctia diſtinguentia. 106
Coniunctio diametralis quid. 108
Corpus opacum luminoſo obiectum,ſi eo minus fuerit, pyramidalem facit vmbram ibidem.
Corpus phyſicum & organicum quid. 118
Corporum quædam multa,alia pauciora habent organa,alia nulla. ibidem
Contēplatio de congruentia corporis ad animam, & ediuerſo. 121
Complexionū quæ ſit maxime diuturna. 127
Cōparatio viuētium quoad vitæ lōgitudinem fit multis modis. 129
Color luminis alieni illuſtratione egetvt videatur,nō autem lux,quæ etiā per maius lumen impeditur. 138
Color quibus conueniat corporibus. ibidem
Color actu ſenſum faciens quid. ibidem
Color quid. 140
Corpora quædam, cur ab odoratu nō percipiātur. 148
Coqui cur ex cibis quibus parando adſunt exaturētur, ſimiliter is qui penarium vino repletum intrat. 149

Cognitio noſtra intelle-ctualis quomodo à ſenſu ꝑfi ciſcatur. 185
Cognitio dei in nobis duo bus formatur modis. 186
Cognitio intellectus qua-druplex. 187
Cognitio intellectualis ſin-gularis quid. 188
Cognitio vniuerſalis intel lectiua quid. 189
Cognitio concretiua quid, & ipſam eſſe infimam opera tionum intellectus. ibidem
Cognitio abſtractiua quid, & ipſam ſenſui non compe-tere. 190
Cognitio vniuerſalis con-cretiua, & abſtractiua quid ibidem.
Collatio pulchra ſenſuali-tatis cum meretrice, ex literis ſacris. 221
Conſtellationes & aſtro-rum virtutes, voluntatem co gere non poſſe, quantumuis vehementes, ſed ſolos ſtultos ipſas ſequi. 221

D

Deo nihil eſt caſuale aut fortuitum. 3
Deo materia & for ma non competunt. 5
Deo competit eſſe cauſam finalē & efficientē ibidem.
Deus multa mediantibus cauſis ſecundis agit, quæ ta-men omnia per ſe poteſt. 30
Deus licet mediante cauſa ſecunda agat, immediate ta-men ad quemlibet concurrit effectum. 31
Deus in omnib⁹ rebus per ſuam eſſentiam inexiſtens & præſentiā, non mouetur. 42
Deus quāuis omnia inſtan-tanee mouere poteſt, non fa-cit tamen. 46
Deus ſeipſum mouere non poteſt ibidem
Deus ſolus eſſentia infini-tus. 48
Definitio quid nominis, & quid rei. 51
Deo ſolum eſſe conuenit, nō fuiſſe aut fore. 58
Deſperatio quid. 207
Deus nobiliori modo do-cet, quàm homo. 199
Diuinitatis conſyderatio ex natura materiæ. 5
Differentia multiplex re-gionis cœleſtis & elementa-ris. 92
Dies quis naturalis, & quis artificialis dicatur. 96
Doctrina ſpiritus ſancti nul lam per ſe habet in docendo reſiſtentiā, & quomodo pec-catum obſtat. 187
Dominium duplex eſt, & iuxta alterum eorum, appe-titus ſenſitiuus voluntati ſu-beſt. 214

E

Eclipſis lunæ quomodo fiat. 108
Eclipſis lunæ quando fiat. 109
Eclipſis lunæ, quibus locis ſole & luna exiſtentibus fiat partialis. ibidem
Eclipſis totalis, & vniuerſalis quid differant. 109
Eclipſis ſolis quid. 110
Eclipſis quando perfecta, & quando partialis. ibidem
Eclipſis ſolis in nouilunio, & lunæ, in plenilunio fit. 111
Eclipſis ſolis vniuerſalis eſſe nequit. 111
Eclipſis ſolis à lunæ eclipſi multiplex diſcrepantia. 111
Eclipſim ſolis tempore, paſsionis Chriſti Dionyſius in AEgypto vidit. 112
Eclipſim tempore paſsionis Chriſti vniuerſalem fuiſſe, partim luna coniuncta ſoli, partim radiis retractis, aut nubibus obiectis 113
Echo quid. 46
Echo ſemper fieri, licet nō audiatur, & cur nō audiatur priorum partium ſoni reflexio. ibidem
Effectus quid ſit. 20
Efficiens cauſa eſt, tū principalis, tum minus principalis. 25
Effectus ſecundum eſſe, & fieri, quid. 25
Effectuum, quidā ſemper, alius plerunq;, alius ſuam ſequitur cauſam 28,25
Effectus quis dicatur fieri propter finē, & quis nō. ibid.
Effectus caſualis quid ibi.
Effectuum quidam per electionem fiunt, alii non. ibid.
Elemēta quatuor ſunt quorū quodlibet habet duas primarū qualitatum. 64.65
Elementa ſymbolizantia quæ dicātur & quæ non. 65
Elementorum ſymbolizantiū, facilior eſt tranſitus. ibid.
Elementum ſuperius ſibi proximum inferius proportione decupla excedit. ibidē.
Elementa quatuor, quomodo in miſtis corporibus maneant. 67
Elementa quatuor ad quodlibet miſtum & quālibet eius partem concurrunt. 68
Elementorum aliquod in miſto ſemper dūatur. ibidem
Elementis puris non vtimur. 69
Elemēta poſt iudicium in aliū ſtatū eſſe reuocāda. ibid.
Elementa cur rem ad interitum ducunt. 93
Entiū quędā ſunt actu tantū, alia & potentia ſunt. 33
Ens in decem prædicamenta diuiditur. 34
Ens ſeu verum, intellectus obiectum. 183
Eſſentia mobilium nō mouetur. 42

Experimenta docēt vacuum eſſe non poſſe 55
Experiméta docent 4.elementa in miſto manere 68
Exhalatio quid 76
Exhalatio cauſa materialis ignitorum,in aeris ſuprema regione potiſsimum, apparentium ibidem.
Exhalatio cauſa materialis eſt tonitrui,fulminis,ventorum,atque terræmotus 80

F

F Ebricitātibus cur omnia ſint inſipida. 151
Finis vltimatus quid 27
Finis non vltimatus quid ibidem
Finis vltimatus vnicus,quippe Deus ibidem.
Finis non vltimatus cuiuſlibet rei vſus eſt ibidem.
Finis prima cauſa eſt,& ad ipſum effectus & media optantur 29
Firmamentū nonnunquam totum aggregatum ex orbibus planetarum,& ſtellarum fixarum ſignificat 96
Fluuii ex mari fluentes cur ſalſi non ſint. 78
Fluxus & refluxus maris vnde ibidem.
Frigidū partes heterogenias coniungit 71
Frigidiora loca habitantes ampliori cibo egent 75
Frigiditas & ſiccitas mortis initia ſunt 127
Frons cornuta & obtuſa,cuius ſint indicium, & qua ratione 161
Forma vt eſt principium rerum naturalium quid 8
Formę vltimæ plures ſe nō compatiuntur in eadem materia 8
Formam non id eſſe quod ſuo aduentu compoſito dat. ibibem.
Forma deo ſimilis oſtenditur. 9
Forma quo modo materiā appetat 10
Forma ſubſtantialis cœleſtia corpora incorruptibilia reddit 14
Formales cauſæ tres ſunt, ſubſtātialis,artificialis, & accidentaria 24
Forma accidentaria quid ibidem.
Fortuna minus commune eſt caſu 30
Fortuna quid ibidem.
Forma quō infinita 48
Formæ ſubſtātiales per ſe locum non habent 50
Fontes & fluuii vnde generentur 78
Fontes & fluuii nō ex aqua ex pluuia collecta fluūt ibid.
Fontes cur in locis montoſis ibidem.
Forma cadaueris anima nō eſt 127
Fulmen quid 89
Fulmen exteriora ſine nocumento tranſit interioribus

læſis ibidem.
Fumus iram in ſacris literis ſignificat 212

G

Alaxia quid, & eam G eſſe duplicem 77
Gaudiū & voluptatem, omnium paſsionum eſſe finem 209
Generatio verbi æterni, & proceſſus ſpiritus ſancti explicatur, per ſolem generantem lumen & ardorem 26
Generatio quid, & quomodo ab aliis motus ſpeciebus differt 60
Gñare ſibi ſimile opus naturaliſsimū eſt, nec oībus, nec ſolis aīalibus cōueniens 123
Generatur in quibuſdā ſimile ſine ſemine, ramuſculo inſerto ibidem
Grādo quid, & cur lapides in ſe nonnunq̄ concludat, & rotunda ſit figura 78
Grādo cur aliquādo aīalis referat ſpeciem ibidem
Grādo cur petiſsimū in vere & autūno generetur ibid.
Graue dicitur dupliciter, vt pote quod ſimpliciter graue eſt, & id qđ ſolū cōparatione alterius graue dicitur 85
Grauiſsimū quid, & vnicū eſſe ibidem
Guſtus quid, & qđ medium eius & inſtrumentum 151
Guſt⁹ & tactus habēt mediū coniunctum ibidem
Guſtus eſt quidā tactus ibid.

H

Alon quid & vbi ge H neretur 81
Hemiſphæriū quid & duo eſſe 107
Hiatus quid 76
Horizon quis dicatur 106
Horizon in rectū & obliquum diſtinguitur 77
Homo ferē cæteris animalibus viuacior eſt 138
Hoīes ſtudioſi macreſcunt, ſomniculoſi pingueſcunt 172
Homo multis aīalia cætera excellit, tum quod vocū ſignificationes capiat 193
Homo ſolus animalium diſciplinæ capax 194
Homo ſolus diuidit, & coniungit plura, copula verbali, & plures propoſitiones coniungit, atque ratiocinatione conficit 195
Homo ſolus ſuā excellentiam nouit, & ea gaudet, idque per intellectum 197
Homo intellectus lumine omni perfectione cuiuſlibet creaturæ gaudere poteſt 199
Homo ſolus omnium creaturarum tenetur gratias ſuo creatori agere, etiā pro aliis creaturis 200
Homo non in omnib⁹ actib⁹ meretur aut demeretur 219
Homo rōne volūtatis infinitæ eſt capacitatis, ratione verò appetitus ſenſitiui finitæ: vnde homo gula, cupiditate, bruta longe excedit 132

Homo ſolus deum amare poteſt,& ei vniri 223
Humidũ eſt facile terminabile termino alieno 71
Humidũ veneris ab humore lunæ differt 103
Humidum radicale quid,& qua materia partim conſumptum reparetur 126
Hyeme maiori eſt opus cibo quam æſtate 75
Hyeme cãdelæ vehementi⁹ ardent quam æſtate ibidem
Hyeme media aeris regio minus eſt frigida, quam æſtate I ibidem
IDem zenith habentes eundem habent meridianum 107
Ignis ꝑpendicularis qd 76
Ignis fatuus ſeu candela ardens quid ibidem
Ignis elemẽtaris à quibuſdã negatur & oppoſitum ratione probatur 87
Ignis elementaris cur ita rarus ibidem
Ignis elementaris nutrimẽto non eget ibidem
Imaginatiua q̃ & loc⁹ eius & differentia à ſenſu cõi 161
Imaginatiua nunquam eſt motus principium 161
Infinitũ eſſentia & quãtitate 48
Infinitas materiæ,imperfectionis eſt,formæ verò perfectionis ibidem
Infinitũ quantitate cõtinua & diſcreta 48
Infinitũ potẽtia & actu ibi.
Infinito nihil maius ibidem
Infinitum ſucceſsione, non actu ſed potẽtia tantum infinitum eſt 49
Infinitũ in actu,in rerũ natura nõ reperitur ibidem
Infinitum multitudine non reperitur 50
Inclinatio rerũ naturalium generalis & ſpecialis 55
Ingenioſi ferè memoria deficiunt,& ediuerſo 166
Ingenioſi bene reminiſcuntur,licet non ſemper bene memorentur 171
Inſomnia vñ ꝓcedãt,& cur ita eſſe putam⁹ vt ſõniam⁹ 178
Intellectus quid ſit, ſenſus comparatione docetur 180
Intellectus æſtimatiuã excellit 181
Intellectus agẽs & paſsibilis quid & quod vtriuſque officium 182
Intellectus agens lumini cõparatur, & lumen ſpirituale dicitur 183
Intellectus à ſenſu differentia,& neceſsitatẽ eſſe ponendi intellectum agentẽ & patientem 184
Intellectus agẽs an realiter à paſsibili differat dubitatur ibidem
Intellectus multa cognoſcit quę non immediate à ſenſu habet 185
Intellectus agens quomodo ſe ſuper phantaſmata con-

uertit, & ex corporalibus ſpiritualia intelligat 185
Intellectus adiutus lumine ſpiritus ſancti, deum facie ad faciem contemplabitur. 187
Intellectus deũ ſibi maxime cognoſcibilem ob corporis molẽ, contueri non valet. 187
Intellectus quomodo ſingulariter intelligat 188
Intellectus eodem phãtaſmate nunc abſtractã, nũc cõcretam habet notitiam 189
Intellect⁹ practicus & ſpeculatiuus quis 197
Intellectus ſuper ſuos act⁹ reflectitur, quod nulli ſenſuũ competit 198
Intellectus ex ſeipſo deum poteſt cognoſcere 198
Iris quomodo generetur, & quod tricolor ſit 81
Iris & halon quid differãt. ibidem.
Irides duæ aut ad ſummũ tres apparent ſimul ibidem.
Iris ſecunda eoſdem habet colores cum prima, ſed ordine cõtrario, & tertia eodem omnino ordine ibidem.
Iris quo tẽpore appareat ibidem.
Ira paſsionem cur non habeat ſibi contrariam 208

L

Lancea volãs qd 76
Lapis cum fulmine ex nube decidens, fulminis cuneus dicitur 80
Languẽtes cur ſæpenumero longam vitam degant 129
Leue quid 85
Leue quoddã tantum in reſpectu, aliud ſimpliciter ibi.
Leuiſsimum quid 86
Linea quid 85
Linea ſimplex quid ibidem.
Linea ecliptica quæ, & cur ita appelletur 105
Linea ecliptica cur via ſolis appelletur ibidem.
Lignum vitæ cuius fuerit virtutis 130
Linguæ duplex officium, alterũ tãtum neceſſarium 143
Locus quid & potiſsimus locus proprius 50
Locus quis communis, & quis proprius 51
Loci proprietates ſunt quatuor ibidem.
Locus quis naturalis rei 52
Locus quis violentus ibidẽ.
Locum naturalem cur cuncta petant & magno deſiderio contendant ibidem.
Luna humidis dominatur, quæ plenilunio creſcunt, nouilunio verò decreſcunt 101
Luna in bonam partem, & malã in ſcriptura applicatur 174
Lunæ varius ad ſolẽ reſpectus mutationis eius eſt cauſa 111
Lunæ vnde ſit varia figura ibidem.
Lumẽ omnium aſtrorum à ſole proficiſcitur 101
Lumẽ ſemꝑ reflectitur 140

M

M Ateria 1.quid 4
Materia 2.quid ibibem
Materia prima tãtum eius potentia. 5
Materia prima tantum paſſiua eſt, ideóque deo diſsimillima. 5
Materiæ creatio deo non fuit indigna. 6
Materia non nuda, ſed ſub forma eſt creata. ibidem
Materia an ſine forma creari potuiſſet dubitatur. 6
Materia nulla creata virtute fieri poteſt. 6
Materia nulla creatura annihilari poteſt. 7
Materia inferiorũ an ſpeciei à ſuperiorum materia diſtinguatur. 7.8
Materia & forma, ceræ, & ſigillo comparantur ibidem
Materia formam appetit, vt id à quo perficiatur. 10
Materia cœleſtis, vim nullam patitur, aliam formam accipere prohibita. 19
Materiæ ad alias formas appetitus, ex imperfectione eſt, atque ideo pueris & cani aſsimilata AEſopico ibidem
Materia in beatis ſub forma eadẽ manebit ſine violentia quã in dãnatis admittere non videtur incõueniens. 16
Materia cõparatur ad formam & ſic in qua dicitur, & formæ correlatiuum eſt. 24
Materia ad compoſitũ collata ex qua dicitur ibidem
Materia quo modo infinita. 48
Mare duplici ex cauſa ſalſum. 79
Maris fluxus cur quotidie ferè vna horâ tardius incipiat. 80
Mare quando creſcat, decreſcátve ibidem
Mare cur nunc impetuoſius, nunc mitius fluat ibidem
Mars non ita nociuus planeta, atque ſaturnus, & quam operetur cõplexionum. 100
Medium motus quoque diſtinguere. 35
Mẽſura durationis triplex & diſcrimen eiuſdem. 59
Mercurius ingenium dat, marti aut ſaturno iũctus hęreticũ & tumultuarium, ioui verò propinquus, tranquillum & commodum. 180
Meridian⁹ circulus quis dicatur. 106
Medium viſus quid, cur colore careat. 146
Medium propter colorẽ, & non propter viſum, illuminari debet. ibidem
Memoria quid & quod eius officium, pulcherrima docet ſimilitudo. 165
Memoriæ ab imaginatiua differentia. ibidem
Memoriæ nomẽ tripliciter accipitur. 166
Memoriæ loc⁹, & eius diſpoſitio. & bonę memorię iu-

dicium. ibidem
Memoria quæ bona, quæ mala. ibidem
Memoria eadē, cur vnum altero melius ſeruet ibidem
Memoria duplici ex ratione bona, & ſtudia illi ꝑportionanda. 167
Medium quod ſit ad reminiſcendum aptum. 168
Memoria intellectiua, qđ & quā ſit neceſſaria eius à ſenſitiua memoria differētia. 191
Miſtio quid, & quotuplex 66
Modi exiſtendi in alio, octo. 50
Mollicies carnis excellentis ingenii cur indicium ſit. 154
Mollicies carnis, bonitas īgenij, bonitas tactus, eiuſdē cauſa effectus. ibidem
Mollicies duplex 155
Monſtrū quid, & variis ex cauſis contingere. 31
Motus omnis aut ad quantitatem, aut qualitatem, aut ſubſtantiam, aut locum dicitur eſſe. ibidem
Motus quis perfectus, & quis imperfectus. 34
Motus ſubitus inſtātaneus, & ſucceſsiuus quid. 34
Motus nullo prædicamento continetur. 35
Motus extenſionis non autem intenſionis habet partes ibidem.
Motuū localium alius rectus, alius curuus. 8
Motus rectus, motus ſurſum, deorſum & circularis, quid. ibidem
Motuum quis ſimplex, & quis miſtus dicatur ibidem.
Motus cœlorū vnde, & an violente poſt iudicium quieſcet. 94
Motus raptus quis dicatur & quare. 97
Motus ꝑprius orbium inferiorum aduerſatur motui raptus. 97
Motus cœlorū quomodo cōtrarii dicantur, & quomodo cœli inferiores ſine violentia à primo mobili rapiātur ibi.
Motus cuiq; cœlo ꝑprius, quāto tēpore abſoluatur. ibi.
Motus primi nec merētur nec demerentur. 223
Motus ꝑprie dictus tendit à termino poſitiuo, ad terminum poſitiuum cōtrariū. 36
Motus ꝑpriè dictus & mutatio differunt. 37
Motus, ſaltem ratione, à termino ad quē diſtinguitur. 37
Mot⁹, ab actione & paſsione differt, ſaltē ratione ibidē
Motu eodē, mobile mouetur, & mouens mouetur. ibi.
Motuum quis tardus, aut velox. 38
Motus frequens non idem quod velox. 39
Motuum, quis regularis & irregularis. 39
Motus irregularis vnde ibidem.

Motus naturalis quem habeat proceſſum.item violentus,& progreſsiuus. 40
Motus cœlorũ maxime regularis eſt,licet difformis.ib.
Motuũ quis naturalis, quis itẽ violentus dicatur,& vtrũque in cũctis reb⁹ reperiri.41
Motus eiuſdem ſpeciei inter ſe ſunt comparandi. 41
Motus cui quieti priuatiue opponatur. ibidem
Mobile & mouẽs per ſe mouent & mouẽtur ratione partis,& per accidens. 44
Mouẽs & mobile quid dicatur dũ ꝓportione agitur. 48
Mundus vniuerſus q̃bus cõſtet. 86
Multũ humidi & ob id languentes in iuuentute, ſæpenumero lõgioris ſunt vitæ. 129

N

Natura quid & quotuplex. 12
Naturã q̃ habere dicatur. 2
Nadir quid. 106
Nix, qd & qñ generetur. 78
Noſce te ipſum,quid ſibi velit. 98
Numerus quis numerans & quis numeratus. 55
Nubes in regione aeris ſuprema non generantur, ſed ignea quædam. 75
Nutritio cur fiat,& eius ab augmẽtatiõe differentia licet vtriuſque idẽ ſit obiectũ. 129
Nutriri neceſſe eſt,quãdiu viuens exiſtit. ibidem
Biectionum quarũdã,
O cõtra eclipſim in tẽpore mortis Chriſti factã, ſolutiones. 112
Obiecta ſenſuum exteriorum quinque. 137
Oculus quomodo quandã lucem habere dicatur. 183
Odoratus quid,& cuius naturæ, & quod inſtrumentum & obiectum,& quomodo odoratio fiat. 148
Odorifera cur die magis quã nocte percipiantur. ibi.
Odorifera quædã non percipiuntur. ibidem
Odoratus cur in homine quam in cæteris animalibus imperfectior. 149
Odores quidã propter ſaporẽ grati,alij propter ſe. ib.
Odoratus hominis, cæterorum animaliũ perfectior eſt odoratu. ibidem
Odores quomodo ab odoratu percipiantur. 150
Omne quod mouetur ab alio moueri, quomodo intelligendum ſit. 43
Opiniones diuerſæ de loci natura. 50
Opiniones diuerſæ de cœlorum numero. 95
Opticus neruus quis dicatur. 145
Ordo quis ſit in mouentibus ſubordinatis. 43
Ordo eſſentialis,& accidẽtalis cauſarum ſubordinatarum. ibidem,

Ordinem eſſentialem infinitum, ſequeretur actu infinitum, occidẽtalẽ non ita. ibidẽ
Ordo in elementis vnde. 91
Ordo planetarum ratione probatur. 96
Ordo ſolis eadem ratione probari nequit. ibidem
Oppoſitio diametralis quæ dicatur. 109
Organa ſenſuum exteriorum quinque. 145

P

Partes mobilium perfectius ipſis accidentibus mouentur. 42
Partes heterogeniæ homogeniæ quæ dicantur. 76
Paraheliј quid. 82
Parahelius quid ab halone & iride differat. ibidem
Paraheliј plures ſimul apparent, ſub qbus tã lunæ quã ſolis imago cõprehẽditur. ibi.
Paraheliј duo cũ ſole apparuerunt tempore natiuitatis Chriſti. ibidem
Paſsiones tres ſunt quibus animal circa obiectum cõueniens afficitur. 206
Paſsiones tres quibus obiectum diſcõueniens, animal efficit. 207
Paſsiones iraſcibilis, quę q̃bus paſsionibus, concupiſcibilis reſpondeant. 207
Paſsionũ quę iraſcibilis, & quæ cõcupiſcibilis vis, quarũ ira tãtum habet paſsionẽ priuatiue oppoſitam. 8
Paſsiones iraſcibilis, ex paſſionibus cõcupiſcibilis oriuntur & in eadẽ terminãtur. ib.
Paſsiones iraſcibilis ad gaudium terminantur, & cur vis iraſcibilis concupiſcibilis ſit addita. 225
Paſsiones cur dicantur, & corpus immutent. 208
Paſsio Chriſti ob naturæ nobilitatẽ durior ei fuit. 155
Pctũ vnde procedat. 31
Periodum ſeu terminũ determinatum, natura omne viuens habet. 131
Periodũ naturalẽ res raro attigũt, & nunq̃ prętereũt. ib.
Periodũ præſcientiæ diuinæ omnia attingũt, nõ tamẽ prætereunt vnquam. 132
Periodus diuinæ præſcientiæ quomodo præteriri poſſit quomodo minime, cum ex poſitione autoritatis Iob. ibi.
Perſpicuum actu, & potentia, quid. 139
Peccatum intellectiui nonnũquã diſplicet, dũ intellectiuo appetitui placet. 218
Phantaſiantes cur in tenebris terreantur, non autem præſente lumine.
Penetratio dimenſionũ impoſsibilis. 53
Piſcis cur vocẽ nõ edãt. 143
Pluuia quid, & qd iber, pluuia, & labrocera differãt. 77
Pluuiæ nomen, ſpecificum eſt, quamuis latius ſępenumero ſumatur. ibidem

Pluuia vbinā generetur 77
Pluuia cur rotunda & ſalſa. ibidem.
Pluuia ex vaporibus ex mari attractis generata cur ſalſa non ſit. 78
Planetæ ſeptem & eorum ſitus. 98.99
Planetę ſoli ſtellarum, non ſcintillant. 99
Planetæ quomodo à ſtellis fixis differant. 99
Planetæ variorum colorū apparatur ab inuicem differunt quemadmodum & varios ꝓducunt effectus. 99
Planetę nunq̄ zodiacū exeunt vnicus tamē ſol lineā eclipticā ſemper tenet. 105
Plenilunium quid. 11
Poli mundi duo, quorū alter nunquam nos latet, alter vero perpetuo. 97
Poli mundi immobiles ſunt non autem poli zodiaci. 99
Potentiarum animę quędā in anima ſunt, aliæ in cōpoſito, quarū illæ tātum animā à corpore ſeparatam ſequitur. 119
Potentiæ animæ conuenientes cum ſint quinque, cur trimēbris ſit facta diuiſio. ib.
Potentiarū diſtinctio vnde ſumenda. 120
Potentiarum diuerſitas partim perfectionis, partim imperfectionis eſt. 121
Potentiæ vegetatiuę quę & quot officia pręcipua. 122
Potentiæ quatuor ſunt neceſſariæ, nutritioni, augmentationi, & generationi. 223
Potentia generatiua prima eſt vegetatiuæ animæ vis. foli. ibidem.
Potentiis duabus homo cætera animalia excellit. 3
Præter naturam quid. 2
Principiū naturalis quid. 3
Priuatio quomodo tranſmutationis rei naturalis principium. 12
Priuatio in corporibus cœleſtibus eſt, quæ tamen non reddit generationi obnoxia. foli. 1
Propter finem omnes res naturales agunt, ſiue viuentes ſiue non. 27
Præter hominem res omnes naturales ad finem agun tur à deo potius quam agūt foli, 38
Prouidis pauca caſualia aut fortuita contingunt, improuidis vero plurima. 30
Proprietates tēporis quinque. 58
Proprietates augmentationis ſex. 63
Primæ qualitates q̄tuor. 65
Primarum qualitatum calor & frigus, etſi maxime actiua ſunt, minime tamen reſiſtunt. 66
Proprietates elemētorum ſex ſunt. 66
Pruina quid ſit, & quando fiat. 78

Pruina cur fœteat. 78

Pruina quando indicium ſerenitatis,& quando effect⁹ contrarij ibidem

Proportio quatuor qualitatum primarum,cauſa eſt vitę longæ,aut breuis. 127

Proportio calidi & humidi cur cauſa vitæ longioris aut breuioris dicatur,cum tamen quatuor qualitatum ꝓportio ſit. ibidem.

Præcocia ſeu præmatura ingenia, cur breuioris ſint vitæ. 129

Præcepta & prohibitiones cur ſolis rationalibus dētur, & quomodo irrationalibus dicantur præcepta dari. 224

Pueri menſe octauo nati aut cito moriuntur, aut miſere viuunt. 98

Puncta ſolſtitiorum duo. & vbi. 106

Pueri cur in felicis ſint memoriæ. 167

Q

Qvicunque ad motū requiſita. 36

Quies quid ſit. 41

Quātitas corporea ſola ita occupat, vt eodem loco aliā non admittat. 54

Quinque modi ſunt locum replendi. 54

Quædam replent, & non occupant. ibidem

Quæſtio, an quicquam ſimpliciter generetur necne? 69

Quæſtio, qua ratione ex cōtrariis quatuor aliquid generetur. 71

Qualitates ſecundæ horū inferiorum, ex primis naſcūtur. ibidem

Quæſtio, an quanlibet corruptionem ſua ſequatur generatio noua. 72

Quæſtio, quænam ſit cauſa generati oīs aut corruptionis diuerſorū temporū.ibidē

Quæſtio, vnde quorumdā tam facilis generatio, aliorum vero tam tarda ac difficilis. 72

Quæſtio, an corruptū ſemel poſsit idem redire. 73

Quadratum & qudrangulare differunt. 103

Qui diutius viuant voluptatum moderamine. 130

Quæſtio, cur indiuiduum nutriendo nequeat perpetuari. ibidem

Quīq; cōcurrerūt miracula tēpore paſsionis Chriſti. 113

R

RAnæ cum pluuia depēdunt. 77

Ratio,qua ſenſus, ſeu potentia vna alteram excellere probatur. 180

Res naturalis.quid. 1

Res ſpiritualis createę tantū habēt finalē & efficientē cauſas:corporales vero. ad hæc materialem & formalē. 17

Res permanēs & ſucceſsi-

ua quid. 5
Regulæ proportionũ ſeptẽ Ariſtotelis,quibus duæ adiici untur. 44
Regularum proportionũ exempla 45
Reſiſtentia, motum in inſtante fieri prohibet. 45
Regiones aeris tres,& earum qualitates. 74
Regiones quæ ſint habitabiles & quæ minime, & quo modo id ſit accipiendũ. 108
Reſpiratio duo habet officia,quorum alterum neceſsitatis eſt, nec omnibus animalibus conuenit. 144
Reminiſci quid, & qui à memoratione differat, & ad illud quàm ad hoc plura requiri. 169.170
Reminiſcentia quõ memoriç diſcõtinuatæ dicatur. 171
Res corporalis in intellectum non agit. 184
Res quid & cur potiſsimũ verno tẽporę generetur. 78

S

Saturnus planeta nociuus, & cur cum falce depingatur. 99
Saliua licet non ſit mediũ guſtus ad guſtationem tamẽ requiritur. 151
Saporum variæ ſunt ſpecies. 152
Sapientes & philoſophi, quomodo deum cognoouerunt. 187
Scripturæ origo. 145
Secundum naturam quæ dicantur. 1
Seminis pulcherrima conſyderatio. 124
Sẽſus exteriores quinq;. 137
Sẽſibile per ſe quid,& ſenſibile per accidens. 137
Senſibile propriũ,& ſenſibile commune quid. 138
Senſus omnis ſpeciẽ abſque materia recipit,& cur plantæ non ſentiunt. 156
Senſibile excellens ſenſum corrũpit, & quid dicatur. 157
Senſus,ſuum quiſque habet obiectum organum, & medium. ibidem
Senſus nullus, proprij obiecti alterius ſpeciem in ſe recipit. ibidem.
Senſus debitam obiecti diſtantiam requirit. ibidem
licet nõ oĩbus,ſit æqualis. ibi.
Senſus omnis obiecti ſui priuationẽ percipit. ibidem
Senſus communis vbi ſitus & quod eius officium. 160
Senſus communis neceſſario ponitur. ibidem.
Senſus exterior ſuper actũ ſuum non reflectitur. 161
Senſus cõmunis an obiectũ præſens requirat, vt eius ſpeciẽ in ſe ſeruet,dubitatur. 162
Senſuum interiorum nomina variantur. 164
Senes infœlicis ſunt memoriæ quę tamen in iuuentute memoriæ mandauerunt tenaciſsime ſeruant. 169

Senſualitas vnde in natura humana, quantum voluntati reſiſtat. 216
Senſualitas quatenus vitio detur. 118
Siccum formam impreſſam optime ſeruat. 71
Signa pluuiæ. 77
Signa terræmotus. 81
Signa borealia, ſeu ſeptentrionalia aut arctica ſex ſũt, rurſum ſex meridionalia, auſtralia, ſeu antarctica, & cur ita dicta. 105
Signum nullum æquali diſtantia ab vtroq; polo diſtat & quodlibet in longitudine gradus habet. 28
Sol cur deorum & hominũ pater ſit dictus. 141
Sol cur neq; primo, neque infimo ponatur loco. ibidem
Solis in ſcriptura magnifica mentio. 102
Sol diuino verbo comparatur. ibidem
Solſtitium hyemale & ęſtiuale qd, & quando ſit, & quo modo ſol ſtare dicatur. 106
Sonus quid, & tria ad ipſum requiri. 191
Sonus in ſuo medio eſt, qđ nulli illorum obiectorum cõ tingit. 142
Sonus mediante locali motu. ibidem
Sonus partim realiter, partim per ſolem ſpeciem in aere eſt. ibidem
Sonus fortior cur nõ ſemp longius audiatur. ibidem
Sonus & in aqua & in aere recipitur. 143
Sõnus quid, duplici de cauſa neceſſarius eſt. 172
Somnus vtetibus neceſſarius eſt, quatenus vnicuique vtendum. 173
Somno immodico dediti, cuius officio exequendo idonei. ididem
Somnus quomodo fiat, vnde fortior aut debilior. 174
Sõnus potiſsimũ ad vegetatiuas potẽtias ordinatur. ibi.
Somnus poſtremo loco ſenſum reparat. 175
Somnus matutinus caſtitatis inimicus. ibidem
Somnia naturalia, ſupernaturalia, animalia quæ. 176
Sõnia mala, viris optimis ſine crimine contingũt. 177
Spiritus motiui, & ſenſitiui, vnde oriantur. 174
Species rerum nõ ſunt animę cõcreatæ, nec ipſæ quoq; animę ſimul creatæ ſunt. 181
Spes vnde oriatur. 207
Species viuentium corruptibiles ſunt. 134
Stipulæ ardentes quid. 76
Stellæ firmamenti in ſex magnitudinis differentias diuiduntur. 90
Stellæ innumerę ſunt in firmamento, hinc viſu non notabiles. ibidem.
Stellę fixę ſcintillant, & cur fixæ dicantur. 99

Stellæ & luna, cur de die non videantur. 138
Superficies plures ſe ſimul permittunt. 50
Succeſsio impedit duratio-nem, vt occupatio repletio-nem. 58
Superficies quæ conuexa dicatur & quæ concaua. 50
Superficies quid. 85
Sydus volans quid. 76

T

Angendi modi quatuor ſunt. 63
Tactus organũ, medium, & obiectum, quid. 152
Tactus, ſolus omnium ſenſuum animali eſt neceſſarius cur per totũ ſit diffuſus. 153
Tactus perfectio, aliorum ſenſuum perfectionem non arguit, nec e diuerſo. ibidem.
Terminus à quo, ad quem, quid. 136
Terminus ad quẽ dignior eſt termino a quo motum denominat, mot⁹ diſtinguit ſpecie, genere, aut numero. 37
Terminus a quo nõ diſtinguit motum. ibidem.
Terminus a quo, & ad quẽ dicuntur per ſe primo, ratione partis, & per accidens. 42
Tẽp⁹ quid & eius duplices partes, & quomodo numer⁹ dicatur. 56
Tempus omnia menſurat, ſed ſolum motum primi mobilis intrinſece, cui & æquale eſt. ibidem.
Terræmotus quid. 80
Terra mobilis eſt omni motu, & quomodo punctum & centrum dicatur mundi. 89
Terra vnde ſuam habeat immobilitatem. 90
Terram eſſe rotundam, quo modo intelligatur. 91
Terra cur montoſa ſit, & vallibus pleriſque in locis diſtincta. ibidem.
Terræ quantitas. 91
Tempus vitæ humanæ, pro diuerſis mũdi ætatibus, aliud atque aliud fuit. 133
Tẽpus cæterorum viuentiũ, quoq; diuerſum fuit, ibidem
Tenebræ quid. 139
Terminus priuatiuus tribus capitur modis. 160
Terribile plus mouet ad fugam delectabiles ad proſequutionem. 208
Timor quid ſit. 210
Tonitruum quid. 80
Tonitruũ fulmine prius eſt, licet poſterius pcipiatur. ibi.
Torrida zona quid, & quam viuentibus præbeat habitationem 81
Triplex ſignificatio dictionum motum ſignificãtiũ. 38
Tribus modis quippiam dicitur eſſe in loco. 53
Tropicus cancri, ſeu æſtiualis, quid. 107
Tropici reſpectu quorum hyemales & eſtiuales dicantur. ibidem.
Tropicus capricorni ſeu hye

malis quid, & vnde tropicus dicatur. ibidem
Tremor & pulſus, quid diffe rant. 80

V

Vacuum impoſsibile eſt eſſe. 55
Vacuũ quid ſit. 54
Vapor quid. . 76
Varietas figurarũ in aere ap parẽtiũ vnde proueniat. 76
Vapor, quid. 77
Vapores qui ſomnium generẽt, & qui impediant. 186
Vent⁹ quid, eorũ qualitates, nomina quot ſint. 79, 80
Venus, nunc lucifer, nunc heſperus dicitur. 100
Solem vt coniugẽ comitatur muliebriũ eſt effectiua quali tatum vt ſol viriliu r. 102
Venus immoderata ſpeciem humanam miris modis debi litat 134
Veritas & falſitas quomodo ſunt in intellectu. 196
Vituli cũ pluuia deſcẽdũt. 77
Viſio quomodo fiat. 138
Viſiua potentia, oculus, & anima diuerſimode videre dicuntur ibidem.
Viſibilia quædam duplici ratione videntur, nocte dieque, diuerſa tamen ratione: alia etiam eadem ratione. 139
Vigilia quid. 272
Vigilia corpus exiccat, vt ieiunium ibidem
Virgo beata ab omni motu inordinato fuit immunis. 216
Vocabula actionẽ in anima manẽtẽ ſignificãtia, quadrupliciẽ habẽt ſignificationẽ 36
Vorago quid. 76
Vox quid, quibus conueniat ex natura tã in brutis quàm hoĩb⁹ aliquid ſignificat. 143
Vocalis arteria, eius operculum ibidem
Vox articulata, & eius inſtrumenta, vox non ſemper ſignificat. 145
Vox inarticulata, etiam naturaliter ſignificat 145
Vocem formare & loqui differunt. ibidem
Volũtas quid ſit, cõparatiõe appetit⁹ ſẽſitiui docetur. 202
Volũtas dominiũ habet. 215
Voluntas à ſenſualitate vinci nõ poteſt, niſi ſe dedat, licet ab ea vexari poſsit 215
Volũtas quomodo omnibus viribus animalibus dominatur. 220
Voluntas ſola meretur, & demeretur. 225

Z

Zenith capitis quid 106
Zodaicus circulus omniũ circulorum ſolus longitudinem habet 105
zodaic⁹ iuxta lõgitudinẽ in duodecim ſigna ſecatur. ibid.
zodaicus, quid. ibidem
zonæ cœli quinque. 107

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

PRAEFATIO IN SEQVENTES DVODECIM LIBROS DE CONSIDERATIONE rerum naturalium.

AD omnipotentis Dei gloriam,patris, filii,& ſpiritusſancti,omnium & ſpiritualium, & corporalium conditoris æterni, rerum naturalium conſyderationem pertractare cupientes,congruum exiſtimauimus,ea quæ à Philoſophis naturæ inquiſitoribus, longe lateque diſputata atque modis variis diffuſe tractata ſunt,ſuccincte breuiterque colligere,ac veluti in compendium redigere : vt qui ad creatoris meliorem plenioremque notitiam creaturarum conſyderationem forte exquiſierint, noſtro hoc compendio præcauere valeant temporis omnium precioſiſsimi damnoſa diſpendia.Neque enim dubium eſt,quin creaturarum viſibilium & rerum naturalium recta cognitio plurimum omnino habeat momenti,ad omnipotentis Dei pleniorē cognitionem,apud eum qui fidei lumine illuſtratus interius,quęcunque oculis foris contemplatur , aut naturali etiam ratione ex eiſdē venatur,in Deum ſtudet creatorē regere, atque eius potentiam,ſapientiam,& bonitatem contemplandam omnia referre.Siquidem inuiſibilia Dei(quemadmodum Apoſtolus ait Romanis ſcribens) à creatura mundi per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur,ſempiterna quoque eius virtus atque Diuinitas:ita vt inexcuſabiles ſint,qui ex creaturarum cognitione nō ſtuduerint dignas creatori gratias referre, cui tuque debito famulari.A magnitudine enim ſpeciei & creaturæ(vt ſapiens alius atteſtatur)cognoſcibiliter poterit creator operum mirabilium,quę mūdus iſte habet,videri. Neque difficile erit iis in quibus eſt ſcientia Dei,cum ſpecie delectantur mirabilium quę habet mūdus virtutēq;,& opera eorū mirati fuerint,intelligere ex his,quanto eorū dominator eſt ſpecioſior,qui hæc omnia cōſtituit:& quāto fortior eſt illis, qui de nihilo fecit omnia.Hūc ergo noſtræ cōſyderationis ſcopum habentes propoſitū,ex iis quæ à naturaliū rerum tractatoribus fuſius tractātur,velut ex immenſa ſylua,præcipua quælibet colligere curabimus:ea potiſsimum quę noſtro maxime deſeruire queāt inſtituto,iis reiectis,aut certe relictis,quę mi

Roma.1.
Sap.1.

nus videbuntur noſtro propoſito opportuna. Solent enim ex iis qui naturalia tractant nonnulli, acuta quidem & ſubtilia multa diſſerere, quibus ſua ingenia oſtentando aliena exercitent: ea verò in quibus pietatis eſt quæſtus vberior, vel negligere, vel ſicco pede pertranſire. Nos verò inſtitutum contrarium animo propoſitum habentes, nemo calumnietur, ſi quæ eiuſmodi ſunt nos videat vel prætermiſiſſe, vel parcius attigiſſe. Ob quam etiam cauſam in libris ſex poſterioribus, multa verborum copia, & ſimilitudinum multiplicium adductione, conati ſumus pro virili noſtra, quam lucidiſsime pleniſsimeque omnia tractare: cum in libris prioribus (maxime autem in tertio, quarto, quinto, & ſexto) breui plærunque ſermone rem tantum perſtringentes, potius eam indicemus, quàm penitus explicemus. Videmus enim ea quæ in poſterioribus libris tractantur multomagis ad Dei cognitionem & ſcientiam veritatis eſſe vtilia atque neceſſaria, quam ea quæ in prioribus illis enumeratis libris traduntur. Proinde nemo noſtrum calumnietur propoſitum, vbi præter quorundam conſuetudinem (qui prioribus maxime inhærent, poſterioribus vel in totum vel certe magna ex parte neglectis) nos viderit egiſſe. Siquidem nô tam ad ingenii exercitationem, quã ad pleniorem de Deo cognitionem & pietatis qualemcunque venationem, noſter iſte labor deſudauit. In ſcribendo autem hac libertate vſi ſumus, vt nullius ſcriptoris ordine nos pateremur conſtringi. ſed noſtro iudicio, vbi commodiſsim° viſus eſt locus, ſingula locauimus, quæ prolixius dicta videbantur plurima abbreuiantes, vt compendii ſcriptorem decebat. nonnulla contractius dicta quantum vtile videbatur latius explicantes, nonnunquam humanis Diuina, temporalibus æterna, ex fidei illuminatione commiſcentes vt ne purus eſſet Philoſophiæ hic tractatus, ſed Philoſophiæ pariter & Theologiæ commixtio. Non eſt enim dignum, vt ab vllius Chriſtiani ſcriptoris operibus alicubi abſit Deus, qui cœlum & terram ſua maieſtate adimplens, ſicut creauit, ita & continet omnia, qui eſt benedictus in ſecula, Amen. De rebus igitur naturalibus hac ratione tractare volentes, ab ipſis earum principiis exordiemur determinationem, ſi prius quid res naturalis ſit, quidque natura, breuiter explicauerimus.

LIBRI PRIMI, QVI EST DE PRINCIPIIS RERVM NATVRALIVM,

CAP. I.

¶ Quid ſit res naturalis, & de quibus ſit in præſenti libro tractandum.

Res naturalis dicitur, quæ ex naturis conſtat.

Quæ ſecundum Græcam appellationẽ, alio nomine corpus phyſicum ſiue res phyſica ſolet appellari. Siquidem Græcis phyſis, idem eſt quod Latinis natura. Res naturales ſunt, omnia corpora quæcunque ex materia & forma componuntur, vt cæli, elementa, & quęcũque ſub eis ſunt mixta, ſiue animata, ſiue inanimata. Angeli autem res naturales nõ ſunt, eo quòd ex naturis non componantur, ſed puri actus ſunt, & formæ immateriales. ¶ Et de his quidem rebus quæ naturales non ſunt, in his libris per ſe tractare non intendimus, ſed de rebus tantum naturalibus, quæ ſunt ſubiectæ ſenſibus. Nõnunquam tamen vbi ſe occaſio obtulerit, ſi de illis quoque nonnihil dixerimus, non prorſus noſtro inſtituto contraibimus, quandoquidem proximæ ſunt deo mentes angelicæ, & corporeis omnibus illi accedunt vicinius. Atque ob hoc, cum à corporeis rebus ad deum tranſire contendimus, commodè nonnunquam ſpiritualium mentium conſiderationem velut mediam interiicimus, quo ſic velut gradatim, ab imperfectioribus ad perfectiora, in deum qui eſt perfectiſſimus, ordinatius dirigamur. Erit ergo rerum naturalium determinatio, noſtræ conſiderationis præcipua materia: Dei autem cognitio, conſiderationis ipſius primaria intentio: angelicæ verò naturæ ſicubi admiſcebitur, mẽtio, ad priora nonnihil pręſtabit adiumenti.

Hæc tractat Ariſtot. initio. 2. lib. phyſicorum.

CAP. II.

¶ Quid ſit naturæ & quotuplex.

Natura eſt ſubſtantiale principium, mutationũ atque accidentalium formarum rei cõuenientiũ, vel effectiuum vel ſuſceptiuũ. In qua definitione poſita diſ

Ari. 2. phyſi.

iunctiua coniunctio, duplicem innuit naturam, quarum altera ſit principium effectiuum, nempe ſubſtantialis forma: altera vero ſuſceptiuum principium, népe materia. Omnes enim mutationes & diſpoſitiones accidentariæque formæ rebus naturalibus conuenientes, efficiuntur ab earum formis ſubſtantialibus, & conſeruantur ab eiſdem, quemadmodum calor ignis, à forma ſubſtantiali eſt eius, & cum aqua violenter calefacta ad frigus redit, à forma ſubſtantiali frigus illud efficitur. ſimiliter & cum ipſa nimium rarefacta, ad iuſtam denſitatem ſe reducit. Ignis quoque per formam ſuam, ſe mouet ſurſum: lapis deorſum, item per ſuam formam. Non ſolum autem qualitates conuenientes, & motus ad proprias perfectiones, à forma ſunt, verumetiam operationes omnes & motus omnes illis naturaliter conuenientes, quibus agunt in exteriora. Vt cum ignis agit in aquam, aut in aliam quamlibet materiam, calefaciendo, incendendo, ſibi aſsimilando, à forma ſubſtantiali fiunt hæc omnia. ¶ Materia vero ſubiectum eſt & receptaculum, in quo conſeruantur & parmanent & quæcunque rei conueniunt, ad actionem autem non concurrit. Propter quod paſsiuum tãtum principium eſt, non etiam actiuum. ¶ Cæterum, quod in definitione dicebatur principium ſubſtantiale, excludit accidentia omnia. quo minus naturæ dici poſſint. Sunt enim quædam accidentia, quæ videntur quarundam mutationum rebus conuenientium quædam eſſe effectiua principia: quemadmodum (exempli gratia) ipſa ignis leuitas, cauſa quodammodo eſt & principium quoddam motus eius ſurſum: & ipſa lapidis grauitas, principium quoddam eſt motus eius deorſum. Sunt enim quædam principia, & quædam cauſæ ſecundariæ horum motuum, & velut inſtrumenta, quibus mediantibus formę ipſæ ſubſtantiales vt principalia principia & cauſæ primariæ motus eiuſmodi efficiunt, Non ſunt autem naturæ, quoniam principia ſubſtantialia non ſunt. Eſt enim principiũ ſubſtantiale, quod rem ſubſtantialiter conſtituit atque componit, quemadmodum videlicet ex materia & forma componuntur res naturales, tanquam ex ſuis partibus eſſentialibus atque ſubſtantialibus, à quibus naturis duabus, res naturales denominantur. Non autem ex leuitate, ignis conſtat, neque ex grauitate lapis. Quare neque naturæ rerum dicendæ ſunt, ſed po-

tius entia ſecundum naturam, quemadmodum infra plenius declarabitur. Cæterum Ariſtoteles in ſecundo libro de phyſico auditu, obſcuriorem quidem verbis, ſed in ſententia equi ualentem, ponit definitionem, quæ ex prædictis euadet faci lior. Sic itaque naturam definit Ariſtoteles.

Natura eſt principiũ quoddã & cauſa, vt id moueatur atque quieſcat, in quo primo, per ſe, & nõ per accidẽs ineſt.

Quæ quidem definitio, conformiter ad prædicta, ſic debet intelligi. Natura eſt principium quoddam, id eſt, ſubſtantiale principium, ſiue effectiuum ſiue ſuſceptiuum: & cauſa ſiue materialis ſiue formalis, ſiue effectiua ſiue conſeruatiua: principium (inquam) & cauſſa, vt id moueatur atque quieſcat, in quo ipſum tale principium ineſt, hoc eſt, motus vel quietis rei naturalis, in qua tale principium eſt: primò: id eſt, principaliter: per ſe, id eſt, tanquam pars eſſentialis ipſius rei naturalis: & non per accidens, id eſt, non ſicut aliquid accidentaliter in exiſtens, vel eſſentiæ extraneum. Vbi hoc peculiariter notandum eſt, coniunctionem copulatiuam, atque, loco diſiunctiuæ coniunctionis accipiendã eſſe, vt ſit ſenſus, principium quoddam vt id moueatur vel quieſcat, &c.

CAP. III.

Quę dicantur habere naturam & entia ſecundum naturã.

NAturam autem habent, quæcunque tale principium habent.

Hoc eſt, naturam dicũtur habere, quæ formam ſubſtantialem & materiam ſub nomine naturæ prius definitas habent tanquam partes eſſentiales ſui. Huiuſmodi ſunt omnes & ſolæ ſubſtantiæ corporales, quæ ſupradictæ ſunt res naturales. Excluditur autem ab hac definitione materia, (quę formam in ſe videtur habere) eo quod ipſam non habeat tanquam partem eſſentialem ſui, cum ſit omnino ſimplex & incompoſita, tametſi cum forma vnum tertium conſtituit, cuius pars exiſtit. Definitio autem entium ſecundum naturam, hæc eſt.

Secundum naturam ſunt, & hæc ipſa, & etiá ea quæ hiſce per ſe competunt.

Quæ definitio ſic intelligitur Entia ſecundum naturam dicuntur hæc ipſa, id eſt, res habentes naturam, & ea quoque quæ rei ſecundum naturam conueniunt, &c. quemadmodum accidentariæ diſpoſitiones & motus rebus naturalibus conuenientes, dicuntur eſſe eis ſecundũ naturam, vt igni, ſecundum naturam ſunt, calor, ſiccitas, raritas, leuitas, motus ſurſum, calefacere, exſiccare: Aquę ſecundum naturam ſunt frigus, dẽſitas, grauitas, humiditas, motus deorſum, frigefacere atque ita in cæteris. Quę vero naturę rei non conueniunt, non ſunt entia ſecundũ naturá, vt quæ ab extrinſeco, per violentiá rei cuilibet imprimuntur, quemadmodũ in aqua calor, & in lapide motus ſurſum, ignis percuſsio ad locũ deorſum.

Quid ens cõtra naturam. ¶ Et quidem ſi forma rei contranitente, per violentiam prędominantis agentis hæc fiat impreſsio, dicuntur entia contra naturá, quemadmodum exemplũ eſt in iis quæ ſtatim poſita ſunt. Contra nititur enim forma aquæ, ne calorẽ ſuſcipiat, licet præualẽs ignis imprimat eum violenter, & lapidis forma, ne ipſe moueatur ſurſum cõtra nititur, quærẽs magis moueri deorſum. Itidẽ & forma ignis, motui deorſum reluctatur.

Quid ſit pręter naturam. ¶ Si verò id quod ab extrinſeco imprimitur, non repugnat naturæ, neque introducatur cõtra nitente natura, ſed permittente (eo quod ſicut non conuenit, ita ei nec aduerſatur neq; officit) præter naturá id eſſe dicendũ eſt, quẽadmodũ impreſſus in lapidẽ impetus ad motũ lateralẽ in loco plano. Hic enim motus ſicut lapidi ſecũdum naturá non cõuenit, ita ſecundũ eam nec aduerſatur, vnde præter naturã dicendus eſt. Hæc vt magis clareant, ponit Ariſtoteles hanc diuiſionem.

Eorum quæ ſunt, quædá ſunt natura, quædam ob alias cauſas.

Cuius hic eſt ſenſus: rerum productarum, quædam à natura naturaliter agente producũtur: aliæ aliis à cauſis, quippe ab arte, à libera voluntate, caſu aut fortuna, quorum exempla ex ſequentibus patebunt.

CAP. IIII.

¶De rerum naturalium principiis in genere, atque tribus eorum conditionibus.

De numero & aſsignatione principiorũ rerũ naturalium, varie admodũ ſenſerunt veteres Philoſophi, quorũ vt non eſt admodũ operæpretium, ita neque propoſitum ſingulas ſigillatim ſententias adducere, aut errores impugnare. Si quem forte oblectant eiuſmodi, is Ariſtotelẽ cõſulat primo phyſicorũ libro, quẽ de principiis rerũ naturaliũ ſcripſit, & abũde illi (ni fallor) forſitam & vſque ad nauſeam, erit ſatisfactum. Nos verò Ariſtotelis ſententiã (qui cæteris certiora magiſque cõſentanea in Philoſophicis reb⁹ deſcripta reliquit) inſequentes atq; adeò veritatem ipſam, quam fidelium doctorum omnium vnanimis firmat conſenſus, duo tantum rerum naturalium principia ponimus, nempe materiam & formam, quæ ſubſtantialiter (vti ſupra dictum eſt) rẽ naturalem conſtituũt. Priuatio enim tametſi (vt poſt dicetur) principium tranſmutationis rerum naturalium admittatur, non tamen principium rerum naturalium admitti debet, cũ res naturales ex priuatione non componantur.

Principia igitur prima rerũ naturalium ſunt quæ neque ex ſeſe mutuo, neque ex aliis fiunt, & ex ipſis omnia eſſe oportet.

Ex qua deſcriptione tres colliguntur eorum conditiones: quarũ prima eſt, vt ſimplicia ſint penitus, & ex aliis non compoſita. Quod intelligi debet de partibus alterius rationis, ſiue de partibus eſſentialibus. Nam materia omnis, ex partibus componitur tanquam integrantibus ipſam, non autem ex partibus alterius rationis ſiue eſſentialibus. Quælibet enim materiæ pars, eiuſdem rationis & ſpeciei eſt penitus, cum tota ipſa materia. Non tamen componitur ex aliis partibus eſſentialibus, quaſi ex alia vlterius materia ipſa componeretur, alioqui proceſſus fieret in infinitum. Sic & formæ ſubſtantiales omnium rerum naturalium, præter animam rationalem partes habent integrantes ex quibus com-

Tres conditiones prĩcipiorũ poſitę ab Ariſtotele.

ponuntur. Sunt tamen etiam ipſæ rerum principia, neque ex vllis partibus eſſentialibus componuntur.

¶ Secunda conditio eſt, vt non componantur ex ſe inuicem. Materia enim non eſt ex vlla forma compoſita, neque formã vllam in ſe habet ex qua componitur, neque item forma, materiam habet pro parte ſui. Ex quo patet, ſecundum eos qui formã corporeitatis diſtinctã ponũt in corporibus á formis vltimis, cõpoſitũ illud ex materia prima & forma illa corporeitatis, non eſſe principium rei naturalis, tametſi pars ſit ipſam componens, quoniam ſimplex non eſt, ſed ex materia & forma compoſitum. ¶ Tertia verò conditio eſt, vt ex ipſis res omnes naturales ſubſtantialiter cõſtituantur, Quam conditionem manifeſtum eſt materiæ & formæ conuenire. Omnis ſiquidem res naturalis ex materia & forma, tanquam ex partibus eſſentialibus atque ſubſtantialibus conſtituitur. Huius autem conditionis defectu, formæ artificiales (vt forma ſtatuæ) principia non ſunt, quoniam ex ipſis nulla res naturalis componitur, ſed tantum artificialis, vt ex forma ſtatuę cum materia componitur ſtatua, quæ eſt opus artis, non res naturales. Hic animaduertendum eſt, illud eſſe principiũ rei naturalis, ex quo videlicet ipſa res (tanquam parte eſſentiali) intrinſeco componitur: iuxta interpretationem conditionum poſitarum, & principium tranſmutationis rei naturalis: quod videlicet ad rei naturalis generationem ſeu productionem requiritur: ſiue in generato poſtmodum maneat ſiue non. Priuatio ſiquidem formæ ſubſtantialis ad generationem requiritur: in producto tamen nequaquam manſura. Nihil enim poteſt generari ſubſtãtiale, abſque formę præexiſtentis in materia expulſione. Nã ex homine cadauer non fit, niſi rationali anima migrante: nec ex aere aqua, niſi aeris forma ſubſtantiali cedente. Siquidem incompoſsibiles hæ formæ ſunt, idem in cæteris videre eſt. Sunt itaque tria tranſmutationis rerũ naturalium principia, ſed non item tria rerũ naturalium principia. Duo enim ſunt & non plura.

CAP. V.

¶ De materia, vt eſt alterũ principium rerum naturalium.

Aduertendum eſt autem hoc loco, cum materiam dicimus rerum naturalium eſſe principium, eámque alteram eſſe naturam, accipi debere non (vt vulgo ſolet) pro

qualibet materia etiã artificiali, quemadmodũ aurũ, argẽtũ, ſiue lignũ ſtatuæ ex aliquo ipſorum factæ, dicitur eſſe materia. Pro quo eſt intelligendum duplicem diſtingui ſolere materiã, nẽpe primam & ſecundam. ¶ Secunda materia dicitur, quę ex alia vlterius materia tanquã ex parte eſſentiali cõponitur, neque pura potentia eſt, ſed formam etiam in ſe includit, vt partem ſubſtantialẽ ſui. Quemadmodũ cum in exemplo ſupra adducto, aurũ vel argẽtũ dicitur materia ſtatuę aureæ ſiue argenteę, quoniã ex ipſa & forma per artem introducta, vna cõponitur res artificialis, quæ ſtatua dicitur. Non eſt tamen aurum materia prima, ſed ſecunda tantum, quoniam priorem habet aliam, in quam vt in partem reſoluitur, ex qua ſimul cum forma ſua ſubſtantiali, componitur. Sic itẽ compoſitum ex materia prima & forma corporeitatis, materiã prima non eſt, ſecunda tantum. Atque hanc quidem materiã ſecundam, non eſt difficile, ne rudibus quidem intelligere. ¶ Cęterũ ad intelligendum ſecundum veritatem & proprietatẽ, quid ſit prima materia, quę hic natura eſſe dicitur, & principium alterum ſubſtantiale rerum naturalium, ſubtiliorem adhiberi oportet mentis contemplationem, & intelligentiæ aciem fixius intendere. Neque ſatis recte poteſt intelligi, niſi per comparationem ad formam, quemadmodũ ait Ariſtoteles, materiam per analogiam ad formam eſſe cognoſcibilem, id eſt, per comparationem & relationem ad formã, ſicut & omne relatiuum per collationem cum ſuo correlatiuo melius atque perfectius intelligitur, neque ſatis vnum abſque altero poteſt agnoſci.

Dictum Ariſtotelis notatu dignum.

CAP. VI.

¶ Quid ſit materia prima, & quomodo cognoſci debeat, quódque non ſit proprie ens nominanda.

Eſt igitur materia prima, primum vniuſcuiuſque ſubiectum, ex quo quippiam eo fit pacto, vt non per accidens inſit: & ſi corrumpitur, ad hoc vltimũ ſane proficiſcetur.

¶Quorum verborum hæc eſt ſententia, materia prima eſt ſubiectum primum & vltimum omnis formæ, tam ſubſtantialis quàm accidentalis, & velut nouiſsimum ſubſterniculum, quod in ſe formã ſubſtantialem recipit formæque ſubſternitur, cum ea rem naturalem pariter componens, ita vt ſi quam rem naturalem per ablationem omnium formarum corrumpere contingeret, ad ipſam materiam nudam deueniendum eſſet. verum hoc impoſsibile quemadmodum & ipſam materiam omni forma ſpoliari. Vbi cum dicitur ſubiectum primum & vltimum, excluditur omnis materia ſecunda. Ipſa enim tametſi alterius formæ ſubiectum ſit ſubiectum tamen primum ſiue vltimum non eſt, quod ex ſua materia & ſua forma tanquam ex partibus componitur, ſed vlterius ſiue prius ſubiectum habet, illud formæ habitaculum & ſubſterniculum quod in re formam nullam habet tã quam ſui partem, ſed tantum accidentaliter velut hoſpitem recipit formam ſubſtantialem, vt vna cum ea non ſeipſam, ſed rem naturalem componat. Materiam ergo primam intelligere volens, ad illud ſubſterniculum vltimum debes intellectum conuertere, in quo non includatur tanquam pars eius vlla omnino forma. Donec enim formam ſimul intelligis vt partem, materiam primam non concipis.

¶Materia enim ex ſeſe pura potentia eſt, & quaſi nihil per ſe hoc eſt nullam formam ſibi habens intrinſecam, ex qua componatur neque ad aliquod particulare eſſe determinata, cum formam nullam habeat intrinſecam, cuius eſt dare eſſe determinatum, ſed fieri ex ea poteſt qnodlibet, ſecundum aduenientium, formarum varietatem. Itaque per ſe quidé nihil eſſe videtur materia, nec ſimpliciter ens dicenda, neque ſimpliciter res neque bonum, ſed quaſi nihil. Eſt enim nihilo viciniſsima, & inter omnia quæ à deo creata ſunt aut facta, imperfectiſsima. Quare inter omnia, ab optimo & ſummo & veriſsimo ente deo domino quàm longiſsime diſtat, cum ipſe ſit eſſe pleniſsimum & perfectiſsimum. actúſque puriſsimus, nihil habens potentiæ admixtum. Illa vero eſt mera potentia, nullam habens eſſentiæ ſtabilitatem, nullumque proprium eſſe, ſed à forma tantum quodammodo eſſe mutuat accidentale, vt quoties de forma in formam tranſit, toties ſuum quod habet accidentarium eſſe commutet. Quemad-

Materia prima nihilo viciniſsima.

modum accidentium ſubiecta, quoties de accidente in accidens tranſeunt, prius eſſe accidentale, quod ſecundum formã abeuntem habebant perdunt, & nouum eſſe accidentale, ſecundum qualitatem aduenientem, acquirunt. Veluti cum homo qui albus erat, fit niger, perdit eſſe album quod habebat, & acquirit eſſe nigrum quod non habebat. Ita cum materia prima de forma aquæ ſub qua fuit, mutatur vt ſit ſub forma ignis, deſinit eſſe materia aquæ. & fit ignis.

CAPVT VI.

Quemadmodum materia non ſit actiua, & à deo longiſsime diſtet.

I Llud vero de materia diligenter conſiderandũ eſt, quod mera potentia ſit, nihil actus in ſe eſſentialiter habens, ac proinde ſuſceptiua tantũ eſt atq; paſsiua, nulla aũt ratione actiua. Forma enĩ à qua eſt eſſe, ipſa etiã eſt à qua omnis procedit actio atque motio. & omne quod agit, per formam agit quemadmodum & omne quod eſt, per formam eſt hoc ipſum quod eſt. Vnde quanto formæ rerũ ſunt perfectiones tanto res ipſæ quarum ſunt formæ, nobiliores habent actiones, atque diſpoſitiones perfectiores. Quemadmodum anima rationalis (quæ eſt omnium formarum nobiliſsima) nobiliſsimas dat homini præ omnibus creaturis operationes, quemadmodum & cœleſtes formæ, ſuis corporibus dant potentiſsimas. Vnde & formæ illæ immateriales (cœleſtes dico ſpiritus) quæ ſunt formæ per ſe ſubſiſtentes, & actus puri, non potentes cum materia commiſceri, potentia atque virtute longe ſupperant cætera creata omnia, atque adeo rationalem ipſam animam, quatenus cum materia habet naturale commercium. Et ſuper omnia benedictus deus qui eſt forma perfectiſsima & actus puriſsimus, ſuper omnes formas alias creatas, materiales & immateriales, nihil prorſus habens admixtum potentiæ, in infinitum potentia, virtute, ſapiẽtia, & omnibus perfectionibus ſupereminet creatis omnibus quantumuis in ſuo genere præcellentibus. Tranſuectio in cõſideratio-nem Diui-næ perfe-ctionis.

Qua in re meditatio ſeſe offert non iniucunda, ei qui materiam velit tanquam entium infimum & nouiſsimum ac nihilo proximum, cum deo qui eſt entium primum ſupremũ atque perfectiſsimum, & à nihilo prorſus elongatiſsimum,

velut ex oppoſito comparare atque contra opponere. Quẽadmodum enim materia, pura exiſtẽs potentia, nihil habens in ſe actus intrinſeci, omnium maxime paſsiua eſt, & tantum paſsiua, nulla vero ratione actiua: ſic ex aduerſo deus purus actus exiſtens, & formá perfectiſsima, nihil omnino habens admixtum potentiæ, maxime actiuus eſt ſuper omnia (iuxta

1. Cor. 19. Apoſtoli dictum) in omnibus operans omnia, nulla tamen ratione paſsiuus, vt à quoquam quicquam poſsit ſuſcipere. ¶ Et quemadmodum materia cum ab omni agente naturali paſsibilis ſit, & ad quælibet ſuſcipienda indifferens, quæcunque à quolibet fuerit prædominante agente impreſſa, non poteſt tamen per ſe quicquam omnino agere ita econtrario deus cum ad quælibet agenda ſit indifferens, & omnis actionis principium, omnia agens ac mouens pro ſuo libito, non poteſt tamẽ pati quippiam à quouis agente, imo nec à ſe ipſo, quemadmodum nec in ſeipſam aliquid agere poteſt materia. ¶ Et quemadmodũ cum multa accipiat in ſeſe materia, nihil tamẽ ipſa cuiquam donat: ita econtrario omnipotens deus cum omnia donet omnibus, omnibúſque rebus ſuum eſſe inſtillet, & cæteras perfectiones omnes diſpenſet, nihil tamen ipſe à quoquã accipit neque accipere potens eſt. Eſt ergo materia, omnium entium imperfectiſsima, à deo quàm longiſsime diſtans, & nihilo atque non enti viciniſsima, neque vicinius quicquam nihilo poteſt imaginari homo, aut deus fabricare. Imo non ens ſimpliciter dicenda eſt, & non ens in actu, ſed tantum ens in potentia, tali nimirum diminuente determinatione adiecta.

CAP. VIII.

¶ Quomodo deus materiam creare potuerit, & an dignum fuerit, tam imperfectiſsimam rem illum creare.

Cum autẽ inter agens & effectum oporteat eſſe ſimilitudinẽ, forſitan mirũ cuiquam videri poterit, quẽadmodũ deus perfectiſsimus atque puriſsimus act⁹ & forma ſimpliciſsima, aut potuerit aut voluerit hãc impurã potentiam creare. Nam inter infinitam & puram formam & finitam potentiam nihil actus habentem, nihil apparet ſimilitudinis. ¶ Soluitur autem iſta dubitatio hoc pacto, quoniam materiam non per ſe creauit deus, quaſi ens aliquod per ſe ſubſiſtens aut quaſi hoc aliquid, ſed concreauit potius

Quæſtio.

Solutio quæſtiõis.

çum re naturali, cuius in creatione erat materia, fecitque eã deus eſſe ſub forma, quã in ſe recipit, ſub qua quodãmodo eſſe habet, atque ita etiam quodammodo Deo aſsimilatur quatenus eſt ſub forma ipſius rei naturalis cui ipſa ſubſternitur. Neque ſimpliciter creatura dicenda videtur, neq; ſimpliciter creata, ſed potius concreatura ſiue concreatum aliquid çum re naturali. ¶Ex quo conſequi videtur ſatis manifeſte, quod ab initio conditionis rerum Deus materiam nõ fecerit neque creauerit abſque formis ſubſtantialibus, ſed omnem materiam ſub aliqua certa forma produxit, cœleſtem quidem materiam ſub forma cœlorum, elementarem vero ſub forma elementorum, tametſi formis vlterioribus, per ſubſequentes ſex dies diuinæ operationis, poſtmodum fuerit completa. Ex hoc etiam patet, materiam non poſſe ſine forma ſecundum naturam exiſtere, neque eſſe poſsibile, vt materia omni prorſus forma ſit nuda atque ſpoliata, neque vna vnquam poſſe ſpoliari, niſi adueniente altera. Imo neque deum hoc poſſe (vt materiã videlicet ſine forma creet, aut concreatam per ſe ſeruet, abſque omni forma) probabilis quorumdam ſententia eſt. Aiunt enim, à quo omnis forma aufertur, ab eodem ſimiliter omne eſſe auferri, cum forma ſit, quæ dat eſſe rebus. Aliis contra ſentientibus, deo non eſſe impoſsibile, quod naturæ poſsibile nõ eſt, ſed potuiſſe deũ & ab initio ſine forma creaſſe materiam, & etiam nunc eam ſine omni forma ſeruare, licet ſub forma creatam. Vtra vero ſententia ſanior debeat haberi, noſtro non ſtat iudicio, quapropter vtranque in ſua probabilitate relinquimus. Diuerſa opinio.

¶Nemo vero exiſtimet deo perfectiſsimo indignum, quod tam vilem rẽ creare voluerit, quæ ſit nihilo viciniſsima. Imo vero hac in re admodum magnificauit potentiam ſuam qui eſt omnipotens, dum eam ſic demonſtrat validam, vt poſsit etiam in vltimum illud & imperfectiſsimum, quod à ſua eſſentia quàm longiſsime diſtat, attingens à fine vſque ad finẽ fortiter, id eſt, à perfectione naturæ angelicæ, vſque ad imperfectionem huius prope nihili.

CAP. IX.

¶Nulla creata virtute fieri poſſe materiam, ſed in omni actione naturali eam præſupponi.

Dictum Ariſtotelis notãdũ

N Vlla vero eſt tam potens creatura, quæ poſsit crea re vel minimã quantitatem materię. Infinitæ enim hoc eſt virtutis tantũ, nempe diuinæ, facere aliquid ex nihilo, quemadmodum innuit Ariſtoteles, cũ ait, ex nihilo nihil poſſe fieri. Nam ſi creatura aliqua materiam primam faceret, neceſſe eſſet illam ex nihilo fieri, ſicque creari. Non poteſt autem creatura creare, neque ex nihilo quippiam efficere. Poteſt enim creatura cum influxu dei cooperante, rem quæ aliqualis eſt in potentia, efficere vt talis ſit actu, quẽadmodum ignis ex ligni materia, quæ eſt in potentia ad formam ignis, poteſt facere ignem actu, introducendo in eam, formam ſuæ formæ ſimilem. Cæterum quod in potentia non eſt creatura facere non poteſt vt potentia ſit. Hæc ergo cauſa eſt, quare cum agens naturale aliam rem naturalem poſsit efficere, quemadmodum de igne alium ignem producente iam monſtrauimus, materiam tamen producere non poteſt, quoniam maioris potentiæ eſt hoc, quàm illud. In omni itaque actione quæ fit à re naturali, præſupponitur materia in qua forma ſuſcipiatur quemadmodum & omnis artifex, non niſi ex materia quicquam efficit, neque item agens naturale quodcunque. Quemadmodum ignis nunquam niſi ex præiacenti materia ignem facit. ¶ Sicut autem diximus de creatione, ita & de annihilatione dicendum eſt. Rem enim quæ actu eſt aliquid, poteſt agens naturale efficere, vt talis actu non ſit, hoc eſt, poteſt formas rerum deſtruere atque expellere, non poteſt autem efficere vt res potentia talis non ſit. Illud enim (nempe formam expellere ex materia) finitæ virtutis eſt: Hoc vero (ſcilicet materiam in nihilum redigere) infinitæ, quæ nulli competit creaturæ. ¶ Quin & illud probabilior tenet ſententia, non poſſe talem aliquam creaturam à deo, licet potentiſsimo creari, cui virtus illa competat creandi ſiue annihilandi: neque virtutem hanc vlli creaturæ quantumuis nobiliſsimæ, ſiue creatæ ſiue creandæ communicari poſſe, ſed eius ſolius omnipotentiæ conuenire. Solus eſt deus in cœleſtibus ſurſum habitans, qui potuit vniuerſalem hanc mundi machinam & molem permaximam, ex nihilo & materia nuſquam præinuenta creare, & eandem poteſt cum voluerit etiam nunc vſque in nihilum redigere. Subeſt enim illi, cum voluerit, poſſe.

CAP. X.

¶ Ex materia ingenerabili & incorruptibili ſecundum ſeſe, tranſitur ad diuinitatis conſyderationem.

Editari hoc in loco poſſumus, quàm ſit ſtabiliſſimus in ſua eſſentia Deus, actus puriſſimus & perfectiſſimus, ipſúmque ſuum eſſe infinitũ exiſtens, ſi ſic permanet ſtabilis, quantum ad ſe attinet, imperfectiſſima iſta materia, quæ à Deo eſt longiſſima, & nihilo viciniſſima, ſola ſic eam conſeruante diuina voluntate. Tametſi enim ſecundum formas tam ſubſtantiales quàm accidentarias plurimum ipſa varietur accidentaliter, in ſe tamẽ eſſentiali mutatione & intrinſeca manet prorſus inuariata, neque corruptioni eſt aut generationi, vt cætera corpora naturalia inferiora, ſubiecta, adeo vt ab initio creationis rerum, de immenſa illa mole materię, ſub qua creata fuerunt cœlum & terra & quæ in eis ſũt omnia nulla materiæ illius particula ne minima quidem deperierit, actione naturalis agentis, quemadmodum neque minima particula adiecta eſt, eadem virtute. Idque non ob aliud niſi quod ſecundum ſuam exiſtentiam vel non exiſtentiam, ſoli ſubſit diuinæ voluntati: agentibus vero naturalibus, non niſi ſecundum formarum & accidentium tranſmutationes, eſt ſubiecta. Quantumuis enim humana potentia ſæuiat, quantumuis ad perditionem omnimodam conetur, nunquam vſque ad annihilationem pertinget. Poterit quidem efficere vt moriatur homo, & quæ materia erat hominis iam eſſe incipiat materia cadaueris deinde & hoc poterit, igne adhibito, cadauer ipſum in cinerem atque puluerem redigere. Verum etiam ſi mille ſyluas in vnius conſumptione cadaueris adhibeat, adhoc nequaquam pertingere valebit, vt puluerem annihilet. Diſpergere quidem poterit in aerem, aut in aquam aut in terram abdere: facere autem vt aliquid materiæ perdatur, in omni virtute ſua & conſilio non poterit. ¶ Atque hinc rurſum ratio humana conſyderet, ſi omnis creata virtus aduerſus ipſum quod eſt omnium viliſſimum non poſſit præualere, quódque eſt nihilo proximum ad nihilum non poteſt reducere, is qui eſt actus puriſſimus, forma perfectiſſima, eſſe infinitum atque pleniſſimum, quíque eſt à nihilo in infinitum elongatus, Deus omnipotens quàm ſit prorſus creatæ omni virtuti ſubtractus, & quàm aduerſus illum omnis

Alia contemplatio.

creata virtus,etiamſi millecuplo augmentetur, omnino nihil præualere poſsit.

CAP. XI.

¶ Conſurrectio in viuificum Dei affectum,ex præcedétium contemplatione mirabilium.

Ibi ergo ſoli domine Deus, debetur creationis honor
Gen.1. T & gloria.Tu ſolus non eges quopiam,vt tibi præparet in tuo opere materiã.Nihil erat mundus, & ſolo cum
Luc.21. verbo ſuſcitaſti,proditque de nihilo hęc ampliſsima creatura.Sed nec quiſquam eſt qui nobis poſsit auferre vel pilum de capite,vt in nihilum pereat,pręter te,qui ſolus es poteſtatem habens creandi & annihilandi.Quare ergo piiſſime do-
Mat.10. mine,timebimus vllam huius mundi poteſtatem:cum nec animam interimere,nec corpus annihilare valeat? Vnum hoc tu domine reliquiſti impiis perſecutoribus,vt poſsint animã te ſitientem ab inimica fœdiſsimáque carnis huius moleſtia ſeparare.Quo quid poſsit homini te vere agnoſcenti gratius euenire?Cæterum, neque corpus neque animam creata vlla poteſtas annihilari poteſt. Igitur in te domine ſperantes, tuóque validiſsimo fulti auxilio,nullam omnino mundi huius pertimeſcimus quãtumuis præcellentem poteſtatem,illud
Tit.2. firmiſsime ſcientes,quoniam tua virtus ſuperuincit in immẽſum,ſed confidenter in doctrina benedicti filii tui perſtamus expectantes beatam ſpem,& aduentum tuum glorioſum, ô maxime deorum Deus,quem ipſe repromiſit nobis.

CAP. XII.

¶ De forma vt eſt alterum principium rerum naturalium & obiter de materia cœleſtium atque inferiorum, an eiuſdem ſint ſpeciei.

Q Vod ad materiam pertinet,res omnes cognatæ ſunt & ſecundum ſpeciem aut genus penitus indiſtinctæ Siquidem in omnibus naturalibus, præcipue inferioribus iſtis vna eſt eademque materia,Nã de materia cœleſtium corporum,propter ipſorum incorruptibilitatem dubitari ſolet,ob hoc potiſsimum, quod non videatur cœleſtiũ corporum materia eſſe alienarum impreſsionum ſuſceptiua, neque videtur tranſire de forma in formam, ſed perpetuo

ſub eadem forma,eiſdem diſpoſitionibus ,permanere: quod longe eſt à materia corporum horum inferiorum, elementarium atque mixtorum. Qua ratione permoti opinantur quidam,diſtinctionem eſſe ponẽdam ſpecificam vel genericam,inter materiam cœleſtium ingenerabilium & incorruptibilium, & inter materiam elementorum atque cæterorum mixtorum generabilium & corruptibilium.Aliis econtrario dicentibus,non eſſe ponendam diſtinctionem vllam talem,ſiue genericam ſiue ſpecificã,ſed omnem materiã eiuſdem eſſe rationis:aliis dicentibus,illam cœleſtis materiæ intranſmutabilitatem non ex ipſa ſua natura prouenire, ſed ex conditione & virtute formarũ in ipſis inhabitantium,quibus tantam Deus naturæ virtutem contulit vt nullam extraneam impreſsionem patiantur materiam in qua creatæ ſunt. ſuſcipere,neque de forma in formam tranſire quemadmodum in rebus quoque naturalibus videmus, quaſdam ex ſua natura ad annorum centenarios perdurare, ſecundum formam inuariatas,cum alię breuiſsimo intereant ſpacio,quod non dubium eſt ex formarum prouenire varietate. ¶Quanquã autem his modis de materia cœleſtium & inferiorum diuerſa ſententia eſt,illud tamen vno ore aſtruunt omnes , rerum inferiorum omnium vnam eandémque eſſe materiam, atque ita quantum ad hanc , eſſe ſecundum ſpeciem indiſtinctas. Cæterum,ipſa rerum abinuicem diſtinctio ſubſtantialis atque ſpecifica,à formis eſt ſubſtantialibus.

Contrariæ opiniones de materia cœli.

¶Siquidem forma eſt,per quam res actu eſt,& in certã aliquam ſpeciem redigitur,quæ ex materia prorſus indeterminata eſt,& in potentia ad quodlibet.Forma itaque id in materia ſuſcepta & producta,cum ea pariter rem vnam ſubſtantialiter componit,& materiæ quodammodo eſſe communicans accidentaliter,& compoſito dans eſſe ſubſtantialiter & eſſentialiter.Ab anima enim rationali habet homo , vt homo ſit,materia vero prima ,tantum hoc,vt materia humana ſit.

Quid forma

CAP. XIII.

¶Ex maſſa ceræ & impreſsione ſigilli per analogiam declaratur formæ officium.

VT autem clarior fiat formæ cognitio , analogiam quandam & comparationem aſſumimus ceræ & formæ ſigilli,per quam vtcunque comprehendi poterit for-

Analogia.

mæ officium atque natura. Sicut enim maſſa ceræ ex ſe nullam habet imaginem aut formam, ſed iuxta ſigilli variam ſculpturam nata eſt ſuſcipere diuerſas formas, ſiue hominis ſiue leonis imaginem, ſiue alterius cuiuslibet animalis, dum tamē ſub vna qualibet eſt, pariter nequit eſſe ſub alia, niſi prior abiiciatur, vt cum in cera impreſſa eſt leonis imago, non poteſt in eam introduci hominis imago donec abiiciatur prior leonis, ſucceſſiue tamen indifferenter quamlibet ſuſcipere poteſt impreſſionem. Ita ſane materia, ex ſeſe ad omnem prorſus formam indifferens eſt & indeterminata, iuxta autem agentis ſupra ipſam dominum obtinentis naturam, impreſſionem recipit formæ. Iuxta autem formæ varietatem eſſe varium ſuſcipit. Forma vero eſſe accidentarium dat materiæ, & eius indifferentiam ſuo aduentu ſic ſtringit, vt pariter ſecum aliam ſuſcipere nequeat. Quod quidem de formis vltimis debet intelligi. Nam inconueniens non eſt plures formas ſubſtantiales ſimul eidem ineſſe compoſito, cum ambæ non vltimæ fuerint, aut etiam cum altera fuerit non vltima. Quemadmodum forma corporeitatis, ſecundum eos qui eam diſtinctam ab vltima forma in omnibus corporibus ponunt, ſimul eſt cum anima rationali, & ſecundum eorum ſententiam qui tres animas diſtinctas reponunt in homine, ſimul ſunt anima vegetatiua ſenſitiua & rationalis. Formas autem vltimas, impoſſibile eſt eidē ſimul ineſſe, cuiuſmodi ſunt forma hominis, equi & aſini, forma ignis & aquæ. Succeſſiue tamen poteſt quaſlibet formas quantumuis contrarias æque recipere, modo adſit agens quod formam introducat, alia quæ prius inerat expulſa.

CAP. XIIII.

¶ Quomodo forma eſſe aut non eſſe dicenda ſit.

Rurſum & illud in propoſita analogia aduertendum eſt, quòd ſicuti figura illa aut forma quæ ī ceræ maſſa per ſigilli impreſſionem relinquitur, non apparet eſſe in ſigilli imprimētis ſculptura, ita forma cum det eſſe rei naturali, ipſa tamen non hoc eſſe dicitur, quod compoſito donat vt ſit, quemadmodum (exempli gratia) donat homini anima rationalis, vt homo ſit. Ipſa tamen homo non dicitur neque eſt. Imo forma cum det eſſe rebus, ipſa tamen non tam eſſe per ſe, quàm coexiſtere vel ineſſe dicenda videtur.

Non enim eſt forma,eo modo quo hoc aliquid, ſiue compoſitum naturale eſt, aut quaſi per ſe ſubſiſtens, ſed tanquam inexiſtens,quemadmodum de accidente dici ſolet, quod eius eſſe ſit ineſſe. Accidens enim quodlibet eſſe dicitur, non quia ipſum per aliquid eſt,quomodo res naturalis,per formam eſt ſed magis quia per ipſum, ſubiectum cui ineſt, aliquale eſt. Sic etiam ſubſtantialis forma,eatenus eſt,quatenus per ipſam res naturalis eſt,non quatenus ipſa per aliquid eſt, vt magis proprie dici debere videatur ipſa ineſſe rei,aut rem informare,quàm ſimpliciter eſſe. Loquimur de formis pure naturalibus,& quę nullam habent perſe ſubſtantiam. Rationalis etenim anima,quatenus per ſe ſubſiſtens à corpore ſeparatim poteſt permanere,eatenus per ſe ens non ſolum inexiſtens,recte nominari poteſt. Et formæ illæ immateriales angelicæ. per ſe entia,& quidem nobiliſsima entia ſunt. Super omnia vero forma illa puriſſima,& actus perfectiſsimus atque ineſtimabilis,ens primum eſt atque ſupremum,imo totius eſſentiæ plenitudo, non per ſe tantum fœliciſsime ſubſiſtens, ſed omnium inſuper rerum eſſentias,in ſuo eſſe pleniſsimo, benigniſsime continens atque concludens.

CAP. XV.

¶ Comparatur forma aliquatenus cum Deo ſecundum ſimilitudinem & vicinitatem.

Qvemadmodum vero ſupra diximus de materia, quod à deo quàm longiſsime diſtet, & pene nihil habeat cũ illo ſimilitudinis,ita econtrario de forma videtur, eã nimirum eſſe Deo adſimilem,Deóque vicinam,cum ſit etiam ipſe forma quædam perfectiſsima,& actus puriſsimus. Neque difficile fuerit qui recte intellexerit ſupra poſitam materię ad Deum comparationem,quæ ſecundum diſsimilitudinem fiebat,formæ quoque ad Deum per ſimilitudinem applicare. In omnibus enim iis comparari forma ſecundum ſimilitudinem cum Deo poterit, in quibus materia diſsimilis fuit declarata,tametſi in immenſum ſemper excellat diuina perfectio,& in infinitum ab ea deficiat formæ ſimilitudo. Non fuerit autem inutile, ad formæ clariorem habendam notitiam & potiſsimum ad Dei perfectiorem aliquanto habendam cognitionem,adinuicem iſta comparare,& in quibus ſimilitudo ſit atque etiam diſsimilitudo oſtendere.

¶Deus itaq; ſicuti actus purus eſt & ſimpliciſsimus ex materia non compoſitus,ita & forma rei naturalis actus purus eſt & ſimplex , ex materia non compoſitus.In hoc tamen à Dei perfectione deficit , quoniam , cum materia quæ eſt potentia pura,communicat atque ſocietatem habet,in ea inhabitans & cum ea pariter rem naturalem componens , cum Deus nullã omnino potentiam ſecum admittat , neque compoſitionem ſciat.¶Rurſum quemadmodum Deus ſumme actiuus eſt omnia,operans in omnibus,quatenus actus puriſsimus & perfectiſsimus atque infinitus,ita forma omnis ſubſtantialis, virtutem habet agendi,operatúrque in corpore omnia quæ ſunt rei quam conſtituit conuenientia.Verum in hoc deficit quòd limitata ſit eius actiuitas , vt non quemlibet poſsit effectum indifferenter operari , ſed tantum quæ rei conueniunt quam componit:cum Deus infinita & illimitata ſua virtute operetur omnia in omnibus,& nulla omnino ſit actio,quæ ab eius non emanet immenſa virtute.

¶Iterũ in hoc cumDeo conuenit,quoniam principium actiuum exiſtens,pati non poteſt,neque aliunde quicquam ſuſcipere.Sic enim forma principium tantum actiuum eſt non autem paſsiuum,quomodo materia,tantum paſsiua eſt,non autem actiua.Neque ipſa alias nouit in ſe formas , potiſsimum corporeas ſuſcipere,neque ſecundum eam res naturales patitur. A diuina tamen perfectione adeo deficit , vt etiam ad corruptionem,contrariante virtute perueniat,cum eam prędominari contigerit, ¶Amplius quemadmodum Deus eſſe donans rebus,& omnia omnibus elargiens,nihil ipſe recipit, neque recipere potens eſt:ita forma ſubſtantialis cum eſſe donet rebus atque ipſi etiam materiæ,& omnia in eis quæ conueniunt operetur atque elargiatur, ipſa tamen à materia viciſsim nil recipit. In hoc tamen deficit,quoniam ille omnia largitur omnibus , hæc autem ſuo tantum compoſito atque etiam peculiariter,quantum ad materiam, nullum illi donat eſſe intrinſecum,cum Deus rebus omnibus hoc ipſum donet, quod ſubſtantialiter ſunt. ¶Et Deus quidem nec recipit aliquid ab iis quibus benefacit , neque commodum vllum accipit.Forma vero in materia,vt in domo neceſſaria inhabitat, & ea vtitur vt officina,extra quam prorſus nec exiſtere poſſit,neque quicquam operari,nihilo certe amplius quàm ma-

teria ipſa ſine forma Patet ergo, quemadmodum forma Deo ſit adſimilis,eique ſecundum qualemcunque ſimilitudinem tā metſi deficientem,vicina poſsit demonſtrari.

CAP. XV.

¶ Quemadmodum materia dicatur appetere formam, tam abſentem quàm præſentem.

SVpereſt nunc,de mutuo amore atque appetitu materiæ ad formam,& formæ viciſsim ad materiam vt aliquid dicamus.Neque enim nihil huius rei cognitio, Dei gloriam magnificabit. Aduertendum ergo eſt, quod ſicut rationalibus creaturis Deus appetitum dedit rationalem quæ voluntas nominatur, per quam ea quæ ſecundum ratione in ſibi cognoſcunt vtilia appetunt, abſentia deſyderando, præſentia amando, ea vero quæ inconuenientia fugiunt,abſentia deteſtando,& de præſentibus triſtando.Brutis vero animantibus appetitum ſenſitiuum,quo ea quæ per ſenſum vt commoda apprehendunt, proſequerentur, itidem & incommoda fugerent,ſic rebus naturalibus ſenſu atque ratione carentibus,naturæ author Deus naturalem quendam inſtillauit indiditque affectum ſiue appetitum,atque deſyderium quo res quælibet naturaliter ſuam perfectionem appetit,atque id quod ſibi ſecundum naturam conueniens eſt, diligit,ita vt ſi adſit,in eo complaceat,& velut oblectetur:ſi vero abſit deſyderet,atque ad ipſum acquirendum,quantum ex ſe eſt,tendat atque conetur.Quēadmodū aqua,naturaliter frig⁹ deſyderat,& locū deorſum.Et quidē vbi preſēs adeſt frigiditas,oblectatur & gaudet in ea, eámq;quoad valet ſeruare conatur.Si forſitā abſuerit, ab extrinſeco nimirū agēte expulſā nō quieſcit donec illā rurſū in ſeſe recuperet.Sic lapis ſi in naturali eſt loco,quieſcit.& oblectatur in eo ſine violentia.Si vero extra illū alibi detineatur,deſyderabit nihilominus eundē,& ad eū quantū ex ſe eſt conabitur vt tēdat atq; pueniat, móxque vbi forte impedimētū ipſū detinēs fuerit ſubſtractū illuc motu feſtinabit,quo pri⁹ tēdebat deſyderio. ¶ Hoc mō imperfectū omne(vt diximus)ſuā amat perfectionē, & illud appetit atq; deſyderat,à quo habet pfici. Quapropter,cū ex ſupradictis euadat manifeſtū,materiā accipere ſuam quādā pfectione m à forma,per quā nimirum eius infinitas finitur, & indifferētia ſtringitur atque limitatur,& à qua eſſe accipit

Appetitus varius.

accidentarium & accidentarias alias diſpoſitiones, quibus ſuo quodam modo perficitur, non eſt difficile intelligere, quo modo materia formam appetat ac diligat, ita vt abſentem deſyderet atque ad eam tendat: præſentem vero amet, inque ea complaceat, nempe vt id quod imperfectum eſt, ſuam appetit perfectionem.

CAP. XVII.

¶Quemadmodum forma appetat materiam.

CAEterum, quomodo forma perfectior, materiam rem imperfectiſsimam ac nihilo vicinisſimam appetat, mirum forſitan cuiquam id videatur. Oritur autem hæc admiratio ex humani cordis peruerſitate. Sic enim vani ſunt filii hominum, vt non ament neque deſyderent niſi eos à quibus emolumenti aliquid ſperent. Neque niſi vilem hunc nouerunt & mercenarium amorem, quo materia formam & in uicem ſe filii huius ſæculi amant. Nimirum viliſsimis rebus & infimis (materiæ & craſsis carnalibus) vilis eiuſmodi & infimus competit amor. Cæterum, eſt præter illum alius amor longe nobilior, quo perfectum omne imperfectum amat atque deſyderat non vt ab ipſo accipiat aliquid, ſed in hoc magis vt ipſum perficiat. ¶Et ſic ſane forma gaudet egenti atque nudæ materiæ, quod ab optimo creatore accipit gratis, libenter elargiri, quaſi intelligat bonum quo communius, eo melius ac perfectius eſſe. In hoc enim diuinæ largi-
Pſal. 15. tati multum aſsimilatur, quæ nos non ob noſtra diligit (ſiquidem bonorum noſtrorũ ipſa non indiget) ſed ob ſeipſam potius diffundendam, ſuámque immenſam bonitatem in nobis communicandam. Quanquam ex ſupradictis conſtet, materiam etiam formæ eſſe neceſsariã, & maximo omnino vſui, vt in ea habitet, & quaſi in officina omnem ſuam operationem operetur atque ſeruet, vt hac quoque ratione ipſam merito debeat expetere, quemadmodum non ſolum fœmina appetit virum ſed econuerſo vir etiam, licet perfectior, fœminam.

CAP. XVIII.

¶Proponitur quæſtio de rationali anima, an etiam ipſa materiam appetat.

VErum, quantum ad hanc rem attinet, peculiaris quędam dubitatio de rationali anima (quæ forma ſubſtan-

tialis eſt hominis) moueri rationabiliter poteſt, num etiam ipſa vt cæteræ ſubſtantiales formæ, à materia inſeparabiles, materiam appetat naturaliter. Videtur enim & ratione & authoritate monſtrari, quod ipſa magis odio debeat erga corpus affici, in quo inhabitat. ¶Ratione quidem ſic. Omnis enim res, naturaliter in eo magis ſtatu eſſe deſyderat in quo ſibi melius eſſe ſentit, & in quo operationes ſibi conuenienter magis debite magiſque rite poſsit exercere. Rationalis autem anima, per corporis huius craſsitiem ita obuoluitur, vt operationes ſuas nobiliſsimas quas habet, nempe intelligere & velle minus recte poſsit exercere, quàm ſi ipſa à corpore foret ſeparata. Sic enim anima rationalis corporis craſsitie impeditur, quomodo oculus alioqui recte diſpoſitus, pellicula obuolutus clare rem ipſam cernere nequit. Iuxta illud ſapientis. Caro quæ corrumpitur aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio ſenſum multa cogitantem. Videtur ergo anima naturaliter deſyderare magis, vt à nube carnis huius ſeparetur, quàm vt ei coniungatur. Neque præſens corpori videtur in eo poſſe oblectari, neque abſens ipſum deſyderare, quod in præſtantiſsimarũ ſuarum operationum exercitio ſibi nouit præbere impedimentum. ¶Rurſum, videmus formas illas immateriales ſpiritus cœleſtes materiam non appetere. Videbitur ergo & anima rationalis, tametſi forſitan in materia oblectetur donec in ea ineſt, cum tamen fuerit ſeparata, iam illis modo quodam per ſe ſubſiſtendi aſsimilata, non vltra ad materiã trahi deſyderio. ¶Accidit his, ſanctarum ſcripturarũ authoritas ſanctorúmque patrum teſtimonia. Beatus enim Paulus diſſolui cupit, & corpore magis exui, vt Chriſto domino poſſit coniungi. Et idem ipſe de corpore mortis huius alio loco quærit liberatorem, atque alio rurſum, in hoc corpore grauatus ingemiſcit, ſciens quoniam ſi terreſtris iſta domus corporalis huius habitationis per mortem diſſoluatur, domum habiturus ſit à Deo non manu factam, id eſt, gloriæ æternæ accepturus manſionem. Sancti quoque patres, corpus iſtud quod circunferimus, carcerem ſiue ergaſtulum & exilij locum, atque aliis huiuſmodi variis nominibus nominandum putauerunt. Nemo vero eſt, qui non de ergaſtulo & loco carceris libenter velit liberari, neque liberatus quiſ-

Quæſtio de anima rationali ĩ materia.

Philip 1

Ro. 7.

2. Cor. 5

quam ad locum eiuſmodi quęrit redire. Videtur ergo anima quæ in corpore eſt vt in carcere, nec in eo debere oblectari, neque ipſum abſens deſiderare.

CAP. XIX.

¶Ponitur differentia inter formas materiales & immateria les, quantum ad appetitum materiæ.

PRo ſolutione autem huius dubitationis ſciẽdum eſt, diuerſitatem eſſe (quantum ad hanc rem) inter formas prorſus immateriales & quæ prorſus cum materia componi non poſſunt, cuiuſmodi ſunt ſpiritus angelici, & inter animam rationalem, quæ tametſi non ita ſit materia lis vt cæterę corporeæ, quæ extra materiam nõ poſſunt ſubſiſtere, eſt tamen eatenus materialis, quatenus ex ſua natura habet, vt cum materia quid vnum (nempe reũ naturalem) poſsit conſtituere. Quæ enim prorſus immateriales ſunt, & cum materia componi non poſſunt, his procul dubio nullus ineſt ad materiam appetitus. Quorſum enim appetitus eſſet rebus à natura datus, qui nunquam poſſet impleri?

Differẽtia animę rationalis à formis alijs immaterialibus.

¶Anima tamen rationalis, quoniam ex ſua natura hoc habet vt cum materia ſimul rem poſsit componere, & quidem rem inter res omnes naturales nobiliſsimam, nempe hominem, iccirco dubitandum non eſt, quin ad materiam habeat naturalem appetitum, ita vt & abſentem deſideret, & præſentem amet. Tametſi enim videatur anima rationalis ſeparata aliquatenus cœleſtibus ſpiritibus ſimilior, dum per ſe ſubſiſtat extra corpus, eo quod tunc ſine materia ſit, atque ita forſitan perfectior in eo ſtatu videri poſsit, ſeparata exiſtens, quia tamen ab optimo conditore non ſeparatim ipſa, neque per ſe, neque propter ſe creata eſt, ſed in corpore propter hominem ipſum totum, vt ipſa videlicet cum corpore hominem componeret (partes enim propter totum ſunt, & non propter partes totum) iccirco ſuæ conditionis memor, ſemper corpus deſiderat & amat. Longe vero diuerſum eſt de formis illis cœleſtibus, quæ neque in materia creatę ſunt, neque ad ſimul cum alio rem aliquam componendam, ſed vt per ſe ſubſiſterent, conditæ ſunt ab initio.

CAP. XX.

¶Soluitur propoſita ſuperius obiectio, & quo modo carnis corruptionem odio habeat anima, non corpus ipſum, declaratur.

A D ea vero quæ in contrarium obiecta videntur, reſpõderi debet, ea procedere contra corruptæ carnis miſeriam, quæ non ex ipſa conditione primæ materiæ, neque ex corporis natura, ſed per accidens ex primi parentis inobedientia, in ipſum corpus intrauit, & per propagationẽ in omnium poſterorum corpora deriuatur. Vnde quoties contra carnem vel corpus, in ſcripturis aut in patrum ſcriptis fit exclamatio, non contra ipſam corporis naturam, neque aduerſus corp⁹ ipſum per ſeſe, ſed aduerſus corruptionem & peruerſitatem & multimodã miſeriam in carne humana poſt peccatũ inhabitantẽ, intelligi debet indignatio. ¶Vnde non ſimpliciter corpus, ſed corpus quod corrũpitur, Sapiens dicit aggrauare animã. Neque Paulus à corpore ſimpliciter vult liberari vt ipſum nunquam recipiet, ſed à corpore mortis huius, id eſt, à corpore vt nunc eſt, hoc eſt, ab iſta miſeria multimoda, quæ in corpore adhuc inhabitet. Neque Paulus diſſolui cupit à corpore, vt corpus nunquam velit recipere: neque ſic ingemiſcit in hoc corpore, vt prorſus velit expoliari, & corpore omnino priuari: ſed ab hoc vult corpore exui mortali & miſero, eõque ad tẽpus permanere priuatus, vt abſorbeatur mortalitas à vita, & recipiat aliquando ex dei munere glorioſum, quod fœtidum atque ſordidum olim depoſuerat. ¶Sic etiã corpus iſtud, in eo ſtatu miſeriæ quo nunc eſt, obſcurũ, craſſum corruptibile & tardum, recte carcer nũcupatur inſuper & ergaſtulum, & locus laboris atque exilij. Quia donec in eo ſecundum ſtatũ in quo nunc eſt anima inhabitat, magni laboris opus habet in prauis ipſius cupiditatibus refręnandis atque expugnandis, propter corruptionem quæ ex prima inobedientia in ipſo inhabitat. Verum hæc omnia nihil aliud probant, quàm animã merito carnis iſtam corruptionem & omnem quæ ex corruptione eſt miſeriam, deteſtari. Non autem conſequitur, quod per ſe corpus ipſum odio habere aut deteſtari debeat.

Sap.9
Ro.7.
Philip.1
1.Cor.5

¶Similiter & quod de impedimento dicebatur à corpore in animã veniẽte ad corporis miſeriã & craſsitiẽ referri debet.

1.Cor.11 Cum enim reſurrexerit olim virtute diuina corpus hoc noſtrum in incorruptione, in virtute, in ſubtilitate, in agilitate, cęteriſq; perfectionibus, omni craſsitie atque imperfectione ex dei dono depoſita, nullum erit animæ rationali ab ipſo impedimentũ, quin in corpore poſita eique reunita glorificato, poſsit beatifica viſione deum etiam facie ad faciem
1.Cor.13 contemplari, & amore inæſtimabili eo dulciſsime perfrui. Et erit tunc quidem animæ plenum gaudium, cum ipſam carnem qua dum viueret homo velut miniſtra vſa fuerat, ad hanc gloriam apud deum bonis actionibus promerendam, ſibi viderit in præmij quoque iucunditate conſociatam, & gaudebit indubie videre in conſolatione ſociam, quam in labore vitæ habuerat miniſtram atque adiutricem. Ex his ergo manifeſtum relinquitur, quemadmodum rationalis anima æque atque cæteræ ſubſtantiales formæ, materiam appetat atque deſideret.

CAP. XXI.

¶De priuatione, vt eſt principium quoddam tranſmutationis rerum naturalium.

QVoniam autem (ſicuti iam diximus) forma perficit materiam, & ad omnem formam eſt materia indifferens, penitus ex ſe indeterminata, adeo vt quælibet materia omnes omnium rerum formas ſuſcipere per ſucceſsionem nata ſit, quanquam ſimul eas continere nequeat. Hinc fit, vt materia indeterminate quamlibet formam deſideret & amet. Vnde & præſentem formam atque hoſpitatam materia amat, & ſeruare eam abſque faſtidio cupit, & tamen quoniam indeterminata eſt, eas quas non habet ſimiliter deſiderat, atque conatur habere, & genuino quodam natiuóque conatu ad eas tendit, cupítque de forma tranſire in formam, quaſi hac ratione ſuæ quærens imperfectioni mederi. Atque ita fit, vt collaboret ad eius formæ quam habet deſtructionem, dum aliam quærit quæ hãc eſt expulſura quã habet. Et licet non hoc per ſe intendat, conſequens tamen eſt, vt adueniente forma alia, prior licet perfectior emigret, atque abſcedat, atque ita per accidens, dum eam deſiderat acquirere formam quam non habet, ſe ipſam priuat ea quã habebat. ¶Sane materia omnes pariter formas, ſi id fieri

poſſet, libens ſubſtineret, optarétque (ſi fieri id poſſet) impleri ſimul omnibus, ſed formæ plures ſe pariter non compatiuntur (de vltimis rerum formis loquimur) ſicut nec pluriũ ſigillorum impreſsiones, pariter in eadem maſſa coexiſtere valent. Atque ita adueniente vna neceſſario pellitur altera. Atque ex his patet, quemadmodum priuatio formarum abſentium in materia, earum videlicet quas ipſa nata ſit habere & actu non habet, cauſa quædam ſit, quare res tranſmutentur. & materia rerum naturaliũ de forma tranſeat in formam. Quam ob cauſam dixit Philoſophus priuationem conari ad maleficium rei. ¶ Atque hinc eſt, quod vulgo priuationem tertium principium ponunt tranſmutationis rerum naturalium. Quia enim materia formis aliis ſubſtantialibus caret, quas non habet & nata eſt habere hinc eſt, quod ad eas tendit deſiderio quas non habet, ſicque per ſe ad nouæ formæ acquiſitionem ac proinde ad nouæ rei generationem tẽdit, per accidens vero ad prioris formæ amiſsionẽ, atque ex conſequenti prioris rei maleficium & corruptionem. Non debet tamen priuatio iſta principium dici rerum naturaliũ, ſed tantum principium tranſmutationis rerum naturalium. Non enim rem ipſam ſubſtantialiter componit, neque in re manet poſtquam generata eſt, ſed quoties res aliqua generatur, priuatio illa abiicitur, quæ ad prioris maleficium machinata fuit. Quemadmodum cum in ſubiectum quodlibet habitus introducitur, priuatio eiicitur, cum nequeant oppoſita ſimul ineſſe eidem. Vnde cum principia rerum naturalium (vt ſupra patuit) res ipſas naturales debeant conſtituere atque ſubſtantialiter componere, manifeſtum eſt, priuationem non eſſe dicendam principium rerum naturalium. Tranſmutationis tamen earum principium, ratione ſuprapoſita poterit admitti.

Dictum Ariſtotelis notãdũ

CAP. XXII.

¶ Quomodo intelligendũ priuationem eſſe tranſmutationis principium, & ad rei maleficium conari.

Cum vero in præcedentibus diximus de priuatione, quod ipſa ad maleficium rei machinetur, & de materia quod conetur atque laboret ad nouæ formæ acquiſitionem, ſicque per accidens ad veteris expulſio-

nem & rei perditionem, nemo ita intelligat (quemadmodum verborum facies forſitan prætendit) quaſi priuationem dicamus vim aliquam habere agendi, per quam ipſa conetur & operetur rei naturalis corruptionem, aut materiam virtutem aliquam actiuam ſimilem habere, ratione priuationis, per quam ipſa aliquid efficiat ad formæ vnius expulſionem, & acquiſitionem alterius. Quo enim pacto priuatio ipſa (quæ ens verum non eſt, ſed entis potius priuatio, & non exiſtentia tantum formæ in ſubiecto apto eam habere) poterit vllam habere actiuitatis efficaciam? Sed & de materia iam ſupra declaratum eſt, agendi virtutem ei minime competere, neque generare quicquã aut corrũpere. neque deſtruere poſſe neque producere. ¶ Quod ergo de priuatione dictum eſt, eã ad rei maleficium machinari, intelligendum eſt, ſecundum occaſionem. Siquidem priuatio formæ ſubſtantialis in materia ipſa eſt occaſio ob quam corruptioni res eſt obnoxia. Quod ex eius definitione facile intelligi poteſt, quæ eſt hæc.

Formæ priuatio eſt, non exiſtentia eius in ſubiecto eam habere nato.

Quemadmodum cęcitas, carentia eſt & nõ exiſtentia viſus in hominis oculo, qui aptus eſt potentiam talem in ſe habere. Hoc itaque modo, quoniam materia apta & nata eſt habere quamlibet formam, non tamen habet niſi vnam ſub qua exiſtit, conſtat, aliarum omnium formarum in ea eſſe priuationem. Et quoniam ſic quamlibet aliarũ æque habere apta eſt & nata, atque vnam hanc pro tempore inexiſtentem hinc ſit occaſionaliter, vt quacunque virtute agentis naturale ſuperueniente, ſi ipſam prædominari contingat virtuti formę ipſius quæ inhabitat, materia ipſa ſtatim agentis prædominantis impreſsionem acceptet, nullo vtique formæ prioris odio, ſed ratione inexiſtentis priuationis, quoniam videlicet & formam iſtam quæ introducitur non habebat, & habere apta erat æque atque eam quam tenebat. Vnde propter hanc indifferentiam, iuxta virtutem prædominantis agentis, ſemper ipſa materia parata eſt de forma tranſire in formam.

Comparatio ad propoſitã rẽ accõmoda

¶ Quemadmodum ciuitas, quæ in medio duorũ regnorum poſita neutri eſt addicta, ſed quaſi media & neutra ad vtrũque eſt indifferens, propter ſuam hanc indifferentiam fre-

quenter contrarios habet ſiue hoſpites ſiue dominos. Vtrum libet enim regnorum illorum prædominari contigerit, non reluctatur ciuitas illa neutra. Sed & ſi alter ex regibus in eā ingreſſus fuerit, ſuperueniens autem alter virtute ſuperauerit, victorem ſuſcipiet, pulſo altero, non vtique prioris odio, ſed ratione indifferentiæ, quoniam prędominatus eſt ſuperueniens. Et quomodo hac in re dici poteſt indifferentia illa, cauſa eſſe & occaſio expulſionis regis prioris, non tamen quicquā efficit neque egit illa indifferentia, ſiue (vt ita dicā) neutralitas, ita & de priuatione dicendum videtur.

CAP. XXIII.

❡An in materia corporum cœleſtium inſit etiam ſupradicta priuatio.

De cœleſtium vero corporum materia dubitari poteſt, num habeat etiam ipſa huiuſmodi in ſe priuationem. Si enim ſimilem habere dicatur, videbuntur cœleſtia corpora corruptioni quoque ſubiecta, cum ſit iſta priuatio principium tranſmutationis in rebus naturalibus. Vbi autem eadem eſt ratio, idem videtur conſequi effectus. ❡Quod vero iſta priuatio in cœleſtium corporum materia ponenda ſit eorum maxime ſententiam conſequi videtur, qui materiam ponunt eandem ſpecie in cœleſtibus, atque in his inferioribus. Nā ſi vnius eiuſdémque ſpeciei ſit omnis materia, videbitur, quomodo inferiorum iſtorum materia ex ſua natura eſt indeterminata & indifferens ad omnem formam, & quamlibet apta & nata habere, eam etiam quam nū quam habuit neque eſt habitura. ita etiam cœleſtium materiā aptā & natā habere quamlibet formam, atque ita cū alijs omnibus careat præter eā, quā habet, omniū aliarū in ea eſſe priuationē. Quod ſi admittatur, quęſtio deinde fiet, quur minus ſint obnoxia corruptioni cœleſtia corpora q̃ inferiora, & quam ob rem illorum materia non ita de forma tranſire poſsit in formam, quemadmodum materia inferiorū iſtorū.

CAP. XXIIII.

❡Soluitur quęſtio propoſita, & vnde cœleſtibus corporibus ſua ſit incorruptibilitas monſtratur.

PRopoſitæ vero quæſtioni reſponderi poterit, admittendo priuationem qualem diximus etiam in cœleſtium corporum inueniri materia neque tamen conſequi, vt

materia ipſa ratione huius priuationis tranſire poſsit à forma in formam, ac proinde corpora ipſa cœleſtia tranſmutationi quæ eſt ſecundum generationem & corruptionem ſint obnoxia. Formæ enim ſubſtantiales cœleſtium corporum, cum ſint perfectiſsimæ in informando ſuam materiam, ſic eam ſua perfectione implent, & (licet ex ſe indifferentem) ſolidiſsima diſpoſitione validiſsimiſque qualitatibus ſtabiliunt, támque potentes ſunt ad ſe ſeruandum in ea ſub qua ab initio creatæ ſunt materia, vt nullum ſit agens naturale creatum tantæ virtutis, quod aduerſus ipſarum aliquam poſſit præualere. Neque patiuntur in ſuam quam inhabitant materiam, vllam omnino extraneã impreſsionem vllo pacto repugnantem introduci, atque ita, propter formæ perfectionem fit, vt de forma in formam tranſire non poſsit materia. Et quidem rectius videtur ac rationi magis conſentaneum, vt cœlorum impaſsibilitatem & incorruptibilitatem aſsignemus ex parte formæ, quàm ex ipſa natura materiæ. ¶ Quod vt intelligatur clarius, ſuprapoſitam libet analogiam reſumere. Ciuitas enim illa indifferens & neutra, quam capite 22. propoſuimus, duorum regnorum velut mediam, tametſi ex ſe ſit indifferens & neutra, & iuxta prædominantis regni virtutem, temporis ſucceſſu, nunc huic nunc illi ſubiicitur, tranſitque de domino in dominum, poteſt tamen, ſi præpotentem admodum regem contigerit illam occupare, ita validiſsimis turribus, arcibus, caſtris, muris, vallis, & firmiſsimo præſidio muniri, diligentiſsima quoque adhibita cuſtodia fideliſsime obſeruari, tã vtique potenter, ſapienter, & valide vt ſpes vltra non videatur contrario domino aliquando ſe poſſe illius potentiæ præualere. Quod vbi fuerit, ciuitas illa quæ primum erat indifferens & neutra, atque etiamnum quantum ex ſe talis permanet, per virtutem nimiam & fortiſsimam munitionem occupantis & prædominantis, facta eſt modo quodam eius iam regno & poteſtati addicta. Neque poterit vltra de domino tranſire in dominum, aut de regno ad regnum, non vtique ratione ipſius ciuitatis, ſed ratione occupantis, cuius potentiæ nimiæ non videtur ſpes vt aliquando poteſtas contraria reſiſtat. Sic ſane & de cœleſti materia dicendum, propter perfectionem & potentiam formæ potentiſsimæ in informando, quæ illi data eſt ab ini-

tio, eam de forma in formam tranſire non poſſe, quoniam agens naturale deeſt, quod illi poſsit vel aliam imprimere, vel ſuam auferre.

CAP. XXV.

¶ Soluitur ſuperius obiecta ratio.

A D rationem verò quæ in oppoſitum obiiciebatur, proponentem, vbi eadem eſt cauſa eundem etiam conſequi effectum, reſpondebitur, non eſſe niſi occaſionem ſimilem in cœleſtibus & inferioribus, cum priuatio (vt ſupradictum eſt) non ſit vera cauſa per ſe effectiua ipſius tranſmutationis de forma in formam, ſed tantum occaſio, & cauſa ſine qua non. Niſi enim in materia eſſet priuatio formarum abſentium & niſi eas eſſet apta habere quas non habet nunquam de forma tranſmutaretur ad formam. Atque eatenus dicitur priuatio occaſio eſſe, & cauſa tantum ſine qua nō ac conſequenter principium quoddam tranſmutationis huiuſmodi. Cæterum, huius tranſmutationis veram & efficientem cauſam diximus eſſe agens naturale, quod prędominans, impreſsiones formæ inexiſtenti contrarias. & formæ quam ipſum vult introducere conuenientes imprimit in materiam, ſicque eam de forma tranſire facit ſua actiua virtute in formam. ¶ Quanuis ergo eadem admittatur occaſio tranſmutationis in cœleſtibus atque inferioribus iſtis, non tamen eſt cauſa eadem. Non eſt autem neceſſe, quotieſcunque eadem occurrit occaſio, ſiue eadem cauſa ſine qua non, vt idem ponatur effectus, quemadmodum ſecuris acuties occaſio quædam eſt, & cauſa ſine qua non ſectionis ligni. Non enim ſecaret ſecuris, niſi acuta. Non eſt tamen neceſſe, vt ſemper fiat ſectio, donec eſt ſecuris acuta, ſed veram cauſam adeſſe oportet, & ſectionem efficientem (hoc eſt, ipſum ſecantem) priuſquam fiat ſectio. Vbi autem defuerit ſecans, quantumuis acuta iaceat ſecuris, non fiet ligni ſectio. Ita & in propoſito, quia agens inueniri nullum poteſt, quod effectum eiuſmodi producat in cœleſti materia, nempe tranſmutationem in formam aliam, nihil proficit occaſio ſola. Nihil enim prodeſſe valet præſentia cauſæ ſine qua non, vbi defuerit cauſa quæ effectum ipſum operetur.

CAP. XXVI.

¶ Quomodo vim nullam patiantur corporum cœleſtium materiæ, in eo quod de forma non tranſeant in formam.

Obiectio

SEd videri forſitan poterit vim pati cæleſtium materia & violenter cohiberi à formis, ne tranſeat in formas alias. Cum enim ex ſua natura dicatur materia cupere tranſitum de forma in formam, ſi ab hoc cohibeatur atque impediatur, videtur id nō carere violentia. Apparet autem inconueniens admittere perpetuā talē in nobiliſsimis illis corporibus violentiam.

Obiectionis ſolutio.

¶ Verum diligentius attendentes comperiemus cæleſtium corporum materiam prorſus nullam vim à ſuis formis perpeti, imo quietem bonam & ſtabilitatem congruam ſic eam accipere. id quod ſuprapoſitæ analogiæ conſideratio, facile monſtrat per ſimilitudinem. Quomodo enim ciuitas illa ex ſe indifferens & neutra, nullum patitur violentiæ incommodum, ex eo quod potens ille imperator ſic eam ſibi firmat munitionibus validis atque diligenti cuſtodia, ad eum modum quem ſupra expreſsimus, imo magis quietem dulcem & bona commoda conſequitur, dum à perpetua illa inſtabilitate liberatur, & ſtabili manſione in ipſa habitantis imperatoris ornatur, ditatur, perficitūrque plurimum. Ita per omnem modum, nulla fit materiæ cæleſti violentia, cum per nobiliſsimas formas ſtabili manſione in ipſa inhabitantes, ab inſtabilitate eiuſmodi liberatur, perfectiſsimis qualitatibus & nobili diſpoſitione ſemper pleniſsima eo quod nobiliſsimarum formarum ſit habitaculum. Ex imperfectione enim eſt, quod ita inſtabilis exiſtens materia, ſemper quærat de forma tranſire in formam.

Inſtabilitas ex imperfecto eſt.

¶ Neque male puerorum cupiditati, materiæ hoc deſiderium poteſt comparari quas videmus nonnunquam ea quæ in manibus habent, ſiue cibaria ſiue alia quælibet proiicere, vt alia quæ forte porriguntur item apprehendant. Neque raro panem aut carnes abiiciunt è manibus, vt lapidem aut carbonem aut aliud vile quippiam apprehendant. Quorum cupidæ inſtabilitati parentes bene conſulunt, neque vim vllam eis faciunt, dum pro cibo quem tenent aliud nihil apprehendere eos ſinunt.

¶ Sic ſane & materiæ frequenter euenit, cum ſua inſtabilitate ſemper tranſire geſtiat, pro forma nobiliſsima & perfectioribus qualitatibus ſub q̄bus ſtabat, formā imperfectiorē

& viliores diſpoſitiones vti recipiat, cani illi Aeſopico non admodum diſsimilis, qui pro carnis vmbra quæ videbatur in aqua maior carnis ſubſtantiam ſibi permiſit dentibus excidere. Huic verò inſtabilitati dum forma cæleſtis ſua perfectione medetur, non ſolum vim non facit materię, verumetiã quiete bona eam perficit, & magno afficit beneficio. Canis Aeſopicus.

CAP. XXVII.

¶ Quemadmodum corpora glorificata poſt reſurrectionem ſub ſuis formis ſempiterna atque dulciſsima quiete requieſcent.

QVod autem nunc de materia & formis cæleſtium corporum diximus, idem etiam de materea in hominibus glorificatis poſt factam reſurrectionem di cendũ videtur, nulla videlicet violẽtia eam à ſuo illo tranſitu in varias formas cohiberi, neque violenter detineri, ſed quiete ſumma atque dulciſsima ex immortalitatis dono, ſub ſuis quamque formis ita firmari atque ſtabiliri, vt nullo amplius tranſitu perdere valeant quam habent, vel quam non habent acquirere. ¶ In hoc tamen eſt conſideranda diuerſitas, quod in cæleſtibus corporibus, formæ ipſæ ex ſua perfectione naturaliter ita materiam quam informant perficiunt atque ſtabiliunt, vt extraneam impreſſionem recipere non valeant. In hominibus autem poſt reſurrectionem futuris glorioſis, non ipſa naturalis animæ virtus hoc præſtabit, ſed Dei voluntas & beneplacitum, ita vt in beatorũ corporibus hoc ſit præſtitura gratia, & Dei bona voluntas, per immortalitatis donum gratuitum, quod cæleſtibus orbibus ipſe naturæ author, ſecundum primam contulit inſtitutionem.

¶ Et quidem quod ad damnatos attinet, quos etiam neceſſe erit (iuxta ſacratiſsimæ catholicæ fidei confeſsionem) tuba canente, in ſuis corporibus ad iudicium & vltionem exurgere, ſi in eis ponamus violentiam perpetuam, nullum ſempiternum videbitur inconueniens, illic nimirum, vbi horror & terror, nullus verò ordo inhabitat, vbi diuinæ voluntatis iuſtitia, violenta (quæ natura perpetuo non ſuſtinet) ſuæ diuinitatis potentia ad vltionem eis in æternitate ſuſtentabit. ¶ Cæterum, in corporibus beatorum glorioſiſsimo illo immortalitatis dono ex diuini conſpectus 1.Cor.15. Iob.10.

conſortio factis immortalibus dulciſsima vtique pace & quiete ſuauiſsima nihil dubium eſt quieſcere pauperculam ex ſe & egenam illam materiam,cum ſua hoſpita rationali anima, cui vt in peregrinatione laboris olim fuerat miniſtra ita in patria,dulciſsimæ tunc beatitudinis erit ſocia. Si enim poteſt cæleſtis corporis forma ab inſtitutione naturę, ſuam quā inhabitat materiam in ſe ſtabilire,eámque in pace & quiete perpetua poſsidere,poterit & hoc rationalis anima in deum iam abſorpta,cum plenitudinem acceperit inhabitantis in ſe diuinitatis,ex dei voluntate, eam videlicet quæ illi reſtituetur habitationem,ſtabilem ſibi atque perpetuam ſeruare,ſicque ſibi firmo fœdere & ſolidiſsima colligatione connectere vt vltra ab ea pelli non poſsit. ❡Similiter & in impiis,ad æternam exercendam vindictam, colligationem hanc faciet iuſtus ille vltor,vt perpetuis tormentis & ſuppliciis inæſtimabilibus,vltra à corpore anima, quantumcunque deſiderauerit ſeparari omnino non poſſit. Illis quidem ad gloriam æternam,vt ab ea ad quam ſemel admiſsi fuerant beatitudine,nō poſsint excidere.His verò ad ſempiterna ſupplicia vt cruciatibus diabolo & miniſtris eius ab initio præparatis, nunquā valeant abeſſe.❡Et hactenus quidem,quę de rerum naturalium principiis, ad omnipotentis Dei notitiam & gloriam conducere videbantur, pro noſtra paruitate tractauimus. Proximum eſt,vt ad earum cauſas vtcunque explicandas,altero libro,tranſeamus,ſi prius in ipſo libri huius termino, ex iis quæ diximus,laudis qualecunque canticum cecinerimus altiſsimo rerum omnium domino,qui ſuper omnia viuit benedictus in æterna ſæcula.Amen.

❡Finit ad Dei omnipotentis gloriam Liber primus conſyderationis Phyſicæ.

PSALMVS LAVDIS,AD CONCLVSIONIS terminum,primo & optimo rerum omnium. principio.

C Onfitebor tibi domine in toto corde meo,meditabor in omnibus mirabilibus tuis.

Non eſt ſimilis tui in diis domine, & non eſt ſecundum opera tua.

Tu ſolus inhabitas æternitatem cum vnigenito tuo, in ſancto ſpiritu ſen per perfectus atque beatus.

Cœlo tibi opus non erat, vt ſederes in eo, terra verò & vniuerſa quæ ſunt in ea, quem tibi vſum prebere poterunt qui rebus nullis indiges?

Quia voluiſti, quando voluiſti, ſicut voluiſti, ita verbo dixiſti, & ſurrexit vniuerſa hæc machina, magna nimis.

Ecce non eſt in omnibus gentibus vir induſtrius, aut potens artifex, vt ſuſcitet de nihilo, vel puluiſculum terræ.

Tu autem ex nihilo feciſti, quæcunque noſtris ſunt obiecta ſenſibus, molem magnam valde.

Sub materia, non ex materia conſtituiſti hæc omnia, ſuum cuique pondus librans.

Materiâ quidem cognata erant, & indiuiſa, formarum autem varietate ſeparaſti ea.

Quam vnico opere demonſtrare nequiſti infinitam pulchritudinem tuam, variatis ſic rerum ſpeciebus, vti manifeſtam faceres.

Ecce verò in hoc mirabilis dulcedo ſapientiæ tuæ, dum ſic, diuerſiſsima natiuo nectis amore.

Et quæ per ſeſe inimica videntur, tuo iuſſu, inſeparabili ſunt conglutinata dilectione.

Vere magnus es tu, & faciens mirabilia, tu es Deus ſolus, creator omnium, creator cæli & terræ.

Tibi ſoli laus honor & gloria, tu es ſolus adorandus, domine Deus noſter.

Vt quid domine permittis alienis honorem tuũ, & quare eum præripiunt tibi creaturæ tuæ, quæ adorantur in terris?

Intende ad viſitandas omnes gentes, & agnoſcatur gloria nominis tui ſuper omnem terram, vt non deficiat laus tua de ore noſtro in ſempiternum.

Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER SECVNDVS PHYSICAE CONSIDERATIONIS DE cauſis rerum naturalium.

PRAEFATIO.

OMne quod creatum eſt, aliquam neceſſe eſt ſuæ exiſtentiæ habeat cauſam, etiam angelica ipſa, licet nobiliſsima creatura. Omnia ſiquidem quæ creata ſunt, manifeſtum eſt ab eo qui ipſa creauit atque effecit, ſuum eſſe accipere, & ſuum effectorem ſuæ exiſtentiæ cauſam habere. Neceſſe item eſt, ad finē omnia ordinari, propter quem creata ſunt, & ad ſuam ſingula exiſtentiam perducta. Atque ita quidem efficientem & finalem cauſas, omnia quæ ſunt creata & viſibilia & inuiſibilia, ſpiritus & corpora, neceſſum eſt habere. Cęterum, res corporeæ, & naturales, præter ſupradicta duo cauſarum genera, conſpiciuntur & alia duo requirere. materialem cauſam dico ex qua conſtent, & formalem, per quam ſuam accipiant exiſtentiam. Et de his quidem poſterioribus, in priori libro quatenus principia ſunt rerum naturalium, cœptum eſt determinari. propter quod non ita prolixa nobis prȩſenti hoc libro de eis facienda erit determinatio, niſi quantum ipſa cauſalitatis ratio expoſcet. De prioribus autem duobus, prolixior reſtat tractatus. Ad gloriam ergo eius qui eſt omnium cauſarum prima atque nouiſsima, α & ω, principium & finis omnium, ex materia componens ſingula, & ſuis formis in ſua exiſtentia ligans vniuerſa rerum iſtarum, iam aggrediamur determinationem.

Apo. 1.

CAP. I.

¶ Definitio cauſæ, & quomodo ab occaſione ſeparanda cauſa.

Cauſæ definitio prior.

CAuſa definiri ſolet, ad cuius eſſe conſequitur aliud.

Qua definitione indicatur, omne illud eſſe alterius cauſam, quod ei quomodocunque dat eſſe, ſiue vt ſit, aut à quo hoc alterum accipit quomodocunque vt ſit. Quemadmodum (exempli gratia) ad Dei eſſe conſequitur omnium eſſe creaturarum, id eſt, à deo omnia accipiunt vt ſint, & Deus o-

omnibus eſſe donat,atque ob hoc eſt deus omnium cauſa.Simi liter res omnes naturales , à materia & forma accipiunt vt ſint,& materia ac forma modo quodam dant rebus naturalibus vt ſint,dum ex illa & per hanc neceſſe habent ſubſiſtere,atque ob id omnium rerum naturalium cauſæ ſunt, materia & forma.Sic & finis quatenus agentem mouet ad operãdum effectum,quodammodo dat effectui vt ſit,cum propter finem agens eundem operetur . ¶ Aduertendum eſt autem (quemadmodũ in libro priore obiter indicauimus)diſtingui ſolere duplicem cauſam,alteram proprie dictam,quam nunc definiuimus,& de qua principaliter loqui intendimus,cum de cauſis rerum facimus ſermonem:alteram verò improprie cauſam nominatam,quæ eſt occaſio ſiue cauſa occaſionalis, aut cauſa ſine qua non.Quemadmodum in ligno,ſiccitas vehemens occaſio eſt accenſionis,inflammationis,& combuſtionis eius:& in ſtipula leuitas,occaſió eſt facilis agitationis ſurſum:in globo rotunditas,occaſio eſt facilis motus : in cultro, occaſio bonæ ſciſsionis eſt ipſa eius acuties,atque ita in ſimilibus.Non ſunt tamen hæ niſi occaſiones talium effectuum & occaſionales cauſæ(quod cum diminutione dicitur)atque etiam cauſæ ſine quibus non,hoc eſt,ſine quibus effectus eiuſmodi vel non fierent,vel non ita commode & facile fierent; quemadmodum non fieret,aut fieret,aut non facile fieret ligni accenſio,niſi eſſet in eo ſiccitas:neque facile globus latera li motu agitari poſsit,niſi rotundus: neque recte ſcindere culter,niſi acutus,atque ita in aliis.Cauſæ tamen veræ non ſunt ſed tantum diſpoſitiones quædam,quas neceſſe eſt adeſſe , ſi agens ipſum & præcipua cauſa debeat effectum operari, aut quæ vbi adfuerit,rectius ac facilius agens & præcipua cauſa ſuum effectum operetur.

Cauſa occaſionalis non eſt vera cauſa.

CAP. II.

¶ Quomodo in moralibus vtile ſit dignoſcere cauſam ab occaſione.

Et verò in moralibus diligentiſsime attendenda iſtã diſtinctio , vt non pro occaſione cauſa , aut econtrario pro cauſa exiſtimetur occaſio. Multum enim hæc diſtinctio valet ad peccatorum diſcretionem . Quemadmodum(exempli gratia)in ſcandalo dato , quod eſt vera cauſa ipſius ſcandalizationis paſsiuæ , & in ſcandalo non dato

ſed accepto, vbi opus ipſum ex quo ſcandalizatur alter (quod ſcandalum acceptum nominant) non eſt cauſa ſcandalizationis paſsiuæ, ſed tantum occaſio: vera autem cauſa huius paſsiuæ ſcandalizationis eſt, ipſa praua voluntas eius qui ex eo ſcandalizatur ſua prauitate, vnde ſcandalizari merito nec potuit nec debuit. ¶ Sic & in conſideratione finis, diſtinguenda frequenter venit occaſio & vera cauſa. Quemadmodum (exempli gratia) propter temporale præmium, actum aliquem ſacrum faciendo, ſi præmium illud temporale, tantum occaſio quædam eſt, & finis quidam occaſionalis, & occaſionale motiuum: ſic verò Deus finis verus & vera cauſa finalis, non eſt actus ille malus vel illicitus. Sin temporale illud præmium vera eſt cauſa finalis, & motiuum præcipuum, non autem Dei honor aut gloria, indubie illicitus iudicabitur. Quapropter huius rei proderit exacta conſideratio. ¶ Excluditur verò cauſa occaſionalis à definitione ſuprapoſita, per hoc quod non ſic ad eam effectus côſequatur, vt ipſi det aliquo modo eſſe. Nullo enim modo occaſio dat eſſe effectui, ſed tantum eſt diſpoſitio quædam, qua mediante cauſa præcipua facit effectum eſſe. Quemadmodum ignis agens, diſpoſitione & occaſione ſiccitatis, facile inflammat lignum, & manus proiicientis globum rotunditate diſpoſitum, facile agitat. Nemo autem dixerit ſiccitatem inflammare lignum, aut globũ à ſua rotunditate moueri.

Quid ſcandalum datũ & quid acceptum.

CAP. III.

¶ Alia ponitur cauſæ generalis definitio, ex qua ſpeciales eliciuntur definitiones quatuor generum cauſarum.

¶ Solet etiam hoc modo cauſa definiri.

Cauſæ altera definitio.

Cauſa eſt ex qua, aut per quam, aut à qua, aut propter quam, res quæpiam efficitur, vel eſt.

Quæ definitio, dum ſub quadruplici datur diſiunctione, quatuor indicat cauſarum genera, id eſt cauſæ diuiſionem in quatuor ſub ſe contentas ſpecies. Diuiditur enim cauſa, in cauſam materialem, cauſam formalem: cauſam efficientem, & cauſam finalem. Nam ex qua, reſpicit cauſam materialem: per quam, cauſam formalem: à qua, efficientem: pro-

pter quam, finalem. ¶ Ex quibus facile colligi poſſunt ſingularum ſpecierum harum definitiones.

Cauſa enim materialis eſt, id ex quo quippiam fit eo pacto vt inſit. Cauſa materialis.

Id eſt, principium naturale vel artificiale ex quo res naturalis vel artificialis fit, ita vt in ipſa maneat. Siquidẽ ex materia cũ forma, res omnis componitur, res (inquam) ſiue naturæ, ſiue artis. Vt ex ligni materia, cum forma ignis in eam introducta, fit ignis. Ex auro, per formam idoli infuſam, fit idolum. ¶ Per quam, cauſam formalem reſpicit. Per eam enim & ſecundum eam, res dicitur eſſe ſubſtantialiter quod eſt, & in ſuo item peculiari eſſe per eam res conſeruatur, vt per animã rationalem homo eſt homo, & per formã idoli, opus aliquod dicitur idolũ. Quòd ſi forma aufertur, oportet & homini & idolo eſſe ſimiliter, auferri, vt non amplius ſit homo vel idolũ, quod prius erat, donec inexiſteret forma. Propter quod, ab Ariſtotele dicitur, Forma eſt ſpecies, exemplũ, & ratio quidditatis, id eſt, eſſentiæ rei naturalis. Sic enim ille ſolet eſſentiã rei exprimere. Species quidem, quia per eam res in certã ſpeciem cõſtituitur, atque arctatur, quemadmodum in priore libro latius tractauimus. Exemplum, Quoniam ſecundum formam, res ſibi ſimilia efficiunt, quemadmodum ignis per ſuã formã generat ignem alium ſibi ſimilem. Ratio autem dicitur, quoniam eſſentiam rei conſtituit, & ſecundum eam res accipit ſuæ eſſentiæ rationem, & ſecundũ eam etiam res definitur, quemadmodum homo definitur eſſe animal rationale, & animal corpus animatum ſenſibile, vbi rationale & ſenſibile, animam rationalẽ & animam ſenſitiuã (ex quibus eſſentia hominis ac bruti eſt) reſpiciunt. ¶ Tertia autem diſiunctionis particula, nempe à qua, ad cauſam efficientem ſpectat. Ab ea enim primum fit motio exterior, vt opus fiat, & in materiam ipſa habet ſuo motu & actione formam introducere: idque tam in rebus artis, quàm naturæ, licet primus motus interior à cauſa finali procedat. Quemadmodum in domo conſtruenda, quæ eſt opus artis, non ſeipſos lapides componunt, ſed eſt domificans, qui manum admolitur operi, quique ſuo motu & actione materiã cõponens, & debito mo-

Ariſto.

do coaptās, formā domus efficit. Itē nō ſeipſum ignis gignit, neque materia ſeipſam accēdit, ſed ab alio agente ſuccenditur materia ad formā ignis. Definitur aūt ab Ariſtot. hoc pacto.

Cauſa efficiens eſt id vnde primū principium mutationis & quietis.

Cuius eſt hic ſenſus, cauſa efficiens principalis, eſt primum principiū à quo motus & quies, exterius procedit, vel effect⁹ poſitiuus aut priuatiuus producitur, quod tam ad artem q̄ ad naturā applicari poteſt. ¶ Vltima verò particula ꝓpter quā vel cuius gratia, finē ſignat, qui mente quidē conceptus, tacite intrinſecus efficientē mouet cauſam, & veluti in exterius op⁹ mittit, quemadmodum ꝓpter inhabitationē, homines domos ædificant ꝓpter defenſionē & tutelā ab hoſtiū incurſibus, ciues muros, valla, turres, aliaque fortalicia conſtruunt. Mouet enim mentē finis iſte cōceptus, & ad opus ꝓcedere facit exterius. In naturalibus verò agentibus, in quibus non eſt ratio, finis ipſe vt naturaliter intentus & deſideratus, hoc eſt quaten⁹ res agēs ad finē naturaliter inclinatur ac fertur, mouet rē ad operādū effectū tali fini cōgruū. Quēadmodū forma lapidis mouet ipſum deorſum, ꝓpter finē ad quē naturaliter inclinatur. i. propter quietem in loco naturali. Definitur hoc modo.

Cauſa finalis eſt cuius gratia oīa fiūt.

Id eſt, finis eſt principiū ad quod diriguntur & deſtinantur omnia media, eidem congruentia, veluti in ſcopū quendam.

CAP. IIII.

¶ Quomodo & cauſa efficiens & finalis vtraque dici poſſit cauſarum prima.

EX quibus patet, vtramque cauſam, nempe & efficientem & finalem, rectè dici poſſe cauſarum primam. ſed differenter, aliaque & alia ratione. Finis enim eſt prima cauſa ſecundum intentionem, quatenus agentis virtutem effectiuam (in rationalibus, per rationem intentus ſiue in naturalibus per naturalem inclinationem deſideratus atque naturaliter propoſitus) ſolicitat interius, ad operationem exteriorem cuiuſlibet effectus. Quemadmodū aues, tempore coitus & procreationis, ipſa ſuæ ſpeciei mul-

tiplicatio & conſeruatio (vt naturaliter intenta atque deſyderata) extimulat & mouet ad coeundum, nidos conſtruendũ, & quęcunque ſunt opportuna tali fini operandum. Cęterum, efficiens, primum eſt in exteriori operatione, & motione materiæ. ¶ Vnde ſicut finis ſemper eſt intentione prior efficiente, interius mouendo & ſollicitando efficiẽs: ita ecõtrario efficiens ſecundũ tempus prior eſt fine. Quẽadmodũ ſanitas ipſa atq; ſanatio, tẽpore eſt poſterior ipſa potione ſiue balneatione, ad ſanitatẽ ordinatis tanquam ad finem, & operatio bona Deo dignæ conuerſationis, antecedere debet, ęternę felicitatis retributionẽ, quę eſt illius finis, cũ hęc ſit illa intẽtione prior.

CAP. V.

¶ De effectus definitione & diuiſione per oppoſitũ ad cauſã.

Quæ autem de cauſa dicta ſunt, eadem effectui poſſunt omnia per oppoſitum aptari. Sunt enim cauſa & effectus relatiua, quemadmodũ pater & filius. Vnde ex ſuprapoſitis cauſæ definitionib' effectus poteſt hoc modo definiri.

Effectus eſt, id quod ſequitur ad eſſe alterius. Quid effectus.

Hoc eſt, quod quoquo modo ab alio accipit, vt ſit, hoc eſt, quod ex aliquo eſt aut per aliquid, aut ab aliquo, aut propter aliquid. ¶ Eſt autem effectus nomen generale, non quidem oppoſitum relatiue cauſæ efficienti in particulari (quẽadmodum ex nominis ratione videri poterat, eo quod inter efficiens & effectum ſecundum nominationem & terminationem videatur interuenire relatio) ſed generaliter cauſæ opponitur ſecundum relationem. Vnde quemadmodum ſuperi' cauſa quadruplex diſtincta fuit, ſic ex oppoſito quadruplex item effectus venit diſtinguendus. Sed quia propria nomina non habentur, idcirco adiecta cauſarum diſtinctione, neceſſe eſt circunloqui. Eſt enim effectus cauſæ materialis, eſt effectus cauſæ formalis, eſt effectus cauſæ efficientis, & eſt effectus cauſæ finalis.

Effectus cauſæ materialis eſt, quod eſt ex aliquo. Quadruplex effectus.

Vt homo hoc modo eſt effectus ſuæ materiæ, quoniã ex ſua materia componitur,& idolum,effectus auri vel argenti eſt, tanquam materialis cauſæ.

Effectus cauſæ formalis eſt, quod per aliquid eſt.

Vt homo per formam, quapropter homo reſpectu ſuæ formæ, & idolum reſpectu ſuæ formæ artificialis,effectus dicitur cauſæ formalis.

Effectus autem cauſæ efficientis,qui fit ab aliqua.

Vt domus à domificante,ignis genitus ab igne ipſum generãte,filius à ſuo patre.Vnde domus, ignis genitus, & filius, reſpectu domificantis, ignis generantis, & patris gignentis,effectus dicuntur cauſæ efficientis.

Effectus deinde cauſæ finalis eſt quod eſt aut fit propter aliquid,ſiue alicuius gratia.

Vt ambulatio quæ fit propter ſanitatem conſequendam, & bona operatio quæ exercetur propter vitam æternam. Et regulariter medium ipſum quod ad finem ordinatur, & quo ad finẽ peruenitur,effectus dicitur,cauſæ finalis, reſpectu ei* ad quod ordinatur,& ad quod perducit,quemadmodum bona operatio ad æternę vitæ cõſecutionẽ ordinatur, & ad ipſam perducit operantẽ: ſimiliter & ambulatio,ad ſanitatem.

¶ Videtur tamẽ difficile hoc intelligere,quemadmodum mediũ cauſæ finalis ſiue ad finẽ,dicatur effectus illius, eo quod plęrumque vt poſt latius declarabitur, ſit verum efficiens illius.Sed facile vitatur difficultas, ſi attendatur,effectũ generale eſſe vocabulum,& in vnoquoque cauſalitatis genere cauſę relatiuẽ opponi.Vnde conſequitur manifeſte, ſi ſanitas reſpectu ambulationis ſit finalis cauſa, ecõtrario quoque ambulationem effectum eſſe cauſæ finalis reſpectu ſanitatis, ſimiliter & de bona operatione,reſpectu felicitatis.

CAP. VI.

¶ Quemadmodũ eiuſdem rei poſsint eſſe plures cauſę

AD maiorē autem prędictorum cognitionē, tres poni ſolent cauſarum conditiones. Quarum prima eſt. Prima ꝓprietas cauſarum.

Eiuſdē rei plures poſſunt eſſe cauſæ.

Quod ſi de diuerſis generibus cauſarū intelligatur, etiā ſenſui eſt manifeſtū. Siquidē omne agens naturale, cauſas materialē, formalē, efficientē, & finalē habet. Si vero in eodē genere cauſę accipiatur, etiā ſic verū eſt. Nā idem homo filius exiſtens, cauſas efficientes habet, patrē, matrē, corpora cœleſtia, & ſuper omnia Deū. Homo enim nō generat hominē ſine cōcurſu cauſarū vniuerſaliū. i. corporū cœleſtiū, & cauſæ vniuerſaliſsimę quę eſt Deus. ¶ Sic plures eſſe poſſunt eiuſdē rei fines, vt corpus eſt propter animā, propter hominē, propter Deū. Terræ gramina & herbæ, ſunt propter iumentorū paſtū, propter ipſius terrę ornatū, & ꝓpter hominū conſolationem, atque in Deū ex ornatu illo ꝓuocationē. ¶ In genere autem cauſæ materialis iſtud abſurdū videtur, ſi de materia totali ſermo fiat. Omne enim ens naturale nō niſi ex vna materia totali cōponitur. Et ſimiliter nullū opus artis vnū, duas totales habet materias. Neque enim ſimul eadē ſtatua, & tota aurea & tota argētea eſſe poteſt. Poſſunt tamē cōmiſceri aurū & argentū, ſed tunc non niſi pro vna totali materia reputabitur. ¶ Similiter & de cauſa formali dicendū, maxime ſi de forma ſubſtantiali & vltima ſermo fiat. Quemadmodum enim ex primo libro patet nulla res naturalis plures ſubſtantiales formas habere poteſt. Neque itē res quæcunque artificialis, plures ſimul totales formas artificiales habere valet. Nequit enim ſtatua, leonis imaginem habere ſimul & bouis. Quòd ſi formarū fiat cōmixtio, veluti cū humano capiti ceruicē equi nā pictori iungere libuerit, non plures ſunt formæ artis totales, ſed vnica tātū. Si tamē cauſam formalē large acciperem⁹, vt etiā ad formas accidentarias ſe extenderet, ſic dubiū nō eſſet. plures etiā formales cauſas ſimul poſſe exiſtere. Plurimas enim accidentarias formas idem ſimul in ſe continet homo.

Homo generat hominem & ſol, vt habet Ariſt. 2. phyſico.

Horatius de arte poetica.

CAP. VII.

¶ Cauſas poſſe ſibi eſſe inuicem cauſas.

Secunda conditio eſt.

Secunda conditio cauſarum

Cauſæ poſſunt ſibi inuicem eſſe cauſę.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

Quod quidem in diuerſis cauſarum generibus eſt indubitatum. Plerumque enim quod in genere cauſæ finalis eſt cauſa, hoc ipſum in genere cauſæ efficientis eſt effectus: & quod in genere cauſæ efficientis eſt efficiens, hoc eſt in genere cauſæ finalis effectus. Veluti cum non recte quiſpiam valens, propter acquirendam ſanitatem deambulat, aut medicinam bibit amaram, deambulatio iſta in genere cauſæ efficientis cauſa eſt ſanitatis, quæ per ipſam & ab ipſa efficitur. Similiter & amaræ medicinæ potio cauſa eſt ſanitatis quam efficit, atque ita ex cõſequenti ſanitas ipſa admitti debet in hoc cauſalitatis genere ipſius ambulationis atque potionis effectus.

¶ Econtrario autem, in genere cauſæ finalis cauſa eſt, ſanitas vt intenta & deſiderata. ipſa enim eſt, quæ non recte valentem mouit ad ambulationem atque amaram potionem. Atque per conſequens, in hoc cauſalitatis genere, ambulatio effecta & potio illa amarioris medicinæ propter ſanitatem, admitti debent effectus. Eſt autem in genere cauſę finalis effectus, ipſum medium quod eſt propter finem, & quo ad finem peruenitur, quemadmodum propoſito eſt, de ambulatione & potione reſpectu ſanitatis. Patet ergo quemadmodũ in diuerſis cauſarum generibus cauſæ ſibi inuicem poſsint eſſe cauſę.

Cauſę ſũt ſibi mutuo cauſę.

¶ Amplius vero etiam in eodẽ genere cauſæ inuenire poſſumus cauſas eſſe ſibi inuicem cauſas. Nã habitus ex actibus generamur, quemadmodũ virtutes habituales ex actibus virtutum frequenter iteratis, & nihilominus habitus cum generati fuerint actus viciſsim faciũt. Faciũt enim habitus, eos quos habent ſecundum ipſos operari, & delectabiliter operari. Verum iſtud ſecundũ ſpeciem eſt tantũ. Nã actus qui pręcedunt habitũ eúmque efficiũt, numero diuerſi ſunt, ab iis qui ſequũtur & efficiuntur ab eo. Profundius autem cõſyderãdo, inuenire poterimus, vbi cauſę eędẽ ſecundũ numerũ, ſibi inuicem ſint cauſæ. Eadem enim caliditas quæ in manu à calido quod tenetur manibus producitur viciſsim conſeruat in ipſo quod tenetur manibus, calorem. In eodem aũt genere cauſę efficiẽtis ſunt, cauſa producens & cauſa conſeruans. Vtraque enim cauſa & producens & conſeruans, dicitur efficiens. Similiter etiam dicendum videtur in contemplatione rei iocundæ, quæ gaudium atque lætitiam in animo producit, à qua viciſsim conſeruari ipſa rei iucundæ contemplatio videtur.

Conſeruat enim cõtemplationis actũ abſque faſtidio,& pma nere facit in animo, lætitia interior, quæ in eo inde exoritur.

CAP. VIII.

¶Eandem poſſe eſſe cauſam contrariorum effectuum.

¶Tertiam conditionem cauſarum ponunt, hanc.

EAdem poteſt eſſe cauſa cõtrariorum effectuum. Tertia proprietas cauſarum.

¶Quod quidẽ ad oculũ prõptum eſt videre in ſolis actione qui vnus & idem mediante calore, quædam facit liqueſcere, alia indurans. Ceram enim,& butyrum,glaciem,atque ſimilia,liquefacit. Lutum vero & lutea vaſa hiſque ſimilia facit indureſcere. Et eadem potio in quibuſdam efficit ſanitatẽ, in aliis ægritudinem, imo etiã in eodem ſucceſsiue,Huius autẽ ratio eſt, varia diſpoſitio ſubiecti in quo recipitur actio. Quemadmodum ea quę pro homine cõplexionis ſanguineæ bona eſt potio,& ſanitatis effectiua, fieri poteſt vt homini cõplexionis contrariæ(nempe melancholicæ)ſit noxia,atque ęgritudinis effectiua. Et frequenter potio quæ diſtemperatam complexionem,ad temperamentum reducit, eadem diſtemperamentum facit in eo qui recta eſt valitudine. ¶Sic eadẽ pręmiſſę in vno generant ſcientiam, in alio generant tantum opinionem,iuxta quod vel circa præmiſſas vel circa cõſequentiæ rectitudinem varie fuerint affecti. Ita ſeculi ſcientia aliquo modo perficit intellectum, quoniã omnis veritatis cognitio, quantum ex ſe eſt,intellectum perficit. Imperficit tamen affectum,eo quod inflatum reddat.Et quidem in rebus naturalibus hæc contrariorum cauſalitas prouenit,vt diximus ex parte variæ diſpoſitionis ſubiecti, in quo fit actio. In voluntariis autem,ex varia diſpoſitione agentis pro ſua libertate. Idem enim homo & vult & non vult, non ſolum ratione rei mutatæ,ſed pro ſua etiam libertate,abſque rei vlla mutatione.

CAP. IX.

¶De cauſæ diuiſione in vniuerſalem & particularem, propinquam & remotam.

¶Solent quoque de cauſis nonnullæ aſsignari diuiſiones,

Cauſarum enim quædam ſunt vniuerſales, quædam particulares, quædá remotæ, quædam propinquæ.

Cauſa vniuerſalis & particularis.

¶ Et conſiderantur hæ rurſum, vel ſecundum nominationẽ, vel ſecundũ rem. Secundum nominationem quidem, quando cauſa & effectus nomine vniuerſali vel particulari aſsignantur, vt cũ dico, Bonũ eſt finis rerũ. Ex materiá, fit res. Forma, facit eſſe rem: Res eſt, per formam: Artifex, efficit opus: Finis, mouit operantẽ. In his, & cauſæ & effectus vniuerſaliter nominantur ſeu generaliter. Cũ autẽ dico ex auro facta eſt hæc ſtatua, particularis cauſa & effectus exprimuntur, Itẽ cũ dico artificẽ feciſſe hanc domũ, aut viuentẽ aliquẽ eſſe patrem huius pueri, nominatione cauſas remotas ab effectib⁹ dico. Cauſas enim nomine vniuerſali deſignãs, effectũ particularẽ demonſtro. Cũ vero huius pueri hunc hominem dico eſſe parẽtem, aut hunc artificẽ cauſam huius rei, aut domificatorẽ domus eſſe cauſam, & ſtatuariũ ſtatuæ, propinquius nomino & exprimo cauſalitatẽ. ¶ Interdũ vero nũcupamus cauſas vniuerſales vel particulares ſecundũ rem, ob rei generalẽ videlicet aut particularem, remotã vel ꝓpinquam cauſalitatem. Hoc aũt pacto cauſa vniuerſalis dicitur, vel generalis, quæ plurimos habet diuerſorũ generum effectus, quemadmodum ſol, & cœleſtia corpora, & ſuper omnia deus benedictus, Habent enim effect⁹ plurimos diuerſorũ generũ, cũ omnis creatura corporalis ſine illorũ cõcurſu nõ efficiatur. ¶ Non eſt autẽ neceſſe ad hoc vt cauſæ dicantur vniuerſales ſeu generales, vt prorſus nullus ſit effectus cuius ipſæ non ſint cauſæ. Sic enim ſol & cœleſtia corpora nõ dicerentur cauſæ vniuerſales, cum non ſint cauſæ ſpirituum, neque ſpiritualium rerũ: ſed ſufficit, quod multos valde habeant diuerſorum generum & diuerſarum rationum effectus. Quanquam deus ſuper omnia benedict⁹, ob hoc vniuerſaliſsima & generaliſsima cauſa per ſuperlationem recte dicitur, quod prorſus nihil neque corporale neque ſpirituale eius cauſalitati ſit ſubtractum. Videtur etiam homo ſecundũ genus cauſæ finalis eſſe cauſa vniuerſalis, eo quod plurimos videatur habere diuerſarum ra-

Deus cauſa eſt vniuerſaliſsima.

tionum ſecundum hoc genus effectus, id eſt, plurima ad ipſum ordinata. Cum omnia hæc inferiora, imò & cœleſtia, ad hominem vt finem referantur. ¶ Cauſa autem particularis dicitur, quæ non plurimos habet diuerſorum generum effectus, vt homo, cauſa particularis eſt reſpectu filii quem gignit, etiam ſi mille genuiſſet numero filios. Oportet enim cauſam vniuerſalem ſiue generalem, multos admodum habere effectus diuerſorum generum atque diuerſarum rationum. Indiuiduorum autem quantuncunque multitudo, non ſufficit ad faciendam cauſam vniuerſalem. Quid cauſa particularis.

¶ Cauſa vero propinqua ſecundum rem nominatur, illa quę effectui prope eſt, & per ſe effectum attingit: quemadmodum pater, cauſa propinqua eſt ſui filii quem per ſeminis deciſionem gignit. Cauſa propinqua & remota.

¶ Cauſa vero remota eſt, quæ ab effectu eſt elongata, neque ad effectum niſi alia cauſa priore mediante attingit, quomodo auus cauſa eſt remota nepotis, eo quod ad eius cauſalitatem non attingit, niſi mediante efficientia filii ſui, qui eſt pater nepotis illius & cauſa propinquior. Magis autem remotæ cauſæ ſunt proauus, atauus, tritauus, atque ita conſequenter. Similiter ſi ignis aliquis ſecundum produxerit, atque hic rurſum tertium, iſte quartum, qui deinde quintum: primus omnium, cauſa eſt propinqua ſecundi, & ſecundus tertii, atque ita conſequenter, ſed omnium aliorum prætérquam ſecundi eſt ignis primus cauſa mediata, & ſecundus cauſa mediata eſt quarti & quinti. ¶ Sunt autem cauſæ vniuerſales etiam cauſæ propinquę, æquè atque particulares. Sol enim & corpora cœleſtia, effectibus prope ſunt, & ſecundum cauſalitatem effectum attingunt per ſeſe, non tantum mediantibus aliis particularibus agentibus. In omni enim effectu naturali immediate per ſe deus concurrit, ſimiliter & corpora cœleſtia. Cauſæ vniuerſales ſunt propinquæ.

CAP. X.

¶ De cauſa per ſe & per accidens ſecundum nominationem.

ITerum autem diuiditur cauſa, in cauſam per ſe, & cauſam per acci- Cauſa per ſe & per accidens.

dens. Idque rurſum vel ſecundum nominationem, vel ſecundum realem conſiderationem.

Quid cauſa per ſe ſecundum nominationem.

¶ Secundum nominationem eſt cauſa per ſe, quando cauſa exprimitur ſub ratione cauſalitatis, id eſt, ſub ea ratione ſecundum quam talis ei effectus competit. Quemadmodum dicimus lucidum per ſe eſſe cauſam luminis vel illuminationis calidum per ſe eſſe cauſam calefactionis, iugulationem eſſe per ſe cauſam interit⁹, ſummum quoque bonum per ſe finem eſſe omnium. Atque ita cum dicimus lucidum illuminare, calidum calefacere, iugulatum interire vel interiſſe, ſummum bonum appeti vel deſiderari, cauſa per ſe exprimitur ſecundum nominationem. Lucidum enim quatenus lucidum illuminat, & calidum quatenus calidum calefacit, atque in cęteris.

Quid cauſa per accidens ex nominatione.

¶ Per accidens vero dicitur cauſa ſecundum nominationem, quando cauſa non exprimitur ſecundum rationem cauſalitatis, neque ſub ea ratione ſecundum quam ei effectus talis conuenit, ſed ſub ratione aliqua extranea & impertinenti. Quemadmodum (exempli gratia) ſi quis dixerit calidum cauſam luminis, aut lucidum cauſam caloris, dicatque lucidum calefacere, & calidum illuminare, percuſſum interiſſe, omnia creatorem appetere & deſiderare. In his enim ratio cauſalitatis non exprimitur, ſed aliquid impertinēs effectui. Non enim lucidum quatenus lucidum calefacit; ſed quatenus calidum: neque calidum quatenus lucidum calefacit, ſed quatenus calidum: neque percuſſum quatenus percuſſum interiit, ſed quatenus iugulatum: neque creator quatenus creator, ſed quatenus ſummum bonum & finis omnium vltimus, ab omnibus appetitur ac deſideratur, quaſi ordinatis ad ipſum.

CAP. XI.

¶ De cauſa per ſe & per accidens ſecundum rem.

Quid cauſa per ſe ex re ipſa. Quid per accidens.

SEcundum realem vero conſiderationem dicitur cauſa per ſe, quæ ad effectum aliquem ordinatur, ſiue ſecundum naturalem inclinationem, ſiue ſecundum rationis propoſitum. Per accidens vero, quæ ad certum effectum non ordinatur, ſed accidit ei effectus præter intentio-

nem & ordinationem. Quemadmodum (exempli gratia) forma lapidis aut ligni per ſe mouet lignum ipſum aut lapidem deorſum. Ad talem enim effectum eſt ſecundum naturam determinata, atque ob hoc ipſa eſt cauſa per ſe motus talis deorſum. Cæterum, ſi cadens lignum in ignem corrumpatur, & inflammetur, per accidens fit talis effectus. Non enim intendebatur à forma deorſum mouente rei corruptio, ſed accidit hoc præter inclinationem naturæ, item ſi cadens lapis frãgat vas terreum, per accidens hoc euenit. ¶ Item cum propter ſanitatem recuperandam quis deambulat, hoc ipſum intendens, ipſa ambulatio cauſa per ſe eſt ſanitatis, ad quam ordinatur, ex ratione & propoſito ambulantis. Cæterum, ſi inter ambulandum contingat pedem offendere, aut aurum reperire, in via, aut ſimile aliquid præter intentionem, effectus eiuſmodi per accidens eſt. ¶ Sunt præterea cauſæ quædam potentiales, vt ędificator, creator, figulus, piſtor, faber, inflãmatiuum, illuminatiuum. Et ſignificant huiuſmodi plęrunque habitus, ſiue potentias. Aliæ actuales, vt ędificans, creans, fingens, fabricans, inflammans, illuminans, & ita in aliis, quæ actum ſignificant vel actionem ipſi⁹ efficientis, quemadmodũ priora habitus vel potentias.

Cauſa ex re.

Cauſa potentialis & actualis.

CAP. XII.

¶ De cauſa materiali, & duplici relatione nominis materia.

Qvantum autem ad cauſam materialem atque formalem attinet, aduertendum eſt non prorſus eodem modo hic accipi materiam & formam, quo in libro priore diximus ſignificare. Latius enim hic ſumitur cauſa materialis & formalis, quàm ibi forma & materia. Vnde hic etiam materia artis, quæ ſecunda ſolet nominari, eo quod ex alia priori componitur, eſt cauſa materialis, vt ex toto ligno fit idolum, & ipſa forma idoli hic formalis cauſa dicitur, cum illic nec lignum admittatur materia idoli, neque idoli ſpecies forma, quemadmodum latius fuit præcedenti libro declaratũ. ¶ Præterea quod ad nominis materiæ rationẽ attinet, ſciendum eſt, materiam dupliciter poſſe corporari, primo, ad formam quamcũque quam recipit, vel in ſe habet. Atque ita ſolet vocari materia in qua vel materia ſubiectiua. Nam hæc eſt materiæ conditio, formam ipſam ſub-

Materia in qua & ex qua.

Quid materia in qua

ſtantialem & alias omnes accidentales recipere, atque in ſe. quodammodo ſuſtinere. Secundo comparatur ad rem quam componit, vel naturalem vel artificialem. Atque hac comparatione nominatur materia ex qua. ¶ Similiter & de forma dicendum. Poteſt enim primo referri ad materiam cui ineſt, ſiue quam informat, quomodo dicitur hæc anima eſſe huius corporis, quaſi ipſum informans. Secundo, ad rem quam cōponit, quomodo dicitur hæc anima huius eſſe hominis, eo quod hunc hominem conſtituat. ¶ Iuxta primam conſiderationem, materia & forma ſunt ad inuicem relatiua, & ad inuicem referuntur. Eſt enim materia, formæ materia, tanquam informantis eam: & vicisſim forma, eſt materiæ forma, quaſi ab ea informatæ. Et eſt relatio ſecundum ſuperpoſitionem, eo quod dignius ſit formam eſſe quàm materiam. Iuxta vero ſecundam conſiderationem, & materia & forma referuntur ad rem naturalem, vt quæ ex ipſa & per ipſam cō ponatur. Nomen tamen naturæ, non niſi compoſitum reſpicit. Nunquam enim dicitur forma eſſe natura materiæ, aut econtrario, ſed vtraque & forma & materia, ſunt naturæ cōpoſiti ſiue rei naturalis.

Quid materia ex qua.

CAP. XIII.

¶ De triplici cauſa formali.

SCiendum autem eſt, præter formas ſubſtantiales, quæ propriiſsime cauſæ formales dicuntur, item & præter formas artificiales, quæ minus proprie, cætera etiam accidentia quæ qualecunque eſſe accidentarium donant rei cui inſunt nonnunquam cauſas formales nominari, quemadmodum albedo & ſcientia atque virtutes, formæ quædam ſunt, & quædam formales cauſæ eorum in quibus ſunt, eo quod eſſe quoddam eis dare videantur: Dat enim homini albedo, vt ſit albus: dat ſcientia, vt ſciens ſit ac doctus: virtus, vt bonus ſit ac probus. ¶ Sed cum forma, propria & vera definitione dicatur, quæ rei dat eſſe, videtur ſola forma ſubſtantialis proprie atque ſimpliciter dicenda forma ſiue cauſa formalis, cum ipſa ſola det eſſe ſimpliciter rei quam componit. Cæterum, neque artificialis forma neque alia quælibet accidentaria, vlli rei proprie & ſimpliciter eſſe donat, ſed tantum aliqualiter eſſe, vt puta accidentariū, nem-

Forma ſubſtantialis artificialis & accidentalis.

pe eſſe album,vel nigrum,bonum aut malum. Vnde nec ſimpliciter formales cauſæ,neque proprie dicendæ ſunt,ſed tantum impropriæ,& cum diminutione quædam formales cauſæ,quatenus eſſe quoddam(ſecundũ diminutionem loquendo)donant,non autem eſſe ſimpliciter. ¶Relinquitur ergo, ſolas ſubſtantiales formas proprie atque ſimpliciter cauſas formales nominandas:cæteras autẽ,non ſimpliciter, ſed cum diminutione,adiiciendo accidentales vel artificiales.

Eſt autem forma accidentalis,quæ ſubiecto donat eſſe qualecunque accidentarium,id eſt,eſſe aliquale. Quid accidentalis forma.

Forma verò artificialis,quæ donat eſſe artificiale,id eſt, quæ eſſe quippiam facit opus artis.Quemadmodũ forma idoli facit, vt idolũ dicatur,& facit lecticæ forma,vt lectica ſit,quod ex materia facit artifex,atque ita in cæteris. Aut artificialis forma dicatur ab artifice,nimirum quòd artificis operatione,ſecundum eius artem introducatur in materiam. Quid artificialis.

CAP. XIIII.

¶De cauſa efficiente principali & minus principali producente,corrumpente,& conſeruante.

INter efficientes cauſas, ſunt quædam coadiuuantes tantum & diſponentes ſua actione ſiue operatione, ſuntque miniſteriales & minus principales cauſæ. quædam autem ſunt principales,quæ formam in materiam introducunt,etiam ſi minus videantur operari exterius, aut operi atque materiæ exteriori minus inſudare. Nam conſtat multo amplius in agendo res naturales ſollicitari circa effectum quàm Deum,qui tamen principaliſsimus in omnia efficiendo eſt,non niſi qui viciniius formam in materiam inducit,& eſſe donat.Sic & de architecto dicendum eſt,qui in efficiendo rem ipſam artis præcipua eſt efficiens cauſa,tametſi plerunque miniſtri inferiores, operi ipſi exteriori, atque præparandæ materiæ & diſponendæ ad formam artis, multo amplius inſudent. Cauſarum efficientiũ quædam principalis, quædã minus principalis.

Eſt quoque & illud in propoſito loco aduertendum, per efficientem cauſam non ſolum intelligi eam quæ rem aliquam producit aut eſſe facit. Cauſa enim efficiens,ſub ſe habet cauſam producentem,conſeruantem, & corrumpentem.Nam & accidentia formæ conuenientia,quę ipſam in materia conſeruant, eius quædam efficientia ſunt. Vt in igne calor,ſiccitas,raritas,leuitas,quamuis formam nõ Cauſa producens, cõſeruans & corrumpens.

produxerint,tamẽ cõſeruando progenitũ,quodámodo efficiũt.Agẽtia quoq; naturalia cũ ſua virtute aliquid corrũpũt, eatenus in ꝓpoſito efficientia ſunt. Vt cũ ignis corrũpit aquã ac deſtruit,efficiẽs eſt corruptionis illius,& aquæ deſtructio, effect⁹ eſt virtutis ignis agentis. CAP. XV.

¶De cauſa duplici,ſecundum eſſe & ſecundum fieri.

OMni autem diligentia eſt attendenda, quæ ſequitur inter efficientia ſiue effectus diſtinctio.

Quędá ſũt cauſæ ſuorũ effectuũ ſecũdum eſſe, quędá tantũ ſecundum fieri.

Quę ſequuntur nota q̃ diligentiſsíme.

Quadá enim,rerum tantummodo dum fiunt cauſæ ſunt,vt domificans,cauſa eſt domus quandiu domus fit,& ignis cauſa eſt caloris quandiu calor ipſe fit in ſubiecto.Vbi verò domus iam facta eſt, & calor introductus in ſubiectum, & in ſuo eſſe ſunt effectus completi,ceſſant eſſe effectus,neque vltra accipiunt eſſe ab illis à quibus primitus eis datũ eſt.Quare nec illæ cauſæ vltra ſunt nominandæ. Domus enim poſtquam facta eſt,& ſemel vt domus ſic accepit,non opus habet perpetua efficientia aut conſeruatione domificantis. Manet enim ſemel extructa domus, moriente domificatore, quemadmodum & filius,patre moriente non moritur. Sic eſt de omni effectu,qui permanet abſque cauſæ conſeruatione.

Quid cauſa ſecundũ eſſe.

Quid cauſa ſecundũ eſſe.

Quædá verò cauſæ rem quãdiu eſt efficiunt, ſiue producendo,ſiue cõſeruãdo,vt lucidũ cauſa eſt luminis, non ſolum vt fiat,ſed etiã vt cõſeruetur atq; vt ſit. Mox enim ſubtracta luce, aut corpore lucem habẽte, lumen deficit,nec abſque ſua cauſa habere poteſt eſſe ſubſiſtẽs.¶Illi ergo effectus qui quãdiu ſunt cauſam habent ſui eſſe,effectus ſecundum ſuum eſſe dicuntur,& ea à quibus fiunt,cauſæ eorum efficientes ſecundum eſſe nuncupantur.Quæ verò tantum dum fiunt cauſam habent,effectus in fieri vel dum fiunt nominantur, & eorum cauſæ,cauſæ in fieri,ſiue ſecundum fieri poſſunt appellari,Et priori quidem modo cauſalitatis, conſtat Deum eſſe cauſam ſecundum eſſe creatorem omnium,& cœleſtia corpora omnium corporalium. Non enim Deus eſt cauſa rerum ſolum dum fiunt, vel vt fiant,quaſi poſtquam factæ fuerint ipſius cauſalitate vltra non habeant opus,ſed quẽadmodũ dũ fiunt

Quomodo Deus eſt omniũ cauſa.

ipſis eſſe primitus ab eo datur, ita vt ſint vtque in ſuo quod acceperunt eſſe permaneant, conſeruatione perpetua opus habent. Si enim vel ad momentum ſe ſubtraheret manus omnipotentis, & virtus efficientiæ eius quam rebus in conuerſando impendit, in nihilum ſubito conſiderent vniuerſa, neque vlla omnino vel nobiliſsima permaneret ſubſiſtens creatura, neque humana neque angelica.

CAP. XVI.

¶ Ex cauſa ſecundum eſſe ponitur manuductio, & ad intelligendam æternam perſonarum in diuinis proceſsionem.

Sit autem cauſalitas iſta rerum ſecundum eſſe, diligenter attendenda, & pœnitiſsime contuenda. Valet enim ad intelligendam eam quæ in diuinis eſt perſonarum proceſsionem, æternam dico verbi generationem, & ſpiritus ſancti æternam ſpirationem ſeu proceſsionem. Per comparationem enim eorum quæ in creaturis videmus à ſuis cauſis ſemper eſſe accipere, & ſemper effici, vtcunque innoteſcere poterit diligenter attendentibus, quemadmodum & in diuinis credatur filius à patre ſemper gigni. & ſpiritus ab vtroque ſemper procedere atque ſpirari.

¶ Ad hanc autem declarationem, congruum videbitur ſolis aſſumere conſiderationem, qui lumen, ſimiliter & ardoris ſiue caloris vim ſemper gignit, donec exiſtit. Priuſquam tamen comparationem hanc faciamus, expedit præmittamus quo pacto ſit à ſenſibilibus ad ęterna transeundum. Oportet enim volentes aſcendere anagogicis huiuſmodi exceſsibus, in ipſo aſcenſu, quicquid eſt corporale, quicquid materiale, quicquid imperfectum ſeparare atque abnegare, ſicque intellectus acumine & fidei limpiditate ſenſuum craſsitiem viriliter ſuperare. Alioqui periculum fuerit, ne craſsius quid de Deo ſentiamus, aut in hæreſes incidamus. Id quod pluribus euenit, qui aut neſcierunt aut noluerunt, ſpiritu mẽtis ſenſuum pro cacitatem captiuare. ¶ Quo rite præmiſſo, ad æternam quę in diuinis eſt proceſsionẽ trãſeuntes dicimus, quod ſicut lux in lucido ſole cauſa eſt efficiens lumen, ſemper quandiu eſt ipſum continuo producens, & rurſum à ſolis luce & diffuſo lumine vis pariter ardoris efficitur, & ſi ſemper eſſet ſolis lux ſemper lumen efficeret, pariterq; & lux & lumẽ conſequentẽ

Nota regulam pro anagogicis exceſsibus.

Manu ductio ad cognitionem trinitatis. ardorem efficerent, ita pater cœleſtis æternus, lux æterna atque fœcundiſsima, filium ſuum vnigenitum, verbum inuiſibile, non cauſat, non efficit, non facit, non creat, non producit (hæc enim corporalia ſunt & craſsitiem ſecum ferunt) ſed modo inæſtimabili atque incomprehenſibili, qui eſt ſupra omnem ſenſum quique intellectus & angelici & humani capacitatem excedit, gignit atque dicit filium ſibi coæternum & conſubſtantialem, pro omnia penitus æquale ſibi ipſeque filius gignitur, dicitur, atque procedit aut eſt à patre. Et ſicut æternaliter eſt pater cum filio, ita etiam æternaliter à patre gignitur filius, & ęternaliter, vt ſit filius accipit à patre. Nec eſt huius proceſsionis aut initium aut finem inuenire.

¶Rurſum, à patre & filio ſpirituſſanctus procedit æternaliter, & à patre & à filio: ſicut lux & lumen temporaliter producunt ardoris vim. In hoc tamen ſuperat proceſsio perſonarum proceſsionem luminis & ardoris, quoniam non vna eſt luminis lucis & ardoris ſubſtantia, vna eſt autem patris, filii & ſpirituſſancti ſubſtantia, vna eſſentia: ſuntque vnum ens ſummum atque perfectiſsimum.

CAP. XVII.

¶Conſurrectio ex præcedentibus in beatiſsimæ Trinitatis adorationem.

O Igitur lux beata trinitas & principalis vnita, iam nos ſol iſte igneus ſuis nos rotis ſurſum vectos coram te conſtituit in cœleſtibus. Tibi verò omnis gratiæ pater, defixis in terram genibus gratias agimus, humiliata tibi ceruice vota perſoluimus, qui nobis indignis famulis tuis ſecretiſsima ſecreta diuinitatis tuæ, per ſplendentem ſolem declarare dignatus es, quæ olim à filio tuo nobis ſecundum carnem aſsignato doctore, per fidem dicimus. Quam multis olim ſol iſte, dominator potentiſsime, fuit in laqueum captionem & ſcandalum: qui nimium creaturæ ornatum attendentes, tuum illi honorem vane impenderunt, tuæ lucis altiſsimam gloriam in hanc corpoream lucem commutantes. Nobis autem, magiſtrum eum dediſti veritatis: & ſicut olim

Mat. 2. ſtella magos ad pueri tui Ieſu noui regis duxit humile præſepiũ, ita nos vere ſol iſte radiãs ad tui duxit magnifici throni ſempiternã gloriam. ¶Coram te ergo, ô beata trinitas, toto corde pſtrati, ecce iacemus paupérculæ creaturæ tuæ. Te

adoramus,in vnitate ſubſtantiæ trinum perſonaliter,& in perſonarum trinitate vnum ſubſtantialiter : Te ô lux immenſa, lux non de luce,lux fœcundiſsima,pater ingenite:te ô fili,lux de luce, lumen de lumine,ſplendor de ſplendore,verbum patris æternum,de patris ſubſtantia æternaliter genitum : te ô ſancte ſpiritus ardor inæſtimabilis, ab æterno patre & filio æternus æternaliter ſpiratus atque procedens.Te inquam vnum Deum, vnũ dominum, vnum creatorem omniũ adoramus ſolũ:quoniã præter te non eſt Deus alius, neque fuit,neque erit,neque potuit eſſe aliquando abſque te,domine Deus noſter,hæc eſt nobis vita dulciſsime domine, te ſolũ Deũ verũ agnoſcere: nunc quidem per fidem dum in tenebris huius mundi ſubſiſtimus, tunc verò tunc(ô vtinam nunc)facie ad faciem te conſpecturi, in æternum & vltra, Amen Ioan.17 1.Cor.13

CAP. XVIII.

¶De finis diuiſione in vltimatum & non vltimatum.

POſtquam de tribus cauſarum generibus ſupra determinatum eſt, ſupereſt nunc, vt de finali cauſa etiam ſpecialius determinetur. Duplex finis.

¶Eſt igitur finium quidem vltimatus, ad quem propter ſe tanquam melius & perfectius, alius ordinatur minus bonũ & perfectum vt omnium quæ in hoc ſenſibili mundo ſunt,eſt homo finis vltimatus. Sunt enim cętera omnia propter hominem facta, & ad hominem quaſi perfectiſsimum eorum quæ in hoc mundo ſunt, referuntur Vniuerſa ſimiliter nutrimentum eſt, propter vitam conſeruandam : generans, propter ſpeciem multiplicandam & conſeruãdam. fides, propter viſionem, ſpes propter adeptionem & poſſeſsionem. Atque hic finis ſolet alio nomine vocari, finis gratia cuius, vel propter quem. De hoc fine intelligitur, quod vulgo ſolet dici,Finis melior eſt iis quæ ſunt ad finem,Siquidem Deus ſic rerũ ordinem diſpoſuit, vt ſint imperfectiora ſimpliciter propter perfectiora. ' Quid finis vltimatus.

¶Alius eſt finis non vltimatus, quippe qui per ſe finis rationem non habet, ſed ſolum eſt via vel modus quo medium ad finem ſuũ pertingit vel tendit:propter quod, etiam finis quo ſolet nominari. Verbi gratia,Deus eſt finis vltimatus rerum omnium,atque peculiariter naturæ humanæ. cognitio verò Dei, eſt finis quo pertingimus ad conſecutionem finis illius. ' Quid finis non vltimatus ſeu finis quo.

Intelligendo enim & amando Deum, finem hunc noſtrum ita habemus atque poſsidemus. ¶ Sic medicina eſt propter ſanitatem, nutrimentum propter nutritionem, cibus propter comeſtionem. Et vniuerſaliter omnis vſus rei eſt finis quidã eius, quo ad finem vltimatum cuius eſt vſus pertingit, vt equitatio vſus equi eſt, quo pertingit equus ad finem, ſcilicet hominũ, ſeruiendo ipſi. Sic enim equus ad hominem ordinatur vt illi ſeruiat, in ipſum ferendo, in agris arandis, in vehemendis frugibus, aliiſque huiuſmodi ad hominis vtilitatem oportunis. ¶ De hoc autem fine non eſt intelligendum quod dici ſolet, finẽ eſſe nobiliorẽ eo quod ad finem eſt. Nam medicina quæ eſt ſubſtantia, perfectior eſt atque in ſe nobilior ſanitate, quæ eſt accidens: granum, perfectius actu nutritionis: pater, perfectior filio, propter quem generet, quemque in generatione intendit: & id cuius eſt vſus, vſu ſuo eſt nobilius. Ex quibus patet, aliud eſſe finem vltimum, & finem vltimatum. Vnicus eſt enim finis vltimus, Deus. Fines verò vltimati, ſunt plures.

CAP. XIX.

¶ Quemadmodum omnia, non ſolum voluntaria verumetiã naturalia agant propter finem.

IN voluntariis & rationalibus, nulli dubiũ eſt quomodo hæc propter finem præſcitum & præcognitum agant, in illis potiſsimum actibus qui ſecundũ rationem & deliberationem fiunt. Quomodo autem agẽtia naturalia agant propter finem, forſitan minus patet. Cũ enim finẽ nullum cognoſcere valeant, videntur ſimiliter non poſſe ob finem aliquem agere. Certum eſt tamen, etiã naturalia omnia propter finem agere, quoniã in naturalibus omnia vidᵉmus ſimiliter & ordinatiſsime euenire. Quæ res argumento eſt, ea ordinate propter finẽ agere. ¶ Sed ad hoc intelligẽdum, quod per ſe alioqui videtur captu difficile, valebit analogia domini ad ſeruum. dominus enim finem nouit & propter hunc ſeruum ad opus mittit, neſcientem tamen finem operis ſui. Quemadmodũ igitur ſeruus ille nõ temere, ſed propter finẽ certũ agit, quẽ tamẽ neſcit ipſe, & nouit qui eũ dirigit dñs: ita agentiã naturalia neſciũt quidẽ neque intelligũt finis ſui rationẽ, & tamen propter finẽ agunt ordinatiſsime omnia non ſecus ac ſi finẽ ipſa agnoſcerent. Quod patet maximo in

Quomodo agẽtia naturalia agant propter finẽ.

brutis animalibus:quę ſic ordinate quædam faciunt vt prorſus videantur finē agnoſcere (vt eſt videre in tela araneæ, & nidis auium)cum tamen ſit certiſsimum, ea ſuum finem non cognoſcere.Similiter & agentia quæ neque ſenſum vllum habent,ſūntque prorſus inſenſibilia & inanimata, ſuas naturales actiones conſpiciuntur ordinatiſsime ſemper exequi,cum tamen ſuæ actionis finem non agnoſcant. ¶Sed eſt in cœlis prouidiſsimus Deus diſponens omnia ſuauiter, qui ſic naturalia dirigit ad finem quem ipſe eis præuidet & præſtituit,vnicuique rei ad ſuum finem dans cōgruas modo mirabili inclinationes atque propenſiones,qui ſingula diſponit, & dirigit ordinatiſsime, vſque adeo, vt etiam ſi ſingulis agentibus ſinguli dij eſſent, melius ordinatiúſque ipſa dirigit aut guber nari non poſſent.Ex quibus liquet creaturas omnes pręter ho minem agi potius à deo ad ſuos fines,quàm agere ſeipſas:quē admodum ſagitta à ſagittante emiſſa, & ſeruus emiſſus à domino aguntur ab iis à quibus emittuntur ad opus.Sola autem creatura rationalis in actibus voluntariis ſeipſam agit, eo qđ ſuum finem habeat cognitum. Sap.8

CAP. XX

¶Quomodo fini cæterę cauſæ proportionari debent,& quomodo diuerſimode quædam agunt propter finem.

E St autem finis prima cauſarum, atque adeo cauſarū cauſa quoniam ſecundum finē cætera omnia ꝓportionari debent verbi gratia, quoniā finis eſt domus familiæ inhabitatio,& domeſticarum rerum exercitatio:tēplorum autem conuentus tantum fidelium in vnum ad orandum,ad audiendū verbū Dei,non autem ad exercitationes domeſticas aut opera exercenda ciuilia,iccirco aliter templa,aliter domus ędificātur.Quoniam alius caſtrorū finis alius pala tiorū,idcirco alij efficientes,alia materia & alia forma adhibenda,his q̄ illis.Longe enim alia eſt forma tēpli,à forma domus,& alia plerūque materia.Similiter & alia eſt forma palatij triūphalis,alia caſtri propugnatorij, alij quoque lapides pro triūphali gloria,alij pro fortitudine caſtri ſolent exquiri.Et freqnēter diuerſi ad diuerſa huiuſmodi opera ſunt quęrendi artifices,cū plerūque is qui in altero præualet,in altero valeat minus.Similiter & cū veſtis eſt facienda,perquirendus eſt ante oīa finis, Et quidē ſi ꝓpter domeſticū fiat vſum tātū, Finis quō cauſarum prima.

longe alia materia ac forma fiet, quàm ſi in honeſtum & publicum aut triumphalem vſum fieret. Sufficit enim materia rudior ac forma ſimplicior ad illam, quàm ad hanc faciendam. ¶Simpliciter tamen à forma res habet neceſsitatem vt ſit,& ſuã accipit ab ea denominationem: quemadmodum veſtis ſi formam habeat totæ militaris, indubie militaris à forma denominari debet: ſi formam aliam aliter denominabitur,iuxta quod expoſtulat forma. Fiunt tamen res ſecundum finem, & ipſa forma ab agente ſecundum finis intentionem debet introduci. ¶Eſt quoque & illud aduertendum,quædam agentia propter finem agere, ad illum adipiſcendum,& acquirendum, quemadmodum bene viuunt homines,vt Deũ ſuum finem apprehendant aliquando, atque, in poſſeſsionẽ acquirant: quædam autem propter finem agunt, diffundendo & cõmunicando. Quemadmodum Deus agit omnia quæ agit,non gratia vllius rei acquirendæ, neque adipiſcendę,ſed propter bonitatem ſuam diffundendam atque communicandã creaturis. Atque hoc modo ignis alium ignem producit, propter ſuæ ſpeciei propagationem & multiplicationem.

CAP. XXI.

¶De caſu & fortuna,déque effectib⁹ caſualibus & fortuitis.

CAſus & fortuna quanquam cauſæ ſunt efficientes & ſub efficientibus partim dicta ſunt, ſpecialẽ tamẽ habent difficultatẽ,eo quod cauſę per accidẽs ſũt:quare & ſpecialẽ exigunt tractatũ. Subiũgitur ergo hęc diuiſio,

Eorum quæ fiunt, alia ſemper eodem modo fiunt, alia plęrumque:alia fiunt præter hæc.

Cuius hic eſt ſenſus. Inter ea quæ fiunt, quædam ſemper aut vt plurimũ à ſuis cauſis ſimiliter fiunt, vt plęrumque deambulatio per locum amœniorem, animi releuationem operatur, atque ſanitatem ſiue producit, ſiue conſeruat: ſemper forma lapidis, ablato impedimento, lapidem deorſum moueri facit. ¶Quædam vero à ſuis cauſis neque ſemper neque vt plurimum fiunt, ſed raro eueniunt. quemadmodum raro euenit, ambulantem & conantem ad rei venereæ ſoli-

citationem ad virtutem conuerti, quod Dariæ legimus acci-
diſſe cum Criſanto: raro item euenit, ambulantem ad aquas
puerum inuenire, quod accidit filiæ Pharaonis cum Moyſe
AEgyptio. ¶Rurſum, Exod.2.

Eorum quæ fiunt alia fiunt, alia non fiunt, alicuius gratia.

Cuius hic redditur ſenſus. Inter effectus, quidam ſunt intenti ab agente, quidam non intenduntur, ſed effectum ab agente intentum eos accidit concomitari, & hi dicuntur effectus per accidens, & eorum cauſæ ſunt cauſæ per accidens. Vt cõſenſum in rem veneream per ſe intendebat Daria, ſuo ad Criſantum aduentu. Ad hoc enim ornata cultu mirifico illum accesſit, vt ſuis blanditiis in concupiſcentiam eius animum inflecteret. Et ille quidem effectus, ſi conatum Dariæ fuiſſet ſequutus, effectus fuiſſet dicendus per ſe. Sed præter intentionem & ordinationem euenit, & plane ex accidenti contigit ipſius ad Deum verum conuerſio. Sic ex intentione filia Pharaonis egredi voluit, vt animum releuaret, præter intentionem vero euenit, Vt Moyſen reperiret AEgyptium, puerũ ciſtellæ aquæ ſupernatanti incluſum.

CAP. XXII.

¶In quibus habeat locum caſus & fortuna, & quomodo inter ſe hæc duo differant.

His pręmiſsis & aduertendum, caſum & fortunam nõ niſi in illis locum habere quæ raro fiunt, & quæ per accidens ſunt. In iis enim quæ vel ſemper vel vt plurimum ordinate fiunt, caſus & fortuna eſſe non poteſt. Similiter neq; in iis quę p ſe ſunt, ſed in iis quæ per accidẽs tantũ.

Vnde effectus caſualis definitur, qui ex iis eſt quæ raro fiunt, & per accidens.

Quid effectus caſualis.

Vt in exemplis ſuprapoſitis, Dariæ illa ad Chriſtum conuerſio, effectus eſt caſualis, qui ex eius ad Criſantum acceſſu cõſequutus fuit. Similiter & Moyſi inuẽtio à Pharaonis filia, reſpectu deambulationis: Caſus autẽ dici ſolet, ipſa cauſa effectus caſualis, ita vt caſus & caſualis effectus ꝓ relatiuis habeãtur.

Eſt enim caſus, cauſa per accidens effectus raro contingentis.

Similiter de fortuna & effectu fortuito dicendum. ¶ Notãda tamen eſt differentia inter caſum & fortunã, itémque effectũ caſualem & effectum fortuitũ: quoniam fortuna nomen ſpecialius eſt & commune minus eſt, quàm caſus. Fortuna enim in ſolis eſt agentibus à propoſito, caſus vero etiam in agentibus naturalibus: ſimiliter de effectu caſuali & fortuito dicendum. Pro cuius notitia Ariſtoteles ponit hanc diuiſionem.

Eorum quæ fiunt, alia per electionem fiunt, alia non per electionem.

Vnde exuſtio ligni in ignẽ cadentis de ſuperiori loco per actionem formæ ſubſtantialis ipſum mouentis, dicitur effectus caſualis, eo quod præter intentionem & inclinationem naturalem, talis accidit effectus: non eſt tamen effectus fortuitus, neque cauſa ipſa huius effectus per accidens fortuna, ſed tantũ caſus dicenda eſt. Nõ enim voluntate libera deſcenſum intendit. Vnde fortuna ab Ariſtotele definitur hoc pacto.

Fortuna eſt cauſa per accidens in his quæ per electionem alicuius gratia fiunt, extra ſemper & frequenter.

Per electionem fieri nihil eſt aliud quàm libera volũtate & ex propoſito.

CAP. XXIII.

Concluſiones Ariſt.

¶ Ex dictis quædam ponuntur concluſiones.

Ex prædictis patet eorũ falſitas, qui omnia ponebãt fieri à caſu & fortuna: ſimiliter & eorũ, qui nihil à caſu vel fortuna fieri admittebãt. In vtroque enim extremorum horũ ineſt falſitas. Media aũt ſententia veritatẽ tenet, quæ neque omnia dicit, neque nulla, à caſu fieri & fortuna, iuxta declarationẽ ſuprapoſitã. ¶ Patet inſuper quemadmodum inſipientibus & improuidis plurima contingãt caſualia atque fortuita: prouidis autem, pauciora. Nã improuidis plurima contingunt præter intentionem & per accidens,

dum ſuas actiones eáſque per ſe conſequentia nõ attente conſiderant. Prouidis vero, diligenter & ſuas actiones & quę cõſequuntur circunſpicientibus, non ita multa præter intentionem ſiue per accidens cõtingunt ac proinde, non ita multi eis cõtingũt effectus caſuales. ¶ Atque hinc rurſum colligitur ꝓuidiſsimo illi, ac ſummo ſapienti deo (cuius ordinatiſsimam diſpoſitionẽ & præuiſionẽ nihil latere poteſt aut ſubterfugere) nihil accidere poſſe caſuale vel fortuitũ: cũ præter illi⁹ intentionem ꝓrſus nihil poſſet euenire, ſine cuius ordinatione, diſpoſitione, ac nutu, neque foliũ arbori decidit, neque pilus deperit capiti. ¶ Et frequenter ea quę ſecundũ inferiores cauſas penitus caſualia ſunt aut fortuita, eadem quantũ ad mentẽ diuinam primámque cauſam maxime ſunt intenta, & ſecũdũ ordinatiſsimam eius diſpoſitionem ita ordinata. Quemadmodũ (exempli gratia) generis humani redemptio, legíſque veteris ceſſatio, & ſanctæ fidei ad gentes tranſitus (quæ omnia ad Chriſti mortem conſequuta ſunt) velut caſualia atque fortuita effecta ſunt, quantum ad principes Iudęorum qui Chriſti mortem effecerant, & impiiſsimos dæmones qui ad eã ſollicitando fuerant conati. Omnipotenti autem deo nihil vnquam æque proſpectum fuit, intentum, aut ordinatum. Siquidem ab æterno ille ac ratione inſtaurare decreuit & quæ in cœlis & quæ in terris erant collapſa, & in filio ſuo ſuperbene dicto omnia adimplere. Et vniuerſaliter, nullus omnino contingit in hoc mundo effectus, quem non pleniſsima illa & æterna ſapientia præuiderit ab æterno, atque etiam ſi peſsimus ſit, nouit tamen ab æterno, & diſpoſuit apud ſeſe, cur illum eſſet in ſuo tempore permiſſurus, & diſpoſitione ordinatiſsima omnia nouit in debitos vſus ſuos atque fines referre. Col. 1

CAP. XXIIII.

¶ Quæ cauſarũ genera deo vel competant vel nõ cõpetant.

Vt autem ſingula cauſarum genera ad deum nunc accommodemus, ſciendũ eſt, quod prima duo cauſarum genera (nẽpe materialis & formalis) deo nõ cõueniunt, quoniam habent imperfectionẽ annexam. Materiã enim neceſſe eſt eſſe partem conſtituentẽ aliquid ſiue naturale ſiue artificiale. Similiter & de forma conſtat, per quam oportet rem eſſe. Deus autem nullam prorſus compoſitionem nouit, neque pars eſſe poteſt, qui eſt totum & per-

fectum eſſe omnium rerum, Caſus etiam & fortuna illi non conueniunt, qui eſt prudentiſsima prouidentia, citra cuius ordinationem & intentionem nihil poteſt euenire ¶ Cetera duo genera (nempe efficiens & finis) quaten⁹ perfectionem nominant, illi ſunt omnibus modis attribuenda. Eſt igitur dominus Deus omnium rerum finis vltimatus & vltim⁹, in quem omnes omnium particulares fines reducuntur ad quem tendunt toto niſu vniuerſis ſuis operationibus. omnia enim naturalia quanquam infima & viliſsima dum omnia ad hoc naturali tendunt conatu, vt illi aſsimilentur ſua operatione, ficut & ipſe ſumme potens eſt, ſumméque efficax in agendo, & dum omnia quærunt perfici, ſicut & ille ſumme perfectus eſt. ¶ Duabus enim rationibus Deus omnium finis eſt, cùm ratione finium particularium, quoniam nihil bonum eſt neque appetibile, niſi ſecundum quod eſt à Deo, tum ratione ſui ipſius, qui eſt etiam vt ſummum bonum immediatus finis omnium.

Omniũ finis eſt de⁹

CAP. XXV.

¶ Quomodo omnium effectuum & rerum Deus eſt cauſa efficiens.

Deus eſt rerũ omniũ cauſa efficiens

OMnium quoque effectuum Deus eſt cauſa prima efficiens. & producens & conſeruans: Omnium enim cauſa eſt, & ab ipſo ſunt omnia, non ſolum in fieri, ſed quandiu ſunt, continuo ipſe eis eſſe influit, & omne efficiens particulare in ipſum Deum vt primum reducitur. Vt enim quælibet res ſit efficiens, à Deo habet. Et hac ratione Deus quaſi efficiens mediatum eſt eorum effectuum, quos mediantibus alijs agentibus operatur. ¶ Quanquam enim Deus per ſe potens ſit abſque medio omnia ſimiliter, ſicut nunc fiunt efficere & diſponere, tamen ad magnificentiam gloriæ ſuæ declarandam & donandam creaturis perfectionem (Eſt enim magnæ perfectionis, virtutem habere quippiam efficiendi) perinde ita diſpenſat rerum ordinem, vt plurima alijs velit mediantibus efficere. Quicquid tamen poteſt mediãte cauſa ſeundaria, hoc etiam per ſe ſi velit poteſt. Quid enim per ſe non poterit, qui per ſe cœlum & terram, angelos & homines potuit creare? ¶ Non tamen eſt intelligenda hæc mediata cauſalitas, ad eum modum quo in creaturis pater cauſa eſt mediata filij, quoniam medio ſeminis

(in quo eſt tota patris efficientia) gignit. Nam & ſi deus mediante alio quippiam efficiat, nihilominus tamen oportet ipſum eſſe effectui immediatum, & influere in ipſum ſuum eſſe atque acſi nulla adeſſet ſecunda cauſa. Imo neque fieri poteſt, vt talem qualibet creatura virtutem accipiat à deo, vt poſsit per ſe ſolam, abſque immediato dei concurſu, aliquid efficere. Patet igitur, quomodo particularis agentis efficientia in deum reducitur, ſicque deum quodammodo mediatum agens conſtituit. Deinde, immediatus dei concurſus ad efficiēdam rem, Deum facit eſſe omnium cauſam immediatam.

CAP. XXVI.

¶ Vnde in rebus atque effectibus, poſſit defectus, aut peccatum, aut monſtroſitas inueniri.

IN illis autem operibus quæ abſque particulari cauſa mediata deus facit, nullus poteſt eſſe defectus, neque malum, neque peccatum. Sed in his quæ per cauſam mediatam facit, poteſt malum & defectus euenire: non ex ipſo primo principio ſumme bono atque perfecto, ſed ex particularis alicuius efficientis inſufficientia, vel imperfectione. ipſe enim generaliter influit & cōcurrit, ad omnem actionem & opus omne, tam naturalis quàm vòluntarii agentis. Cæterum, cauſæ particulares & ſecundariæ, quæ ad effectum concurrunt, efficiunt facile, vt defectus aliquis ſiue peccatum contingat. ¶ Vnde manifeſtum eſt, quotieſcunque effectus aliqui monſtruoſi contingunt, debere defectum illum atque monſtruoſitatem in aliquam reduci cauſarum ſecundarum.

Effectus autem monſtruoſus eſt, qui deformitatem aliquam notabilem habet, toti ſuæ ſpeciei extraneam: idque ab origine. Quid mōſtrum.

¶ Quemadmodum ſi quis naſcatur duo habens capita, ſenos digitos in vna manu, os habens ad aurem retortum, aut roſtrum caninum. Quæ poſſunt vel ex parte indiſpoſitionis materiæ, vel ex defectu & ſuperabundantia euenire ſimiliter &

ex ſuperabundantia vel defectu virtutis actiuæ, atque etiam aliis diuerſis modis, de quibus particularius determinare, ad medicum potius quam ad Phyſicum ſpectat.

¶ Et quemadmodum in naturalibus iſtis defectus ſiue monſtruoſitas in deum nequaquam reducitur, ſed in cauſam ſecundam deficientem; ita in actibus humanis qui à voluntate ſiunt, ſi quid ineſt defectus atque monſtri, ſi quid peccati & deformitatis (quemadmodum eſt in omnibus peccatorum actibus) nequaquam in deum primam cauſam reduci debet, aut illi quaſi authori aſcribi, ſed in cauſam ſecundam, id eſt, in hominis peruerſam voluntatem: ita vt quicquid eſt boni in actibus noſtris, Deo omnis boni authori, quatenus bonum aſſcribatur: quod vero ineſt defectus atque mali, nobiſipſis, id eſt, noſtræ voluntatis prauitati imputetur. Iuxta quod per
Oſeę.13. Oſeę prophetam dominus loquitur dicens, Perditio tua ex te
Ibidem. Iſrael, tantummodo ex me auxilium tuum, ſiue ſaluatio tua in bonum. Igitur domine omnem auferas impietatem, quam in nobis ſine te nos ſumus operati, & nunc accepta bonum placitúmque habe, quod tu in nobis es operatus: & vitulos labiorum noſtrorum, laudem & gratiarum actionem, ſacrificabimus tibi.

CAP. XXVII.

¶ Concluſio libri in conuerſione ad creatorem ex ſpectaculo creaturarum.

Pſal.114. Conſitere nunc ô anima mea domino, & conuertere in requiem tuam. Aſcende in ſpeculam celſitudinis
Thre.3. tuæ, calcatíſque ſubtus te elementorum globis, luna, ſole, cunctíſque cœlorum orbibus, Leua quoque te ſupra te, & ſtans proſpice eminus ſuper vniuerſam creaturam domini dei tui. Contuere, & perſpice diligenter quemadmodum à ſummo illa ac prima omnium cauſa effluat eſſe omnibus, quemadmodum illo perpetuo influxu etiam minimis creaturis (quas hominis faſtus vix dignatur aſpectu) ſuum cuique proprium eſſe influat, quomodo ab illo inexhauſto fonte, tanquam ſitibunda omnis creatura ſuam hauriat bonitatem atque perfectionem. ¶ Rurſúmque contemplare, quanto conatu vniuerſæ creaturæ pro ſua virili, certatim ad illud primum & ſummum bonum cōtendunt redire, à quo ſunt egreſ

ſæ. Videbis certe, nil aliud omnem creaturam agere, quam ad deum tendere, & natiuo ac genuino deſiderio inceſſanter ad illum anhelare, illique vt fiat ſimillima, toto niſu elaborare. ¶ O quàm eſt iocundum hoc ſpectaculum animæ quærenti deum. Ex aduerſo autem quàm fœdum eſt & abominandum ſpectaculum, & monſtrum nimis horrendum, cum ſic videamus omnem creaturam ad deum conari ad quem tamen pertingere nequaquam poteſt, hominem ſolum oculos habere in terram defixos, cum ſit ipſe vnus in hoc factus, vt deo ſempiterno nexu copuletur. O monſtrum horrendum! O execrabile facinus. O immane ſcelus homo deum non quærens. ¶ Nos vero ad illum quem omnis laudat factura ſpiritalis atque corporea, corda etiam noſtra leuemus cum manibus: & ne ſolos nos tam glorioſo deeſſe contingat certamini, in quo primos iure fuiſſe oportebat, inceſſanter illius vacemus laudibus, ad illum deſiderio ſemper inceſſanti anhelantes, atque per operationem deo dignam & nobis congruã properantes, qui eſt vnus primus atque beatiſsimus, creatorum omnium, peculiariter vero humani figmenti, finis & requies vltima, à quo vno ſunt omnia, & in quem item tendunt vniuerſa. Cui ſit honor & gloria in ſecula ſeculorum. Amen. Thre. 3.

¶ Finit Liber Secundus.

¶ CANTICVM PSALMI, IN LAVDEM cauſæ primæ, creatricis omnium.

COEli cœlorum & qui inhabitatis in eis accedite: terra, mare & quæ in eis eſtis, omnia feſtinate in chorum gaudii.

Volucres cœli celeriter aduolantes nemoram nobis facite: etiam quæ ſuper terram ſerpitis ac repitis accelerate greſſus veſtros.

Venite quæcunque ſubſiſtitis, collaudemus vna dominum: ipſe eſt enim cuius potentia ſurreximus de nihilo.

Non ſunt abſque illo angelicæ ſubſtantiæ: ſiquidem in principio ipſe creauit eas in nobilitate naturę ſuę.

Cœlorum quoque ampliſsimos orbes tu extendiſti ſolus: tantæ molis materiam erat tibi pro nihilo condere, qui es omnipotens.

Virtutem mirificam indidiſti corporibus iſtis: vt ad efficiendum quoque ſint potentia, quomodo tu in omnibus operans omnia, te demonſtras omnipotentem.

Hunc etenim tu deputas ornatum gloriæ tuæ, ſi conſtituas & creaturas tibi non in minimo ſimiles.

In omnibus vero quæ ſurſum habitant & noſtro aſpectui apparent eminus, ſolis iubar ſeſe monſtrat glorioſius.

Ipſe graditur in magnificentia gloriæ ſuæ, per medium cœli: ex omni parte luminaribus mille millibus ſtipatus atque circundatus.

Quaſi dominator in medio ſeruorum graditur in comitatu ſtellarum, & diffundit multo ardore circumquaque flagrãtes radios.

Quocunque aſpexerit, illuceſcit lumẽ diei: ſuo abſceſſu atque regreſſu contriſtat & lætificat omnia.

Cum abſceſſerit à terris aſpectus eius, marceſcunt omnia: ipſo redeunte in placiditate ſua renouatur facies vniuerſæ terræ.

Ipſe vulnerat & ſanat, mortificat & viuificat: & eſt in omnibus, ò altiſsime, tui monſtrans miram ſimilitudinem.

Laudet te quoque pallida luna & lumen ſtellarum: quibus cœlorum moles iuſsiſti clareſcere, & illuminari per noctẽ obſcuritatem terræ.

Laudetur in ignis natura ſtupenda potentia tua: cui & ipſi miram tibi placuit efficiendi communicare virtutem.

Pulcher eſt, iocund9, atque formoſus: fortis, validus, & in pugnando robuſtiſsimus

Luce ſua illuminat, & flagrat ardoribus: quæ bona ſunt perficit, abſumit mala, commixta purgat.

Nunquid non in omnibus his ſimilitudo tua relucet creator altiſsime? nam & tu ignis conſumens es, probans, purgans, atque perficiens.

Sed & aquæ quæ ſunt ſub firmamento, habent paratam in ſe laudem tibi: in quibus virtutem conſtituiſti admirabilis fœcunditatis.

Iuſsiſti enim paulo poſt creationis initium producere eas natalia viuentia: benedictionem tuam contuliſti in illas. vt implerentur inhabitatoribus natantibus.

At vero terra mater communis omnium noſtrum habet &

ipſa manus plenas laudibus parata offerre eas ante conſpectum tuum.

Ecce enim quæ profert tibi ad obeditionem iuſsionis tuæ: herbam virentem,ligna pomifera, & multum omnino decorem ad neceſsitatem atque delitias filiorum hominum.

Cum tibi rationale figmentum operari placuerit aut fingere ipſa eſt quæ tibi præbet copioſam ſemper materiam in opere tuo.

Et ſuis ipſa fructibus quos dediſti ei,ſuſtentat mater bona filios ſuos ô Deus magne,quam es in omnibus creator tu mirabilis.

Quo pergimus longius,eò minus pertingimus: laudent te in ſubſtantia ſua,quæcunque condidit altiſsima omnipotentia tua.

Nos quoque donec viuimus filii hominū benedicimus nomini gloriæ tuæ: & benedicimus amodo & vſque in ſecula.

Gloria patri & filio & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio & nunc & ſemper, & in ſecula ſeculorum. Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER TERTIVS CONSIDERATIONIS PHYSICAE,

De motu & eius accidentibus.

PRAEFATIO.

AD gloriam Dei ſummi declarandam,poſt rerum naturas,& cauſas, motum quoque explicare tentabimus. Ipſe nanque vt ſolus penitus perfectus,actus puriſsimus atque perfectiſſimus eſt,omnis expers motus atque mutationis,ita cuncta creata mobilia fecit eſſe,motibúſque varius ac multiplici mutationi ſubiecta vnde eſt parentiſſima inter Deum & creaturas diſtinctio:quod Deus in ſe ipſo æternaliter perfectus,nihil perfectionis neque appoſitione annorum acquirit,neque decurſu perdit,neque ſecundum vllā omnino mutationem poteſt pertingere ad habendum quod non habuiſſet,ſiue ad perdendum quod prius habuiſſet. Omnes autem creaturæ,ad ſuam perfectionem naturalibus attingunt

mutationibus, acquirentes per motum quod nō habeant, perdentes quod habeant. Atque hic finis erit conſiderationis huius, vt cognoſcamus præſidentem omnibus, in ſe ſemper immotum permanentem, ſingulis quibuſque rebus ſuos motus prouidiſsime diſpenſantem, dominum Deum noſtrum: qui moueri neſcius, ſingula vt vult, & quando vult, mouere poteſt: quique (vt diuinus ille ac plane theologiſsimus philoſophus cecinit Boetius.) Immotus ipſe manens, dat cūcta moueri. Ad hui⁹ rei notitiā nonnihil profuerit ſubiicere diuiſiones aliquot ab ipſo Ariſtotele poſitas. quarum prima eſt hæc.

Boetius in lib. de conſolatione philoſophiæ.

Eorum quæ ſunt, quædam actu tantū, quædam potentia ſunt atque actu.

Cuius hic eſt ſenſus, rerum exiſtentium, quædam eſt forma accidētalis aut ſubſtantialis, aut res ex illis compoſita, inquantum ſub tali forma exiſtens conſideratur, alia eſt res exiſtens inquantum talem formam non habet, & habere poteſt, vt homo ea ratione qua animam rationalē habet, albedinem, talem vel talem diſpoſitionem, ſub priori membro, ſub conſideratione verò carentis alia forma ſub poſteriori vnde hęc membra tantum ratione differunt. Secunda diuiſio eſt.

Horū, aliud eſt hoc aliquid. aliud tātū, aliud tale, & in cæteris ſimili modo, quę ei⁹ quod ē prędicamēta dicūtur,

Id eſt, entium aliud eſt ſubſtantia, aliud quantitas, aliud qualitas & ſic de cæteris prædicamentis. Tertia diuiſio eſt.

Eorum quæ ſunt ad aliquid, aliud exceſsione defectionéve dicitur, aliud actiui paſsiuique, atque omnino motiui ac mobilis ratione.

Cuius hic ſenſus, eorum quæ ad ſeinuicem quoquo modo referuntur, quædam ſignificatione acquiſitionis ſiue generationis referuntur, ſiue actualis, ſiue potentialis poſsibiliſve;

alia verò deperditionis ratione, vt generans generatum, producens productum, generabile generatiuum, corrūpens corruptum, corruptibile corruptiuum. Quarta diuiſio eſt hæc.

Id quod mutatur, aut in ſubſtātia, aut in quantitate, aut qualitate, aut in loco ſemper mutatur.

Cuius hic eſt ſenſus, motuum vel eorum quæ mouentur, aliud tendit ad ſubſtantiā tāquā terminum ad quem, aliud ad quantitatē, aliud ad qualitatē aliud ad locū. Quinta eſt hæc.

Motuum ſiue ad ſubſtātiam ſit, ſiue ad quantitatem, ſiue ad qualitatem, ſiue ad locum, alius eſt perfectus, alius imperfectus.

Ille perfectus eſt qui ad formā perfectiorē tendit. Vt generatio hoīs perfectior eſt generatione equi, & hæc generatione arboris, & hęc generatione herbę. Imperfect⁹ eſt, q̄ ad formā imperfectā eſt, aut priuatiuā, vt denigratio dealbatione, & corruptio generatione imperfectior eſt, & ſic de cæteris.

CAP. I. ¶De definitione motus.

Definit Ariſtoteles, motum hoc modo, **Motus eſt actus entis in potentia vt eſt tale.** Item alibi, **Motus actus eſt mobilis vt eſt mobile.** Ariſtō. 3. phyſicorum.

Hoc eſt, quatenus in potentia eſt. Qua definitione ſignificatur, motum eſſe accidentariam quandam rei mobilis formā, per quam veluti viam, res quæ mouetur ad aliquid continuo acquirendū vel deperdendum tendit, quaſi ad terminum. Motus enim eſt, quo mobilis potentia ad actum deducitur. Quemadmodum cum ex ligno generatur ignis, per motum hunc generationis, continuo forma ignis in materiā ligni introducitur, & per corruptionis motū, cōtinuo extra lignum

pellitur præinexiſtens forma. ¶ Vnde ſtatim euidentiſsime patet motum, non niſi iis conuenire quæ potentiam, habent admixtam, & a deo eſſe quàm longiſsimum. Cæteræ vero creaturæ quo plus habent potentiæ, eo amplius ſunt motibus ſubiectæ. Spirituales enim ſubſtantiæ ſenſibilibus non mouentur motibus, eo quod ad formas ſenſibiles potentiam non habent. intellectualibus tamen mutationibus ſubiacent, quoniam potentiam habent ad intellectiones & affectiones, ad eſſe, item & non eſſe. Cœleſtia vero corpora, quia ad locum ſenſibile in potentia ſunt, ſecundum ſuas partes diuerſa loca habere apta, iccirco mouentur motu locali. Alterationes verò horum inferiorum alterationibus ſimiles, non recipiunt, quoniam ad ſimiles qualitates potentiam non habent.

CAP. II.

¶ De motu inſtantaneo, ſubito, & ſucceſsiuo.

Quid motus inſtantaneus

NOtandum verò eſt, quod quidam ſunt motus inſtantanei, qui in momento temporis vel in non tempore perficiuntur: vt aëris illuminatio, quæ tota ſimul vno inſtanti completur, ſecundum omnes aëris partes. Hocque ideo quia lumen in aëre contrarium nullum habet, ſed tãtum ſunt in eo tenebræ, priuatio luminis, quæ nullam faciunt reſiſtentiam ſoli illum inanti, atque hic motus, nullas habet ſucceſſionis partes.

Quid motus ſubitus.

¶ Alius eſt motus ſubitus, qui in inſtanti non completur, tamen in imperceptibili fit tempore. Vt cum calefaciens, primum caloris gradum in ſubiectum inducit, in inſtanti hoc facere non poteſt, ob reſiſtentiam aliqualem contrarii. tamen in imperceptibili tempore & indeterminato hoc facit ita vt illius temporis non poſsit adæquatum aſsignari momentum, iniiciens aut finiens.

Quid ſucceſſiuus motus.

¶ Succeſsiuus verò motus & ſenſibilis eſt: quando aperta eſt in motu ſucceſsio, ita vt monſtrari poſsit, quæ pars formę qua temporis parte fit per motum introducta aut expulſa. Quemadmodum eſt in motu calefactionis aut frigefactionis: quoniam calor totus, aut frig⁹ totum, non in inſtanti neque ſubito, ſed cum temporis ſucceſsione in ſubiectum introducitur, ita vt ſecundum ſucceſsionem, vna pars prius, altera poſterius in ſubiecto habeatur. ¶ Et de huiuſmodi motu plerunque intelligimus, cum de motu loquimur rerum natu-

ralium. Res quippe naturales, non multum mouent neque mouentur inſtantanee, partim ob defectum virtutis actiuæ, partim ob contrariorum reſiſtentiam, vel mobili in diſpoſitioně. Subitus verò motus, plerumque perficitur ſucceſsiue, & in illum finitur. Aqua enim licet incipiat ſubito calefieri ſecundum primum caloris gradum quantum tamen ad totam caloris formam, ſucceſsiue debet calefieri.

CAP. III.

¶ De differentia rerum ſucceſsiuarum, à rebus permanentibus.

PRo pleniori autem motus intelligentia aduertendum eſt, quo pacto diſtinguantur ab inuicem res permanentes & ſucceſsiuæ. Illa namque permanentia ſunt, quæ omnes ſuas partes ſimul habent, aut habere nata ſunt, ita vt nulla opus ſit eis ſucceſsione. Alioqui & qualitates ſenſibiles plerumque ſucceſsione ſecundũ partes ſuas abſoluuntur, ſed non hoc requirit earum naturalis conditio, verum ex motus natura contingit eis ſic per accidens ſucceſsiue fieri. Quemadmodum (exempli gratia) calor, res permanens eſt, quia tametſi ratione motus per quem habet acquiri, ſucceſsiue fiat atque in ſubiectũ introducatur, tamen quantum ex ſuæ naturæ conditione, nulla opus habet ſucceſsione. Poteſt enim partes ſuas omnes ſimul habere neque in vllo fluxu conſiſtit. ¶ Illæ autem res ſunt propriè dicendæ ſucceſsiuæ, quæ ex naturali conditione partes ſuas habent in ſucceſsione, ita vt ſimul ea habere non poſsint. Cuiuſmodi ſunt motus & tempus. Partium enim motus vel temporis adueniens altera alteram abigit: & hac abeunte, ſuccedit iterum alia tertia, quod in horarum fluxibus apertiſsimũ eſt. ¶ Porrò, quod in permanentibus rebus poſitio, hoc in ſuccedentib⁹ eſt ſucceſsio. Sicut enim ligni partes poſitionem certã habent adinuicem, vt hæc non poſsit eſſe ſimul ſecundũ locũ cũ illa, ſed ſeparatim hæc pars hic eſt, illa illic, iſta iſtic, ita ſimiliter quando prima hora eſt non eſt ſecũda, quãdo ſecũda non eſt prima neque tertia, ſed ſucceſsione cõtinuãtur adinuicẽ: quia nunc eſt prima, poſt eã ſubſequitur ſecunda, poſt quam e veſtigio ſuccedit tertia. Vnde patet, ſicut certa poſitione quantitates permanentes ſunt cõtinuæ, ita tẽpus, huiuſmodi ſucceſsione eſſe continuum. Diuiditur enim quãtitas continua in per-

Quæ res ſint permanentes.

Quid res ſucceſsiua.

manentem & ſucceſsiuam. Permanentes ſunt, linea, ſuperficies, & corpus. Tempus autem, quantitas continua & ſucceſſiua.

CAP. IIII.

Motum non eſſe quantitatem, neque vllo ſtringi prædicamento.

Mot⁹ vagatur per õia prædicamenta.

Q Vanquam autem motus ſuccedentes habere partes ſecundum ſucceſsionem intelligatur, non tamen ad quantitatis prædicamentũ debet ſtringi, cum nihil ab ipſo denominetur quantum, ſed (ſicut facile potuit aduerti ex dictis) à tempore, quod motum ſequitur, vt poſt dicetur. vagatur enim motus ad omnia prædicamẽta quaſi reductus, iuxta eius termini ad quem eſt, diuerſitatem. Nam generatio & corruptio, ad ſubſtantiam augmentatio & diminutio, ad quantitatem: alteratio, ad qualitatem: loci mutatio, ad vbi ſiue eſſe in loco, reducuntur. Et quanquam ita per omnia ſecundũ reductionem motus vagatur, nullo tamen prædicamentali ordine conſtringitur, neque concluditur.

CAP. V.

Quomodo motus aliquis etiam in partes extenſionis diuidatur.

ariſtoteles vi.lib.phyſicorum.

P Ræter motus diuiſionem, qua diuiditur ĩ partes ſuccedentes, quæ copulantur per indiuiſibile motus, correſpondens inſtanti præſenti, quod ſolet vocari mutatum eſſe, eſt etiam quandoque diuiſibilis in partes extenſionis. Sicut enim totũ cœlũ habet totũ motum quo mouetur, ita cuilibet parti cœli reſpondet aliqua pars illius totius motus. Non omnem tamen motum neceſſe eſt ſic diuiſibilem eſſe. Quandoque enim totum mouetur, & nulli parti motus conuenit: veluti cum terminus ipſius motus indiuiſibiliter ſic eſt in toto, vt in nulla tamen ſubiecti parte, vel ſecũdum ſe vel ſecundum partem inueniatur. Vnde conſtat hanc diuiſibilitatem competere motui per accidens ratione termini ad quem eſt motus ſecundum eius extenſionem. Cæterum, nullus motus partes vllas habet aut habere poteſt ſecundum intenſionem: cum non contingat plures partes eiuſdem motus eſſe ſimul in eadem parte ſubiecti. Vel enim ſibi inuicem ſuccedunt, vel ſecundum extenſionem in diuerſis ſubiecti partibus exiſtunt.

Motus nõ poteſt intendi.

CAP. VI.

¶De quinque ad motum requiſitis & duplicibus mutationibus.

Tractat hæc Ariſt. 5.lib. phyſicorum.

ADuertendum autem, ad motum neceſſaria quinque requiri:nempe.

Mouens, mobile, terminum à quo, terminum ad quem, & tempus.

Abſque his enim non fit motus, & ſunt hæc in ſingulis motibus perquirenda. vt in alteratione à vitiis ad virtutes, eſt mouens & operans Deus, atque ſuo exercitio liberum hominis arbitrium: ipſe homo, eſt motum: terminus à quo receditur, vitium eſt: terminus ad quem acceditur, virtus eſt: tempus, eſt viſitationis dominicæ hora, ſiue aliud quodcunque aduerſitatis aut proſperitatis tempus, in quo ſe quis à vitiis auertit ad virtutem. Terminus quippe à quo, intelligitur id quod per motum abiicitur: quod aliquando eſt pura negatio vel priuatio formæ quæ per motũ acquiritur, aliquando forma contraria. Vnde claret, quaſdam mutationes eſſe de contrario in contrarium, vt ex calido fit frigidum, ex albo nigrum. Item ex hæretica opinione mala, fit alteratio ad contrariam opinionem: ex carnali amore, conuerſio ad amorem ſpiritualem: à vitio, ad virtutem, vt à gula ad ſobrietatem: ex denſo, rarum: ex leui, graue. Sub quibus comprehendimus motus qui ſunt de medio in alterum extremorum, vel econtrario: vt ex rubeo in album aut nigrum, aut econtrario. Et eiuſmodi motus proprie vocantur motus, eo quod ſunt (ſecundum Ariſtotelem) de ſubiecto in ſubiectum: id eſt, de affirmatione ad affirmationem, vel de forma in formam: ſúntque hi motus difficiliores. ¶Quædam ſunt mutationes à priuatione tantum, vel negatione, ad oppoſitum habitum: vt non ex homine generatur homo, ex non igne ignis, ex indocto & rudi fit doctus, ex infideli priuatiue, fidelis: quando nimirũ is, qui de dogmatibus fidei catholicę neque rectam neque peruerſam habet opinionem, in fide docentis opera eruditur, vt recte quemadmodum oportet de eis ſentiat: ex tenebroſo lucidum, atque ita in ſimilibus. Quas mutationes faciliores eſſe conſtat. Et (iuxta Ariſtotelis

Quid termin᷑ à quo

manentem & ſucceſsiuam. Permanentes ſunt, linea, ſuperficies, & corpus. Tempus autem, quantitas continua & ſucceſſiua.

CAP. IIII.

¶ Motum non eſſe quantitatem, neque vllo ſtringi prædicamento.

Mot⁹ vagatur per oĩa prædicamenta.

Q Vanquam autem motus ſuccedentes habere partes ſecundum ſucceſsionem intelligatur, non tamen ad quantitatis prædicamentũ debet ſtringi, cum nihil ab ipſo denominetur quantum, ſed (ſicut facile potuit aduerti ex dictis) à tempore, quod motum ſequitur, vt poſt dicetur. vagatur enim motus ad omnia prædicamẽta quaſi reductus, iuxta eius termini ad quem eſt, diuerſitatem. Nam generatio & corruptio, ad ſubſtantiam augmentatio & diminutio, ad quantitatem: alteratio, ad qualitatem: loci mutatio, ad vbi ſiue eſſe in loco, reducuntur. Et quanquam ita per omnia ſecundũ reductionem motus vagatur, nullo tamen prædicamentali ordine conſtringitur, neque concluditur.

CAP. V.

¶ Quomodo motus aliquis etiam in partes extenſionis diuidatur.

ariſtoteles vi.lib.phyſicorum.

P Ræter motus diuiſionem, qua diuiditur ĩ partes ſuccedentes, quæ copulantur per indiuiſibile motus, correſpondens inſtanti præſenti, quod ſolet vocari mutatum eſſe, eſt etiam quandoque diuiſibilis in partes extenſionis. Sicut enim totũ cœlũ habet totũ motum quo mouetur, ita cuilibet parti cœli reſpondet aliqua pars illius totius motus. Non omnem tamen motum neceſſe eſt ſic diuiſibilem eſſe. Quandoque enim totum mouetur, & nulli parti motus conuenit: veluti cum terminus ipſius motus indiuiſibiliter ſic eſt in toto, vt in nulla tamen ſubiecti parte, vel ſecũdum ſe vel ſecundum partem inueniatur. Vnde conſtat hanc diuiſibilitatem competere motui per accidens ratione termini ad quem eſt motus ſecundum eius extenſionem. Cæterum, nullus motus partes vllas habet aut habere poteſt ſecundum intenſionem: cum non contingat plures partes eiuſdem motus eſſe ſimul in eadem parte ſubiecti. Vel enim ſibi inuicem ſuccedunt, vel ſecundum extenſionem in diuerſis ſubiecti partibus exiſtunt.

Motus nõ poteſt intendi.

CAP. VI.

¶De quinque ad motum requiſitis & duplicibus mutationibus.

Tractat hæc Ariſt. 5. lib. phyſicorum.

ADuertendum autem, ad motum neceſſaria quinque requiri: nempe.

Mouens, mobile, terminum à quo, terminum ad quem, & tempus.

Abſque his enim non fit motus, & ſunt hæc in ſingulis motibus perquirenda. vt in alteratione à vitiis ad virtutes, eſt mouens & operans Deus, atque ſuo exercitio liberum hominis arbitrium: ipſe homo, eſt motum: terminus à quo receditur, vitium eſt: terminus ad quem acceditur, virtus eſt: tempus, eſt viſitationis dominicæ hora, ſiue aliud quodcunque aduerſitatis aut proſperitatis tempus, in quo ſe quis à vitiis auertit ad virtutem. Terminus quippe à quo, intelligitur id quod per motum abiicitur: quod aliquando eſt pura negatio vel priuatio formæ quæ per motũ acquiritur, aliquãdo forma contraria. Vnde claret, quaſdam mutationes eſſe de contrario in contrarium, vt ex calido fit frigidum, ex albo nigrum. Item ex hæretica opinione mala, fit alteratio ad contrariam opinionem: ex carnali amore, conuerſio ad amorem ſpiritualem: à vitio, ad virtutem, vt à gula ad ſobrietatem: ex denſo, rarum: ex leui, graue. Sub quibus comprehendimus motus qui ſunt de medio in alterum extremorum, vel econtrario: vt ex rubeo in album aut nigrum, aut econtrario. Et eiuſmodi motus proprie vocantur motus, eo quod ſunt (ſecundum Ariſtotelem) de ſubiecto in ſubiectum: id eſt, de affirmatione ad affirmationem, vel de forma in formam: ſuntque hi motus difficiliores. ¶Quædam ſunt mutationes à priuatione tantum, vel negatione, ad oppoſitum habitum: vt non ex homine generatur homo, ex non igne ignis, ex indocto & rudi fit doctus, ex infideli priuatiue, fidelis: quando nimirũ is, qui de dogmatibus fidei catholicę neque rectam neque peruerſam habet opinionem, in fide docentis opera eruditur, vt recte quemadmodum oportet de eis ſentiat: ex tenebroſo lucidum, atque ita in ſimilibus. Quas mutationes faciliores eſſe conſtat. Et (iuxta Ariſtotelis

Quid termin⁹ à quo

ſententiam) motus proprie non ſunt, ſed mutationes tantum: quia ſunt de non ſubiecto in ſubiectum: id eſt, de priuatione vel negatione (quæ per nō ſubiecta intelligit) ad affirmationem: aut è contrario de ſubiecto ad non ſubiectum, id eſt, de affirmatione ad negationem vel priuationem. Huiuſmodi autem ſunt generatio, quæ eſt à non eſſe ad eſſe: & corruptio, quæ eſt ab eſſe ad non eſſe.

CAP. VII.

¶De termino ad quem, & à quo: & quomodo ſecundum eos motus diſtinguantur vel non diſtinguantur.

Quid termin⁹ ad quē.

Terminus vero ad quem, illud dicitur ad quod mobile ſiue id quod mouetur tendit, ſiue ſit affirmatio ſiue negatio: vt terminus ad quem generationis eſt forma rei quæ acquiritur per generationem, & eſſe rei quę acquiritur per generationem, ſiue eſſe rei generatæ. Ad hoc enim tendit generatio, vt forma ſubſtantialis inſit in materia, & res ſubſtantialiter exiſtat. Terminus corruptionis ad quem, eſt priuatio formæ præexiſtentis & non eſſe rei pręexiſtentis. Quippe ad hoc tendit corruptio. vt materia priuetur forma quæ inerat, & res quæ præerat ſuum eſſe perdat. Terminus augmentationis ad quem, eſt maior quantitas. Diminutionis, minor quantitas. Alterationis vero terminus, eſt qualitas ſecundum quam res alteratur loci mutationis. ipſum vbi, ſiue (vt craſsius dicamus) locus ſecundum quem res variatur.

Terminus ad quē, eſt dignior termino à quo. Vnde diſtinctio generica motus.

¶Eſt autem terminus ad quem, dignior & principalior in conſyderatione motuum, termino à quo: quoniam & ab ipſo motuum denominatio ſumitur: vt alteratio, ad albedinem dealbatio, ad nigredinem denigratio vocatur. Quódque amplius eſt, etiam diſtinctio generica atque ſpecifica ex ipſo accipitur. Secundum enim terminos ad quos ſunt, diſtinguntur (vt ſupra declaratum eſt) generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, alteratio, atque loci mutatio. Itē generationes viuentium & inanimatorum diſtinguntur genere propter formas diuerſorum generū. Generationes hominum & brutorum diſtinguntur ſpecie, ob formas ad quas ſunt ſpecie differentes Generationes diuerſorum hominum, numero diſtinguntur, ob formarum ad quas ſunt numeralem tantum diſtinctionem. Ita ſimiliter in aliis motuum generibus eſt dicendum. ¶Non ſolum tamen ex di-

uerſitate termini ad quem motus diſtinguuntur:ſed accipitur etiam diſtinctio motuum ex medio, quo ad terminum ad quem neceſſariò debet perueniri, ob concatenationem cum termino ad quē. Motus enim rectus & circularis genere differunt, propter diuerſum modum ſpatij quod pertranſitur: item motus rectus & motus curuus ad eundem locum. Item doctrinatio eiuſdem concluſionis, iam per demonſtrationem iam per veriſimile, tantum argumentum, ob medij diuerſitatem variatur. Neque profecto minus apparet hæc diſtinctio ipſius motus per ſe eſſe, quæ ſic ex medio vel ratione aut modo aut cōditione motus ſumitur, quàm ea etiam ipſa quæ ex termino ad quem ſumitur. ¶ Ex termino autem à quo, conſtat nunquam variari ſpeciem motus. Eiuſdem enim ſpeciei eſt dealbatio quæ eſt à nigredine ad albedinem, cum ea quæ eſt à rubedine: & eiuſdem ſpeciei generatio ignis qui eſt ex ſtipula, & qui ex ligno. Diuerſitatem autem numeralem facit quodlibet illorum ſuprapoſitorum. Qui enim motus vel aliud mouens, vel terminum à quo, vel ad quem alium, vel aliud tempus, vel aliud mobile habent, numero ſunt indubie diuerſi Facilius enim eſt numerum variare in rebus, quàm ſpeciem. Quanto enim minor eſt diſtinctio, tanto acquiritur facilius. quemadmodum cōtrario, maior diſtinctio (nempe generica vel ſpecifica) eſt difficilior.

Termin⁹ à quo ſpeciem motus nō variat.

CAP. VIII.

¶ An motus diſtingatur à ſuo termino ad quem eſt.

NOn eſt vero dubitandum vlla ratione, quin motus à termino ſuo ad quem alius ſit, ac diſtingatur, vt minimum ſecundum rationem: cum motus rationem habeat rei ſucceſsiuæ, ſitque motus omnis quaten⁹ motus, res ſucceſsiua, non autem terminus ad quem: cum ſit ſecūdum ſuum eſſe res permanens, etiam ſi ſucceſsiue fiat atque producatur in ſubiecto. Verum de reali diſtinctione quæſtio ſolet agitari, an motus res aliqua diuerſa ſit, & realiter ſecundum ſuum eſſe differens à termino ad quem eſt: quibuſdam realem diſtinctionem ponentibus, quibuſdam negantibus, & ratione tantum diſtingui aſſerentibus. ¶ Iuxta quorum ſententiam dicendum eſt, quod ſubſtantialis ipſa forma quæ in generatione acquiritur in generato, vt à mouente in motum producta, quatenus per eam ens potentia,

actu fit, ſit ipſa generatio: forma vero quæ deperditur, ſit ipſa corruptio: & maior continuo acquiſita quantitas, augmentatio: minor diminutio. Fruſtra enim (vt ipſi aiunt) rerũ pluralitas abſque neceſsitate ponitur. Neque tamen admittũt, in eiſdem prædicamentis ponendos eſſe motus, in quibus termini ponũtur, tametſi ſecundum rem ſunt idem: quoniam diuerſa ratio prædicamentorum ordinis etiam variat.

CAP. IX.

¶De motuum comparatione ad actionem & paſsionem, & de vocabulis motum ſignificantibus.

S Imilis quoque de motu & actione & paſsione quæſtio fieri ſolet, num realis ſit ponenda diſtinctio inter actionẽ, paſsionem & motum, an ſecundum rẽ coincidere dicenda ſint, ſola variantia ratione? Et huic quoque quæſtioni contrariæ adhibentur reſpõſiones, alteris priorem, alteris poſteriorem ſententiã approbantibus. Sunt enim qui motum dicunt non niſi ſecundum rationem differre ab actione & paſsione. ¶Verum in his atque ſimilibus, vbi de reali diſtinctione mouetur quæſtio, non multum eſt anxie perquirendum, cum vtraque pars ſuam plerumque habeat probabilitatẽ, & ſuis rationibus ambæ ſententię plerũque mutantur. Neque ad verũ Philoſophiæ finem (qui eſt Deũ in creaturis cognoſcere, agnitũmque collaudare) huiuſmodi perplexæ & ſteriles quæſtione multum admodum videntur habere momenti. ¶Illud autem aduertendum eſt, quod motus non eſt in mouente, tametſi efficiatur à mouente: ſed eſt, in ipſo mobili, ſicut & terminus ad quem in mobili tantũ eſt, non in mouente. Neque fingi debet vnus motus in mouente quo moueat, & alius in mobili quo ipſum moueatur. Sed quemadmodum (iuxta Ariſtotelem) eadem eſt via à Thebis ad Athenas, & ab Athenis ad Thebas: ſic motus vnus eſt quo agens mouet extrinſece, & intrinſece mouetur mobile. Eſt enim motus, medium quoddam & veluti quædam via inter actionem & paſsionem. ¶Vbi rurſum notandum, ratione huius coniunctionis diſtinguendas eſſe iuxta ſignificationem omnes voces quæ motus ſignificant: vtpote exempli gratia, generare, corrumpere, generari, corrumpi, calefacere, calefieri, generatio, corruptio, calefactio, dealba-

Mota attẽte.

Motus eſt ĩ mobili tantum.

Ariſt. 3. phyſicorũ

tio, doctrinatio, atque id genus alia, motum vel actionem aut paſsionem ſignificare ſolita. Si enim motus ſignificant. non collocantur ſub actione vel paſsione. Si verò actiones & paſsiones cum motu coexiſtentes ſignificant, ſub actione aut paſsione conſtituentur. Eſt enim generatio, corruptio, augmentatio, diminutio, dealbatio, doctrinatio quædam actiua, id eſt, actio: quædam paſsiua, id eſt paſsio, quædam neutra id eſt, motus ipſe, qui neque actio neque paſsio eſt, ſed inter vtrumque mediat. ¶ Vocabula autem illa quæ motus ſignificant aut actiones paſsionesve immanentes animæ (cuiuſmodi ſunt intellectio, viſio, volitio, auditio, ac ſimilia) præter ſupradictas tres acceptiones, accipiunt etiam quartam. Eſt enim viſio actiua, qua obiectum agit in ſenſum: eſt viſio paſsiua, qua ſenſus ab obiecto patitur: eſt viſio motus, id eſt alteratio ipſa viſus: & eſt viſio quarta, quædam neutra, qualitas (vt dici ſolet) tertiæ ſpeciei qualitatis, quę motus viſionis ſolet aſsignari terminis, ſolétque ad diſiunctionem, actus videndi ſeu viſio neutra nominari. De his vero latius pertractare, non arbitror: præſentis eſſe negocij.

Triplex ſignificatio dictionū motus deſignantiū.

Quadruplex ſignificatio.

CAP. X.

¶ De motus continuitate, & quid ad eam requiratur.

His vero præmiſsis, conſequenti ordine de quibuſdā motui accidentibus eſt determinandum. Et primum quidem, de motus ipſius continuitate, ad ſciendum, quis motus continuus ſit aut non continuus. Eſt ergo aduertendum, quod ad motum continuum requiruntur, continua formæ acquiſitio vel deperditio, mobile continuum, & temporis continuatio, ita vt nulla ſit in motu temporis interruptio: quod ſi horum aliquod defuerit, non poteſt eſſe motus continuus. ¶ Non autem requiritur mouentis continuitas, quia ſuccedentibus abſque interruptione temporis diuerſis mouentibus eiuſdem rationis, continuus effectus producitur. Neque item requiritur continuitas termini à quo, quoniam continuo motu prius à calore, poſt à tempore. ad frigus mouetur mobile. Medium quoque non oportet eſſe continuū. Vnus enim motus ſecundum locum eſt, qui per contigua tantū ſit. Nō tamen ſufficiunt cōſequenter ſe habentia

Tractatur iſta ab Ariſt. 5. lib. phyſico.

¶ Eſt enim differentia inter continua, contigua, & conſequēter ſe habentia.

Continua. Contigua ¶ Vnde cōtinua ſunt, quorum vltima ſunt vnum: ita vt quod eſt finis vnius, ſit alterius verum initium. Cōtigua ſunt, quorum vltima non ſunt quidem vnum, ſunt tamen ſimul. Simul autem ſunt, quæ ſe inuicem tangunt: vt duæ lineæ diuiſæ, quæ ſe inuicem tangunt in finientibus punctis, ſunt contiguæ & non continuæ. Similiter duo ligna diuiſa, ſe inuicem in extremitatibus proxime tangentia, contigua ſunt, nō continua. Continua vero ſunt, duæ partes integrales vnius lineæ, adinuicem proximæ, & vnius totius integralis, ligni duæ medietates ſibiinuicem proximæ.

Conſequenter ſe habētia. ¶ Conſequenter vero ſe habent, quorum vltima non ſunt vnum, neque etiam ſimul: inter quæ tamen nullum medium eſt aliud eiuſdem rationis. Vt duæ domus inter quas eſt ſpacium intermedium, nulla tamen alia domus, conſequenter ſe habent: quas tamen manifeſtum eſt neque continuas eſſe, neque contiguas. Continuæ autem domus eſſent, ſi vnum haberent eundémque parietem, qui huius eſſet finis & illius principium. Contiguæ vero, ſi diuerſos quidem parietes, tamen ſe inuicem contingentes.

CAP. XI.

¶ De motus tarditate, velocitate, atque frequentia, déque cauſa tarditatis aut velocitatis in motibus.

Mot⁹ tardus & velox. Tardus motus eſt, quo maiori tempore minus acquiritur vel deperditur. vt tarde calefit aqua, ſi magno tempore parum caloris acquirat: tarde augmētatur ſiue creſcit arbor, ſi in prolixo tempore parum acquirat maioris quantitatis: tarde diſcit diſcipulus, ſi in multo tempore, ſcientiæ atque doctrinæ paulum aſſequitur: velox motus eſt, qui minori tempore multum acquirit aut perdit: quemadmodum in aqua breui tempore vehementer calefacta, & in diſcipulo induſtrio ac diligenti breui tempore multam ſcientiā aſſecuto. Vbi diligenter attendēda eſt differētia, quæ eſt inter motum velocem & motum frequentem. Frequentia enim interruptionem & diſcontinuitatem ſignificat motus: longe vero alius, velocitas.

¶ Procedit autem hæc tarditas in motu, aliquando ex defe-ctu virtutis mouentis. Ignis enim modicus, nequit velociter calefacere: & doctor piger atque ineptus, nequit diſcipulos cito ad doctrinam adducere. Nonnunquam vero, ex reſi-ſtentia contrarij. Nequit enim etiam magnus & validus ignis hominem multum frigidum cito calefacere: neque præce-ptor induſtrius & diligens, hebetem & obtuſum pigrúmque diſcipulum, cito, in ſcientia erudire, aut petulantem cito mo-ribus probis inſtituere, Aliquando, ex reſiſtentia medii. La-pis enim licet grauis, non poteſt cito per aquam moueri, ſi-cut per aerem: nec pluuia poteſt velociter deſcendere, ob re-ſiſtentiam aeris. ¶ In voluntariis autem, præter cauſas ſupra dictas, voluntas etiam ſua libertate cauſa eſſe poteſt tardita-tis aut velocitatis motus. Homo enim nullum habens im pe-dimentum velociter vel tarde mouendi, ſiue agendi quippiam poteſt tamen pro ſua voluntate vel tarde vel velociter agere. Et primum mouens, quod eſt ſuper omnia mouentia deus in ſecula benedictus, cum neque virtute deficiat, neque vlla re-ſiſtentia aut inconuenientia impediri poſſit, quædam tamen velocius, quædam tardius mouet, pro ſuo beneplacito, cui ſi-ne reſiſtentia atque contradictione obediunt vniuerſa. Vnde tarditas in motu.

CAP. XII.

¶ De vniformitate & difformitate motus.

Attenditur autem etiam vniformitas vel difformitas in motu: ſecundum conſiderationem partium ipſius mobilis. Illud mobile quod iuxta omnes partes ſuas æqualiter atque ſimiliter ſecundum velocitatem aut tardita-tem mouetur, vt totus homo æque velociter in omnibus mē-bris calefactus moueri dicitur vniformiter. Illud vero quod non ſecundum omnes partes æqualiter, ſed ſecundum diuer-ſas partes diuerſimode mouetur, ſecundum aliam velocius, ſecundum aliam tardius (vt homo citius in manibus quàm in pedibus calefactus, aut in eiſdem membris non æqualiter calefactus) difformiter moueri dicitur. Moueri vniformiter & difformiter.

¶ Prouenit autem hæc difformitas in motu, aliquando ex parte virtutis ipſius agentis, quæ tam vicina non eſt vni par-ti ſicuti alteri. Aliquando ex parte mobilis, quia nimirum vna

pars eſt magis indiſpoſita ad ſuſceptionem actiuitatis, quàm alia. ¶ Notandum autem eſt, quod ſecundum locum difformiter mouetur omne corpus circulariter motum, etiam cœleſtes orbes. Semper enim velocius mouentur partes ſupremæ, quàm quæ ſunt circa centrum aut medium: quoniam illæ longius diſtantes magnum ſpacium pertranſeunt, cum iſtę proximiores in æquali tempore, minimā circulationem abſoluāt. Id quod in rota figuli manifeſte demonſtrari poteſt: vbi partes quæ axi proximæ ſunt, prorſus æquali tempore ſuam minimam circulationem complent, quo partes extremæ à medio longiſsime diſtantes, ſuum illum multo maiorem abſoluunt ambitū. ¶ Ita quę non æqualiter ſecundum omnes partes accipiunt incrementum, difformiter augeri dicuntur. Et modo quodam etiam illi qui non ſecundum corpus & animam æqualiter proficiunt (vtpote qui corpore creſcunt, & animæ profectum nullum in virtutibus aut moribus accipiunt) dici poſſunt difformiter proficere atque augeſcere: quanquā non eſt poſtremus iſte ſermo proprius, eo quòd ex partibus integrantibus mobilis, non eſſentialibus propriè fieri debeat conſideratio vniformitatis aut difformitatis

CAP. XIII.

¶ De motu regulari & irregulari.

Quis motus regularis & irregularis.

NSuper poni ſolet in motu regularitas & irregularitas, quæ non attenduntur ſecundum partes mobilis, ſed magis ſecundum tempus in quo fit motus. Si enim mobile toto tempore moueatur ſimiliter ſiue æqualiter, ſecundum velocitatem & tarditatem in principio medio & fine, dicitur motus regularis. Vnde cœlum regulariter licet difformiter, mouetur. Sic qui nunc velox eſt in diſciplinarum aut virtutum profectu, cras tardior, irregulariter proficit, quoniam non ſimiliter continuat. ¶ Procedit autem hæc irregularitas potiſsimum ex virtute mouente, quæ augetur vel minuitur. Quod enim mouetur naturaliter, in ipſo motus ſui initio tardius, in medio velocius, in fine velociſſime mouetur propter continuo aduenientem impetum, qui formam ſubſtantialem adiuuat in mouendo, atque etiam ob loci naturalis approximationem. Quemadmodum enim vnaquæque res ad ſuum locum naturalem deſiderat, vbicunque extra ipſum

Ariſt. 8. li. phyſico.

fuerit poſita, ita quo fuerit ei vicinior, magis naturaliter deſiderat, atque ad ipſum fertur, tenditque vehementius. In iis autem quæ mouentur violenter ab extrinſeco motus in principio præceps eſt & velocior, ſed continuo fit remiſsior virtute impreſſa continuo debilitata. ¶In motibus vero qui ſecundum ſenſum ſunt, aut etiam nonnunquam ſecundum rationem, vt in motu progreſsiuo & ſimilibus, principium eſt quidem vtcunque velox, medium velocius, finis tardior atq; deficiens. Quod ex parte inſtrumentorum eſt quæ in principio nondum ſunt ſatis diſpoſita ad expedite motum peragẽdum, ſed per continuum exercitationem rectius diſponuntur: quemadmodum de vocis prolatione euidenter docet experientia. Tandem tamen, propter debilitatem ſi diutius perduret continuus motus, inſtrumenta motus flacceſcunt, & veluti deficiunt: quemadmodum in vocalibus inſtrumentis experimur poſt longam locutionem, ſiue cantationem prolixiorem inque crurib⁹ & neruis, poſt diuturnam ambulationem. ¶Notandum vero eſt, quod primum agens ac mouens, tametſi totam cœlorum machinam difformiter admodum moueat, faciens ſphęras difformibus atque diuerſis motibus aliam quidem citius aliam velocius ſuum curſum abſoluere, mouet tamen eam ab initio vſque ad finem, motu regulariſſimo & ordinatiſsimo, eandem ſemper in motu regulam ſeruans atque cuſtodiens. Neque enim ab initio ſeculi, citius aliquando aut tardius primum mobile motum eſt, aut mouebitur vnquam, quam nunc moueatur: neque item aliorum orbium quiſquam, ſiue motus proprios, ſiue raptus ipſius motum conſideremus. ¶Et eſt id quidem ſupra modum admirabile, in tanta difformitate motuum corporum cœleſtium, perpetuo regularitatem huiuſmodi ſeruari poſſe, eiúſque palam atteſtatur gloriam, qui in ea ſapientia ſecundum quam condidit vniuerſa, regit etiam, mouet, atque gubernat, qui eſt in ſecula benedictus, Amen. Attente nota.

CAP. XIIII.

¶De motu naturali & violento, & quomodo in ſingulis motuum generibus hæc inueniãtur.

MOtuũ inſuper quidam ſunt rebus naturales, quidam violenti. Quid naturalis motus.

Eſt autem motus ille rei naturalis, qui eſt ſecundum

naturam rei,& ei eſt conueniens:vt igni, moueri ſurſum, & rarefieri,niſi forte condenſari ipſum amplius quàm conuenit contingat. Hi enim motus conueniunt naturæ vel formæ ignis.

Quis violentus.

¶Motus violentus vel contra naturam eſt,qui rei ſecundum ſuam naturam non conuenit, neque eſt ſecundum naturam rei,ſed ab extrinſeco mouente imprimitur, forma contranitente.Vt motus ignis deorſum,& eius condenſatio vel compreſsio:motus lapidis ſurſum:aut aquæ ſiue terræ nimia rarefactio.Repugnat ſiquidem naturæ ignis,& formæ eius motus deorſum & nimia condenſatio: quemadmodum aquæ & terræ,motus ſurſum aut nimia rarefactio,atque ita in cæteris.¶Vbi notandum eſt,materia ſicut eſt ad omnem formam indeterminata,ita & ad omnes accidentales diſpoſitiones eſſe indifferentem,ſi in ſua generalitate conſideretur.Verum quatenus per formam limitatum eſſe participat, illa ei etiam dicuntur ſecundum naturam, quæ ipſi conueniunt ſub forma quam habet.Et illa dicuntur ei eſſe contra naturam,etiam ex parte materiæ,quæ ipſam à ſuo eſſe quod habet participatum nata ſunt repellere.

Ariſt. in.5. lib.phy.

¶Notandum vero,in omnibus motuum generibus inueniri motus aliquos naturales,alios violentos. Generationes enim quædam naturales ſunt,vt florum in æſtate,& corruptiones eorum in hyeme.Quædam violentæ,vt generationes florum vel foliorum in hyeme,ab aliquo accidente: & corruptiones ſubitæ florum in æſtate ante defectum naturalem,ob vehementem æſtum ſolis aut aliud quodlibet accidens malum ſuperueniens.Ita ſunt partus tempeſtiui & partus abortiui.Ita quædam naturaliter fit augmentatio, quædam violenter:vt augmentatio ſubita vel nimia pueri: vel tritici intempeſtiua augmentatio,ob abundantiam pluuiæ. Ita in diminutione virium,ita & in alterationibus dicendum. Imo quædam ſanatio eſt naturalis,quædam violenta:vt quæ ſit ab aliquo extrinſeco,per violentiam ratione cuiuſlibet accidentis.Quanquam enim ſanitas ſemper ſit naturæ conueniens, poteſt tamen motus per quem ipſa introducitur eſſe violentus quando non per media naturæ conuenientia, ſed magis per accidens introducitur,cum violentia agentis, forma contranitente.

¶Item & ſanatio quæ fit in diebus criticis naturalis eſt, quæ verò dies criticos prænenit aut ſubſequitur innaturalis, vt ait Ariſtoteles.

CAP. XV.

¶Quomodo adinuicem debeant motus vel comparari vel non comparari.

NOn eſt autem quilibet motus cuilibet motui comparabilis, ſecundum ſupra determinatas proprietates vel accidentia. Motus enim rectus & circularis, ſecundum velocitatem, vel tarditatem non debent comparari. Vt enim in genere quolibet recta ſit comparatio, oportet eam fieri ſecundum ſpeciem ſpecialiſsimam. Non enim dicitur vnum alio magis coloratum, aut quale, ſed magis calidum vel magis album. ¶Oportet item, vt fiat comparatio in aliquo quod vtrique comparatorum vniuoce & ſecundum eandem rationem conueniat. Non enim dicitur homo magis ſapiens, quàm brutum, neque brutum melius ſentiens quàm lapis, cum in vtraque comparatione, ea quæ comparantur, nõ conueniant in eo in quo ſit comparatio Neque rurſum medicina magis ſana dicitur, aut minus, quàm homo: neque potiò ipſa, magis quàm vrina aut homo. Quamuis enim quodlibet horum ſanum dicitur, nempe homo potio & vrina, ſit tamen hoc ratione atque conſideratione diuerſa, homo enim ſanus dicitur, vt habens in ſe ſanitatem: vrina, vt ſignificatiua ſanitatis: potio vt effectiua eiuſdem. Vt ergo omnino recta ſit comparatio, ſumendi ſunt duo motus eiuſdem ſpeciei, eiuſdémque rationis qui ſecundum aliquod prædictorum accidentium comparentur. Quemadmodum (exempli gratia) hic motus rectus illo recto eſt velocior aut tardior, regularior aut irregularior, vniformior aut difformior, & hic circularis, illo: hæc alteratio, illa: hic motus localis, illo, atque ita in cæteris. Tractat hæc Ariſto. 7. lib. phyſico.

CAP. XVI.

MOtus ex terminis contrariis, non ſunt neceſſario cõtrarii, vt patet de motu qui eſt ab albedine ad rubedinem, & de nigredine ad eãdem rubedinem, qui ſunt eiuſdem ſpeciei ſpecialiſsimę. Ariſt. 5. phyſico.

Qui autem ſunt ad terminos contrarios, ſunt contrarii: etiã ſi non ſint ex contrariis terminis. Ab eodem enim medio termino motus rurſum & deorſum, ſunt contrarii. Et dealbatio Qui motus contrarii.

quæ eſt à rubedine, contrariatur denigrationi quæ ab eadem tendit rubedine. Illi tamen motus ſunt maxime contrarii, qui ſunt à contrariis terminis ad contrarios terminos: vt qui eſt ab albedine ad nigredinem. illi qui eſt à nigredine ad albedinem, maxime eſt contrarius. & magis quàm ille qui à media tantum eſt qualitate. ¶ Sumitur etiam contrarietas motuum accidentaliter, ſecundum naturale & violentum: ita vt generatio naturalis dicatur contraria ſimili generationi in ſpecie violenter. Sed hæc non eſt ſpecifica & eſſentialis contrarietas, cum naturale eſſe & violentum non varient ſpeciem motus, neque etiam cætera ſupra poſita accidentia. ¶ Opponitur præterea motus etiam quieti, ſumendo quietem ſemper motui oppoſitam. Vt motus à loco aliquo opponitur quieti in loco illo, non autem motus ad locum aliquem contrariatur quieti in eodem loco, quemadmodum habet Ariſt. 5. libro phyſicorum. Non eſt tamen hæc oppoſitio contrariorum, ſed priuatiue oppoſitorum. Quies enim, nihil aliud eſt, quam priuatio motus, atque ab eo ceſsatio, in ſubiecto apto nato. Quemadmodum autem ſupra motus quidam dicti ſunt naturales aliqui violenti, ſic & de quiete poſſumus diſtinguere. Lapis enim, in ſuo loco naturali quieſcit quiete naturali extra verò eum, quieſcit violenter.

Ariſt. circa fin. 5. li. phyſi.

Quid quies

CAP. XVII.

¶ De iis quæ mouentur, quomodo quædam per ſe, quædam per accidens moueantur.

SVpereſt nunc, poſteaquam de motus natura & proprietatibus diximus, de mouentibus etiam & motus determinationem ſubiungere, Ac primũ quidẽ eſt aduertendũ, quemadmodum inter ea quæ mouentur quædam tantum ſecundum partem mouentur, vt cum ſolam manum agitamus: quædam verò ſecundum ipſum totum, vt cũ corpus vniuerſum agitatur, ſiue ſaltu, ſiue ambulatione, ſiue alio quolibet modo. ¶ Rurſum, quædam per ſe mouentur, vt totus ipſe homo ambulans de loco in locum: quædam verò per accidens mouentur, alterius gratia, nimirum quæ in eo ſunt quod per ſe mouetur. Idque rurſum dupliciter, vel ſicut partes in toto, vt manus per accidens ad totius corporis motum: & qui naui vehuntur gratia nauis cui inſunt pariter mouentur, ſed per accidens: vel ſicut accidentia, quæ in rebus ſunt quæ mo-

Ariſt. 7. phyſico. & 5.

uentur, maxime corporalia, quæ per accidẽs moueri dicũtur ad motũ ſui ſubiecti: quẽadmodũ ex Ariſtotele vulgo addu ci ſolet, Motis nobis, mouẽtur oĩa quæ in nobis ſunt. Cõplecti tur autẽ Ariſt. hæc vnica hac diuiſione, quinto phyſicorum. Dictum Ariſtot. 2. libr. topicorum.

Eorum quæ mutantur, aliud per accidens mutatur, aliud ex eo quia aliquid hui⁹ mutatur, aliud ex eo quia ipſum primo mouetur.

Cuius ſenſus, ex præcedentibus & ſubſequentibus ſatis patet. Primæ partis exempla ſunt, dum muſicus dicitur ambulare, ſanare, &c. Eſt ſiquidem motus deambulationis muſicæ extraneus & per accidens, quemadmodum & reliqui. Secundæ exemplum eſt, dum homo dicitur ſanari, quia oculus, manus, pes aut caput ſanatur. motus enim toti homini attribuitur, qui tantum parti conuenit. Tertiæ exemplum eſt, vt homo ambulat, ægrotus ſanatur, dum ratione totius corporis priſtinæ valetudini reſtituitur. hinc & ſimilis diuiſio mouentis ab Ariſtotele colligitur, hæc videlicet.

Aliud per accidens mouet, aliud parte, aliud per ſe primo.

Quæ ex præcedente facile patet cum exemplis. ſi ea quæ rei mobili ſeu motæ attributa ſunt, mouenti applicentur. Similis quoque diuiſio ab Ariſtotele de termino à quo motus procedit, & ad quem tendit datur.

Terminorum à quo & ad quem alius eſt per accidens, alius ratione partis, alius per ſe primo.

Vt ſi quis ſimul ambulet & ſanetur, loco à quo recedit, aut ad quem tendit, impertinens & per accidens eſt motus ad ſanitatem. ſimiliter ſanatio febris, pars eſt ſi conferatur ad ſanitatem in genere, reſpectu verò ſanitatis febri oppoſitæ, habet terminũ per ſe primo. Ad hũc enim terminũ per ſe primo to-

tus motus tendit, quæ eſt ſanatio à febri.

CAP. XVIII.

¶Quomodo aliter partes integrantes in toto moueantur quàm accidentia in ſubiectis.

IN hoc tamẽ partes ab accidẽtibus ſunt diuerſæ, quod corporis ptes, totius motus aliquam partẽ in ſe habent cuiꝰ comparatione quodammodo per ſe mouentur, ſicut per accidens mouentur comparatione ad motum totius. Quemadmodũ enim totus motus in toto corpore eſt, ſic partes motus in partibus ſunt corporis totius: quemadmodum de aliis corporalibus accidentibus eſt manifeſtum. Accidentia verò nihil in ſe motus habent, ſed extrinſece prorſus ad motum ſubiecti moueri dicuntur. ¶Proinde, quæ ſecundo hoc modo per accidens mouentur magis per accidens & magis impropriè moueri dicuntur, quã quæ modo priori Nam quę priori modo per accidens moueri dicuntur, ſimul etiam per ſe ſecundum alium motum moueri poſſunt: quemadmodũ is qui in naui ambulat, ratione ambulationis quam à naui nõ habet, per ſe mouetur. ratione verò vectionis, per accidẽs. Sic cũ inter ambulandũ quis agitat, manũ, eámque in ſublime tollit, manus illa quatenus ambulatione vna cũ toto corpore de loco fertur in locũ, per accidens mouetur ſecundũ verò illum agitationis motũ, per ſe recte moueri dicitur. Nunquam verò id in accidentibus vſuuenire poteſt, quæ per ſe moueri non poſſunt, ſed per accidens & extrinſece tantum.

Ariſt. 4. phyſico. 3. materia de loco.

CAP. XIX.

¶Quomodo rerum eſſentiæ nullo modo dicendæ ſint moueri, neque Deus inexiſtens omnibus.

ESſentiæ autem rerum quæ mouentur, nullo modo moueri dicendæ ſunt, neque etiam ſpiritualia accidentia, quæ creaturæ rationali ſecundum rationem inſunt. Vnde cum homo mouetur ſecundum corpus totum, anima tamen ob hoc moueri non dicitur, neque ipſa eius humanitas, neque vllus interior animæ actus. ¶Ex quo patet, tametſi in omnibus rebus Deus exiſtat, nulla tamen ratione debere illum dici moueri ad motum rerum quibus ineſt. Cũ rebus ipſe inſit, non per modum accidentis, neque per modũ partis integrantis imò neque per modum partis eſſentialis (cum ipſe nullius ſit pars compoſiti, neque eſſe poſſit) ſed in-

eſt omnibus per ſuam eſſentiam, ineffabili modo, præſentiam que & potentiam quaſi dator eſſentiæ & exiſtentiæ rerum, cuiúſque cuſtos & ſuſtentator, in omnibus mouentibus & motis ipſe inexiſtens atque inhabitans, prorſus immutabilis.

CAP. XX.

¶ Regula generalis pro iis, quæ motu phyſico mouentur.

D E rebus auté naturalibus quæ per ſe mouentur phyſico & naturali motu, dari ſolet hæc generalis regula. Omne quod mouetur, ab alio neceſſe eſt moueri. Quod vt veritatem habeat intelligendum eſt, vel de mouente extrinſeco, vt in iis quæ mouentur violenter, vel de principio motus intrinſeco, quod eſt forma ſubſtantialis rei. Agens enim naturale, non poteſt ſeipſum primo mouere, id eſt, totaliter & ſecundum vtramque partem eſſentialem: neque ité primo, id eſt, ſecundum vtranque eſſentialem partem mouetur: ſed altera ſemper eſt per ſe mouens & agens, forma: altera per ſe mota atque patiens nempe materia. Dictum eſt autem ſignanter de iis quæ mouentur motu phyſico, & de mouentibus rebus naturalibus, quoniam anima quæ res naturales nō eſt ſeipſam primo mouere poteſt, quia ſeipſam in actu facit, & ad intellectionem atque volitionem per ſe mouet. neque hic opus eſt diuerſitate moti atque mouentis, ſed eadem anima & mouet ſeipſam, & à ſeipſa mouetur.

Hanc conclusionem ponit & demonſtrat Ariſto. initio. 7. lib. phyſicorum.

CAP. XXI.

¶ De mouentibus ſubordinatis & non ſubordinatis.

Q Voties verò ad aliquod mobile plura contingit concurrere ſimul mouentia, talis inter ea debet eſſe ſubordinatio, quod mouens proximum mobili mouet in virtute mouentis prioris quod à re mota eſt elongatius, vt cum lapis mouetur a baculo, & hic à manu, & manus à corde, baculus eſt mouens proximum moto, & ideo eſt minus principale in illo motu: & cor eſt ibi primum in mouendo & principalius, quamuis remotius. Vnde patet Deum (eo quod ſit primus in omni motu, in cuius virtute mouent alia omnia ſecundaria mouentia) eſſe principaliſſimū in mouendo, eiúmq; omnis mot⁹ in his inferioribus cauſá primariá atque præcipuá aſsignari debere, quamuis ſecundaria alia agentia ad eundé effectū videantur concurrere. ¶ Notandū verò huiuſmodi ſubordinationé mouentium eſſe duplicé. quandam eſ-

Quis ordo debeat eſſe pluribus mouentibus cōcurrentibus.

ſentialem, vbi ſcilicet agens proximũ non poteſt niſi per virtutẽ pariter mouentis prioris ſuum motum efficere, vt homo pater non poteſt ſine cœleſtium & dei concurſu filium generare. Ideò hæc ſunt eſſentialiter ſubordinata: homo pater, cœleſtia corpora, deus. ¶ In his autẽ ſic eſſentialiter ſubordinatis, nõ poteſt proceſſus eſſe in infinitũ: alioqui, motus naturales eſſent indeterminati. Quod enim ab infinitis pẽderet, non haberet determinatã cauſalitatẽ. Sequeretur quoque poſitio infiniti actu ſecundũ multitudinẽ, cũ neceſſe ſit cauſas ſic eſſentialiter ſubordinatas ſimul exiſtere. ¶ Quædã vero mouentia, ſunt ſubordinata accidentaliter: vt pater, auus, attauus, tritauus, & c. quãdo ſcilicet mouens immediatum nõ requirit coexiſtentiã vel cõcurſum mouentis prioris mediati, vt efficiat vel moueat: quẽadmodum pater, vt filiũ generet, nihil opus habet neque coexiſtentia neque concurſu aui patris ſui, neque attaui, neque tritaui. Sunt tamẽ hæc mouentia quodãmodo ſubordinata, quatenus mouẽs vltimũ (id eſt, pater generãs) virtutẽ accepit à ſuo patre, atque hic rurſum à priore, illéq; iterũ à ſuo patre, atque ita cõſequenter ꝓcedẽdo. ¶ Verũ in his mouẽtibus, nihil prohiberet ponere in infinitũ: vt ſi mundus poneretur fuiſſe æternus, & ab æterno homines aliquos fuiſſe, hoc modo infinitæ eſſent rerũ naturaliũ cauſæ, & mouentia infinita. Ex his enim neq; tollitur rebus determinata cauſalitas, eo quod mouentium huiuſmodi non requiritur coexiſtentia, neque infinitum actu ſequitur, ſed ſucceſsione tantum: quod non eſt inconueniens admittere.

Probat hanc concluſionem Ariſtoteles. 7. phyſicorum.

CAP. XXII.

¶ De multiplici proportione & comparatione mouentis ad mobile.

Q Voniam autem mouere aliud, perfectionem habet: moueri autẽ ſecundum ſuam rationem habet imperfectionem, conſtat mouens, quatenus huiuſmodi eſſe moto dignius, & mouens mobili ſupraponi ſecundum relationem. Vt autem mouens moueat mobile, oportet ipſum fortius eſſe mobili, & quaſi dominium habere ſupra reſiſtentiam mobilis. ¶ Iuxta igitur proportionem virtutis mouentis ſupra mobilis reſiſtentiam vel in diſpoſitionem contingit mobile velocius tardius vel vniformius vel difformius vel regularius moueri vel non moueri. Non enim fit actio, niſi à proportione ma a

ioris inæqualitatis. A propoſitione autẽ minoris inęqualitatis nõ fit actio, quẽadmodum vulgata habet philoſophorũ ſententia. Cuius dicti, eſt hic intellectus: Agens nõ poſſe agere in paſſum, niſi virtute ſuperet ipſius reſiſtentiam, & potentia ſit inæquale ſecundum exceſſum. Id vero quod eſt minoris virtutis & potentiæ, non poſſe agere in id quod eſt maioris virtutis & maioris reſiſtentiæ. Ignis enim ſi ſit virtute potentior ad calefaciendũ, quã ad reſiſtendum aqua, tunc aget ignis, & patietur aqua. Si econtrario dominetur aqua, patietur ignis, & iuxta ampliorem reſiſtentiam paſſi plus aut minus mouebit agens. Ex quibus ſolent deduci ſeptem proportionum regulæ ab Ariſtotele poſitæ in ſeptimo phyſicorum libro, quas hic quoq; ſubnectimus. CAP. XXIII. Maxima philoſophica.

¶ Ponuntur ſeptẽ regulę, quas vocant regulas proportionũ. Ponuntur hæ regulæ ab Ariſt. in fine. 7. phyſicorum.

PRima regula. Si aliqđ moués moueat aliquod mobile, aliquáto tẽpore, & aliquáto ſpatio, eadẽvirt⁹ mouens mouebit mobilis medietatẽ, per duplum ſpatium, in æquali tempore.

Qualis enim eſt proportio totius virtutis motiuæ ad totã reſiſtentiam mobilis, non ęqualis eſt totius virtutis illius motiuæ ad medietatem reſiſtentiæ mobilis, ſed dupla eſt proportio. Vnde cum (iuxta principium ſuprapoſitum) ſecundum proportionem maioris aut ſuperãtis inęqualitatis fiat actio, ſequitur, eandẽ virtutẽ mouentem, mobilis illius medietatem duplo velocius mouere: quod facit, quando inæquali tempore per duplum ſpatium ipſam mouet.

¶ Secunda regula.

Si aliquod moués moueat aliquod mobile, aliquáto tẽpore, & aliqͣto ſpatio. idẽ mouens mouebit mobilis medietatẽ per idẽ ſpatium, in medio tempore.

Ratio eſt eadē quæ ſupra poſita eſt ꝑpter proportionē virtutis actiuæ,quæ dupla eſt reſpectu medietatis ipſius mobilis.

¶Tertia regula.

Si potētia aliqua mouēs moueat aliquod mobile,aliquāto tēpore,& aliq̃to ſpatio,eadē potentia mouebit idem mobile per mediū ſpaciū.in medio tēpore. ¶Quarta regula.Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tēpore & aliquāto ſpatio media virtus mouens mouebit mediū mobile p idē ſpacium,in æquali tempore.

Harum duarum regularum eadem eſt ratio:quoniam videlicet,qualis eſt proportio mouentis ad mobile, in comparatione ad totum tempus & ad totum ſpatium,talis eſt mouentis ad mobile in comparatione ad medium tempus pariter & medietatem ſpatii:& qualis eſt proportio totius mouentis ad totum mobile , æqualis & eadem eſt , medietatis ad medietatem, in comparatione ad idem tempus & idem ſpatium.

¶Quinta regula.

Si aliqua virt⁹ mouēs mouet aliquod mobile,aliquāto tēpore, & aliquanto ſpatio.nō eſt neceſſe eādā mouere , duplū mobile per mediū ſpatium in eodē tempore,aut per idē ſpatium in duplo tēpore. ¶Sexta regula.Si aliqua virtus

mouens moueat aliquod mobile, aliquanto tépore,& aliquanto ſpatio,nó eſt neceſſę medietatem virtutis mouere idem mobile per medium ſpatium, in æquali tempore : vel per idem ſpatium in duplo tempore.

Harum duarum regularum ratio eſt, quia à proportione minoris inæqualitatis, non fit actio. Non eſt autem neceſſe, ipſum mouens habere dominium, & ſuperioritatem,& inæqualitatem vincentem ac ſuperantem, ſuper duplum mobile. Neque medietatem virtutis mouentis neceſſe eſt maiorem inæqualitatem & ſuperioritatem habere, ſupra ipſum totum mobile. ¶Septima regula.

Si plures virtutes motiuæ moueant aliqua mobilia, aliquanto tempore,& aliquanto ſpatio, virtus ex illis virtutibus motiuis collecta,mouebit mobile ex illis collectum per idem ſpatium, & æquali tempore.

Ratio autem eſt, ſimilitudô proportionis.

CAP. XXIIII.

¶Prædictis adiiciuntur aliæ duæ regulæ.

Is autem regulis ab Ariſtotele ſic poſitis ſuper addi
H poſſent aliæ duę,octaua & nona. Octaua regula.

Si aliquod mouens moueat aliquod mobile, aliquãto tépore,& aliquanto ſpatio,duplũ mouens mouebit duplũ mobile,per idẽ ſpatiũ in æquali tẽpore:aut per duplum ſpatiũ,in duplo tẽpore. Nona regula. Si aliquod mouens mouet aliquod mobile, aliquãto tẽpore,& aliquanto ſpatio,duplũ mouens mouebit idẽ mobile, per duplũ ſpatiũ in æquali tẽpore,

aut per idem ſpatiū in dimidio tépore. Harū duarū regularū rationes, facile patent ex prędictis. ¶ Et notandum quod hę ſuprapoſitæ regulę, tametſi peculiariter de mouētibus & mobilibus ſecundum locū datæ videātur, poſſunt tamen ſimiliter aptari etiā ad alias ſpecies motus, ad augmentationē, diminutionē, & alterationem: quemadmodū docet Ariſtoteles, in hūc modū, Si augmentās, diminuens, aut alterās, augmentat aliqd aut minuit, aut alterat aliquanto tépore, aliquanta quantitate, aut qualitate, idé augmētat, minuit, aut alterat dimidiū, dupla quantitate, aut qualitate, in eodé tépore, aut dimidia dimidio tempore, atque ita per regulas ſingulas diſcurrendo.

CAP. XXV.

¶ Quid per mouens & mobile intelligatur in propoſito.

A Duertendum autem eſt, cū in his regulis de mouēte & moto duplo vel æquali loquimur, nō velle nos ſermonē facere de quantitate molis. Sic enim nō eſt neceſſe ſi homo certe quantitatis aliquid poſsit, ideirco aliū mole & quantitate duplo maiorē duplū poſſe: cum frequenter ſoleat in exiguo corpore virtus regnare maior. Sed de virtute ſermo debet accipi ita vt per mediū mouens intelligatur virtus ipſa, atque potētia mouētis: per mobile, virtus reſiſtendi: per mediū mouens, medietas virtutis motiuę: per mediū mobile: medietas reſiſtentiæ ipſius mobilis: per duplum mobile dupla reſiſtentia: per duplum mouens, dupla virtus motiua.

CAP. XXVI.

¶ Exemplo monſtratur in igne, omnium regularum ſuprapoſitarum veritas.

V Olumus autem in igne alterante atque calefaciente aquam, per ſingulas regulas, quod dictū eſt exēplo declarare. Ponatur ergo virtus alteratiua ſiue calefactiua ignis octo graduū, & reſiſtentia mobilis, ſcilicet aquę in ſex tantū gradibus, Iuxta primā regulā, ſi virtus motiua vt octo ipſius ignis, alteret aquam habentem reſiſtentiā vt ſex, tépore horę vnius, ad calorē duorū graduū: ergo eadem virtus motiua ignis, mediū mobile .i. aquā habentē mediā reſiſtentiam, ſcilicet triū graduū, alterabit ad duplā caliditatē, videlicet quatuor graduū, in ęquali tépore. Et iuxta ſecundam regulam eadem virtus motiua ignis, dimidium mobile, aquā dimidię reſiſtentię, alterabit ad eandem caliditatē, in dimidio

tēpore. Et iuxta tertiam regulā, eadem virtus motiua alterabit eandē aquā ad dimidiā caliditatē, in dimidio tempore. Et iuxta quartā, media virtus motiua ignis (quæ eſt vt quatuor) alterabit aquā dimidiæ reſiſtentiæ, vt tria, ad eandē caliditatem duorum graduum, in æquali tempore. ¶ Et ſecundū quītam regulā, nō eſt neceſſe, ſi virtus mouens ignis vt quatuor, aquā habentē reſiſtentiā vt tria, alteret ad caliditatem quatuor, vt ob hoc eadem virtus motiua aquam duplā reſiſtentiā habentem vt ſex, alteret ad mediam caliditatē inæquali tēpore, aut ad eandē caliditatē quatuor, in duplo tempore. Neque iuxta ſextā, neceſſe eſt, vt media virtus actiua vt duo alteret aquam eandem reſiſtentiā vt tria habentē, ad dimidiam calīditatem in æquali tempore, aut ad eandem caliditatem in duplo tempore. ¶ Denique iuxta ſeptimam regulā, ſi tres ignes (quorum quilibet eſt ſex graduum) ſigillatim calefaciāt aquā reſiſtentiā habentē vt quatuor, ad caliditatem duorū graduū in certo tēpore, neceſſe eſt ignes illos tres ſimul iunctos, aquā illam ex tribus collectam alterare ad eandem caliditatem, in æquali tempore. Iuxta octauam quoque & nonam regulas, ſi ignis virtutis actiuæ trium graduum, aquam reſiſtentiam habentem duorum certo tempore alteret ad caliditatem grādus vnius, neceſſe eſt ergo vt virtus motiua ſex graduum aquam habentem reſiſtentiam vt quatuor, alteret ad caliditatem æqualem, æquali tempore vel caliditatem duplam duplo tempore: & ignis ille vt ſex duplæ virtutis, aquam dimidiæ reſiſtentiæ, id eſt vnius gradus alterabit ad duplam caliditatem, id eſt. duorum graduum, in æquali tempore, aut ad caliditatem eandem vnius gradus, dimidio tempore. Similiter practicari poteſt & in aliis motibus. Nobis, vno exemplo rē mōſtraſſe ſufficiat.

CAP. XXVII.

¶ Mouens ſecundum proportionem, ad mobile mouere debet, & quemadmodum deus in mouendo potentiſsimus eſt atque liberrimus.

Ex his ergo omnibus manifeſtum euadit, quemadmodum ſemper mouens moueat, ſecundum proportionem virtutis motiuæ ad reſiſtētiā eius quod mouetur. Patet etiam, quandocunque in mobili eſt aliqua reſiſtentia quæ ipſum mouens impediat aut detineat, non

poſſe moueri tale mobile à ſuo mouente in inſtanti. Vbi vero virtus actiua nullam patitur à mobili reſiſtentiam, poteſt ſuum effectum in inſtanti efficere, quemadmodum eſt in illuminatione ſolis. ¶ Omnipotens ergo deus, cuius infinitæ virtuti nihil poteſt contrauenire, cui nulla prorſus creatura poteſt reſiſtere, cuius virtus in infinitum ſuperat omnẽ creatam reſiſtentiam, quæcunque vult poteſt in inſtanti mouere, ſicuti vult, & quocunque libuerit genere motus, ſiue generare ſiue corrũpere, ſiue alterare, ſiue augmentare, ſiue diminuere, ſiue ſecundũ locum mouere. Neque ante deum differẽtia eſt in multo vel breui tempore, in omnibus quæcũque voluerit. Cui inſuper, quoniam nulla illi reſiſtentia eſt in mouẽdo, nullus etiã labor fatigationẽ, laborẽ, aut moleſtiam adducit omnia mouenti. Nõ mouet tamẽ omnia, neque agit in inſtanti, neque ſubito: quoniam in mouendo eſt liberrimus, in arbitrio & poteſtate habẽs ſic vel ſic mouere. Ipſe vero à nullo moueri poteſt, qui prius aliquod mouẽs nõ habet. Imo neque ipſe ſe poteſt mouere, qui nihil poteſt quod ante non habuit acquirere, neque perdere quicquã quod ante habuiſſet. Huic itaque & primo, & ſummo, & generaliſsimo, ac proinde efficaciſsimo mouenti, ſoli deo, ſit laus, honor, gloria, & benedictio, ab omni mutabili creatura in æterna ſæcula, Amen.

¶ Finit conſyderationis Phyſicæ liber tertius.

PSALMVS LAVDIS ET CONFESSIONIS omnipotenti, vniuerſali ac primo, rerum omnium motori immobili.

DOmine, quis ſimilis erit tibi? ne tacete labia, confeſſionem & laudem ne continete ſuper eo.

Super cœlorum altitudinem reſidet in arce celſitudinis atque fortitudinis ſuæ: ab æterno triumphat in ea glorioſus ab initio.

Priuſquam cœlum formaretur & orbis, tu eras ante omnia: in teipſo perfectus & beatiſsimus, in plenitudine tua.

Tu ſemper immutabilis moues omnia generas, corrũpis, augmentas, ac minuis, alteras & rotas, mouẽſque omnia.

Tu vero ingenerabilis es, & incorruptibilis: augmentari neſciens aut minui.

Neque alteri tu potes, qui non variaris accidentariis rebus: apud quem nulla eſt tranſmutatio, neque viciſsitudinaria obumbratio.

Loco non moueris qui imples omnia: neque vt hominũ, ſunt itinera greſſuum tuorum

Incommutato loco accedis & recedis quo & vnde volueris: non eſt hoc datum craſsitiei filiorum hominum.

Præuales omnibus in fortitudine tua ſuper excelſa: próque tuo placito rotas agitáſque omnia.

Non eſt neque moles neque virtus in omni creatura quæ obſtaculum præbere queat actioni tuæ, ſuper immenſa enim virtute abſque proportione excedis vniuerſa.

Homines, & iumenta tu perducis ad augmẽta congrua, arbores quoque, & ligna, plantas, & omnia viuentia ſuper terrã.

Suis quæque ſtaturis tu perficis ea iuxta cõditionem generis ſui, menſuram tu tenes omnium deſcriptam in officina gloriæ tuæ.

Ipſe autem augmentum neſcis, neque immutationem pateris nihil accreſcit neque decreſcit in æternum pleniſsimæ plenitudini tuæ.

Qui pro tuo placito omnia facis altera, nequis ipſe alter fieri potentia, ſapientia, & omnis tua perfectio non immutabitur in ſæculum ſæculi.

Magne deus princeps regum terræ, dominator omnium in virtute tua: quis te agnoſcet aut collaudabit pro dignitate ſic glorioſe immutabilem?

Ecce qui ſeruiunt tibi, aſtantes perpetua conſpectui tuo: non ſunt ſtabiles omnimodis.

Corporea vero creatura vniuerſa, mille eſt rationibus vix momẽto ſtabilis: mutationibus ac volutationibus in eis perturbantur omnia.

Sol & luna curſu ſuo regulari volutata ſemper: ſic in inſtabilitate permanent miro modo ſtabilia.

Quæ vero his ſubiecta eſſe voluiſti, cum ſeipſis quoque ſunt in ſuis motionibus prorſus irregularia.

Tu vero deus in eadem ſemper tua ſtabilitate fixus permanens: cunctis mutabilibus præſides, ipſe immutabilis.

A te vero cum omnis exeat motus, donéſque moueri omnib9: in te nullus tamen valet ingredi.

Immutabilis, potentiſsime deus, Dominator omnium: tibi õmnis tua factura canit gloriam.

Mirabilis tu & vere miranda opera tua: obtupeſcet in eis anima mea cum intenderit in illis aciem mentis ſuæ.

Exultabit cor meum domine, in cunctis operibus magnificentiæ tuæ: lingua quoque mea laudem meditabitur gloriæ tuæ,

Benedictus deus dominus vniuerſæ creaturæ: ita fiat, ita fiat, deus potentiſsime.

Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio & nunc, & ſemper, & in ſæcula ſæculorum, Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER QVARTVS
CONSIDERATIONIS PHYSICAE de infinito, loco, vacuo, & tempore.

¶PRAEFATIO.

Eſai. VT clarificetur in agnitis creaturarum ſuarum conditionibus dominus deus noſter, qui ſolus eſſentia ſua infinitus cœlum & terram & omnia ſua immenſitate implens, neque loco tamen capitur, neque tempore: atque vt patenter clareat quanto interuallo omnem naturaliũ rerum ordinem poſt ſe creator ipſe relinquat (quæ vniuerſa loco & tempore, anguſtis nimium menſuris ſecundum eius diſpoſitionem ſunt coarctata atque conſtricta) in animo eſt nobis, poſt motus vtrumque deſcriptam naturam, etiã illud deo donante explicare, quomodo in rebus finitum vel infinitum aut inueniatur, aut ab eis excludatur: poſt quæ, loci & oppoſiti vacui erit conſideratio. Extremam ſibi partem, tempus occupabit. Sunt enim & hæc ad plenam rerum naturalium conſiderationem non minus quam motus, vt tractantur, neceſſaria.

CAP. I.

¶Quomodo poſsit infinitum multipliciter intelligi, & ſpecialiter de infinito atque finito, ſecundum eſſentiam.

PRimum quidem illud eſt aduertendum, dupliciter dici & conſiderari infinitum atque finitum: nempe vel ſecundum eſſentiam, vel ſecundum quantitatem, Ac rurſum, ſecundum eſſentiam infinitum intelligi poteſt, ſecundũ rationem materiæ, vel ſecundum rationem formæ. Eſt enim materia ex ſe & per ſe ſuo modo infinita, quatenus ex ſua natura nullam habet formam intrinſecam, per quam finiatur, efficiatúrq; ens in actu, Ex parte vero formæ ſub qua eſt finita eſt, quatenus per illam eius differentia ſtringitur, ac veluti terminatur. ¶Formæ quoque materiales, conſideratione quadam ad materiam, infinitæ ex ſe dici poſſunt. Et quodammodo omnis forma creata ex ſe infinita eſt, quatenus nõ eſt ex ſe ad aliquam particularem ac ſingularem materiam determinata. Non tamen ſimpliciter forma eſt infinita dicenda, ſicut ſimpliciter eſt materia infinita: quoniam formæ etiam ſeparatæ habent eſſentiam finitam, per eſſe particulare & diſtinctum, ac proinde ſimpliciter finitæ dici debent non autem infinitæ, niſi ſecundum quid, aliquo modo ſcilicet, & conſideratione prædicta ad materiam. ¶Vnica eſt forma ſeparata, actus ſcilicet ſimplicisſimus, omnipotens atque æterna diuina ſubſtantia, in qua nulla eſt determinatio eſſentiæ per aliquod eſſe particulare adueniens, ſed eſt deus eſſentia ſua infinitus & determinatus, plena omnino, perfecta, illimitata, infinita, & interminata eſſentia. Cætera vero omnia & materialia & ſpiritualia, ſunt ſua eſſentia finita, & particulari aliquo eſſe contracta, limitata atque terminata. Illæ tamen formæ quæ in materia ſunt, magis ſunt finitæ illis quæ ſunt à materia ſeparatæ.

Infinitum ſecundum eſſentiam.

De forma infinita.

CAP. II.

¶Differentia inter infinitum ſecundum rationem materiæ, & ſecundum rationem formæ.

NOtanda vero eſt ſolerter ac diligenter inter duplicem hanc infinitatem diuerſitas: quoniam prior quæ ſecundum materiam eſt, ea nimirum quæ in ordine

ad formam in recipiendo eam conſideratur, ab imperfectione eſt. Materia enim perficitur eo ipſo quo finitur. Infinitas vero quæ attẽditur ac ſumitur ſecundum formam perfectionis eſt. Formæ enim ſeparatæ & per materiam infinitæ, ſiue non finitæ ac limitatæ, ſunt perfectiones corporalibus formis, quæ per materiam certam ſunt finitæ, terminatę & limitatæ. ¶ Vnde ſicut ſumma dei perfectio eſt quod ſit forma ſua eſſentia infinita, ita ſumma eſt materiæ inperfectio, quod ex ſe ſit ad ſuſcipiendũ infinita, nullam in ſe formam qua finiatur habens intrinſecam. Illic enim, id eſt, in dei infinitate, plenitudo totius eſſe ſignificatur: hic vero, id eſt, in infinitate materiæ, egeſtas omnis eſſe, exprimitur.

CAP. III.

¶ De infinito ſecundum quantitatem duplicem, déque infinito & actu potentia.

Infinitum quantitate

Conſideratur autem alio modo infinitum ſecundum quantitatem, aut continuam, id eſt ſecundum longitudinem, latitudinem profunditatem: quæ ſolent dimenſiones rerum nominari. Et quandoque quidem ſecundum harum dimenſionem aliquam tantum conſideratur infinitum, nimirũ vel longitudine ſola, vel latitudine ſola: quãdóque vero ſecundum omnes has tres dimenſiones ſimul ſumptas, atque id propriiſsime & pleniſsime infinitum dicitur. Aut ſecundum quantitatem diſcretam ſumitur infinitum, id eſt, ſecundum numerum & multitudinem. ¶ Iterum infinitum aliquod potentia intelligitur, aliud actu. Potentia infinitum intelligimus, quando continua appoſitione vel diuiſione ſecundum proportionales partes, non peruenitur ad vltimam appoſitionem, aut vltimã diuiſionem. Verbi gratia, Numerus eſt appoſitione & potentia infinitus, quia quantumlibet ſit magnus, ſemper vnius vnitatis adiunctione poteſt fieri maior. ¶ Quodlibet item corpus continuum, infinitum eſt diuiſione atque potentia: quia diuidendo nunquam peruenitur ad vltimam diuiſionem. Omne ſiquidem continuum, diuiſibile eſt in ſemper diuiſibilia: cũ ex indiuiſibilibus partibus non poſsit totum aliquod componi, neque conflari diuiſibile. Nec enim poteſt diuiſibile, ex indiuiſibilibus vt ſuis partibus componi. Indiuiſibile enim additum indiuiſibili, nõ facit ipſum maius.

Ariſt. pulchre hęc omnia de infinito tractat. 3 lib. phyſi. Hanc concluſionem pulchre demonſtrat Ari. in principio. 6. lib. phyſic.

¶ Sumenda eſt autem hæc diuiſio infinita, ſecundum partes proportionales. Si enim linea diuidatur in tres tantum, aut etiam in mille partes eiuſdem alicuius certæ quãtitatis, non euadet in infinitum iſta diuiſio, quæ ſecundum certæ alicuius quantitatis partes ſumitur. In diuidendo verò ſecundum partes proportionales, nunquam erit dabilis vltima quantumlibet paruæ lineæ diuiſio. Tunc autem dicitur fieri diuiſio ſecundum partes proportionales, quando ſicut totum lignum in duas partes diuiditur, ita pars rurſus in ſuas partes, & iterum illarum partium pars aliqua in ſuas partes, & ſic in infinitum: quomodo procedendo, nunquam perueniretur ad vltimam diuiſionem.

CAP. IIII.

¶ Ponitur definitio infiniti actus.

CAEterũ, actu infinitũ ab Ariſt. definitur, hoc pacto. Infinitũ, id eſt, cui⁹ ſemp aliquid extrà rõne q̃titatis accipi poteſt. Hanc definitionem ponit Ariſto. 3. lib. phyſi.

Hoc eſt, cuius quantitas tota non capi nec aſsignari poteſt, ſed quantumcunque capias vel aſsignes de ipſius quantitate, adhuc ſemper vltra manet, nec tota poteſt quantitas aſsignari. Illud enim corpus eſſet actu infinitum magnitudine, cuius quantitas ſumpta ſecundum partes certæ quantitatis, non eſt pertranſibilis: ſed quotcunque partes ſumantur, reſtat ſemper adhuc infinita ſumenda quantitas. Ab infinito enim quantumlibet dematur, ſemper manet infinitum. Vnde infinito nihil eſt maius, ſicut indiuiſibili nihil minus.

¶ Et quemadmodum indiuiſibile nulla adiectione poteſt fieri maius, ſic infinitum nulla ablatione fieri poteſt minus. Idq; intelligendo de infinito ex omni parte, id eſt, ſecundum omnem dimenſionem. Alioqui conſtat maius eſſe infinitũ quod ſecundum corpulentiam eſſet infinitum, quàm quod ſola longitudine vel altitudine eſſet infinitũ. ¶ Proportionabiliter intelligi debet, ſecundum numerum infinitum. Infinitum autem ſucceſsione, nõ eſt proprie infinitũ in actu, ſed magis in potentia: vt tempus infinitum, vel motus infinitus. Non enim contingit infinitas partes ſimul accipere, ſed tantum vnam actu, cæteras potentia. Vnde relinquitur, infinitum actu du-

pliciter dici: magnitudine videlicet & numero.

CAP. V.

¶ Quomodo infinitum definiri poſsit, eſſe autem actu non poſsit.

Definitio quid nominis.

Conclusionem hanc probat Ariſto. 3. lib. phyſic.

QVanquam verò definitum eſt ab Ariſtotele actu infinitum, nemo tamen exiſtimet conſequi, tale aliquod corpus eſſe in rerum natura, aut tale aliquod requirat ſibi demonſtrari, vt cernat oculis. Sunt enim definitiones quædam, quibus non tã quid res aliqua ſit quàm quid nomen ſignificet, explicatur: quemadmodum cum in conſequentibus definiemus vacuum, non rem aliquam qualis ſit definientes, ſed nominis tantum ſignificationem explicantes. ¶ Non poſſe autem dari corpus aliquod actu infinitũ, multiplex ratio probat. Omne enim corpus phyſicum, habet naturam finitam: formam, quidem per materiam, & materiam finitam per formam. Formam autem determinatam, conſequuntur accidentia determinata. Quare & finita ſua quantitas cuilibet rei eſt: & naturali formæ diſconueniens eſſet quãtitas infinita. ¶ Item omni corpori conuenit ſecundũ locum motus. Huiuſmodi autem corpus ſi ponatur, quod actu ſit infinitum, neque recto motu, neque circulariter agitarĩ poſſet. Non quidem motu recto, quoniam omne quod mouetur motu recto, oportet locum habere extra ſe, quem non impleat, ad quem per motum tendit vt acquirat. Quod verò actu infinitum eſſet, non haberet vllum extra ſe locum. Occuparet enim omnia, & non poſſet infinitum loco concludi, ad quem vel in quo moueretur. Neque iterum motu circulari moueri poterit, quoniam in tali motu oportet partes variari loco, ita vt vbi nunc ſit hæc pars debeat venire pars alia ſubſequens: quod fieri non poſſet in infinita partium multitudine. Inter enim quaſlibet partes deberet eſſe infinita diſtantia, pro trahendo à centro illius corporis lineas duas. Illæ enim abſque dubio in infinitam diſtantiam euaderent. Infinita enim diſtantia pertranſiri non poteſt. ¶ Præterea, ſpecies quantitatis ſumuntur ſecundum numerum: vt bicubitum, tricubitum, & cætera. Nulla autem ſpecies numeri poteſt eſſe infinita.

CAP. VI.

❡Non poteſt eſſe multitudine infinitum.

P Orrò infinitum eſſe actu ſecundum multitudinem, itidem eſt impoſsibile, Impoſsibile eſt enim, eſſe ſpeciem numeri infinitam. Omnes enim & finitæ ſunt, & per vnitatem adiectam ſemper augeri poſſunt. Infinitum autem non poteſt fieri maius. Quanquam igitur potentia ſint infinitæ ſpecies numeri, nulla tamen earum eſt infinita. Sic enim infinita eſſent in certo aliquo & determinato numero, quod apertam videtur includere contradictionem. ❡Imò neque infinitæ ſunt numeri ſpecies actu, ſed ſolum potentia: ſicut etiam infinitæ ſunt ſpecies figurarum ſecundum potentiã nulla tamen earum eſt infinita: id quod eis procedit à numero, quoniam ſpecies figurarum ſumuntur ſecundum ſpecies numerorum: vt triangulare, quadrangulare, quinquangulare, &c. ❡Cæterum de ſucceſsione infinito, non videtur naturæ repugnans vt eſſe poſsit. Nam ſi ſemper fuiſſet motus, & eſſet ſemper futurus, eſſet motus hoc modo, id eſt ſucceſsione infinitus, & tempus infinitum, verùm huiuſmodi ſucceſsione infinitum, non eſt infinitum niſi potentia.

CAP. VII.

❡Inchoatur determinatio loci, & octo modi præmittuntur inexiſtendi.

P Oſt hæc verò de loco ſubnectamus determinationem. Nam variè admodum antiqui philoſophati ſunt de natura & conditione loci, quibuſdam dicentibus materiam eſſe locum, aliis formam rei eſſe eius locum, vel materiæ, aliis ponentibus corpus quoddam infinitũ quod in ſe omnia ſuſciperet, nõ cedendo aduenientibus aliis, quod penetratiue ſuſciperet omnia, abſque ceſsione vel ſuarum partium diuiſione, in quo putabant omnia moueri, ipſum verò non moueri. Hæc verò ſigillatim non intendimus refellere, ſed ſimpliciter tantum rei veritatem de loco & eius naturã manifeſtare. ❡Ac primum quidem præmittendum erit, quot modis aliud eſſe dicatur in alio. Ponit autem Ariſtoteles modos inexiſtendi, octo numero. *Ariſtot. tractat iſta de loco.4.phyſico.*

Primo enim pars integrans, eſt in toto. Secundo, totum in cũctis partibus conſiſtit, ex quibus eſt compoſitum. Tertio, ſpecies in genere continetur: quoniam genus capit & ambit *Octo modi eſſendi in alio.*

intra ſe omnes ſuas ſpecies. Quarto, genus vt eſſentia eſt in ſpecie. Sic etiam definitio eſt in definita ſpecie. Quinto, forma in materia, & accidens in ſubiecto. Inter quæ tamen eſt diſtinctio, quoniam accidens cum ſubiecto nihil vnum componit, ſed forma cum materia rem naturalem atque ſingularem ſubſtantiam cõponit. Sexto, effectus in cauſa, vt calor ſecundũ virtutem eſt in ſole. Septimo, rex in regno, idque per potentiam & authoritatem, vel per maieſtatem præſentiæ ſuæ. Octauo, aliquid eſt in loco. Et hic modus eſt, quem (cæteris omiſsis) latius neceſſe habemus pertractare.

CAP. VIII.

¶ De duplici ſuperficie, concaua & conuexa, & vtra locus dicatur.

Quid locus.

Est autẽ locus, extremum corporis talis quo aliud cõtinetur: ipſa (inquam) ſuperficies extrema corporis continentis, proxima ſuperficiei exteriori corporis contenti. Et ſolet vocari ſuperficies cõcaua. Vt interior ſuperficies cœli lunæ, & cõcaua, quæ immediate continet ignem, eſt ignis locus: & concaua ſuperficies aëris, eſt locus aquæ. Conuexa autem ſuperficies, non eſt locus: quoniam ſecundum ipſam corpus non continet, ſed potius ſecundum ipſam continetur. ¶ Duplex eſt autem ſuperficies, altera concaua, mediante qua corpus, ipſum alia continet in ſe localiter, & eſt ſuperficies interior. Altera conuexa, qua corpus continetur ab alio, & ipſa exterior quæ à circundante alio corpore circundatur. Prior eſt locus, non ſecunda. Secundum priorem corpora localiter cõtinent: ſecundum alterã potius continentur. ¶ Ex quibus patet, locum non eſſe neque partem cõpoſiti, neque accidens, neq; aliquid omnino locati, ſed eſt locantis vel continentis accidens vltimũ, terminus, & extremũ. Non omne tamen extremũ, ſeu illud quod eſt coniunctum locato, & mediante quo locatum continetur à locante. Eſt autẽ locans, id quod ſecundum locum continet aliud: & locatum id quod ſecundum locum ab alio continetur.

Superficies duplex.

CAP. IX.

¶ Definitio loci, & definitionis declaratio.

Definitio loci ex Ariſt.

Locus, eſt finis continentis immobilis, primus.

Quæ ſolet hiſce quoque verbis eundem ſenſum habentibus aſsignari.

Locus eſt extremum continentis corporis, immobile primum.

Quarum definitionum hic eſt ſenſus, Locus eſt ſuperficies concaua, corporis continentis locatum, proxima locato & adæquata, per ſe immobilis, vnde & de loco proprio dari conſtat tantum, ſiquidem is proprie locus dicitur. Vbi extremũ, vel finis excludit à definitione omnẽ ſuperficiem preter vltimam. Infinitæ ſiquidem in corpore locante ſunt ſuperficies, inter conuexam & concauam mediæ, quarum tamen nulla eſt proprie locus, ſed ſola concaua vltima. ¶ Quod verò adiicitur, corporis continẽtis, prohibet ne ſuperficies exterior vel conuexa primi cœli dicatur eius locus. Primum, id eſt, immediatum, excludit ſubſtantialem partem extremam ipſius corporis, ſimul accipiendo ſuperficiem concauam. Huiuſmodi enim pars extrema locantis corporis, tam & ſi aliquando locus dicatur vulgari conſuetudine, quemadmodum pera locus dicitur pecuniæ eius quæ ineſt, propriè tamen non dicitur locus: cum locus ſit accidens, & ſuperficies. ¶ Excluditur autem huiuſmodi pars corporis à definitione loci (vt dicere cœperamus) quia non eſt prima, id eſt, immediata ſecundum ſe locato. ita vt ſimul ſit cum ſuperficie vltima & cõuexa corporis contenti. Semper enim locus qui eſt ſuperficies concaua continentis, eſt ſimul cum ſuperficie conuexa corporis immediate contenti: quemadmodum ſuperficies concaua cœli martis, & conuexa cœli ſolis: rurſúmque ſuperficies concaua cœli ſolis, & conuexa cœli veneris: atque ita in aliis. Particula primum, quoque dici poteſt idem quod ſuo locato vni, adæquatum, & ita ſoli proprio loco conuenit. Ex quibus patet, materiam non eſſe locũ formæ, cum materia ſuperficies nulla ſit: imò verò formam nullum locum habere, niſi per accidens, cum per ſe quantitatem ſuperficiei (ſecundum quam res in loco continetur) non habeat. Formæ enim tam ſubſtantiales quàm accidentales, non ſunt in loco, niſi per accidens, ratione ſubiecti vel compoſiti cui inſunt.

CAP. X.

¶ De loco proprio & communi, & loci proprietatibus.

Diuiditur autem locus, in proprium & communem.

Locus proprius & cõmunis.

Locus proprius alicui locato dicitur, quanto cuilibet parti loci reſpõdet aliquid ipſius locati.

Vt locus igni proprius, eſt extremum cœli lunaris: & vnicuique rei, locus eius adæquatus, proprius eſt.

Locus cõmunis eſt, quando aliquæ partes loci ſunt, quibus ipſius certi locati nulla pars earum reſpondet.

Vt tota ſuperficies templi, eſt locus communis ſingulorum hominũ: & concauum lunę, omnium mixtorũ eſt locus cõmunis. In cõparatione tamen ad ſuperficiem extremam aëris totius, quo impletur continentia templi, dicitur locus proprius & adæquatus: ſimiliter & concauum lunæ, in comparatione ad ſuperficiem ignis immediatę adhęrẽtis, dicitur locus proprius ipſius ignis. Ad maiorẽ notitiã loci, eiuſdẽmque naturę, ponit Ariſtoteles proprietates quaſdam: quæ illi veluti per ſe notæ conuenire conceduntur. quæ ſunt numero quatuor.

Prima eſt. Locus continet id cuius, & nihil eſt ipſius rei.

Quorũ verborũ hic eſt ſenſus. loc⁹ cõtinet locatũ, & nihil eſt ipſi rei locatę, intrĩſece inhęrẽs neq; vt pars, neque vt accidẽs.

Secunda eſt. primus locus, neque minor eſt, neque maior.

Id eſt, locus proprius eſt æqualis ſuo locato, quantum ad ſuperficiem conuexam ipſius corporis loco contenti.

Tertia eſt. locus non relinquitur ab vnoquoque, & ſeparabilis eſt.

Id eſt locus nunquam omni locato priuatur, ita vt ſine corpore contento maneat: & eſt à locato ſuo ſeparabilis, ita v

ſucceſsiue alia & alia corpora contineat.

Quarta eſt. omnis locus differentias has habet, ſupra inquã ac infra. & corporum vnumquodque, proprios ad locos ſuapte natura fertur, ſurſum aut deorſum pergendo: & in eiſdẽ manet.

Id eſt, omnis locus eſt ſurſum aut deorſum: & omnia corpora generabilia & corruptibilia (cœli enim non mouẽtur niſi circulariter) ad ſuũ proprium locum naturalẽ ſurſum aut deorſum moueri nata ſunt. & in eiſdem quieſcere, & cõſeruari.

CAP. XI.

¶De loco naturali & violento.

Locus naturalis & violentus.

Ocus autẽ naturalis dicitur alicui, q̃ à natura rei eſt determinatus & aſsignatus, in quo bene eſt ei, & conſeruari nata eſt: ad quẽ proinde naturali deſyderio ſemper ſollicitat, ita vt quoties extra eũ eſſe contingat, violente quieſcat. Sic igni locus naturalis eſt, ſub cœli immediato cõcauo: aeri, ſub igne: aquę, ſub aere: terrę, ſub aqua. Naturali enim diſpoſitione atque ordinatione, id quod eſt omniũ leuiſſimũ, ſummũ ſibi vendicat locũ: queẽadmodũ id quod eſt grauiſsimũ, locũ requirit omniũ infimũ. Mixtis vero corporibus, locus eſt naturalis, ſecundũ cõditionẽ eius elementi quod dominatur in eorũ cõplexionibus. Locus autem violẽtus eſt, in quo rei non eſt bene, & à quo dum poteſt, recedere nititur.

CAP. XII.

¶Quare res ſuum appetent locum naturalem, & quæ ſit huius deſyderij cauſa.

Queſtiõ de natura li deſyderio rerum naturaliũ ad ſua loca naturalia.

Volentes autem quænam cauſa ſit motus huius rerũ naturalium ad ſua naturalia loca perquirere, de terra quæſtionem proponimus, ob quid ſiue cuius commodi aut vtilitatis gratia, extra locum naturalem poſita, deorſum feſtinet, & nõ impedita ſemper cadat. Et quidẽ ſi de partibus terrę loquimur, ſatis conſtat, illis eſſe melius in totius terræ globo q̃ in aere aut ſub luna. Verum reſpicientes totum globum terræ, quærimus, in quo male erit toti terrę,

ſi poni intelligatur in aere,non ſuper neque intra aquas. An ab aquis aliquid ſuſcipit terra, quo melius ſeruetur? Quod eſt igitur hoc deſyderium, vt deſyderet tota terra aerem relinquere, & ad aquas pergere, cum nihil videatur aqua illi donare vnde ſeruetur, præ aere in quo ipſum ſuſpenſum imaginamur? ❡ Hanc autem quæſtionem (omiſsis diuerſis diuerſorum ſententiis, quas ſuper hac re ſunt commentati) ita nos diſſoluendam putamus, dicentes totum vniuerſum ab optimo ordinatiſsimóque conditore fuiſſe conditum ſub certo numero, pondere, & menſura, in quo omnia creata quaſi veſtigium in ſe ferunt benedictæ ſummæque trinitatis, atque in his ſicut creata ſunt, ita in eiſdem conſeruari atque gubernari. Quoniam igitur dixit igni, vt ſub luna acciperet primum locum, aeri ſecundum dedit, tertium aquæ, quartum
Gen.1. terræ: quoniam dixit piſcibus vt in aquis locum ſumerent, volatilia iuſsit eleuari altius in aere, metallis quoniam terræ viſcera deputauit, oleum ſuper aquem poſuit: ex hoc Dei mādato formæ rerum (quæ operatrices ſæpius dictę ſunt omniū operationum rebus conuenientium) inceſſanti conatu ad hoc tendunt, vt illic res ſint, vbi à Deo creatore ſuo locum acceperunt: non tam ratione ſui commodi, quàm ratione diuini præcepti aut conſtituti perficiendi. ❡ Sicut enim voluntarius homo voluntarie mouet ſe ad Dei implendum mandatum: ita res naturales à ſuis formis per Deum aguntur naturaliter, ad implendam ſanctiſsimam ipſius voluntatem. Omnia ſiquidem ingenuo conatu ſeruiunt & obediunt ei.
Pſal.118. Ipſe præceptum eis ponit, & illa non prætereunt. Aſcenden-
Pſal. 148. tes enim montes & deſcendentes in loco præſtituta campi, ter
Pſal.103. minum quem præpoſuit Deus non tranſgrediuntur, neque conuertuntur operire terram. cuius etiam verbo congregatæ ſunt velut in vtre aquæ maris, poſitæ in theſauris abyſsi. ❡ Igitur non eſt arbitrandum, res naturales locum quærere
Pſal.32. naturalem ob ſua commoda, tanquam à locante corpore quippiam recipiant, ſed ob dei potiſsimum benedictam voluntatem adimplendam, illic ſibi melius eſſe exiſtimant, vbi Deus eo magis vult locari. Qua in re vtinam naturalia agentia ſequantur creaturæ rationales, vt ea ſemper magis exoptent, quæ ſui creatoris voluntati magis ſunt placita.

CAP. XIII.

¶Quomodo ſecundum quantitatem res naturales locum oc cupent,& de impoſsibilitate penetrationis dimenſionum.

A D loci autem perfectam conſyderationem exigitur, vt de occupatione quoque & replentia aliquid dica mus:quoniam loco conuenit, occupari atque repleri. Eſt ergo attendendum quod ſicut color rebus natura datur vt per ipſum res exiſtant coloratæ, vnde conſequitur, vt ſint etiam viſibiles: ita data eſt rebus quantitas, vt ſecundum ipſam ſint res quantæ primum, ex quo deinde conſequitur diuiſibilitas. Sicut enim quæque res quanta eſt, ſic eſt diuiſibilis: nempe ſi per ſe quanta, per ſe erit diuiſibilis: ſi per ſe accidens, ratione coextenſionis, per accidens erit diuiſibilis tantum: & quod longitudine vel latitudine quantum,ſic ſolum eſt diuiſibile. ¶Super hæc tamen ſuperficies rebus cõ ueniunt, vt contineant inuicem & contineantur: corporea quoque quantitas vel corpulentia, vt res ſecundum eam occupare poſsint atque replere. Nam & lineæ ſimul in ſe inuicem eſſe poſſunt & ſuperficies. Quippe ſuperficies concaua continentis corporis, & ſuperficies conuexa contenti, ſemper ſunt ſimul in inuicem Sola corpulentia ſic ſuum ſibi locum occupat, vt aliam corpulentiam ſimul eodem in loco nequaquam admittat. Atque hoc videlicet eſt occupare, ſic implere locum, vt ſimul ab alia corpulentia impleri non poſſit niſi dum illo cedente aliud adueniat. ¶Hoc autem ſi contingeret,nempe duas corpulentias ſimul eundem locum adæquate replere, penetrationem diceremus fieri dimenſionum, dimenſionum(inquam)corporearum:quam ſic abhorret natura,& damnant Philoſophi, æque conſtanter atque vacui po ſitionem.In vtroque enim horum peccatũ in naturam admittit,qui vel vacui vacuitatem,vel penetrationem dimenſionum corporearum quomodocunque conſtituit.Vtrumque ſiquidẽ extremum falſum eſt, & ſecundum naturam impoſsibile.Me dia autem veritas eſt, omnem locũ ab aliqua corpulentia occupari, vt nihil ſit vacuũ:& eadem cedente vel expulſa ſuccedere aliam.vt non habeatur corporearum penetratio dimenſionum.Cæterum,de dimenſionibus longitudinis & latitudinis, vt iam diximus, nullum eſt inconueniens, eas ſimul eſſe aut ſe penetrare.

Penetratio dimenſionum,& vacuũ æq; ſũt impoſſibilia.

CAP. XIIII.

¶Quomodo in loco eſſe intelliguntur, quæ quantitatem non habent.

Quomodo igitur in loco ſunt, quæ tactui patent, clarum eſt omnibus. Ea vero quæ nõ ſunt quanta, quomodo in loco eſſe poſsint, aut debeant, intellectu videtur difficilius: præcipue quòd dixerimus in hoc datam eſſe rebus quantitatem, vt locum occupent, & contineantur à loco. ¶Qua in re eſt aduertendum, tribus modis aliqua eſſe in loco. Primo quidem, vt circunſcribente, ad eum modum quo cœlum inferius eſt in ſuperficie concaua ſuperioris cœli, & quælibet res corporalis à ſuo loco circunſcribitur, quia eius vna pars huic parti, altera alteri reſpondet. ¶Secundo definitiue, quando res loco non circunſcribitur, ita vt diuerſæ partes locati diuerſis partibus loci reſpondeant: ſecundum tamen certum quendam terminum in eo includitur, vt non ſit extra ipſum. Sic animal rationalis eſt definitiue in corpore, & angeli in loco. Vno tamen gradu ſuperant angeli animam rationalem: quoniam anima non longiorem habet locum, quàm ſit ipſius corporis quantitas. Angelus vero longiorem & ampliorem, quàm etiam corpus quod interdum aſſumit. ¶Tertio autem modo longe diuerſo à prioribus, Deus eſt in loco, non vtique circunſcriptus iuxta partium dimenſionem correſpondentium. Non definitus etiam neque certis cenclufus limitibus, ſed ſuperexcedenter: quia cũ omnem locum repleat, non tamen ſuo loco conguſtatur, ſed in infinitum pertranſit immenſus. ¶In primo gradu ſunt primum omnia corpora, & deinde omnia accidentia corporalia, quæ ſunt materiæ coextenſa, imo & formæ ſubſtãtiales omnes, præter rationalem animam quæ ſola non coextenditur materiæ. Sicut autem dicitur anima rationalis eſſe in corpore quia ipſum viuificat (ita vt in rarefacto membro non ſit vt in loco, quod non viuificat) ſic dicuntur ſubſtantiæ ſpirituales non quantitate corporea eſſe in loco, ſed magis ſecundum virtutem & poteſtatem. Quouſque enim earũ virtus funditur & efficatia, eatenus locus eis eſt aſsignandus. Et quæ ſic ſunt in loco, poti⁹ cõtinere quàm cõtineri ſunt dicenda. Illa autem quæ primo modo, contineri ſimpliciter loco, non ipſum continere dicuntur. Atque hinc eſt, quod

Trib⁹ modis res ſũt in loco.

deus omnipotens cum in omnibus exiſtat, nullo tamen continetur, ſed magis ipſe continet omnia omnibus inexiſtens: vt verum ſit & indubitatum quod per Prophetam dicitur, Cœlum & terram ego impleo dicit dominus omnipotens.

CAP. XV.

¶De occupatione & replentia, & de variis replendi modis.

OMne autem quod occupat, occupando replet. At non cõtra ſit verſio. Multa enim fœliciſsime replẽt, quæ non occupant. Spiritualia enim & non quanta replent ſua loca, ſed non occupant: quoniam alia non excludunt, nec ipſa quidem corpora. Replere enim occupando, imperfectiſsimus eſt replendi modus. Quæ res vt clarius intelligatur, ponendi ſunt aliquot replentium modi. ¶Primus eſt corporum, quæ corpulenta ſunt, & locum quem replent ſimul ab alio non permittunt repleri. Et hæc quia occupando quodammodo impediunt pleniorem replentiam, dum alia non admittunt, iccirco imperfecte replent.

¶Secundus eſt gradus rerum quæ per ſe quanta non ſunt, ſed per accidens ſunt coextenſa quantitati. Vt formæ corporales, & accidentia cætera corporalia. Horum cum ſint plurima ſimul, conſtat ipſa fœlicius quàm priora replere, quoniam ſe mutuo non impediunt, nec obſtat alterum alteri.

¶Tertius modus eſt, quo anima rationalis replet materiam vel corpus proprium, dum in ipſo eſt. Quæ profecto excellentius replet aliis formis, quoniam ſingulas corporis partes tota replet. Cæteræ vero, habent partes ſuas partibus corporis reſpondentes.

¶Quartus gradus eſt animæ ſeparatæ & ſpiritualium ſubſtantiarum, quæ poſitam excedunt animam in corpore, eo quod ſit quodammodo quanta, quanuis non coextenſa corpori. Nam finitur eius vis & replentia, quantitate corporis in quo hoſpitatur. Non ſic eſt dum ſeparata per ſe exiſtit, neque in ſpiritibus, qui nullos terminos ſecum deferunt. Quoniam tamen horum replentia alicubi finem capit, nimirum vbi deſinit præſentia virtutis eorum, ideo non optime replent. ¶Supremus gradus eſt eius quod replet abſque termino, & proprio & alieno, cuius virtus non poteſt vſquam

aliquando finem capere, cuius tota virtus ſimiliter toti præſto eſt loco,& ſingulis partibus: quod proinde ſumere replet, & omnia replet intime atque penitiſsime,vt nihil nō cōtineat in ſeſe, imo vero vt ipſum ſemper contineat & concludat in ſe omnia, & à nullo concludatur. Ipſum eſt vnicum ens ſummum primum bonum, deus verus & vnus, cui eſt honor ſoli & omnis gloria nunc,in æternum & vltra. Amen.

CAP. XVI.

¶De vacuo & eius deſcriptione.

Tota hæc materia vacui ab Ariſt. tractatur diligenter.4 lib. phyſi.

POſt loci autem conſiderationem congruo ordine ſubiungi debet, vacui determinatio. Eſt enim vacuum loco oppoſitum, & oppoſitorum ſemper recte iuxta ponitur determinatio. Vacuum ergo antiqui varijs modis aſsignabant. Quidam arbitrati ſunt, extra cœlum eſſe quoddam infinitum vacuum. Alij dixerunt vacuum corporibus immerſum,propter augmentationem ſeruandam & diminutionem. Prima rudis eſt opinio. Secunda, in iis quæ de generatione conſcribemus (ſi ſic erit voluntas domini) refelletur. ¶Secundum autem veritatem, omnino nullum debet poni vacuum. Proinde definitionem non habet, qua rei natura explicaretur. Quod enim neque eſt neque eſſe poteſt,definiri nequit, tali vtique definitione, quæ rei explicaret naturam. Cæterum nominis,definitione vel interpretatione,ſic definitur.

Definitio vacui.

Vacuum eſt locus ſi corpore careat.

Id eſt, vacuum dicitur ſuperficies concaua, nullum corpus continens aut in ſe concludens. Vt ſi concauo lunæ permanente, deus deſtruat omnem ſubſtantiam elementorum,ad nihilum redigendo, eſſet concauum lunæ vacuum: & pera ſine aliud quodlibet continens, ſi non impleret eius continētiam aer, neque aliud quippiam, ſed intelligatur prorſus nihil in illa ſuperficie contineri, eſſet locus eiuſmodi vacuus. In præcedente autem definitione, cum vacuum dicitur locus corpore priuatus, aduertendum eſt, locum non accipi proprie. Nam ſic falſum eſſet vacuum eſſe locum,cum ſit vacui & loci proprie accepi repugnantia: ſed locus pro ſuper-

ficie ipſa qualibet concaua accipitur, qui potens eſt per ſuam continentiam locare aliquid, etiam ſi actu nullum habeat locatum. Quomodo enim locum intelligimus ſuperficiem continentem ita vacuum, ſuperficiem continere potentem, id eſt, concauam, ſed nihil actu continentem, intelligimus.

CAP. XVII.

¶ Vacuum iuxta naturam non poſſe exiſtere, pluribus probatur experientiis.

Q Vanquam autem vulgato ſermone, loca vel vaſa dicere ſoleant homines vacua, in quibus tantum aer ineſt aut ventus, nullum tamen ſecundum veritatem poteſt in natura vacuum inueniri. Nullus eſt enim quantumlibet paruus locus, qui corpore careat cõtento. Atque ad hoc vniuerſæ creaturæ naturaliter laborant, etiam cum ſuæ propriæ naturæ quodam diſpendio, atque velut nocumento, vt nullo modo permittant vacuum fieri: facientes & quæ contra naturam propriam videntur ſponte ſua, & quæ ſecundum naturam ſunt propriam, dimittentes. ¶ Nam ad impediendum vacuum, leuia deorſum mouentur. Vt dum foditur puteus profundiſsimus, etiam vſque ad terræ medium, ſequitur aer, vt impediat vacui poſitionem. Aquam inſuper contingit prædicta ratione, ſurſum aſcendere, & deorſum nihil impeditam non deſcendere, à fluxu ceſſare, omni etiam remoto obſtaculo. ¶ Ad probandum autem quod natura abhorreat poſitionem vacui, plura adduci poſſunt experimenta. Primũ enim, aqua in vaſe non congelabitur, etiam in frigidiſsimo loco, ſi ſit ita obſtructum, vt nullus omnino poſſet aer ingredi: quod ſi cogatur congelari, vas dirumpetur. Si enim fieret cõgelatio, & nullus ingrederetur aer, oporteret eſſe vacuum: quoniam in congelatione conſtringitur aqua, & aliquid loci prioris neceſſe eſt ipſam relinquere, quem oportet ſuppleri per aduentum aeris. Loquimur autem de vaſe pleno aqua. Nam vbi aliquid aeris eſt, poterit aer propter vacui impeditionem ſubtilior effici atque rareſcere, vt modica fiat aquæ congelatio ſine nocumento vitri. ¶ Rurſum, ſume clepſydram qua irrigatur hortus, ſi ſupraponas pollicem illi foramini quod in ſummo eſt, non egredietur aqua, niſi forte mo-

Experientiæ, quibus monſtrãtur, non poſſe vacuum exiſtere.

dicisſime per maiora ſubt⁹ foramina, vt ſimul poſsit aliquid aeris introire. ¶ Iterum ſume vas pleniſsimum vino, aqua, oleo, obſtructum penitus deſuper, non fluit liquor etiam patefacto tranſitu, niſi deſuper aeri aditus itidem præbeatur. Præterea, in fontibus idipſum perſpicuum eſt, in quibus continuo fluxu aqua ſurſum agitatur, ne vacuum alicubi in canalib⁹ relinquatur: quod ad oculum clariſsime patet, ſi duo ſtramina perpendiculariter coniungantur. Sic enim plærunque & ſupra domorũ faſtigia ſcandit aqua, ne vacui hiatum aeris attractu, non ſubſequente aqua, contingat euenire. Quæ etiam patent in attractu vini per ſtramineum culmũ, abſque quo nec duplo fortiore tractu quicquam conſequeretur. ¶ Poſtremo follis vndique concluſus non poterit lateribus diſtendi, quantumuis labores illud efficere, niſi diſrumpatur, vt habeat aer ingreſſum. Igitur certiſsimum eſt experientiis, vacuum naturaliter non poſſe exiſtere: quoniam ſic vniuerſa rerum natura abhorret à vacuo, atque præcauet, vt grauia ſurſum, leuia deorſum moueantur: vt non ſit vſquam vel minimus hiatus, aut diſcontinuitas vniuerſi.

CAP. XVIII.

¶ Quod motus iſti qui contra naturam videntur, ſint ſecundum naturam.

IN quo contuendus eſt ordo vniuerſæ creaturæ pulcherrimus, & mira atque benigniſſima dei circa creaturarum impulſus diſpenſatio. Deus ſiquidem optimus naturæ inſtitutor, & prouidiſsim⁹ director, ſicuti rebus ſingulis inſtinctus donauit particulares, quibus ſingula creata ſuas perfectiones peculiariter ſibi conuenientibus motibus quærunt, atque congruis operationibus operantur: ita vnum dedit omnibus deſiderium, vt ſuper omnia totius vniuerſi quærant perfectionem, idque (ſi opus erit) etiam ſuo detrimento: ob quam naturalem inclinationem, aperte videmus & aerem naturaliter deſcendere, & aquam ſurſum ſcandere, eámque nullo impedimento detentam, tamen permanere ſurſum. ¶ Quæ omnia à formis rerum naturalibus, ſecundum illam generalem inclinationem fieri naturaliter creduntur. Quanquam enim motus ille grauium ſurſum & leuium deor

ſum repugnet materiæ & formæ rerum,ſecundum ſuas particulares inclinationes quas habent,conueniens tamen eſt naturæ & formæ,propter vacui impeditionem, ſecundum generalem quam habet ad perfectionem totius vniuerſi inclinationem.Vnde ſi ab his motibus detinerentur ,grauia deorſum violenter permanerent , & leuia ſurſum. Generalis quippe inclinatio & vniuerſalis,non immerito præponderat particulari inclinationi.¶Quem conatum ſi homo velit intueri,non ſuam quæret voluntatem ſupremæ vnquam, imo nec ſuperiori vlli voluntati anteponere:ſiétque vt facile dicat(iuxta ſaluatoris exemplum)Non mea voluntas, ſed tua fiat:non quod ego volo,nec quod mihi bonum videtur, ac placitum, ſed quod tu ordinator & legiſlator domine deus noſter decreueris, id ſuper omnia volo ego quoque habere placitum & gratum. Nota attente. Lucæ.22. Matt.26.

CAP. XIX.

¶De tempore & eius definitione.

Abſoluta nunc motus,infiniti,loci,atque vacui determinatione,ſupereſt poſtremo loco,vt de tempore ſuo ordine pertractemus,eiúſque naturam quantum poterimus explicemus.Tempus itaque definit Ariſtoteles hoc modo.

Tempus eſt numerus motus, per ipſum prius poſteriusve.

Quibus verbis ſignatur, tempus eſſe quantitatem continuam & menſurã,qua motus numeratur, id eſt menſuratur ſecundum partes ſucceſsionis.Menſuramus enim motus durationem,dum dicimus cum tot horis,vel annis, vel menſibus vel ſæculis duraſſe.Nam motus quantus,per ſe non eſt,neque cõtinuus,niſi ratione temporis.¶Quanquam autem motus duplices habeat partes,ſcilicet ſecundum extenſionem mobilis, & ſecundũ ſucceſsionẽ:ſolæ tamẽ illæ quæ ſumũtur ſecundũ prius & poſterius,menſurãtur tẽpore,nõ illæ quæ ſecundum extenſionẽ ſubiectã accipiuntur:Nã hæ potius ſecundum extenſionẽ permanentis quantitatis,menſurantur. Atque ideo dicitur tempus numerare vel mẽſurare motũ ſecundũ partes nõ quaſlibet,ſed eas quæ ſumũtur ſecũdũ prius atq; poſteri' Definitio Ariſt.temporis.

CAP. XXI.

¶ An eſſentiale ſit hoc tēpori, quod mēſura eſt primi mobilis.

Notandum verò, non eſſe hoc tempori eſſentiale, vt huius ſit primi mobilis quod nunc eſt primum mobile. Si enim Deus faceret aliud cœlum mobile vniuerſalius atque menſuram generaliorem, aut aliud mobile prius iſto cœlo quod nunc eſt primum mobile, iam tempus non eſſet amplius in hoc cœlo quod nunc eſt primum mobile, ſed numerus illius alterius primi motus eſſet tempus: & cuius ante erat tempus menſura intrinſeca, iam fieret menſura extrinſeca. Tempus enim vocamus menſuram primam & vniuerſaliſsimam, & accipimus ſecundum motum primum & vniuerſaliſsimum. Vnumquodque enim menſuratur, primo ſui generis. ¶ Ex quo vlterius conſequi videtur ſi nullum aliud eſſet mobile niſi rota figuli, iam menſuram motus illius fore tempus, ita verè ſicut nūc tempus dicitur eſſe primi cœli moti. Eſſet enim (illa facta hypotheſi) primi motus numerus, quo oportet omnia menſurari. ¶ Item quod ante motum cœli fuit tempus, in mutatione angelicarum cogitationum & volitionum, prout ſecundum prius & poſterius ſumuntur: non ſecundum eas quæ ſimul erant, in diuerſis, vel in eodem. ¶ Concluditur præterea, quod quemlibet motum conſequitur aliqua menſura temporis, & quantitas ſucceſsiua eiuſdem generis, cuius eſt tempus nunc primi cœli moti. Quæ tamen omnia non dicuntur tempora. Neque enim niſi vnum dicimus tempus: propterea quod tempus ſignificat menſuram talem, quæ ſit vniuerſalis & generalis omnium motuum. Similiter quoque de æuiternis dicendum erit.

CAP. XXII.

¶ De triplici menſura, tempore, æuiternitate, & æternitate, & de earum differentia.

Triplicem verò inuenimus (partim naturali eruditione partim diuina illuminatione) durationis menſuram. Illud enim eſſe quod tranſmutationi non ſubiacet, neque etiam tranſmutationem patitur ſecum (cuiuſmodi eſt ſolum eſſe Dei) eſt æternum, imo ipſa æternitas. ¶ Illud verò eſſe quod eſt intranſmutabile ſecundum ſe, compatiens tamen tranſmutationem aliquam, ſiue ſecundum locum, vt cœleſtia corpora, ſiue ſecundum affectiones, vt angelicæ ſubſtan- Aeternitas.

tiæ,eſt æuiternum id eſt, menſuratur æuo quod eſt menſura deficiens ab æternitate,quia non eſt menſurati penitus immu tabilis,ſicut æternitas excedens verò & ſuperans nobilitate temporis menſura, quoniam menſurat rem ſecundum id in quo eſt intranſmutabilis,tempus verò menſurat rem ſecundum id in quo eſt mutabilis. Vnde cœli & ſpiritus, ſecundum ſuum eſſe ſunt æuiterni,& eſſe eorum menſuratur æuo, temporaliter tamen cœli mouentur,& angeli temporaliter temporalia intelligunt. ¶ Et quia tam vicinum eſt æuum æternitati,ideo æuiterna dicuntur quodam modo (hoc eſt participatione) æterna,quantum ad ea ſecundum quæ ſunt intráſmutabilia. Vnde dicuntur cœli ſtare in æternum, & angeli ſecundum cognitionem diuini verbi in qua ſunt confirmati dicuntur viuere æternaliter,& ſpirituum damnatio atque ignis dicuntur æterna.Solus tamen Deus, per ſe ac proprie dici debet æternus.Cætera autem,participatione ſolum æterna ſunt propriéque euiterna nuncupanda. ¶ Inſuper attendenda eſt in tribus his menſuris etiam iſta diſtinctio, & quidem vt precipua:quoniam tempus non totum ſimul eſt,ſed eſt in continua partium ſucceſsione. Aeuiternitas verò & æternitas, totæ ſimul ſunt,neſcientes ſucceſsionem. In hoc tamen æuiternitatem ſuperat æternitas, quod nec ſucceſsionem aliquam compatitur ſecum,cum æuiternitas pariter ſucceſsionem per mittat. Atque hæc ſane eſt menſurarum diſtinctio atque ſeparatio. ¶ Menſurata verò ſic ab inuicem diſtinguuntur, quoniam temporalia principium habent & finem in tempore. Aeternum autem,nec principium nec finem ſui poteſt habere. Aeuiternum autem,alterum habere poteſt, vt cœli & angeli,principium habent,finem autem non habebunt. Quare ſi poneretur motus fuiſſe ab æterno,totus quidem motus non eſſet temporalis,ſed quælibet circulatio aſsignata eſſet temporalis. ¶ Porrò de æternitate conſtat non niſi vnicam eſſe, & ab ipſo Deo non diſtingui menſuram:ſicut nec ipſum eſſe diuinum: quod æternitas menſurat,à deo diſtinguitur. Aeuum tamen diſtinguitur ab æuiterno,quoniam eſſe creaturæ omnis,ab ipſo ente diſtinguitur:quod de tempore in ordine ad rem temporalem etiam apertius eſt atque manifeſtius.

¶ Quemadmodum autem diximus, tempus eſſe numerum primi motus,& mobilis primi menſuram intrinſecam: ita ve

ſimiliter dici poteſt, vnicum eſſe æuum, quod primum æuiternum menſurat intrinſece, ſcilicet primum angelum: cætera verò extrinſece, quæcunque præter ipſum æuiterna ſunt.

CAP. XXIII.

¶ Succeſsionem impedire durationem, quomodo occupatio impedit replentiam.

Ex dictis liquet, ſucceſsionem quæ in tempore eſt & non in alijs menſuris, ſic impedire durationem rei, ſicut occupatio quantitatis, declarata eſt impedire replentiam. Nam corpus, locum aliquem occupando, impedit quo minus ab alio ſimul repleatur: ſicque impedit replentiam corpore quantitati annexa occupatio. Vnde & illa quæ longius recedunt ab occupatione, magis & perfectius replent, iis quæ magis ſunt occupationi ſubdita. Lumen enim maxime replet, quoniam replendo non impedit id quod replet, quo minus ab alio pariter repleatur. ¶ Faciamus enim (declarationis gratia) duos eſſe ſoles exaduerſo ſibi oppoſitos, alterum in oriente, alterum in occidente: & alterum quidem (vt ſit diſtinctio) luminis aurei, alterum luminis argentei æque ſplendidi: nihil dubium, quin vtriuſque ſolis lumen totum ſit repleturus aerem. Vnde illa quæ longius recedunt ab occupatione vt ſpirituales ſubſtantiæ, quæ nec extenſionem quidem admittunt, adhuc melius replent. Vnde poſſunt angeli totos illos orbes cœleſtes quos mouent replere, iuxta virtutem à domino eis datam. Et Deus qui longiſsime recedit ab occupatione, maxime ac fœliciſsime replet, iuxta illud propheticum: Cœlum & terram ego impleo dicit dominus. ¶ Ad eundem ſane modum, illa in quibus plus eſt ſucceſsionis, minorem habent durationem: quæ verò amplius recedunt à ſucceſsione, vt omnia æuiterna, magis durant temporalibus. Id verò quod in infinitum omnem ſucceſsionem effugit atque excludit, in infinitum ſuper omnia durabile eſt, totum ſuum eſſe ſimul habens & totam durationem ſuam in æternitate præſentem tenens ac poſsidens, eodem modo ſicut temporalia ſuum inſtans præſens habent. ¶ Vnde fit, vt Deo nihil niſi eſſe conueniat. Fuiſſe autem & fore, non in illo ſunt, quanquam balbuties noſtra (quæ æternitatem nequit attingere) ſic de deo vt de temporalibus ſubinde loqui ſolet,

Occupatio, impedit replentiam.

Succeſsio impedit durationem.

quod & alibi contingit, vbicunque de illo magnum quippiā loqui volumus. Quia enim de deo prout volumus, propter infirmitatem loqui non poſſumus, eiuſmodi ſermonibus nos eſt neceſſe Deo loquentes vti, quos ex noſtris rebus inuenire poſſumus. Nihil em̄ condignū illius magnificētiæ valemus exprimere, qui eſt ſuper oīa, & ante oīa inuiſibilis, ineffabilis, in ſua æternitate intrāſmutabilis ſempbenedictꝰ, Amē.

CAP. XXIIII.

De temporis proprietatibus.

Quemadmodum loco prius ſunt quædam proprietates attributæ, ita, tempori quinque ſubiiciuntur eiꝰ naturæ declaratiuæ, quarum prima eſt hæc.

Tempus quodammodo datur minimum, & quodammodo non datur.

Id eſt tempora vt ſubiacent numero, & numerantur, dantur minima, ſicut numerus minimus, vt duo tempora. non enim eſt numerus, binario minor, ſecundum partes ſucceſsiuas non datur minimum tempus, quantumuis enim paruo tempore dato, ſecundum partes proportionales (de quo prius dictum eſt) in infinitum eſt diuiſibile, quemadmodum & linea quæuis. Secunda proprietas eſt.

Tempus dicitur multum ac paucum, longum & breue, velox autem aut tardum non dicitur.

Tempus enim vt numeratur eſt paucū aut multū, vt vnum tempus, duo, tria, quatuor quinque tēpora, & ita deinceps, vt verò quantitas continua eſt, longum eſt aut breue, idque ſecundum ſucceſſus partes, ſicut quantitas continua permanens (qualia ſunt linea, ſuperficies, corpus) ſecundum extenſas partes, quod verò nec velox nec tardum ſit, probat Ariſto. quia nec numerus vllus, nec vlla quantitas continua talis dicitur. Sequitur tertia proprietas, hæc ſcilicet.

Eſt etiam idem tempus ſimul vbique.

Id eſt, idem tempus vniuerſale, numero, menſurat omnia

quæ tempore menſurabilia ſunt, vbicunque locorum fuerint, ita vt non ſit ſingulis ſuũ tempus attribuendum, quid ſit tempus vniuerſale, & quo modo ſit menſura, prius dictum eſt. Sequitur quarta.

Vt motus idem ac vnus, iterum atque iterum eſſe poteſt, ſic & tempus idem vnumque eſſe poteſt.

Hoc eſt, ſicut ſemper redit motus idem nomine cum præterito ipſius cœli, ita redit tempus idem nomine, cum præterito (exempli gratia) ſicut cœlum nunc mouetur ex oriente in occidentem, eodem modo vt heri, ita & nunc dies eſt vt heri, quia nunc mouetur ſol à primo puncto cancri, vt anno præcedente, nunc quoque ver eſt vt anno præterito. Similiter dicendum eſt de æſtate, autumno, hieme, anno, &c. Sequitur quinta proprietas, hæc.

Non ſolum tempore motum, ſed etiã tempus motu metimur.

Hoc eſt, vti duratio motus menſuratur tempore, ita & tempus motus duratione menſuratur atque cognoſcitur (exempli cauſa) colligimus motum cœli tam diu duraſſe aut tantam cœli partem circunuolutam eſſe, quia vna hora tranſit, aut dies vnus, aut menſis, aut annus. Et ediuerſo cognoſcimꝰ nos, vna, duabus, aut tribus horis ſtuduiſſe, quia cœlum huc vel illuc vſque volutum ſeu motum eſt, aut ipſe ſol. Sic de mẽſe, hebdomada, anno & quouis tempore dicendum eſt. Atque ita huic libro finem imponimus, noſtro more Pſalmo in ipſum creatorem tendentes.

FINIT LIBER QVARTVS.

PSALMVS INFINITO, INCIRCVNſcripto ęterno, & intranſmutabili domino.

D Eus quis ſimilis aſsignabitur tibi: aut quis ſtabit contra te, vt conferetur tibi?

Veniat, vt ſtet contra tuam glorioſam magnitudinẽ, veniat è cœlo, aut deſuper cœlum, de terra aſcendat aut de profundis maris.

Tu ſolus infinitus,in circunſcriptus,indefinitus credetis:& cũ feſsionis labiis affirmaris.

Omne quod creaſti Deus, finiſti pariter : ſtringens proprias quibúſque rebus eſſentias,atque operationum virtutes.

Multa quidem & magna feciſti potentiſsime Deus mirabilia tua: ſed nihil infinitum eſſentia,aut virtute, ſimile tibi.

Et quanquam benigniſsimus es creator omnium: attamẽ creaturarum tuarum nullam tibi parem conſtituiſti.

Neque verò eſt hoc de tua impotentia, inſipientia aut malitia domine Deus:qui es ſapientiſsim⁹, optimus, & ſuauiſsim⁹.

Omnia quæcunque voluit Deus noſter, fecit in cœlo & in terra,& in maris nouiſsimis.

Gloriam tamen ſuam ſibi ſeruauit : nec alteri totam eandem tradere aut volet aliquando,aut poterit.

O quam es dilectus domine : & quam amabilis, plenitudo vniuerſæ bonitatis.

Si ſic pulchra ſunt nobis atque ſuauia,quę finita ſunt ſi ſic nos parua miramur.

Tu,qui es ſuper omnia infinita pulchritudo,infinita gloria atque ſuauitas:ô quam es ſuper omnia mirabilis, & ſuper cuncta deſyderabilis.

Spacioſi ſunt cœlorum orbes, & ampli in omni dimenſione ſua:&quaſi infinita nobis ſtellarum multitudo æſtimatur.

Tu verò menſuras altitudinem cœli: & ſtellarum multitudinem tu numeras.

Singulis tu nomina vocas:ſingulis ſingulas diſpenſaſti virtutes ab initio.

Stant hæc omnia, & quæ ſub ipſis ſunt : legem quam tu deſcripſiſti eis conſeruantia,in ſolicitudine ſempiterna.

Tu autem nullo concluſus loco nec orientis initium, nec occidentis terminũ admittẽs,in infinitũ pertranſis immẽſior.

Omnem imples locum omnibus intimus,omnibus præſentiſſimus,omnibus penitiſsimus.

Sic neque à tempore initium vt eſſes ſumpſiſti: nec finem tibi imponet temporis finis.

Super omne tempus æternitas tua,æterne Deus : omne tempus includens, ſicut includitur punctulum in cœli magnitudine.

Tibi præteritum omne & futurum,pręſens coram eſt abſque

vllo fluxu : ſicuti nobis adſunt ſola præſentia.

Nil tibi præteritum in obliuionem veniet, fluxu durationis tuæ: neque futurum aliquid eſt ante te abſconditum.

Quæ præterita ſunt atque futura, ſimul omnia nuda ſunt & aperta oculis tuis: qui contueris abyſſos, & intima terræ viſcera illuminas.

Ergo Domine Deus, quis alius ſic aptus atque cõueniens: qui accipiat iudicium ſuper filios hominum, aut ſpirituales nequitias.

Lætentur gentes, exultent pauperes: in Deo ſaluatore ſuo adueniente in iudicium, pro manſuetis terræ.

Non iuxta erroneam viſionem oculorũ arguet: neque iuxta aurium fallacem auditum iudicabit iudicia.

Teſtis eſt ipſe omnium quæ facta ſunt ab initio: quoniam in cunctis præſens omnia nouit omnia conſpicit, omnia memoria firmiſsima tenet.

Timete gentes Deum excelſum: & in magna humilitate ſemper ſeruite illi.

Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio & nunc, & ſemper: & in ſęcula ſæculorum Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER QVINTVS

CONSIDERATIONIS PHYSICAE de generatione & corruptione rerũ naturaliũ.

PRAEFATIO.

Dominus Deus omnipotens, pater filius, & ſpiritusſanctus, vt multitudinem ac plenitudinem ſuæ maieſtatis filiis hominum demonſtraret, horum viſibilium quædam fecit nulli obnoxia corruptioni, itémque generationis neſcientia propagationem. Huiuſmodi ſunt cœleſtia corpora & aſtra quæ perpetuo ſtabilia per ſeſe, generatione non multiplicantur, neque poſteritatem relinquunt.

¶Alia vero corruptioni ſubiecit, quæ proinde ſi perpetuari debeant, opus habent generatione: vt quæ in ſe perdurare non poſſunt ſempiterna multiplicatione atque propagatione ſpeciem ſuam vt minimum conſeruent. ¶Et eſt ſane opus hoc Dei, attente conſyderantibus admirabile cum continua ſit indiuiduorum corruptio, & fuerit ab initio: non defeciſſe tamen vſque modo ex his ſpeciebus aliquam, quæ ad totius vniuerſi ſunt complementum ab optimo conditore deſtinatæ: neque in poſterum aliquando defecturam, vſque dũ ipſe iubeat, cuius verbo primum inſtituta ſunt omnia.

¶Rurſum, inter hæc, quædam ſimplicia elementa creauit, quædam vero imo plurima ex his commiſcuit. Quæ omnia ſi ſobriè fuerint cognita, quo ordine, quibúſve fiant rationibus, credo non parũ diuinæ magnificentiæ gloriam ex eis manifeſtandã. Volumus ergo ſequentis libri proceſſu, de harum rerum generationibus & corruptionibus, latius aliquãtulum ad omnipotentis gloriam pertractare.

CAP. I.

¶Quomodo generatio & corruptio ab alijs motus ſpecieb⁹ diſtinguantur.

PRimum quidem indubitatum eſt, generationem & corruptionem motus eſſe ſpecies. Vnde ad earũ plenius cognoſcendam naturam, expediens fuerit ante omnia, duas has ſpecies ab aliis quæ ex æquo ſub motu locantur, diſtinguere: augmentatione dico, diminutione, alteratione, ac loci mutatione. ¶Itaque (omiſsis variis veterum ſententiis) ſic breuiter ſpecies motus veniũt ſeparandæ. Quoniam generatio eſt, quę nullo ſubiecto ſenſibili (Hoc eſt, nulla completa ſubſtantia) eodem permanente ante & poſt, rem ſecundum formam ſubſtantialem nouam conſtituit. Vt cum ex aqua fit aer, & ex ligno ignis, nulla completa res eadem manet ante & poſt, ſed per generationem noua res & noua acquiritur ſubſtantia, ſcilicet aer & ignis. ¶Dicitur autem ſubſtantiam complẽtam nullam permanere eandem, ob materiam, quæ eadem penitus manet ante & poſt: verum ipſa non eſt completa ſubſtantia, ſed ſubſtantia tantum potentia eſt, & incompleta ſubſtãtiæque pars altera, magis quàm ipſa ſubſtantia. ¶Alteratio autem proprie dicta, ſubiecto ſenſibili (quod eſt ſubſtantia completa) eodem permanente ante

Differentia generationis ab alteratiõe ex Ariſt. li. 1. de generatione.

& poſt,rem tantum ſecundum qualitates variat & alterat. Nā ante & poſt calefactionē, idē homo permanet ſecundū ſubſtātiá,ſed de frigore tranſit in calorē. ¶ Augmentatio vero & diminutio differūt à prædictis,primū quidē ex termino ad quē ſunt:quoniā hæ ad quantitatē, illæ vero ad ſubſtantiā tēdunt, aut qualitatem. ¶ Secundo,etiá differunt ex modo tranſmutationis.In generatione enim & corruptione,non manet eadem ſubſtantia ante & poſt.In augmentatione vero & diminutione,ſalua eadem ſubſtantia, ſola variatur quantitas.In alteratione res eadē ſubſtantialiter manens locū non neceſſario mutat.In augmentatione autem & diminutione, ſubſtantia eadē manens nunc maiorem, nunc minorem neceſſario occupat locum.De quibus omnibus ſic generaliter prælibatis,per ordinem erit dicendum latius, ſingula particularius tractando. Colligitur ex verbis Ariſto.hæc generationis definitio.

Generatio eſt cum totum mutatur, nec ſenſibile quicquā vt ſubiectū idem permanet. vel hæc Generatio eſt mutatio huius totius, in hoc totū,nullo ſenſibili ſubiecto permanente eodem.

Hoc eſt, generatio ſubſtantialis eſt motus,quo mediante ex vna ſubſtantia generatur alia,ita vt nulla ſubſtantia quæ prius erat,in ipſo generato maneat.Vt patuit in hoc eodē capite.Alteratio ſecundum Ariſto.ſic definitur.

Alteratio eſt, quando ſenſibile ſubiectum permanens,in ſuis mutatur affectibus,qui aut contrarii,aut inter cōtrarios medii ſunt.

Hoc eſt,alteratio proprie dicta,eſt motus,quo mediante ſubſtantia acquirit aut perdit qualitates tertiæ ſpeciei,ipſa ſubſtantia integra permanente. Dicit autem Ariſtot.in 7. phyſicorum alterationem ſolum eſſe inter qualitates ſenſibiles.

CAP. II.

Tractantur iſta & quæ ſequũtur apud Ariſt. 1. lib. de generat

¶De augmentatione & diminutione proprie dictis.

A Vgmentatio larga ſignificatione ſolet accipi, vt ſignificet etiam eam, quæ fit per appoſitionem ſolam alterius corporis, vel per ſub ingreſſum intra partes alterius, etiam ſi id quod aduenit, non conuertatur in ſubſtantiam eius cui additur. Sic dicitur aqua augeri per terræ commixtionem, & lana per aeris intra partes ingreſſum. Aliquando autem magis proprie dicitur augmentatio, quando id quod apponitur eſt eiuſdem ſpeciei, vel fit eiuſdem ſpeciei, cum eo cui apponitur, Vt multum vini, per modicæ aquæ appoſitionem augetur: & ignis adiectione lignorum, hæ tamen non ſunt propriæ augmentationes de quibus hic loqui intendimus. ¶Nam ſecundum phyſicam conſiderationem noſtro propoſito conuenientem, proprie augmẽtatio & diminutio in ſolis viuentibus inuenitur, quę alimento vtũtur, & quod ſic augetur ſecundum omnes partes ſuas ſimiliter augetur & quod minuitur, ſecundum omnes partes ſuas ſimiliter minuitur. Quare homo præciſo pede, nõ dicitur diminutus aut decreuiſſe hoc modo, ſed potius mutilatus.

CAP. III.

¶Quæ ſit augmentationis cauſa, & eius in nutritiõe differentia.

E St autem anima vegetatiua in vegetantibus huius augmentationis & diminutionis principium, vtens pro inſtrumento calore naturali: qui in principio tantæ eſt virtutis, vt poſſit non ſolum alimentum in ſubſtãtiam vertere eius quod nutritur vel alitur, & intertenere in priori quantitate, ſed etiam potens eſt vt ſingulas partes vniformiter augmentet, maiorem quantitatem inducendo. Qui tandem calor debilitatus, & quaſi longo labore fatigatus atque confractus, ſatagit intertenere priorem quantitatem ne decidat. Poſtremo & ipſe decreſcens, nequid vltra ſubſtantiæ ſuam quantitatem intertenere: & tunc ſubſtantia decreſcit eius defectu. Nutrire tamen non deſinit, & alimentum vertere in ſubſtantiam, donec (ob nimiam impuritatem & nimis diutinam commiſtionem cum materia adueniente) caloris huius virtus opprimitur, & naturæ virtus deficit: quando neceſſe eſt ipſam ſubſtantiam deficere. Omne ſiquidem

viuens, quo ad viuit nutriri oportet: augeri, non item neque minui. Et iuxta huius caloris atque virtutis nutritiuæ qualitatem, res vel multum, vel diu, vel parum augetur vel minuitur. Patet ergo ex prædictis, alimento adueniente fieri augmentationem, ſicut & nutritionem. ¶ Differentia tamen eſt inter augmentationem & nutritionem: quoniam nutritio eſt quædam partialis generatio, nempe conuerſio nutrimenti in ſubſtantiã nutriti, atque mutatio ſecundum formã ſubſtãtialem. Augmentatio autẽ eſt, ſola maioris quãtitatis acquiſitio. Atque hoc ipſum voluit Ariſtoteles, cũ diceret, ex eodem fieri generationem, nutritionẽ, & augmentationem. Caro enim vt eſt caro, nutrit: quatenus vero eſt quanta, auget. Subſtantia enim carnis, eſt nutritionis materia: ſed quantitas augmentationis. Quatenus vero materia, nutrimenti aduenientis formã priorem perdit, & formam ſubſtantialem ſecundum ſpeciem nutriti nouam acquirit, partialis quædam eſt generatio.

Dictum Ariſto.

CAP. IIII.

¶ Quemadmodum fiat augmentatio atque diminutio.

VAna igitur patent eorum ſomnia, qui ex aliquo ſeparato putant fieri augmentationem, aut ex incorporeo. Nam illud ſi indiuiſibile fuerit & non quantum, non facit aliquid maius ſuo aduentu. Cũ indiuiſibile additũ indiuiſibili, ſiue etiã diuiſibili, non faciat maius illud cui accedit. ¶ Neque etiam per ſolã extenſionem aut rarefactionẽ fieri dicenda eſt. Aloqui nullus videtur vſus, aut vt minimũ nulla neceſsitas, adhibendi alimenti: quod tamen in hoc indu bie ſumitur, vt quod caloris actione deperditur, nutrimenti adhibitione reſtauretur. ¶ Fit igitur augmentatio (vt ante dictum eſt) ex alimento quanto adueniente: quod eſt quidẽ ante nutritionem illi quod ex ipſo nutritur & augetur diſsimile, ſed vegetãs anima caloris miniſterio aſsimilat illud ſibi, vt fiat ex eo nutritio & augmẽtatio. Sic enim fit nutritio & augmentatio ex cibo, actu quidem contrario vt fiat actio: & potentia ſimili, vt fiat conuerſio in nutriti ſubſtantiam. Contrariorum enim proprium eſt, ad inuicem agere & pati. Nec agit ſimile in ſibi ſimile. Vnde fit, vt quod augetur, ex primum diſsimili & poſtmodum aſsimilato, augeatur & nutriatur.

CAP. V.

❡Soluitur dubitatio, de modo augmentationis atque diminutionis.

Verum de ipſo hoc augmentationis ac diminutionis modo, dubitet forſan aliquis, quonam pacto fieri poſsit hæc augmentatio atque diminutio, vt non admittatur neque vacui poſitio neque dimenſionum penetratio: quorum vtrumque eſt naturæ prorſus repugnans, & omnino impoſsibile. Nam ſi augmentatio (vt modo diximus) fiat per aduentum alicuius quanti, quod intra partes eius quod augetur ſuſcipitur, in plenóne recipiatur an in vacuo? Et ſi quidem in pleno dicatur recipi, quomodo non eſt ibi dimenſionem penetratio? Si vero in vacuo dicas, admitti videtur poſitio vacui. Similiter & de diminutione quæſtio formari poteſt, dum auferetur quantum de partibus eius quod minuitur: partes illæ deſcendentes, an plenum relinquant, an vacuum. Si plenum quomodo non ergo priuſquam abſcederent erat dimenſionum penetratio? ſi vero vacuum relinquant, quomodo non admittitur vacui poſitio? ❡Huic vero dubitationi facile ſatis reſpondebimus, dicentes, alimentum adueniens in pleno ſuſcipi: pleno vtique, non per aliud cum quo ſimul penetratiue ſuſciperetur, ſed pleno ipſo alimẽto, quod ſuſcipitur. In diminutione autem partes quæ reſoluuntur, è pleno decedunt: ex pleno vtique, non alio corpore, vt ſic dimenſionum prius fuiſſe dicamus penetrationem, ſed ipſo quod ſubtrahitur. Atque hoc pacto, neque vacui poſitionem, neque dimenſionum penetrationem requirit prędicto modo poſita augmentatio vel diminutio. ❡Eſt autem ſimilis hæc quæſtio qualis fieri ſolet de motu locali: quo dũ corpus de loco in locum fertur, quæri ſimiliter poteſt, dum locum deſerit, an plenum relinquat, an vacuum: & dum in locum intrat, an in plenum an in vacuum ſuſcipiatur. Sed ex dictis facilius eſt ſolutio etiam huius quæſtionis. ❡Et quemadmodum cum in locum corpus ingreditur, partes aeris ſuſcipientis, ad ingreſſum corporis abinuicem elongantur, & veluti ſcinduntur, rurſumque egrediente corpore ſimul concluduntur, ne remaneat vacuum: ita in propoſito, dum partes alimenti adueniũt, dicendum videtur, quod partes corporis cui aduenit alimentum abinuicem (licet imperceptibili

Queſtio.

Solutio.

modo) diſtenduntur, vt id quod aduenit intra ſe ſuſcipiant. In diminutione autem dum reſoluuntur partes aliquæ, eæ quæ circumiacent mox ſe concludunt & velut conuiſcantur. Cuius rei veritatem probant, infantũ iuuenumque magis inflata, ſenũ vero & decrepitorũ cõtracta & velut cõuiſcata corpora.

CAP. VI.

Quid ſit dicendum augeri.

Illud autem dicitur augeri, quod idem manet ante & poſt augmentationem: non id quod poſt augmentationem habetur. Cibus enim adueniens, vt quantus auget. Illud vero quod ante erat & poſt manet per adiectionem partium aduenientium augetur: non hoc totum quod poſt augmentationem factam habebitur, cum huic toti nulla facta ſit quantitatis additio. Augetur enim, cui adiicitur maior quantitas. Cibus vero quantus, & partes cibi aduenientes corpori quod augetur, dicuntur augere, ſicut in alteratione ſubiectũ cui aduenit qualitas dicitur alterari. & qualitas ipſa ſubiecto adueniens alterare. Ipſum vero aggregatum ex ſubiecto & qualitate, neque alterare dicitur, neque alterari. Ariſto.

CAP. VII.

Ponuntur proprietates augmẽtationis & diminutionis ſex.

Ex prædictis vero colliguntur ſequentes hæ proprietates, ſeu conditiones augmentationis. Conditiones augmentationis ex Ariſtotele.

Prima eſt. Quod augetur, augetur adueniente aliquo corporeo: & quod minuitur, minuitur aliquo ſubtracto corporeo. Secunda. Quòd augetur, manet idem ante & poſt augmentationem. Tertia. Eius quod augetur vel minuitur, quælibet pars augetur vel minuitur. Quarta. Augmentatio & diminutio fiunt abſque poſitione vacui.

Quinta. Augmentatio & diminutiō fiunt abſque penetratione dimēſionū. Sexta eſt. Augmentatio partim fit per additionem diſsimilis, & per additionem ſimilis.

In quarum proprietatum recta intelligentia, tota vis eſt augmentationis & diminutionis collocata. ¶ Illud tamen aduertendum eſt, quod in tertia proprietate dicitur, id quod augetur ſecundum omnes ſuas partes augeri, intelligi debere non de omnibus partibus, etiam minimis & imperceptibilibus, ſed de partibus notabilis alicuius quantitatis. Quemadmodum dum infans totus augmentum ſumit, videmus omnia membra perceptibilia, à capite ad vngues vſque, proportionabiliter augeri, niſi forte in aliqua vſpiam parte praua ſit diſpoſitio, particularem membri illius augmentationē impediens. Hac enim ratione fieri poterit, vt non ęqualis fiat partium augmentatio. Vnde fieri nonnunquam videmus, vt manus habeant aliqui non æqualis longitudinis, aut pedibus inæqualibus claudicent (etiam qui à natiuitate æqualia crura acceperant) eo quod in corporis augmentatione pars altera praue diſpoſita non potuerit cum membris cæteris iuſtam accipere augmentationem.

CAP. VIII.

Ex Ariſt. plures modi tangentium.

¶ De quatuor modis ſe tangentium.

Quoniam autem generatio & corruptio non fiunt ſine actione & paſsione: agens vero & patiens vt agant & patiantur ſe, debent tangere, iccirco de his quoque nobis erit dicendum. Tangentium autem plures ſunt modi. Vnus, eorum qui habent diuerſas magnitudines, & diuerſis locis ſitas, quarum vltima ſimul ſunt: ſed non agunt neque patiuntur, neutrum ab alio. Et ſecundum hunc modum tangunt ſe cœleſtia corpora, nec in ſe inuicem agentia, nec ab inuicem patientia. Verum propoſito, modus iſte non conuenit: cum generationi atque corruptioni nihil conducat.

¶ Alius modus eſt, eorum quæ habent diuerſas magnitudi-

nes contiguas, & agit quidem alterum in alterum, ſed non eſt actio mutua paſsi in agens. Atque hoc modo ſe tangunt cœlum lunæ & orbis ignis. Agit enim & influit cœlum lunæ in ſphæram ignis: ſed non econtrario, cum non ſint cœleſtia corpora vllius impreſsionis ab his inferioribus ſuſceptiua. ❡Tertius modus eſt, eorum quæ habent diuerſas magnitudines contiguas, inter quę etiam mutua eſt actio: vt ignis & aer. Eſtque hic modus omnium propriiſsimus, & maxime phyſicus, generationi quoque corruptioni & alterationi accommodatiſsimus. ❡Quartus modus eſt, quando agens & paſſum vel non habent magnitudines, vel non coniunctas ſeu contiguas, virtus tamen agentis in paſſum tranſit. Sic ſol agit & tangit virtuali contactu hæc infima in quæ agit & corpus tangit animam, & moleſtia ſeu triſtitia dicitur tangere hominem. Et hic modus ſufficit ad actionem, tametſi rarius ſit in huiuſmodi mutua actio. Quod igitur dici ſolet, Omne agens in agendo repatitur: non habet veritatem, niſi in iis quæ tertio modo (contactu ſcilicet phyſico) mutua actione, & contrarietate agunt & patiuntur adinuicem. ❡Et eſt aduertendum, quod illa quæ in materia communicant, ad inuicem agunt & patiuntur, id eſt, quæ materiam habent ſimiliter ſuſceptiuam actionis, vel impreſsionis ab agente, hæc nata ſunt ab inuicem pati. Quippe materia eſt paſsionis principium, ſicut forma actionis. Illa vero quæ materiam vel omnino non habent, vt ſpirituales ſubſtantiæ vel non habent ſuſceptiuam impreſsionum extrinſecarum, vt ſunt cœleſtia corpora reſpectu inferiorum, in his non inuenitur mutua actio & paſsio. Formæ enim cœleſtium corporum, vtpote perfectiſsimæ in agendo, ſuam materiam in qua inſunt ſic perficiunt, ſolidiſsimiſque qualitatibus ſtabiliunt, vt alienarum impreſsionum non ſit vllo pacto ſuſceptiua. Alienarum dicimus, hoc eſt, inferiorum. Nam veriſsimile eſt, cœlum ſupremum & immobile influere in omnes inferiores cœlorum orbes.

CAP. IX.

❡Quomodo agens aliquo modo ſimile debet eſſe paſſo, & aliquo modo diſsimile.

Pulchrè hęc omnia Ariſto.

I Llud autem quo'ad actionem eſt aduertendum omnino ſimile non poſſe agere in ſibi omnino ſimile. Aqua enim calida, non poteſt agere aliquid in lapidem penitus eiuſdem caloris: ſed ſi ſit minus calidus quam aqua, calefiet adhuc ab ea: ſin magis, tepefiet ab ea donec aſſimiletur caliditati eius. ¶ Rurſum, omnino diſsimile non poteſt agere in omnino ſibi diſsimile: quemadmodum in cœleſtia hæc inferiora propter omnimodam diſsimilitudinem agere nequeunt. Iccirco homo in brutum, docendo non poteſt agere, quia brutum non eſt nec in potentia ſimile homini, ſecundum diſciplinam atque ſcientiam. ¶ Ad agendum enim & patiendum hanc oportet inter agens & patiens eſſe ſimilitudinem, vt tale ſit patiens in potentia, quale eſt agens in actu. Omne enim agens, in agendo aſsimilat ſibi paſſum, vt tale fiat ipſum patiens, quale actu eſt ipſum quod agit, idque vel formaliter, vel ſecundum virtutem. Sol enim calefaciendo, non ſibi calefactum in caloris forma aſsimilat, quam non habet: ſed aſsimilat ſibi calefactum ipſi imprimendo id cuius virtutem effectiuam in ſe habet. Quanquam enim ſol in ſe formaliter calorem non habeat, id eſt, accidentariam illam qualitatem quæ dicitur calor (cum ſit vna primarum qualitatum, quarum cœleſtia nullo pacto ſunt ſuſceptibilia) eſt tamen calidus ſecundum virtutem, quatenus in ſe virtutem habet & efficaciam producendi in inferiorem calorem, quomodo etiam aromaticæ ſpecies multæ ſecundum virtutem tantum calidæ nominantur.

CAP. X.

¶ De quatuor elementis, & actione eorum adinuicem.

R Eſtat nunc, vt de mutua actione elementorum ſpecialius diſſeramus Pro cuius intelligentia primum eſt aduertendum, quædam eſſe corpora ſimplicia. quædã vero ex ſimplicibus commixta, de quibus dicetur poſterius. Nunc autem de ſimplicibus primum dicendum.

Corpus ſimplex.

Sunt autẽ corpora ſimplicia quæ nõ cõponũtur ex aliis priorib⁹ aut ſĩplicioꝛib⁹ corporibus. q̃q̃ habẽt materiá

& formam, partes ipſa conſtituentes.

Horum ſunt quædam ingenerabilia & incorruptibilia, eo quod qualitatum actiuarum non ſunt ſuſceptiua, vt cœleſtia corpora. Alia ſunt generatione, & corruptione, & alteratione tranſmutabilia. ¶ Hæc ſunt nimirum quatuor elementa, quę cum ex nullis ſimplicioribus componantur, ex ipſis tamen componuntur omnia cætera, quæ in his inferioribus mundi partibus gignuntur, idque per mutuā actionem & paſsionem eorum adinuicē. Principium autem huius actionis & paſsionis eſt à quatuor qualitatibus tāgibilibus, à quib' eſt oīs actio corporalis: quæ proinde qualitates primæ ſolēt nominari.

Quæ ſunt calor, frigus, humiditas, & ſiccitas.

Sunt autem aliæ tangibiles qualitates, quæ actiuæ non ſunt: groſſum ſubtile, durum molle, lubricum aridum: hæ enim ſunt ſecundæ qualitates, tangibiles quidē, ſed per ſe non actiuæ, quanquam ad actionē aut paſsionē poſsint eſſe bonæ diſpoſitiones. Secundæ autem qualitates rectè hæ dicentur, quia ad primas illas quatuor poſſunt reduci: vt ſubtile ad humidū, & groſſum ad ſiccum. Idque propterea quod ſicut humidum eſt bene repletiuū, ita etiam ſubtile: & ſicut ſiccum minus, ita & groſſum. Similiter de lubrico & arido dici poteſt.

CAP. XI.

¶ De quatuor combinationibus primarum qualitatum, & diſtinctione elementorum.

EX his igitur qualitatibus, omnis procedit actionis, omniſque generationis & corruptionis initiū. Sunt enim adinuicem contrariæ, hæ qualitates, & continua pugna res in interitum cogunt atque deducunt, nouaq; generari faciunt. Et iuxta combinationes, quatuor innuūtur elementa. Caliditas ſiquidem & ſiccitas, igni: humiditas & calor aeri: aquæ frigidum & humidum. terrę denique, ſiccū & frigidum conueniunt. Reliquas verò duas combinationes (ſcilicet calidum & frigidum, humidum & ſiccum) quoniam impoſsibiles ſunt, ob contrarietatem, conſtat non conſtituere aliud à prædictis elementum. ¶ Ex vna autem ſola qualitate, non ſumitur aliquod elementū. Vnumquodque enim elemē

Reſpondent iſta lib. 2. Ariſtot. de gene.

tum,duas habet qualitatum harum primarum & actiuarum atque earundem alteram in excellentia,alteram in mediocritate temperatam.Quippe ignis,ſumme calidus eſt & temperate ſiccus,terra ſumme ſicca & temperate frigida,aqua,ſumme frigida & temperate humida:aër ſumme humidus & temperate calidus,quanquam id ſenſus non ita iudicat, neque experitur.Propter enim influxus certos cœleſtium corporum, & propter aptam habitationem animalium ſicut eſt aqua nō ſuo naturali loco relicta in quo erat ab initio condita, ita & aër non eſt in ſua naturali diſpoſitione relictus . Non enim conueniret id tanta humiditate hominis reſpirationi , propter quem claret facta eſſe & elementa,& mixta omnia.

¶ Attamen præter rationem,etiam experientia fluxus aëris ſatis teſtatur,quod diximus de humiditatis in aëre præcellentia(quantum ad naturam eius attinet) verum eſſe & indubitatum:quoniam multo ſe facilius aer diffundit & ſpargit,quàm aqua,& magis replet:quæ duo humiditati poſterius appropriari dicemus.Relinquitur ergo,non niſi quatuor eſſe elementa.

CAP. XII.

¶ De elementis ſymbolizantibus & non ſymbolizantibus.

INter hæc elementa,quædam adinuicem communicant in altera qualitatum , vt ignis & aer in calore quem habet ignis ſumme,& aer moderate : ignis & terra,in ſicco aer & aqua,in humido:aqua & terra , in frigido.Et hæc elementa vocantur Græca appellatione ſymbolizantia,id eſt communicantia,ſeu ad inuicem conuenientia.

¶ Quædam,ſecundum vtranque qualitatum contrariantur vt ignis & aqua,aer & terra.Igni enim calor & ſiccitas:aquæ frigidum & humidum conueniunt. Iterum aeri,calidum & humidū.terræ frigidū & ſiccum appropriata ſunt , hæc ſunt quę non ſymbolizant,id eſt in nulla qualitate cōmunicant ſiue conueniunt. ¶ De his autem quæ ſymbolizant , dicit Ariſtoteles,faciliorem eſſe tranſitum ab vno in alterum , quàm in non ſymbolizantibus.Vt facilius eſt ex igne aerem fieri, quàm aquam.Solo enim humido ſuperante fit aer.Cita etiam & facilis eſt generatio aquæ ex aere,cum ſolo frigido ſuperante calidum gignitur aqua . In altera enim qualitate erat conuenientia.At verò vt ex igne fiat aqua , oportet & calidū

vinci à frigido, & ſiccum ab humido. in vtraque enim qualitate eſt contrarietas.

CAP. XIII.

¶De proportione qualitatum primarum & elementorum adinuicem.

E X his quatuor qualitatibus ſunt duæ maximæ actiuæ, caliditas atque frigiditas: propter quod, ignis & aqua (in quibus hæ qualitates dominantur) elementa ſunt præ cæteris magis actiua. In virtute autem reſiſtendi, minus etiam cæteris (ſiccitate dico & humiditate) valent. Vnde aer & terra, maiorem habent reſiſtendi virtutem, quàm ignis & aqua. Quomodo enim hæc in agendo atque pugnando præcellunt, ſic illa in reſiſtendo. ¶Et eſt profectò admirabilis hæc harmonia, à naturæ conditore Deo ordinatiſsime diſpoſita, vt quæ magis ſunt actiua minus reſiſtant, citiuſque patiantur: quæ verò minus agunt, magis reſiſtant, neque ita facile patiantur. Alioqui ſubito oporteret totũ vniuerſum ab ignis ſphæra abſorberi, ſi ſic inferiora haberet cætera elemẽta in reſiſtendo, quemadmodum in agendo ea ſuperat & excellit. ¶Sed & illud operæprecium fuerit in hac elementorum differentia conſiderare, quod ſuperius ſemper excedit quantitate, proximum ſibi inferius elementum, proportione decupla: ita vt infimi elementi à ſupremo ſecundum magnitudinem diſtantia ſit, ſecundum proportionem millecuplam. Ignis enim ſphæra, quæ ſub lunæ concauo a Philoſophis ponitur immediata, millies maior eſt globo terræ. Nam ex vno pugillo terræ, decem ſiunt pugilli aquæ: ex vno vero pugillo aquæ, decem aeris: ex vno autem pugillo aeris, decem ignis. Ex vno ergo terræ pugillo, conſtat per multiplicationẽ arithmeticam, fieri mille pugillos ignis, centum aeris, decem aquæ: tametſi non plus materiæ habeat tantus ignis ſub millecupla quantitate, quàm tantilla terra ſub ſimpla quantitate. Horum ſimplicium corporum ſeu elementorum conditiones ponit ſex Ariſtoteles.

Prima eſt, Vnũquodque elementũ inuenitur nõ ſimplex ſed mixtũ, & licet ſit quale ſimplex, nõ tamen eſt illi idẽ.

Cuius cauſa ex prius dictis patet, non enim hominis naturæ elementũ omnino ſimplex cõuenit, cui oĩa tamẽ ſunt creata.

Secunda eſt. ignis eſt ſũme calidus, vt glacies ſumme frigida, atq; ob id ex hi ſce ſic ſumptus nil generari poteſt.

Ratio eſt, quia generatio mixti non fit niſi contrariis qualitatibus primis, ad concordiam quandam & contemperamentum redactis. Tertia eſt.

Duorum elementorum locus eſt ſurſum & duorum deorſum,

Aer enim & ignis ſurſum ſunt, aqua verò & terra deorſum. Quarta eſt.

Duo elementa extrema, ſunt ſimpliciora mediis elemẽtis. Quinta eſt. Vti ignis iuxta vtranque qualitatem aquæ aduerſatur, ita & aer terræ.

Iſtud qualitatum primarũ cõbinatione patet. Sequitur ſexta.

Elementorũ vnumquodque habet tãtum vnam primam qualitatẽ in ſummo, & alteram citra ſummum.

Ignis in ſummo habet calorem, & citra ſummum ſiccitatem: aër humiditatem in ſummo, & citra, caliditatem, aqua frigiditatem in ſummo, & humiditatem minus. terra ſiccitatem excellenter, frigus verò minimè excellenter.

CAP. XIIII.

¶De mixtis corporibus & mixtione.

EX his quatuor ſimplicibus elementis, diuerſę cõſurgũt rerũ ſpecies, iuxta varias horũ ſimplicium elemẽtorum, ad inuicem cõmixtiones. Quicquid enim inter corpora, non eſt vel cœlũ, vel elementum, eſt ex elemen

tis mixtum. De mixtione igitur & his quæ miſcentur, id eſt, mixtilibus & quæ per mixtionem generantur(quæ mixta vocari ſolent) erit dicendum,ſi plena debeat haberi generationum cognitio.

Mixtio itaque eſt mixtibilium alteratorum vnio.

Quando enim elementa (que mixtibilia dicimus) alterata & contemperata,ad mediocritatem & certam proportionem mutua actione & paſsione redacta,concurrũt ſimul ad vnius alicuius corporis compoſitionem, mixtio fieri dicitur : proprie accepto vocabulo. ¶Non ignoramus tamen aliquando vocabulum mixtionis improprie accipi, vt dicantur commiſceri aliqua, quorum tamen vtrũque ſuam ſpeciem ſeruat,vt aer commiſcetur terræ vel lanæ, vel aqua pani,quando intra partes eius ſubintrat per poros. Aliquanto etiam proprius dicitur aqua vino miſceri, quando aqua infunditur vino,& vertitur vinum in aquæ ſpeciem. ¶Neque tamen hæc proprie mixtio eſt dicenda.Siquidem in mixtione,neceſſe eſt mixtibilia eſſe æqualis virtutis, vt redigantur ad contemperamentũ medium,nec debet vnum mixtibilium penitus dominari. Si enim in hominis mixtione totaliter ignis dominaretur, iam oportet elementa in ignem verti. Agens enim habens dominiũ ſupra paſſum, ſibi ipſum aſsimilat. ſicque nihil aliud quã ignis eſſet totus homo. ¶Ad hæc,oportet in mixtione,quãlibet partem ipſius mixti eſſe mixtam:quemadmodum in augmentatione diximus quãlibet partem eius quod augetur debet augeri. Ex quibus ſatis eſt manifeſtum , non eſſe proprie dictam mixtionem cùm aqua vino ſic miſcetur, vt in eius ſpeciem atque naturam tranſeat cũ hic mixtibilia neque ſimplicia ſint,neque virtutis æqualis,neque oporteat partem quamlibet vini commixti cum aqua mixtam eſſe,ſed partes tantum vicinas quibus infunditur.

Hæc de mixtione tradit Ari. 2.li.de ge.

CAP. XV.

¶Quomodo in corporibus mixtis remaneant vel non remaneant ſimplicia & qualitates eorum.

GRandis verò eſt inter philoſophos atq; medicos ſuper hac re alteratio, num in mixtis corporibus elementa ſecundum ſuas formas permaneant, an alio

aliquo modo: quibuſdam dicentibus, ea formaliter manere, ſed tamen per formam totius cohiberi, ne ſeparetur vnumquodque ſuo loco. Qui ſibi experientiam aſſumunt, ex eo quod admoto igne ad ligna quædam ligni pars redditur igni, quædam aeri: egreditur etiam humor quidam atque aqueus vapor, licet ob ignis voracitatem id non ſemper percipiatur, terræ quoque cineres relinquuntur. Vnde ſecundum faciem apparet, coniuncta ibi & colligata fuiſſe (non ſecundum virtutem ſolam, ſed etiam ſecundum formam) elementa. Actionem verò mutuam, dicunt impediri à forma totius compoſiti, & quoniam ad mediocritatem ſunt redacta. Atque ex hac radice poſuerunt Empedocles & Anaxagoras, omnia eſſe in omnibus, & per congregationem & ſegregationem omnia generari atque corrumpi. Hinc quoque illorum manarunt ſententiæ, qui principia rerum litem & amicitiam aſsignarunt: de quibus non eſt nunc dicendum per ſingula. Illi enim abierunt viam vniuerſæ carnis, & nos eueſtigio eos ſubſequimur. Si eos quiete Deus optimus dignatus eſt ſempiterna. (Quis enim nouit conſilia eius, aut quis conſpexit in libro ſignato iudicia eorum præter agnum qui occiſus eſt?) Si inquam, piiſsimus Deus, eorum iuſsit vel corpora, vel mentes quieſcere, nos illos non impugnemus, nec ſit nobis gloria cum eorum vmbris digladiari. Quod enim ad ſententias antiquorum iſtorum attinet, veriſimile eſt, obſcurioribus verbis eos, nonnulla indicare ſubinde voluiſſe, quæ ſi à nobis rectè intelligerentur, forſitan penitus nobis viderentur nō improbanda, quę tamen nunc prima facie, dū non intelliguntur, velut abſurda ridentur, ac velut philoſophis indigna abiiciuntur. Nos verò quæ veritati conſentanea nouimus, & ſacratiſsimæ noſtræ fidei non diſſona, abſque illorum vel inuidia vel iniuria, diligenter commemoremus.

Piū iudiciū de veterū Philoſophorū ſententiis.

¶ Ergo (vt illuc reuertamur vnde digreſsi ſumus) qui ſic ponunt elementa in mixtis remanere, etiam in ſuis formis, omnia violenta faciunt, ignis enim violenter in loco humanorum corporum detinetur At verò Deus naturæ, dulcis opifex eſt: & ſicut attingens à fine vſque ad finē fortiter, ita cuncta diſponēs ſuauiter. ¶ Alij proinde melius poſuerūt, non quidem formas elementorum ſed tantum eorum qualitates in mixtis remanere, ad inuicem temperatas dicentes,

ob contẽperationem qualitatũ mutua actione & paſsione factam,non extingui ſubito corpora. Vbi tamen aliquam eorũ contigerit deficere,vel excedere extra debitã proportionẽ neceſſario iã rem corrũpi.Id quod experientia teſtatur, ſuper excreſcente in homine ſiue calore vt in peſtiferis & febricitãtibus frigido, vt in ſenibus: humido, vt in hydropicis: ſicco, vt in ptiſicis. In quibus omnibus fieri oportebit morbos varios atque etiã corruptionẽ, niſi ſtatim per formã ſubſtãtialẽ proſpiciatur, vt reſtituãtur in ſuã proportionẽ naturalẽ qualitates illæ actiuæ. ¶ Ponit autem hęc ſententia, etiã contrarias qualitates in eodẽ ſubiecto & ſecundũ eandẽ partem ſubiecti, ſed contemperatas adinuicẽ.Quæ ſane opinio non eſt penitus improbanda, imo doctorũ orthodoxorũ ſentẽtiis ſatis videtur cõſentanea.Dicit enim beatus Gregorius,quatuor elementis,tãquam quatuor baiulis,hominem deportari ad ſepulchrũ. ¶ Alij ponunt, neque formas.neque qualitates elementorum in mixtis remanere, ſed tantum vnam qualitatem, quæ ex illarum proportione,& ad inuicem contemperatione efficitur, per virtutem ſeminis,vel alterius quomodolibet agentis & generantis,cum concurſu cauſarum ſuperiorum. Quemadmodũ vero qui prioris ſententiæ ſunt, certam illam qualitatum primarũ proportionẽ, vocant complexionẽ:ita poſterior hęc ſententia,qualitatem iſtam vnicam ex contemperatione qualitatum effectam,complexionem vocat. ¶ Et quidẽ inter duas has opiniones atque ſententias non tanta eſt diſtantia, quanta prima facie videtur.Hanc enim vnam qualitatem (vtcunque ſe res habeat)conſtat,virtute illam qualitatum cõplexionẽ,& proportionẽ, vel temperatã cõpoſitionem in ſe continere.Quapropter ſuperfluũ fuerit, hac de re ſollicitius aut pertinacius digladiari.Similis ferè quæſtio eſt qualis de aqua tepida feruide ſolet moueri,& ardenter diſputari:cum ſit alioqui frigidior quàm vt pro ea frequentius debeat contendi. His ergo ſuperſedentes,ad alia tranſeamus.

CAP. XVI.

¶ An ad cuiuſlibet mixti generationem, quatuor debeant elementa conuenire.

Ad quodlibet mixtorũ. 4. concurrũt elementa.

VEriſimile eſt, ad cuiuſlibet mixti compoſitionem quodlibet elementorũ concurrere,& quamlibet dictarum quatuor qualitatũ aliquo modo in quolibet

eorum inueniri. Neque hoc ſolum ſecundum diuerſas mixtorum partes eſt accipiendum. ſed etiam ſecundum ſingulas partes. Nam mixtum ſecundum omnes ſui partes tale oportet eſſe. ¶ Quanquam enim in diuerſis partibus diuerſa percipiantur dominari elementa, vt in cholera ignis dominantur, in flegmate aqua, in ſanguine aer, in melancholia terra: non eſt tamen arbitrandum, ſolum illud elementum in vno quoque membro reperiri, quod in eo dominatur. Inuenitur enim in cholera aliquid aeris, aquæ & terræ: in melãcholia, aliquid ignis, aeris, & aquæ: atque ita in cæteris proportionabiliter dicendum. ¶ Et vniuerſaliter, quanuis in quolibet mixto corpore ſint omnia elementa, & omnes dicta ratione qualitates actiuæ, ſemper tamen eorum aliquod excellentius dominatur. In quibuſdam quidem ignis, vt in ſuperioribus exhalationibus, & in flamma, & in hominibus cholericis. quorum idcirco capilli ſurſum tendunt. In quibuſdam aer: vt in ſanguineis, & volatilibus, quæ proinde aerẽ ſibi vendicant. In piſcibus autem & flegmaticis, aqua: quare & aquis huiuſmodi delectantur, & crines habent plerumque leniter demiſſos. In aliis terra: vt melancholicis & leporibus cæteriſque terreſtribus animalibus, quæ proinde terram natura quærunt, & qui ſic ſunt homines, terram plerumque deſpiciunt ponderoſos crines ad terram deiectos habentes. Plerumque etiam plura elementa in eodem ſic videntur dominari, vt vix diſcerni poſsit vtrum vtri præualeat. Difficile enim fuerit vniuerſaliter iudicare quod eorum in quolibet dominetur.

CAP. XVII.

¶ Monſtratur exemplo, in mixtis quodammodo eſſe quatuor elementa.

Quod ſi cui videatur non verum eſſe quod ſupra diximus, in mixto ſimul quatuor elementa cõcurrere, videat ille lignum in aquas iniectum: quod experiẽtia docet ac monſtrat, non ſtatim ſubſidere, etiam ſi magni ſit ponderis, ſed ſupernatare: quod indubie ab ignis atque aeris eſt leuitate, quæ virtualiter in ligno includitur, donec tandem contingat conſumi, aut deuinci temporis lapſu vim aeris atque ignis per aquæ fortem actionem: quo facto ſubſidere poterit lignum. ¶ Eadem quoque ratione ligna putrida, quæ igni & ſunt & ſiunt viciniora, & aeri propinquio-

ra (quemadmodum ipſa frequentia & magnitudo pororum indicat) difficilius intra aquam ſeruantur aut immerguntur Has autem poroſitates indicare ignis dominium & inualeſcentiam .probat Aethna mons igneus, qui locus pumices, tranſmittit multa poroſitate plenos. ¶Hac eadem de cauſa, naturalem ſibi locum oleum ſupra aquam accipit: quoniam oleum, aerem magis dominantem habet Aqua autem noſtra qua vtimur multum etiam terræ habet admixtum.

CAP. XVIII.

¶Quòd elementa quibus vtimur pura elementa non ſunt. Ariſt. ſententia li. 2. de genera.

Non eſt autem exiſtimandum, hanc terram quam inhabitamus, quæque herbas & fructus generat ac nutrit, purum terræ elementum eſſe. ſed neque hic aer in quo viuimus & reſpiramus, purum eſt elementum, ſed potius ventus eſt quidam, & commixtus atque impurus aer: neque omnino elementarem, aut igneum habemus, terreum tamen aliquid, aqueum, aereum, igneum habemus. Terram, aquam, aerem, ignem vere non habemus. Siquidem ignis, aer aqua & terra, quæ nobis in vſu ſunt, verius elementaria corpora, quã elementa dixerimus. ¶Mõſtrat hoc ratio tametſi abhorreat ſenſus. Elementa enim in ſua diſpoſitione naturali, nullam harum paſsionum in ſenſu efficerent, quas hęc elementaria efficiunt. Aqua enim ſi in ſua eſſet puritate, ſapida non eſſet. Neque aer ille, vt ſupra oſtendimus, eſſet reſpirationi aptus. Neque terra, nutrire quippiam, aut aqua potare poſſet. Nos enim mixta corpora, ſimplicibus nutriri non poſsimus. ¶Cuius enim ſignum dant agricolæ, qui irrigantes hortos terram aquæ miſcent, & fimum rem vtique (vt ſic loquar) mixtiſsimam, terræ iniiciunt, vt plantæ nutriantur :& multo melius inebriat & fœcundat terram aqua pluuialis, vtpote magis impura, quàm fontalis quæ aliquanto eſt purior. Ipſi quoque coqui & qui lautitias parant cupediarij, ſint nobis teſtimonio qui ex diuerſiſsimis commixtionibus, & maxime à natura abhorrentibus, ſapidiſsimas conficiunt lautitias. ¶Præterea terra purum elementum, eſt grauiſsimum omnium etiam mixtorum. Hæc autem terra noſtra quam inhabitamus, multo eſt plumbo aut vino, argento leuior, & ignea iſta flamma quæ pinguedine olei, aut ceræ aut picis ſuſtentari habet, aut lignorum atque ſimilium

ſubminiſtratione, multo aere circunſtante eſt craſsior atque denſior, viſcoſo aut craſſo fumo commixta. Elementaribus ergo corporibus non elementis vtimur. ¶ Idque conſultiſsime ſic diſpoſuit prouidiſsimus humanarum rerum gubernator. Nihil enim profuiſſet creaturas valde bonas creare (plantas, animalia, cæteráque corpora mixta loquor) ſi non ſimul & vbi, & quo, & à quibus conſeruari poſſent, eadem prouidentia diſpoſuiſſet. Mira ergo diſpenſatione, in elongatioribus elementorum partibus pura reliquit elementa, vbi nullus eſt mixtorum locus vtpote circa centrum terræ,& in ſupremo ſphæræ ignis, ſicuti atteſtatur Ariſtoteles naturæ philoſophus. At vero ſuperficies & exteriores elementarium globorum partes, ſic voluit eſſe commixtas, vt mixtis locum prębe rent commodum, pro ſua cuique natura, & vegetantibus vbi paſcerentur ſua fœcunditate non deeſſet. A quo enim
Geñ.1. Pſal.103 condita ſunt omnia bona,& bona valde, ab eodem expectāt vt eſcam ſumant opportuno tempore. ¶ Quare & poſt completum cœlorum curſum, vbi ceſſauerint in mundo viuere & paſci, tam homines, quàm cætera viuentia, nouiſsimo terminato examine, igne cunctis conſummatis mixtionibus, omnia ſuo loco & ſtatu elementa reducturus creditur omnipotens & optimus Deus, ita demum cum ſuis beatiſsimis exercitibus regnaturus inæternum & vltra. Inter quos ſperamus & nos modo pauperes aliquando compurari, quando plenæ erunt laudibus fauces noſtræ, quæ nunc vndiquaque mandicatis canticis miſere torpent, etiam dum maxime vt videntur, laudant.

CAP. XIX.

¶ Mouentur circa prædicta aliquot quæſtiones, & primum an poſsibile ſit aliquid ſimpliciter generari aut corrumpi.

Quæſtio prima.

AD eorum autem quę hactenus à nobis dicta ſunt maiorem declarationem, quæſtiones aliquot circa prędicta proponentur: ex quarum ſolutionibus, plenior haberi poterit quorumdam antedictorum cognitio, & intelligentia facilior. Sit ergo hæc prima quæſtio. An fieri poteſt vt aliquid ſimpliciter generetur aut ſimpliciter corrumpatur. Nam ſi aliquid ſimpliciter generaretur, deberet ex non ente ſimpliciter generari: cũ generatio ſit à non eſſe ad eſſe

progreſsio. Ex non ente vero ſimpliciter, ſiue ex nihilo, nihil poteſt fieri aut generari, quemadmodum habet principium phyſicum. Similiter quoque de corruptione poteſt ratio fieri, quoniam ſi corrumperetur aliquid ſimpliciter, deberet in non ens ſimpliciter corrumpi ſiue in nihilum, cum corruptio ſit proceſsio ab eſſe ad non eſſe. Hoc autem nempe in nihilum corrumpi, æque videtur phyſicis abſurdum atque ex nihilo aliquid generari: eo quòd æque ſit creaturæ virtus impotens, ad creandum, atque ad annihilandum. Videtur ergo iuxta hanc ratiocinationem, nihil ſimpliciter generari aut corrumpi poſſe, ſecundum naturam. ¶ Pro huius autem quæſtionis expeditione ſciendum eſt, quibuſdam antiquorũ philoſophorum tam validam & efficacem viſam fuiſſe ſuprapoſitam ratiocinationem, vt ea permoti aſſeruerint nihil ſimpliciter generari aut corrumpi, ſed omnia alterationibus ſolis poſuerint variari: quas alterationes vocabãt generationes ſecundum quid, propterea quod accidentia & qualitates ſecundũ quę fiunt hæ alterationes, non ſimpliciter formæ, ſed formæ ſecundũ quid (id eſt, formæ accidentariæ) nominentur & potius entia, ſecundũ quid quã entia ſimpliciter: eo quod ipſa non per ſe ſubſiſtentiã habeant, ſed per ipſa, tantum ea quæ ſubſiſtunt talia, aut talia denominantur. Admittebant ergo multa paſsim generari & corrũpi ſecundũ quid, verum ſimpliciter aliquid generari aut corrumpi negabant. Solutio ad quęſtionẽ ex ſententia Ari. t. de gene.

¶ Hæc autem antiquorum ſententia certam habet falſitatẽ, & omnino fateri oportet multa quotidie ſimpliciter generari, atque ſimpliciter corrumpi. Eſt enim generatio ſimpliciter dicta, formæ ſubſtantialis in materia acquiſitio quemadmodum corruptio, formæ alicuius ſubſtantialis ex materia eſt deperditio: generatio vero ſecundum quid & corruptio ſecundum quid, formæ accidentalis in ſubiecto ſunt acquiſitio & deperditio. Vnde cum res naturales non ſolum ſecundum acquiſitionem & deperditionem mutantur formarum accidentalium, verum etiam ſubſtantialium: manifeſtum eſt non ſolum generationem & corruptionem ſecundum quid, verumetiam ſimpliciter, eſſe ſecundum naturam poſsibilem. ¶ Imo vniuerſaliter, quandocunque forma aliqua ſubſtantialis in materia qualibet de nouo acquiritur, compoſitum illud ex materia informata &

ſorma informante ſimpliciter dicitur generari: & è contrario, quotieſcunque forma ſubſtantialis ex materia aliqua deperditur ſiue expellitur, compoſitum ipſum ſimpliciter dicitur corrumpi. Quemadmodum (exempli gratia) ſimpliciter generatur ignis, & corrumpitur lignum, cum forma ſubſtantialis ligni per virtutem applicati ignis ex materia expellitur atque deperditur & forma ſubſtantialis ignis in eandem introducitur. ¶ Qua in re differentia tamen notanda eſt, inter generationem ſimpliciter & alterationem, quæ etiam generatio ſecundum quid nominari poteſt. In alteratione ſiquidem alterari dicitur ipſum ſubiectum, quod de qualitate tranſit in qualitatem, non ipſum totum ex ſubiecto & forma aggregatum, in generatione autem & corruptione, non ita generari aut corrumpi dicitur ſubiectum generationis aut corruptionis, quod eſt ipſa materia per formam informata ſed totum ipſum compoſitum quòd ex forma & materia informata conſtituitur. Quemadmodum non ipſa hominis materia, quæ ante & poſt manet eadem, generari dicitur aut corrumpi, ſed totus ipſe homo ex anima cōſtans & corpore: generari ſimpliciter, aut corrumpi ſimpliciter dicitur, cum ſua forma in materia acquiritur, aut ex ea pellitur. ¶ Ad obiectionem vero ſuprapoſitam facile ſatis adhibetur reſponſio, ſi illud prius replicauerimus quod in tractatu primo tetigimus, de conditione atque natura materiæ quemadmodum ipſa non ens ſimpliciter dici debeat ac nuncupari. Quia enim materia per ſe ad omnem formam indifferens, omnino ſimplex, nullam habet in ſe formam ex qua componatur, quæve ipſam faciat eſſe in actu, ſitque ex ſe nihil niſi mera potentia. Hinc fit, vt ex ſe non niſi ens in potentia poſsit nuncupari, non autem ens in actu, quod ſolum eſt ens ſimpliciter. Ens enim in potentia, non eſt niſi ens ſecundum quid. Quod autem in actu eſt per formam aliquā ſubſtantialem, quæ pars eſt ſui, id ſimpliciter ens dici meretur ac debet. ¶ Cum ergo ita proponit obiectio, Si generaretur aliquid ſimpliciter, generaretur ex non ente ſimpliciter, admittenda eſt illata hæc concluſio. Non enim eſt inconueniens, ex non ente ſimpliciter aliquid fieri ſeu generari. Ex materia ſiquidem fiunt ac generantur res naturales omnes, quæ non eſt ens ſimpliciter, ſed tantum potentia. Quod

Solutio obiectionis.

autem philoſophicum dicit principium, ex non ente nihil fieri aut generari intelligẽdum non de ſimpliciter non ente, ſed de omnino non ente, id eſt, quod neque actu eſt, neque potentia: quemadmodum in primo libro tradidimus manifeſtum.

CAP. XX.

¶ Quæſtio ſecunda.

CVm calidi & frigidi, humidi & ſicci ſint officia contraria, quanã ratione dicta ſunt hęc pariter in mixtione debere concurrere? vt clarius diſſoluatur quęſtio, præmoneri oportet quæ ſint harum qualitatum propriæ differentiæ, quæve propria ſint diuerſa earum officia. Ad calidum enim ſpectat, ſeparare partes heterogenias, id eſt, diſſimiles & diuerſorum generum ab inuicem. Ex virtute enim ignis eſt quod in homine oſſa à carne, caro à neruis, cor ab epate, & cæterę partes diuerſarum rationum ab inuicem ſeparãtur in quod & in ligni aduſtione euadit manifeſtum vbi cinis, vapor, fumus, & flamma, abinuicem caloris virtute ſeparãtur. Idem patet quando igne purgantur metalla & ſeparantur partes diuerſorum metallorum quæ erant commixtæ. ¶ Sunt enim rerum duplices partes: quædam ſunt eiuſdem rationis, vel ſpeciei, vel diſpoſitionis: quemadmodum (exempli gratia) partes diuerſæ carnis, partes oſsis, partes neruorum, partes aquæ omnes, ſunt eiuſdem rationis. Hæ partes homogeniæ (id eſt, eiuſdem rationis, ſpeciei, vel generis) græco vocabulo ſolent nuncupari. Aliæ ſunt quæ ſunt diuerſarum rationum vel diſpoſitionum, vt caro & os. Item cortex & medulla in plantis, folia & radices. Et hæ partes hæterogeniæ, id eſt, diuerſarum rationum, ſpecierum, aut diuerſorum generum nominantur. Nihil tamen nunc ſpecialius perquiremus, an in carne ſit aliqua forma ſubſtantialis alia à forma oſſis, præter rationalem animam: an forte ſola differant diuerſa diſpoſitione, ſecundum accidentarias qualitates. Eſt ergo (vti iam oſtendimus) calidi officium, heterogenia in mixto ab inuicem ſeparare, homogenias autem partes ſimul coniungere. Vtrumque enim facere calidum, probat experientia in igne metalla purgante.

Sunt hæc apud Ariſt. lib. 2. de gene. & 4. lib. Meteororum.

¶ Frigidi autem eſt etiam partes heterogenias ad inuicem

conglutinare & conſeruare: vt oſſa cum neruis & carne, & eandem viciſsim cum oſsibus & neruis inuicem compagina re: quemadmodum ad oculum videmus in frigore, multa pariter in glacie conglutinari. ¶ Humidum vero bene & terminabile vel formabile, ſecundum omnem formam quam conuenit rei habere, & agens vult imprimere, facileque ſuſcipit impreſsionem ab agente, & eſt bene terminabile termino alieno. Nam propter fluxum (cuius cauſa eſt humidum) contentum facile ſe accommodat lateribus continentis: ſed male terminatur termino proprio, propter fluxum conſequentem. ¶ Cęterum, fluiditati huic medetur ſiccum, quod termino alieno ęgre ſe accommodat, nec niſi violenter compactum lateribus cõtinentis ſe patitur aptari, propterea quod fluxum ignoret. Suo tamen proprio termino ſiccum eſt bene terminabile, tenẽs atque cuſtodiens figuram, & ſuperficiem ſuam. ¶ Harum autem rerum experientiam docent nos figuli, qui volentes materiã luti pro ſuo libito tractare, & figuras quaſlibet inducere, vdũm ac molle faciunt lutum, & humidum aſciſcunt. Volentes vero iam inductum terminum & figuram ſeruare pulſo humido, igne exiccant, vel ſoli exponunt: vt quod humidi beneficio facile eſt impreſſum, ſicci beneficio ſtabiliter ſeruetur.

Solutio quæſtionis.

¶ Quibus præmonitis, dicimus, ad quæſtionem, agens vel generans egere calido, ad diſtribuendum ſingulis partibus ſibi conuenientia, id eſt, ad ſegregandum heterogenia, ne commiſceantur in homine os & caro, caro & nerui: in arbore cortex & medulla, folium & fructus, atque ita in cæteris. Frigido, vt homogenia continuentur, & heterogenia conglutinentur. Humido, vt figura & quantitas & ſuperficies conuenientes inducantur, ſecundum exigentiam mixti quod generatur, Sicco, vt bene ſeruetur res in ſua figura & termino. ¶ Ex harum autem commixtione qualitatum, quas primas vocant phyſici, ſecundum certam proportionem, & iuxta diuerſarum qualitatum diuerſam diminutionem, procedunt qualitates alię prius enumeratæ, etiam tangibiles, & omnes aliæ ſenſibiles: vt ſunt, color, & lux horum inferiorum (lux enim cœlorum, non eſt ex primis qualitatibus) ſapores omnes, odores, atque ſoni. Non enim daret ſonum percuſſus aer purus.

CAP. XXI.

¶Quæſtio tertia.

S I oportet ſemper vno corrupto aliud generari,& vno genito aliud corrumpi?Solutio ,Materia nequit eſſe nuda omni forma , quemadmodum primo libro oſtendimus.Atque hac de cauſa,non poteſt agens vllum hoc efficere,vt forma vna de materia auferatur atque pellatur,niſi adducat aliam quam in materiam imprimat:neque aliter materiæ natura fieri patitur.¶Rurſum, quia plures formæ vltime non poſſunt ſimul ineſſe eidem materiæ, oportet etiam vt agens nouam formam ſubſtantialem adducens aliam pellat priorem , ſicque ex conſequenti compoſitum prius & ſubſtantiam priorem corrumpat.Atque hinc fit, vt ſemper ad vnius generationem comitetur alterius corruptio:& econtrario , corruptionem vnius , alterius generatio. Conſtat tamen non eſſe ob hoc neceſſarium,vt quoties homo quiſpiam naſcitur,alius intereat eiuſdem ſpeciei, id eſt , alius homo.Satis eſt,aliam aliquam ſubſtantiam periiſſe,cuius ſcilicet materiam nunc habet genitus homo : ſicut genito igne, oportet non alium ignem corrumpi,ſed aliam tantum ſubſtantiam ex qua generatur.¶Cum enim materia ſit finita,& non poſsit quicquam materiæ creari virtute naturæ : non eſt exiſtimandum,creſcentibus arboribus & in altum expanſis brachiis,hanc omnem materiam ſimiliter gigni vel creari ſed oportet eandem materiam aliunde ſumi. Niſi enim eadem materia ſic per varias tranſiret formas , oporteret eſſe infinitam materiam:cum in infinitum pergant generationes.

Generatio vnius alteri⁹ eſt corruptio Ariſto.1. libro de genera.

CAP. XXII.

¶Queſtio quarta.

V Nde procedat generationum & corruptionum diuerſitas,vt hæc magis hoc tempore aut producantur aut intereant?Solutio. Si cœli omnes immobiles ſtarent,vt poſt iudicium futurum credimus, nulla haberetur generatio,nulla corruptio:ſeruarentur tantum res in ſuo eſſe,& in ſtabilitate ſua permanerent quod ſunt.Motus igitur cœlorum,ſunt cauſa generationis & corruptionis in his inferioribus.

Ariſt.2. libri de generatione.

¶ Et quidem motus primi cœli mobilis, qui ſen per in vigin ti quatuor horis abſoluitur, cauſa videtur ſufficiens eius trãſmutationis, quæ fit ſecundum diem & noctem Cæterum eius tranſmutationis quæ fit ſecundum diuerſas anni partes, iam producendo iam corrumpendo, cauſa eſt motus proprius ſolis ab occidente in orientem, pro circulum zodiacũ quem motum con plet vnius anni ſpatio. Eius enim aduentu omnia germinant, & ſenes iuueneſcunt: eius autem diſceſſu labuntur & occidunt & veteraſcunt omnia. Vnde cum tempus aduentus & tempus diſceſſus ſit æquale, virunque ſecundum ſex ſigna: ſequitur, etiam tempora generationis & corruptionis æqualia eſſe.

CAP. XXIII.

¶ Quæſtio quinta.

VNde eſt quod quidã ſic facile generantur, & quod eſt inter quædam tam facilis tranſitus, aut tam facilis tranſmutatio: vt nubis in pluuiam, & pluuiæ iterum in nubem? In aliis vero eſt difficilis nimis & longa generatio & corruptio, & inter alia difficillima tranſmutatio.

¶ Solutio. Quædam ſunt corpora in perfectiora, modicam diſpoſitionem vel proportionem qualitatum ſufficientem ſibi reputantia, quæ facile generantur vt vapor ex aqua facile generatur: quoniam nil requirit ſibi præter modicã impreſſam leuitatẽ. In aliis vero, vt perfectioribus, oportet multo tempore perfici eas quas rerum ſubſiſtẽtia requirit perfectiuas qualitates & naturales vires, diſpoſitionéſque neceſſarias, ac natiuas complexiones: quæ cum frequenter multæ ſint ac variæ, neque ita facile aut ita mox effectibiles, conſequitur, longiorem tem poris tractum ad talium generationẽ requiri. Id quod Baptiſta Mantuanus inter poetas Chriſtianos facile princeps, pulchre admodum teſtatus eſt his verſibus, Omne quod excellens opus & ſublime futurum eſt, Difficiles ortus habet, incrementáque tarda. Inter quæ autem nõ multa eſt diſtantia, & quorum diſpoſitiones neceſſariæ non multum differunt alterius ab altero, vt inter pluuiam & imbrem aquam atque vaporem, in his faciliorem quoque oportet eſſe tranſitum.

Baptiſta Mantuanus de beata virgine in lib. Parthenices.

CAP. XXIIII.

¶ Quęſtio ſexta.

I idem poſſit ſemel corruptum reuerti?Solutio. Ea S dem ſecundum ſpeciem (etiam ſi totaliter ſpecies deleatur, vt eſſe in vermibus putredine natis videtur) quotidie redire conſpicimus ſed numero idem, natura potens non eſt reducere, ſed tantum ſecundum ſpeciem, vt teſtatur & Ariſtoteles. Forma enim ſemel expulſa, ſi corruptibilis ſit penitus corrumpitur & iam quaſi annihilata reuocari nō poteſt. Si verò ſit incorruptibilis cuiuſmodi eſt ſola anima rationalis, hanc certæ natura vt creare non potuit, neque dare neque de potentia materiæ educere: ita nec poterit poſt expulſionem ſiue emigrationem reducere. Quis enim reducat aut reuocet ſpiritus corporeis defunctos officiis, qui iam olim emigrantes è ſuis tabernaculis vias abierunt occultas, locáque incolunt nobis prorſus incognita, vbicunque domino viſu ū id fuerit? Quis rex ſic potens, quis ita ſapiens philoſophus? Quis ita fuit eximius naturæ perſpector aut deſcriptor qui potuerit vel charorum ſuorum, vel ſuam etiam ipſius animam reuocare, ſemel Dei nutu de ſuo tabernaculo eductam: Cuius quæſo, vel peritiſsimi medici ad hoc deuenire potuit experientia? Non eſt qui hoc faciat, non eſt qui valeat, non eſt (inquam) vſque ad vnum. ¶Immò verò vnum Pſal.15 nouimus, Chriſtum Ieſum, Dei patris vnigenitum filium, qui viam vitæ & reditum ex mortuis primus ipſe inuenit, eámque (vt in Pſalmo ſcribitur) nobis manifeſtauit in ſe credentibus: vt quemadmodum ipſe poſita anima cum placuiſset reaſſumpſit eandem, ínque corpus reduxit, ſic & noſtræ aliquando animæ poſt longam emigrationem in ſua redeant corpora, cum eo pariter in æternitate plenitudine cœleſtis gaudii fruituræ. Verum non ſecundum naturam eſt hæc virtus, neque ſub eius limitibus hæc poteſtas ſtringitur: ſed naturam omnem excedit & ſuperat, ſecundum virtutem diuinitatis inhabitantis in eo, quæ illi cum patre & ſpiritu ſancto eſt communis, in perpetuis æternitatibus. Cui ſoli ſit pſalmus perpetuus, laus, & iubilatio ſempiterna ab omni creatura angelica & humana, nunc in æternum, & vltra, Amen.

FINIT LIBER QVINTVS.

PSALMVS CONFESSIONIS IESV principi pacis,pro aſſumptis in carne miſeriis,ad dignam gratiarum actionem.

DIc impaſsibile cœlum, tu quid es?narrate elementa quid ſitis,aut quæ veſtra ſubſtantia?

Vos verò homines commixta atque mendicatim cõgregata corpora:generationem veſtram explicate nobis.

Quid ſitis,vnde deciſi,ex quibus compacti:in quæ tandem putatis reuertemini?

Memento domine Deus quod de limo terræ feciſti nos. & compegiſti in nobis quaternas inimicitias irreconciliabiles.

Has tu princeps pacis,miro connectis fœdere: donec termi natis induciis prorumpant in exitum,donec diſſoluãtur quæ tu continebas.

Hæc omnium noſtrum æqua ſors, hæc noſtra miſeranda conditio,omnes nos quaſi aquam dilabi, & in terram volentes nolentes defluere.

Ab elementaribus pendere nos corporibus:quos tu angelicis pene coæquaſti ſpiritibus.

Quid verò noſipſos flemus eiulantes? nõnne tuam magis ſortem, Ieſu bone, commiſerari ac deplorare nos oportuit?

Verbum patris patri coæternum de terra non eras, neque de terra ſumebas tibi cibum,vt viueres.

Neque fontiũ aquis potabaris,in aere non reſpirabas,ignis vſum neſciebas,nec tu,neque pater æternus.

Propter me verò acceſsiſti ad me, quod ego ſum tu factus es verbum caro.

Verbum dico coanguſtatum,& abbreuiatum nimis ſimilem in te elementarem luem ſuſcipiens mecum.

Et mortis legem voluntarie in te ipſum ſuſcepiſti, ex ea in nihilum vel computreſcere,ſi non à dextris tibi aſtitiſſet ſaluator,omnipotens genitor tuus.

Iudæorum fera crudelitas acceſsit ad miſeriam pauperis non ſunt paſsi ſuam periodum decurrere atque peragere vitam corporis tui.

In medio robore ac flore corporis tui,Ieſu piiſsime iniqui inuaſerunt animam tuam,tollere eam tibi.

In lignum ſubuectum,viribus defectum,animam expirare

fecerunt te,ô vita beatiſsima.

Et de ligno depoſitum,communi tradiderunt omnium matri:tanquam mortuum à corde,viſceribus terræ.

Tu verò vnicus inter mortuos liber:non potuiſti quia noluiſti,videre corruptionem.

Nec putrefactum eſt tabernaculum animæ tuæ:à fortitudine diuinitatis tuæ,quæ inhabitare non deſinebat in eo.

Euge & lætare quicunque diligis dominum. quoniam mortuus à morte ſurrexit.

Occiſus eſt agnus, & reuixit:proiectus in terram,& ſurrexit.

Pro corruptibili ſeminato in terra corporis grano, immortale recuperauit atque glorificatum.

O fœlix commutatio dexteræ excelſi:pro mortali depoſito,glorificatum recepit agnus Dei.

Quare tacemus,ô homines quæ ad nos hinc portio deducta eſt immortalitatis noſtræ:vitam æternam quam reparauit & repromiſit nobis.

Ibitis,ibitis corpora,ibitis dicimus in mortem : & computreſcetis ab elementari inimicitia,quę compacta eſt & habitat in vobis.

Sed nunquid obliuiſcetur miſereri Deus:aut relinquetur in ſtercore vita noſtra?

Suſcitans ſuſcitabis nos domine, in momento, in ictu oculi:in noniſsima tuba.

Et ſurgemus incorrupti,& nos immutabimur:quoſcunque hoc munere donaueris.

Et fiet nobis à te, ô largiſsime princeps, beata retributio, fœlix commutatio , cum ſederis in ſolio gloriæ tuæ quæ eſt ſempiterna.

Benedictio,claritas,& ſapientia,& gratiarum actio , honor,virtus,& fortitudo Deo noſtro in ſæcula.

Et qui occiſus eſt agnus,dignus eſt his omnibus : quoniam reſurgens à morte vitam inuenit , à progenie in progeniem omnibus quærentibus eum in humilitate.

Gloria patri,& filio,& ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio & nunc, & ſemper : & in ſęcula ſæculorum Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER SEXTVS DE MIXTORVM IMPERFECTORum generationibus.

PRAEFATIO.

Pſal.148. VIdit Pſalmiſta, cum in ſpiritu pſalleret Deo ex omni creatura, mirum in rebus ordinem: quod eſſent, quædam ingenerabilia prorſus & incorruptibilia certas leges ſibi deſcriptas inuiolabiliter obſeruantia, quas nõ prætergrediantur in ſecula ſeculorum: ex quibus ſunt nimirum cœleſtes ſpiritus atque virtutes, ſol, luna, ſtellæ, atque cœlorum orbes. ¶ Sub quibus probauit quædam nullam haben tia determinatam legem ſuæ generationis, ſed verbo Dei ſtare tantum: vt dum ille iuſſerit, & quando iuſſerit, gignantur & corrumpantur. Si enim dixerit altiſsimus, ſtatim ignis de cœlo, aut pluuia, aut grando, aut ros, aut pruina, aut fulgur, aut tonitru deſcendet. & cum placuerit illi, ſtatim ceſſabunt. Nullam enim habent legem determinatam, vt perpetuo exiſtere debeant. ¶ Sunt ſub his viuentia omnia, quæ licet ſecundum indiuidua non habeant determinatam ſubſiſtentiam cõſtat tamen ea ſecundum ſpeciei generationem perpetuam habere ſtabilitatem. Quæ ob hoc mixta perfectiora dicuntur, eo quod habent generationem & ſubſiſtentiam magis determinatam prioribus. quæ facilè ſubito aut gignuntur, aut totaliter pereunt, atque ob hoc mixta imperfectiora nuncupantur de quibus modo præſentem inſtituimus tractatum.

CAP. I.

¶ De tribus aeris regionibus, earúmque diſpoſitionibus diuerſis.

QVoniam autem imperfectiora illa mixta corpora in aeris regione pene omnia videntur generari iccirco de ipſius aeris diſpoſitione atque diuiſione primũ dicendum. Aer itaque vniuerſus, in tres regiones, ſeu partes diuerſimode qualificatas diſtinguitur nempe ſupremam infimam, & mediam regionem. Prima & ſuprema quoniam igni eſt proxima & contigua, circulariter cum ipſo igne, ad motum primi mobilis & aliorum cœlorum rapitur. Eſtque perpetuo calida, tum propter vicinitatem cum igne, tum

Iſtas tres aeris regiones diſtinguit Ari.1.lib. Meteoro.

propter hunc violentum raptum & motum,qui per ſe ad calorẽ faciẽdũ eſt ſufficiens. ¶ In hac autẽ parte nubes haudquaquam generari poſſunt,neque reperiri,neque conſeruari, tũ ob nimiã ipſius à terra & mari (vnde nubium eleuari debet materia)diſtãtiam, & nimiã altitudinem ad quam nubes nequeunt pertingere, detentæ & remoratæ in media regione aeris:tum propter calorẽ & motũ circularem,qui impedit nubium congregationem.Leuantur tamen ad eam exhalationes calidæ & ſiccæ,quæ ob caloris & leuitatis copiam, facilius q̃ nubes denſiores,aut vapores earum materia, poſſunt aſcendere, & minus detineri: quæ exhalationes, in aeris hac ſumma regione varias faciunt apparentias, vt ſtatim dicetur diſtinctius. ¶ Infima autem regio terræ vicina, ob reflexionem radiorum ſolis à terra reuerberatorum, vehementius incaleſcit. tum etiam propter vapores & exhalationes(quæ caudẽ ſunt naturæ) à terra & aqua eleuata. ¶ Tertia aeris regio, ea eſt portio, quæ inter ſummã & infimã interiacet media. Hãc vehementer conſtat frigidam eſſe,ex iis effectibus quos in ea percipimus generari. Ad eam enim non pertingit illa dicta radiorum ſolarium reflexio. Neque eius ad ignem tanta eſt vicinitas, neque circulari ipſa rapitur motu. Quæ in ſemetipſa exiſtens frigida, quia & à ſphęra ignis diſtat vt ab ipſo calor ei non veniat, & reflexi à terra ſolis radij ad ipſam vſque non pertingunt,ſicque inter duo calida velut media conſtituta,inter ſupremam dico & infimam regionem,ſuũ hac ratione frigus vehementius intendens,valde infrigidatur, cõdẽſatur inſpiſſatur, ea actione quam naturales per antiperiſtaſim vocant,id eſt,per contrarij circumpoſitionem.

CAP. II.

¶ Quid actio per antiperiſtaſim,& quomodo per talem actionem media aeris regio fit multum frigida.

Q Væ res vt cum ſequentibus impreſsionibus clarius conſpiciatur,præmiſſum atque præcognitum oportuit, quæ ſit huius actionis quam diximus, virtus atque natura. ¶ Cum igitur contingit contrarium a ſuo contrario ita circundari atque concludi, vt virtus actionis eius non poſsit foras exire, ob fortem contrarietatẽ vndequaque impedientem, tunc neceſſe eſt reflexam hanc virtutẽ in eo à quo emittitur receptam duplicari atque fortificari. ¶ Huius

eſt experientia, quoniam hyeme hominum interiora multo calent amplius, concoquunt facilius & conſumunt ardétius, quàm æſtate media, quando ab interioribus egreſſus calor non reuerberatur à circunſtante aere. At hyeme, à vehementer frigido aere circunſtante reuerberatus duplicatur in intimis. Idipſum patet in lignis & facibus & candelis. Multo enim eſt horũ flamma viuacior, hyeme, quàm æſtate. Eadem hæc ratio eſt, quare qui frigidiora loca habitant, ampliori cibo ſint, & maiori egeant nutrimento, iis qui in calidioribus, cum tamen calidiores ex cutis nigredine exiſtimare poſſent.

Ariſt. 2. meth. de grandine. ¶ Sic (vt ad propoſitam rẽ reuertamur) cũ media regio aeris frigida includatur inter ſummã & infimam calidas regiones, ipſa ſe fortificat: & tunc magis, quando contraria ſunt fortiora. Nam in æſtatis medio cùm iſta inferior pars aeris ſit propter directam radiorum ſolarium reflectionem calidiſſima, media portio aeris econtrario efficitur frigidiſsima. Hyeme verò, quando non eſt multa contrarietas, minus eſt frigida. ¶ Hæ autem portiones aeris, non habent terminos omnino determinatos, ſicut nec elementa. Nam per motum cœleſtium corporum adductis coniunctionibus frigidis vel aqueis, elementum aquæ creſcit, & aer minuitur. Adductis verò coniunctionibus quæ pro aeris faciunt generatione, vt calidis & humidis, minuitur aquæ ſphæra, & creſcit aeris portio. Hyeme enim, aquæ pluſquam æſtate abundant. & æſtate plus quam hyeme, creſcit aeris terminus. Ita contingit, regionem mediam vno tempore eſſe maiorem vt in hyeme. vere, & autumno, quam æſtate, quando directa & fortiſsima ſolarium radiorum reflexio etiam illud ad infimam partem trahit, quod aliis anni partibus, cum non ita calor prævalet, ad mediam pertinet. Hæc antiperiſtaſis duobus poteſt modis fieri, quippe per partium contractionem & maiorem compactionem. Et per qualitatis actiuæ à fortiori circũſeptæ incrementum, reflexis ſpeciebus.

CAP. III.

¶ De iis quæ in ſuprema aeris regione generantur.

Quid vapor, & exhalatio. PEr influxus verò aſtrorum, & per calorem ſolis eleuantur à terra & ab aqueis locis (vt ex mari fluminibus, paludibus) ſubtiles & tenues quidam fumi, qui ſi multum ſubtiles fuerint, vehemẽter calidi & ſicci, dicũ-

tur exhalationes. Si vero denſiores, calidi temperate & humidi. vapores dicuntur. ¶ Exhalationes autem hæ cum ſint leuiores, facile infimam & mediam regionem penetrantes, ad ſupremam perueniunt: vbi cum aere circumactæ in quo ſunt, & hoc motu vehementer calefactæ, ac propter ignis vicinitatem inflammatæ, iuxta materiæ diuerſas diſpoſitiones vel vniformiter vel difformiter ſuccenſæ, miras exhibent ſpecies, nunc draconum, nunc caprarum, nunc lancearum, nunc candelarum, vel facum ardentium. ¶ Sunt enim plerumque exhalationes viſcoſæ, & facile propter ſiccitatem inflammabiles, quarum partes ſæpe contingit ſecundum opacitatem vel denſitatem difformem non ſimul ſuccendi, aut ſimul etiā ſuccenſas non ſimiliter ardere atque lucere, vt cum pars anterior, craſsior & denſior non ita velociter ſuccenditur, aut non ita plene quàm poſterior quæ eſt rarior. Atque iuxta hanc diſsimilitudinem, diuerſas contingit rerum apparentias videri quorum complures Ariſtoteles primo Meteororū libro enumerat. Sæpe autem conſpiciuntur tanquam volitantia ſydera quæ non ſunt æſtimanda è firmamento proiecta ad nos cadere, ſed fiunt hæc, dum exhalatio inflammata ſurſum quærens moueri à nube deorſum pellitur, ſicut cū pila reuerberatur, à corpore cui obiicitur. In ſumma etiam regione contingit videri hiatus abſque inflammatione, quādo non inceditur exhalatio, propter defectum viſcoſitatis, & illuminata in partibus extrinſecis propter earum raritatem, medio autem ob ſui opacitatem non illuminato, velut profunditatem inter mediam videre nos exiſtimamus: quæ ſi magna fuerit, vorago: ſi non ita magna, hiatus nominatur. Sic autem vorago nobis aut hiatus apparet, quomodo pictorum ars eadē volens effingere, circuniecto lucido colore atq; aereo per circuitū, in medio colorē craſſum atq; obſcurū immiſcet, vt ſic vel puteus vel hiatus aliquis appareat dū in medio claritatis ſeſe monſtrat obſcuritas: atque huiuſmodi impreſsiones phantaſmata dicūtur. apparēt enim quod nō ſunt. Ex dictis igitur facile eſt harum deſcriptiones colligere, quippe vt ſtipulæ ardentes ſint exhalatio (quam calidam & ſiccam diximus) mota ad ſupremam aeris regionem & ibidem ignis vicinitate incenſa, habens figuram ſtipularum ardentium. Torris, eſt exhalatio ad aeris ſupremam regionē

Quid hiatus.

Quid vorago.

ṫuecta, atque in ſola longitudine, ſiue latitudine ardens. Capra ſaltans eſt exhalatio in ſuprema aëris regione incenſa, paulatim & carptim ab vna parte, ad alteram flamma diſcurrēte, quod ſi exhalatio talis veluti ſcintillas quaſdam ſpuat, ſcintillæ dicuntur. ¶ Stella errans eſt, exhalatio in ſuprema aëris regione, ſecundum longitudinem & latitudinē multas habens partes exiguas, diffuſas & incenſas, etiam quo ad craſsitiem. Sic lancea volans, eiuſmodi eſt exhalatio, lanceæ imaginem referens. Ignis perpendicularis exhalatio eſt perpendicularem figuram exhibens. Ignis fatuus ſeu candela ardens, eſt exhalatio ad infimam aëris regionem eleuata, & ibi per antiperiſtaſim incenſa, quæ dum quærit aſcēdere ſurſum, à frigore mediæ regionis depellitur, & apparet quaſi ſaltans loca decliuiora quærens, vnde ad aquas ducit ſequentem.

CAP. IIII

¶ De generatione cometæ.

Ariſto. 1. lib. Mete.

APparent autem interdum in ſtellarum modum cometæ. Eſt autem cometa non congregatio multarum ſtellarū, neque de natura cœleſti, neque quo ad corpus, neque quo ad caudam, ſed tota eſt de natura elementari. ¶ Generatur autem hoc modo, cum enim virtute ſolis & aliorum aſtrorum eleuatur multa nimis materia, calida & ſicca, groſſa & pinguis, benéque imflammabilis, ab his terreſtrib⁹ vſque ad ſummam aeris regionem, vbi circungirata ad motum aeris inflammatur æqualiter, & aduenientibus continuo exhalationibus multum diúque nutritur, generatur cometa. Cuius materia ſi ſit in medio groſsior, & in circunſtantibus partibus rarior, videtur tanquam crinitus & vocatur ſtella cometa. Si partes hæ longius deorſum protendātur, dicitur caudata. Si vero partes ſubtiliores fuerint inferius demiſſæ dicitur ſtella barbata. ¶ Fit autem cometa potiſsimum autumnali tempore, quoniam tunc & calor eſt materiam ſufficiēs eleuare, & caloris temperies facile permittit abſque diſperſione materiam bene conglobari & conuiſcari: quod in æſtate non ſic permittitur, quando etiam non ſic facile groſſa exhalatio (propter ſolis ardorem diſsipantem, & mediæ regionis ſummam frigiditatem) valet ad ſummam regionem tranſcendere. Verno autem tempore, non eſt plerumque calor tantam materiam ſufficiens eleuare. Hyeme vero, & frigus &

humidum repugnant. ¶Eſt autem cometa ſignum commotionum, bellorum, litium, traditionum, hac potiſsimum de cauſa, quia tempore generationis cometæ dominatur calor qui corpora animóſque hominum ad huiuſmodi accēdit. Peculiariter vero principibus dicitur portendere mortem, quoniam aer qui tunc craſsior eſt & viſcoſior ex materia cometæ, principibus delicatis & tenerioribus ſolet facilius nocere, quàm rudibus agricolis. Spirant præterea magna vi vēti, ob ariditatem nimiam, exhalationes ſiquidem minus viſcoſas, atque ideo non inflammabiles, in ventos abire docet Ariſt. Vnde & narrat nocte apparente cometa, interdiu ingenti, quantitate lapidem vento ſublatum, cecidiſſe. Nicomacho quoque Athenis imperante, cometa apparente, magna ventorum vis circa Corinthum debacata eſt. Generatur autem aliquando in ſeptentrione, aliquando in auſtro, nonnunquam ab occaſu æquinoctiali, mouetur autem ad motum Ariſt. exhalationem attrahentis, aut iuxta motum ſupremæ regionis, ab oriente videlicet in occidentem. Seneca tamen aſſerit nonnunquam ferri ex ſeptentrione in occidentem per meridiem, & ex ſeptentrione in orientem. Quod & ſe vidiſſe aſſeuerat. cuius cauſam materiam aſsignat ipſam qua nutritur, ipſam ſiquidem flamma incēdendo ſequitur, vt eſt in ſtuppa videre.

CAP. V.

¶De galaxia ſiue via lactea.

Poetæ mentiuntur, currum ſolis à Phaetonte nonitio ductore male deductum, combuſiſſe aliquam partem cœli, quam hac de re Albam aſſerebant. Sed vt cætera fere poetarum omnia, etiam hoc commentum eſt & fabula vana. ¶Iuxta veritatem autem ſentiendum eſt, aliquam eſſe partem cœli, in qua multorum aſtrorum lumen receptum, per refractionem facit albi coloris apparentiam: & hæc eſt galaxia, ſiue via lactea: quæ tamen non ſemper apparet, propter nubili aeris interſtitium. ¶Ariſtoteli tamen viſam galaxiam videri propter receptionem luminis, in exhalatione calida & ſicca & rara. Verum nihil prohibet, & ſic viam lacteam à nobis demonſtrari. Cæterum galaxia, græca vox eſt, à nomine gala, quod lac ſignificat, vnde galaxia dicitur quaſi lactea via, id eſt alba, cuius coloris eſt lac.

Quid circul' lacteus.

Galaxia elemētaris

CAP. VI.

¶ De iis quæ in media & infima aeris partibus generantur, pluuia, grandine, niue, pruina & nebula.

Quæ ſequũtur tractat Ariſt. 2. lib. Met.

Cvm vero eleuatur à corporibus aqueis, per virtutẽ caloris ſolis & aliorum aſtrorum, vapor qui eſt calidus & humidus, tanti caloris, vt ſufficiat moueri vſque ad mediam regionem aeris, vbi in nubem condenſetur, ratione frigoris quod ex ſua natura condenſat, hoc pacto varia fit imperfectorum mixtorum generatio. ¶ Si enim nubes illa in aquam reſoluatur, incipiátque guttatim decidere, generatur pluuia: cuius guttæ ſi paruæ fuerint quantitatis, imber dicitur: ſi magnæ & rariores, labrocera. Si vero etiã mediocres, pluuia ſimpliciter vocabitur: tametſi hoc ipſum nomen ſecundum generalem acceptionem etiam imbri & labroceræ nonnunquam accommodetur. quod autem dictũ eſt pluuiam in media aeris regione ex nube generari, accipiendum eſt vt in plurimum, nonnunquam enim & infima fit (licet in ſuprema nunquam ob nimium æſtum vaporem cõgelari prohibentem) docet enim experientia pluuiam maximis guttis decidentem, non niſi ex infima regione deſcendere. nam quo ex altiori loco per aerem deſcendit, eo partes minutiores fiunt, vt in aqua ex eleuato aliquo loco effuſa videre, non fuerit admodum difficile. ¶ Pluuia rotunda eſt, quod ea figura ad reſiſtendum apta eſt aeri, per quem tranſit. ¶ Pluuia quoque ſalſa eſt nonnunquam, eoque vapores nonnunquam nimium terreſtres leuantur, qui non concocti aquam ſalſam generãt, aut veluti exuſtam, vt de ſalſedine maris dicetur. ¶ Deſcendunt quoque ranæ cum pluuia, imo (iuxta Albertum) vituli: nec mirum vſque adeo hoc videri debet, cum huiuſmodi terreſtribus vaporibus ſurſum leuatis virtute adſint quatuor elementa, ad cuiuſlibet miſti generationem requiſita & corpora cœleſtia agentia, cum primę cauſæ concurſu ad hæc ſufficientia. Primum pluuiæ ſignum ſydus volans. Secundum, rubedo matutina. Tertium, querela ranarum. Quartum, acrior morſus pulicum. Quintum, quando ſol ſolito citius mane apparet. ¶ Si vero nubes in media regione poſtquam fuerit verſa in aquam, congeletur à ſuperueniente immodico frigore, & ſic deſcendat, grandinem habemus: quæ tantæ nonnunquam quantitatis exoritur vt

Pluuia.

Grando.

lapides magni ponderis in ea inueniantur concluſi. Quos non eſt exiſtimandum generari in media aeris regione, ſed nimio calore cum vapore ſimul ſurſum tractos fuiſſe. Cuius rei argumentum videri poteſt, quod lapides eiuſmodi in grandineis globis repertos, compertum ſit plerumque igneę naturæ eſſe, & velut virtute ignem continentes: vnde fit, vt propter inhabitantem igneam naturam, facilius ſequantur, ſolis per calorem trahentis impreſsionem, grando rotunda eſt fere figura, quia eſt pluuia congelata, & aliquando ingentis magnitudinis: quod fit quia ilico pluuia congelatur, antequam in minutas guttas diſpergatur. Ratio de pluuia dicta eſt, quod nonnunquam animalis ſpeciem referat, cauſa aſsignatur dominium alicuius aſtri tale animal producere nati, in vere & autumno potiſsimum cadit. Non ſolet autem grando fieri hyemis tempore, quia tunc media aeris regio non eſt multum frigida: neque rurſum ita frequenter media æſtate propter calorem nimium, qui tam craſſum vaporem non facile permittit ſurſum ſcandere. Videtur enim grando plus materiæ exigere, quàm pluuia & frigus multo magis. In vere autem & in autumno ſolet frequentius accidere. Tunc enim & calor eſt ſufficiens eleuandæ materiæ, & non immodicus vt diſsipet eam: eſt etiam humiditas copioſior maxime in autumno, quo vapores generentur facilius & copioſius. Nihilominus tamen etiam æſtate media contingit generari impetuoſam grandinem, cum cō tigerit materiam ſufficientem ſurſum eleuatam eſſe.

¶Nix vero fit, quando nubes ante congelatur, quam in aquam ſit verſa: quare & nix compacta, difficilius diſſoluitur à ſole, quam glacies. Nix.

¶At ſi eleuatur vapor modicus & ſubtilis, non habens ſufficientem calorem, vt poſsit ad mediam regionem tendere, tunc in infima regione per frigus nocturnum ros generatur, quando nubes vertitur in aquam: qui fit maxime verno tempore quando minor eſt calor, & frigus nocturnum ſufficiens, ad conuertandum modicum & ſubtilem vaporem in aquam. Ros.

¶Si vero vapor ſubtilis prius congeletur, quàm in aquā vertitur, habemus pruinam. Fit autem pruina tempore duriori, flante borea potiſsimum. Ros contra, flante auſtro. Pruina.

Caligo. ¶ Quod ſi iuxta terram pendeat ſterilis vapor, id eſt, non ſatis humidus, vt ex eo poſsit aqua generari, neque ſatis calidus vt poſsit ſurſum eleuari, dicitur nebula vel caligo: quæ ſolis virtute diſsipata præſignat ſerenitatem diei. Teſtimoniũ enim dat, quod non ſufficiat pro reliquis impreſsionibus vapor eleuatus. Ros autem vt natura calorificus, roſilentas ſegetes collectas putrefacit, calor enim omnis externus putrifactiuus eſt. Ouibus quoque letalem ventris fluxũ generat, ob humorem multum viſcoſum, nec ſatis excoctũ, vnde paſtores non prius oues educunt, quàm ſol ſuis radiis rorem ſummis graminibus herbiſque hærentem, deuorauerit.

Pruina. ¶ Pruina plærumque fœtet, ob terreſtræ admiſtiõ, & frigore impedienté, non conſumptiũ: quare & aqua, ex pruina diſſoluta, inſaluberrima eſt, & maxime noxia. Pruina deſcendens ſerenitatis diei indicium eſt: ſurſum vero vecta, oppoſiti prænuncia eſt.

CAP. VII.

¶ De fontium & fluuiorum generatione.

DE fontibus autem & fluuiis non eſt credendum generari ipſos ex concauitatibus, in quibus aquæ collectæ per pluuiam hiemis tempore reſeruarentur, vt fluentes fluuios facerent vel fontes. Sic enim non eſſet cõſtans neque ſtabilis curſus fontium & fluuiorum, ſed aliquando poſſent deficere, euacuato illo receptaculo.

Generatio fontiũ & fluuiorum ex Ariſt. ſententias ¶ Igitur hoc pacto intelligenda eſt eorum vera generatio. Aer enim qui in poris terræ includitur ſéque ipſum (cum maxime ſit natura fluidus ac ſubtilis) terræ per poros immiſcet, per nimium frigus (quod in terra abundat) condenſatur facillime in aquæ guttulas, quæ paulatim in vnum locum deſcendentes, fonti principium præbent aut flumini.

¶ Huius ſignum eſt, quia iuxta montes & ex montibus conſpiciuntur egredi fontes & flumina: & ſicut ex magnis montibus magna flumina, & quaſi maria quædam, ita ex paruis montibus modici fontes egrediuntur, & modici velut riuuli. Non autem in locis planis videntur generari, Cuius eſt cauſa quoniam cum ſit mons à terra eleuatus, poteſt ex omni parte aer facillime ingredi: & inſuper dubium non eſt montes habere poros & concauitates maiores, quanto ſunt ſoli

viciniores & magis expoſiti,quam terra in locis planis, intra quam non ſic poteſt aer ſeſe immittere neque immiſcere.

¶ Quod ſi quis incredulus neget tantum aquæ poſſe congregari, vt tanti fluuii inde generentur, videat quemadmodum humiditatis tempore circiter domorum vitra, aer in aquæ guttulas verſus in vnum confluens,ſæpe magnam aquam circum vitra fundat, ita vt etiam in terram defluat copioſius. Attendat rurſum,quomodo hyemis tempore, ex vapore adhęrente vnguibus,ratione frigoris, generatur ſtatim aqua. Attendat nimiam fluxibilitatem aeris & terræ frigus valde condenſatum:& his omnibus conſideratis,deſinat eſſe incredulus,factus fidelis. Si quis obiiciat, prius dictum eſſe aerem decuplo aquam excedere,& ob id cauernas terræ & montium tantæ quantitatis aeris capaces non eſſe:illi reſpondetur,tantum aerem non contineri ſimul, ſed vno corrupto, alterum mox ſuccedere neceſſario, ne vacui illi receſſus maneant, quod natura maxime abhorret.Ad hæc in montibus multos cauos receſſus eſſe.¶ Magnificet igitur hac in re diuinam magnificentiam,quæ ſicut pro terræ fœcunditate, pluuias, imbres,grandines,niues, rorem, donat atque pruinā, ita deſubtus facit ſcaturire aquas noſtris vſibus familiaribus aptas, vt his indeficienter recreati,non deficiamus coram eo (qui nos ſic abunde ſemper conſolatur)in vlla gratiarum actione.

CAP. VIII.

¶ De maris ſalſedine,eiusque fluxu & refluxu.

M Aris ſalſedo generatur,ex permixtione exhalationum aduſtarum:quæ permixtæ cum vaporibus, copioſe in mare patentiſsimum incidentes ipſum faciunt amarum & ſalſum. Calidum enim aduſtum,humido permixtum,facit ſaporem amarum, quod patet in lixiuio & vrina. Aquæ tamen pluuiales,quæ ex mari euaporantur, non ſunt amaræ:quoniam eleuantur vapores puriores,& alterantur per virtutem cœleſtium.¶ Item flumina,ſi quæ fluunt ex mari immediate,per meatus terræ tranſeuntia, colantur vt perdant ſuam amaritudinem,& accipiant dulcedinem,depuratam. Huius etiam ſignum eſt,quod aquæ maris quæ in ceræum vas vndequaque concluſum per poros ingrediuntur, Ariſto.in fine.2.lib. Met.

dulces fiunt:quoniam illa terreſtreitas craſsior, foris manet. ¶ Dicunt tamen quidam mare ab initio amarum fuiſſe creatum:quæ ſententia priori penitus non repugnat, ſed conſtat pariter,vt & ſecundum naturalem conditionem amaritudinem habeat ſuæ ſalſedinis,& nihilominus idem efficiat amplius,cauſa quam diximus. ¶ De fluxu autem & refluxu maris ſi cauſa requiratur,ex luna eam oportet aſsignari,quæ dominatur humidis Luna enim aſcendente ſupra horizontem in quo eſt mare,ab orientis puncto vſque ad punctum meridiei,fluit mare. A puncto autem meridiei ad occaſum declinante,refluit. Iterum ea ab occidente ad angulum noctis pergente,fluit:ab angulo noctis,ad orientem,refluit. Quod autem fluxus nunquam eadem hora incipiat,ſed quotidie paulo minus vna hora ſerius,lunæ motui quo ab occidente verſus orientem tendit,eſt adſcribendum.inde enim eſt, quod ſerius quotidie exoriatur,conficit ſiquidem proprio motu quotidie,tredecim gradus cum vndecim minutis:& gradus quindecim,horam efficiunt. ¶ Quod autem maria aliquando fortius fluant & refluant,quam alio tempore eſt ex vicinitate lunæ ad maria. Quando enim luna directe reſpicit mare, exiſtens ſupra horrizonta,multo fortius mouet, quàm quando exiſtens ſub horrizonte,per reflexionem virtutis tantum operatur eundem effectum. Virtus ſiquidem tantum reflexa, eſt minor,& directâ debilior.

¶ Eodem etiam modo,aliquando mare creſcit, aliquando decreſcit:nunc condenſatur,nunc rareſit. In nouilunio ſiquidem vtriuſque & ſolis & lunæ lumen impeditur ne valeat aerem ſubtilem ſeruare. quare ingroſſatus,in aquam magis tum vertitur:propter quod mare in nouilunio ſubſtantialiter creſcit. In plenilunio etiam vtriuſque lumen non prohibitum rareſacit aquas maris & creſcunt per rarefactionem,non per ſubſtantiam:quæ & homines in ſe facile, ſi aduertant, experiri poterunt.

CAP. IX.

¶ De ventis & eorum generationibus atque diuerſitatibus.

Ariſt. quæ ſequuntur tractat. 3.

Venti generantur per ſolis virtutem, euaporata à terra exhalatione calida & ſicca,quæ quærens ſurſum aſcendere,& à frigido obuiante repulſa,ſecun-

dum diuerſos occurſus & repulſus, diuerſimode circa terrã agitatur & mouetur lateraliter. Qui etiam à regionibus ex quibus flatum conſpiciuntur habere, nomina accipiunt, & naturarum ſuarum conditionem diuerſam. ¶Ex regione nanque orientis, fit ventus orientalis: qui eſt iuxta conditionem ſuæ regionis calidus & ſiccus, conueniens cum cholera, æſtate, iuuentute, & igne, in qualitatibus naturalibus. Regio occidentalis cum ſuis ventis eſt humida & frigida, conueniens cum flegmate, hyeme, ſenectute, & aqua. Regio ſeptentrionalis, quæ a ſeptem ſtellis quæ triones nominatæ ſunt à poetis, hoc ſumpſit vocabulum, habet ventos frigidos & ſiccos. Qua in re conuenit cum melancholia, autumno ætate decrepiti, & vltima ſenectute, atque cum terra. Ex parte meridionali, auſtrales flant venti, calidi & humidi, ſimiles ſanguini, veri, aeri, & adoleſcentiæ. ¶Vocantur autem hi quatuor venti principales, Subſolanus, Zephyrus, Boreas, & Auſter, qui & alios habent ſibi collaterales hinc & inde. quos non laboramus nunc curioſius diſtinguere, vt & nautis ſua relinquam*, quibus nos antecellant. Hos roget, quiſquis ea volet cognoſcere exactius, atque diſtinctius dinoſcere. ¶Generantur autem venti ex ſicca exhalatione, ſicut pluuia ex humida euaporatione, & à ſole generantur: qui etiam rorem diſsipat maiore exortus ardore, reſoluens in aerem atque deficiens. Nõ nunquam autem cum vaporibus humidis commixti ſimul, & eis coniuncti, pluuiam faciunt. In terram quoque poſſunt reſolui, ſicut vapor in aquam: verum id & difficilius eſt, & rarius. Seneca quoque dicit ventum eſſe aerem motum, aſſerit & aeri quandam ſpirandi atque ſeipſum mouendi vim eſſe innatam, nimirum, cum putandum non ſit, aerem præ cæteris elementis, inertem ab ipſo omnium conditore eſſe relictum.

li.Meteo.

CAP. X.

¶De terræ motu.

Quando autem contingit intra viſcera terræ plurimas generari exhalationes in concauitatibus ipſius, per virtutem ſolis atque aſtrorum ex materia ipſius terræ, & humiditatis terræ immerſæ, ſi egredi

nequeant,ob nimis compactam terram, & nimiam ventorum groſsitiem,neceſſe eſt terræ fieri motum in aliqua parte. Qui ſi in latum fiat,tremor dicitur:vbi vero eleuatio fit collis in altum,dicitur pulſio.Et hoc terræ motu contingit ciuitates opprimi, & montes generari,& etiam ſubrui.

¶Neque eſt mirandum, tantam habere vim exhalationem incluſam intra terrã,quoniam videmus ex modicis ſpiritibus in hominibus exitum quærentibus,magnos ſubinde tremores fieri. Auditur autem aliquando ſonus multo ante terræmotum,ex concuſsione exhalationis ad latera terræ,genitus.Cæterum durationem habet iuxta exhalationis magnitudinem,& firmam ſolidámque terræ compactionem. Signa aliquot futuræ terræ motus ſunt.Primum,ſi mare nullo vento ſpirante ſubito intumeſcat.Secundum,ſi aues ſolo pauide inſideant.Tertium,ſi aquæ in imo puteo turbulentæ ſunt.

CAP. IX.

¶De tonitruo & fulmine.

Quid fulmen & tonitruum.

Fit quandoque, vt pariter eleuetur vapor calidus & humidus,atque exhalatio calida & ſicca,paritérque aſcendant in mediam aeris regionem: vbi quando contingit calidam & ſiccam exhalationem nube ex dicto vapore genita, velut pelle circundari, propter antiperiſtaſim contrariorum,vehementius exhalatio ipſa incaleſcit, & exitum hinc inde petens,nubem concutit:quam cum à parte inferiori,quæ debilior eſt frangit,egreditur fulmen, hoc eſt exhalatio inflammata, vel ante egreſſum per nimiam caloris vim, vel in ipſa concuſsione (ſicut ex concuſsione lapidum naturæ igneæ,exoriuntur ſcintillæ) quæ ad terras proculſa, propter ſuam ſubtilitatem,corpora rara & parua abſque nocumento citius pertranſiens, in interiora ſolet magis denſa magisque reſiſtentia plærumque deſæuire,ipſa confringendo vel adurendo.Nam intacta veſte,hominem conſumit, & carnibus illeſis, ſæpe oſſa adurit, gladium quoque frangit, vaginam nil ledens. ¶Et licet ſecundum tempus prius ſe nobis coruſcatio,per lumen manifeſtet, conſtat tamen prius tonitruum eſſe.& fulminis coruſcationem ex nubium concuſsione(quæ tonitruum dicitur)generari.Idque hac de cau-

Nota de fulmine.

Viſus anticipat auditum.

ſa quoniam ſicut intellectus omnem ſenſum prǽuolat, ita viſus cæteris ſenſibus ſpiritualior anteuertit auditum. Cui rei argumento ſunt, qui ligna cædunt in ſiluis, quos videmus ſecurim iam in altum eleuaſſe ad denuo feriendum, priuſquam aures ad noſtras primi ictus ſonus deuenerit. ❡ Quemadmodum verò in terra, ex coniunctione vaporis cum exhalatione generantur lapides, cæteráque mineralia, ita cõtingit in ſuperioribus quoque, lapidem generari ex incluſione diutina exhalationis, & eius coniunctione cum nube quæ eſt frigida & aquoſa: qui cũ fulmine deiectus, cuneus fulminis vocatur. Patet ergo quemadmodum & ventorum & terræ motus & tonitrui atque fulgurationis eadem pene ſit materia, ipſa videlicet exhalatio. Super terram enim agitata, facit ventum: in terra terræmotum, in nube autem tonitruum. Aduerſus fulmen, remedia ſunt loca ſubterranea, nõ enim profundiꝰ quinque pedibus terram intrat. Secundum eſt, pellis vituli marini, ex quibus ob id imperatorum tentoria fieri ſolent. Tertium eſt, laurea corona, nam laurus fulmine non læditur. Ariſto. 4. lib. Met.

CAP. XII.

❡ De halone ſiue corona.

Per refractionem autem luminis in nubibus aquoſis, contingit diuerſas fieri apparentias. Cum enim nubes vniformis & in omnibus partibus æquam raritatem aut denſitatem habens directe ſub ſole, luna, aut aſtro inuenta fuerit, incidit in eam ab obiecto lucido actro luminoſus radius, & nubis occurſu refringitur. Prohibetur enim directe vlterius procedere, propter nubis vniformem denſitatem. atque ita per extremitates nubis vbique diffunditur. Et per hanc refractionem apparet ſub aſtro magnus circulꝰ, lumine colluſtratus, in modum lucidæ coronæ qui halon dicitur. ❡ Fit autem & ſub ſole, & ſub luna & ſub planetis aliis. Halon ſub ſole luna, & aſtris. Sæpius tamen circa lunam, quàm circa ſolem. Nam ſol feruido ſuo calore, materiam nubis diſgregat, neque diu eam ſub ſe conſiſtere permittit. Luna autem non tantam habet vim diſpergendi materiam, quantam ſol & ideo facilius poteſt apparere ſub ea halon. Eadem ratione & circa aſtra ſępius apparet quàm circa ſolem. Verum id fit cum nubes debilis eſt & ſterilis, vt nec ventum valeat nec pluuiam parere. In nubibus enim aquoſis & ſpiſsioribus, non videretur aſtrum, ita

ſuum lumen poſſe ſpargere propter virtutis debilitatem.

CAP. XIII.

¶ De generatione Iridis.

Iris autem ſic generatur, in nube aquoſa & vt in imbrem ſoluatur parata, è regione oppoſita ſoli aut lunæ, refringuntur radii luminoſi ſolis aut lunæ, eiuſque imaginem obſcure & imperfecte exprimunt, propter nimiam diſtantiam, & interiectionem vaporum inter ſolem & nubem. Et inde apparet in ea nube arcualis figuræ Iris, tribus diſtincta & adornata coloribus, videlicet puniceo, viridi & purpureo. Quæ colorum diſtinctio inde ſumitur quia radius luminoſus quanto longius protenditur, tanto debilior fit & minus habet luminoſæ claritatis, & magis ad obſcuritatē atque nigredinem tendit: propter quod, radius fortior ille qui prius puniceum habebat colorem, debilior factus conuertitur in viridem. Color enim viridis magis ad nigredinem tēdit, & obſcuritatem, quā puniceus. Ac rurſum, idem radius factus debilior, tandem conuertitur in purpureum, qui amplius quàm viridis ad obſcuritatem accedit. ¶ Differūt autem Iris & halon quia Iris fit ex oppoſito ſolis aut ſui aſtri, halō autem directe ſemper ſub aſtro. Iris etiam propter nimiam diſtantiam à ſole, apparet nigrior: halon autem, albior & fulgidior, propter breuiorem & fortiorem radii refractionem, ratione vicinitatis ipſius ad aſtrum. Rurſum non tantæ durationis eſt halon ſub ſole, quantæ Iris ex oppoſito ſolis. Quia enim ille ſoli eſt propinquior, idcirco citius diſsipatur & diſgregatur ab eo. Hæc autem longius diſtat. Vnde non ita cito diſpergitur, diutiúſque valet conſiſtere. Præterea halon ſemper integer circulus apparet, & vere eſt. Iris autem nunquā nobis apparet integer circulus aut portio maior ſemicirculo: ſed vel ſemicirculus, vna extremitate vnam noſtri horrizontis partem tangens, & altera oppoſitā, aut eſt portio minor ſemicirculo. ¶ Notandum autem quod nonnunquā videre contingit ſimul duas Irides, aut interdum (licet rarius) etiā plures. Duæ autem irides cum ſimul apparent, eoſdem quidē colores habent ſed ſitu diuerſo, ita vt altera habeat puniceū, viridem & purpureum, altera autē contrario ordine, purpureum, viridem, & puniceū. Et illa quæ apparet debilior, imago eſt alterius fortioris. Quando autem tres apparere con-

Iris tricolor.

Quomodo ſimul plures Irides videri contingat.

tingit,tertia vſque adeo debilis eſt vt vix videri quæat.Nam tertia cum apparet debet illa fieri ex refractione radiorum ſecundæ,qui valde ſunt debilis virtutis.Et habet tertia debiliſsima ſemper colores ſimiles primæ & fortiſſimæ; puniceũ ſcilicet viridem & purpureum. Neque enim contingit plures duabus ſimul apparere aut fieri in colorum poſitione differentes,ſed tertia ſemper primę eſt ſimilis.¶Sed & hoc notandum eſt,quod quanto ſol ſupra noſtrum horrizontem magis eleuatur,tanto minor apparet Iris.Atque ob hoc in meridie,Iris fit quàm minima.In ortu verò vel occaſu, maximá quæ fieri poteſt,conſpicitur.Eadem quoque ratione,in medio æſtatis circa ſolſtitium æſtiualo, quando prolixiores ſunt dies,in meridie non poteſt omnino apparere. Poſt verò æquinoctium autumnale,quādo ſunt dies breuiores poteſt per omnes horas diei ſeſe manifeſtare. CAP. XIIII.

¶De paraheliis.

C AEterum parahelii generantur ad hūc modum.Cū enim nubes bene denſa & continua regularis & vniformis,ſita fuerit non ſub ſole, neque ex oppoſito, ſed ad latus eius propinqua,vt vertatur in pluuiam,nondum tamen verſa,in illa ſol per ſuorum radiorum refractionem ſuam exprimit,form átque imaginem, ſicut ſuam imaginem effingit ſol,in ære polito & bene terſo.Hæc autem imago ſolis ad eius latus conſiſtens,dicitur parahelius; à para, quod Græcis iuxta ſignificat,& helios,quod ſolem:vt dicatur para helius,quaſi iuxta ſolem. ¶Dictum eſt autem nubem illam debere eſſe denſam,vt melius refractionem faciat continuam vt interiorem ſolis ſuſcipiat imaginem: regularem quoque & omnino vt magis vniformem veriorem & perfectiorem exprimat imaginem propinquam etiam verti in pluuiam, vt commodius in ea repreſentetur ſolis imago,ſicut in aqua pel lucida,attamen nondum conuerſam:quia ſi conuerſa iam eſſet,partibus diſcontinuatis non eſſet apta ſolis imaginem ſuſcipere neque exprimere. Parahelii quid.

CAP. XV.

¶Differentiam parahelii,ab halone & Iride.

D Iffert autem parahelius ab halone & Iride,primū quidē ex ſitu loci:quia neque ſub ſole fit vt halon,neq; ex oppoſito vt Iris.Nā illic quidē ſol

materiam ſua virtute diſpergeret,hic verò propter nimiam diſtantiam refractio eſſet nimium debilis,quæ non ſufficeret ad imaginem ſolis effingendam.Sed medio modo ad latus cõſtituitur parahelius,vt ſol nubis materiam nimia propinquitate diſſoluere nequeat,& copioſius ad nubem radii peruenire poſsint, quæ ſufficientem faciant refractionem, ad ſolis imaginem efformandam.Quemadmodum autem ad latus ſolis in nube eiuſmodi, qualis ſupra deſcripta eſt exprimit ſol ſuam imaginem,ita poteſt facere & luna (quanquam cætera aſtra,ad perfectam talem imaginem & ſimilitudinem omnimodam efformandam non videantur ſufficientia) propter quod ſub parahelio etiam imago lunæ comprehendi debet. Contingit autem hoc ſolum non vnum parahalium,verum etiam plures ſimul apparere.Teſtatur enim Plinius, tres ſimul lunas G n.Domitio & L.Annio conſulibus,apparuiſſe.Nõ quod ſecundum veritatem tres lunæ fuerint , ſed quia vna vera & duæ imagines. Propter ſimilitudinem enim commune habent nomen,quemadmodum homines imaginem ipſius, cuius imago eſt nomine,ſolemus ſe deſignare.Et in tempore natiuitatis ſaluatoris noſtri Dei feruntur tres ſimul apparuiſſe ſoles,id eſt,ſol vnus verus cum duobus paraheliis: qui tandẽ in vnum coeuntes & conuenientes,ſignificabant (vt recte credimus)ſanctiſsimæ trinitatis in vnitate myſterium , quod iã per Chriſti ortum erat palam in toto orbe faciendum, quodque is qui mundo tum naſcebatur ſol iuſtitiæ inhabitantem in ſe haberet plenitudinem totius diuinitatis. Et quòd cum Chriſto homine & pater & ſpiritus ſanctus vna eſſent ſubſtantia,& vnus Deus,vna lux,vnum lumen increatum & æternum,quod eſt benedictum in ſæcula.Amen.

❡Hæc ſunt mirabilia magna admiranda atque ſtupenda, quæ ſolis & aſtrorum virtute atque efficientia ſiue in cœlo ſurſum ſiue in terram introrſum,ſiue ſuper terram deorſum fieri quotidiè conſpicimus:quædam quidem frequentius,alia rarius,iuxta quod naturæ curſus expoſtulat, & iuxta quod author naturæ Deus voluerit atque mandauerit. Omnia enim hæc,nempe ignis,grando,nix , glacies , ſpiritus turbinis ac tempeſtatis,cæteráque quæ ſupra tractata fuere.faciũt verbum eius,eiúſque iuſſa obedienter perficiunt , ad laudem gloriæ eius,qui in ſublimibus inhabitans, etiam infima poſ-

ſidet regit ac moderatur, ſecundum beneplacitum voluntatis ſuæ qui in trinitate perfecte vnus,& in vnitate perfecte trin*, viuit & regnat in ſecula ſeculorum Amen.

¶FINIT LIBER SEXTVS.

PSALMVS ADMIRATIONIS MIrabili domino.

M Vlta iam diximus,& explicaſſe videmur nobis plurima:quæ erant occulta naturæ opera forſitan nonnulla patefecimus.

Terrores igniũ qui in ſupernis apparent explanauimus:hiatus quoque,foueas, & puteorum voragines.

Pluuias,grandinem,niuem,rorem,pruinã, caliginem : hæc omnia deſcripſimus.

Fontium venas & fluuiorum origines ſcrutati ſumus : maris ſalſedinem,fluxum atque refluxum conſiderauimus.

Ventorum qui terram perflant ortum diſtinximus : motus quoque & tremores in viſceribus terræ.

Tonitruum & fulgurũ quibus terrentur homines,expoſuimus ortum:halonem & parahelium & irides ſignauimus in nubibus deſuper.

Hæc omnia tractauimus, & explicaſſe nõnulla videbimur. tu enim Deus reuelaſti nobis opera tua.

Veruntamen quæ adhuc occulta ſunt nobis,plurima ſunt.& parua nimis eſt portio eorum quæ nouimus,ſi conferatur ad ea quæ ſeruantur occultata à nobis.

Quæ cognoſcimus ſunt pauca nimium, & ea ipſa quæ fortè cognouimus, ſunt heu nimium tenuiter à nobis cognita.

Nimium tenuis eſt & obſcura ſcientia noſtra, neque eſt vel vnum ex cunctis operibus altiſsimi,quod ſi pro dignitate ſua nobis cognitum.

Mitto cætera fontem cõſidero qui ſcaturit de viſceribus terræ: quem per vmbilicum ſuum refudando ebullit ipſa, iactu perpetuo.

Quis pro dignitate ſpectaculum iſtud vel modicum contemplari poterit, quis expendere ſufficiet ortum aquarum tantarum,& fluxum perpetuum?

Surge diluculo, accede ad fontem, qui eſt in planitie iſta, perſta iuxta illum, neque abſcedat vſque ad meridiem.

De tua fœcunditate ſcaturiunt fontes aquarum,in te ſunt venæ fonuum,qui vena es aquarum viuentium.

Sed & cætera omnia quęcunque miratur homo, & non ſufficit,abs te vno procedunt:confiteor hoc tibi, ad laudē & gloriam tuam.

Multa diximus,& pauca omnino ſunt atque exilia:nō enim pro dignitate explicare ſufficimus maieſtatem operum tuorum,quæ ſunt mirabilia.

Confitebor tibi domine& pſallam donec fuero:magnus enim tu es,& nimis nimium laudabilis.

Gloria patri,& filio,& ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio & nunc, & ſemper: & in ſęcula ſæculorum Amen.

FINIT PSALMVS.

LIBER SEPTIMVS
CONSIDERATIONIS PHYSICAE de cœlo & mundo.

PRAEFATIO.

Poſteaquam in libris ſuperioribus de rerū naturaliū principiis & cauſis déq; motu & aliis quibuſdā rerū naturaliū accidentibus népe infinito, ac finito, loco, vacuo,& tēpore,de rerū quoque naturaliū generationibus,& corruptionibus,déque meteorologicis impreſsionibus determinauimus,reſtat vt de totius vniuerſi diſpoſitione & partiū ſitu déque cœleſtibus illis orbibus (quæ ſunt omniū corporū ſecundum corporis rationē nobiliſsima)ſpecialius aliqua dicamus:de numero videlicet,ordine, diſpoſitione,virtute,déq; motibus eorūdē,& in hæc inferiora influxibus. Peculiariter vero de duobus illis luminaribus,quę Deus præ cæteris inſigniter,in temporum diſtinctionem & rerum viciſsitudinē in cœlis conſtituit, ad hominum vtilitatem (Solem dico & Lunā)déque horum peculiaribus motibus,quomodo dies annos atque menſes nobis diſtinguant,generationes adducant atque corruptiones , quomodo nobis plenilunia & nouilunia ab eis contingant.Vnde eclypſes ſiue ſolares ſiue lunares, vnde ſolſtitia atque æquinoctia, & inuiolabilis iſte procedat Gen. I.

temporũ ordo. Vehementer enim iſta ſobriè cognita ad Deĩ gloriã ꝑfuerint côtẽplantibus,& ad ea quę de generationibꝰ & corruptionibus dicta ſunt,nõ parũ pręſtabũt adiumẽti. Primũ itaque totius mũdialis machinæ diſpoſitionẽ & ſitũ figuraliter deſcribemus, ac deinde,ad cœleſtiũ cõſyderationẽ trãſibimus. Præmiſsis interim aliquot diuiſionibus,& definitionibus,hiſce atque horũ cognitione nõnihil lucis adferẽtibus.

CAP. I.

¶ Quędã diuiſiones & definitiones ſequentibus neceſſarię.

EOrum quæ natura ſunt, alia ſunt corpora magnitudinẽſue, alia corpora ac magnitudinem habent, alia principia habentium ſunt.

Quæ verba hunc habẽt ſenſum,eorum quæ in rerum natura exiſtunt,quædam ſunt quãntitates corporeæ,aut lineæ,aut ſuperficies:alia ſunt corpora prædicamenti ſubſtantiæ, quæ in ſe vti accidentia habent huiuſmodi quantitates. alia ſunt principia ſubſtantiæ corporeæ,quippe materia & forma, ad huius diuiſionis notitiam ſubduntur definitiones continui, & ſpecierum ipſius quarum eſt hæc continui.

Continuum eſt, quod indiuiſibilia, ſemper diuiſibile eſt.

Id eſt,quantitas continua permanens eſt, quantitas quę poteſt ſecari in partes proportionales, ita vt nunquam ſit peruenire ad partem in alias non diuiſibilem, nec inconueniens eſt ſic proceſſum eſſe in infinitum, cum hoc ſolum potentia & non actu ſit,de parte proportionali quid ſit prius eſt dictum. Dictũ quoque eſt prius,quantitatẽ cõtinuam, ex indiuiſibilibus non componi,cuius oppoſitum ſequeretur,ſi ad partẽ indiuiſibilem deueniretur. Patet hinc excludi tempus & numerum, continuum autem cum in tres diuidatur ſpecies, rectẽ ſingularum definitiones ſubduntur,quarum eſt corporis hęc.

Corpus eſt,quod eſt diuiſibile omni

parte.

Id eſt, corpora quantitas, eſt quantitas longa, lata & profunda ſeu quæ menſuratur longitudine, latitudine, & profunditate ſeu craſsitie quæ tres dimenſiones ſunt.

Linea eſt magnitudo quæ ad vnum eſt diuiſibilis.

Id eſt, linea eſt quantitas continua permanens, vnica dimenſione, ſcilicet longitudine, potens ſecari.

Superficies eſt ea quæ ad duo eſt diuiſibilis.

Hoc eſt, ſuperficies eſt, quãtitas cõtinua permanẽs, quę duabus dimẽſionib' tantũ (ſcilicet lõgitudine & latitudine) eſt diuiſibilis. Hiſce itaque definitis cõmodũ de motu locali corpori quãto attributo, nõnihil dicendũ videtur, qui diuiditur ſic.

Motuum localium ſeu (vt dicit Ariſtot.) lationum, alius eſt rectus, alius curuus, alius ex hiſce miſtus.

Cuius membra, ex ſubiectis eorumdem deſcriptionibus, euadent manifeſta.

Motus rectus eſt, quo ſurſum itur atque deorſum.

Id eſt, motus elementorum naturalis: ad locum videlicet naturalem, rectus eſt, qui per lineam quæ diameter mundi eſt; fit ſiue ſurſum, ſiue deorſum ſit.

Motus ſurſum dicitur quo è medio pergitur.

Id eſt, motus rectus ſurſum dicitur, quo è centro terræ tenditur per rectam lineam.

Motus deorſum dicitur, quo ad me-

dium proficiſcitur.

Id eſt,quo ad centrum terræ per rectam tenditur lineam.

Mot⁹ circularis eſt,q̄ circa mediū fit.

Hoc eſt,mot⁹ circularis eſt, qui fit circa cētrū terræ ſecūdū partes equaliter diſtantes à centro. Atque horum motuū, ſoli rectus & circulares ſimplices dicuntur,eo quòd per lineā ſimplicem fiunt, videlicet rectam & circularem, Deſcribitur autem linea ſimplex ſic.

Linea ſimplex eſt, quæ in omnibus ſui partibus vniformis eſt,ſecundū rectitudinem aut curuitatem.

Quales ſunt linea recta,& circularis. atqui hæc quæ de motu dicta ſunt,ipſis ſimplicibus corporibus eſſe tantum applicāda (iuxta Ariſtotelis ſententiam) non vſquequaque fuerit difficile aduertere, quibus precipue huiuſmodi motus competunt. Colligitur tamen ex dictis admodum facile, quis motus rectus,quis curuus,quis ſurſum,quiſue deorſum,atque ita deinceps iuxta vulgi accipiendi modum.

Motus miſtus eſt qui fit ſecundum magnitudinem partim rectam, & partim curuam.

Vt motus per arcum & neruum, ſic motus venti obliquus, imo propemodum cuiuſlibet miſti motus. ¶ Quoniam corporum quædam grauia quædam læuia,quædam neutra ſunt, pretium operæ videtur,horum definitiones ſubiicere.

Eſt igitur leue, id quod aptum eſt è medio ferri.

Id eſt,quod è centro terræ,aptum eſt ſurſum moueri, vt aer,ignis.

Graue eſt id quod aptum eſt ad medium ferri.

Hoc eſt,qđ ad centrũ terrę tẽdit ex naturali motu & ꝓprio› vt aqua & terra.porro hic animaduertẽdũ eſt,quędã ſimpliciter leuia eſſe,vt ignis:ſimpliciter leuia aut grauia vt terra:alia tãtũ reſpectu alteri⁹,vt aqua ſi cõferatur terrę, leuis eſt,& nõ ſimpliciter:& aer collat⁹igni,grauis,nõ tñ ſiplici:er. Vnde &.

Leuiſsimum dicitur id, quod ſuper omnia collocatur, quę ſurſum pergunt.

Qualis eſt ſolis ignis.

Grauiſsimũ eſt id quod ſub his omnibus collocatur, quæ deorſum ferũtur.

Vt ſola terra,hinc infertur cœleſtes orbes,neque graues, neque leues eſſe, non enim aut ſurſum aut deorſum ferri apti ſunt,ſed ſolum circulariter, qui motus perfectiſsimus eſt, vt & ipſa circularis figura. Quod autem dicitur leuiſsimũ poni ſuper omnia, &c.intelligendã eſt inter elementa, ne cœlo ipſi competere putetur.

CAP. II.

¶De toti⁹ vniuerſi diſpoſitiõe, & ordine oĩum quę ſũt in eo.

Vniuerſitas mundi, atque mundus vniuerſus, ſimplicibus conſtat atque mixtis corporibus.

Simplicia corpora ſunt, quæ motus ſecundũ naturam principium habent.

Id eſt,quib⁹ motus ſimplex ſecũdũ naturã propriã nõ ab aliis participatã competit.Huiuſmodi ſunt quatuor elementa.

Compoſita ſunt quę mouẽtur ad nutum ſimplicis dominantis.

Qualia ſunt oĩa miſta corpora ſimpliciũ ſunt quædã,quę nulla ſuſcipiũt primarũ qualitatũ,nec proinde ſecũdarũ, quæ ex primarũ certa ꝓportiõe cõſurgũt.Hęc ſunt cœleſtia corpora, quę nec grauia nec leuia ſunt(alioqui enĩ ſurſum mouerẽtur aut deorſũ)ſed naturaliter mouẽtur motu circulari:q mot⁹cũ ſit pfectiſsim⁹ oĩm,ſicut & circulus eſt figura pfectiſsima, & maxime vniformis,cõuenit corpori pfectiſsimo ſphęricã figurã habenti.¶Alia ſunt ſimplicia corpora, q̃ qualitates primas

Ariſt. 1.li. de cœlo. Idẽ.8. lib. Phy. & li. 2. de cęlo.

ſibi habēt determinatas.Ipſa ſunt elemēta quatuor, ignis,aer, aqua,terra.Inter quę,propter repugnātiā qualitatū actiuarū, cū ſit pugna atq; inimicitia perpetua, ob proportionē tamen actiuę virtutis in ſuperiori,& reſiſtētiæ in inferioribus,haud dubie ordinatiſsima nullū horū cōtigit ab initio deficere Horū, ignis vt ſumme leuis rariſsimus atque puriſsim... , ſurſum habitat,ſuā conuexā ſuperficiē habēs ſimul cū cōcaua ſuperficie orbis lunæ.¶Poſt ignē ſequitur aer,tribus partibus ſiue regionibus(vt in pręcedente libro fuit declaratū) diſtinctus. Aeri proxima eſt aqua,quę in principio quidē creationis rerū ſic terrā ambiebat per circuitū,& reſpondebat iuxta ſuam ſuperficiē conuexā ſuperficiei concauę aeris, quomodo nunc ignis ambit aerem,& ſuperficiei concauæ cœli lunaris ſecundū ſuam conuexā ſuperficiem adæquate reſpōdet. Verū propter habitationē hominum,ex Geneſi patet, omnipotentis iuſſu aquam congregatam eſſe in locum vnum, vt appareret arida,hoc eſt terra,fierétque apta habitationi hominū, & fructificationi gignendorum ex ea. ¶Mixta vero corpora,in locis elementorum ſuam habent manſionem. Vnumquodque iuxta ſuæ naturę conſtitutionem:quædam quidē in aere quędam in aqua,alia in terris. Poſſunt autem mixta corpora vniuerſa quinque gradibus ſummatim complecti.In primo gradu & infimo ſunt mixta imperfecta, id eſt,impreſsiones meteorologicę, de quibus iā in præcedēti libro determinauim9. In ſecundo gradu ſunt lapides & mineralia quæ in terris gignuntur,& ob longiorem durationem merentur altiori gradu à prædictis reponi.Atque hæc omnia ſunt inanimata.Tertius gradus habet omnes plantas arbores & herbas,& quæcūque vitam habent vegetatiuam,id eſt, quæ nutriuntur augentur,& generant ſibi ſimile,Quartus,continet omnia animalia bruta.In quinto autē & perfectiſsimo gradu eſt ſpecies humana,ad quam vt finem ordinātur cæteri omnes gradus inferiores,In cuius iudicium ſexto demum die,omnibus diſpoſitis & perfectis,nouiſsime deus creauit hominem.

Geneſi.1

Quinque gradus mixtorū corporū.

Geneſi.1

CAP. III.

¶De elemento ignis ſpecialis determinatio.

Q Vanquā autem de elementis in libro quinto tractatum eſt, quantum ad rationem elementi & qualitates elementares pertinet, hoc tamen loco aliqua

ſunt ſpecialiter dicenda quæ alias ipſorum conditiones reſpiciunt, vt puta de modo exiſtendi, de perfectione, de ſitu locali, & huiuſmodi, quæ huic loco magis competunt. Et primum quidem de ignis elemento, quomodo & vbi exiſtat, & quam ob cauſam non videatur, eſt dicendum.

¶ De hoc enim elemento quidam addubitant, nonnulli plane negant, ſenſui magis quàm rationi credentes: ab hoc ſcilicet quod oculis ipſum non videant, credere rationi recuſantes. Putant enim elementum tantum (nimirum decupla proportione aeris ſphæram excedens) non poſſe penitus latere oculorum corporalium aſpectum, ita vt nec sereniſsimis noctibus videri poſsit, quando neque à nubium obiectarum dēſitate, neque à ſolis lumine, vllum videtur impedimentum. Verum iſti ex luce candelarum, carbonum, & facum quæ apud nos ſunt ſeipſos paralogizant atque decipiunt, ſomniantes vel carbonarium vel lignarium aliquem ignem eſſe debere eum quem elementarem dicimus. ¶ Qua in re manifeſtat ratio craſsiſsime illos iudicare, non attendentes maximam diſsimilitudinem quæ eſt inter ignem materialem (qui nobis in vſu eſt, ad illuminandas tenebras, aliáque neceſſaria peragenda) & illum elementarem, qui ad totius vniuerſi decorem, cœlo proximus, locum quartum poſsidet. Ignis enim quo vtimur, non ignis eſt (vt in libro de generatione & corruptione diximus) ſed igneum aliquid. Non enim corpus ſimplex eſt, ſed mixtum: longiſsiméque abeſt ab illa raritate quæ igni cōpetit elementari. Eſt enim ignis iſte noſtri vſus, admodum cōpactus ſpiſſus & plane opacus in ſeipſo, miniméque tranſparens. Quod vel ex hoc facile patere poteſt, quoniam candela candelæ appoſita vmbram facit: quod certe non faceret, ſi ignis candelæ corpus perſpicuum eſſet ſiue tranſparens. Docet item experientia, quod directe trans ipſum ignem noſtri vſus, nihil videre poſſumus, quódque viſum impediat ne ſuū percipiat obiectum. ¶ At vero ignis elementaris, in ſua natura & in ſua ſphæra decuplo rarior eſt, quam ſit aer, etiam purus & nullo vento commixtus. Et ſi vllum elementum purum eſt (Ariſtotele teſte) creditur eſſe ignis: vtpote cœlo proximum, vbi difficilius eſt fieri vllam commixtionem. Vnde ſi aer decuplo denſior, non poteſt terminare viſum noſtrum, ſed eſt tranſparens & perſpicuus, quanto magis non poterit

Ignis elementaris maxima raritas.

terminare viſum,ignis decuplo rarior, ſed erit tranſparentior & magis perſpicuus aere in proportione decupla?

¶ Quod autem viſum noſtrum non terminet aer, manifeſtū eſt ſenſus experientia. Nam niſi motu & flatu venti illum experirentur rudes homines (quibus tamen æque ſunt ſenſus vt doctioribus) plane negaturi eſſent aerem, aſſererentque vacuum eſſe vſque ad cœlos. Sed experientiis ſolis, iiſque certiſsimus & manifeſtiſsimis, de aeris exiſtentia certificantur. De igne verò, quoniam nimium eſt à nobis elongatus non poſſunt ſic haberi experientiæ: propter quod, ad credendum eius exiſtentiam quidam inueniuntur tardiores. Ratione tamen efficaci eſt demonſtrabile, talem qualem iam diximus ignis ſphæram eſſe regioni cœleſti contiguam. ¶ Præterea, nullum corpus diaphonum, id eſt perſpicuum, vel tranſparens, per ſe terminat, propter ſuam tranſparentiam, ſed ſolum corpus opacum, & non tranſparens viſum terminat & penetrare non patitur. Quapropter ſi ignis in ſua ſphæra talis eſſet qualis apud nos, eſſétque viſibilis & viſus noſtri terminatiuus vt corpus opacum, neceſſe foret omnes ſtellas firmamenti & planetas, ipſum quoque ſolem perpetuo nobis eclipſari, nec poſſent à nobis vnquam videri. Cum enim per circuitum vndique ambiat ignis totam aeris ſphęram, ex omni parte lumen cœleſte impediretur à luce ignis Totum ergo decorem cœli talis ignis nobis abſconderet, & penitus auferret. Quapropter voluit illum deus diſponens omnia ſuauiter, in maxima raritate (vti eius naturæ conueniebat) conſtituere.

Obiectio ¶ Quod ſi quis interroget: ignis ille elementaris tantus, vnde habet nutrimentum. Videtur enim totus aer tanto nutriendo igni non ſufficere. Attamen debere ignem nutriri continuo aliquo combuſtibili, videtur monſtrare experientia.

Solutio. ¶ Dicendum eſt, ignem quidem in aliena materia non poſſe ſubſiſtere neque teneri, niſi continuo nutriatur adiecto combuſtibili. In ſua autem ſphæra in materia propria, non eget vllius combuſtibilis nutritione, vt in naturali loco ſuo ſeruetur, nihilo certe magis quam aer, aqua vel terra vllo indigent nutrimento. ¶ Hæc propter ſimplicium quorundam ſenſualem dubitationem de ignis elemento dicta voluimus, ne ob ſenſus noſtri anguſtiam Diuinæ maieſtatis amplitudini aut magnificentiæ operum derogemus. Tam amplam enim & ex

præcipuis mundialis machinæ partibus vnam abnegare creaturam,ac per hoc pulcherrimum illum ordinem & proportionem ordinatiſsimam quæ in quatuor elementis conſideratur,propter ſenſus craſsitiem deſtruere,quid aliud eſt, quàm ob noſtram anguſtiam Diuinæ potentiæ & ſapientiæ amplitudinem conſtringere. Attende.

CAP. IIII.

De ſitu elementi aquæ,& terræ diſcoopertione.

DE aquarum etiam ſitu non inutiliter mouetur difficultas,ex eo quod iam ante primo capitulo dictū eſt,& ad oculum manifeſte cernimus, terram non eſſe ex omni parte aquis circundatam, ſed ſecundum partes aliquas eſſe diſcoopertam aquis. Tale autem aliquid in nullo omnino aliarum ſphærarum accidere videmus. Nam aer ex omni parte ambit aquam,& ignis ex omni parte aerem, ac deinde in cœleſtibus orbibus quilibet ſuperior ex omni parte ambit inferiorem.Vnde apparet,hunc aquæ ſitum quē nunc habet,non eſſe prorſus illi naturalem ſed iuxta ſitum naturalem debere ipſum ambire & circundare ex omni parte ſphæram terræ.

Quærimus ergo ad cognitionem operis dei,an ſola diuina virtute abſque cooperatione naturæ iſta terræ diſcoopertio,& aquarum ſeparatio facta ſit,an ſimul vlla naturalis virtus ad hanc rem concurrerit. Et ſi ſola Diuina virtute id factum dicamus in principio, die tertio diſtinctionis rerum an vſque nunc eodem modo,deus miraculoſe ſua ſola virtute eam ita contineat.

De hac re quorundam aſtronomorum ſententia eſt,terram ſua ſiccitate obſiſtere humori aquæ, ſicque eam velut fugare atque à ſe pellere per ſuam actiuitatem, in aliquot partibus quantum pro mixtorum conſeruatione, & ſpecialiter pro viuentium atque hominum vita conſeruanda eſt neceſſarium.Cur autem terra ab vna parte pluſquam ab alia aquam pellat, cauſſam aſsignant ex adiutorio cœleſtis corporis. Dicunt enim in parte Septentrionali iuxta polum noſtrum eſſe ſtellas quaſdam de natura Saturni, frigidas & ſiccas, quarum aſsiduis impreſsionibus atque efficacibus influentiis ipſa terra vehementer adiuta, fortificata

& corroborata in ſua ſiccitate, poſsit ſeſe diſcooperire, & aquas propulſare. In cuius ſignum adducunt, quod id terra à parte Septentrionali ſemper manet de tecta. Aſſerunt inſuper etiam ſi per i . . ſaculum deus die tertio non congregaſſet aquas quod temporis tamen ſucceſſu naturaliter hoc ipſum effectum fuiſſet per virtutes naturales prædictas: impoſsibile tamen fuiſſet ſic cito & ſubito id fieri aliter quàm virtute dei: quoniam agentia naturalia nihil agunt in inſtanti, ſed ſucceſsiue in operationibus naturalibus. ¶ Alii dicunt, etiam ſi non fuiſſet virtus prædicta ſufficiens cauſſa, ad efficiendum in principio terræ denudationem & diſcoopertionem ſufficere tamen eam poſſe, ad ſic terram in ſua diſcoopertione cõſeruandam. Minoris enim virtutis eſt, quippiam in ſtatu aliquo conſeruare, quàm primo in eum perducere: quemadmodum medicinæ ars in vita hominem ſeruat, quæ tamen vitam minime donare poteſt non habenti.

Certior ſententia ¶ Verum enim prædicta ſint omnino incerta (quis enim definire nobis poterit an virtus aliqua talis ſit in terra, vel in cœleſtibus conſtellationibus ad eam rem ſufficiens) præſtat vt eo quod certiſsimum eſt contenti ſimus hoc autem eſt, quod ex infallibili doctrina ſanctæ ſcripturæ didicimus, nempe Diuina virtute terram eſſe diſcoopertam, verbo & iuſsione omnipotentis dei dicentis (vt primo capite Geneſeos

Gene. 1. ſcribitur) Congregentur aquæ quæ ſub cœlo ſunt in locum vnum, & appareat arida. Cuius verbi ſane potentiſsimi efficacia, credimus vſque nunc permanſiſſe aquam in eo ſitu & loco quem tunc accepit, & in quo nunc cernitur: ita ſcilicet vt terram non, quomodo ab initio ex omni parte circundet, ſed ex magna parte nudam velut circumlambat.

¶ Et licet forſitan veritatem habeat, quædam aſtra ſua virtute ad hoc cooperari (Deus enim per cauſas ſecundas multa conſeruat, quæ per ſe ipſum fecit ab initio) quia tamen ſancta ſcriptura de hac re loquens, non niſi deo totum tribuit, iccirco neque nos adiicere quicquam volumus. Nam præter iam ſupradictam Geneſis authoritatem, ita in prouerbiis clamat Sapientia, Quando circundabat mari terminum ſuum, quando legem ponebat aquis ne tranſirent fines ſuos, ego aderam

Prou. 8. cum eo cuncta componens. Et Prouerbiorum. 30 capit. Vir cum quo loquutus eſt deus interrogat dicens, Quis concluſit

aquas quaſi in veſtimento? Et manifeſtum eſt quod pro reſ- Prou.30.
ponſione ſubauditur,Dei potentia. Similiter Iob.23. de Deo dicitur,qui fecit ventis pondus,& aquas appendit in menſu- Iob.23.
ra.Quando ponebat pluuiis legem, & viam procellis ſonantibus.Iterum Pſal.32. congregans ſicut in vtre aquas maris, Pſal.32.
ponens in theſauris abyſſos.Et quomodo de montibus alicubi loquitur Pſalmiſta dicens, Terminum poſuiſti eis quem Pſal.103.
non tranſgredientur,neque conuertentur operire terram: ſic nihil dubium eſt,quin & de aquis nos loqui oporteat.His ergo modis cum ſcriptura totum hoc miraculum Deo aſcribat,nobis videtur ſuperuacaneum aliam cauſam quærere.

¶Si autem roges,Num ergo continuo miraculum facit Deus, dum ita terram continet denudatam?Audi. Semel loquutus eſt Deus verbum virtutis,& ſermonem potentem protulit in die tertio,nec opus eſt vt loquatur iterum.Voluit enim vt effectum haberet ſua illa iuſsio,donec ſuper terram eſſet mixtorum habitio:quod eſt vſque in conſummationem ſeculi.Miraculo quidem hæc terræ denudatio primum facta eſt: iam ſic manet terra abſque nouo miraculo,& ſe aqua vbi ſemel poſi- Nota firmiorem rerum naturaliũ quã hominis obedientiam.
ta eſt continet,abſque nouo miraculo.Non enim inobedientes ſunt creaturæ naturales vt homo,cui neceſſe eſt ſæpius eadem vel præcipere vel prohibere,propter inobedientiæ promptitudinem.¶Si iterum roges,num violenter aqua continetur & cohibetur in vnum locum,vt non terram circundet poſtea quam à ſitu & ſtatu primo naturali priuatur?Audi iterum Si quidem ſola naturæ virtute per vim terræ aut operationem aſtrorum id factum eſſet.violentia vtique dicenda foret. At verò cum verbo & iuſsione omnipotentis Dei (qui totius naturæ author.rector,& gubernator eſt)conſtet omnia hæc peracta quomodo dicere poterimus, aquam ſuo ſitu ex hoc vllam pati violentiam,quamuis iam non vt ab initio terram circuncingat.Quomodo enim violentum & vllius creatæ naturæ poterit eſſe contrarium,quod eſt ex voluntate & iuſsione domini naturæ,dulciter gubernantis,& diſponentis om- Sapi.8
nia ſuauiter?Quomodo in familia bene ordinata & ſubiecta violentum eſſe poterit aliquid eorum quæ paterfamilias ſua voluntate diſpoſuit?Non ergo nũc violenter cohibetur aqua ne circundet terram , ſed ſuauiter & dulciter ſeſe continet Dei imperio obſequens vſquedum in conſummatione ſecu-

li(mixtis omnibus conſummatis)eiuſdem verbi iuſsione ſuũ locum recipiat.

CAP. V.

¶De terræ immobilitate & minima quantitate.

Terra centrum mundi.

OMnium autem infima eſt terra,quæ medium mundi obtinens,quaſi totius mundialis ſphærę centrum penitus immobilis perpetua firmitate conſiſtit:circa quam vt centrum immobile voluuntur amplisſimi illi cœlorum orbes,ſimul & alia elementa ſuperiora continuo motu mouentur,ignis ſcilicet aer & aqua Soli enim terræ conuenit prorſus ſecundum locum immobilem conſiſtere, vt ſecundum ſe totam nunquam moueri poſsit, neque motu circulari,neque motu recto.Eſt enim quaſi mundi centrum , ab altiſsimo Deo poſita in medio totius mundialis machinæ. Vnde ſicut in corpore ſphærico quod circulariter , ſolo ipſo centro(circa quod aliæ partes voluũtur)immoto permanente,ita & de terra intelligendum eſt quod ſola in medio mundi ſtat immobilis. Quemadmodum per ſapientem dicitur, Generatio præterit,generatio aduenit, terra autem in æternum ſtat.¶ Quod ſiquis obiiciat,fieri non poſſe,vt terra quæ tantæ quantitatis moles nobis videtur, centrum eſſe dicatur, cum centrum habeat rationem puncti ; ſitque indiuiſibilis punctus corporis alicuius ſphærici,ipſa autem terræ ſubſtantia nequaquam ſit indiuiſibilis neque punctalis , ſed in plura miliarium milia ſit diuiſibilis. Huic obiectioni reſpondetur dicendo,quod terra tametſi nobis puſillis & puſilla ſemper contemplantibus magnæ admodum quantitatis eſſe videatur ſi tamen eam conferamus ad totius mundialis machinæ & cœleſtium orbium magnitudinem , non poſſe aliter quàm punctum cenſeri atque æſtimari, non quidem quod realiter punctus ſit indiuiſibilis, ſed quia per comparationem (propter immenſum quantitatis ſuperexceſſum) non aliud quam punctus videbitur,adeò quod ſi totus globus terræ fingatur in firmamento poſitus lucere ſicut ſtellæ quæ nunc ſunt in firmamento penitus non poſſet videri,præ nimia ſua paruitate,ſicut & multæ aliæ ſtellæ ob ſuam paruitatem nunquam apparent.Nam(vt tradunt experitiſsimi probatiſsimique aſtronomi) minimæ ſtellæ viſu notabiles quæ in firma-

mento conſiſtunt,quantitate ſunt maiores tota terra decies & octies:quę tamen minime ſunt inter eas quas viſu notare poſſumus atque diſtinguere. ¶ Ad quod plenius mente intelligendum(quandoquidem ſenſui videtur irrationabile) aduertendum eſt,iuxta Ptolomei Alphragani,aliorúmque expertiſsimorum aſtronomorum authoritatem, ſtellas firmamenti in ſex magnitudinum differentias diſtingui . Sunt enim primæ magnitudinis numero xvi.quarum quælibet maior eſt terra centies & ſepties.Sunt aliæ ſecundæ magnitudinis, Numeri. 45. quarum quælibet maior eſt terra nonagies. In tertia magnitudine ſunt ducentæ & octo,maiores terra ſeptuagies & bis.Quartæ magnitudinis ſtellæ ſunt ducentæ ſexaginta quatuor,maiores terra quinquageſies quater: In quinta magnitudine ſunt ducentæ decem & ſeptē.quarum quælibet maior eſt terra trigeſies quinquies.Sextæ autem magnitudinis ſunt ſtellæ ducentæ quadraginta nouē,& quælibet earum eſt maior terra decies & octies.Et iſtæ ſunt minimæ viſibiles, quæ ab aſtrologis ſunt notatæ de quibus dicit Alphraganus,quod minima ſtellarum viſu notabilium,maior eſt tota terra. Sunt verò præter aliæ,non in determinato numero , viſu non diſtinguibiles, quarum numerum ſolus Deus cognouit iuxta quòd in Pſalmis dicitur, Qui numerat multitudinem ſtellarum,& omnibus eis nomina vocat. Et ad Abraham voce domini dicitur,Aſpice cœlum,& numera ſtellas,ſi potes . Ex quibus maniſeſtiſsimè patet,quod rectè dictum ſit totam terram in comparatione ad firmamentum.nihil eſſe aliud quàm punctum quoddam & centrum.

Nota magnitudinē ſtellarum firmamentum.

Pſal.146

Gene.15.

¶ Quantomagis ergo ſi ad cœlum illud ſupremum,quod empyreum nominatur,quantitate & mole(vt ex ſequentibus patebit)longe maius conferatur? ¶ Adiuro te lector quiſquis es Chriſtiano pectore,etiam atque etiam perpendas ex his quæ dicta ſunt, quàm ſit miſeranda ſors eorum hominum , qui propter anguſtiſsima huius terræ predia illam cœleſtem perdunt amplitudinem.Iterum,quàm vane & ſine cauſa ſeſe efferunt,qui in terrenis gloriantur poſſeſsionibus . Rurſum quam miſeri ſunt & nimium male ſibi conſulentes , qui pro terra aut iis quę in terra ſunt poſſeſsionibus ad inuicem contendūt,mutuo ſe fraudāt ac decipiunt,nō raro etiā peierātes, omni ęquitatis ratione poſtpoſita:ita ſcilicet punctalē terræ,

anguſtiam immenſæ cœlorum amplitudini præeligentes. Nã etiam ſi terram totam quis obtineat (id tamen quod nulli adhuc hominum potuit contingere) quid ille aliud quàm punctum rapuit? quid ille aliud quã punctum manibus tenet? in centro dominatur, in atomo tenet imperium? Illi ergo qui pro terræ minima portiuncula, vtpote pro agello, pro anguſto prædiolo, pro domuncula ſiue caſula contendunt ſuntve ſolliciti: quid aliud moliuntur, quid agunt, quid quærũt, niſi de puncto (ſi id recte poteſt intelligi) punctum tollere? O vanas hominum curas, O pectora cœca, Diſce ô miſer, infelix attende, pro quam minima recula, quàm maximum perdas theſaurum: & pro anguſto formicarum nidulo, quam ampliſſimum abiicias palatium, terrenam ſortem dum cœleſti præeligis.

CAP. VI.

¶ Vnde terra habeat ſuam immobilitatem, atque firmitatẽ.

Quod ſi quis roget, vnde hoc habeat terra, vt immobilis in medio iaceat: cum & ſphæricam habeat figuram, quæ admodum in ſe mobilis eſt & fundamentum nullum videatur habere ſtabilitatis, cum in aquis cernamus eam velut natare quæ minimæ ſunt ſtabiles, ſed fluunt perpetuo? ¶ Ad hanc rem non aliam poſſumus aſsignare cauſam conuenientiorem illa quam ſupra de terræ denudatione diximus, quod ſcilicet verbo & iuſsione Dei ſuam hanc habeat ſtabilitatem. Quemadmodum enim aquarum in vnũ collectionem ſupra oſtendimus in ſcriptura ſoli Deo aſcribi, ſic & iſta terræ cõfirmatio in plæriſque ſcripturarum locis inuenitur Deo ſoli attributa. ¶ Vnde illuminatiſsimus ille

Pſal.103. Pſalmographus canit. Qui fundaſti terram ſuper ſtabilitatem

Pſal.101. ſuam: non inclinabitur in ſeculum ſeculi. Rurſum, Ini-

Pſal.135. tio tu Domine terram fundaſti. Et iterum, Qui firmauit ter-

Pſal.75. ram ſuper aquas. Et ex perſona Domini in alio Pſalmo, Ego confirmaui columnas terræ, hoc eſt, ſic eam ſtabiliui & confirmaui in ſua firmitate, ac ſi columnis ſubiectis feciſſem im-

Prou.8. mobilem. Idem eſt quod in Prouerbiis dicit Sapientia, Quan

Prou.31. do appendebat fundamenta terræ & cætera. Item, Dominus

Iob.26. ſapientia fundauit terram. Et in libro Iob. Qui appendit

Iob.38. terram ſuper nihilum. Ac rurſum ex perſona Domini, Quan

Pſal.33. do ponebam fundamenta terrę. Nec dubium, quin ſicut ver-

bo Domini cœli firmati ſunt, ita ſit & terra verbo Domini fundata.

CAP. VII.

¶De terrę rotunditate, & montium eleuatione in terra.

Eſt autem terra rotunda ac figuræ ſphęricæ, quemadmodum & phyſici & aſtronomi ſuis demonſtrationibus & rationibus probant. Quod tamen ſi perfectam debeat habere veritatem intelligendum videtur ſecũdum ſuam naturalem conditionem, non ſecundum eum ſitum in quo nunc eſt propter hominũ vtilitatem. Congruebat namque viuentium vtilitati, & præcipue hominis (propter quem omnia facta ſunt) quaſdam terræ partes eſſe ſublimiores, alias verò depreſsiores & humiliores. Sic enim propter diuerſas complexiones diuerſorũ partium terræ, diuerſitates mineraliũ & terrę naſcẽtiũ, atque animaliũ nobis cõferũtur. Nam in huiuſmodi quidem locis optima ſunt paſcua, in eiuſmodi vina optima matureſcunt. In aliis verò, frumenta pinguia & plena, in aliis fructus optimi naſcuntur. In aliis autem locis generantur mineralia, alibi ſpecierum aromaticarũ multa copia, alibi ligna pretioſa & ſalutares herbæ, beſtiæque mirabiles gignuntur. In aliis locis, aliæ generantur diuerſitates rerũ quã plurimæ. ¶Sic igitur in qualibet terræ plaga, ſecundum quod per montes & valles varie diſpoſita eſt, varia vegetatiua atque animalia progignuntur. Et quædam quidem in vallibus fœlicius naſcuntur, quæ non ita fœliciter aut omnino non in montibus progignerentur, vbi nimius eſſet caloris ardor è contrario, alia in montibus fœliciſsime gignuntur, quæ minime in vallibus, propter ſolis defectum aut aliam quamlibet cauſam. Voluit ergo optimus ille & perfectiſsimus naturæ artifex creator & gubernator, temporum atque regionum viciſsitudines alternare, vt omni ex parte ſufficiens eſſet hominum prouiſio, abundantiſsimámque illi prębere diuerſorũ bonorum copiam, eorũ quę humanis vſibus poterant deſeruire. vt illi quem tam magnifice condidit, munificentiſsime etiam in cunctis faceret eſſe promiſum. pariterque vt ex tot rerũ optimarũ diuerſitatibus, ipſius infinitã ſapientiam amplius demiramur, quam in vniformi opere nõ ita perfecte neque ita plene potuiſſemus cõſpicere. ¶Itaque propter iſtam terrę inęqualitatem, manifeſtũ eſt terrã ſecũdũ

Quare Deus ĩ terra montes & valles conſtituit.

eum ſtatum in quo nunc eſt non eſſe omnino rotundam, ſi pũctaliter loquamur. Verum tamen ſi craſſo modo loqui volumus, clarũ eſt, quod montiũ iſta eleuatio, & vallium depreſſio nihil obſtabit, quo minus rotunda terra dicatur: Nam eleuationes eiuſmodi atque depreſsiones, comparatione facta ad totam terrã, quaſi nullius ſunt æſtimationis, & inſenſibiles. Vnde ſi quis in aere plurimum eleuatus eſſet, viderétque terram ex alto, penitus rotundam eam iudicaret, nec impediret eius iudicium montium eleuatio, qui in comparatione ad totum terrę globũ quaſi nihil ſunt. Nam terra ſecundũ totum ſuum ambitum (authoritate Ambroſij Macrobij, Theodoſij, & Ariſtænis, Philoſophorum) definitur continere ſtadia ducenta milia & quinquaginta milia, & duo milia, hoc eſt miliarium Romanorum vnum & triginta milia, & quingenta: quanquam à præcedentibus differt Ptolomeus, qui terræ ambitum continere dicit tantum centum milia & octaginta milia ſtadiorum. Vtraque autem quantitas ſecundum ſuperficiẽ ſumpta profecto magna eſt valde, vt merito montium quarũcunque eleuatio quaſi pro nihilo veniat computanda. ¶ In conſummatione autem ſeculi, vbi deſierit terra miniſterium præbere mortalibus, veriſimile eſt eam ad perfectam æqualitatem redigendam, quando etiam (vt ſupra diximus) creditur aquis iterum cooperienda, vti fuerat ab initio.

Terrę magnitudo.

252000.

180000.

CAP. VIII.

¶ Vnde ordo in elementorum ſitu.

Quare autem ignis hunc locum habeat: vt proximus ſit cœlo lunari. & quamobrem ſecundum poſt hunc locum habeat aer, deinde aqua, & cur infima ſit terra, non difficulter rationem reddet, qui ſapientiam primarij conditoris attenderit. Nihil enim dubium eſt, quin præcipua ſit cauſa, illius voluntas qui ea ſic condidit, & in ſuis qualitatibus ſecundum maiorem & minorem nobilitatem diſpoſuit. Deus enim infinita ſua ſapientia & bonitate, qua elementa formauit, ſuiſque perfectionibus & qualitatibus perfecit atque diſtinxit, cognouit pariter & quis locus vnicuique eorum ſecundum meritum perfectioris naturæ debeatur. Eiuſdem ſiquidem eſt, rebus iuxta perfectionis ſuæ meritũ, & naturæ congruitatẽ locum dare, cuius eſt res in eſſentia conſtituere, & ſuis perfectionibus abſoluere: quemadmodum im-

Nota.

perator qui diuerſos ſtatus nobilium inſtituit, ſimul etiã locum eiſdem iuxta ſuam dignitatem deſignat. ¶ Poſſumus tamen ex elementorum qualitatibus intelligere & cognoſcere, quod conuenienter & ſapienter ita ſint elementa diſpoſita, quomodo diſpoſita creduntur atque videntur: quoniam decens eſt, vt elementum quod cœleſti naturæ propinquius & ſecundum naturæ nobilitatem vicinius eſt, locum quoque propinquiorem accipiat: quemadmodum in aula regia, is qui dignitate regi proximus eſt, meretur quoque proximiorem illi locum accipere. Vnde cum ignis, raritate, diaphanaitate, ſiue perſpicuitate, ſubtilitate, celeritate (quæ etiam in cœleſtibus reperiuntur) cætera omnia excellat. Poſt hunc autẽ proximus ſit aer, deinde aqua, merito quidem obtinebit ille locum primum, iſte ſecundum, hæc tertium. Terra vero vt penitus opaca, craſſa, compacta, minimeque tranſparens grauiſsima & immobilis, ac proinde à regione cœleſti quàm maxime diſtans, merito longiſsimo interuallo à cœleſti regione dirimitur. Verum hæc de elementis & eorum ſitu dicta ſufficiant. Nunc ad cœleſtem regionem contemplandam elementari perambulata, alacri animo tranſeamus.

CAP. IX.

¶ De differentia naturæ & regionis cœleſtis, ab elementari.

PRimum quidem figuraliter deſcribere nos conuenit, quomodo hæc ætherea ſiue cœleſtis regio, à priori diſcrepet, & quamobrem non in vnam poſsint regionem compingi. Omnino enim magna quædam diſtinctio ſit neceſſe eſt, inter has duas regiones, vt non in vnam valeant computari, quandoquidem elementa, tametſi ab inuicem admodum diuerſa, imo prorſus contraria, in vnam tamen regionem deputantur. ¶ Attendenda eſt ergo cœleſtis naturæ ab elementari multiplex differentia. Nam elementa qualitates habent adinuicem contrarias, quarum ratione adinuicem contrariantur, & pugnant adinuicem, ſuntque inuicem natæ ſeſe corrumpere, & frequenter corrumpunt in ſuis partibus, vbi alterum alteri præualere contingerit. Vniuerſa quoque mixta corpora ingrediuntur ad compoſitionem, ac ſuis his qualitatibus ad interitum cuncta quæ ex ipſis cõponuntur perducunt, nec omnino eorum aliquid ſinunt eſſe perpetuum. Natura autem cœleſtis, ab huiuſmodi quali-

tatibus prorſus immunis eſt, nullam habens qualitatem eiuſmodi,ſecundum quam adinuicem cœleſtia poſsint agere & pati neque adinuicem pugnant, neque vllius augmentationis aut diminutionis ſunt ſuſceptiua, nec generationis vel corruptionis, neque in ſe neque in ſuis partibus. Ab omni ſiquidem motu quo aliquid abiicitur à re, item & ab omni motu ad formam ſubſtantialem, eſt abſoluta immunis & libera ſubſtantia cœlorum. ¶Habet autem cœleſtis natura ſenſibilem qualitatem vnam, longe nobiliſsimam, videlicet lucẽ mediante qua agit in inferiora. Quæ cum nullam habeat qualitatem contrariam, nullius rei in ipſam actionem ſuſcipere poteſt detrimentum. Sed nec ipſa rem vllam ad corruptionem deducit, quoniam nullam in rebus habet qualitatem contrariam quin potius his omnibus inferioribus eſſe, vitam, virtutem,& durationem inſtillat, quemadmodum manifeſta nos docet experientia. Solis & cœlorum atque aſtrorum luce cuncta in terris produci, & melius habere, nullam vero ex eius actione fieri corruptionem. Vnde patet lucem eſſe multo meliorem qualitatem, quàm ſint illæ quas habet elementaris natura, nimirum vnius non abſque alterius violenta corruptione generatiuæ. ¶Neque cœleſtis natura vllius mixti compoſitionem ingreditur, vt ex ipſius natura vllum mixtum participet, ſed tantum ſuæ virtutis efficacia abſens in mixtis operatur. Non enim poteſt cœleſtis natura formam aliam ſuſcipere. quemadmodum libro primo in tractatu de materia rerum naturalium latius declarauimus.

Ariſt.2. de cœlo.

Lux nobilis qualitas.

¶Differunt inſuper & in motu. Nam omnia elementa motu recto ſecundum naturam nata ſunt moueri, ignis videlicet & aer ſurſum,terra autem & aqua deorſum,& cito finitur eorum motus naturalis. Nam mox vbi locum naturalem attingunt quieſcunt. Cœlum autem motu recto moueri non poteſt neque deorſum, neque motu laterali dextrorſum vel ſiniſtrorſum, ſed tantum motu circulari: quo etiam continuo & indeficienter mouetur, neque vnquam à motu ceſſat,propter continuas rerum generationes & corruptiones ſaluandas mouebitúrque, donec perſtabit huius ſeculi ſtatus is qui nunc eſt,ad hominis miniſterium. Propter hanc autem tantam támque euidentiſsimam & maximam diuerſitatem inter naturam elementarem & cœleſtem, Philoſophi cœlum

Cœlum quintam eſſentiam dixerunt.

nominant quintam eſſentiam, hoc ipſo ſignificantes, non de natura quatuor elementorum eſſe cœlum, ſed ſubſtantia & eſſentia ab elementis omnibus differre, tametſi antiquorũ quidam olim exiſtimauerint cœlum eſſe de natura aeris, aſtra vero de natura ignis. Quorum errorem, naturales Philoſophi, qui illos ſubſequuti ſunt, rationibus certiora edocti, maniſeſtiſsime confutauerunt, vt nemo iam ſit qui huiuſmodi poſitioni præbeat aſſenſum.

CAP. X.

¶ Vnde habeant cœleſtia corpora motum circularem, & an naturaliter moueantur.

De cauſa vero efficiente motus cœlorum quæſtio eſt, an ab aliquo principio intrinſeco moueantur circulariter, quòd ſi pars eorum, vtpote à forma ſua ſubſtantiali, an potius ab extrinſeco aliquo mouente, quod ſua virtute cœleſte corpus contingens, ipſum ſecundum circulum voluat? ¶ Ad hanc quæſtionem verifimilior reſponſio eſt, motum circularem orbium cœleſtium effectiue cauſari ab intelligentiis, vel mentibus beatis, quas Philoſophi dixerunt orbium motores, diuinos, optima vita fruentes, nec tempore ſenectam aut aliam quamlibet inueterationem ſuſcipientes. Hos autem angelos nos appellamus, quos ſi (Paulo Heb.1. docente) cognouimus adminiſtratorios ſpiritus eſſe, inque miniſterium mitti filiorum Dei, generis humani, nihil profecto mirum videbitur, ſi & horum miniſterio volui dicamus cœleſtes orbes ad vtilitatem filiorũ hominum. ¶ Quod ſi ita credimus habere (vt Ariſtoteles ſenſit, nec refutant orthodoxi) profecto multam gratiam & venerationem beatis illis mentibus debeamus, conſequens eſt, quorum miniſterio vitam hanc ducimus, & alimenta capimus, & cuncta quæ ſecundum corpus ſunt abundanter poſsidemus. Maxime autẽ primæ illi beatiſsimæ menti, motoribus iſti præſidenti, vni primo, ac ſummo enti, Deo ſuperbenedicto, gratias agamus neceſſe eſt: qui tam magnificos miniſtros nobis non ſecundum animam tantum, verum etiam ſecundum viliſsimam noſtri partem (id eſt ſecundum corpus hoc corruptibile) aſsignauit. ¶ Aduertendum inſuper eſt, quod hi motus licet ab eiuſmodi motoribus extrinſecis fiant, non tamen ſunt cõtra naturam cœlorum, neque ob mouens extrinſecum dici poſ-

ſunt violenter moueri. Nulla enim in cœleſtibus eſſe poteſt violentia, ſed ſuauiſsime ibi cunc͞ta geri neceſſe eſt, vbi nulla poteſt eſſe corruptio: quoniam nullum violentum (vt Ariſtoteles author eſt) poteſt eſſe perpetuum. Neque enim vllo modo forma cœleſtis huic motui contranititur, ſed ſuauiſsime ſe ſubdit intelligentiarum mouentium actioni, neque ad quietem conatur, donec omnipotentis Dei iuſſu poſt ſæculi conſummationem, iubeatur ſtare tota cœleſtis machina, poſteaquam humanum genus ſuper terram vltra vitam non deget. neque item aliquod aliorum mixtorum. Tūc enim ſuperfluus foret motus cœleſtium corporum, cum ad hoc potiſsimum moueantur, vt nobis ſuo motu miniſtrent, quemadmodū ſanctus Dei Moyſes, populum ſuum à cœleſtium corporum cul-

Deut. 4. tiura dehortans, ea aſſerit creata, in miniſterium omnibus gētibus quæ ſub cœlo ſunt.

CAP. XI.

¶ Cœleſtia corpora an dici debeant animata.

DVbitatum eſt autē ab antiquis de cœleſtibus corporibus. Vtrum animata ſint, an inanimata. Fuerunt qui animata ea eſſe ſenſerunt putātes ipſorum motum ab anima effectiue procedere. Sed veritas contrarium habet, eſſe videlicet corpora inanimata, neque vegetatiuam, neque ſenſitiuam, neque rationalem virtutem habentia. Nam & ſi moueantur ab agentibus intellectualibus & liberis, id eſt, ab intelligentiis motricibus, non tamen hinc conſequitur quòd corpora ſint animata. Siquidem motrices iſtæ intelligētiæ non ſic coniunguntur cœleſtibus orbibus quomodo anima coniungitur corpori, per formalem vnionem & ſubſtantialem informationem. Repugnat enim hoc angelicæ intellectuali naturæ, cum materia rem vnam componere. ¶ Eſt enim hæc inter animam rationalem & intelligentiam ſiue angelicam naturam differentia, quod anima corpori eſt vnibilis & cum eo rem vnam nata componere: quanuis etiam ſeparatim poſsit ſubſiſtere: natura autem angelica nequaquā materiæ aut corpori eſt vnibilis, ſed ſolum per ſe nata eſt ſubſiſtere. Coniungitur autem intelligentia motrix orbi moto, ipſumque tangit ſecundum virtutē tantum: vt propter hoc nequaquam dici debeant cœleſtia corpora animata, nihilo certe magis quàm nauis dici poſsit animata, eo quòd in ſe habeat rectorem nautam.

Differunt angelus & anima hominis.

CAP. XII.

¶ De diuiſione regionis cœleſtis ſecundum ſuos orbes.

SVpereſt nunc videre, an quomodo elementaris regio in plures partes diuerſas ab inuicem ſecta eſt, ita & hæc cœleſtis ſit in plura corpora diuidenda, an forte non plura corpora ſed vnicum debeat corpus cenſeri & primum quidem illud experientia certiſsima monſtrat ſatiſque quantum ad hanc partem inter philoſophos naturales & diuinos Theologos conuenit, debere fieri diuiſionem cœleſtis regionis in plures orbes. Verum, in numero non omnes conueniunt. ¶ Fuerunt enim naturales philoſophi priores, qui tantum octo ſphæras putabant cœleſtẽ machinam continere, ſeptem videlicet orbes planetarum & ſphæram ſtellarum fixarum atque hi ſphæram octauam putabant eſſe primum mobile, id eſt, primum orbem mobilem. ¶ Verum qui poſt hos tempore ſubſequuti ſunt, experientia ſimul & ratione conuicti, cœlum vnum compulſi ſunt ſuperaddere: eo quod ſphæram octauam duobus motibus comperiſſent moueri, ex motu ſtellarum fixarum quæ ſunt in ea. Præter enim motum ab oriente in occidentem (de quo poſt dicetur) ex ſtellis fixis experientia certa edocti, concluſerunt ipſum etiam ab occidente ad orientem tendere, motu alio. Ex quo firma ratione recte concluſerunt non poſſe hoc eſſe mobile primum, quod per ſe duobus motibus deprehenderetur moueri, ſed debere alterum eſſe prius à quo motum vnum per communicationem acciperet, vt eſſet alter ſibi proprius. Itaque hi nonam ſphæram adiicientes, in nouem orbes diuiſerunt cœleſtem regionem, ipſámque ſphęram nonam, primum mobile eſſe dixerunt, octauam vero, ſecundum. Huius ſententiæ fuerunt aſtronomi celebres, Ptolomeus, Thebilius & Alphraganus. ¶ Poſt hos vero perſeuerante in fortunatis ingeniis ſtudio inquiſitionis, & ad priorem experientiam poſterorum accedente induſtria, ſimul atque diligentia, compertum eſt experientia pariter & ratione vltra nonam ſphæram præter prædictas nouem, aliã eſſe ponendam. Conſiderauerunt enim in firmamento motum alium (quem trepidationis nominant, vel acceſſus & receſſus) præter duos prædictos. Vnde cũ nec duos motus diuerſos à ſeipſo habere poſſet, neque ſimul duos ab alio ſuperiori

Prima opinio de numero cœlorum.

Secunda opinio.

Nonũ cœlorũ ratione inuẽtũ.

Tertia & ꝓbabilior opinio.

Motus trepidationis

(alioqui & ille haberet duos ſibi proprios, quod primo mobili nequaquam conuenit; cum vnico debeat ſimpliciſsimo motu moueri) ratiocinatione collegerunt debere ſupra firmamentum duas eſſe alias mobiles ſphæras, à quibus per participationem vi raptus duos motus acciperet, tertium vero haberet ſibi proprium. ¶ Itaque hi decimam ſphæram vocãt primum mobile, nonam autem vocant mobile ſecundum. Huius ſententiæ complures fuerunt ex recentioribus & inſignibus aſtronomis. Alphonſus rex hiſpaniæ, Ioannes lignerius, Georgius Purbachus, Ioannes regij montis, & alij plures prædictorum ſententiam inſequentes & approbantes. Et hactenus quidem quæ ratio dare potuit & hominis ingenium inquirere audiuimus. Supereſt vero, vt quod potiſsimum eſt & fides docuit non taceamus.

CAP. XIII.

¶ De cœlo empyreo, & de cœlo cryſtallino ſiue aqueo, ac primo mobili.

PRæter autem prædictas ſphæras motu locali mobiles, Fides catholica & diuini Theologi docent aliud ſuperius eſſe omnis motus localis expers, perpetuo quieſcens ab omni motu locali, quod ab initio creatum eſt plenum inæſtimabilibus milibus intelligentiarum & ſpirituum beatorum, qui ſimul cum illo & in illo creati ſunt tanquam in loco ſibi deputato, quemadmodum mixta corpora ſuis quæque locis in his inferioribus ſolent generari, vti in aquis piſces, in aere aues, ſuper terram animalia cætera & plantæ, intra terram mineralia. Et huiuſmodi.

Cœlum empyreū. ¶ Hoc cœlum mole immenſum & inæſtimabili luce ac ſupra humanam mentem diuina claritate fulgidum (propter quod & empyreum nominatur, id eſt igneum, non quidem à proprietate & natura ignis, ſed à ſplendore nimio & glorioſiſsimo fulgore) ſedes eſt deſtinata ante conſtitutionem mundi, & velut aula regalis ſolij præordinata ab initio, omnibus qui regnaturi ſunt in conſpectu dei & agni. Cuius lucem licet ſic clariſsimam & limpidiſsimam, nequeunt corporales noſtri oculi conſpicere, quemadmodum non eſt potens noctua cernere lumen ſolis. Neque lumen vllum extra ſe beatiſsima & iucundiſsima lux iſta diffundit. Non enim

ſunt alii cœlorum orbes, tam præclariſsimę lucis & Diuini fulgoris capaces, multominus elementa aut cætera corporalia. ¶ Attamen de actione huius cœli dubitant nonnulli, quibuſdam dicentibus quod nullam omnino habeat actionem in inferiores ſphæras, aut alia ſubiecta, nec eſſe propter rerum naturalium diſpoſitionem aut gubernationem conditum, ſed tantum in gaudium & præmium beatorum. Indecens hi arbitrantur vt tam glorioſiſsima dei manſio creaturis adhuc corruptibilibus deſeruiat: nec putant ipſam pertinere ad ordinem mundi corporalis. Alii vero partem affirmatiuam præeligunt, dicentes ipſum ſua ſolidiſsima quiete, & quietiſsima virtute, ſtabilitatem permanentiam & fixionem rebus inferioribus infundere. Res enim inferiores, propter aliorum cœlorum citiſsimos motus (vt ipſi aiunt) continuo defluerent, niſi huius primi cœli quiete, aliquo modo in ſuo eſſe ſeruarentur ſtabiles. Nos vero quia certum nihil de hoc habere poſsimus, eo quod fide certum eſt, contenti, de praparato nobis tam ampliſsimo, tam ſupremo, tâmque iucundiſsimo habitaculo inæſtimabili gaudio geſtientes, totis potius affectibus ad illud ſuſpirare, ad illud tendere ſtudeamus quàm multis inutilibus diſceptationibus aut cogitationibus inanibus de eo multa diſſeramus. Pluris enim eſſe debet nobis Chriſtianis hominibus huius vnius cœli ex fide ſimplex notitia, quàm cæterorum omnium & cunctorum quæ in eis ſunt aſtrorum ac motuum exactiſsima comprehenſio. ¶ Ad huius cœli nimis deſiderabilem ornatum atque pulchritudinem ſæpe nos conuenit, donec peregrinamur in hoc corpore, deuotis affectionibus ſuſpirare, & quaſi violenter noſtræ mentis oculos infirmos atque tenebroſos conuertere: in quo beata fruuntur luce angeli conciues noſtri, pariter & eorum ſpiritus, qui in domino hinc diſcendentes, priores illuc ſunt ingreſsi. Nos quoque iuxta manum dei ſuper nos bonam eodem peruenire poſt paululum confidimus, ipſius gratia adiuti, qui nobis antequam nati eſſemus tam glorioſum ab initio præparauit æternæ manſionis habitaculum.

Sũt igitur cœli vndecim hoc ordine ſiti, cœlum empyreum, primũ mobile

cœlum cryſtallinum, firmamentũ, cœlum Saturni, Iouis, Martis, ſolis, Veneris, Mercurii & Lunæ.

¶ Poſt hoc igitur primum & nobiliſsimum corpus ſequitur decimum cœlum, primũ mobile: quod motu ſupra quàm cogitari poteſt velociſsimo, lege perpetua, quotidie ab oriente in occidentem per meridiem, viginti quatuor horarum tempore decurrens, velociſsimo hoc raptu ſuo omnes inferiores cœlos ſecum rapit, eodémque temporis ſpatio perfectam circulationem complere facit. Nec præter hunc motum alium aliquem habet. ¶ Sub hoc cœlo eſt nonũ, quod nunc aqueum nunc cryſtallinum à ſanctis & Diuinis Theologis nominatur non quidem à proprietate vel natura aquæ, quaſi illic veræ aquæ ſint elementares, ſed ab omnimoda diaphaneitate ſiue perſpicuitate, eo quod nullã omnino habeat ſtellã. Forſitan & ob hoc quid ſit in modum aquæ, ſiue cryſtalli effectu frigidiſſimũ & frigiditatis maxime effectiuũ, quæ eſt aquæ qualitas prædominans. In cuius cõfirmationẽ facit, quod quidã ſupra firmamentum veras aquas ponendas ſenſerunt, ad motus & caloris illius tẽperamentũ atque refrigerationẽ: ne videlicet ex nimia talis motus velocitate, ignis generaretur, qui omnia hæc inferiora conſumeret. ¶ Quæ ſententia licet non admodum probabilis videatur, in hoc tamen nobiſcum facit, quod aquas iſtas (qualeſcunque tandem ſint) ad contẽperationem nimii caloris ſupra firmamentum poſitas dicit. Quod & nos ſecundum veriſimilitudinem aſſerimus: non ſic quidem vt à cœlis prohibeatur calor, quaſi cœleſtibus corporibus ſit exuſtionis periculum (quæ incorruptibilia ſunt & caliditatis nõ ſuſceptiua, etiam ſi mille admouerentur ignes) ſed propter nimium calorem cæterorum aſtrorum, atque etiam eius qui ex nimia velocitate motus oriri poſſet in regione elementari, in his inferioribus contemperandum. Aiunt enim quidam huius cœli tantam eſſe frigiditatem, vt his inferioribus prorſus eſſet intolerabilis, ſi non ſolis & aliorum aſtrorum calor temperaretur. Hæ ſunt aquæ, de quibus in ſcriptura ſacra frequẽs eſt mentio nominatim in principio Geneſeos, dicente domino, Fiat firmamentum in medio aquarum, & diuidat aquas

Cœlum nonum.

Gene. 1.

ab aquis.& ſubditur,Factum eſt firmamentum in medio aquarũ,& diuiſit aquas quæ erant ſupra firmamentum ab aquis quæ erant firmamento.item in libro Pſalmorum ,Laudate eum cœli cœlorum,& aquæ quæ ſuper cœlos ſunt laudent nomen domini.Et in libro.Dan.ad laudem dei omnem creaturam exhortantes pueri Hebręi canunt,dicentes,Benedicite aquæ omnes quæ ſuper cœlos ſunt domino.Hæc autem ſphęra cœli chryſtallini ſiue aquei, ſecundum opinionem Ptolomei atque Alphragani ponentium vnam tantum ſphæram naturalem ſupra firmamentum primum mobile diceretur. Veritas tamen magis credibile facit,eã eſſe ſecundum mobile. Pſal.148 Dan.3.

CAP. XIIII.

De firmamento & orbibus planetarum.

HVic autẽ cœlo aqueo,contiguum eſt cœlum ordine octauũ:quod à ſtellis miræ magnitudinis & multitudinis ſtellatum appropriato nomine dicitur:in ſcriptura autẽ firmamẽtũ vocatur,vel propterea quod verbo domini in diuiſionẽ poſitũ ſit aquarum ſuperiorũ ab aquis inferioribus.Vel quia in eo innumerabilis eſt ſtellarũ multitudo firmata.Sunt enim in hac ſphæra oẽs ſtellæ fixæ de quibus dicemus poſterius.Hanc vero ſphærã octauam , ſequũtur. Orbes ſeptẽ planetarum.

Septẽ ſphærę ſeptẽ planetarũ,hoc ordine:ſphęra Saturni,ſphę. Iouis, ſphęra Martis,ſphęra Solis,ſphęra Veneris,ſphæra Mercurii , vltima Lunæ.

Iſtarum autem ſphærarum,ſuperior quælibet ambit & orbiculariter circundat inferiorem:ſuntque aliæ aliis maiores ſecundum quod plus vel minus accedunt firmamento, vel ab eo recedunt.Vnde ſphæra lunæ omnium infima , omnibus etiam minor eſt:contra,ſphęra Saturni,omnium eſt maxima vtpote firmamento proxima & contigua.

Qua in re conſiderari facile põteſt inæſtimabilis mundialis machinæ magnitudo . Nam quemadmodum diximus in elementari regione ſuperiorem ſphęrã excedere inferiorem

proportione decupla,ita etiam in hac regione, continuatō ſemper augmento,ſuperior longe quantitate ſuperexcedit inferiorem proximam. Vnde neceſſe eſt multo maximam & immenſiſsimam eſſe molem illam vltimam empyrei cœli, & magnitudine incomprehenſibilem. ¶ Inſuper velociſsimus ille motus decimi cœli, huic empyreo proximi, quo in viginti quatuor horarum ſpatio tantum percurrit, imo peruolat, imo pluſquam peruolat circulum, merito debet conſiderantibus nobis eius magnitudinem ſtupori eſſe, & miraculum multo maximum. ¶ Sciendum autem eſt, firmamenti nomine interdum ſignari totam aggregationem octo ſphærarum ſeptem videlicet planetarum & ſtellarum fixarum. Debere tamen poni hanc ſphærarum diuiſionem, & non poſſe in vnum corpus cenſeri, manifeſtiſsimis experientiis & rationibus certiſsimis ab Aſtronomis probatur.

CAP. XV.

¶ De duplici motu orbium cœleſtium, qui ſunt poſt primum mobile.

OMnes cœleſtes ſphæræ quę primum mobile ſequūtur, duplici motu mouentur. Priore quidem alieno, id eſt, ex raptu primi mobilis, quod (vt ſupra diximus) velociſsimo ſuo motu in viginti quatuor horarū ſpacio ſeſe citiſsime circunuoluens, & totum ſuum curſum complēs, omnes orbes intra ſe contentos ſecum circunuoluit, vt in eodem ſpatio temporis totum ſuum curſum infallibili lege perficiant, id quod in ſole manifeſtiſsima experientia ad oculum conſpicimus, qui hoc motu raptus diem nobis à die diſtinguit. ¶ Singulæ enim eius reuolutiones ſecundum motum iſtum primi mobilis factæ, ſingulos nobis dies efficiunt. Et quidem ſi totum accipiamus tempus reuolutionis, id eſt, tam illud quo ſupra noſtrum hemiſphærium quàm illud quo ſupra alterum oppoſitum voluitur, dies naturalis dicitur, conſtàtque viginti quatuor horis. Verum ſi accipiamus tempus tantum illud quo ſupra noſtrum hemiſphærium apparet & mouetur, dies dicitur artificialis. Et hi dies, non æqualis ſunt longitudinis. Nam hyeme breuiores ſunt dies, & æſtate longiores, iuxta quod ſupra noſtrum hemiſphærium ſol magis eleuatur.

Quis dies naturalis.

Quis artificialis dies.

¶Fit autem motus iſte primi mobilis ſuper duobus polis mũdi directe ſibi in cœlo oppoſitis,quorum alter arcticus nominatur,ſemper nobis apparens:alter antarcticus, nunquam, ſed noſtris antipodibus perpetuo eſt præſens, quibus econtrario noſter polus arcticus ſemper abeſt.A polo enim arctico qui in ſummo cœli ponitur,vſque ad polum antarcticum qui directe ex parte altera eſt oppoſitus,linea recta per medium mundi ducta intelligitur, quàm axem mundi appellant eo quod circa ipſum fiat motus iſte primi mobilis & cum eo omnium ſphærarum cœleſtium,quemadmodum tota voluitur circa axem. Fit autem motus iſte ab oriente,per meridiem,in occidentem,atque ita deinde per ſeptentrionem redit ad orientem. ¶Præter hunc verò motum primi mobilis, inferiores ſphæræ omnes ſibi proprium habent, quo mouentur contranitendo ab occidente,per meridiem, in orientem, atque hinc redeunt per ſeptentrionem, in occidentem. Hic autem motus nõ circa eundem axem mundi fit,nec ſuper iiſdem polis,ſed ſuper duobus polis aliis,diſtantibus à prædictis per viginti tres gradus & triginta tria minuta, aut ſecũdum alios vnum & quinquaginta.A quorum polorum vno ad alterum,intelligitur tranſire per medium mundi linea rectiſsima,quæ dicitur axis huius motus,& nominatur axis zodiaci,quemadmodum prior dicitur axis mundi.

Duo poli mundi.

Quid axis mundi.

Motui raptus motus aduerſus.

CAP. XVI.

¶Quomodo intelligi debent in cœlis motus oppoſiti,& motus raptus.

POſſet autem ex iam dictis ſecum aliquis hæſitare, quo nam pacto poſsint eſſe motus oppoſiti in cœleſtibus,cum motui circulari (vt ait Ariſtoteles) nullus ſit motus contrarius. Rurſum quomodo fieri poſsit, vt rapiat primum mobile alias ſphæras,cum in cœleſtibus nulla poſsit eſſe violentia. Vt enim non eſt ibi contrarietas, ita nec violentia admitti poteſt. ¶Ad hanc autem obiectionem remouẽdam,neceſſe eſt ſane intelligere quæ prius dicta ſunt. Non enim motus iſti proprie oppoſiti ſunt adinuicem quaſi contrarii(Contraria enim in eodem ſimul eſſe non poſſunt) ſed quia diuerſo modo fiunt vnus videlicet ab oriente in occidentem,alius ab occidente in orientem, quanuis non per eundem circulum,aliquo modo videntur oppoſiti.

¶ Inſuper quod de raptu dicitur, debet abſque violentia intelligi: quemadmodum cum inferiores ſphæras dicimus contraniti, abſque reſiſtentia aut rebellione accipimus. Nulla enim in cœleſtibus eſt contrarietas, nulla fatigatio, nulla violentia, nulla mobilium reſiſtentia. Non enim aliud ſibi vult quod dicimus inferiores orbes rapi, quàm, quòd ſimul ad motum primi mobilis per accidens moueantur, quemadmodum nauta mouetur vectus à naui, & aqua ad motum vaſis in quo continetur: vt ſic ratione continentiæ, inferiores ſimul cum ſuperiore moueantur. Et quod de contranitentia inferiorum dicitur, nihil aliud ſibi vult, quàm eas diuerſo motu proprio moueri, ab alia parte ad partem oppoſitam.

CAP. XVII.

¶ Quanto tempore vnuſquiſque cœleſtium orbium ſuum proprium motum compleat, & obiter de anno biſſextili.

OMnes igitur ſphæræ cœleſtes huic motui primi mobilis (vt iam dictum eſt) contranituntur, ſecundum circulum obliquum (qui & zodiacus dicitur) curſum ſuum peragentes. Verum illud notandum eſt, quòd quãto propinquiores ſunt primo mobili ſecundum ſitum, tanto ſuum motum proprium tardius perficiunt: quanto autem diſtantiores, tanto citius ſuos curſus abſoluunt. Vnde cœlum criſtallinum omnium tardiſsime moueri neceſſe eſt, contra verò lunæ orbis circumgyratur omnium velociſsime. Quod vt fiat euidentius, volumus, iuxta Aſtronomorum traditionem, ſingularum ſphærarum motibus ſuum tẽpus ſubiicere.

Cœlum criſtallinum. 49000

¶ Dicunt autem nonam ſphæram curſum ſuum proprium perficere in quadraginta nouem milibus annorum & in ducentis annis gradum vnum zodiaci cum dimidio percurrere Atque hanc ſphærã dicunt hoc ſuo motu rapere ſecum octauam ſphærã, & omnes auges planetarũ præter quã lunæ, de quibus tamen nihil nunc particularius dicemus. Octaua autem ſphæra proprio ſuo motu (ſcilicet trepidationis, vel acceſſus & receſſus) in ſeptem milibus annorum circulũ paruũ deſcribit, pertranſitque gradũ vnũ zodiaci: quãdoq; quidẽ in centũ annis, quãdoq; in ſexaginta, quandoq; verò in alio interuallo. Saturni ſphæra, reuolutionem integrã annorum ferè triginta ſpatio perficit: Iouis, in duodecim: Martis, ferè in duobus. Sol reuolutionem integram facit in trecẽtis ſexagin-

ta quinque diebus,& fere ſex horis.Venus & Mercurius, fere ſimiliter.Nouiſsima autem Luna,in viginti ſeptē diebus & octo horis ſuum circulum complet. ¶ Vbi illud obiter ſeſe offert declarandum, quid ſit quòd quartus quilibet annus vno die abundat,vt videlicet quartus quiſque annus iuxta noſtram computationem habeat dies trecentos ſexaginta ſex, qui & biſſextilis nūcupatur.Cum enim ſex horæ quater ſum ptæ diem faciant naturalem,hoc eſt,viginti quatuor horarū, iccirco quolibet quadriennio ad dies conſuetos 365. (quibus conſtat annus communis)adiicitur prædictæ computationi dies vnus,vt ſeruetur temporum ordo,& feſtiuitatum vniformitas.Qui annus vno die(ſecundum huiuſmodi computationem ex trium præcedentium ſenariis & ſuo reſiduo ſex horarum conflato)abundans biſſextilis nuncupatur: eo quod contineat 366.dies vbi bis ſenarius ponitur à quo numero ſenario bis ita replicato,biſſextilem eum appellauerunt.

CAP. XVIII.

¶ De natura & conditionibus aſtrorum.

De natura autem aſtrorum,dubitatū fuit ab antiquis, fuerūnque ſuper hac re diuerſæ diuerſorum ſententia.Quidam enim antiquorum dixerunt,ea eſſe corpora animata,propter alimentum ſuo motu terram perambulantia vt ſcilicet humidum aqueum ad ſe velut in potum & ſiccum terreſtre in cibum attraherent, quemadmodum videmus progreſsiuo motu animalia quę apud nos ſunt moueri ad quærendum alimēta, cibum atque potum.Sed hoc figmentum planè poeticum eſt,neque quicquam habet veriſimilitudinis. ¶ Alii verò,de quorum numero fuit Empedocles, aſtra dixerunt eſſe de natura ignis,orbes autem cœlorum de natura aquæ.Sed neque hic veritatem aſſequutus eſt, vt ex præcedentibus manifeſte patet. ¶ Quæ autē veritatē tenent aſſerunt aſtra eſſe eiuſdem naturæ & ſpeciei cum ſuis orbibus in quibus mouentur, neque à reliquis partibus ſuorum orbiū eſſentialiter differre,ſed tantum ſecundū accidentia.

Eſt enim aſtrum (vt ait Ariſtoteles) denſior pars ſui orbis. Ariſtot. primo Meteor.

Sicut enim in ligno contingit aliquā partem eſſe admodum

denſam & compactam præ reliquis partibus, quàm nodum vocamus, eſt tamen eiuſdem naturæ cum aliis: ſic & in orbibus cœleſtibus aſtra partes ſunt denſiores atque cõpactiores reliquis, eiuſdem autem ſunt naturæ & ſpeciei. Sunt enim cœli corpora homogenia, quorum ſingulę partes & cum toto & cum ſeinuicem eiuſdem ſunt naturæ, licet ſecundum accidentia poſsint differre. ¶Ex hac verò denſitate conſequitur & alia differentia accidentalis, quia differunt aſtra à partibus reliquis ſuorum orbium. Nam ex hac ſua denſitate, compactione, & vt ita dicam, opacitate habent, vt poſsint radios ſolares ad ſe emiſſos reflectere, ſicque effuſum ad ſe ſolare lumen refundere quod aliæ partes, vt pote rariores & nimium perſpicuæ non poſſunt, quoniam ob raritatem penetrantur à lumine. nec eſt refuſio accepti luminis. Idcirco enim ipſi cœli quãtum ad omnes partes, in ſe quidem luminoſi ſunt. Lumine eorum ſubſtantiam penetrante, non ſunt tamen niſi ratione aſtrorum lucidi, ſic vt lumen poſsint de ſeſe refundere. Alioqui neque nox neque tenebræ haberent locum, tanto corpore lumen ſuum perpetuo ſpargente. Aeque enim per diem atque per noctem Sol orbes cœleſtes illuminat, neque poteſt interpoſitio terræ (quæ non niſi punctulus eſt cœlo comparata) eorum illuminationem impedire. Ex quibus patet, quod nomen aſtri ſiue ſtellæ duo includit, nempe partem cœli denſiorem, & lucem ſolarem ab ea repercuſſam.

CAP. XIX.

¶Differentia inter planetas, & ſtellas fixas.

INter has autem ſtellas, quædam dicuntur fixæ, quædam erraticæ quas Græco vocabulo planetas vocãt. Siquidem plane Græcis ſonat errorem. Vnde planetes, quod ſignificat vagum ſiue erroneum. Fixę dicuntur omnes quæ ſunt in octaua ſphæra, id eſt in firmamento. Idque ob hoc, quod ſemper videantur ad inuicem ſeruare eundem ſitum, & æquali diſtantia ab inuicem diſtare. Et hæ in numero ſunt indeterminato, qui ſoli eſt Deo creatori cognitus iuxta illud Pſalmiſtæ, Qui numerat multitudinem ſtellarum, & omnibus eis nomina vocat. (Pſal. 14) ¶Planetæ autem ſiue erraticæ ſtellæ tantum ſeptem ſunt, quæ ob hoc dicuntur erraticę quod non ſemper eundem ad inuicem conſpiciãtur habere ſitum, neque æquali diſtantia ab inuicem diſtare: ſed nunc

quidem ad inuicem appropinquant,nunc verò ab inuicem elongantur nunc hæc illam antecedit,nunc ſubſequitur:nunc in eleuatione eſt ad illam,nunc in depreſsione,ſecundũ quod ſuorum orbium varia celeritate vel tarditate varie feruntur. Dinoſcuntur autẽ ſtellæ fixæ à planetis ex ſcintillatione. Omnes enim ſtellę fixæ ſcintillare nobis vidẽtur,quod alij quidem propter longinquam nimis diſtãtiam & viſus noſtri debilitatem euenire putauerunt,alij propter motum cœli continuo angulos irradiationis variantem, ſed verior ratio ex perſpectiua petenda foret. Soli autem planetæ nõ ſcintillant,niſi fortè Saturnus interdum, quem dicunt ſlantæ Borea nonnihil ſcintillare. Illud autem certum eſt,ſcintillationem talẽ nihil eſſe in ipſo aſtro ſcintillate,ſed tantum ſecundum proſpectum & apparentiam euenire. Soli planetæ nõ ſcintillant.

CAP. XX.

De ordine ſeptem planetarum ad inuicem.

Septem autem planetarũ hic eſt ordo. Luna infima, deinde Mercurius ſuccedit Venus, proximus Sol,ſupra hunc mars, proximus Iupiter, ſupremus omnium Saturnus. Hunc autem planetarum ordinem ſic probant, quoniam aſtrum illud per cuius interiectionem contingit alterum occultari, neceſſe eſt eſſe inferius eo quod occultatur. Vnde cum per obiectionem ſiue interpoſitionem Lunę experientia nobis aperiiſsime monſtret Mercurium abſcondi, cũ inter noſtrum aſpectum & aſtrum ipſum media ſeſe obiecerit,conſequitur neceſſario Lunam eſſe Mercurio inferiorem. Ita & de omnibus aliis planetis.Quantum ad Lunam demonſtrari poteſt.Nam planetas omnes abſcondit & occultat,propter quod omnium infima comprobatur. Sic de Mercurio probat experientia, quod Venere ſit inferior, & de Marte qđ ſubſit Ioui, de Ioue quoque quòd ſuperiorem habeat Saturnum. Item quod omnes ſtellæ fixæ omnibus his planetis ſunt ſuperiores,quoniam à quolibet planetarum occultari poſſunt. De ſole tamen talis experientia nulla eſt, quod abſcondatur, niſi à Luna:propter quam rationem quidem exiſtimauerunt Solem eſſe proximum Lunæ in ſecundo orbe cœleſti. Quod tamen rationibus aliis manifeſte probatur non habere veritatem,ſed Solem eſſe in loco quarto. Ordo planetarum probatur.

CAP. XX.

¶De planetarum diſtinctione.

AD cognoſcendum autem hos planetas quidam diuerſorum colorum ſimilitudinem illis tribuũt quã quam iuxta veritatem colores non habeant, ſed tãtum iuxta lucis variæ ſeſe monſtrantis ſimilitudinem, varias colorum apparentias participant. Vnde Saturnum dicunt eſſe coloris plumbei, Iouem ſtannei, Martem calibei, Solem aurei, Venerem electri, Mercurium argenti viui, Lunam verò argentei, atque horum ſinguli productiui dicuntur quorum colorem referunt. Aſsignant quoque varias horum planetarum virtutes & differentias. Saturnus enim frigidus eſt & ſiccus, planeta maſculinus malus ſiue maleuolus atque nociuus. Quod ſicut & in aliis ſequentibus ſecundum effectũ debet intelligi. ¶Ipſo dominante ſi fœtus naſcitur aut moritur, aut debilitatus miſere viuit. Propter quod, pueros dicũt octauo menſe de matris vtero prodeuntes, vel non ſuperuiuere, vel ſecundũ corpus miſeros viuere, cũ tamẽ ſeptimo mẽſe & nono ſi prodeant, fœliciter viuant. Dicunt enim ſaturnũ in menſe octauo dominari fœtui, qui mortis eſt author. Iouem verò in menſe nono, qui eſt principium & largitor vitæ. Ob hanc verò peſsimam nocendi & mortificandi conditionem, depingi ſolet Saturnus falcem manu tenẽs, quaſi viuẽtia quãtum in ſe eſt demetens qualitate noxia, id eſt, mortificans.

Saturni qualitas.

¶Iupiter proximus, eius malitiam cohibet, & conditiones malas temperat. Eſt enim ipſe in qualitatibus optime temperatus, calidus ſcilicet & humidus, id eſt caliditatem & humiditatem efficiens. Vnde patet, ipſum complexionis aereæ ſiue ſanguineæ in hominibus eſſe effectiuum. Eſt enim ſanguis calidus & humidus. Vnde propter ſuam naturalem bonitatem, principium vitæ meretur vocari, Quam ob cauſam depingitur ſceptrum manu tenens, quaſi vitæ imperator atque largitor. Quanquam autem ex ſe clarus eſt, & in modum lactis candidus, attamen cum aſcenderit in circulum gelidi illius & ſicci Saturni, pallorem quãdam contrahit, quo modo nonnunquam etiam inſigniter bonus aliquã ſuæ virtutis maculam cernitur ex mali hominis commertio contrahere. Ipſum tamen ſuæ claritatis faciens participem, ex ſeſe omnino pallidum, vtcumque facit clarum: vt

quemadmodum effectus malitiam ſua bonitate temperat, ita & coloris obſcuritatem ſua claritate lætificet, quomodo etiam peſsimos videmus interdum ex bonorum conſortio: vt minimum ſpeciem aliquam virtutis induere vt ſic manifeſta ſit in naturalibus ſimilitudo, cum iis quæ cernuntur in moralibus. ¶ Mars calidus eſt & ſiccus, & idcirco noxius non æque tamen atque Saturnus, qui neutram habet qualitatem vitæ conducentem. & frigidus exiſtens & ſiccus. Hic vero Mars licet ſiccitatem habeat vitæ inimicam, habet tamen caliditatẽ non inutilem operatúrque complexionem cholericam, id eſt, calidam & ſiccam, vt Saturnus melancholiam, id eſt, ſiccam & frigidam. ¶ Iupiter vero inter prædictos duos medius, duas qualitates optimas caliditatem & humiditatem temperatas. poſsidet. ¶ Attende autem, obſecro te lector, miram Dei in operibus cunctam ſapientiam. Vides primum quemadmodum omnium planetarum maxime noxius & inimicus vitæ ſummus vel primus. Longiſsime ſit à viuentium regione ablegatus & à terris (vbi viuentium locus eſt.) elongatiſsim⁹. Quomodo enim viuentia (ſi terræ proximus eſſet ille aduerſatiſsimus eorum hoſtis) aduerſus tantæ crudelitatis impetũ ſeſe tuerentur? quomodo non ante debitam periodum compellerentur acutiſsima illius falce ante tempus occumbere. Nunc vero Dei prouidiſsima ſapientia longe proſcriptus eſt, vt non quantum ipſius cupit natura, propter intermedios meliores planetas, gelidus ille falcatus nocere poſsit. Martem vero, quanquam noxium tamen minus noxium, propius ad terras eadem prouidiſsima ſapientia, & ſapientiſsima prouidentia permiſit accedere. In horum autẽ duorũ medio Iouẽ quomodo ſapientiſsime collocauit? videlicet totũ bonũ inter malos duos, vt vtriuſque ſua bonitate vinceret malitiã. Vide quomodo omnia numero, pondere, & menſura Deus ſapientiſsimus prouidiſsima conſyderatione diſpoſuit. Quod ergo Saturnus primum & ſummum locum obtinet, nõ ex naturæ præſtantis bonitate, neque conditionis dignitate procedit, ſed tanquam hoſtis longe proſcriptus ob malitiam potius arcetur à viuentibus eſtque loco noniſsimo conſtitutus

Martis qualitas.

Attẽde mirum in planetis ordinem.

¶ Rurſum conſydera, quòd eum qui magis noxius eſt, nempe Saturnum à ſuperiori parte Iupiter habet: cum vero qui minus, ab inferiori. Superioris enim virtus, ne trãſeat, ſubie-

ſti inferioris obſtaculo facilius videtur prohiberi, quàm inferioris poſsit virtus deſuper emiſſa virtute contin:ri. Nam loco ſuperior planeta, non poteſt ſuũ influxum in terras mittere, niſi tranſeat per orbem intermedij.

CAP. XXII.

¶De venere Mercurio & Luna.

Venus eſt planeta fœmineus, Martis malitiam & igni tum feruorẽ ſua fœminea qualitate temperans: quomodo virilis ira, muliebri ſolet benignitate placari. Semper comitatur Solem: ſed cum præcedit, dicitur lucifer, quando vero ſequitur heſperus ſiue veſper appellatur. Eſtque nuncius Solis vel aduenientis, dum lucifer eſt vel abeuntis, dum heſperus: Vnde illud apud Virgilium, Ite domum ſaturæ venit heſperus, ite capellæ. Habet quaſi colorem candẽtem & refulgentem electo ſimilem, eſtque lux eius præ luce omnium aſtrorum limpidiſsima atque gratiſsima, & oculorum aſpectui placidiſsima. ¶Vnde factum eſt vt primus ille angelorũ (qui cæteris omnibus ſublimitate & gloria conditionis præeminebat) lucifer vocaretur: eo quòd fulgore, atque claritate cęteros ſpiritus præcelleret, quomodo lucifer ſuæ lucis refulgentia & limpiditate, cætera antecellit ſydera. Vnde apud Eſaiam ſub figura regis Babylonis de illo dicitur, Quomodo cecidiſti de cœlo lucifer, qui mane oriebaris? Et beatus Petrus Euangelicam doctrinam omnibus aliis doctrinis præeminentem, appellat luciferum, dicens de ſermone prophetico. Cui benefacitis attendentes, tanquam lucernæ, lucenti in loco caliginoſo, donec dies illuceſcat, & lucifer oriatur in cordibus veſtris. ¶Poſt venerem eſt Mercurius per ſe quidem nec bonus nec malus, ſed per ſuam naturam inclinatur ad planetam cui coniũgitur. Non enim aliorum malitiam temperat, ſed eſt cum bonis bonus, & cum malis malus. Raro à nobis cernitur propter vicinitatem ad Solem. Semper enim cum ſole graditur, nunquam ab eo plus triginta gradibus diſtans. ¶Hunc Mercurium dicunt eloquentiæ & ingenij, id eſt boni ſenſus effectorem: vt quibus hic dominetur, facundi ſint ſermone & bonis ſenſibus, ac bene ingeniati. Et quidem ſi cum Saturno aut Marte iunctus fuerat, facundiam prauam & aſtutiam malam, ad nocendũ, ad cõcitandũ rixas, diſcordias, tumultus, ſchiſmata, hæreſes,

Virgilius

Eſa. 14.

2. Pet. 1.

Mercurius

dicunt ſignificare. Eiuſmodi homines præ omnibus ſæculis prioribus,noſtra hæc ætas plurimos habet,quibus cum ſumma adſit facunda & ſenſus clariſsima perſpicacitas, nihil tamen hiſce dotibus aliud agunt quàm vt nihil relinquant integrum, ſed vniuerſa perturbent, erroribúſque adimpleant orbem. Si vero Ioui iungatur, bonam facundiam & ingeniũ ſalutare ſignificare dicunt,ad veritatis defenſionem & virtutis promotionem accommoda,Cuiuſmodi ingenia ac noſtra tempeſtate nimium rara merito deploramus. ❡Infima omnium luna , frigida & humida eſt operatúrque complexionem flegmaticam, id eſt, humidam& frigidam .Super aquas & omnia humida dominium habet vnde ſecundum varium acceſſum & receſſum , cauſat fluxum & refluxum maris itémque aquarum augmentationem vel diminutionem, quemadmodũ libro priore dictum fuit. Experientia quoque monſtrat,in plenilunio creſcere medullas, & cerebrum ac huiuſmodi humida,quemadmodũ in nouilunio iſta decreſcunt & diminuuntur. Illuminatur diuerſimode, & nunc plena, nunc partim obſcura, nunc creſcens, nunc decreſcens apparet noſtro aſpectui, ac iuxta diuerſitates iſtas diuerſimode corpora hominum & inferiora cuncta diſponit. Eius lumen terris ſingulariter deſeruit tam in illuminando quàm in agendo, eo quod terris ſit proxima : neque vllius aliorum ſyderũ tam efficax & manifeſta eſt in his inferioribus operatio, id quod in ægrotantibus manifeſtiſsime cernimus.Minimo ſpacio ſuã circulationem abſoluit, ſuo motu menſiũ diſtinctionem facit Et cum quantitate ſit minor cæteris planetis, maior tamen ob vicinitatem apparet hominibus. ❡In ſcripturis nonnunquã bonam habet ſignificationẽ, velut in Cãticis Canticorum, Quæ eſt iſta quæ progreditur quaſi aurora cõſurgens, pulchra vt luna &c. Et in pſalmis, Thronus eius ſicut ſol in conſpectu,meo, & ſicut luna perfecta in æternũ. In malũ vero, Sapiens ab ea trahit cõparationem,cum ait,Stultum vt lunam mutari. Et in Apocalipſi, mulier illa glorioſa Sole amicta lunam viſa eſt habere ſub pedibus. Per quod ſignificari dicunt ſacri Theologi, omnem mutabilitatem ſæculi huius & tranſeuntium in eo. Secundum lucis enim plenioreẽ ad terras infuſionem,bonam habet comparationem,ſecundũ inſtabilitatem autem & variationem accipit malam.

Luna.

Cant.6.

Pſal.88.

Eccl.27.

Apoc.12.

CAP. XXIIII.

¶De ſolis nimia præcellentia ſuper cæteros planetas.

Solis præcellentia.

INter hos vero ſex iam dictos planetas medium locum Sol obtinet, qui ſolus per ſeſe lucidus cum à nullo lucem accipiat, ipſe aſtris omnibus lumē præbet. Omnes enim ſtellas, & erraticas in ſuis orbibus & fixas in firmamento, ſua luce illuminat, ſingulíſque lumen illud in quo cernuntur donat, hoc ipſo patenter in ſe Dei patris luminum gerens ſimilitudinem. Ipſe enim admirandi fulgoris atque efficaciſsimæ virtutis de ſua natura exiſtens, ſolus de ſe lucem habens, ſui luminis atque ardoris vim, ſparſis flagrantibus radiis circunquaque diffundit, cœleſtia & terreſtria cuncta illuminans, atque efficaciſsime in eis operans, Omnia ſiquidem aſtra (vt author eſt Ariſtoteles, & veritas confirmat) à ſole ſuum lumen accipiunt, & per lumen quod à ſole accipiunt, ſuos operantur effectus.

Oīm ſtellarū lumē à ſole eſſe.

¶Viſum eſt tamen quibuſdam præter hoc ſolis lumen, debere ea habere lucem aliquam propriam, quæ cauſa eſſet vt lumen à ſole ꝓcedens, in hoc quàm in illo planeta, aliter operaretur. Non eſt tamen id neceſſarium, ob hoc ſcilicet propiam lucem aliquam ponere. Sufficit enim ad hanc diuerſitatem operationis, ipſa ſubiecti varia diſpoſitio. Vnde lux ſolis (iuxta doctrinam Aſtronomorum) in Saturno infrigidat, in Marte calefacit, & ita in cæteris: quemadmodum iuxta diuerſam naturam aſtrorum idem Solis lumen diuerſas colorum apparentias facit, vt ſupra declarauimus.

Quorūdā opinio. Solutio.

¶Omnino itaque probabilior videtur illorum ſententia qui vnicum ponunt luminis fontem, à quo lux omnis deriuetur, ipſum videlicet ſolem, qui in planetarū medio ordinatiſsime cōſiſtit tāquā rex in medio regni ſui in medio gradiens ſuorum principiū atque magnatū, qui ſunt proximi ipſum hincinde circundantes planetæ, ſub ſe habens lunam, Mercurium, Venerem: ſupra ſe vero Martem, Iouem, atque Saturnum: proximos autē habet, hinc quidē igneū & bellicoſum Martem, ardentibus radiis flagrantem, illinc vero placidā & amœnā Venerē, ſua limpidiſsima ac placidiſsima luce ſuauiter reſplendentem: illorum velut potentē & animoſum armigerum, hanc vt ſuauem coniugem. Quod tamen ne gentili opinione excipiatur, præmonemus. Vt ne arbitretur quis iuxta figmenta poetica, in cœleſtibus vera nos pone-

re coniugia, concubitúſque & generationes prolium. Sunt enim figmenta iſta vaniſsima neque veritatis quicquam poſsidentia. Secundum tamen ſimilitudinem quandam, Venerem dicimus Solis eſſe coniugem. Eſt enim coniugis officium, ſuo viro indiuidua ſocietate adherere, neque ab eo ſeſe plus iuſto elongare. Ita Venus ſemper Solem comitatur, ſiue oriatur ſiue occidat, indiuidua ſocietate comitem illi ſe adiungens, eſtque ipſa tota fœminea, & placida lucis reſplendentia blandiſsima, fœminearum qualitatum effectiua, vt ille totus eſt maſculus, aureo ſuper abundanti fulgore virili maieſtate reſplendens, & virilium qualitatum maxime effectiuus. Vnde quemadmodum Solis calor magnos & fortes animos facit atque conſtantes, ſic Venus molliores faciles & pios ac minus ſtabiles cuiuſmodi in fœminis plerumque conſpicimus. Item vt Sol vitalem calorem præbet, ſic Venus vitalem humorem videtur ſuo concurſu adferre: ſicque vitam pariter efficiunt, vt ſimul vir & mulier ad prolis generationem concurrunt. Venus eſt Soli quaſi coniuge.

¶ Poſt hos autem planetas (qui Soli velut propinquiores, ſunt principes) infinita circundatur multitudine aſtrorum firmamenti, quibus tanquam militum innumerabilium è longinquo ſubſequentium exercitibus, vndequaque circundatus atque circunſtipatus incedit, in magnificentiſsima gloria ſingulis proprium ſuum lumen ex diuitiis theſauri ſui velut in militiæ ſtipendium perſoluens. Ob quam nimiam excellentiam, veteres poetæ Solem dixerunt eſſe patrem deorum, hominumque. Quod ideo dictum videri poteſt, quoniam in omnium generatione ipſius actionem neceſſe eſt concurrere, vt cauſam vniuerſalem ſine qua effectus nullus poſsit generari. Ariſt. 2. lib. phyſico. Ipſe præterea omnibus aſtris perpetuo lumen communicans, ſimul & cum hoc agendi in hæc inferiora virtutem, hoc modo non immerito omnia dicitur in aſtris omnibus operari, dum quod illa agunt ab iſto accipiunt vt agant. Eſt autem cauſa admodum rationabilis ex parte naturæ, cur licet præcellentiſsimus Sol, exiſtat, tamen neque ſupremo neque infimo loco debuerit collocari. Cum enim Sol principium ſit atque fons luminis & caloris vitalis à quo & cætera aſtra lumen recipiunt, & viuentia omnia vitam, ſi eſſet Sol terræ proximus, nimio calore eā exureret, nec poſſet ipſa ferre ei' ardo-

rem,ſicque viuentium conſumeret vitam, forſan etiam ſuprema aſtra non ita commode poſſet illuminare. Si vero econtrario, Sol locum haberet ſupremum,illic, vbi agit Saturnus, terra calore ſufficiente deſtitueretur, nec poſſent viuentia cōmode in vita conſeruari, & aſtra inferiora non ſufficienter potuiſſent à tam diſtante ſole illuminari. Propter quod ſapiētiſsimus naturæ inſtitutor, & conſeruator deus, Solem voluit in medio eſſe collatum, in tali gradu vt à ſuperioribus atque inferioribus mediocriter diſtaret, ſicque terræ neque nimium vicinus eſſet, neque nimium elongatus.

Calor ſolis differt à calore. Martis.

❡Illud quoque de ſolis proprietatibus nō eſt prætereundum quod ſicut Mars calidus exiſtit, ita ſimiliter & Sol. Multa tamen inter eos eſt differentia, quoniam ſolis calor temperatus eſt efficaciſsimus & viuificatiuus, omniúmque viuentiū perfectiuus, quemadmodum ipſa monſtrat experientia,eius calore cuncta viuificari & perfici, fructúſque & omnia ipſi* maximo calore matureſcere,& ad perfectum peruenire.Martis autem calor eſt conſumptiuus. Eſt enim Sol effectiuus caloris cuiuſmodi eſt calor cordis: qui eſt vitalis, & corpori vitam donans atque cuſtodiens. Mars vero effectiuus eſt caloris, cuiuſmodi eſt calor choleræ:quæ vbi dominari poteſt,cōſumit & depaſcit omnia:quemadmodum patet in febricitantibus. ❡Manifeſta quoque in effectu harum caliditatum apparet diuerſitas, quoniam illi in quibus Sol ſecundum bonum aſpectum dominatur, cordis ſunt temperate calidi, & animo vere magno, vere fortes,& magnanimi.In quibus autē Mars dominatur, corda habent intemperate calida, & animo ſunt feroci potius quàm vere magno, dicuntúrque audaces magis quàm magnanimi.Exceſſus namque caloris,exceſſum facit audaciç & temeritatis, nimium & immoderate ſanguinem inflammando.Similis pene differentia inter venerem & lunam poſſet aſsignari:quoniā Venus humiditatis eſt effectiua,quale eſt humidum radicale,quod eſt vitale & conſeruationi animalis æque vt vitalis calor neceſſarium.Luna vero, magis humidi flegmatici: quod vbi abundauerit, infirmitates varias gignit.

CAP. XXIIII.

❡De ſole in ſacris literis quam honorifica fiat mentio.

O B hanc quoque Solis excellentiam, in literis ſacris honorificentiſsimam vbique audimus fieri eius mẽtionem: vt quoties inſigne aliquid,& quaſi ſuper om nia excellentiſsimum efferre velint, Solis decori conferant. Vnde Mathæus Euangeliſta, transfigurationis gloriam deſcribens,quum fulgorem vultus Chriſti glorioſiſsimum vellet oſtendere,non inueniens quicquam in rebus humanis altius: Transfiguratus eſt(inquit)ante diſcipulos,& reſplenduit facies eius,ſicut Sol.Sic & Ioannes in Apocalypſi, vultum filii hominis ait ſe vidiſſe quaſi ſolem lucentem in virtute ſua. Vnde & in Canticis ſponſam Eccleſiam cum admiratores dixiſſent pulchram vt Lunam, augere cupientes laudem adiecerunt,electam eam eſſe vt ſolem. ¶ Rurſum vero oculos domini ait quidam Sapiens multo eſſe lucidiores ſupra ſolem.Idem quoque mulieris bonæ ſpeciem in ornamentum domus.comparat ſoli orienti mundo in altiſſimis dei.Iterúm que hominem ſapientem & ſenſatum,manere ait vt Solem, dum ſtultus vt luna mutatur.Ipſe quoque dominus Ieſus ſaluator hominum,de iuſtorum gloria loquens Iuſti(inquit)ful gebunt ſicut Sol,in regno patris eorum.Ex quibus comparationibus manifeſtum eſt,Solis claritate nihil poſſe in mundo reperiri pulchrius.Hinc per ſapientem dicitur,Quid lucidius Sole?Et iterum,Sol illuminans per omnia reſpexit & gloria domini plenum eſt opus eius. Sol in aſpectu annuncians, in exitu,vas admirabile,opus excelſi.In meridiano exurit terram,& in conſpectu ardoris eius quis poterit ſuſtinere? Fornacem cuſtodiens in operibus ardoris. Tripliciter Sol exurens montes,radios igneos exſufflans,& refulgens radiis ſuis obcæcat oculos.Magnus dominus qui fecit illum,& in ſermo nibus eius feſtinauit iter. ¶ Diuinus quoque ille Pſalmographus,Solis iſtam magnificentiam & gloriam apertiſsime cecinit,aptiſsiméque per ſingulas proprietates depinxit, Pſalmo,18.vbi pro eo quod communis græcorum atque latinorum lectio habet,In ſole poſuit tabernaculum ſuum:iuxta veritatem Hebraicam(ſacro Hieronimo interprete)ſic legimus Soli poſuit tabernaculum in eis (nempe cœlis)& ipſe tanquam ſponſus procedens de thalamo.Exultauit vt gygas (ſiue vt fortis)ad currendam viam,à ſummo cœlo egreſsio eius & occurſus eius vſque ad ſummum eius.In quibus verbis

Matt.17. Apoc.1. Can.6. Eccle.22. Eccle.26 Eccle.27 Matth.13 Eccle.17 Eccle.42. Eccle.43. Pſal.18.

dum(iuxta quod in Hebręo legitur) Soli dicit poſitum in cœlis tabernaculum, ſignificat ipſum in medio planetarum quaſi in medio cœli locum poſsidere. Eundem vero ſponſum appellans ſignificat decorem & formoſam pulchritudinē ſplendoris eius, in qua exoritur mūdo, cum maxima gratia & gaudio atque exultatione cunctorum viuentium: quemadmodū omni gloria & decore adornari ſolet ſponſus in die ſolennitatis ſuæ. Procedit autem ſponſus iſte de thalamo, quando ab occaſu ſurgit, & in oriente mundo oriri incipit. Vt gigas fortis exultat ad currendam viam, quando magna alacritate quaſi gygas fortiſsimus intra. 24. horarum ſpatium totum mundum percurrit, per omnia reſpiciens, omnia quoque illuſtrans & viuificans. A ſummo cœlo eſt egreſsio eius, quia ab oriente exoritur: & occurſus ſiue reuerſio eius vſque ad ſummū cœli eſt, quando rurſum in orientem reuertitur. Vel etiam à meridie, quando in maxima eleuatione eſt, & quaſi in ſummo cœlo tendit ad occaſum, iterúmque ſuo ordine ad meridiem reuertitur. Nec eſt qui ſe abſcondat à calore Solis; quoniam circumiens terram, perluſtrat omnia, nihilque relinquit quod non lumine contingat, virtutíſque efficacia immutet. Quæ omnia Diuinus Pſaltes, penitiſsime conſideratis conditionibus Solis, admodum iucundis ſimilitudinibus expreſsit. ❡ Hinc & doctiſsimus ille idiota ſacer Franciſcus. Solem cæterarum creaturarum dominum doctiſsime nominauit illiteratus, eundémque præ cæteris omnibus patenter in ſe dei geſtare ſimilitudinem ſapientiſsime cecinit indoctus in ſuo cantico quod deo ex creaturis patria lingua decantauit, atque à Solis præcellentia ſpecialiter canticum Solis nominauit. Ipſe (inquit) Sol multo ardore ebulliens ſiue feruescens diffundit circumquaque radios, miranda ſplendoris irradiatione, miram tui gerens, ô altiſsime, ſimilitudinem. Qui inſuper diſcipulos docuit, oriente Sole debere omnem creaturam magnas agere gratias deo, ob tanti iubaris glorioſum ſplendorem orbi redditum, cuius virtute cuncta lætificantur atque viuificantur in terris, cuius acceſſu lætificantur omnia, & quaſi iuueneſcunt, atque vigorem reſumunt, horridæ tenebræ fugiunt, grauis ſopor è membris pellitur, ęgris dolor lenitur & valetudo melior languentibus redditur, noctium tempeſtates ſedantur & cohibentur, diſsipantúrque nubes & ne-

Franciſc⁹ quomodo Solem magnificabat.

bulæ ante faciem aduentus eius illuſiones quoque noctium & dæmones amici tenebrarum effugiunt. Quomodo econtrario Solis abſceſſu, hæc omnia incommoda reuertuntur, quaſi abſente eo quem metuerunt. ¶ Denique, tam in ſcripturis quàm in aliis ſanctorum patrum ſcriptis, & in Eccleſiaſtico viu, æternam patris ſapientiam Ieſum Chriſtum dominũ noſtrum frequentiſsime Soli comparatum inuenimus. Vnde & illud Pſalmi quod prius ſecundum literam de ſole corporali interpretati ſumus, ſancti Theologi piiſsime & veriſsime ſecundum myſticam intelligentiam ad Chriſtum dominum accommodant, quam intelligentiam in Elucidatione libri Pſalmorum circa locum iam adductum plenius (Deo donante) explicabimus. Hinc & per alium Prophetam dicitur Vobis timentibus nomen meum orietur Sol iuſtitiæ, quod eſt ſapientia vera. Et in libro ſapientiæ, Damnati impii quęruntur ſibi non luxiſſe ſolem iuſtitiæ & lumen intelligentiæ. Rurſum alio in loco, ex perſona dei dicitur. Solem nube tegam, quod recte ſic intelligi poteſt. Diuinitatem humanitate veſtiam, & occultabo. Sunt inſuper alia in ſcripturis inſperſa plurima, quæ ſecundum myſticam intelligentiam accommodatiſsime Soli æterno poſſent applicari. Nos tamen finem facimus theologandi, ne nimia prolixitate cuiquam efficiamur oneroſi, atque ad naturalia contemplanda reuertimur.

Malac. 4.
Sap. 5.
Ezech. 32.

CAP. XXV.

¶ De circulis maioribus, & primum de Aequinoctiali.

A D cognoſcendum autem melius in particulari planetarum motum præcipue vero Solis & Lunæ, deſcribendi ſunt iuxta Aſtronomorum doctrinam circuli aliquot, ſecundum quos eorum motus facilius poterit cognoſci, Ad hoc enim circuli iſti ſignantur, & ſecundum imaginationem monſtrantur in cœlo, vt ex eorum deſignatione facilius poſsit motus illorum explicari. Deſcribunt autem duplices circulos, maiores videlicet & minores.

Maiores circulos vocãt, q totã ſphæram in duas partes æquales diuidunt.

Minores autẽ qui diuidunt quidem ſphęrã,nõ tamẽ in partes æquales,ſed vna pars diuiſionis maior eſt altera.

Sunt autem circuli maiores,numero ſex,nempe æquinoctialis,zodiacus,colurus æquinoctiorum, colurus ſolſtitiorum, circulus meridianus,& horizon.De quibus nũc per ordinem eſt dicendum.Et primum de æquinoctiali.

Eſt itaq; æquinoctialis circulus quidã diuidens totã ſphæram in duas partes æquales, ęque diſtans ſecundũ omnes ſuas partes ab vtroque polo mũdi.

Eſt autem polus græcum vocabulum.ſignificãs verticem vel ſummitatem rei.Vnde polos mundi vocamus vertices mundi,duo ſcilicet puncta extrema & ſumma in cœlo ſibi directe ex oppoſito reſpondentia,ita vt ſi protraheretur linea rectiſsima ab altero ad alterum oppoſitum,illa directe tranſiret per centrum & medium punctum totius mundi, haberẽt que duos iſtos polos pro terminis ſuis.Eſt itaque æquinoctialis circulus,qui totam mundi ſphæram in ſui medio in partes æquales diuidens,ſecundum omnes ſuas partes æqualiter diſtat ab vtrôque polo mundi.Quicunque enim in hoc circulo partem aſſignaueris,inuenire non poteris vllam quæ vni polo ſit quàm alteri propinquior.eſtque huius circuli centrum idem cum centro mundi,& pertranſit axis mundi centrum æquinoctialis.¶Appellatur autem circulus iſte variis nominibus.Primum quidem æquinoctialis dicitur, eo quòd Sol cum directe ſub ipſo inuenitur,æquinoctium facit. Eſt autem æquinoctium,quando nox dei eſt æqualis:quod nunquam contigit,niſi quando Sol ſub hoc circulo directe moueri inuenitur: quod his contingit ſingulis annis: ſemel videlicet in vere in principio arietis, & ſemel in Autumno, in principio Libræ. Ob eandem cauſam etiam dicitur

æquator, videlicet diei & noctis. Dicitur quoque cingulum primi mobilis, quoniam ſicut homo in medio corporis cingulo ſe cingit (ita vt ſi in ſupremo capitis intelligatur punctus, inuenietur cingulum ipſum ſecundum omnem ſui partem æqualiter ſecundum modum aliquem ab eo diſtare) ita tota ſphera primi mobilis intelligitur velut cingulo iſto circundata & circuncincta. Et quemadmodum quando homo cingulo circuncingitur, ipſum medium cinguli quodā modo idem cenſetur cum medio humani corporis: ita circulus iſte ęquinoctialis totius ſphęræ & mundi medium habet pro ſuo centro & medio. ¶ De duobus autem polis iam ſupra diximus, quod is qui ſemper nobis apparet, arcticus dicitur, is verò qui nunquam nobis ſed ſemper antipodibus ſe oſtendit nominatur antarcticus, eo quod arctico opponitur.

Aequator.

Cingulum primi mobilis.

CAP. XXVI.

¶ De circulo zodiaco, & ſignis eius.

Poſt hūc verò eſt circulus zodiacus, qui & ipſe ſphæram diuidit in duas partes æquales, ſed ſecundū obliquum, ita vt prædictum æquinoctialem oblique pertranſeat, ſecundum vnam partem declinans ad ſeptentrionē à polo arctico, ſecundum alteram verò ab antarctico ad meridiem. Interſecat autem zodiacus iſte æquinoctialem, viciſſimque interſecatur ab eodem, in duas partes æquales, ita vt amborum idē ſit centrum. Illud tamen eſt notandum, quod inter omnes circulos, zodiacus iſte ſolus habet latitudinem. Nam cæteros omnes imaginamur ſine latitudine, hic autem habet latitudinem. Intelligitur enim directiſsime per ipſius medium pertranſire linea quædam ipſum ſecundum latitudinem diuidens in duas partes æquales, ex vtraque parte ſex gradus relinquens. Siquidem 12. graduum eſt eius tota latitudo. Atque hæc linea ecliptica nominatur, eo quòd eclipſis fiat cum ſub eadem hac linea ſimul inueniuntur ſol & luna quēadmodum poſterius declarabitur. Secundum longitudinem verò totus zodiacus in duodecim partes æquales diuiditur quæ vulgo duodecim ſigna appellantur, nempe.

Aries, Taurus, Gemini, Cācer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius, Sagittari9, Ca

Signa zodiaci.12.

pricornus, Aquarius, & Piſces.

Quorum ſex priora dicuntur ſeptentrionalia, arctica vel borealia, eo quòd ab æquinoctiali tendant ad ſeptentrionem & tendunt verſus polum arcticum. Sex autem poſteriora, dicuntur meridionalia, vel auſtralia, vel antarctica, eo quòd tendant verſus meridiem, vnde ſurgit auſter, & tendunt verſus polum antarcticum. Appellantur enim ſigna arctica, quæ polo arctico ſunt viciniora vt ſex priora ſigna verò antarctica quæ polo illi ſunt viciniora vt ſex poſteriora. Nullum enim eſt ſignum, quod æqualiter diſtet ab vtroque polo mundi. Ex quo patet manifeſta differentia duplex, inter zodiacum & æquinoctialem, cùm partes æquinoctialis æqualiter ab vtroque polo mundi diſtent. Habent autem ſingula horum ſignorum, longitudinem graduum 30. Vnde patet, omnia ſigna zodiaci eſſe quadrangula, non quadrata. Omne enim quadratum latera habet æqualia, quadrangulum verò non item.

¶Appellatur autem hic circulus primo quidem & vulgatiori nomine zodiacus, vocabulo ex Græco idiomate accepto. Nam zoon Græcis ſignificat viuens, vel animal. Vnde hic circulus quia ſigna dicitur ferre animalium diuerſorum, Arietis ſcilicet, Tauri, & Cancri, & cæterorum, iccirco videtur zodiacus appellatus. Simili cauſa latina appellatione ſignifer nuncupatur quoniam in 12. ſigna diuiditur, quæ varias habent animantium figuras. Nonnulli zodiacum dictum putant à vita, quòd ſol ſub hoc circulo gradiens vitam rebus præbeat, dum per hunc motum in zodiaco, ſecundum acceſſum & receſſum, cauſa eſt generationis & corruptionis. Græce enim zoe vita dicitur. Ab Ariſtotele verò in ſecundo libro de generatione circulus obliquus appellatur, cuius ratio patet ex præcedentibus. Sub hoc autem circulo zodiaco & ſol & cæteri omnes planetæ ſuos proprios motus perficiunt, neque vnquam extra zodiacum poſſunt inueniri. Sol verò non ſolum ſub zodiaco, verum etiam ſub linea ecliptica regia via ſemper incedit, non declinans neque ad dextram neque ad ſiniſtram nunquam à medio zodiaci vel ad latum vnguem deflectens. Quam ob cauſam, hæc linea ecliptica alio nomine via ſolis appellatur. Cæterorum verò planetarum nullus ſub ecliptica perpetuo currit, ſed declinant ab ea, vel hinc vel in-

Om̃es planetæ ſub zodiaco motũ abſoluunt.

Linea ecliptica.

de ſic tamen vt non abeant extra zodiacum.

CAP. XXVII.

¶ De coluris ſolſtitiorum & æquinoctiorum.

Aeſtiuum ſolſtitium. Solſtitiorum diſtinctio.

A D diſtinguendum autem ſolſtitia duo, æſtiuum & hyemale, alium imaginamur circulum tranſeuntem per polos mundi, & per principia Cancri & Capricorni, qui eſt colurus ſolſtitiorum. Quem circulum cum ſol attingit intrans Arietem fit ſolſtitium æſtiuum, quoniam ſol altius ſcandere non poteſt, neque longius declinare, ſed deſcendere incipit & reuerti verſus medium zodiaci: propter quod ſtare dicitur. Non enim realiter ſtare putandus eſt ſol qui nunquam quieſcit ſemper infatigabilis: ſed quia non aſcẽdit vltra, neque eleuatur altius, vt ex ſignis hyemalibus hactenus aſcenderat, idcirco ſtare reputatur, & quaſi gradũ ſiſtere, non quidẽ à profectione & curſu, ſed ab aſcenſu & eleuatione. Eſt autẽ tunc ſolſtitium æſtiuũ, cũ ſol hũc circulum tangit in Cancro, quoniã Cancer ſignum æſtiuũ eſt, æſtatiſq; principiũ, quod noſtris temporibus eſt die 13. Iunii, circiter feſtum Barnabę apoſtoli. ¶ Cum verò huuc circulum attingit ſol ex parte altera verſus polũ antarcticum in principio Capricorni ſolſtitium habetur hyemale; ſolſtitium quidem quia deſinit tum ſol à nobis recedere, nec progredi poteſt longius, & iterum ad nos incipit reuerti, ad ſigna videlicet noſtro polo & nobis viciniora. Hyemale autem quoniam Capricornus hyemale ſignum eſt, hyemiſque principium quod noſtris temporibus eſt die 12. decembris circiter feſtum Luciæ. Ponunt quoque punctum ſolſtitii hyemalis & æſtiualis. Vnde punctus ſolſtitii æſtiualis eſt primus punctus Cãcri, vbi circulus iſte interſecat zodiacum. Et dicitur punctus ſolſtitii æſtiualis, quia cum ſol in ipſo exiſtit habetur æſtiuum ſolſtitium. Primus autem punctus Capricorni vbi ex parte oppoſita diuiditur zodiacus eadem hoc circulo, vocatur punctus ſolſtitii hyemalis. ¶ Conſequenter ad diſtinctionẽ æquinoctiorũ aliũ imaginamur circulum, ſimiliter tranſeuntẽ p polos mundi, ſed per principia Arietis & Librę. Quẽ circulũ cũ ſol attingit in principio Arietis (quod fit 10. Martii, circiter feſtum beati Gregorii) habemus vernale æquinoctium. Aequinoctiũ quidẽ, quoniam dies ac noctes habentur

Hyemale ſolſtitium.

Aequinoctiorũ diſtinctio.

Aequinoctium vernale.

ęquales. Vernum autem quoniam aries ſignum eſt veris,eiúſque principium. Et punctus iſte primus Arietis, vbi interſecatur zodiacus hoc circulo tranſeunte,vocatur punctus æquinoctii vernalis. ℂ Cum verò ex oppoſito ſol attingit hunc circulum in principio Libræ.14.Septembris, in feſto exaltationis ſanctæ crucis,habetur æquinoctium autumnale, quoniam libra autumnale ſignum eſt, Autumníque principium. Et punctus ille vbi interſecatur zodiacus, punctus æquinoctii autumnalis dicitur.Habemus itaque quatuor punctos, ſecundum quos fit totius ſphæræ diuiſio,temporúmque diſtinctio.Habemus & circulos duos in polis mundi ſeſe ad angulos rectos ſphærales interſecantes, ſecundum quos fit æquinoctiorum & ſolſtitiorum ſecundum quatuor partes anni ordinata varietas,hos autem duos circulos vocant Græca appellatione coluros. Cuius nominis interpretationem varie aſsignant.

Aequinoctium Autumnale.

CAP. XXVIII.

ℂ De Meridiano & Horizonte.

Meridianus. Zenith. Nadir.

SVnt præter hos,duo circuli alii maiores, meridianus & horizon. Meridianus eſt circulus quidã qui tranſit per polos mũdi & per zenith capitis noſtri. Eſt autẽ zenith capitis noſtri,punctus directe ſupraposit⁹ capiti noſtro.Punctus autẽ diametraliter illi oppoſitus nadir vocatur.Pro cuius intelligentia notandum,quòd ſi protrahatur ſecundũ imaginationẽ linea recta ab extrema vſque ad extremum cœli,per mediũ terræ,ſimul & per verticẽ capitis hominis alicuius,punctus vnus terminatiuus illius lineæ dicitur zenith,ille ſcilicet directe capiti ſuprapoſitus, alter verò,qui ex oppoſito reſpondet,dicitur Nadir. Circulus ergo ille qui tranſit ab vno polo mundi per zenith capitis noſtri vſque ad alium polum ex oppoſito cõſiſtentem,à quo iterum per Nadir ſiue pũctum zenith oppoſitum reuertitur ad primum polum,hic dicitur Meridianus,illi per cuius zenith & Nadir tranſit.Ex quo manifeſtum eſt.quod illi quorum eſt idem zenith capitis,eundem habent meridianum,Quorum verò diuerſum, diuerſos habent meridianos. ℂ Dicitur autem circulus iſte meridianus,quia oſtendit punctum meridiei, & quandocunque ſol hunc circulum tangit,meridies eſt illis quorum hic eſt meridianus:& quando eundem circulũ tan-

git in hemiſphærio inferiori, tunc eſt media nox illis quorũ eſt hic meridianus. In quacunque enim regione ſit homo, in quolibet die anni, quando ſol motu raptus primi mobilis tangit iſtum circulum in ſuperiori hemiſphærio, eſt punctus meridiei. Quando autem in inferiori hemiſphærio ad eundem circulum peruenit, eſt punctus mediæ noctis. Per meridianos etiam longitudo cognoſcitur locorum & diſtantia eorũ ab inuicem. cuius conſideratio ad Geographiam ſpectat.

¶Horizon verò eſt circulus diuidens hemiſphærium inferius à ſuperiori. Totam namque ſphæram diuidit in duas partes, ſiue in duo hemiſphæria. (Hemiſphærium enim ſphæræ medietas dicitur) quorum vnum à nobis videtur, alterum non videtur. Semper enim à nobis tantum altera pars cœli videtur. Illud autem quod ſub aſpectu noſtro eſt, hemiſphærium ſuperius appellamus, & peculiariter noſtrum dicimus. Illud verò quod infra nos & noſtro ſubtractum aſpectui dicimus hemiſphærium inferius, neque noſtrum illud appellamus, ſed noſtrorum potius antipodum. Dicitur autem horizon Græca appellatione, quaſi finitor. Nam horizo ſignificat finio, ſiue definio, aut termino. Vnde Horiſmos finitio ſiue definitio. Dicitur ergo horizon, id eſt finitor, vel terminator: quia ſcilicet terminat & finit partem cœli viſam à non viſa, & illam partem viſus tranſit vbi viſus noſter terminatur & vbi nobis apparet cœlum terræ coniungi. Nam id nobis illinc contingere videtur, vbi eſt viſus noſtri terminus. Vocatur etiam circulus hemiſphærij, eo quod hemiſphærium vnum ab alio diuidat, & vnicuique ſuum deſignet. Huius autem Horizontis poli ſunt Zenith & Nadir, à quibus ſecundum omnes ſuas partes æqualiter diſtat, & nos ſemper in Horizontis noſtri centro ſumus. ¶Ponunt quoque Horizontem rectum & obliquum. Rectum dicunt eſſe eorum, qui ſub æquinoctiali habitant: vel quorum zenith eſt in æquinoctiali: Obliquum autem habent omnes qui vltra vel citra æquinoctialem habitant. Et hæc quidem de circulis maioribus figuraliter ſint dicta, quibus omnibus commune eſt ſphæram totam in duas æquales partes diuidere id quod ad oculum de ſingulis ſigillatim poteſt faciliime in ſphæra demonſtrari.

Horizon

CAP. XXIX.

¶De circulis arctico, antarctico, tropico Cancri, & tropico Capricorni.

CIrculi autem minores (qui ſphæram diuidunt quidem, ſed in partes inæquales) ſunt quatuor arcticus ſcilicet, antarcticus, & duo tropici, æſtiualis & hyemalis, ſiue Cancri & capricorni.

Circul' arcticus & antarcticus. ¶Circulus arcticus eſt circulus quidam paruus, quem deſcribit polus zodiaci ſuo motu raptus, circa polum arcticum, Circulus verò antarcticus, quem deſcribit polus alter zodiaci circa polum antarcticum. Ex præcedentibus enim manifeſtum eſt, alios eſſe polos zodiaci, ſecundum quem ſol mouetur motu proprio, à polis æquinoctialis, ſecundum quem mouetur primum mobile, item & ſol motu raptus. ¶Cum ergo totus zodiacus ſimul cum ſole per ſingulos dies neceſſario ſemel per raptum circumuoluitur, neceſſe eſt vt circa polos mundi, ipſius zodiaci poli circunferantur. Nam poli mundi, fixi manent & immobiles: Poli autem zodiaci ſecundum proprium ſolis motum manent immobiles, ſecundum raptũ tamen primi mobilis ſimul cum zodiaco circunferuntur circum polos mundi. Illos autem circulos quos ſic motu ſuo circa polos deſcribunt, dicimus arcticum & antarcticum. Arcticum quidem circulum, à polo arctico circa quem deſcribitur, Antarcticum autem ab antarctico polo.

De duob' tropicis. ¶Tropicus Cancri eſt circulus quem ſol raptu primi mobilis deſcribit exiſtens in principio Cancri, in puncto ſolſtitij æſtiualis: qui circulus ſupremus eſt quem ſol poteſt deſcribere verſus circulum arcticum vel polum arcticum quoniam tunc in maxima eleuatione eſt, ita vt altius aſcendere non poſſit, nec proinde ſuperiorem aliquem circulum, aut arctico polo propinquiorem deſcribere. Atque hic tropicus etiam æſtiualis nominatur, quoniam in ſigno æſtatis, imò quod principium eſt æſtatis, deſcribitur. ¶Tropicus autem Capricorni eſt circulus quem ſol raptu primi mobilis deſcribit in principio Capricorni, exiſtens in puncto ſolſtitij hyemalis. Eſtque vltimus quem ſol poteſt deſcribere verſus polum aut circulum antarcticum, quoniam altius non poteſt quam ſupra prædictum punctum ſolſtitij aſcendere, neque

à nobis longius recedere, nec proinde vberiorem circulum deſcribere. Vocatur quoque hic in ratione ſigni, quod eſt hyemis principium, tropicus hyemalis, quoniam illum tunc ſol deſcribit, cum nobis hyems incipit. Verum huiuſmodi appellatio, non niſi quo ad nos debet intelligi. Siquidem noſtri antipodes ſuum tropicum Capricorni, æque vocant tropicum æſtiualem, vt nos noſtrum tropicum Cancri. ¶ Vocantur autem circuli iſti Græca appellatione tropici, à verſione vel conuerſione. Nam Græcè, tropeo ſignificat retrouerto. Inde trope, reuerſio vel conuerſio, vel mutatio. Circulus igitur tropicus dicitur, quòd in eo fit Solis trope, id eſt, conuerſio ſiue reuerſio. Poſt hos enim deſcriptos circulos, cũ vlterius illi non liceat proficiſci, nec tamen ſtare poſsit: cogitur reuerti. ita vt ſi à nobis longiſsime abfuerit (quemadmodum in ſolſtitio hyemali contingit) mox redire ad nos incipiat, verſus noſtrum polum aſcendendo, quod tamen ſtatim percipi à nobis multũ ſenſibiliter nõ poteſt, niſi poſt aliquãta dierum ſpatia. Si vero proximus nobis fuerit, & in ſumma ſuper nos eleuatione (quod eſt in ſolſtitio æſtiuali) cogitur à nobis abſcedere verſus alterum polum. Cur tropici dicãtur

CAP. XXX.

¶ De quinque zonis ſiue plagis.

Secundum iſtos autem, quatuor circulos minores, arcticum, antarcticum, tropicum Cancri, & tropicũ Capricorni, fit diuiſio totius cœli in quinque zonas, plagas ſiue regiones diſtinctas, atque proportionabiliter etiam ipſius terræ, ſecundum eoſdem circulos. Vna regio eſt, totum hoc ſpaciũ quod eſt inter duos tropicos. Et hęc vocata eſt ab antiquis Torrida zona, propter calorẽ exceſsiuũ, quem ibi eſſe dixerunt, ob hoc quòd Sol perpetuo in iſta regione inueniatur. Nam (vt ſupra diximus) extra tropicos nõ poteſt egredi. Quamob cauſam dixerunt zonam hanc eſſe inhabitabilem. Alij tamen omnino id negãt, aſsignantes in hac zona multas habitabiles regiones, vt Ptolomæus & cæteri omnes Geographi. Intelligi tamen poteſt illud antiquorum dictum, quòd non ſit admodum conueniens habitatio pro humana natura, maxime iuxta tropicos. Homines enim locorum illorũ nigerrimi ſunt, & breuis vitæ, ac paruæ Torrida zona.

ſtaturæ, quod procedit ab exceſſu caloris conſumente in eis humidum radicale, vt non poſsint nec iniuſtam quantitatis menſuram excreſcere, nec in communem hominum durationem vitam protendere. Sub æquinoctiali autem experientia ſemire facit eſſe regiones temperatiſsimas, atque habitationi maxime accommodas, quod fieri dicunt propter æqualem præſentiam & abſentiam ſolis, per quam æqualem viciſſitudinem, fieri videtur maxima temperies regionum illarũ, & optima loci illius diſpoſitio. ¶ Illæ vero duæ regiones quæ ſunt à circulis arctico & antarctico vſque ad polos mũdi, ſimiliter dictæ ſunt inhabitabiles propter nimium frigus, ob nimiam ſolis diſtantiam, tametſi ſecundum veritatem non ſint prorſus inhabitabiles. Nam intra circulũ arcticum tradit Ptolomeus eſſe multas hominum habitationes ſed non multũ apta habitationi: id quod nimius palor hominum illic habitãtium, & nimia longitudo ſupra quàm ſtaturæ humanę conuenit, ſatis indicant. ¶ Aliæ vero duæ regiones, quarum altera eſt inter circulum arcticum & tropicum Cancri, altera vero inter circulum antarcticum & tropicum Capricorni, propter temperiem, ſunt optime habitabiles. Neque enim ſol nimium eis propinquus eſt, neque nimium elongatus, & quodam modo mediæ conſtitutæ inter torridam zonam & regiones illas frigidas ſupremas, illinc quidem calorem participantes, hinc vero frigiditatem, ita optimam accipiunt cõtemperationem. Harum autem zonarum particularior determinatio, ad Geographum magis, quàm ad Phyſicum ſpectat. Quapropter nobis iſta ſic generaliter dicta ſint ſatis.

Regiones frigidiſsimæ.

Regiones temperatę

CAP. XXXI.

¶ De eclipſi Lunæ quomodo & quando fiat.

SVpereſt, vt de cœleſtium luminariũ eclipſibus non nihil dicamus. Erit enim non inutilis huius rei conſyderatio. Et primum quidem Lunæ eclipſim determinemus. Pro cuius notitia attendendum eſt, quod Luna licet moueatur ſemper ſub circulo zodiacico, non tamen ſub linea illa ecliptica, quam ſupradiximus eſſe viam Solis: ſed ab ecliptica deuiat, & ſuo motu lineam propriam deſcribit (quæ linea Lunæ dicitur) interſecantem prædictam eclipticam li-

neam in duobus punctis diametraliter oppoſitis, quos duos punctos vocant caput & caudã draconis. Propter quod nunquam contingit Solem & Lunam directe & diametraliter ad inuicem opponi, niſi cum alter fuerit in capite draconis,& al ter in cauda.Neque item perfecta fieri poteſt eorum coniunctio , niſi ſimul ambo vel in capite, vel in cauda draconis inueniantur.Cum enim ſol perpetuo ſub linea ecliptica directe inueniatur, Luna vero nunquã niſi in duobus his punctis,manifeſtum eſt,diametraliter coniunctionem non poſſe fieri niſi ambobus in vno horum punctorum exiſtentibus:neque Diametralem oppoſitionẽ,niſi in his punctis ſibi ex oppoſito cõſtituantur. Dicimus autem diametralem oppoſitionem,quando ſic opponuntur, quod eadem diameter intelligatur contingere centrum vtriuſque:ita vt linea protracta à cẽtro ſolis directe terminaretur in centro lunæ. Similiter & coniunctionẽ diametralem dicimus. ❡ Deinde & hoc ſciendum eſt ex perſpectiua , quod omne corpus opacum obiectum corpori luminoſo,facit vmbram. Et quidem ſi corpus luminoſum fuerit maius corpore opaco obiecto, illuminabit plus quàm mediã partem corporis illius contra ſe poſitam, reliquam vero partem relinquit obſcuram,& vmbram facit pyramydalem,quę continuo minor fit,& ad acutiem tendit, Vnde ſequitur,quod terra minor exiſtens ſole,ipſi obiecta, pro medietate ſua, aut plus q̃ pro medietate illuminatur,ſecundũ,quã reſpicit aſpectũ ſolis, reliqua vero pars obſcura manet , & vmbrã facit: quę vmbra ſemper directè porrigitur verſus Nadir ſiue punctũ oppoſitũ ipſius corporis:luminoſi atq; ita vmbra terrę directe ſemper protenditur verſus Nadir Solis. ❡ Quibus pręmiſsis dicendũ eſt, quod cũ Sol & Luna ſibi inuicem diametraliter modo prædicto opponũtur ſub linea ecliptica, ita vt ille ſit in capite,hæc in cauda draconis,aut econtrario,ille in cauda,hæc in capite, tunc vera habetur eclipſis Lunæ. Eſt enim directa interpoſitio terræ(quę eſt corpus opacũ)inter Solem & Lunã:propter quod terra interpoſita impedit, ne ad lunã poſsit à Sole venire lumen,ac proinde (cũ non habeat lumẽ niſi à Sole)neceſſe eſt eã lumine deficere,quod eſt eclipſari. Nam eclipſis non aliud eſt quàm deſtitutio ſiue defectus. Quod autem tunc ſit directa terræ interpoſitio inter Solẽ & Lunã, manifeſte patet,quia ſi protraheretur linea recta à ca-

Caput & cauda draconis oppoſita.

Quo modo Lunę ſit eclipſis.

pite.& Luna in cauda,linea illa haberet pro terminis duo centra, Solis & Lunæ, & trãſiret per centrum terræ. Ex quo etiã conſequitur, quòd Sole exiſtente in capite draconis, Nadir ipſius Solis eſt in cauda draconis. Atque ita (Iuxta prædicta) neceſſe eſt vt vmbra illa quæ fit à Sole, per interpoſitionẽ terræ, directe protendatur verſus corpus lunare, quoniã ſemper vmbra (vt diximus) verſus Nadir corporis luminoſi protenditur.

CAP. XXXII.

¶Nunquam fieri eclipſim Lunæ niſi tempore oppoſitionis.

EX prædictis fit manifeſtum, quòd nunquam poteſt haberi lunæ eclipſis, niſi in tempore oppoſitionis. ſiue plenilunij. Nunquam enim alias contingit alterum prædictorum planetarum eſſe in capite, & alterum in cauda draconis, neque aliàs vnquam contingit ſimul illos inueniri ſub ecliptica linea diametraliter oppoſitos, quod tamẽ eſt neceſſarium, vt fiat Lunæ eclipſis. Nunquam item cõtingit terram interponi inter Solem & Lunã (cuius interpoſitio cauſat Lunæ eclipſim) niſi cum in his punctis ſibi inuicem fuerint oppoſita. Extra hos enim punctos quotieſcunque lineam protraxeris, à centro Solis ad centrum Lunæ, nunquam linea illa per centrum terræ inuenietur tranſire: quod argumentũ euideps eſt, eam diametraliter non interponi. ¶Item ex prędictis cauſa manifeſta eſt, quare non ſemper in oppoſitione Lunæ ad Solem habeatur Lunæ eclipſis. Oppoſitio enim ſingulis fit menſibus, raro autem eclipſis. nimirum quia non in qualibet oppoſitione Luna inuenitur ſub linea ecliptica, nec in capite, nec in cauda draconis. Nunquam autem eclipſis Lunæ fieri poteſt (vt diximus) niſi quando Luna ſimul cum Sole ſub ecliptica inuenitur.

Quare nõ ſemper fit in oppoſitione eclipſis.

CAP. XXXIII.

¶Quòd aliquando fieri poſsit eclipſis Lunæ partialis.

QVanuis autem perfecta & totalis Lunæ eclipſis non poſsit fieri niſi cum ſub linea ecliptica diametraliter opponitur Soli, poteſt tamen fieri eclipſis imperfecta & partialis, cum prope caput aut caudam draconis fuerit fere diametraliter, quanuis non omnino diametraliter oppoſita Soli intra metas ſiue terminos eclipſis, qui ſunt.12.

gradus ante & poſt caput vel caudam draconis ſecundum lõgitudinem. Luna enim exiſtens ita propinqua ad oppoſitionem diametralem Solis, intra tale ſpacium, ſecundum partem ſui eclipſatur, magis vel minus, iuxta quod vicinior eſt capiti vel caudæ draconis, aut ab eis diſtantior. Non tamen plane totaliter eclipſari poteſt, niſi cũ in capite aut cauda fuerit diametraliter Soli oppoſita. ¶ Eſt tamen aduertenda differentia inter eclipſim Lunæ totalem, & vniuerſalem ſiue generalem. Totalis enim eius eclipſis dicitur quando penitus & totaliter ſecundum omnes partes priuata eſt Solis lumine. Generalis autem ſiue vniuerſalis eius eclipſis dicitur quãdo generaliter omnibus apparet luminis defectus. Ex quo conſequitur, omnem eclipſim Lunæ, ſiue totalem ſiue partialem, eſſe generalem. Luna enim eclipſim patiens vndecunque videatur, talis apparebit. Corpus enim quod denigratum eſt, aut maculam habet vel obſcuritatem, ſiue in toto ſiue in parte. vndecunque aſpiciatur, talem denigrationem aut obſcuritatem habere cernitur. Ita Luna vmbra terræ perfuſa & obſcurata, vndecũque videatur, iudicabitur vt priuata Solis lumine, ſiue ſecundũ, totũ, ſiue ſecundũ partem. Non ergo conuertuntur eclipſis Lunæ totalis & generalis, cum etiã partialis probata ſit eſſe generalis. Secundum eam enim partem qua aliquibus lumine priuatur, nemini poteſt apparere aliter quam luce priuata, nec ſecundum eã partem aliunde videtur illuminata · cuius contrarium eſt in eclipſi partiali ſolis vt ex ſequentibus fiet manifeſtius.

CAP. XXXIIII.

¶ De eclipſi Solis, quando & quomodo fiat.

Cum vero Luna eſt in coniunctione ad Solem, ſi coniunctio fiat diametralis ſub linea ecliptica, ita vt coniungatur Luna Soli in capite vel in cauda draconis, per interpoſitionem Lunæ inter Solem & noſtrum aſpectum, continget nobis ſolem eclipſari. Cum enim luna ſit corpus opacum & non tranſparens, penitus illuminari à ſole non poteſt, ſed illuminatur tantum à ſole ſecundum ſuam medietatem, vel maiorem partem (eo quod Sol maior ſit Luna) proiicitúrque vmbra verſus aſpectum no- Quomodo ſol eclipſatur.

ſtrum, & obumbratur nobis claritas Solis, ſicque nobis ſol eclipſatur. Quod non eſt ita intelligendum, quaſi ſol vere poſsit lumine priuari, cuiuſcunque corporis obiectione. Eſt enim hoc plane impoſsibile, cum Sol à ſeipſo, & non ab alio ſuum habeat lumen. Sed quantum ad noſtrum iudicium, noſtrúmque aſpectum dicitur eclipſari, quia ſcilicet nobis videtur eius lumen deficere, quod nobis propter interpoſitionem opaci lunaris corporis non appareat.

¶Quomodo autem ſuperius de luna diximus, quod perfecte & totaliter non eclipſatur niſi cum ipſa ſub linea ecliptica opponitur. Soli in capite aut cauda draconis, ita de Solis eclipſi dicendum eſt, quod perfecta fieri non poſsit, niſi quando eſt diametralis coniunctio Lunæ & Solis ſub ecliptica linea in capite aut cauda draconis, ambobus in capite, aut ambobus in cauda exiſtentibus, & diametraliter ſibi inuicem ita oppoſitis vt eadem diameter per vtriuſque centrum tranſeat. Poteſt tamen fieri partialis ſolis eclipſis, etiam tunc quando Luna eſt in coniunctione fere ſub linea ecliptica, prope caput aut caudam draconis, intra metas vel terminos eclipſis, de quibus prædictum eſt. ¶Inter eclipſim autem ſolis totalem & partialem, hæc differentia eſt, quod in totali eclipſi, exiſtente coniunctione directe in capite vel in cauda draconis, totum corpus ſolis illis obumbratur & obtenebratur, quibus eſt eclipſis, ita vt nihil videant de globo ſolis. In eclipſi autem partiali, quando coniunctio tantum eſt prope alterum dictorum punctorum, non obtenebratur totum corpus ſolis, ſed ſolum pars aliqua, vbi contingit interponi lunã noſtro aſpectui. Et contingit interdum hanc eclipſim ita modicam eſſe, vt vix percipiatur niſi macula aliqua ſub ſolari corpore. ¶Ex prædictis patet ratio, quare non ſemper in coniunctione ſolis & Lunæ videamus ſolem eclipſari, quoniam videlicet non in omni coniunctione, Luna in aliquo prædictorum punctorum inuenitur, aut prope, intra metas eclipſis, ſed frequentius in alia parte zodiaci ſoli coniungitur, extra punctos prædictos. Manifeſtum eſt inſuper omnino non poſſe fieri ſolis eclipſim, niſi tempore coniunctionis & nouilunij, quemadmodum non poteſt fieri eclipſis Lunæ, niſi tempore oppoſitionis & plenilunij: quoniam videlicet alias non contingit Lunam obiici inter ſolem &

noſtrum aſpectum.

CAP. XXXV.

¶ Multiplex differentia inter eclipſim ſolis & Lunæ.

INter eclipſi n autem ſolis & Lunæ, non vnica differentia eſt. Primum enim hoc ex dictis patet, quod eclipſis ſolis requirit coniunctionem in eodem puncto, vel prope idem punctum: Lunæ vero eclipſis, exigit oppoſitionem in punctis oppoſitis. Prior habet fieri tempore nouilunii, poſterior in tempore plenilunii. In priori, Luna interponitur inter ſolem & terram. In poſteriori, terra inter ſolem & lunam obiicitur media. In priore, vmbra Lunę terram obſcurat: in ſecunda vmbra terræ corpus Lunæ obfuſcat. In priori, tantum fit luminis ab aſpectu noſtro ſubtractio: in poſteriori, etiam realis luminis priuatio.

¶ Sunt præter has duæ aliæ notabiles differentiæ, quarum prior hæc eſt, quod eclipſis Lunæ (ſiue totalis ſit ſiue partialis) ſemper eſt generalis in omni terra: eclipſis autem ſolis, nũquam eſt generalis. Priorem partem ſupra declarauimus. Poſterior vero ita probatur, quoniam non ſimul omnibus ſol eclipſatur, neque omnibus ſimul apparet lumen deficiens: ſed dum hi ſolem eclipſari percipiunt, illi luce ſolis fruuntur: & dum ad hos eclipſis peruenit, priores illi lucis fulgorem iam receperunt. Quia enim ſol in eclipſi ſuum lumen non perdit, ſed tantum eius claritas obumbratur ex interpoſitione Lunæ, fieri poteſt, vt quibuſdam obſcuretur, quibuſdam autem non. Cum enim Luna ſit multo minor tota terra, & ſol multo maior Luna, non poteſt vmbra Lunæ totam terram cooperire: maxime, quia (iuxta prædicta) vmbra terræ ſecundum acutiem pyramidalem continuo minuitur, propter quod etiam ſi terra eſſet æqualis tantum Lunæ adhuc non poſſet penitus ab ea obumbrari. Multo minus ergo nunc, vbi ſecundum veritatem multo eſt maior (continens videlicet eã trigenies nonies) poterit ab ea penitus obumbrari. Vnde contingit fieri eclipſim in vna regione, non autem in alia, imo contingere poteſt vt duorum vicinorum ſatis propinque commorantium vel conſiſtentium, alter habeat eclipſim, alter non: vt pote ſi intra vnius aſpectum & ſolem ſit interpoſita Luna, non autem inter alterius aſpectum, aut ille ſit in vm-

Eclipſis Solis nunquam eſt vniuerſalis.

bra Lunæ,hic autem non: vtpote ſi illum tangat pyramidis acuties vmbræ lunaris,non autem hunc aliquantulum diſtantem ab altero. ¶Nequaquam ergo poteſt fieri ſolis eclipſis generalis in vniuerſa terra. Tunc enim totam terram poſſet obumbrare luna:quod eſt impoſsibile. Totalis autem eclipſis ſolis,aliquibus poteſt fieri. Ad hoc enim non amplius requiritur,q̃ vt ſol in aliqua parte p̃ directã interpoſitionẽ lunę penitus ſubtrahatur illic inhabitantium aſpectui. Tunc enim nobis eſt totalis ſolis eclipſis,quando noſtro aſpectui totaliter eius lumen ſubtrahitur, propter directam interpoſitionem corporis lunaris inter ſolem & noſtrum aſpectum. Verum interim dum nobis totaliter eclipſatur in aliis partibus terræ,nec partialiter videbitur eclipſari,eo quòd quantũ ad illas partes terræ non ſit interpoſitio lunæ,ſicque generalis eſſe non poterit.¶ Altera differentia eſt,quòd eclipſis ſolis,incipit à parte occidentali corporis ipſius, eo quòd Luna per proprium motum venit ab occidente. Sed eclipſis lunæ venit primo à parte orientali corporis eius,eo quod ipſa proprio motu ab occidente veniens intrat vmbram terræ, quam primo tangit in parte ſui corporis orientali : veruntamen prius partem vmbræ occidentalem ingreditur.

CAP. XXXVI.

¶De nouilunio & Plenilunio.

Oportune quoque hoc loco & de nouilunio & plenilunio & varia lunæ illuminatione dicendum. Aduertendum proinde eſt,quòd cum luna ex ſe lumẽ non habeat, ſed omne ſuum lumen recipiat à ſole,omnis ratio mutationis & variæ illuminationis, per reſpectus varios ad ſolem debet conſiderari. Eſt enim luna corpus admodum opacum,quod non poteſt à ſolis lumine (quantumuis forti & valido) totaliter penetrari, ſed tantum ſecũdũ mediam partem vel amplius ab eo poteſt illuminari. Illic autem illuminatur,vbi à ſole reſpicitur. Propter quod non ſemper in eadem ſua parte lumen habere cernitur,eo quod non ſemper ſecundum eandem partem à ſole reſpicitur:ſed nunc deſuper,nũc ab infra,nunc à latere hoc aut illo. Et ſecundum hanc illuminationem diuerſam,contingit omnis in luna mutatio.

Quando enim luna eſt coniuncta ſoli, ita vt pariter inueniantur ſub aliqua parte zodiaci, ſuperior eius medietas quæ eſt verſus aſtra, eſt illuminata, inferior vero medietas verſus terram obſcura eſt, proiicitque vmbram. Et tunc nouilunium dicimus. Hebræi vero neomeniam appellabant, id eſt, nouum menſem. Diſtinguebant enim menſes per lunæ curſum, ita vt ſemper à nouilunio menſam inchoarent, ſuáſque calendas ipſum diem coniunctionis habebant. Deinde vero, cum luna ſuo motu celeriori à ſole incipit recedere, incipit ſimul & lux eius à parte ſuperiori ad inferiorem permutari, incipitque nobis lux aliqua apparere in noſtra medietate. Et quanto luna à ſole amplius declinat, tanto magis à parte ſuperiori lumen recedit & in parte laterali (propter lateralem ſolis aſpectum) illuminatur: primum quidem vt cornuta modice, & appellatur bicornis deinde pleniori lumine, & quarta creſcens vocatur: quæ cum plena fuerit, quaſi ſemicirculus apparet, quando eſt luna ſeptima. Nouilunium.

Poſt hanc verò quartam primam incrementi lunaris, continuo ad plenitudinem circuli tendit, ſecundum ampliorem à ſole declinationem, vſque dum ad ſimilitudinem pleni circuli venerit (quod fit luna. 14) ita vt ſol & luna inueniantur in partibus zodiaci oppoſitis. Tūcq; pars eius inferior verſus nos, totaliter illuminatur, ſuperiori oīno remanente priuata lumine, appellatúrque plenilunium, eo quòd nobis tunc plene illuminata videatur, licet ſecundum veritatem æque ſemper ſit illuminata. Atque hic finitur medietas menſis lunaris. Quid plenilunium.

Poſt hoc iterum incipit Luna Soli appropinquare, & per conſequens ab inferiori parte lumine priuari, & verſus ſuperiorem partem lumine creſcere, rurſúmque vt cornuta à parte altera, & ſemicirculi in modum apparet, Luna. 21, donec tandem iterum habeatur ex coniunctione nouilunium. Sicque perpetua hac inſtabilitate luna mouetur, velociſsimo ſuo motu quadruplicem ſibi ſingulis mēſibus varians illuminationē.

CAP. XXXVII.

De eclipſi facta tempore paſsionis Chriſti.

Quæ autem in capitulis præcedentibus de ſolis eclipſi dicta ſunt, oportune nimium conducere videntur ad conſiderationem eclipſis ſolaris, quam in ſacris Euangelijs factam legimus media die, pendente in crucis patibulo ſolis, lunæ, aſtrorúmque omnium, imo cœli & terræ conditore Chriſto Ieſu domino & deo noſtro: quæ tam notabilis & ſupra naturam inſolita fuit, vt etiam gentilium hiſtorijs, poſterorum memoriæ ſit prodita: præter quod Diuinus ille Dionyſius Areopagita, tum in Aegypto apud Heliopolim philoſophus, in epiſtola ad Policarpum ſe pariter cum Apollophane ſummo Philoſopho eandem ſe conſpexiſſe & cum admiratione maxima diligenter conſideraſſe, teſtatur. ¶ Conſtat enim ex prædictis, hanc eclipſim nequaquam ſecundum naturam potuiſſe fieri, ſed ſupernaturali tantum virtute. Nam tempus paſsionis Chriſti minime conueniebat tempori ſolaris eclipſis. Hac enim (vt oſtenſum & probatum eſt) non niſi in coniunctione ſolis & lunæ fieri poteſt. Tempore vero paſsionis Chriſti plenilunium erat, & oppoſitio lunæ ad ſolem. Quod præter teſtimonium Dionyſii, qui ſe aſſerit cum Apollophane in oppoſitione eam conſpexiſſe, manifeſte ex ſanctorum Euangeliorum authoritate monſtratur, quæ deſcribunt Chriſtum tempore Paſchalis ſolennitatis in ſancta Paraſceue paſſum & immolatum. Paſchalem autem ſolennitatem (vt ex legis præcepto habebant) Iudæi plena luna celebrare debeant, Luna ſcilicet quintadecima: quemadmodum legimus Exodi. 12. capitulo. Non ſolum igitur tempus non fuit ſecundum naturam accommodum ſolari eclipſi, verum etiam maxime incommodum, Nullo enim tempore impoſsibilius eſt eam fieri, quam tempore oppoſitionis. Nunquam enim longius ſol & luna abſunt à coniunctione, quam oppoſitionis tempore. ¶ Exactius autem cuncta quæ in hac eclipſi contigerunt conſiderantibus, in vno portento quinque ſimul concurrunt conſideranda miracula quæ ad gloriam immolati in cruce agni, particulatim nos minime pigebit explicare.

Dionyſius Areopagita eclipſim aduertit in paſſione Chriſti.

Quinque miracula in vna eclipſi.

¶ Primum itaque fuit ex parte temporis, quoniam (vt iam diximus) ſecundum naturam erat ad eclipſis generationem minime conueniens. ¶ Secundum erat in curſu Lunæ, quæ naturaliter ſuo motu proprio ab occidente in orientem pro-

greditur. In hac autem eclipſi, viſa fuit à Dionyſio motu velociſsimo reuertens præter naturam ab oriente verſus meridiem, vſque dum ſtetit ſub ſole, vbi per tres horas quieuit, & ſolis lumē mortalibus occultauit. Poſt verò mortuo domino, ad proprium locum verſus orientem, motu celerrimo, velut in inſtanti regreſſa eſt. Atque ita quidem hora ſexta & nona apparuit ſub Sole, veſpere autem occidente Sole in oriente apparuit, oppoſita ſoli. ¶ Tertium miraculum fuit ex parte, à qua incepit eclipſis, nam ſupra declaratum eſt, eclipſim ſolarem debere ſecundum naturalem ordinem incipere à parte occidentali corporis Solis. Illius autem eclipſis fuit initium à parte orientali ſolis. Nam luna (vt iam dictum eſt) retroceſſit ab oriente verſus meridiem, ſicque primo ſolem tetigit ex parte orientali. ¶ Quartum fuit miraculum ex parte in qua poſt peractam eclipſim primum cepit corpus ſolare lucidum apparere. In eclipſi enim naturali, pars illa ſolis, quæ primum obumbratur interpoſitione lunę, prima item incipit apparere lucida poſt eclipſis medium. In hac autem eclipſi, ordine contrario (quod mirabile eſt) pars illa quæ primo obſcurata fuit, & quàm primum ſubintrauit corpus lunæ, poſtremo apparuit ſuo lumini reſtituta. Vltima verò pars ſolis, & quam nouiſsime luna intrauit (pars videlicet occidentalis) primum detecta apparuit & ab obſcuratione libera. Non enim pertranſiuit luna Solem, vti ſolet in naturali eclipſi, ſed ſub eo ſtetit trium horarum ſpatio, ac deinde non pertranſeundo ſolē reliquit, ſed rurſum ad locum vnde venerat (id eſt, ad orientem) redeundo. ¶ Quintum fuit miraculum, ex mora & duratione eclipſis. Nam eclipſis ſolis ſecundum naturam diu durare non poteſt, ſed & celerrime abſoluitur propter nimiā ſolaris corporis ad corpus lunare ſuperexceſſum ſecundum quantitatem, & velociſsimum Lunæ motum. Propter quas duas cauſas concurrentes, non diu poteſt corpuſculum tanto minus, corpus tanto maius noſtro ſubtrahere aſpectui. Siquidem (propter motum velociſsimum) luna non diu poteſt noſtro aſpectui occultare ſolem, corpus tantę molis, quin aliqua ex parte mox emicare & effulgere incipiat noſtro aſpectui. Quemadmodum videmus ad oculum, nonnunquam magni corporis molem noſtro aſpectui abſcondi, per minimi corporis interpoſitionem, quod tamen ſi vel ad tranſuerſum

vnguem aut latum culmum loco moueatur, mox ſub aſpectũ noſtrum ſeſe offeret quod ante fuerat occultum. Vt cum (exempli gratia) ante oculos manum tantum tenentes, ita prohibemus ne conſpiciamus globum ſolis qui mox ſe ingeret noſtro aſpectui, ſi vel minimum eam mouerimus. At verò eclipſis iſta (de qua loquimur) tam admirabilis & horrenda, non modici temporis fuit, neque ad momentum tranſiens, ſed perpetuo trium horarum ſpatio, ab hora ſexta (vt Euangeliſta ait) vſque ad horam nonam. Cuncta verò hæc miracula beatus pater Dionyſius Areopagita, in ſupradicta epiſtola, paucis verbis particulariter videtur attingere quemadmodum ex ipſius epiſtolæ verbis Aſtronomicæ rei perito facilè fieri poteſt manifeſtum.

CAP. XXXVIII.

¶ Quod eclipſis iſta tempore paſsionis fuerit vniuerſalis.

Super hæc verò omnia, forſitã & aliud miraculum ſextum adiiciendum erit, ſecundum naturam, multo etiam magis quàm præcedentia impoſsibile. Videtur enim eclipſis iſta de qua loquimur, fuiſſe penitus vniuerſalis in vniuerſo orbe. De quo tamen contrariæ exiſtant ſententiæ. Nam aiunt quidam, tãtum in Iudæa fuiſſe hanc eclipſim: & quod Euangeliſtæ dicunt, tenebras factas ſuper vniuerſam terram, limitare intelligunt de terra Iudeæ. Atque hi nihil opus habent aliud ſuperaddere miraculum.

¶ Altera verò probabilior, & ſcripturæ, rationi, atque hiſtoricæ fidei magis conſona opinio eſt, quæ vniuerſalem dicit fuiſſe hanc eclipſim, ſuper vniuerſum orbem. Eſt enim hoc magis ſcripturæ conſonum, quæ ſimpliciter dicit ſuper vniuerſam terram factas eſſe tenebras. Deinde & rationi magis conſentaneum eſt poſtquam ad glorificationem pendentis in cruce, mundi conditoris eclipſim fieri voluiſſet gubernator naturæ, vt miraculum iſtud palam omnibus in toto mundo exhiberet, quandoquidem ad omnium ſalutem, agnus ille in Iudæa immolabatur. Et dicebat apud omnes, lapidem hunc re-

Pſal. 117. probatum cœlitus clarificari: ita vt eſſet etiam exteris na-

tionibus in teſtimonium abominandi facinoris, tam inſolita conſpecta eclipſis. Quod etiam rei docuit euentus. Non enim ſolus ille in Iudæa Centurio, viſis iis quæ facta fuerant dixit Vere filius Dei erat iſte. Verumetiam apud Heliopolim in Aegypto Dionyſium audiuimus conſpecta re admiranda, me morabili verbo exclamaſſe coram ſodalibus, Aut Deus naturæ patitur, aut mundi machina diſſoluitur. Et ex hoc ſigno apud Athenas (quod in actis Apoſtolicis legitur) ignoto Deo ferunt aram fuiſſe inſcriptam. Matt.27. Dionyſii memorabile dictum. Act.17.

¶Præterea, miraculum illud de retroceſsione vmbræ ſolaris in teſtimonium ſanationis Ezechiæ regis, non in ſola Iudæa, exhibitum neque perceptum fuit, verum etiam in exteris nationibus. Vnde & regem Babyloniorum legimus miſiſſe ad eum literas, & nuncios vt inquirerent de portento quod acciderat ſuper terram, quemadmodum in libris Paralipomenō legimus, Quantomagis ergo ſignum iſtud, quod ad clarificationem ſaluatoris mundi fiebat, non in Iudæa tantum, ſed & in exteris regionibus decuit vniuerſale fieri? Para.32.

¶Monſtrat hoc ipſum fides hiſtoriæ, quoniam (vt Euſebius Cęſarienſis refert) Phlegon egregius Olympiadum ſupputator, libro decimotertio de hac eclipſi ita teſtatur. Olympiade.202. magna & excellens inter omnes quæ ante acciderant defectio ſolis facta eſt, & dies hora ſexta ita in tenebroſam noctem verſus, vt ſtellæ in cœlo viſæ ſint terræque motus in Bithynia Nicenæ vrbis multas ædes ſubuerterit. Ex cuius verbis manifeſtè patet, nec terræmotum peculiarem fuiſſe Iudææ, nec ſolis deliquium. Id quod ex conſpectione ſtellarum probatur. Non enim efficere poſſet eclipſis ſolis particularis, vt vllæ ſtellæ in cœlo conſpiciantur, cum lumē ſolis non tollatur, vnde prohibetur ſtellarum aſpectus. Maius enim lumen obfuſcat minus. Vnde licet nobis abſcondatur globus ſolis, non ob hoc lumen eius aufertur, quo obfuſcantur ſtellæ vt videri non poſsint. Apparet ergo non ſolum fuiſſe particularem illam eclipſim. Euſebius. Phlegon.

¶Quod ſi roges, quomodo fieri poſsit vt fuerit vniuerſalis, cum luna (vt ſupradictum eſt) non poſsit ſua interpoſitione totum corpus ſolis occultare ab aſpectu noſtro? hoc videlicet eſt quod dicimus nouum miraculum eſſe, vniuerſalitatem iſtius eclipſis, vt facta intelligatur non ſolum per Queſtio.

interpoſitionem Lunæ inter ſolem & terram, ſed ſimul & per radiorum ſolarium retractionem. Diuina ſiquidem virtute factum creditur, vt ſol quaſi exhoreſcens impiiſsimum ſcelus, quod ſuper terram tum gerebatur ſuum lumen à terra cōtinuerit (quod nunquam feciſſe legitur ab initio ſeculi) indignum ducens ſuo lumine terram lætificare, quando ſuum creatorem conſpiciebat tam atroci & ignominioſo mortis genere ab impiis cruciari. Itaque quemadmodum lunæ eclipſis vniuerſalis intelligitur per realem totius luminis ſubtractionem ſic & iſtam imaginamur factam, per realem luminis à toto orbe ſubtractionem, quod nunquam ſecundum naturam in eclipſi ſolis poteſt contingere. Et ne cui nouum hoc commentum videatur, inuenimus plane huius ſententię fuiſſe Beatum Hieronymum. Denique quod Dionyſius & alii cum eo philoſophi Heliopoli ad contemplationem huius eclipſis animum intenderunt, non eſt veriſimile factum eſſe niſi quod etiam ipſi experirentur tenebras. Cum enim nullo modo ſecundum curſum naturæ tempus eſſet eclipſis, nullam habebant cauſam neque occaſionem ad rem iſtam aduertendi animum, niſi quod eaſdem quas in Iudæa patiebātur tenebras ſceleris perpetratores, ſentirent etiam ipſi, vt fierent rei incognitæ admiratores. Vnde verſimile eſt propter ſubitas & inopinatas tenebras quas ſentiebant, mox incepiſſe illos applicare animum ad huius rei conſiderationem, quemadmodum ab initio (vt philoſophus teſtatur) ex admirari cœptū eſt philoſophari. ❡ Apparet ergo non in ſola Iudæa fuiſſe hāc eclipſim particularem, ſed penitus in omni terra vniuerſalem: quemadmodum terræmotus non ſolum particularis fuit in Iudæa, ſed etiam in aliis nationibus, vt retulimus ex deſcriptione digni fide etiam gentilis hiſtorici. Quæ vniuerſalis eclipſis cum fieri non potuerit per ſolam Lunæ interpoſitionem, conſequitur debuiſſe ſolem ſuos continere radios, vt concordi teſtimonio & vna compaſsione terra mota diruptæque petræ in inferioribus, & luminaria obſcurata ſuperne, lugerent ſimul & clarificaret reprobatum lapidem, appenſum in cruce Chriſtum dominum.

Solutio.

CAP. XXXIX.

¶Solutio cuiuſdam obiectionis,& libri concluſio. Obiectio.

Verum contra hanc noſtram ſententiam obiiciat forſitam aliquis.Quonam modo hæc conſtant,vt ſolem dicamus continuiſſe lumen, ſtellas tamen in cœlo potuiſſe videri? Siquidem (vt iam ante dictum eſt) à ſole cętera aſtra lumen accipiunt. Si ergo (quemadmodum refert Phlegon) ſtellæ in cœlo videri poterant, certe & Solem oportuit luce non eſſe priuatum.Alioqui & ſtellæ ſuum lumen perdidiſſent,ablata namque cauſa auferri oportet etiam effectum. ¶Huic obiectioni reſpondebimus dicentes.Solem quidem non ſecundum ſubſtantiam priuatum fuiſſe lumine, quod illi ſecundum ſuam ſubſtantiam indeficiens dedit altiſsimus, ſed tantum ſuum lumen continuiſſe, & ſuos radios retraxiſſe vt ſuper terram eos non effunderet,nec aerem ſolito lumine illuſtraret. In terra enim ſcelus erat quod exhorreſcebat, & cuius indignitatem volebat demonſtrare. In ſuperioribus autem non erat cur lumen contineret. Proinde quod in priori capite eclipſim iſtam ſimilem fecimus eclipſi lunari, non ita intelligendum eſt, quaſi ſic ſentiamus in eclipſi iſta lumen vere defeciſſe ſoli,& omnino non fuiſſe lucem in ſubſtantia ſolis, quomodo in ſua eclipſi.corpus Lunæ realiter priuatur lumine, ſed tantum in hoc conſtat ſimilitudo, quod ſicut Luna in ſua eclipſi nullū lumen ad inferiora mittit, ſic neque ſol tum temporis radios vllos aut vllum lumen ſuper terram proiiciebat.Stat ergo ſolem continuiſſe ſuos radios, ne inferius lucerent ſuper terram: ſtellas tamen in cœleſtibus ſolito lumine fuiſſe illuſtratas. ¶Si rurſum obiicias, quorſum Lunæ interpoſitione opus fuit, ſi ſolis radij erant cohibendi? aut quid operabatur illa Lunæ ſub ſolari corpore ſuppoſitio, ſi continuerit ſol radios luminis ſui? æque enim nihil lucis ſuper terram fuiſſet effuſum poſteaquam iuſſus eſt ſol ſuos continere radios, etiam ſi Luna non fuiſſet ſoli ſuppoſita. Videtur ergo iſta lunæ interpoſitio prorſus fuiſſe ſuperuacanea.

Solutio. Obiectio.

¶Dicimus lunam quidem vt creatorem glorificaret & ſceleris horrorem mundo declararet, ſuo creatori compatientem Dei iuſſu (à quo indubie mouebatur) præſtitiſſe quod potuit eámque hac in re ſuum voluiſſe præſtare creatori obſequium, quod poſſet ſolem occultando vt radios illius co- Solutio.

hiberet, & morientis in cruce gloriam mundo patefaceret. Et veriſimile eſt lunam ſe directe ſoli ſuppoſuiſſe ex ea parte, quæ reſpiciebat ſceleris huius nefandiſsimi locum, id eſt inter Iudæam & ſolem fuiſſe interpoſitam. Quod autem ſecundum naturam luna ſua interpoſitione non potuit, id credimus Diuina virtute per ſolarium radiorum retractionem adimpletum. ¶Quidam verò etiam deſiſsimarum nubium ponunt concurſum. Sed quæ prius dicta ſunt, videntur magis probabilia. Nam ſi per nubes totum negotium geſtum fuiſſet, minus potuiſſent ſtellæ conſpici, quæ facilius obumbratur nubibus quam corpus ſolare. Item non potuiſſent ita limpide in Aegypto per Dionyſium prædicta cõſiderari, ſi nubium talis interiectio perfeciſſet negotium.

¶Sed nos iam à ſupremo cœlorum, in id quod fuit aliquando terræ infimum delapſi, nempe in illum qui ſuo ipſius teſtimonio vermis fuit & non homo opprobrium hominum & plebis abiectio, virorum nouiſsimus, vir dolorum & ſciens infirmitates, cuius aſpectus tanquam leproſi fuit & non erat ei ſpecies neque decor, cuius præ humilitate iudicium ſublatum eſt, lapis reprobatus, agnus occiſus, hyrcus pro peccato, caper emiſſarius in crucem adactus, tandem feſſum calamum in eo reponamus. Siquidem bonum eſt nos hic figere pedem, bonum eſt calami curſum ſiſtere, atque in huius paſsionibus conquieſcere. Faſciculus enim mirrhæ dilectus noſter, nobis, & ſponſus ſanguinum, ipſe eſt nobis: qui dum inter vbera commoratur, miras præbet cordis veras ſolâſque puras delitias. ¶Et licet multa admodum iam diximus, in quibus altiſsima clareſcit patris omnipotentia, & magnificentiſsima refulget eius gloria, veluti de cœleſtium orbium incomprehenſibili & inæſtimabili magnitudine, de aſtrorum innumerabili multitudine, de curſus primi mobilis incogitabili celeritate, de ordinatiſsimis ſingulorum planetarum motibus, de ſolis gloria, de claritate luminarium, de mirabili ordine plenilunij, nouilunij, ac aliis huiuſmodi compluribus, quæ noſtrum animum ad cauenda in alacritate ſpiritus gaudioſa cantica merito valeant prouocare: præeligimus tamen ad libri huius concluſionem, in hoc terræ infimo reprobato lapide conquieſcere, & ſuper doloribus ac humilitate eius vocem fletus aſſumere. Vicit

Pſal.21. Eſa.53. Pſal.117. Cant.1.

enim admiratio humilitatis eius omnium conditorum ſupernorum gloriam. Siquidem in humilitate iudicium eius ſublatum teſtatur Propheta. Nos proinde eiulationis vocem eleuantes, lamentationem canamus pendenti in cruce agno, qui tulit peccata mundi, cuius eſt nihilominus cum patre & ſpiritu ſancto æterna gloria in ſęcula ſęculorum Amen. Eſa.53

FINIT LIBER SEPTIMVS.

LAMENTATIO MORIENTIS IN cruce agni, propter ouem perditam appenſi: quem in terris reprobatum, ſuperne clarificarũt egregia duo luminaria, diei & noctis domini.

Quis dabit capiti meo aquam: & planctum condignũ ſuper vnigenitum?

Vtinam lachrymis inebrientur oculi mei & fontes mihi exurgant aquarum callidarum in medio capitis mei.

Vtinam in abſynthium vertatur mihi cor meum: & digna amaritudine amaricetur in medio ventris mei.

Peccatum peccauit Hieruſalem: & contaminata eſt vniuerſa terra præuaricatione.

Virum iuſtum à Deo donatum, ſignis glorificatum plurimis, interemerunt: virum optimum, & manſuetiſsimum pręceptorem.

Non ſuſtinuerunt impij in manſuetudine arguentem, tollere animam eius conciliati ſunt.

Oblatus eſt, quia voluit, & non aperuit os ſuum: ſicut ouis ad occaſionem ductus eſt, & non aperuit os ſuum.

Propter ſcelus populi percuſſus eſt: & præ humilitate iudicium eius ſublatum eſt.

Non eſt agnitus vultus eius: donec in patibulo appenſus eſt.

Ibi clarificata eſt maieſtas eius in cunctis populis: tunc & exteri coluerunt ignotum Deum, quem domeſtici repulerant oblatum.

Morte turpiſsima â filiis populi ſui condemnatus eſt: & cũ iniquis innocens agnus deputatus eſt.

Ah, quomodo obſcuratum eſt aurum; mutatus eſt color optimus.

Quomodo abſcondita fuit, agnus Dei, fortitudo tua, cum eſſent cornua & ſpicula in manibus tuis?

Propterea ſedebo mœrens & gemens: ſuſpirabo & gemam vt columba, ſicut paſſer ſolitarius in tecto vociferabor.

Ipſe rex meus & Deus meus: princeps meus, notus meus, amicus & creator meus.

Renuam conſolari, & afflictus affligar: ſicut mater lugens ſuper vnigenito vteri ſui.

Sol cognouit, non cognouit homo: Luna in plenitudine ſua vidit exaltatum.

Cœli obſtupuerunt, illudente Iudæo: & omnis ordo cœleſtium conturbatus eſt.

Sol retraxit lumen ſuum, & continuit ſuper iniquitate quã vidit in terra, radios ſuos.

Luna reſpuens plenitudinem ſuam: ſubito ſe gyrans per meridiem ſoli ſuppoſuit.

Nuditatem appenſi operuerunt tenebris ſuis denſiſsimis: denudauerat enim Iudæus ad confuſionem patrem ſuum.

Maledictus puer Cham, & maledicta hæc poſteritas eius erunt ſerui cunctarum nationum, & diſpergentur in omnes populos.

Petræ ſciſſæ ſunt, terra mota eſt: fundamenta montium conturbata ſunt.

Inanimes creaturæ (quibus non eſt intellectus neque ratio) cognouerunt creatorem ſuum: & multa potentia glorioſe clarificatus eſt in eis.

In terris viſus non eſt agnitus, populus peculiaris repulit creatorem ſuum: in crucem ſublenatus eſt, & claruit maieſtas.

Qui gloriantur ſe habere ſcientiam Dei & pollicentur cæcis ducatum, quaſi talpæ non cognoſcunt Solem: in animis creatura (cui non eſt cor neque ratio) agnoſcit etiam nube obtectum.

Reuertere Luna in locum tuum, reuertere: quoniam expirauit Deus conſummata clamans omnia.

Reſtituatur nobis lumen tuum, dominator Sol: vt videa-

mus ad ſepeliendum mortuum.

Ita pater,ita Deus,ita dominator dominus:quoniam ſic placitum fuit ante te.

Sic Chriſtum pati oportuit: & in ligno iterum clarificari.

Propter nos vniuerſa iſta per te ſcimus eſſe cōpleta:omnia propter electos tuos.

Ita pater, voluiſti exaltari in ligno dulcem filium tuum,vt exaltatus ad ſe cuncta attraheret.

Vt cognoſcant quoniam ipſe eſt quem miſiſti in mundum: glorioſis prodigiis illum voluiſti glorificare in nationibus.

Operiat nos Ieſu bone ignominia tua:& impleatur cor noſtrum ab ea.

Educ de oculis noſtris lachrymas per diem: & nocte non ceſſent oculi noſtri.

Non contineat ſe ſuper te os meum: & labia noſtra confitebuntur nomini tuo in ſæculum.

Dicant nunc quæ longe ſunt nationes: quoniam regnauit à ligno Deus ſempiternus.

Hieruſalem Hieruſalem conuertere ad dominum Deum tuum.

FINIT LAMENTATIO.

LIBER OCTAVVS.

CONSIDERATIONIS PHYSICAE de anima in genere,déque potentiis vegetatiuis ſpecialiter: item & de longitudine atque breuitate vitæ.

PRAEFATIO.

OMnia quæ fecit altiſsimus, exquiſita iuxta omnes voluntates eius,ſumma vtique confeſsione ſunt admiranda. At vero præ omnibus hominis origo amplius eſt ſpectanda. Quippe magnum miraculum ſunt ſingula hominis membra, ſingulæ vires,ſingula organa, ſingulæ operationes.Signa quærunt homines deſuper, & prodigia ſtupidi ſpectant. Miraculorum omnes cupidi ſumus: cum ſint hæc omnia intra nos veriſsima, ſpectatúque digniſsima miracula. Quæ vere non ſunt miranda, miramur attonitis

vera miracula non eſt qui admiretur. Ecce enim ipſum caput ſuum quod ſupra humeros collo iunxit Deus naturæ, quiſquis apprehenderit, magnũ ille & multo maximum miraculum tenet: quippe in quo tam mira ſiunt opiſicia ſuis quæque officinis diſtincta, ſub vnius carnei oſſeo tegmine, vt huius miraculi nemo ſufficiat, nec phyſicus, nec medicus indagare cel ſitudinem, aut digne etiam admirari. Quamobrem non fruſtra Græcorum ſapientes ſolenni preſcripſerũt apophtegmate gnothi ſcauton: quod Latinis ſonat, Noſce teipſum. Intra nos enim habentes mirabiliſsima, qualia non ſunt in cœlo ſurſum, neque in terra deorſum, nihil opus habemus foris quæ admiremur, aut in quibus oblectemur expetere. Neque maria nobis in hoc ſunt enauiganda, vt quæ mira prædicantur cernamus: cum mirabiliora multo quàm vſquam locorũ inueniri poſsint ipſi ſemper circunferamus. Atque id quidem verum eſt & indubitatum, etiam ſi ea tantum quæ corporis ſunt conſyderemus. Quod ſi ad interiora animæ fuerimus in trogreſsi, quaſi in ſecretiora penetralia rẽ ꝓrſus diuinã comperiemus, in creato corpore. Hac de cauſa non erit completũ noſtrum deſyderiũ, donec & hæc Dei magnalia maxima, quæ nobis ab anima (ſiue in ſeipſa, ſiue in corporeis organis) inſunt, balbutientes, rudi ſaltem traditione pendamus.

Nota.

CAP. I.

¶ Quid ſit anima ſecundum veritatem.

S Ie eſt humana generatio miſera, vt quæ ſibi intima ſunt, non niſi obſcuratiſsime cognoſcat. Quo fit vt animæ cognitio ſit nobis eo difficilior, quo ipſa eſt intimior. Vnde & veteres philoſophi diuerſiſsimas de anima ſententias, pro ſua quiſque ſecta, reliquere. Qui tamen omnes in hoc conueniunt, quod ipſam ponunt principium earum operationum, quas deforis in animatis rebus conſpicimus. Cæterum, ſigillatim ſingulas eorum ſententias expendere, non eſt noſtri propoſiti. Satis habemus, animæ quidditatẽ ſimplici veritate deſcribere, eiúſque vires & officia declinare. Quorſum enim attinebit, ſopitos & diu iam extinctos errores, reſuſcitatos in lucem reuocare? ¶ Animam autem definit Ariſtoteles hunc in modum.

Hæc definitio cum ſua declaratione apud Ariſt. ponitur .1. cap. 2. lib. de anima.

Anima eſt primus actus, pfectioque

corporis naturalis, potentia vitam habentis, & talis plane, vt eius partes ſint inſtrumenta.

Hoc eſt, anima eſt, forma ſubſtantialis, ipſam materiam ſeu totum compoſitum actu perficiens cui ineſt, quæ potens eſt ſuum actum ſeu operationem vitalem exercere in corpore phyſico, variis organis & partibus ad hoc diſtincta. Anima hic capitur pro omni anima, ſiue vegetatiua, ſiue ſenſibili irrationali, ſiue rationali, cum autem actum primum dicimus: omnes habitus, ſpecies potentias, aut accidentarias diſpoſitiones abiicimus: quæ animę vt ſint inſtrumenta certe nunquam anima ſunt dicenda. Et quanquam actus quidam dici poſsint (nimirum formę accidentales) non ſunt, tamen actus primi & ſubſtantiales, ſed actus tantum ſecundi & accidentales.

¶ Actus enim ſecundi ſunt, quia à forma ſubſtantiali producuntur & tantum ſunt animæ inſtrumenta, quibus ſcilicet tãquam inſtrumentis in ſuis operationibus vtitur anima quemadmodum potentia viſiua vtitur anima vt inſtrumento ad efficiendam viſionem, ſicut forma ſubſtantialis ignis vtitur calore vt inſtrumento ad quippiam calefaciendum. Sed anima actus prior eſt, à qua nimirum omnia iſta procedũt. ¶ Quoniam vero nullius artificialis operis anima eſt, iccirco corporis phyſici actus ponitur, hoc eſt, forma rei naturalis. Actum enim formam dicimus, & phyſicum idem quod naturale. ¶ Non autem cuiuſlibet corporis phyſici forma eſt anima, ſed talis cuius partes ſint inſtrumenta, vel organa quod omnino idem eſt, hoc eſt organis diuerſis adornatum atque diſtinctum, ad diuerſas vitæ operationes exercendas, In homine enim oculus, auris, manus, os, venter, cor &c. oĩa ſunt organa diuerſa diuerſimode diſpoſita, ad diuerſas vitę operationes. Et quę pauciores inter viuentia habent operationes, vt plantæ: conſpiciuntur etiam pauciora habere organa. radices, medullas, neruulos, atque huiuſmodi paucula. Quæ vero omnino non viuunt (vt elementa, vel etiam inanimata mixta atque metalla) non habent eiuſmodi organa, quod nullas habeant vitæ peculiares operationes.

¶ Et ne credatur cadauer etiã animã habere, & ne forma ca

daueris anima putetur, dicitur anima eſſe actus eius corporis organici, quod vitam habeat in potẽtia, hoc eſt quod per hæc ipſa organa poſsit vitæ officia exercere. At in cadauere, non eſt vltra oculus vel auris in potẽtia vt audiat, vel videat, nihilo certe amplius quàm trunci aut elementi cuiuſpiã partes. Quare & cadaueris forma, per putrefactionẽ ſtatim hæc omnia vt ſibi inutilia diſsipat: vt paulo poſt animę abſceſſum, cadaueris forma, digitos & nares & oculos & vniuerſa prius varie diſpoſita organa, æquet in puluerem & cinerem Repetit Ariſto. animæ definitionem fere iiſdem verbis

Hiſce videlicet, Anima eſt perfectio prima primuſque actus corporis naturalis, cuius partes ſunt inſtrumenta.

Quæ ſic quoque redditur.

Anima eſt actus corporis phyſici organici, vitam habentis in potentia.

Nec minus congrue, & ab officiis definiri poteſt anima, hoc modo, Anima eſt principium quo viuimus, ſentimus, atque mouemur.

CAP. II.

¶Diuiſio animæ & quæſtionis cuiuſdam determinatio.

Ariſt. 3. ca. 2. lib. de anima.

Diuiditur autem anima in vegetantem, ſenſitiuam, & rationalem, iuxta tria præcipua animæ officia.

Prima eſt in omnibus viuentibus: ſecunda, in ſentientibus: tertia, in omnibus hominibus. In plantis eſt ſola vegetans: quoniam hæ nec ſentiunt, nec ratiocinantur. In brutis, eſt anima & vegetans & ſenſitiua. In hominibus, eſt anima & vegetatiua & ſenſitiua, & inſuper rationalis: etiam in illis qui debitum ratiocinationis actum, ob indiſpoſitionem virium interiorum atque organorum, habere non poſſunt.

Quæſtio an vnica an plures.

¶Verum ex his videtur oriri quæſtio, debeant ne in homine poni tres animæ, locali ſitu in diuerſis ſeiunctæ partibus, an magis coniunctæ. Ruriúmque ſi coniunctæ loco, an re

plures ponendæ ſint hæ animæ, an ratione tantum differentes, vt vna anima hæc tria ſortiatur officia atque nomina. Sic item de duabus animabus in brutis quæſtio formari poterit. ¶ Sane hæc ambiguitas ſolet ſcolaſticis exercitationibus magnum campum præbere: & ſunt hac de re contraria ſentientes Philoſophorum ſectæ. Nos vero noſtri inſtituti memores, propoſitam breuitatem tenere cupientes, hoc tantum (quod videtur veriſimilius) citra præiudicium eorum quibus contraria magis placet ſententia, aſſerimus, in bruto quolibet ſecundum rem vnicam ineſſe animam, quæ à ſentiendi officio, ſenſitiua: à vegetandi officio, vegetatiua nominatur: diuerſis vtique (ſicut per ſe claret) rationibus, & hanc animam vegetantem pariter atque ſentientem, per totum quod informat corpus eſſe dilatatam, quanquam operationum quarundam certas & determinatas habeat ſedes vel officinas, in quibus ipſæ aut ſolum aut excellentius perficiantur, quam in cæteris partibus. Sic & de hominis anima ſentiendum, eam videlicet vnicam eſſe in omnibus corporis partibus, eandem & vegetatiuam & ſenſitiuam & rationalem: à qua corpori ſit vt vegetetur, & ſentiat, quæque homini ratiocinandi poteſtatem donet. in homine ſint animę Solutio.

¶ Includit autem rationale ſenſitiuum & vegetatiuum, ſicut tetragonus includit trigonum, id eſt, quadrangulare triãgulum, & ſicut perfectum includit imperfectum abſque vlla compoſitione. Quod ita debet intelligi, quia in quocunque inuenitur potentia ratiocinandi, in eodem ſunt anima vegetatiua & ſenſitiua, at non econtrario: & in quocunque eſt ſenſus, eſt etiam potentia vegetatiua, at non econtrario. In plantis enim eſt vita vegetatiua, non autem ſenſus vel ratio, quẽadmodum in quadrangulari includitur triangulare ſed non ecõtrario. Non enim vbi tres anguli ſunt, ſtatim adſunt quatuor. Vnus enim deeſt, & vno ſuperatur triangulus à quadrangulo. Ariſt. 3. c. 2. lib. de anima.

CAP. III.

¶ Quod ſit potentiarum animæ ſubiectum, & an poſsint ab anima ſeparari.

RVrſum & illud de potentiis animæ quæri ſolet, an ſint in anima? an in coniuncto? id eſt corpore & anima pariter iunctis. Itémque, ſi vllæ potentiæ poſsint De ſubiecto potentiarũ aĩæ.

ab anima ſeparari,vt abſque eis perdurare poſsit anima? ¶ Quibus erit breuiter ſatisfaciendum:dicendo ,quaſdam vires animæ in anima ſola eſſe,eas nimirum ad quarum exercenda officia corporis organum determinatum non habet:vt ſunt voluntas & intellectus, quarum potentiarum operationes exercet anima,non per vllum corporis organum determinatum,etiam ſi corporeorum organorum iuuetur adminiculo.Quaſdam vero eſſe in coniuncto,id eſt corpore & anima,ſeu in ipſo compoſito:eas nimirum,in quarum exercitiis anima eget organo determinato : vt ſunt potentia viſiua in oculo,memoratiua corporalis,& imaginatiua in cerebro ,& ita cæteris . ¶ Inter has igitur vires illæ quæ perficiunt ſuas operationes non per organum corporeum non poſſunt vnquam ab anima ſeparari,nec ſine eis eſſe anima aut permanere poteſt.Quæ vero ſunt in aliqua parte corporis , & quæ vt perficiant ſuas actiones egent organis corporeis,hæ animam non conſequuntur emigrantem è corpore : & poteſt vtique rationalis anima abſque huiuſmodi ſubſiſtere . ¶ Vnde anima à corpore ſeparata non habet potentiam vegetandi , neque ſentiendi quanquam ad huiuſmodi actiones poſsibilitatem habet.Non enim idem exiſtimanda eſt poſsibilitas ſentiendi,& ſentiendi vis naturalis,ſiue naturalis potentia.Omnino tamen in ipſa anima.potentiæ iſtæ radicaliter manent: ita vt ſi iterum in corpus mitteretur ad informandum, rurſum in organis determinatis eas efficeret:quia tamen à corpore ſeparata eſt,non actu & formaliter in ſe habet , niſi eas potentias quæ immateriales ſunt.

CAP. IIII.

¶ Quod ſola rationalis anima manere poteſt à corpore ſeparata,& quod ſola non educitur de potentia materiæ.

Conſequitur inſuper ex his quæ prædicta ſunt , cum anima vegetatiua & ſenſitiua in plantis & brutis, nullam habeant vim neque potentiam naturalem, quæ non ſit colligata corpori,non poſſe eas extra materiam & corpus ſeparatim permanere , ſed neceſſario interire ſimul vt à corpore expelli eos contigerit.Anima vero rationalis , quoniam aliqua ſupereminet corpori , & vires aliquas

operationéſque naturales habet, quæ à materia non pendeant: icirco (quatenus rationalis eſt, corpori non penitus immerſa, ſed aliqua ex parte corpus excedens. & modo quodam per ſe ſubſiſtens) poteſt ſeparatim ſubſiſtere. Nec mori ipſam neceſſe eſt, cum à corpore migrat. Ea vero parte qua ſenſitiua eſt & vegetans, non eſſet ſeparabilis à corpore.

¶ Atque hinc eſt quod ſolet dici, animas ſenſitiuam & vegetatiuam educi de potentia materiæ, non autem creari. Latent enim in materia (ex qua viuens concipitur) rationes ſeminales eiuſmodi formarum, ſicut & cæterorum quæ animata nō ſunt, ita vt hæ animæ (ſicut & omnes formæ corporeæ) extrahantur de materia, quæ eſt in poſsibilitate ad omnem formam, per actionem agentis creati. Anima autem rationalis quia præ nobilitate virium à deo ſibi datarum ſecundum quas imaginem dei in ſe gerit ſuperexcedit corporis groſsiciem atque ignobilitatē, ideo de materia virtute naturalis actionis elici non poteſt. Neque latens in materia generationis, ſed creâtur à deo ſigillatim rationales animæ omnes, ſicut ſigillatim infunduntur in ſua quæque corpora: teſtante Pſalmiſta, quoniam deus finxit ſigillatim corda filiorum hominum. Animę rationalis nobilitas. Pſal. 32.

¶ In hoc tamen conueniunt omnes vires, tam animæ ſecundum ſe, quàm totius coniuncti, quod fluant omnes ab eſſentia animæ: ſicut à forma ſubſtantiali procedunt & conſeruantur accidentia rei, quæ in materia ſeruantur. Propter quod in anima ſeparata licet realiter non inſint potentiæ illæ corporales quæ in exercitio ſuarum actionum indigent organo corporeo, ſecundum radicem tamen in ipſa adhuc latent, & propter ſolum defectum ſubiecti in quo reciperentur deficiunt, non propter animæ impotentiam, aut naturæ eius permutationem.

CAP. V.

¶ De diuerſis in anima potentiis.

QVanquam autem ſuperius animam ſecundum tres tantum potentias diuiſimus, in vegetatiuam, ſenſitiuam, & rationalem vel intellectiuam, ſunt tamen potentiæ primo conuenientes animę quinq; numero, videlicet

vegetatiua,ſenſitiua,appetitiua,motiua & intellectiua. Quare autem animam trimembri tantum diuiſione diſſecuimus, ratio eſt:quia duæ illæ potentiæ, appetitiua & motiua, non inueniuntur ſeparatim abſque aliis. In quocunque enim eſt vis ſentiendi,in eodem eſt & vis appetendi & ſecundum locum ſemouendi,atque econtrario: neque in vllo viuentium hæc ſeparata inueniri poſſunt,propter quod ex neutra potentiarum illarum ſumpta eſt animæ diuiſio.Sic neque voluntas(quæ tamen ab intellectu diſtincta potentia eſt) ſpeciale aliquod membrum facit in diuiſione animæ, quoniam non inuenitur in vllo viuentium ab intellectu ſeparata. In quocunque enim eſt intellectus,etiam & voluntas, & econtrario. Vnde ſub intellectiuo comprehenditur volitiuum, ſicut ſub ſenſitiuo appetitiuum,& motiuum ſecundum locum.

Vnde potentiarum diuerſitas colligatur. ℂGeneraliter autem diſtinguuntur in anima diuerſæ vires atque potentiæ,ſecundum operationum differentiam. Quot enim in homine ſunt ab inuicem differentes operationes,quę ad vnum non ſpectant organum, tot ſunt potentiæ ad inuicem diuerſæ.Vnicuique enim operationi correſpondet in anima vis aliqua naturalis ad talem operationem efficiendam. Et quidem ſi operatio corporalis ſit in organo aliquo corporali aut in vlla parte corporis ſingulariter apparens: ipſa etiam potentia corporalis videbitur,& ab anima quidem radicaliter effluens,illi tamen organo peculiariter inſidens. Quemadmodum(exempli gratia)homini operatio quædam in oculo adeſſe cognoſcitur per quam colores percipit & res coloratas,gratia coloris,dinoſcit.Vnde conſequitur eſſe in oculo vim quandam atque potentiam talis operationis effectiuam,quæ dicitur virtus viſiua. In lingua vero operationem aduertimus, quà ſaporum percipimus differentias quod in nullo aliorum membrorum percipimus. ℂVnde oportet huic operationi,vim quandam ipſius effectiuam reſpondere quæ dicitur virtus guſtandi.Cum vero operatio ipſa per totum corpus & ſingulas partes ſimiliter extendi videtur, oportet & ipſam vim ita per totum corpus expandi.Vnde quia actus tangendi ſingulis membris competit, neceſſario & ipſe tactus per corpus totum expanditur, ac ſingula occupat membra.Item de nutritione dicendum & potentia nutritiua.

¶Ex hoc verò intellige,quā variis ſit anima potentiis atque naturalibus virtutibus adornata, vtpote à qua tam multæ tā variæ,tam nobiles,tam eximiæ,procedere conſpiciuntur operationes,vt eis contemplandis vix homo ſufficiat,vt ne dicam enumerandis aut plene comprehendendis.

CAP. VI.

¶Partim eſſe à perfectione,partim ab imperfectione, quod homo tam varias habeat potentias.

Q Vod verò tam varias vires habeat homo ſecundum naturalium operationum multiplicium diuerſitatē; partim quidem ab imperfectione eſt quoniam omnis diſceſſus ab vno & ſimplicitate,ex imperfecto eſt partim verò perfectionis eſt indicium,quod per multas has vires ad multas ac varias operationes aptus conſpiciatur homo,atque naturali efficacia idoneus. ¶Vnde eſt conſiderandum quaſdam res eſſe quæ paucisſimas habeat operationes quæ proinde multas potentias non habent Aliæ ſunt, quæ multæ ſunt perfectionis,ſed hanc non niſi per multas obtinent potentias,& varie ſeparatas: vt patet in hominis viſu, auditu, phantaſia,memoria,intellectu,affectu,vi generatiua,digeſtiua,ac cæteris. ¶Sunt præter has res aliæ ſimpliciores,quæ magis ad vnum & ſummum bonum accedentes, multam nimis perfectionem paucisſimis attingunt potentiis. Hi ſunt ſpiritus illi cœleſtes,qui intellectu & affectu,nullovtentes ſenſu,nulliſque corporeis organis,multò poſſunt ampliora quā genus humanum poſsit vniuerſum. ¶Super omnia eſt Deus ſeculorum qui ſummam perfectionē ſimplicisſima habet potentia atque vnica virtute,quæ nec ab ipſius eſſentia ſecernitur. Quandoquidem quicquid in Deo ponitur, ab eius eſſentia nō diſtinguitur. Ipſius ſummæ atque ſimplicisſimæ, virtuti omnes noſtræ deſeruiunt multiplices vires: vt magnificent gloriam nominis eius,quæ eſt ſempiterna. Ipſe eſt enim, qui ſimplicisſima ſua perfectione, noſtra nos multiplicitatę facit (licet imperfecte) perfectos: cuius proinde magnificæ bonitati,nos decet in omnibus dare laudem & gloriam.

Deus perfectisſim* actus & perfectisſimæ virtutis.

CAP. VII.

¶Conſideratio pulchra de correſpondentia admirabili corporis & animæ.

I Llud verò attentius cōſiderantibus quantam præbet ſuauitatis dulcedinem, quod cum corpus res ſit craſſa, materialis, & ignobilis, anima verò ſpiritus & res nobiliſsima, talis nihilominus & tanta inueniatur vnius ad alteram correſpondentia, talis harmonia, talis conſonantia, vt maior vix poſsit cogitari. Sicut enim corpus hominis ſuper omnia mundi corpora mirabiliſsime eſt organizatum atque pulcherrime diſtinctum, artificioſiſsiméque fabricatum: ita & anima quę huius corporis inhabitationi deputatur, nobiliſsima eſt atque pulcherrima: ſic corpori correſpondens, vt iuxta ſuam capacitatē & dignitatem ipſum totum impleat eiuſque omnia organa viuificet & informet, omnibus illis tam diuerſis organis dando vitam, ſenſum, & motum, atque operationes peculiariter cuique conuenientes. ¶ Et quemadmodū in corpore eſt maxima & ornatiſsima diuerſitas organorum, quæ tamē omnia ſecundū pulcherrimum ordinem adinuicē cōiuncta vnū corpus efficiunt, nec obſtat tanta partiū diuerſitas, quin in vnū poſsint corpus compingi: imo tanto pulchrius, tanto ornatius & ſpectabilius eſt hominis corpus, quod ex tāta ſit varietate artificioſiſsimè cōpoſitum, quā ſi eiuſdē diſpoſitionis eſſent omnia mēbra. Ita proportionabiliter anima habet multiplicitatē nobiliſsimarū potētiarum & digniſsimorū officiorū, quorū quædā aperta ſunt & ſenſib⁹ expoſita, plura verò latent interius: certiſsima tamē experiētia à nobis percipiūtur & cognoſcūtur. Habétque anima diuerſa iſta officia, iuxta proportionē & exigentiā organorum corporaliū, ita vt quot ſunt membra organica diſtincta ſecūdum qualitates, totidem ſint etiam virtutes & officia diſtincta ipſius animæ. Diuerſitas enim organorum & inſtrumentorum in corpore, arguit diuerſitatem poteſtatum, virtutum, & officiorum ex parte animæ. ¶ Nec tamen tanta hæc multiplicitas ſcindit, ſed ornat animæ vnitatem. Quemadmodum enim vnus idémque homo diuerſa poteſt habere officia, & artes diuerſas, quas exercet per varia & diſsimilia inſtrumenta, ſic anima diuerſas habet virtutes, quas exercet per diſsimilia organa. Eſt autem hoc in magnum animæ ornatum & gloriam quod ita diuerſis ſit inſtructa præditáque virtutibus (quæ omnes radicaliter ab ipſa in corpus effluant, vt nullum omnino ſit in corpore membrum quomodocunque diſ-

Ordinata varietas eſt corpori ornatus.

poſitum,quod non ſua maieſtate impleat, & cui non pro ſua natura debitam virtutem atque impotentiam infundat: ita vt nullum membrum relinquat vacuum,cui non vitã, ſenſum & motum concedat:nullum etiam ſit organum, quod nõ pro ſuæ naturæ exigentia debitam ſibi virtutem ab animæ plenitudine recipiat, vt oculus ſumit videndi virtutem,auris audiendi,lingua guſtandi,manus operandi, pedes ambulandi, genua ſeſe incuruandi atque voluendi,& ita in ſingulis membris. ¶Ecce verò mirabile iſtud inter corpus & animam matrimonium,ecce pulcherrimam conſonantiam & admirabilem coniunctionem inter membra corporis organica ex vna parte,& virtutes ſeu poteſtates aĩæ ex parte altera. Vide,quo modo ſingula organica membra,ſingulis virtutibus deſponſantur ac velut nubunt & coniunguntur inuiolabili inſeparabilique ſocietate. Vides ex parte vna corpus velut ſubſtratum cum multitudine diuerſiſsimorum eorumdémque pulcherrimorum organorum,ex aduerſo autem animã vides hoc corpus ſibi deſponſantem,in corpus iſtud intrantem, totam plenam nobiliſsimis potentiis,& talibus potentiis, quæ ſingulis corporis membris reſpondeant, Quid hoc matrimonio pulchrius?quid hoc ſpectaculo iucundius? Verè qui hęc iunxiſti, magnus es Domine,& mirabilia opera tua tu es Deus ſolus, & præter te non eſt alius,tibique gloriam canit omnis compago corporis noſtri & vniuerſa animæ plenitudo,qui viuis benedictus in æterna ſecula. Amen.

Contẽplatio pulcherrima matrimonii inter corpus & aĩam.

CAP. VIII.

¶De potentiis animæ vegetatiuæ in ſpeciali.

Vt autem per ordinem nunc de ſingulis determinemus,primo conſideranda eſt potentia animæ vegetatiua,quæ alio nomine nutritiua appellatur.

Ariſt.2. li.de anima.4.ca.

Habet autem hæc potentia vegetatiua tria præcipua officia, alere,augere, & generare.

Vnde potentia vegetatiua diuidi poteſt in potentiam nutritiuam ſiue altricem,augmentatiuam,& generatiuam: quæ tres potentiæ reperiuntur in vitam habentibus. ¶Prima eſt propter conſeruationem ſubſtantiæ ipſius viuentis.

Omne enim viuens quandiu viuit, nutriri oportet.

Quia enim ſtabilia non ſunt viuentia, ſed in fluxu continuo, propter virtutem igneam perpetuo conſumentem & partes aliquas deuanſtantem, iccirco ad conſeruationem ſubſtantiæ animalis operatur anima circa alimentum, vt ex eo continuo inſtauret, quod per reſolutionem deperditur. Nam vbi continua eſt abſque reparatione reſolutio, fieri non poteſt, vt durabilis ſit talis rei ſubſiſtentia. Quapropter rectè dixit Ariſtoteles viuens eouſque nutriente indigere, quouſque perſeuerat, alimento autem priuatum non poſſe ſubſiſtere. ¶ Secunda vis eſt augmentatiua, quia nimirum anima ipſum corpus in iuſtam & naturę conuenientē poteſt perducere quantitatem. Nullum enim viuentium ab initio habet perfectam ſuam quantitatem, ſed per puſillum eſt cum vitam recipit. Anima verò continua operatione ſua, circa alimentum occupata, non ſolum curat id quod defluit reſtaurare. verum etiā maiorem adiicere quantitatem, dum plus infulſit ſua actione quàm ſit conſumptione deperditum. Eſt autem huius virtutis à priori differentia, quoniam non oportet viuens omne quandiu viuit augeri, nutriri vero & ali ſimpliciter omnibus viuentibus neceſſarium eſt. ¶ Eſt tamen ſecundum rem harum duarum potentiarum idem obiectum, ſed ratione tantum diuerſum. Alimentum enim & nutrit & auget, ſed quantum reparat quod deperditum eſt nutrit, inquantum verò etiam maiorem quantitatem reddit quam præfuit, auget. Et eſt quidem anima principalis harum operationum effectrix, pro inſtrumento tamen habet naturalem calorem per quem concoquit & alterat nutrimentum (quod ante nutritionem eſt alito contrarium & diſsimile) vt fiat ſimile, & aptum quod traiiciatur in membra corporis alendi. Quia enim nutrimentum diſsimile eſt ipſi quod nutriri & augeri debet, impoſsibile foret ex alimento fieri nutritionem aut augmentationem, niſi ipſum alteraretur, vt ſimile fieret alito. Hæc autem alteratio rectiſsimè attribuitur calori, quo tanquam inſtrumento & cauſa ſecundaria vtitur anima, de quo plura ſuo loco dicemus in ſequentibus capitulis.

Ariſt. 2. li. de anima. 4. ca.

CAP. IX.

¶De virtute attractiua, digeſtiua, retentiua, & expulſiua.

S Vnt autem particulares quædam vires, potentiis iã dictis ſubſeruientes, vt pote ſine quibus fieri nõ poſſit nutritio, vel augmentatio.

Eę ſunt, virt⁹ attractiua, virtus retẽtiua, virtus digeſtiua, & virt⁹ expulſiua. 4. potẽtiæ.

Quia enim in perfecta nutritione ſingula membra oportet nutriri ideo neceſſe eſt, vt in quolibet membro virtus ſit quædam, per quam nutrimentum attrahat quo nutriatur, nõ ſecus quàm in magnete virtus eſt quædam & efficacia ad ſe attrahendi ferrum. Attractiua ¶Verùm quia non poteſt membrum ex attracto nutrimento ali ſiue nutriri, niſi ipſum quod attractum eſt, omnino ſecundum ſpeciem ſimile fiat ipſi membro nutriendo: ob hoc virtute digeſtiua opus habet, per quã nutrimentum concoquatur & tranſmutetur, v ſimile ſit membro alendo, ſicque ipſi ſufficiat nutritioni. Digeſtiua. Nam impoſsibile eſt nutritionem fieri, niſi prius ipſum alimentum ſimile factum ſit nutriendo. Nutritio enim (vt ſupra indicauimus) fit ex alimento prius diſsimili, facto tamen ſimili, antequam fieri poſsit nutritio. ¶Quia verò non poteſt virtus naturalis agere in inſtanti, ſed tempore eget, vt digerat alimentum ac ſimile reddat alito, iccirco ne diſsipetur materia attracta, retentiua virtute eſt opus. Retentiua. Nihil enim ad nutritionem pficeret attraxiſſe alimentum, ſi deeſſet virtus ipſum retinendi, donec ſecundum qualitatem conuenientem eſſet immutatum, quemadmodum videmus nonnullos interdum ſumere cibum vel potum ſed ante concoctionem ſiue digeſtionẽ congruam, ſtatim vel per os vel per poſteriora eiicere.

¶Sed quoniam in omni alimento impuritatum eſt commixtio, quæ per digeſtionem ſeparantur ab eo quod nutritioni eſt accommodum, iccirco ne illæ impuritates ad nutritionem perficiendam ineptæ in hominis corpore remanentes putrefactionem & morbos generent, neceſſarium fuit virtutem ineſſe membris ad expellendum eiiciendumque quod nutritioni non conuenit. Expulſiua. De his autem particularius diſſerere, Medicorum potius eſt quàm Phyſicorum.

deſumpta eſt particula. ¶ Quod autem non in omnibus ani- malibus, neque in omnibus viuentibus inueniatur, per expe- rientiã eſt manifeſtũ. Nam quędã ſunt animalia ſpontaneam generationẽ habentia, quæ non ex ſeminis propagatione, ſed putrefactione naſcuntur, quanquam inter hæc quædam indif ferenter, vel ex putrefactione naſcantur, vel ex ſemine. Illa etiam quæ ex diuerſarum ſpecierum commixtione generan tur, non ſunt nata generare ſibi ſimile. Vnde mula (quæ ex cõ mixtione equi & aſinæ gignitur) neſcit generationem. ¶ Eſt autem huius potentiæ à prioribus duabus differentia, quoniã operationis illarum effectus completur & manet in ipſo ſub- iecto in quo inſunt potentiæ. Effectus autem operationis vir tutis generatiuæ, extra ſubiectum eſt ipſius potentię. Potentia enim nutritiua & augmentatiua, ipſum ſuum indiuiduum in quo eſt, nutrit atque augmentat. Nulla autem res per poten- tiam generatiuam ſeipſam generat, ſed aliud diſtinctum in- diuiduum, ſimile tamen ſecundum ſpeciem. Ex quo manifeſte patet, nobiliorem ac digniorem eſſe virtutem generatiuam duabus potentiis prioribus. Siquidem iſta ad ſpeciei conſerua tionem immediate ordinatur, illæ vero immediate ad ſuſten tationem & perfectionem indiuidui. Species autem nobilior eſt indiuiduo, vt pote quæ per ſe pars eſt vniuerſi, nõ hoc aut illud indiuiduum. Vnde (quemadmodũ ſupra diximus) nutri tiua & augmentatiua ad generationem tanquam ad finẽ ordi nantur. ¶ Aduertendum inſuper, quod circa idem obiectũ ali quo modo verſatur potẽtia generatiua, circa quod verſari di ximus nutritiuam & augmentatiuam. Quomodo enim potẽ- tia nutritiua ex alimento nutrit, & augmentatiua ex alimen- to quando augetꝰſic & generatiua alimento vtitur ad ſuæ o- perationis exercitium. Semen enim ex ſuperfluo eſt alimẽti

Quæ non generãt ſimile.

CAP. XI.

¶ Pulchra ſeminis conſyderatio.

Erito vero conſyderatio ſeminis (quo vtitur virtus M generatiua ad ſuæ operationis exequutionem) vi- deri debet profundius cõtemplantibus, nimium ad- mirabilis. Quid enim? An non ſuperadmirabile eſt, ex modi- co ſemine (quod de herba aut arbore qualibet deciſum fue rit) in terram coniecto, pullulare virentem herbã vel arborẽ, eandémque temporis acceſſu, ſumpto ex terræ viſceribus con

Aduerte huc animũ ſpectator rerũ noua rum.

gruo alimento, iuſtam ſibi quantitatem adiicere & partes omnes ſibi iuxta naturæ ſuæ conditionem adaptare varietate tam pulchra, diſpoſitione tam ſpectabili,támque admirabili ordine,vt hominis ingenium nec herbulæ vnius ſufficiat cõprehendere artificium. Conſydera enim in arboris è ſemine proceſsione, quo modo in terram inferne radices mittit eáſque ita infigit ſolide, ita hærere facit in intimis terræ viſceribus,vt poſt modicum vix euelli aut dimoueri niſi vi magna non poſsit, quomodo ſurſum ſtipitem ac truncum mittit, quẽ externe quidem veſtiet cortice velut indumento,aduerſus aeris inclementiam, & frigoris æſtúſque iniurias. Intime vero medulla poſita eſt & circunquaque venæ maiores atque minores per totum corpus trunci diſperſæ, eæque mirabili ordine abinuicem minores à maioribus procedentes, per quas nutrimentum ſingulæ partes ad ſe attrahunt. In ſuperiori vero parte, quam mirabiliter prodeunt de ſtipite folia, in quibus ſimiliter venarum & arteriarum conſpicimus ſtupendã connexionem. Et eſt quidẽ foliorum eadem figura eadem leuitas vel aſperitas ſimilis fere longitudo, latitudo, color idẽ, idem ſapor, idem odor, & per omnia maxima eſt arborum eiuſdem generis ſimilitudo. Taceo florum pulchritudinem, & fructum dulcedinem, ac in vtriſque mirabile artificium. Hæc videlicet omnia originaliter ex ſeminis vnius prodiere virtute. ¶ Sed & in ſemine animalis, atque ideo ex ſemine hominis (ex quo videlicet proles humana ſecundum corpus naſcitur) nonne illud vel maxime ſtupendum eſt, quod ex virtute illa quæ in tam viliſsima atque penitus deformi & ſordida materia ineſt,talis oriatur membrorum tam pulchra compoſitio, tam conuenientiſsimus ordo tam efficax diſpoſitio membrorum, tam eximia ſingularũ partium cõiunctio. Videlicet vt in infimo pars aliqua lata fabricetur,ſuper quam ipſum corpus debeat firme conſiſtere, & qua debeat moueri de loco in locum:cuius partis extremum multiplicẽ habeat diuiſionem, vt ſit velut in particulas diſſecta materia,hoc eſt, vt pes habeat ſuos digitos in extremitatibus:atque hæ rurſum partes talem habeãt ordinem, vt quæ primo loco ponitur, cæteris ſit & altitudine & craſsitie maior, atque ita deinceps ſuo ordine, vt ſit nouiſsimus digitus omnium tenuiſsimus & minimus. Item vt partes hæ ſic diuiſæ, in extremo pedis ſe-

ſundum quinarium numerum ita regulariter & vniuerſaliter diſtinguantur, vt monſtrum iudicetur, ſi quando in vno pede ſenaria inueniatur diſtinctio. Iterum vt harum partium quælibet in ſui extremitate ex parte ſuperiori duritiem habeat vnguis, mirabili artificio & ſubtiliſsima coniunctione ita adglutinati carni & pelli, vt nulla poſsit excidere violentia quantumuis comprimantur pedes, aut vrgeantur multis laboribus. Item vt ſingulæ hæ partes, ſuas habeant iuncturas, in quibus poſsint incuruari, & prior quidem maior non niſi vnam huiuſmodi habeat in ſui medio, cæteri vero binas. Et hæc quidem omnia in pedis & manus compoſitione manifeſte apparent etiam extrema tantum conſyderanti. Ex aduerſo autem in ſupremo loco quomodo artificio maximo pars componitur rotunda, quæ cranio vno in ſuperiori parte tegitur, hoc eſt oſſeo tegmine ita duriſsimo & indiſſolubili, vt per annos plurimos in terra iacens non poſsit omnino conſumi. quod quidem cranium carne & cute operitur, vnde crinium egreditur defluxus, partem illam vnde quaque circumueſtiens. Sub hoc autem cranio, nobilis quædam & tenerrima formatur ſubſtantia, quam cerebrum dicimus eáque ſecundum diuerſas partes varie formata, vt diuerſarum virium aptum poſsit eſſe ſuſceptaculum & organum diuerſarum nobilium operationum, in qua inſuper rotunda parte ſuprema ab anteriori parte conſiſtunt oculi, in ſua concauitate pulchre firmati: ſic tamen vt facillime mobiles, quibus ſunt etiam ſua cilia & ſupercilia. Sub his ſunt nares, ad latus autem aures: ſub naribus autem oris apertura ad ingreſſum cibi, & per circuitum mandibulæ dentibus plenæ, quorum ij qui in ipſo ingreſſu coſiſtunt, tenues ſunt & acuti, ad diſſecandum atque ſcindendum impoſitum cibum· poſteriores vero craſsiores ſunt & plus quàm duplicati, qui partes cibi iam anterioribus dentibus conciſas poſsint velut molendo in minutiſsimas particulas conterere. propter quod etiam molares appellantur. ¶ A parte autem capitis poſteriori, omnibus clauſis nulla conſpicitur apertura: ſed nerui fortes, & iuncturæ mirabiles illic conſiſtunt, qui caput partem ſupremam cum humeris parte inferiori conglutinant: ita vt cum caput humeros non contingat, pulchre tamen abſque onere per colli interpoſitionem ab eiſdem geſtetur. Hinc vero ab

humeris velut duo rami extenduntur brachia duo, ad opus quodlibet peragendum, eáque in medio curuabilia in cubito, extremitates autem ſimiliter in digitos ordinate diuiſas habentia, vt de pedibus ſupra diximus. ¶ Deinde nobiliſsimum membrum cordis ita mirabiliter in medio animalis poſitum conſiſtit, habens ad ſui caloris temperamentum circũiacentem pulmonem, aerem ſua reſpiratione continuo in modum follis attrahentem, ſicque ſuum calorem temperantem: vicinum etiam habens epar ſanguinis officinam, & ſtomachum velut totius corporis coquum, alimenti totius ſuſceptiuum. Habet inſuper ſplenem, habet renes, habet inteſtina omnia, mirabili connectione & conuolutione diſpoſita.

¶ Quod hæc (inquam) omnia quæ tantum figuraliter attingimus, & alia intus recondita multo mirabiliora, ita ordinate, ita perpetuo in corpore hominis ſiue etiam animalis alterius ex ſeminis tam viliſsimæ ſubſtantiæ virtute efficientur, quis non iſta maximum reputet miraculum? Nonne recte tibi videtur domino dixiſſe Pſalmiſta, Mirabilis facta eſt
Pſal.138. ſcientia tua, ex me confortata eſt, & non potero ad eam? Nõne & nos in præfatione libri huius recte videbimur hoc aſſeruiſſe, quod prodigia ſemper ſecum circunferant homines, quibuſuis miraculis magis admirabilia? ¶ Et quidem non ita multum videtur admirandum, ſi totam hanc connexionem diſpoſitionémque membrorum, quam in nobiſipſis conſpicimus per ſemetipſum ita ſua omnipotẽti virtute Deũ aſſeramus condidiſſe: ſi quomodo in principio Adam creauit de terra, & de eius coſta Euam, abſque vllius virtute ſeminis, terram ſolam pro materia accipiens, & totam virtutem per ſeſe adminiſtrans, ita & noſtra corpora in ſua diſpoſitione atque pulcherrima proportione per ſe idem ipſe ſimiliter fabricaret. Item ſi vt in principio arbores & herbas creauit, abſque virtute ſeminis, ita & nunc potentiſsima ſua iuſsione eas de terra faceret prodire. Scimus enim quoniam nõ eſt ei impoſsibile, neque difficile omne verbum. Non nouum eſt
Pſal.71. nobis, ſi magna faciat ille, de quo ſcriptum eſt. Qui facit mirabilia magna ſolus. Verum quòd hæc humani corporis diſpoſitio ex operatione eſt virtutis, quæ latet in paterno ſemine (fœtidiſsima & vix nominanda ſubſtantia, quã abſque abominatione nemo conſpicit) quódque in eo tam præclara la-

teat virtus, corpus tam admirabile ſic efficiendi atque fabricandi, quod tota illius admirabilis diſpoſitionis efficacia in illo realiter inexiſtat, id nobis merito in immenſum aggrauat pondus cōſiderationis noſtræ, id prorſus ſtupidos & attonitos reddit, cogitque exclamare nos, & voce aperta confiteri, quod nō ſolum ipſe magnus ſit in ſemetipſo, neque ſolum magnus in magnis, ſed & in abiectiſsimis, contemptibiliſsimiſque, & minimis glorioſus.

CAP. XII.

¶ De longitudine & breuitate vitæ: & primum de calore naturali atque humido radicali.

A Nima autem ipſa vegetatiua, per virtutem vegetatriçem licet vere prima ſit, & præcipua cauſa ſupradictarum operationum nutritionis & augmentationis, eget tamen ad hoc (vt ſupra tetigimus) calore naturali pro inſtrumento, quo mediante ſuas iſtas operationes perficiat. Cuius quidem naturalis caloris, tanta eſt neceſsitas in corpore humano, & operationibus illius ſuſtentationi neceſſariis, vt abſque eo nequaquā poſsit anima in corpore permanere ipſóque deficiente, omnino neceſſarium ſit animalis vitam deficere.

¶ Hiç autem calor naturæ igneæ eſt, & perpetuo nutriri debet atque foueri in corpore hominis: quemadmodum flammam candelæ & flammam quæ eſt in lychno lampadis nutriri ad oculum cernimus, atque ita neceſſario nutriri, vt nutrimento conſumpto mox flamma euaneſcat. Oportet ergo donec calor iſte in homine permanſerit, nutrimētum aliquod illi ſuppeditari in quo foueatur atque conſeruetur.

¶ Hoc autem nutrimentum eſt humidum radicale (vt appellant medici) id eſt humiditas naturalis, & ab initio generationis ſimul cum calore naturali ſiue radicali congenita animali per principia generationis. Natura enim quæ in corporibus omnibus viuentibus per virtutem principiorum generatiuorum poſuit naturalem calorem, eadem ad conſeruationem rei, & naturalem diſpoſuit humiditatem, quę calorem velut cibaret atque foueret, ad eum modum quo ab oleo paſcitur flamma quæ in lampade cernitur. Humidum radicale.

¶ Hoc autem radicale & naturale humidum, cum continuo

debeat paſcere vorantem igneum colorem, eúmque in humano corpore & fouere, facile minimo tempore abſumeretur, ſi non ipſius fieret continua reparatio, quemadmodum ſtatim oleum in lampade deficeret, ſi non ſtatutis horis oleum infunderetur nouum. Atque ad hoc neceſſaria eſt ſumptio alimenti cibi atque potus ex quibus ſeparatum humidum reparat humiditatem radicalem & intertenet. Ipſum vero ſiccum quod inde accipitur, ad reparationem eſt ſicci, quod per actionem caloris reſoluitur. Non enim ſolam humiditatem in corpore ignis abſumit, verumetiam partes carnium, ac cæterorum membrorum ex omnibus tam ſiccum quam humidũ reſoluens, propter quod tam cibo quam potu animal indiget.
¶ Humidum autem iſtud radicale nutrimentum radicalis caloris, non debet eſſe humidũ omnino aqueum, ſed potius aëreum pinguéque & viſcoſum ſiue vnctuoſum: quomodo flamma non ſimplicis aquæ humido nutritur in lampade ſed humiditate pingui & vnctuoſa, cuiuſmodi eſt oleum, aut cuiuſmodi eſt in candela ſeuum. Oportet ergo tale eſſe etiam humidum nutrimentale, quo radicale humidum debet reparari, id eſt non pure aqueum, ſed pingue, dulce, viſcoſum. Quare etiã ad humidi radicalis reparationem nõ videtur potus ipſe per ſe ſufficere. Non enim videtur ex ipſo ſolo ſufficiens poſſe elici pinguedo, ſed concoctio cum cibo, & ex cibi ſubſtantia ſolidiori facta commixtio, addit humido illi viſcoſam pinguedinem. Et quanto humidũ illud pinguius fuerit, tanto ex ipſo minus calor conſumit, quemadmodum videmus flammam in candelis ex ſeuo recenti atque pinguiori factis minus in ſeuum deſeuire, diutiúſque illis conſeruari.

CAP. XIII.

¶ De cauſa longitudinis aut breuitatis vitæ.

EX horum ergo duorum proportione, id eſt calore naturali & humido naturali attenditur in omnibus viuentibus longitudo vel breuitas vitæ, ſecundum videlicet proportionem calidi ad humidum: vt illa in quibus optima ſit horum proportio, longiſsimæ vitæ iudicentur. Ea vero in quibus minor proportio, vitæ breuioris.
¶ Ad quod tamen plenius intelligendum aduerte, quòd

ſimpliciter ſola quantitas materiæ alicuius rei nequaquam vitam faciat longiorem vel breuiorem. Nam ad oculum videmus quaſdam arbores paruulas diuti' perdurare aliis multo ſecundum molem maioribus. Idem & in herbis cernimus, in brutis quoque & hominibus. ❡Neque vniuerſaliter caliditate excedentia maioris ſunt durationis. Si enim fuerit non proportionatum humidum, citius etiam aliis deficiunt, in quibus non tanta eſt excellentia caliditatis. Facit enim immodicus calor non præſente humido ſufficiente ad pabulum, ad rei celerem conſumptionem, vt in hominibus multum cholericis. ❡Rurſum frigiditas multa vitam non facit longam. Si enim calor non fuerit proportionatus, vt poſsit ſufficienter dominari abundantia frigiditatis extinguitur, & neceſſario animal ſuffocato naturali calore perit vt videmus in iis qui ſunt vehementer flegmatici, item & in ſenibus in quibus dominatur frigiditas. ❡Item neque ſiccitas multa per ſe cauſa eſt longę vitæ. Nam ſenes multæ ſunt ſiccitatis: per hanc tamen ad corruptionem vergunt. Infantes autem plurimos videmus per multam humiditatem deficere, cum videlicet calor multo humido opprimitur: quemadmodum ligna viridia ignem opprimunt & extinguunt ſubtus latentem. Hinc etiam euenit, arbores illas quæ prope aquas naſcuntur minoris eſſe durationis, & animalia aquatilia plærumque breuioris eſſe, quam greſsibilia. Abundat enim in eis humidum, idque non pingue & firmum, ſed magis aqueum. ❡Harum ergo qualitatum nulla per ſeſe poteſt aſsignari cauſa longitudinis & breuitatis vitę, ſed calidum & humidum æquata (vt ait Ariſtoteles) præcipua huius rei ſunt cauſa. Quod tamen non ita debet intelligi, quaſi humiditas & caliditas in æquali virtute cauſa ſint diuturnioris vitæ, ſed quia in debita & bona proportione diſpoſita. Oportet enim calidum habere dominium ſuper humidum. Alioqui non conuenienter ex eo poſſet nutriri. In nutritione enim id quod nutritur oportet agere in id ex quo nutritur. Actio autem non fit, niſi agente ſuper paſſo habente qualecunque dominium. Quod ergo Ariſtoteles ait, calidum & humidum æquata eſſe cauſam diuturnioris vitæ intelligi debet bene proportionata: ita videlicet vt humidum non excedat calidum, ipſúmque ſuo exceſſu ſuffocet, neque viciſsim calidum ſic excedat abſque proportione humi-

Calidum & humidum vitę durationis cauſa.

dum,vt ipſum cito exedat atque abſumat.

CAP. XIIII.

¶Quæ complexio faciat vitam diuturniorem.

Complexio ſanguinea diuturna.]

EX prædictis patet,inter complexiones hominũ,diuturniorem vitam præbere eam quæ appellatur ſanguinea.Eſt enim hæc calida & humida ,éſtque humidi & calidi,& humidum eſt aëreum nõ aqueum :ſiquidem aëri reſpondet iſta complexio,qui natura calidus & humidus eſt.Eſtque in hac calor temperatus,quoniam non igneus eſt,ſed aëreus , Aer enim non in ſummo habet caliditatem. Cum ergo in hac complexione caliditas ſit ſatis tẽperata , & humiditas multa,eáque pinguis & viſcoſa(quæ nutritioni calidi maxime eſt accommoda)non videtur ad vitæ prolongationem alia eſſe,conuenientior ex quatuor complexionibus. ¶In cholerica enim excedit calor igneus,& ſiccitas non præbet ſufficiens pabulum excedenti calori.In flegmatica, humiditas nimia obruit calorem debilem,& dum non poteſt ſuper humidum dominari modicus calor,conſequitur non poſſe recte digeri humidum,ſicque multæ fiunt corruptiones , & animal perit.In melancholica vero complexione, nimia ſiccitas eſt & calor modicus. Eſt enim in modum terræ frigida & ſicca.Harum autem qualitatum vtraque vitæ obeſt ,quæ in calido & humido conſiſtit.Si tamen fiat harum complexionum commixtio , poterunt etiam aliæ bonæ compoſitiones inueniri ad vitæ conſeruationem valde accommodæ . Complexio enim cholerica & flegmatica , dominante cholera & proportionato flegmate,diuturnam præbet vitam. Sanguinea & melancholica non mala eſt,vbi melancholia fuerit minor . Et forſitan talis poſsit fieri compoſitio , quæ ad vitam melior eſſet quam pure ſanguinea.

CAP. XV.

¶Proportionem.4.primarum qualitatum originalem eſſe cauſam longitudinis vitæ.

L Icet autẽ dicamus (iuxta Ariſtotelem & alios medicos idem aſſerentes)calidum & humidum æquata & bene proportionata,ad eum modum quo prędictum eſt,cauſas eſſe vitæ diuturnioris : originaliter tamen non ſolum ex duabus his qualitatibus debet ſumi iſta conſideratio,ſed ex proportione quatuor primarum qualitatum. Illa enim complexio in animali eſt effectiua vitæ longioris, in qua calidum,frigidum,humidum & ſiccum bene ſunt adinuicem proportionata ſecundum exigentiam vitæ animalis ita videlicet vt calor obtineat dominium ſuper cætera.ſic tamen frigiditate temperetur , vt non nimium excedat ipſam humidi(quo habet nutriri)proportionem, ne ſubito abſumpto nutrimento depereat:quomodo vehemens ignis cito conſumpta materia mox collabitur,iterumque humiditas ita ſit per adiunctam ſiccitatem temperata,vt non ſit nimia, neque excedat caloris proportionem,ne videlicet nimia humiditate obrutus calor extingatur,quomodo ſi igni ardenti ſuperfundatur aqua copioſa.Et in quibuſcunque huiuſmodi temperamentum inuenitur quatuor primarum qualitatum,hi in ſe habent principium diuturnæ vitę. Proportio.4. qualitatũ durationis origo.

¶Veruntamẽ quia in hoc temperamento calidum & humidum præcipua ſunt, habéntque dominium , quibus alia duo frigidum & ſiccum ſolum ad cõtemperamentum adiiciũtur, ad illorum mediocritatem conſtituendam,exceſſũmque vitæ diſconuenientem prohibendum,iccirco duarum tantum qualitatum expreſſam faciens mentionem Ariſtoteles,dixit calidum & humidum eſſe principia longioris vitæ. Cum tamen addit æquata & proportionata, indicat tacite, & alias duas qualitates,quarum additione ſit vt calidũ & humidum proportionentur,atque æquentur.Si enim calori deeſſet temperans frigiditas,excederet humidi proportionem. Et ſi non adeſſet humiditati temperans ſiccitas vtique excederet proportionem caliditatis.

¶Duas autem illas qualitates caliditatem & humiditatem dominari oportet in complexione longioris vitæ , quoniam ſunt qualitates vitæ,id eſt viuentibus neceſſariæ & animalis ſubſtantiæ potiſsimum conuenientes:primario tamen caliditas, ac ſecundario humiditas, quæ caliditatem habet fouere. Propter quod in complexione vitæ longioris pri-

mum locum calor obtinere debet, humiditas vero ſecundum. Frigiditas autem & ſiccitas, mortis principia ſunt vbi inualuerint. Vnde ſenes quo amplius ad mortem tendunt, eo magis ſiccos & frigidos effici cernimus. Et mortua ſtatim corpora maxima occupat frigiditas atque ſiccitas: omnis autem fugit calor & humiditas. Ex quo patet, frigidum & ſiccum eſſe mortis principia, & vitæ maxime contraria, vbi contigerit ea dominari. Propter quod complexio illa breuiſsimæ vitæ eſt, in qua iſtæ dominantur, aut etiam eorum alterum, ſiue per ſe frigiditas ſiue ſiccitas. Nam illa directe calori aduerſatur, in quo eſt vitæ principium: hæc vero humiditati, quæ eſt primę vitalis qualitatis fomentum.

CAP. XVI.

❡Quomodo illa quæ in principio multam habent humiditatem, ad longam vitam ſint bene diſpoſita.

NOtandum autem, quod illa corpora ad longam vitam ſunt bene diſpoſita, quæ in principio maximam habent ſed tamen proportionatam humiditatem: ita vt videatur calor aliquo modo latere ſub tanta humiditate, vt multo tempore perduret calor antequam poſsit humiditatem coniunctam penitus euincere, & manifeſtum obtinere dominium: modo non tanta, ſit vt omnino calorem obruat ac ſuffocando extinguat. Quæ vero in principio ſui ortus admodum paucam habent humiditatem, vt ſtatim calor poſsit euincere & quaſi ſuperior apparere, non ſunt diuturnæ vitæ. ❡Simile enim videmus in ignibus. Plærunque enim ignis ille qui ſubiicitur lignis viridibus, in quibus adhuc eſt multa humiditas, diutius delitescit, tacétq; abſconditus, priuſquam poſsit ſuper materia appoſita potiri dominio: & interdum quidem, prorſus quaſi extinctus apparet atque oppreſſus, quandóque tamen vigore reſumpto reſiſtens fortiter, agénſque viriliter, tandem adhucglorioſe emicat, & in altum flammam ſuſtollit, quaſi in victoriæ ſignum. Et manifeſtum eſt talem ignem multo eſſe durabiliorem, quam ſit ignis alius ſtipularum aut ſtraminum aliorumve lignorum valde exiccatorum, qui in materiam ob humiditatis defectum ſtatim obtinet dominium.

¶ Atque hinc contingit non raro, vt iſti qui in infantia, imò in pueritia grauiſsimè fuerint periclitati de vita, & perpetuo quaſi in langore vexati, longiſsimam vitã viuant, cernantúrque in ætate prouectiori valere belliſsime, poſtq̃ humidum illud, ſub quo calor eorum periclitabatur, & ſub quo mõ quodã oppreſſus deliteſcebat, iam fuerit euictũ, & calor poſt longã patientiam obtinuerit principatum. Quemadmodum ad oculum cernimus, ignes ex carbonibus ſulphureis compoſitos, aqua perfuſos, poſt paululum multo voraciorem flammã dare, & calorem maiorem, ſimul etiam durare longius.

¶ Hinc iterum contingit eos interdum qui per totam vitam languere videntur, longam tamen vitam ducere. Signum eſt enim in eis quòd nec calor tantus ſit qui omnino poſsit manifeſtè in humidum dominari, neque tantum humidum vt poſsit extinguere calidum: ſicque calor ob modicitatem non multum poteſt humidi conſumere, ac proinde humidũ minus commiſcetur extraneo, remanétque purius, & ad caloris nutritionem magis efficax. Attamen quia calor tantus eſt vt ſe poſsit aduerſus humidum defendere, & illius ſaltem aliquid (quamuis non ita multum) ad ſuam nutritionem excedere, idcirco in vita animal permanet, languens tamen, propter ſufficientis caloris defectum, & quia non ſatis quantum operationes animali conuenientes expetunt dominatur. ¶ Patet etiam ex prædictis ratio, quare illi qui præcoci ſunt ingenio, id eſt, ante multam ætatem valde ingenio pollentes, plærunque conſpiciantur præmatura morte occumbere, vt vix interdum virilem, rarò autem ſenilem attingant ętatem. Eſt enim ſignum, quòd ab initio pauca in eis fuerit humiditas & multa caliditas. Humiditas enim multa impedit ingenium. Ingenioſi citius moriuntur. Vnde qui multum habent ſanguinem, non ſunt ingenioſi, eo quòd ſanguis ſit humidus: ſed qui paucum ſanguinem & non ita humidum habent, vtcunque cholera mixtum, id eſt ſatis ſiccum & igneum. Quia ergo in his ab initio pauca eſt humiditas, cito calor dominatur, & acquirunt ſiccitatem ad operationes ſenſuum & ingenii requiſitas. Superuincens enim ſua actiuitate caliditas, cito corpori dat conuenientes operationes, quas mediante calore corpus habet: ac proinde ante cõſuetum tempus ambulant, loquuntur, diſcunt, morantur, phantaſiantur, dum alii propter multum humidum diutius im-

pediuntur ab operationibus vitalibus. Vbi autem minus eſt humidi,& plus calidi,manifeſtum eſt citius ibi calidi nutritionem deficere:& vbi cito dominatur calidum, cito quoque deficere ipſum neceſſe eſt.Proinde manifeſta ratione colligitur,eos qui præcoci ingenio ſunt, debere etiam præmatura morte occumbere. ¶Patet inſuper ratio, quare cum cætera multa animalia conſpiciamus vel mox in ſua natiuitate, vel paulò poſt operationes ſuas conuenienter exercere, vtpote moueri,ambulare,& alia eis conuenientia opera. Homo tamen per multum tempus abſque ſibi conuenientibus operationibus remanet. Nimia enim humiditas in cauſa eſt,propter quàm etiam membra infantilia ligari debent faſciis eo quòd deficiente ſiccitate non ſint ſolida membra. Hoc autem in aliis animalibus non eſt neceſſe fieri:homo enim præ omnibus aliis animalibus abundat humiditate,propter quod etiam longioris eſt vitæ,omniáque animalia vitæ diuturnitate ſuperat,paucis admodum exceptis, vt elephanto & ceruo, & ſi quæ ſunt ſimilia . Hæc enim animalia tradunt longam admodum habere vitam.Cætera autem animalia domeſtica quæ hominibus in vſu ſunt,ad oculum videntur multo breuiorem homine vitam ducere,quamuis mole excedant,vt equos,boues,oues,canes,,aliáque huiuſmodi.¶Præterea habetur ex iam dictis cauſa,quare ii qui pauciori nutriuntur cibo,diutius viuant:qui verò maiori, breuiorem habeant durationem Item,quare iis qui multum indulgent veneri, minus viuant,item & ii qui immoderatis atteruntur laboribus.Exiccat enim multa ſeminis emiſsio,item & immodicus labor.Velocior autem ſiccitas,mortem accelerat.Illis tamen qui nimia ſunt humiditate pleni, labor conducit moderatus, ad vitam protelandam.Efficit enim bonam ſiccitatem & temperatam vt non obruatur calidum ab humido, & ſuperflua digerat exiccando,ne fiat corruptio.

CAP. XVII.

¶Quare per nutritionem res non poſſent perpetuo ſeruari.

Verum ex his quæ prædicta ſunt poſſet quiſpiam dubitare,atque ita nobis obiicere, Si calidum eſt vitæ principium,& humido radicali nutricatur,ac humidum illud per nutrimentum reparatur,qui ſit vt non perpe-

tuo poſsit in aliquo viuente, vita per nutritionem ſeruari. Tã diu enim animal in vita permanere natum eſt, quamdiu calor naturalis ipſi non deficit: adeo vt ſi perpetuo calor naturalis indeficiens in corpore permaneat, ſimul permaneret & anima ipſum informans. Calor autem per humidum nutritur, & humidum per alimentũ reparatur. Quare ergo ad hũc modum non poteſt corpus congruo nutrimento per virtutem nutritiuam perpetuo conſeruari abſque corruptione?

¶ Huic quæſtioni talis adhibẽda eſt reſponſio, Humidum radicale quanquam nutriatur humido nutrimentali ex cibo & potu adueniente, nunquam tamen reparatur ad tam bonam qualitatem, vt ante fuit: ſed continuo minuitur à principio actionis caloris in ipſum. Per commixtionem enim extranei (vt docet Ariſtoteles in libris de generatione) continuo ipſa virtus ſpeciei minuitur, neque humidum ita bonum reparatur, vt fuit ab initio antequã deperditur. Vnde fit vt continuo defectu tandem penitus humido deficiente cogatur ipſum animal ſiccitate deficere, calore nimio ſuperante, nec habente pabulum. Quemadmodum videlicet cum aqua infunditur vino, quo plus infuderis aquæ in vinum, eo fit vinum minus forte, & minus habens virtutem ſuæ ſpeciei, ad conuertendum ſcilicet in ſe extraneam ſubſtantiam. Et licet in principio per modicam admixtionem non depereat virtus vini, quoniam adhuc potens eſt conuertere infuſum in ſuam ſubſtantiam ſi tamen diu pergis aquam infundere, tandem ita debilitabitur virtus ſpeciei vini, vt prorſus ab aqua ſuperetur & extinguetur omnis virtus vini ab aqua deuictà. Atque hoc pacto manifeſtè videmus quomodo per nutritionem non poſſet fieri indiuidui perpetuatio: ſed neceſſe eſt hoc modo animal deficere, cum eouſque res deuenerit, vt neceſſarium humidum radicale perdat. Quod ſi homini adeſſet per nutritionem virtus reparandi humidum æque bonum, vt eſt illud quod deperditur, tunc poſſet homo abſque corruptione ſeruari.

CAP. XVIII.

¶ De virtute ligni vitæ in Paradiſo.

Atque ita ſane intelligendũ eſt, quod in Geneſi legimus de ligno vitæ quod erat in paradiſo ex cuius fructu prohibebatur ſumere Adã, poſteaq̃ peccaſſet,

ne ipſum comedĕs viueret in æternum. Sic enim ait dominus, Ecce Adam quaſi vnus ex nobis factus eſt , ſciens bonum & malum: nunc ergo ne forte mittat manum & ſumat etiam de ligno vitæ,& comedat,& viuat in æternum . Et poſt pauca ſubditur, Eiecitque Adam, & collocauit ante paradiſum voluptatis Cherubin,& flāmeum gladium atque verſatilē, ad cuſtodiendā viam ligni vitæ. Nam (vt ſacri Theologi tradunt) talis erat virtutis huius arboris fructus,vt per eum poſsit virtus ſpeciei reparari & conſeruari abſque defectu . Quemadmodum enim aliæ arbores in cibum illis erant ad reparationem deperditi per calorem naturalem(qui etiā in primis parentibus ante peccatum inerat , & ſuo modo agebat,id quod ex præbito eis Dei voce alimento manifeſtè cognoſcimus) ita hæc arbor in medicinam poti⁹ quàm in cibum creata fuit, vt de eius fructu ſumentibus virtus ſpeciei confirmaretur, & ita præſeruaretur ab omni defectu , vt per caloris actionem & humidi deperditionem,extraneíque humidi aduentum nō imminueretur bonitas ipſius humidi, neque per conſequens imminueretur calor. Fiebátque per huius fructus virtutem, vt humidum ęque bonum eſſet quod reparabatur, atque id quod per actionē caloris naturalis deperiit, erátque medela aduerſus hanc(ratione nutrimētí)debilitationem. Atque hinc proceſsiſſet abſque corruptione hominum vita, arboris iſtius beneficio, donec Deo placuiſſet à ſtatu illo animali in altiorem (qui nutritione non indigeret)transferre.

¶ Verum nos longe ab illo tam efficaci fructu elongati ſumus , via ligni huius pręcluſa eſt Adę,& cunctis poſteris, via incognita eſt natis in exilio. Paradiſus voluptatis ignotus eſt in terra laboris habitantibus. Atque vt etiam ſit via cognita, ecce ad cuſtodiam ſtat Cherubin,tenens flammeum gladium atque verſatilem ,vt ſpes nulla ſit nobis de fructu ligni huius conſequendo. Neque eſt qui vel ramuſculum nobis poſsit adferre ligni illius, vt ipſum plantemus in terra noſtra . Atque vt fortè donetur, non arbitror ego tam ſingularis gratiæ & eminentiæ lignū ex paradiſo voluptatis allatum, in terra hac miſeriæ atque laboris vegetari poſſe aut ſuas radices in arenoſam iſtam terram (quæ ſpinas & tribulos inutiles melius germinare nouit) defigere. Quapropter talis iam eſt noſtra conditio, ita ſe nobiſcum res habet, vt velimus nolimus ſemel

nobis ſit moriendum, iuxta verbum domini ad Adam omnium noſtrum nomine dicentis, Terra es & in terra reuerteris. Vnde & ſanctus Apoſtolus, Statutum eſt omnibus hominibus ſemel mori: poſt hoc autem, iudicium. Gene.3 Hebr.1.

CAP. XIX.

¶Quomodo vnumquodque viuens habeat determinatam periodum.

EX prædictis facilè poteſt monſtrari, vnumquodque viuens habere certum limitem & definitũ terminũ vitæ, eúmque ſecundum cõplexionis varietatem diuerſum, lõgiorémque vel breuiorem. Cũ enim nõ poſsit humidum radicale atque bonũ reparari, neceſſario conſequitur ipſum paulatim debilitari. Quicquid autem continuo debilitatur & diminuitur, tandem in totũ collabatur neceſſe eſt. Eſt enim vnicuique vitæ & durationi præfinitus terminus nouiſſimum illud & extremum vitalis operationis, quando non vltra poteſt calor naturalis ab humido nutriri, cogitúrque viuens deficere. Quemadmodum in vino terminus quidã certus eſt, quando non vltra infuſam aquam poterit in ſe conuertere imò ſeparetur ab aqua, & vinum eſſe definit virtute ſpeciei penitus deficiente. Vnde illa quæ ſimpliciter meliorem habent cõplexionem proportionémque calidi & humidi vitalis, longiorem habent ſuæ durationis periodum, & quod optimam habet hanc proportionem, durationis eſt longiſsimæ. Econtrario autem, quod malam habet hanc complexionem ſiue proportionem, breuiorẽ habet durationem. ¶Hic autem terminus vitæ naturalis dicitur, quoniam videlicet ſecundum naturalem cõplexionis virtutem, ipſum viuens tãdiu perſiſtere eſt potens, virtute conuerſiua ipſius ſpeciei ad tantum vſque tẽpus ſeſe valente porrigere ſiue extendere. Vnũquodque enim viuens tamdiu naturaliter potens eſt viuere, quandiu calor naturalis in eo poteſt permanere, & quandiu humidum radicale in ipſo poteſt calorem nutrire. Hoc autẽ eſt quandiu per nutritionem poteſt humidum radicale ſufficienter reparari. Manifeſtum ergo eſt, vnumquodque viuens ſecundum ſuam naturalem complexionem præfixum & determinatum ſibi terminum habere ſuæ durationis. Periodus ſeu terminus naturalis.

¶Poſsimus autem in hac re facere comparationem vel diuerſorum generum, vel diuerſarum ſpecierum, vel diuerſorũ

indiuiduorum eiuſdem ſpeciei. Vnde ſecundum cōparationem viuentium diuerſi generis, dicimus quaſdā arbores quibuſdam animalibus eſſe longioris vitæ quaſdam etiam minoris. Secundum comparationem diuerſarum ſpecierum, dicimus homines eſſe pleriſque brutorum animalium diuturniores, vt mulam dicimus equo diuturniorem, & herbas quaſdā vitæ longioris præ alijs. Quædam enim tantum annuæ ſunt, & ſingulis quibúſque annis accidunt. Aliæ verò ad annos plures ſecundum indiuiduum iam permanent. Secundum indiuiduum autem eiuſdem ſpeciei fit comparatio, cum dicimus, hunc hominem eſſe illo diuturniorem, hunc equum illo equo, & ita in cæteris. Nonnunquam etiam in eadem ſpecie fit comparatio in communi, ſecundum diſtinctionem ſexus vel conditionis. vt cum dicimus, in paſſeribus maſculos minus viuere quàm fœminas (iuxta Ariſtotelis dictum) eo quòd maſculini paſſeres plurimam ſequantur venerem. Item cum dicimus agricolas plæroſque moderato labore ſeſe exercitantes longiorem vitam ducere quā otioſos clericos: homines quoque ſobrios & caſtos, pluſquam guloſos & luxurioſos.

CAP. XX.

Non ſemper res ad naturalē vſque terminū pertingere.

Qvannis autem ſecundum virtutem complexionis vnaquæque res habeat ſibi determinatum vitæ terminum, vltra quàm ſecundum naturam complexionis non poſsit vita protendi, rariſsimé tamen contingit ipſa viuentia huiuſmodi terminum attingere, neque vel milleſimus quiſque hominum ad huiuſmodi naturalem complexionis terminū pertingit. Dicitur enim terminus vitæ, non quia viuens ipſum debeat aſſequi, ſed quia ſecundum extremā naturalis complexionis virtutē ipſum viuens eouſque poteſt pertingere, & non poteſt terminū illū tranſire. Vnde in Iob de hominibus dicitur. Poſuiſti terminos eius qui præteriri non poterunt. Non ergo terminus iſte talis eſt quem debeant attingere, ſed quem poſsint attingere, & quem non poſsint tranſire. Fit autem mille modis vt viuens ad determinatū ſibi terminum non pertingat, maxime autē in viuentibus rationalibus, id eſt, in hominibus: ē qbus vix milleſimus quiſque propoſitū finē conſequitur. Nam mors & corruptio non ſolum accidit modo prædicto, per naturalem defectū humidi ſed fre-

Raró ad naturę piodū peruenitur.

Iob 14.

quenter ab extrinſeco accidit corrũpere quod per violentiã aufert à viuente vitam partes diſcontinuando, aut quomodocunque noxiam & corruptiuam qualitatem inducendo. Quẽadmodum ante oculos quotidie cernimus, multas arbores validiſsimas per multos annos adhuc potentes in vigore perdurare ſi permitterentur in ſua radice præſcindi ſecuri, ſicque vitam ante complexionis terminum finire. Ita oues & boues aliáque omnis generis animalia per ſingulos dies mactantur plurima. Quantos autem videmus in hominibus ante tempus vel gladio occumbere, vel fame perire, vel peſte conſumi, vel aquis ſuffocari: imo vero ſola gula, quot abſumit hominũ milia? adeo vt vulgata ſententia merito iactetur, plures gula quàm gladio abſumi. Plurimos etiam quotidie videmus nouis infirmitatum generibus ſubito ſuffocari, ſtrangulari, aut alias quomodolibet exhalare animam. Et (vt Theologiſsimi illius philoſophi Seuerini Boetii verbis concludamus) hominẽ, ſi corpus ſpectes, quid imbecillius reperire queas? quos ſępe muſcularum vel morſus vel in ſecreta quæque reptantium necat introitus.

CAP. XXI.

De altero termino diuinæ præſcientiæ.

P Ropter hæc ergo neceſſe eſt alium ponere terminũ vnicuique viuentium, qui ſit non ſecundũ naturalis cõplexionis virtutẽ, ſed ſecũdũ præſcientiã & cognitionẽ Dei: talem videlicet, ad quẽ indubie viuentia perueniẽt, & vltra quẽ nequaquã tranſibunt: ita vt nec vltra progredientur neque citra occumbent. Qui autem talem cognouit rerũ terminum, ſolus eſt omniſcius Deus. Vt enim mors eſt omnibus hominibus certiſsima, ita mortis hora eſt incertiſsima: neque de die illa aut hora quiſquam nouit, præter illũ cui nihil eſt abſconditũ, qui ęque futura atque præſentia in proſpectu habet, ante quem futurũ omne & præteritum eſt pręſens. *Terminus præſciẽtiæ quẽ omnia attingunt.*

Eſt autem differentia inter duplicem hunc durationis terminum, quòd primum non poſsit viuens ſecundum naturæ virtutem tranſcendere, poteſt tamen citra illum deficere, ipſúmque non aſſequi: alter autẽ talis eſt, vt frequenter poſſit viuens, quantum ad virtutem ſuæ naturæ & complexionis attinet, lõge vltra ipſum tranſire. Veluti cum robuſtus aliquis iuuenis ſubito tranſfoditur gladio, aut ſuſpendio præfocatur. Semper autem viuens hunc terminum attinget, neque ante

ipſum vnquam deficiet, tametſi ſimpliciter ante poſsit defice-re. Qui enim hodie occiditur, aut quomodocunqne moritur, potuit (abſolute loquendo) ante ſeptem dies interfici & mori.

Iob.14. ¶ Ac de hoc termino, ſiquis dictum accipiat illud ex Iob ſupra adductum. Breues dies hominis ſunt, numerus menſium eius apud te eſt: conſtituiſti terminos eius qui præteriri non poterunt, oportebit hoc vltimũ non ſimpliciter intelligi, quaſi abſolute termini iſti non poſsint præteriri, ſed cõditionatè, ſubintellecta Dei præſcientia Quod enim à Deo præſcitũ eſt contingens, abſolute quidem contingens eſt, & abſolute poteſt ita non fieri (Eſt enim contingens, ac proinde potens fieri, & potens non fieri) ſed ſub conditione præſcientiæ præſupposita, non poteſt non fieri. quoniam neceſſario conſequitur, ipſum ita futurum, ſi ita Deus præcognouit. Non enim poteſt falli Dei præſcientia.

CAP. XXII.

¶ De mutatione ætatis humanæ in diuerſis mundi ætatibus

Conſyderandum autem in hoc loco, quid cauſæ ſit quòd in diuerſis mundi ætatibus tam diuerſa fuerit humanæ vitæ duratio. Nam id manifeſte ex ſacris diſcimus hiſtoriis Siquidem in principio mundi duratio humanæ vitæ vltra nongentos extendebatur annos, verſus millenarium procedendo. Poſt diluuium vero dominus conſti-
Gene.6. tuit tempus humanæ vitæ centum viginti annorum. Quod tamen non eſt accipiendum ſecundum extremam durationem vitæ humanæ, ſed ſecundum bonam valetudinem & fortitudinem bonæ complexionis. Nam multis temporibus poſt diluuium adhuc vltra definitum illud tempus homines viuebant. Iacob enim terminũ illũ exceſſerat, antequam in AE-
Gene.47. gyptum deſcenderet. Erat enim annorum centeſimotrigeſi-
Ibidem. mo cum ingrederetur AEgyptum. Omnes autem dies vitæ eius fuerunt 147 anni. vixerat etiam Iſaac pater eius 180 annos, Et Abraham primus patriarchra. 175. Hi tamen multo
Gene.35. tempore poſt diluuium fuerunt. Siquidem ætas vna fuit in-
Gene.25. termedia à diluuio vſque ad Abraham Tunc ergo poſt diluuium 120. anni ſani & robuſti viuebant homines. Poſtmodum vero in Pſalmis numerus multum immunitus eſt, cum Pſalmo 89. dicitur, Dies annorum noſtrorũ in ipſis 70 an-

ni. Si autem in potentatibus, 80. anni, & amplius eorum labor & dolor, in quibus verbis indicatur, tempus vitæ humanæ in bona valetudine poſſe protendi vſque ad 70. aut in melius cōplexionatis vſque ad 80. annos, mutatúmque eſt prius illud tēpus 119 annorum in tēpus 79 aut 80 annorum Nunc vero hac noſtra ętate per annos vt minimum viginti facta videtur declinatio. Iam enim vix quinquaginta anni ſunt vitæ hominis quibus fortis ac validus poteſt durare. Pauciſsimi ſunt qui non anno ſexageſimo canis perfunduntur, & viribus multum imminuuntur. Quod autem vltra eſt, ſenectutis & defectus eſt tempus: & quod vltra annum eſt ſexageſimū certe labor eſt & dolor. Manifeſtiſsime ergo ex ſcripturis ſacris hæc vitæ humanę tempora ita monſtrantur variata. Poteſt autem cauſa horum ex ſupra declaratis elici per ſimilitudinem. Sic enim de nutritione dicendum eſt reſpectu indiuidui, quomodo de generatione reſpectu ſpeciei. Vt enim nutritio ad indiuidui ſuſtentationem, ſic generatio ad ſpeciei conſeruationem à natura eſt ordinata. Quemadmodum autem nutritio ipſum indiuiduum non poteſt abſque corruptione conſeruare immortale, ſed tandem deficere ipſum eſt neceſſe, ob hoc quòd per nutritionem humidum non ita bonum reparatur vt erat ipſum abſumptum, ſicque continuo deficit caloris naturalis fomentum atque vigor, propter quod tandem neceſſe eſt rem deuenire ad interitum, calore naturali eiúſque pabulo penitus deficiente: ita generatio quantum ad ſpeciem, non ita bonam ac fortem ac validam reparat ſpeciem, vt in principio fuerat: & quo âmplius per generationes ſpecies multiplicatur viuentis, eo continuo magis ac magis debilitatur virtus primariæ complexionis, quæ in primis erat indiuiduis: ſicque modo paulatim debilitatur virtus complexionis humanæ, ac conſequenter durationis tempus efficitur breuius. Neque id ſolum in hominibus, ſed indubie & in beſtiis, & in plantis, herbis atque arboribus eorúmque fructibus veritatem habet. Nihil enim dubium eſt, quin arbores iſtæ, quæ noſtra ſunt ætate lōge ſint diſsimiles ſecundum virtutis efficaciam, atque etiam ſecundum durationē, illis arboribus quæ fuerūt in prioribus ſæculis. ¶ Illud tamen notandū, quòd in humana ſpecie maior ſit debilitatio quàm in genere brutorum animalium. Et hic rurſum magis,

Pſal. 89.

Triplex cauſa humanã ſpeciẽ debilitans, brutorũ duplex, plantarum vnica.

quàm in plantis. Eſt enim in homine triplex cauſa defectus in brutis duplex in plantis ſimplex. Homo enim pro nutrimẽto habet cæterorum animalium carnes, & fructus terræ. Quanto autem cibus iſte virtute deficit, tanto minus ſufficiens eſt ad reparationem humani corporis. Vnde non ſolũ ex hoc breuior eſt hominum noſtræ ætatis duratio, quod ipſa virtus ſpeciei iam ſit debilior, & complexio infirmior, vt non tã diu ſufficiat ad reparationem deperditi & ad fouendũ in corpore naturalem calorem, verumetiam ex parte alimenti, quod magis materiale eſt, & minoris virtutis noſtra ætate, quàm fuerit in generationibus prioribus, ſicque neceſſe eſt vt humidum radicale iam magis commiſceatur extraneo, q̃ in præteritis generationibus miſcebatur. Quanto enim id quod ex cibo ſumitur minoris fuerit virtutis, tanto à calore naturali citius abſumitur, neque ita diu poteſt fouere calorem: ac proinde oportet magis fieri humidi extranei commixtionem cum humido radicali, vnde oritur vita breuior. Omnis ergo defectus iumentorum illorum quibus homo in cibum vtitur, ad humanæ ſpeciei recidit detrimentum. Item omnis defectus herbarum & arborum, quibus vtitur in pabulum homo, in ipſius cedit detrimentum. In animalium autem irrationalium (quæ ex herbis terræ viuunt) damnum etiã cedit herbarum defectus, præter eam quàm à propriæ complexionis defectu in ſe habent deliberationem: habent ergo ipſi duplicem minoris durationis cauſam, homo vero triplicem, plantæ autem ſimplicem tantum ſecundum hanc comparationem. Vnde ſecundum rationem, non videtur eſſe tanta diſtantia durationis arborum atque plantarum ſecundum diuerſas mundi ætates, quanta eſt iumentorum: neque tanta iumentorum, quanta eſt hominum.

CAP. XXIIII.

¶Quòd vnaquęque ſpecies viuentium, ſuum habeat natulem terminum.

Quomodo ita propter hunc continuum defectum diximus ſingulis indiuiduis eſſe determinatũ & præfinitũ ſuæ complexionis terminum, ita & de ſpeciebus dicere non irrationabiliter poſſumus, eſſe videlicet vnicuique ſpeciei ſuũ determinatũ terminũ, ſecundũ ſpeciei naturalem virtutẽ. AEque enim hoc de ſpecie & de indiuiduo, continuus probat defectus. Si enim per generationem repa-

raretur ſpecies inæquali virtute vt ante fuerat, poſſet quidem rectè ſentiri generationem ſufficere ad perpetuandam ſpeciem: quomodo indiuiduum poſſet immortale per nutritionem ſeruari, ſi ipſa repararet indiuiduum in tam bono ſtatu quàm ante fuerat At verò cum iam demonſtratum ſit, & ſanctę authoritas ſcripturæ, ſimul & ocularis experientia hoc doceat generationem non potuiſſe conſeruare ſpeciem abſque maximo & ſumme notabili ipſius defectu, manifeſto infertur conſequio, quòd tandem aliquando ſpeciei virtus vſque adeo ſit debilitanda, vt non ſufficiat ad vlteriorem ſui conſeruationé, aliorûmque indiuiduorum multiplicationem: ſicque prorſus collapſa cogetur deficere ad eum modum quo indiuiduũ (nó obſtante nutritione) tandem cogitur penitus in ſeipſo deficere, neque per nutritionem poteſt perpetuo ſeruari. ¶ Itaque, etiam ſi naturalé ſequamur rationem, ipſa nobis moſtrat omnes rerũ viuentium ſpecies non poſſe perpetuo ſtare, ac tandé neceſſario corrumpi debere. Errant ergo non ſolum contra fidei regulã, ſed & contra rationis normam, qui omnes præcipuas ſpecies vniuerſi dicũt naturaliter eſſe incorruptibiles, & à parte poſteriori æternas, licet aliquando accepiſſe eas fateantur durationis principium. Quod etiam vulgo dici ſolet, per generationem res naturales ſecundum ſpeciem perpetuari, ſi veritatem habeat, intelligi debet non de perpetuatione ſimpliciter, ſed ſecundum quid: quatenus videlicet longiſsimũ illud tempus quo ſpecies conſeruantur vſque in conſummationem ſæculi, perpetuitas quædam ab hominibus ęſtimetur.

CAP. XXIIII.

¶ Quod humanam ſpeciem mirum in modum gula atque luxuria debilitant.

PRæter vero ſupra adductam cauſam naturalem velocis humanæ defectionis, inuenimus etiam gulam & luxuriam, humanam ſpeciem mirum in modũ infirmare, quæ tamen inter cauſas extrinſecas veniunt computandæ, cum non inſint homini hæc vitia à natura, niſi forte quatenus aliquam habet prauam inclinationem ad eiuſmodi vitia, vt eſt homo ab infantia ſua ꝓnus ad omne malũ, Inter hęc auté duo luxuria ꝑ ſe facit ad ſpeciei debilitationẽ.

Eſt enim luxuria nimius & inordinatus coeundo affectus. Coitus autem nimium frequens ad vanam delectationem, & non iuxta naturæ ordinem ſpeciei conſeruationem, ſobrie in vſum vocatus, facit, vt ſemen (per quod ſeruatur generatio) non ita potentis ſit virtutis ad ſpeciei reparationem, quàm eſſet ſi ſobrie parciúſque ac iuxta naturæ ordinem adminiſtraretur. ¶ Procedit item ex luxuriæ vitio, quòd ante debitam maturitatem & perfectionem naturalem ad validã generationem ſufficientem, videmus homines ante tempus generationi intendere. Quid enim? An non ante oculos cernimus, puerulos adhuc atque puellulas copulari coniugio, amplexibus vacare, intendere generationi, quorum anni ſi pariter iungantur vix ætatem attingẽt virilem? vt merito in prouerbium ſit tractum, Pueros noſtra tempeſtate generare pueros. Ecce enim iam de teſta pullos educunt, quibus adhuc teſta è qua iam prodiere, adhæret. Iam natulos geſtant in vlnis, qui pridie emerſerunt è cunabulis. Vix à lacte auulſi, lactant de ſe genitos: & patres matréſque appellantur, qui necdum ex ephebis exceſſerunt, quibus nomen altius quàm puerorum non competit. Scilicet in brachiis prolem geſtant noui patresfamilias, quos adhuc conueniebat præceptorum patrúmque genibus impoſitos, ad diſciplinæ inſtitutionem ac morum informationem, virgis cædi. ¶ Qui autẽ poſsit fieri, vt hoc pacto non plurimum debilitetur humana propago? Quemadmodum enim granum immaturum aut ſemen non debita maturitate perfectum, gignere non poteſt fructum cõuenientem & fortem multæque durationis: ita & in hominibus dicendum videtur eos qui ſic ante tempus ſuæ propriæ perfectionis, generationi vacant, non poſſe efficaciter ſuæ ſpeciei conſeruationem perficere. Vnicuique enim rei tũc cõuenit generare ſibi ſimile, cum ſuam fuerit adepta perfectionem. Huiuſmodi ergo qui lõge adhuc abſunt à ſua perfectione, quomodo fœliciter ſibi ſimile generabunt? Et licet verũ ſit hominem in anno decimoquarto. (quod ad maſculos attinet) in anno vndecimo. (quantum in fœminis) ad generationẽ vt plurimum ſufficere, manifeſtum eſt tamen non poſſe illis tam perfectam ineſſe generandi virtutem, vt poſteaquam in robur virile euaſerint. Donec enim ad ipſius indiuidui augmentationem plurimum debet eſſe intenta vegetatrix potentia, nõ

ita ſollicita eſſe poteſt de ſpecie, ad generationis ſemen perficiendum, Verum poſteaquam augmentatione debitam in diuiduo induxit quantitatem, tum liberius ad ſpeciei multiplicationem poteſt intendere: efficitque tunc ſemen (quod de alimento ſuperfluo reſoluitur) potentius ad generandum ſibi ſimile. ¶ Cæterum, gula ipſa quanquam per ſe videatur magis ad indiuidui detrimentum pertinere (eo quòd per ipſam nimia fit commixtio extranei cum radicali humido, & calor minuitur, ac velut obrutus nimia infuſione extranei debilitatur atque extinguitur) vergit tamen mediate ad ſpeciei detrimentum. Nam cum per indiuidua debeat generatio fieri, conſtat ad debilitationem ſingularium hominum generantium, conſequi infirmitatem generationis. Nam (cæteris paribus) eos qui fortiores ſunt & melioris complexionis, videmus progignere proles fortiores ac durabiliores illis qui infirmi ſunt ac debiles. Vnde non dubium eſt, hominem frugaliter viuentem & conuenienti mediocrique alimento vtentem ad generationem bonam eſſe magis aptum, eo qui vorator eſt atque ebrioſus. Quemadmodum enim cibo ac potu immodico impeditur bona nutritio & indiuidui diuturna conſeruatio: ita etiam generatio & bona ſpeciei multiplicatio. ¶ Adde & hoc quod plerique nimia venere ſeipſos exhauriunt. Facit enim nimia ſeminis emiſsio celeriorẽ exiccationem, & humidi conſumptionem. Vnde etiam in animalibus brutis videmus illa quæ maxime veneri incumbunt, celerius morte abſumi. Propter quod Ariſtoteles dixit, paſſerum maſculos minus viuere fœmellis: eo quòd maſculi (vt ipſe ait) plurimam ſequantur venerem. Verum illud ad indiuiduum videtur ſpectare, quantum ad ipſum venere vtentem. Quantum vero ad prolem genitam, etiam in ſpeciem vergit detrimentum. Qui enim immoderate rei venereæ indulget & ſæpius quàm natura docet, ratióque poſtulat, non poteſt hic niſi debilem gignere prolem, eo quòd ſemen non poſsit in eo tantæ eſſe virtutis, quantæ foret ſi hac in re eſſet moderatior. Cum enim ſemen multæ ſit perfectionis & magnæ nimium virtutis (vt ſupra oſtendimus) veriſimile eſt ipſum multo ſatis egere tempore, vt ſuæ virtutis accipiat perfectionem, & vt plenam accipiat ad ſuas operationes efficaciam.

CAP. XXV.

¶ Execratio deteſtatióque gulæ atque luxuriæ genus humanum infirmantium.

E Sſt proinde nimium deteſtanda hominum plurimorum praua peruerſitas, peruerſáque prauitas, qui hiſce vitiis abominandis atque execrandis ita ſeſe fœdè commaculant. Similes facti iumentis inſipientibus equis & mulis, in quibus cum non ſit intellectus, ſolam inſequentes ſenſus concupiſcentiam ad quælibet ſenſui arridentia abſque interiori retinaculo ſuo motu feruntur. Imò vero longe ſuperant iumentorum irrationabilium conditionem homines à deo conditi rationales. In nulla enim iumentorum ſpecie ita videas mala prædicta (cibi dico ac potus, reíque venereæ abuſum) latiſsime patere, vt in ſpecie humana, quæ ob rationis priuilegium merito debuit ab illis eſſe alieniſsima. Nã iumenta menſuram ſibi conſtituunt, ſenſus voluptatem, & cũ gratum aliquid propoſitum fuerit, eatenus inde ſumunt quatenus oblectatur ſenſus: vbi autem abſceſſerit delectatio, caput auellunt, neque ſumunt vltra.

Vide homi num intemperantiam.

¶ Propone (exempli gratia) equo aut aſino ſitienti aquam limpidiſsimam, propone (inquam) in abundantia: videbis donec ſitis fuerit extincta, donec appetitus ille ſenſus fuerit ſedatus, non habituros requiem: mox vero vbi impletum fuerit ſenſus deſiderium, capite auerſo deſinunt haurire. Ita & in paſcuis vberrimis videmus, poſteaquam ſatietas facit ſenſum non vltra herbis delectari, à paſtu ceſſare animalia, & vel ſopori ſe dare, vel obambulationi. At vero inter homines facile inuenias, imò non quæſitos paſsim obuios videas, qui nulla ſibi poſita menſura, etiam ſenſibus omnibus reclamantibus atque abhorrentibus, cibum potúmque ingurgitant, donec crepet venter, indignum exiſtimantes ceſſare à poculis, aut à conuiuijs abſcedere. ¶ Item in animalibus videmus, ea admodum ſobrie rariſsiméque vti venere, & id plerunque ſtatutis anni temporibus. Homines vero qui per rationem etiã perpetuo ſe refrenare poterant irrationabilitate ſuperantes irrationalia pecora, nullum ſciunt modum, etiam ampliora quàm poſſunt fœdiſsime attentantes.

¶Rurſum animalia irrationalia à natura deputatum ſibi modum ſeruant,neque niſi quantum natura cauſa ſpeciei ſeruandæ extimulat,re huiuſmodi vtuntur. Homines vero nulla habita ratione multiplicationis ſpeciei,nulla conſiderata honeſtate,modos indebitos,& quales natura horret coniunctiones adinueniunt:ſic in omnibus optimi creatoris & piiſſimæ naturæ donis abutentes, in ſuam temporalem perniciem, multo vero magis in ſempiternum interitum,paratum reuelari in die nouiſſimo,quando veniet iuſtus ille ſcelerum vltor,ſumma diſtrictione exquiſiturus rationem de omnibus humano generi donis collatis,deus in æterna ſæcula benedictus. Amen.

¶Finit Conſiderationis Phyſicæ liber octauus.

PSALMVS HOMINVM GENERI COMmonitorius,pro donis magni dei futuris atq; præſentibus.

Attendite genus hominum ad beneficia creatoris veſtri:quanta contulerit vobis, tota mentis virtute conſiderate.

Ex his autem quæ iam præſentitis in tempore iſto: tranſite ad conſiderationem eorum quæ ſunt quidem nunc abſcondita ab oculis veſtris,ſed exibenda in tempore ſuo.

Quod ad tempus hoc attinet,ecce corpus mirabile & nobilem animam donauit nobis:calorem vitalem ad operandum in corpore mirabilia ipſe inſeuit corporibus noſtris.

Cibos omnigenos ad abundantiam præſtitit nobis, vt reficiamur ex eis ad abundantiam conſolationis noſtræ.

Ad ſubſtantationem corporis eſcam donauit ad ſufficientiã: non defuerunt ab initio quę noſtro conducerent paſtui.

Per annos ſingulos germinat nobis terra præſtantiſsimos fructus ſuos,cuncta ſemina è matre terra progignunt fœtus ſuos.

De terra prodire facit benigniſsimus creator deus firmamentum panis,& vino quod lætificet cor hominis hortos implet vinearum.

Neque vero ſolum neceſſaria præbet ſuſtentationi noſtræ, ſed etiam quæ ad voluptatis proficiunt oblectationem abunde miniſtrat nobis.

Poterat quidem panis ſufficere ad confirmandum corda filiorum hominum:& aqua in ſitis refrigerium.

Non hæc tamen ipſi pro ſua munificentia videbantur ſufficientiá:delicias etiam voluit adiicere & magnificas ciborum diuitias.

Præter nanque panem confirmantem dedit carnes iumentorum magnorum atque paruorum:carnes volatilium,natalium,& gradientium ſuper terram.

Inſuper & fructuum ſuauiſsimorum miram varietatem ex conſimilibus fere lignis prodire iubet:mellis quoque dulcedinem,& vini iucunditatem voluit adiicere.

Non erāt autem hæc omnia humano paſtui neceſſaria:ſuffeciſſet vtique nutrimento hominum horum minus quàm dimidium.

Attamen ſic ipſe voluit, qui gaudet magnifice bene facere: ita illi viſum fuit diuiter enutrire filios ſuos.

Ita illi complacuit guſtum quendam præbere ſuperuenturæ æternæ dulcedinis quàm licet non ſit contemplatus oculus, ipſe tamen abſconditam ſeruat ſe diligentibus.

O quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine,quàm pręparaſti diligentibus te, quàm erit beatus qui manducabit panem in regno dei.

Si nunc ita diuiter,ita magnifice,ita delicate enutris corpora noſtra,mortis corruptioni neceſsitatis lege ſuccubitura: ô quanta præſtabilis olim reſuſcitatis,mortéque ſolutis,in præſentia vultus tui.

Quomodo ſatiabimur,apparente gloria tua quomodo inebriabimur ab vbertate domus tuæ:potati voluptatis tuæ torrentibus.

Nunc quidem donec Adæ debito ſubiacemus cibo tuo inſtauramus corpora noſtra:vſque dum adueniat terminus quem conſtituiſti vnicuique ad perſolutionem debiti.

Quod calor vitalis(quem inſeuiſti nobis)depaſcit, inſtaurat alimentúm à te ſubminiſtratum nobis: donec tandem virtute deficiente mors adueniat:quàm ſuperinduxit nobis iniquitas noſtra,& iuſtum decretum tuum.

Illic vero abſque metu mortis, & corruptionis pauore perſiſtemus ſtabiles,nihil erit conſumens, nihil inſtaurandum in locum deperditi.

Tua enim virtute longe illinc omnis profligabitur conſumptio: interitus & mors non accedent ad tabernaculum ſanctũ tuum.

Non patietur cibus ille tuus quem apud te manducabimus, imperpetuum diſſolui cõpoſitionẽ corporis noſtri, in perpetua immortalitate glorioſi indiſſolubileſque conſernabimur.

Panis quẽ ibi propones conuiuis tuis non exhibebit laborem dentibus, molis non egebit dentium vt conteratur in eis.

Illabetur per ſeſe dulciter vt mel gutturi noſtro & penetrabit ſuauitas eius vſque ad intimum cordis noſtri.

Implebit ſuauitate animas noſtras omnia oſſa noſtra dicent, domine quid ſimile poteſt eſſe huic dulcedini?

Gloria patri & filio, & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper: & in ſecula ſeculorum. Amen. ¶ Finit Pſalmus.

LIBER NONVS CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE SENſibus exterioribus, eorúmque organis & ſenſibilibus.

PRAEFATIO.

PRæter potentias illas vegetatiuas, quibus omne viuens ab authore omnium Deo dotatum conſpicimus, vel ad ſuipſius conſeruationem ſiue perfectionem, vel ad ſuæ ſpeciei ſuſtentationem, experimur in animantibus eſſe alias quaſdam vires exteriores, quibus rerum extra exiſtentium mirabili modo poſſunt ſpecies atque ſimulachra in ſe ſuſcipere, abſque vlla reali ſuſceptione corporum illorum quorum apprehendunt ſimulachra ſicque ſit, vt cætera omnia tam animata quàm inanimata, poſsint hiſce viribus animalia variis modis apprehendere: quædam quidem longius abſentia, quædam vicinius præſentia, iuxta virium harum diuerſitatem, ſecundum perfectionem maiorem atque minorem. Has autem potentias ſenſitiuas dicimus, vt vulgata appellatione ab officio ſenſus appellamus. Horum quidam organum habent exterius patens. réſque ipſas non niſi exterius præſentes & obiectas percipiunt, vt viſus oculum habet pro organo, & non niſi præſentialiter obiectos oculo colores percipit: quos proinde ſenſus exteriores rectè appellamus. Ac de his nunc præſentis libri aggredimur determina

tionem, de illis qui interius latent abſconditi. poſt expeditum horum qui iam propoſiti ſunt tractatum, ſermonem (Deo donante) facturi. Ita enim ordo exigit diſciplinæ, vt de iis quę nobis ſunt notiora, ſenſibúſque noſtris magis expoſita prius abſoluatur determinatio, quàm ad ignotiora & occultiora fiat progreſſus.

CAP. I.

¶ De numero ſenſuum exteriorum & ſpecialiter de viſu.

DE potentiis quas exteriores ſenſus appellamus dicturi, commodum quot ſint, & quæ ipſorum obiecta, præmittemus.

5. ſenſus exteriores — **Sunt autē ſenſus exteriores, quinq́, viſus, audit⁹, guſtus; odorat⁹ & tact⁹.**

5. obiecta. **Obiecta quoque totidem ſunt, hęc videlicet, viſibile, audibile, guſtabile, odorabile, & tangibile.**

Omne enim ſenſibile, vel eſt viſibile: vt colores, lux & lumen: vel audibile, vt ſoni: vel odorabile, vt odores: vel guſtabile vt ſapores: vel tangibile, vt calidum, frigidum, ſiccum, & humidum. ¶ Vnde color eſt obiectum viſus, hoc eſt, id quod per ſe à ſenſu viſus percipitur, & cuius ratione cætera colorata videntur, ſub colore intelligendo lucem & lumen, quæ etiam per ſe ſunt obiecta viſus. Sonus, eſt obiectum auditus: ſapor, obiectum guſtus odor, olfactus: qualitas tangibilis, (ſub qua ſunt calor, frigiditas, humiditas, ſiccitas.) Obiectum eſt tactus: ita vt nihil percipiat auditus niſi ratione ſoni: nihil guſtus, niſi ratione ſaporis: nihil odoratus, niſi ratione odoris: nihil tactus, niſi ratione tangibilis alicuius qualitatis. Ad clariorem prædictorum intellectum faciunt quædam diuiſiones Ariſtotelis, ipſum ſenſibile in aliquot membra ſecantes. prior eſt.

Senſibilium, quædam per ſe, quædā per accidens ſentiuntur.

Id eſt eorum quæ ſenſu percipiuntur, alia ratione ſuæ naturæ, & non ob aliud inexiſtens percipiuntur, alia ob aliud inexiſtens. Prioris exempla ſunt quinque ſenſuum obiecta, color, ſonus, &c. Poſterioris ſunt omnia horum obiectorum ſubiecta, vt homo, equus, lapis, planta, &c. Ratione coloris videntur, ſoni cauſa audiuntur, odore ab odoratu percipiuntur, & non ex propria naturæ. Altera diuiſio.

Sēſibiliū per ſe. alia ſunt vniuſcuiuſque propria ſenſus, alia cōmunia cunctis. Proprium ſenſibile eſt, id quod alio ſenſu ſentiri non poteſt, & circa quod error fieri nequit.

Id eſt quod vnico ſenſu exteriori per ſe ſeu ſpeciem percipitur, & circa propriam quod ſenſus non errat ſeu decipitur, ita vt videat non colorem, pro colore, aut audiat non ſonum pro ſono, odoretur non odorem pro odore, & ita in cæteris, licet ignoret quid ſit habens colorem &c.

Senſibilia communia ſunt, quę nullius ſunt propria ſenſus, ſed omnibus communia.

Cuius ſententia ex definitione præcedenti facilè patet. ſunt huiuſmodi, motus, quies, numerus, figura, & magnitudo ſeu quantitas continua permanens. Hæc enim à pluribus ſenſibus exterioribus percipiuntur, licet non ab omnibus, vt motus & tactu & viſu eſt perceptibilis, ſecundum Ariſtotelem.

¶ Habēt autem hi quinque ſenſus, ſuum quiſque organum & medium.

Organa ſunt hæc, oculus, aures, lingua, nares, neruus tactiuus.

aqueus ſiue criſtallinus:in quo recipitur ſpecies & eius virtute fit viſio in oculo. Dicunt enim in centro huius humoris perfici viſionem. Et propter hunc humorem Ariſtoteles dixit oculum eſſe aqueum,quod probat etiam ex aquæ effluxu, cum oculus fuerit confoſſus,& ex prouidentia naturæ, quæ circa pupillam circumpoſuit albuginem pinguem & calidam in modum adipis,illis animalibus quæ ſanguinem habent, item & palpebras:hoc ingenioſe factum dicens à natura, vel humor ille pupillæ per frigus non aliquando coagularetur vel congelaretur. Ab hôc autem humôre vlterius tendunt ad cerebrum,à duobus oculis duo nerui,qui in vnum conueniunt ſeſe interſecando,qui neruus opticus,id eſt viſiuus dicitur. ¶ Notandum verò quòd tam oculus,quam anima,quàm etiam potentia viſiua,videre dicitur,verum id diuerſis intelligitur modis. Oculus enim videt,quia viſionis actũ in ſe habet. Anima videt tanquam efficiens præcipuum actus videndi:& viſiua potentia tanquam efficiens inſtrumentale.

CAP. II.

¶ De obiecto viſus,colore,& luce.

Sunt autem que videntur(vt diximus)colores,lux, & lumen:quanquam lumen non proprie terminet viſum. Eſt enim lumen ſpecies lucis, & lux in lumine videtur,& ipſum de ſe ſpargit per medium in organum:ſicut color diffundit ſuam ſpeciem in organo,& per eam videtur,Species autem propriè non videtur, ſed per ipſam videtur id à quo diffunditur in ſenſum. ¶ Vbi notandum,quòd color vt in oculo ſuam ſpeciem diffundat, requirit luminis illuſtrationem. Non enim poteſt color immutare medium, neque proinde mouere ſenſum,niſi cadente ſuper ipſum aliunde lumine extrinſeco. Lux verò non eget alieno lumine, quãdoquidem ipſa ſecum lumen affert,in quo videtur. Vnde ſi ſic eſſet color,ſemper eſſet viſibilis tam de die quam de nocte. Imo verò per contrarium,ſuperueniente extrinſeco lumine lux impeditur,ne videri poſsit: ſi ſuperueniat(inquam) lumen maius. Nam maius lumen obfuſcat minus: quemadmodum manifeſtè patet in luna & ſtellis:quæ latent donec ſolis lumen abſcedat poſt cuius abſceſſum videri incipiunt, ſi aliud non interſit obſtaculum. ¶ Attendendum verò quòd

diximus,vt color videatur requiri ad luminis alieni illuſtrationē. Nā quædā reperiuntur duabus rationibus viſibilia,par tim ratione coloris ſui,partim ratiōe luciditatis vel fulgoris. Patet hoc ſecundū in lignis putridis,oculis cattorū, vermibus quibuſdā,& piſciū oſsibus. Hæc enim in nocte, & ſi quando ab eis lumen extrinſecū ſecludatur, vidētur ſecundū lucē quā habent.Per diem autem cadente ſuper ipſa extrinſeco lumine ſecundum colorem propriū longe alia videntur.Vnde & falli nō raro cōtingit eos, qui ſulphurata in cattorū oculos impīgūnt aut aduerſus truncos putridos nocte conſurgunt, oſſáue huiuſmodi pro re quapiā pretioſa decepti colligunt,exiſtimātes ſe aut carbones videre ignitos,aut homines armatos contra ſtantes,aut pretioſa quæque metalla reperire. ¶Hæc ergo corpora ſic duabus rationibus viſibilia,ratione quidē coloris(quemadmodum alia corpora)nō videntur niſi in lumine, ratione autē fulgoris illius,nō niſi in tenebris. Sūt aūt quę ſecundū idē & de die videntur & de nocte,quēadmodū videlicet flāma ignis medio die videtur in lumine etiā non ꝓprio. De nocte verò videtur per lumē ꝓpriū, quod de ſe diffundit. Secundū idē tamen videtur,quanuis non in eodem lumine. Ariſt. cap 72. lib.de anima.

CAP. III.

¶Quibus rebus conueniat color.

NOn inuenitur autē color proprie acceptus niſi tantū in corporibus terminatis,hoc eſt opacis,& quę trāſlucentia ſiue penitus diaphana nō ſunt.Licet aūt ſolum color ille qui in extremitate apparet corporis opaci,ſuper qđ cadit lumē à corpore lucido,moueat viſum,atque ab oculo videatur,eſt tamen ſecundū veritatē color etiā in partibus interioribus ipſius corporis opaci,æque atque in extrema:quemadmodum ad oculū patet in corporis diuiſione,vbi manifeſte color in vtraque parte ſe offert, qui non per diuiſionem illic generatur,ſed ante diuiſionem præfuit, tametſi nō apparuit. Quod autem non videatur niſi ille qui eſt in extremitate, inde eſt, quod hic ſolus lumine illuſtretur.Nam ad calorem qui interius eſt,non poteſt luminis fulgor pertingere. Quib' cōuenit color.

¶Atque hoc eſt,quod Ariſtoteles in lib.de ſenſu & ſenſato. Quid color actu ſēſum mouens.

Colorem actu ſenſum vel ſenſatio-

nem facientem definit eſſe extremitatē perſpicui in corpore terminato.

Solum enim ille color qui in extremitate eſt corporis opaci, viſum mouet: quoniam lumen adueniens corpus tale in ſua extremitate tantum facit eſſe perſpicuum.

Perſpicuum eſt, quod eſt quidem viſibile, non autem per ſe, ſed per alienū colorem.

Id eſt, corpora diaphana, id eſt, tranſlucentia, vel tranſparētia quæ viſum non terminant ſed perſpicua ſunt (vt aer, aqua, cœleſtia corpora, & quędam alia corpora ſolida) nō ſunt colorata, neque per ſe ſunt viſibilia, niſi quatenus luminis ſunt in ſe ſuſceptiua, ratione cuius fiunt viſibilia. Vnde cœlos non videmus vt coloratos, neque aerem, neque aquam, ſed tantum vt luminoſa, cum lumine fuerint illuſtrata.

Potentia perſpicuum eſt, id in quo nunc idipſum ineſt nunc tenebræ.

Id eſt quod aptum eſt ſuſcipere lumen, actu tamen non habet: cum autem corpora huiuſmodi luminis ſuſceptiua, lumine vacant, tenebræ dicuntur.

Sunt enim tenebrę priuatio luminis in corpore ſuſceptiuo. Eſt autem perſpicuum omne aptum medium viſus (cum fuerit lumine colluſtratum) per quod color poſsit videri.

Perſpicuū verſus mediū.

Vnde Ariſtoteles definiens colorem ait,

Color eſt, motiuus eius quod eſt pſpicuum actu, & id eſt ipſius natura.

Id eſt color eſt qualitas emittens ſui ſpeciẽ viſibilẽ, per corpus perſpicuũ, lumine colluſtratũ, idque ſuapte natura. Nõ eſt autẽ actu perſpicuũ vel diaphanũ, ſine lumine. Perſpicuũ ergo actu mouetur & immutatur à colore, quaten9 videlicet color in perſpicuũ imprimit ſuã ſimilitudinẽ, ipſum vero perſpicuum cõſequenter immutat viſum. Atque ita per mediũ perſpicuũ color immutat viſum. Sic etiã lux mediũ perſpicuum prius immutat, lumen in ipſum diffundendo, ac per medium ita immutat viſum. ❡Admodũ vero apte hoc natura diſpoſuit, vt corpus perſpicuũ quod eſt viſus mediũ nõ habeat vllũ in ſe colorẽ. Si enim colorẽ aliquẽ in ſe haberet proprium, color ille impedimento eſſet diſcernendis coloribus. Nã quicquid per tale mediũ videretur cõſimilis coloris iudicaretur, veluti cũ per vitrũ rubeũ, quod intra ſe habet rubedinẽ cernimus, quicquid cõſpicim9 apparet rubeũ. Prouidè ergo hoc natura diſpoſuit vt mediũ viſus ꝑ quod debeat color diſcerni, careat natiuo colore. Ob hoc vero, & lumine ꝓprio, ſine ꝓpria luce carere videtur, ne luci cuilibet pcipiẽdę prębeat ĩpedimentũ.

Lumen autem (iuxta Ariſtot.) eſt actus huiuſce perſpicui, ea nimirum ratione, qua perſpicuum eſt.

CAP. IIII.

❡Medium viſus nequaquam impedit viſionem.

Opinio Democriti

EX prædictis patet, non recte ſenſiſſe Democritũ, qui exiſtimabat, ſi totũ ſpaciũ, quo cernimus eſſet vacuũ acutius expeditiúſq; ſingula poſſe videri, adeo vt formica poſsit per mediũ vacuũ in cœlo videri. Sic enĩ iſta ꝓcedit imaginatio, quaſi perſpicuũ intermediũ impediat viſionẽ. quod veritatẽ nõ habet cũ potius eã adiuuet, imo ſine eo non poſsit fieri. Si enim eſſet vacuũ inter cœlũ & oculũ noſtrũ, nihil penitus poſsit eorũ quę in cœlo ſunt, à nobis videri. Mediũ enim, primũ à colore vel luce immutatur, & per ipſum mediũ perſpicuũ immutatum conſequenter immutatur oculus. Illud tamen verum eſt, quòd medium ſi incraſſatum fuerit, impedimentum præſtare poſsit, vt quantò magis à perſpicuitate recedit, tanto ægrius per ipſum fiat viſio, velut cum aer in nubiũ

cryſtallino qui eſt intra oculum: ita de hoc ſenſu dicunt, quòd ſit in quodam aereo, ſiue in quodam aere connaturali circundato membranulla & intra aurem diligenter abdito, prouidéque concluſo. ad quem cum ſpecies ſoni per aerem extrinſecum delata fuerit, ſuſceperítque intra ſe ſpeciem ſoni: ita cauſatur auditio, fitque ibi ſoni perceptio: ſicut viſio fit in pupilla oculi, ſuſcepta in eam caloris ſpecie. ¶ Hunc autem aerẽ natiuum, prouida natura, ſiue potius naturæ prouidiſsim⁹ inſtitutor egregie muniuit (ne lędi facile poſsit quouis aeris impulſu), mirabili curuatione, quæ in aure apparet, iter ipſum ad hoc auditus organũ multis anfractibus, & tortuoſo meatu reddens admodum difficile: ne ſi recta eſſet ingreſſus, aer vehemẽter cõmotus facile vſque ad organũ violẽter ſe ingerens, ipſum læderet atque deſtrueret. Nũc vero cũ per tot curuitates atque anfractus aer pertranſit, antequam ad organum intrinſecus latens pertingat, frangitur eius violentia, ne poſsit nocere, quantumuis extra aurem fuerit vehemens aeris commotio. Quemadmodum videmus aquas in rapidis torrentibus vbi recto currunt tramite maximo ferri impetu, vbi vero anfractus plures & incurnaturæ occurrerint, frangitur impetus, & ad partes illas quæ poſt has curuaturas ſitæ ſunt, mitiores veniunt aquæ fracta nimirum per alueum tortuoſum nimia impetuoſi curſus violentia. Cõparatio pulchra.

¶ Cuius ſimile & in oculi pupilla conſyderamus, cui ne à ſubito ingrediente nimio lumine aut etiam ab aere nimium propinquo euenire poſsit vlla læſio naturæ author præuia contulit munimenta, albuginem videlicet, & reticulos anteriores, quibus à læſione & offenſione pupilla ſeruatur: vt non immerito diligentiſsimam Dei erga ſe cuſtodiam poſtulans dixerit Propheta, Cuſtodi me domine vt pupillam Pſal. 16. oculi. Rurſum quomodo in pupilla diximus nullum eſſe colorem, ad hoc vt omnium eſſe poſsit colorum perceptiua, ſic & de hoc aere dicendum, quod nullum in ſe proprium habeat ſonum, vt abſque impedimento omnium poſsit ſonorum differentias ſuſcipere. Quod autem manum admonentes auri audire nobis videamur intra aurem ſonum quendã ad modum cornu obſcure ſonantis, non arguit ſonum aliquem eſſe in organo auditus. Eſt enim ſonus iſte in aere, qui extra pelliculam eſt, inter manũ & organũ auditus, qui intra De ſono quẽ audimus intra aurẽ imiſſo digito.

auris anfractus concluſus,atque coarctatus,per manus arctã cõpreſsionẽ aut digiti immiſsionẽ, nec exire valẽs,mouet mẽbranã qua aer cõnaturalis clauditur, à quã mouetur organũ auditus ſicque cauſatur ſonus.¶ Eſt autẽ huius ſoni intra aurẽ perceptio in homine ſignũ incolumis auditus, ita vt ſi manu admota auri,aut digito immiſſo non percipiatur ſonus huiuſmodi,ſignum ſit læſi aut male diſpoſiti auditus quemadmodum argumentum eſt ſani viſus, ſi oculus obiectus ſolari radio,vel admoto propius lumine candelæ, nõ immotus perſiſtat,ſed ocy⁹ ſeſe voluat,& palpebras tremulas frequẽter claudat,ne nimio lumine ipſe offendatur, & ſenſus ipſius harmonia diſſoluatur. Quibus autẽ hoc deeſt, viſum habent læſum. Vnde cæcos videmus admota lucente candela oculos nihil retrahere:& ſurdi vel ſurdaſtri manũ auri apponentes, ſonum illum ſupradictũ intra aurẽ nõ percipiũt.

CAP. XI.

¶ De ſono qui eſt obiectum auditus.

Obiectum auditus ſonus.

Eſt autem ſonus proprium obiectum auditus, ita vt nihil niſi gratia ſoni audiri poſsit,& quicquid auditur gratia ſoni audiatur.

Eſt autem ſonus, motio eius, quod eo motu moueri poteſt,quo mouentur ea quæ reſiliunt à corporibus leuibus cum quiſpiam percutit.

Soni definitio.

Hanc definitionem patet eſſe cauſalem, & hic redditur ſenſus. Sonus eſt qualitas quædam cauſata in medio ex colliſione ſiue percuſsione duorum corporum adinuicem,qui cum totum oppleuerit medium vſque ad organum auditus, efficit auditionem. Ad quemlibet enim ſonum cauſandum tria requiruntur:ſcilicet percutiens, percuſſum & medium. Quãquam horum aliqua ſecundum rem interdum contingit coincidere,vt pote cum vnum duorum fungitur officio, veluti cum quis virga violenter percutit aerem, idem aer quatenus violenter ictus habet rationem percuſsi, quatenus vero in ſe

Tertia ad ſonum requiſita.

ſonum recipiens,dicitur medium. Vnum autem corpus per ſe ſolum non poteſt ſonum efficere. ❡Notandum vero, quod ſonus non in ipſo eſt ſubiectiue quod percutit, neque quod percutitur, ſed in medio circunſtante (aere ſcilicet vel aqua) quod ipſum in ſe recipit. Cum enim ex ictu mallei ſuper campanam ſonus editur, non eſt ille ſubiectiue neque in campana percuſſa, neque in percutiente malleo, ſed in aere circunſtante & per impulſum ſiue ictum moto & circungyrato, in quo ſuſcipitur ſoni qualitas. Vnde quod campana ſonare dicitur vel malleus,extrinſece intelligitur,quatenus videlicet ſonum edunt ſua percuſsione, quemadmodum ſolem dicimus calidum, qui tamen vere calorem non habet,ſed caloris eſt tantum effectiuus. Atque ita corpora ſonora dicimus, quatenus ſoni ſunt effuſiua, vbi fuerint icta. Aer vero tametſi in ſe habeat ſubiectiue ſonum,non tamen ab eo ſecundum concretum aliquod vulgo vſitatum denominatur. Non enim dicitur aer ſonans,neque etiam (iuxta communem vocabuli acceptionem)dicitur ſonorus tametſi ſono ſit informatus ❡Qua in re manifeſta inter ſonum (qui eſt obiectum auditus) & inter obiecta aliorum ſenſuum differentia eſt. quoniam color ſubiectiue eſt in re quæ per ipſum videtur, & odor in re eſt quæ per ipſum odorem tantum percipitur, ſapor item in re quæ guſtatur,& tangibilis qualitas in re quę tāgitur.Solus autē ſonus non eſt in re quę auditur,ſed ab ea tātum procedit,& in medio recipitur. Solus etiam ſonus in ipſo medio realiter exiſtit.Cæterorū autem obiecta ſenſuum tantū ſunt in medio intentionaliter, videlicet ſecundū ſuā ſpeciē. ❡Fit autem ſonus non abſque locali motu. Cum enim ſonus non fiat ſine colliſione & concuſsione,percuſsio vero nō abſque motu, conſequens eſt nec ſonum poſſe fieri abſque motu, Sic autem fieri dicunt ſonum in colliſione corporum, quomodo in aquæ ſuperficie fieri videmus, ſi iniiciatur lapillus. Videmus enim circa locum iniectionis in aqua fieri circulos, & primum quidem minores, ac deinde continuo maiores in longam diſtantiam, iuxta quod iniectio magis fuerit violenta, aut maior fuerit aquæ circa locum iniectionis commotio, Ipſe autem locus iniectionis videtur eſſe centrū omnium illarum circulationum, & circum ipſum ſeſe gyrantes per circuitum apparentes illi circuli.

¶ Ita dicunt, cum facta fuerit in aerę colliſio duorum corporum, ipſum aerem fortiter impulſum per circuitum ſe gyrare (ita vt locus colliſionis ſit quaſi centrum huius circumgyrationis) idque in circulationes continuo maiores: cum quo motu pariter & ſonus diſpergitur à loco colliſionis donec tandem ad aurem vſque perueniat.

CAP. VII.

¶ An ſonus realiter debeat ad organum vſque diffundi.

Quomodo vero ſonus ad aurem perueniat an ſecundum ſeipſum, an ſecundum ſuam ſpeciem, dubium eſt. Quidam dicunt, ipſum ſonum ſeſe realiter multiplicare vſque ad organum auditus, atque ibi ſuam ſpeciem imprimere organo, vt percipiatur ab auditu. Probabilior tamen eſt contraria ſententia eorum qui dicunt, in aere quidem proximo & circundante locum percuſsionis, per circuitum ad aliquam diſtantiam realiter ſonum cauſari, iuxta vehementiam colliſionis, quouſque videlicet per hunc ictum aer mouetur per circuitum huius percuſsionis: in partibus autem elongatioribus non eſſe realiter ſonum, ſed ſpeciem ſoni ab ipſo ſono qui eſt in partibus viciniotibus diffuſus: quomodo color de ſe ſpeciem diffundit in medium per quod attingit organum viſus. Neque enim cauſa videtur ob quam amplius debeat ſonus per ſuam realem præſentiam immutare organum, quam color. ¶ Vnde videtur (iuxta hanc probabiliorem ſententiam) ſic ſe habere aer proximus corpori ſonanti eique contiguus & ſonum in ſe habens, quomodo corpus coloratum. Ipſum vero aerem remotiorem, ad modum aeris immutari ſpecie coloris. Vnde quod ſupra diximus, ſonum tunc efficere auditionem, cum vſque ad aurem totum oppleuerit medium intelligendum eſt, partim ſecundum ſe, partim ſecundum ſuam ſpeciem.

¶ Et id quidem omnino videtur rationi magis conſentaneum. Videmus enim in corporibus duris, nonnunquam ex paruuli corporis ſuper durum aliquod colliſione ſonum fieri, qui locum aliquem valde magnum immutat: vt ſi quis in templo magno, lato, & alto ſilicem paruulũ ſuper lapideum pauimentum deſuper cadere ſinat, abſque aliqua ſingulari vehementia, auditur ſtatim ſonus vſque ad extremam par-

tem templi. Nequaquam autem videtur ſonus realiter per omnes angulos eius diffundi. Cum enim dicant per aeris motum ſonum deferri, quo pacto id videatur rationi conſonum, vt ex tam paruuli corporis ictu totus aer qui in tam amplo loco eſt, dicatur localiter moueri?

¶ Item cum leui ictu in cymbalo fit tinnitus, ictus vtique leuiſsimus eſt: nec rationabile videtur, vt tam minimo & leuiſſimo ictu totus dicatur aer qui in templo eſt moueri. Auditur tamen ſonus cymbali vſque ad extremos angulos. Vnde veriſimile videtur, quod ſonus lapilli iſtius aut cymbali in partibus elongatioribus non niſi intentionaliter inueniatur, realiter autem tantum in partibus proximis loco colliſionis.

CAP. VIII.

¶ Non ſemper maiorem ſonum audiri remotius.

Quod ſi quis interroget, quo pacto tam modicus ſonus tam longe poſsit immutare aerem & paruuli corporis tam modica percuſsio, quo tam late poſſit ſpeciem ſoni ſpargere: cum corpora multo maiora colliſa etiam fortius non tam longe ſpargant neque tam late diffundant ſuam ſpeciem. Vnde ſi magnum pondus plumbi deſuper caderet ſuper pauimentum lapideum, vix tam longe audiretur quàm ſonitus parui cymbali, aut candentis deſuper lympidi lapilli ſuper duro lapideo pauimento.

¶ Huic quæſtioni non admodum difficulter adhibetur reſponſio, facta analogia ad naturam colorum. Nam vt in coloribus non ſemper ille longius immutat viſum qui quantitate maior eſt, ſed qui ex ſeſe clarior & luci ſimilior (quemadmodum color albus quantitate modicus, longius immutat viſum quàm color niger quantitate maior: item color rubeus & ceruleus multo longius, quàm viridis aut fuſcus) ſic & de ſonis dicendum, quod quidam ex ſua natura ſunt magis immutatiui medii, & ſpeciem ſuam facilius latiúſque diffundentes quam alii: vt ſoni acuti magis ſunt motiui auditus, quam graues. ¶ Atque hac ratione contingere poteſt, vt corporum ſonantium, illud longius audiatur, quod minorem edit ſonum, quam ipſum quod longe efficit realiter maiorem. Et fieri poteſt, vt duorum corporum ſonantium id quod latius

realiter diffundit ſonum non ita longe audiatur, vt illud quod non ita longe realiter ſonum fundit. Poteſt enim vehemens & fortis corporum duorum concuſsio late ſonum ſpargere, quomodo & late mouet aerem per circuitum: ipſe tamen ſonus editus non erit de ſui natura ſpeciei late diffuſiuᵒ: alter cum ſonus modicus, acutus, clarus, & limpidus, ex colliſione leui generatus, late ſuam diſpergat ſpeciem, & per diſtans admodum medium poſsit eam ad auditum tranſmittere. ¶Nouiſsime de ſono in generali & illud aduertendum eſt, quod recipi poſsit non ſolum in aere verum etiam in aqua: tametſi in aqua minus percipi poſsit, ſitque ſubobſcurior, eo quod propter eius craſsitiem velut hebeſcat & ſupprimatur. Poteſt quoque etiam homo in aqua audire (tametſi obſcurius) quandiu per tortuoſum & curuum iter in aurem prohibentur aquæ ingredi. Vbi vero locum hunc occupauerint aquæ, qui eſt intra aurem, & ad pelliculam qua aer connaturalis tegitur peruenerint, indiſponitur organum ne amplius percipiat ſonos.

CAP. IX.

Vocis definitio.

¶De voce, quomodo fiat, & quibus conueniat.

EST autem quædam particularis ſpecies ſoni conueniens ſolis animantibus, licet non omnibus, quam vocem appellamus, diffinituŕque ab Ariſtotele hoc modo

Vox eſt ictus aeris reſpiratione attracti, qui quidem ab anima fit ea quæ in partibus collocatur, ad eam partem quæ gurgulio appellatur.

¶Quæ definitio hunc in modum eſt intelligenda, vox eſt ſonus cauſatus ab ictu aeris ab anima reſpiratione attracti, & percuſsi ad vocalem arteriam, cum alicuius ſignificationis imaginatione. In qua definitione ſonus pro genere ponitur. Cætera vero ad excluſionem aliorum ſonorum quæ voces non ſunt, adduntur. ¶Cum enim dicitur vox eſt ſonus aeris reſpirati ab anima, manifeſte oſtenditur, vocem nō niſi rebus animatis competere: neque illis quidem omnibus, ſed

lis tantum quibus conuenit:reſpiratio. Aer enim reſpiratus dicitur, qui eſt per reſpirationem attractus, qui poſtquam impetu fuerit concuſſus ad vocalem arteriā, ſiue gurgulionem hac concuſsione ſonum efficit. Manifeſtum enim eſt, quod aer per reſpirationem attractus inquantum huiuſmodi non efficiat vocem. Alioqui perpetuo homo vocem ederet, cum perpetuo reſpiret. Sed neque per ſolam aeris prius attracti emiſsionem. Nam & ſilens homo emittit attractum aerem. Verum cum intus contentus aer cum impetu concutitur ad latera gutturis, ad vocalem arteriam, ita demum vox efficitur. ¶ Ex quo primum euidens eſt ratio, quare piſces in aqua vocem non forment. Sola enim reſpirantia poſſunt vocem edere, piſcibus autem non eſt reſpiratio. Item neque vocalem habent arteriam aut gurgulionem. Quidam tamen piſces ſonitum aliquem faciunt attritu branchiarum, qui vox non eſt dicendus, quemadmodum neque ſonus quem faciunt apes & muſcæ confricatione ſiue impulſu alarum. Imo neque quilibet ſonus ex partibus humani corporis factus vox dicitur, quemadmodum manuum comploſio, aut pedum concuſsio non dicitur vox, eo, quod non ſit ex colliſione aeris reſpirati ad vocalem arteriam. ¶ Patet etiam quod ſonus ille quem faciunt dormientes dum ſtertunt non mereatur vocis appellationem: tametſi fiat ex aere per reſpirationem attracto. Non enim fit hic ſonus per concuſsionem aeris ad vocalem arteriam. ¶ Quod autem additur in definitione, cum imaginatione, id eſt, intentione aliquid ſignificandi, ideo additur, quia hęc eſt natura vocis, & ad hoc vox ordinatur à natura tam in hominibus quàm in brutis, vt per eam aliquid ſignificetur. In hominibus quidem, vt inuicem ſibi poſsint indicare mentis conceptum & animi cogitatum, inuicemque ſibi ſecreta animi patefacere & communicare, non neceſsitatis ſolum ſed etiam amicitiæ gratia. In brutis autem, vt affectus ſenſuales poſsint aperire: verbi gratia, concupiſcentiam cibi aut potus, iram, metum, gaudium. Quemadmodum cum canis latrat, iram indicat aduerſus incognitum, vel cibum exposcit à domeſtico, quaſi patefaciens cibi defectum, & ſui poſtulans fieri memoriam. Nonnunquam verò ad gaudiū oſtendandū & applauſum, exclamant latrātq; blandius, vtuntúrque bruta in ſingulis affectibus exprimēdis accommodatis voci-

bus,iiſque diuerſis,iuxta quod prudens ſpeciei vnicuique natura indidit. Vnde canes nunc latrantes,nunc gementes, nunc eiulantes,nunc velut,ſecundum multiplicatum ſonantes, ad diuerſorum affectuum demonſtrationem percipimus. Ponit quoque Ariſtoteles aliam breuiorem vocis definitionem, hãc videlicet.

Vox eſt ſonus quidam animantis:

Quæ ex præcedenti ſupplenda & intelligenda eſt.

CAP. X.

¶ Quomodo reſpiratio item & lingua ad plura conducit. & de vocali arteria.

A D exactius verò perſpiciendum naturæ ipſiúſque naturæ authoris beneficium, attende non ſimplex eſſe reſpirationis officium. Nam primum conducit reſpiratio ad præcordiorum calorem temperandum. Nam à corde calor nimius egreditur ad præcordia, qui niſi continua aeris attractione refrigeraretur,impoſsibile foret animal in vita perdurare, faciléque caloris exceſſu abſumeretur. Propter quod deus naturæ pulmonem circum præcordia velut follem poſuit per circuitum, qui aerem ſeſe aperiens ac dilatans continuo attrahat, iterúmque ſe comprimens eiciat, vt attrahat alium:ſicque perpetuo donec animal viuit,hanc ſeruat viciſsitudinem, hac autem reſpiratione non egent animalia exanguia, neque illa etiam quæ licet modicum ſanguinem habeant,non tamen tantum vt præcordiorum ab eo inflammatio huiuſmodi expoſcat refrigerationem:cuiuſmodi ſunt piſces in aquis habentes manſionem, vbi non poteſt fieri reſpiratio.Et quantum ad hunc vſum, eſt reſpiratio neceſsitatis,propter ſcilicet animalis vitam conſeruandam. ¶ Alterum vero ad quod ordinatur reſpiratio non neceſsitatis ſimpliciter eſt,ſed tantum boni gratia, & ad vtilitatem ſiue commodum animalis,hoc eſt, ad vocem formandam,per quam animi aut ſenſus exprimat affectus atque cogitatus. ¶ Atque ita etiam de lingua conſideramus,quod ad duo à natura deſeruiat: quorum prius eſt, ad vitæ animalia quandam neceſsitatem, ad guſtandum videlicet & diſcernendum inter ſapores quod in animali eſt

propter nutritionem, ad ſibi conuenientis acceptationem vel diſconuenientis abiectionem. Alterum vero eſt ſolum boni & commoditatis gratia, videlicet loqui & verbera formare: quod ſimpliciter non eſt neceſſarium humanæ vitæ, quandoquidem & muti abſque hoc officio vitam ſeruant. Propter quod etiam primum officium in omnibus hominibus cernitur habere lingua, donec viuunt: ſecundum verò quibuſdam deficit. ¶ De vocali autem arteria ad quam ſuperius dictum eſt fieri debere colliſionem aëris ad formandam vocẽ, notãdum eſt, quod diſtinguitur à via cibi. Eſt enim alius meatus per quẽ cibus tranſit ad ſtomachũ, & alius per quem aer per reſpirationem attrahitur, voxque formatur. Nam via cibi ad ſtomachum tendit, via autem aëris ſiue vocalis arteria ad pulmonẽ, cui adfert aerem pro cordis refrigerio: eſtque via aeris multo arctior & anguſtior, quã ſit via cibi. Et quia non lõge à via cibi vocalis arteria diſtat, iccirco prouidiſsimus naturę author operimentũ ei deſuper poſuit, quod dũ animal cibum ſumit viã vocis claudit, ne aliquid alimenti à ſuo tramite deuians, inque ipſam incidens, animali adferat vitæ periculum, ipſum ſuffocando aut ſtrangulando, quemadmodum nõ nunquam accidere videmus iis qui inter epulas profuſius ſolent cachinnare: quod vbi contingit, non ceſſat pulmo tuſsim concitare, & aërem verſus partem ſuperiorem fortiter pellere, vt vel impetu adiiciatur (ſi fieri poteſt) quod aëris tramitem impedit, & niſi pellatur, animal ſtrangulat.

Vocalis arteria quid ſit.

CAP. XI.

¶ De vocibus articulatis & inarticulatis.

QVædam autem voces ſunt, quæ certis articulis poſſunt diſtingui, & ſecundum particularũ aptam diſtinctionem ita percipi, vt etiam reſpondentibus literarum figuris deſcribi poſsint, quemadmodum experientia monſtrat, illa nos certis characteribus depingere, quæ ab hominibus vocibus articulatis proferuntur. Eſt enim inter articulos vocis & characteres huiuſmodi mirabilis quædam correſpondentia, per quam fit vt vnum horum alteri reſpondeat, poſsitque alterum alterius fungi officio. Quicquid enim per vocem præſentes facimus, id per ſcripturam correſpondentem abſentes quoque agimus: ſuntque literæ ipſæ quædam vicariæ abſentium voces.

Quid articulata vox.

¶Illa autem vox quæ nullis certis diſtinguitur articulis, vt poſsit correſpondentibus characteribus figurari, ſed prorſus indiſtincta eſt & membris non diſtinguitur, dicitur vox inarticulata. Cuiuſmodi ſunt voces brutorum animalium, vt bouis mugitus, ouis balatus, canum latratus, equorum hinnitus, itémque auium garritus, quanquam per artem & humanam induſtriam harum quaſdam videmus pauculas aliquot articulatas voces formare, quod ab illis famis inedia, & importuno pręcentu potiſsime extorquetur. Id quod de Pſitaco ac coruis Satyricus Perſius teſtatur his verſibus, Quis docuit Pſitacum ſuum chære? Coruos quis docuit verba noſtra conari? Magiſter artis ingeniique largitor, venter. Voces item puerorum clamantium, & ebriorum atque furioſorum vociferantium, híſque conſimiles, articulatæ non ſunt, cum nullis figuris reſpondentibus poſſunt depingi. Quis enim bouis mugitum, quis canis latratum aut eiulatum depingat vllis characteribus? Sic & muti vocem quidem dant, quia tamen eam non debite articulatéque diſtinguunt, vocem non proferunt articulatam. ¶Vbi attendendum eſt quod longe aliud eſt loqui, aliud vocem formare. Neque enim quicunque vocem formant loquuntur. Loqui enim dicuntur illi tantum qui verba formant. Non omnis autem qui vocem edit, verba format. Non format enim verba niſi qui articulatam profert vocem Nam voces inarticulatæ verba non dicuntur. ¶Procedit autem hæc articulata eloquutio ex mentis conceptione, neque inuenitur niſi in humana ſpecie. Ex ratione enim & mente oritur articulata eloquutio: quæ dum id quod ordinate concipit & apud ſe cogitat, ſuæ naturæ conſorti, id eſt, conuenientibus hominibus cupit ſignificare vocem talem edit ſecundum ſuos articulos & membra apte diſtinctam, quæ id quod in mente eſt, poſsit debite & ordinatè (iuxta quod in ea eſt) repræſentare. ¶Verum quia vos non potuit niſi ad præſentes fieri, neque ſonare poteſt ad nimium diſtantes, frequenter autem vſuuenit, vt quis longe abſentibus proditum velit animi ſui conceptum, hinc & ſcripturam adinuenit humana ratio articulatam, qua vocis defectum ſuppleat. Nam literæ apud abſentes vocis vice funguntur. Eſt autem & ſcriptura quædam inarticulata, non minus quàm vox: qualis videlicet eſt quàm paruuli antequam characterum formam effingere

Quid vox inarticulata.

Literæ vocum vicariæ.

ſint edocti, incerto calami tractu depingunt. ¶ Aduerte tamen non eſſe ſolum voces articulatas eas, quæ in idiomate aliquo determinatam habent ſignificationem. Nam cùm interdum homines ad iocum animi gratia, linguam peregrinã aut barbaram ſe loqui fingunt (veluti ſi fingens peregrinum me idioma loqui, pleno ore dicam bulkambar bucachum, vel alia huiuſmodi) voces vtique ſunt articulatæ, non tamen in vllo idiomate (quod equidem ſciam) quicquam ſignificant Attamen poteſt omnis vox articulata ad ſignificandum imponi, & vox ad placitum inſtituentium fieri ſignificatiua: quẽadmodum voces nouas quotidie videmus recipi ad ſignificationem, quæ ante hac in nullo idiomate fuerunt ſignificatiuæ. ¶ Sciendum eſt etiam, quòd ſolæ voces articulatæ ad placitum inſtituentium ſignificant. Omnia enim idiomata quantumcunque barbara, vocibus vtuntur articulatis ad ſui animi conceptus exprimendos. Neque vllum eſt idioma aut eſſe poteſt, quod inarticulatis vtatur vocibus. Pleræque tamen voces inarticulatæ ſunt ſignificatiuæ naturaliter, nimirum omnes illæ quas ex naturæ inſtinctu videmus animalia bruta ad aliquam ſenſus paſsionem indicandam formare. Neque ſolum in brutis, verumetiam in hominibus, vt ploratus infantium, gemitus infirmorum, ſuſpirium dolentium, In animalibus etiam brutis, latratus canum, mugitus boum, balatus ouium. ¶ Ad huiuſmodi autem articulatæ vocis formationem, non ſufficit pulmo & vocalis arteria, ſed alia inſuper inſtrumenta ſunt neceſſaria, quæ voci dant articulationem. Nã præter illa duo (quæ ad ſimplicem vocem formandam ſufficiunt) requiruntur etiam lingua, palatum, dentes, vt minimum quatuor, ad quos fiat velut limatio atque colatio, & duo labia, per quæ fiat expreſsio. Et in quibus hæc inſtrumenta deficiunt, aut fuerint impedita vocẽ hi efficiunt inarticulatã. Vnde vetulas dentibus deficientes videmus vix articulatum vixque diſtinguibilem ſermonem poſſe edere, item & eos qui linguam non habent integram, vel non liberam & ligatam.

Vox naturaliter ſignificatiua.

Requiſita ad vocem articulatam.

¶ Sed hæc de voce articulata & inarticulata dicta ſufficiant quæ ob hoc prolixius aliquanto deduximus, quòd ab aliis plærunque videremus omiſſa, cum ſint tamen valde digna conſideratione phyſica. Vox enim huiuſmodi articulata eſt

qua homo manifeſto & ſpeciali Dei beneficio cætera animata præcellit: propter quod ſolus etiam peculiaria ad eam habet inſtrumenta quæ illa non habent.

CAP. XII.

Echo. ¶ De ſono qui appellatur Echo.

Qvandoque autem auditur ſonus quaſi rediens illuc vnde fuit emiſſus, & velut ſonus ſoni veſtigium ſubſequens. Quod fieri accipiendum eſt per refluxionem ſoni repercuſſi ab obiecto corpore, ſicque reuertentis ad aurem qui ſonus, cum longinquior adueniat ad aurem (vtpote reflexus & repercuſſus, admodum pilæ reſilientis a loco ad quem directe fuerat proiecta) merito poſterior tempore auditur. Fit autem hæc reflexio & repercuſſio maxime circa montes aut ſyluas & aquas, aut in corporibus concauis vt in templis habentibus reflectentes teſtudines. Et illic tardius ſubſequitur Echo primum ſonum, vbi latior eſt reuerberatio, diſtátque longius id vnde fit repercuſſio. In templis verò breui & apta teſtudine coaptatis, vix Echo auditur ſub ſequi, ſed ſimul cum prima voce ſe adiungens, quaſi ſonum duplicat, & mirum cantantibus eſt ſubſidium, ſi pauci ſint: quemadmodum contra onus graue ſi nimii, eo quòd ſubſequens fortis reflexio prioris emiſſi ſoni, grauet & velut opprimere laboret ſonum directum, emiſſum poſterius.

¶ Vbi notandum, quòd (iuxta Ariſtotelis ſententiam) ſemper fit ſoni repercuſſio & reflexio, quamuis non ſemper percipiatur. Interdum enim ita debilis eſt reflexio, vt non valeat percipi: quemadmodum lumen quidem ſemper reflectitur & reuerberatur, ſed plerunque tam infirma eſt verberatio, vt lumen non iudicetur, quemadmodum in vmbra candelæ per noctem contingit, vbi in vmbra eſt quædam luminis reflexio, ſed non iudicatur à ſenſu propter debilitatem. Nam ſi non eſſet reflexio luminis, ſequeretur per diem loca omnia plena eſſe tenebris ad quæ non pertingeret directus ſolis radius, atque ita loca plurima deſtituta eſſent lumine. Sed quia lumen ſolis admodum potens eſt, iccirco etiam reflexum ipſius luminis facilè cernimus. Ita ergo dicunt in omni ſono fieri reflexionem, ſed non ſemper auditu percipi. ¶ Et quanquam communiter Echo non niſi in terminatione ſoni auditur, fit tamen priorem partium ſoni æque reflexio, ſed non

aduertitur, propter partẽ ſoni ſubſequentem quæ fortius immutat auditum (cum ſit ſonus directus) quam Echo, cum ſit ſonus reflexus. Verba autem Ariſtot. ſunt hæc.

Fit Echo cum aer factus vnus ob vas vel locum quę terminauit ipſum atque diſſolui prohibuit, inde reſilit veluti pila repulſus.

Quorum ſenſus ex præcedentibus claret.

CAP. XIII.

¶ Quod viſus nobilior eſt auditu, & quomodo viſus auditũ anticipat.

Q Voniam verò viſus mouetur à ſuo obiecto, abſque motu locali, & abſque reali ſui obiecti in medium effuſione, tantum ſpeciem obiecti abſque omni corporali immutatione, per medium deferens ſuſcipiendo. Auditus verò non niſi per exteriorem motum corporalem, & realem obiecti propriis in medium effuſionem: iccirco viſus ſpiritualior & nobilior iudicatur, quàm auditus, ac per conſequens cæteris etiam ſenſibus auditu minus ſpiritualibus. Viſus enim omnium ſenſuum ſpiritualiſsimus eſt, & per conſequens maxime ſui obiecti facillime perceptiuus. ¶ Atque hinc etiam eſt quod dici ſolet, viſum anticipare, ſiue anteuertere auditum. Prius enim ad organum viſus peruenit obiectũ ipſius ſecundum ſuam ſpeciem, quàm ad auditum peruenit ipſius obiectum. Quia enim ſonus diffunditur per motum localem, qui ſucceſsiue fieri debet & tempus poſtulat (cum ſit motus corporalis) color autem abſque motu corporali ſuam ſpeciem diffundit in oculo, ad eum modum quo lux ſuũ diffundit lumen (id eſt, in momento abſque ſucceſsione) iccirco non mirum videri debet ſi viſus citius percipiat colorem aut lucem quàm auditus ſonum. Hoc autẽ eſt, viſum anticipare vel anteuertere auditũ. ¶ Quod experientia quidem nobis ad oculũ in nonnullis manifeſtat. Qui enim à longe ſpectant cædentes ligna in ſiluis, prius vident ſecurim ferientem truncum, quàm ſonum ex percuſsione ſequentem aduertant. Imò prius in altum eleuaſſe eos ſecurim ad iterum feriẽdũ cernũt,

Viſus anticipat auditum.

quàm prioris ictus ſonitus ad aurem fuerit delatus. Idem vident qui à longe mulierculas ſuper aquas lineorum immunditias eleuato ligno excutientes ſpectant. Idipſum quoque & in coruſcatione contingit, dum prius fulminis ſplẽdorem oculus cernit, quàm ad aurem tonitrui ſonus pertigerit, cum tamen ſecundum veritatem tonitrui concuſsio præcedat.

CAP. XIIII.

¶ Quomodo in homine viſus & auditus ad ſingularem finẽ ordinantur.

Nota.

Illud autem in conſyderatione operum Dei & naturæ valde admirabile eſt, quòd in humana ſpecie nõ ſolũ plura voluit ponere organa, & nobiliora quàm ſint in ſpeciebus inferioribus brutorũ animalium, verũetiam eadem illa quæ communiter dedit homini & aliis animalib⁹, in humana ſpecie ad vſus quoſdam peculiares & ſecundum ſingularem aliquam excellentiam conſtituit. Viſum enim & auditum communem fecit etiam aliis animalibus, eatenus videlicet quatenus ſuæ conueniret naturæ, vt ſcilicet à longe poſſent alimentum & ſibi conuenientia videre ac proſequi, aut diſconueniens & inimicum fugere, itémque per ſonum vel incitari ad id qđ conueniens eſt, vel abſterreri ab eo quod diſconueniens. Peculiariter etiam propter hominis vtilitatem (cui à natura cætera ſunt ſubiecta) vt per humanæ vocis ſonitum poſſent dirigi & gubernari quemadmodum animalia domeſtica videmus ad vocem hominum vel accedere, ſumendi pabuli gratia, vel effugere, & attentare deſiſtere, propter vocis terrorem, aut etiam moueri & gradum ſiſtere, ſecundum directionis imperium. ¶ In homine autem peculiariter hi ſenſus alioris boni (vt Ariſtoteles ait) id eſt diſciplinæ & prudentiæ gratia ſunt. Oſtendunt enim (vt ipſe ait) plurimas rerum differentias, ex quibus conſurgit cõtemplatio, & circa agibilia humanáſque actiones diſcretio. Hinc ſenes plerumque prudentiores ſunt, vtpote plures habentes diuerſarũ rerum experientias, quæ ex particularibus rebus ſæpius viſis vel auditis gignuntur in homine, per comparationem intellectus. ¶ Eſt tamen differentia quædam inter viſum & auditum, quòd viſus eſt plura per ſe dinoſcenda ſecundum ſe melior promptiórque habetur, & quantum ad ea quæ corpori ſunt neceſſaria magis homini deſeruit, quoniam vbique

Ariſt. in li. de ſenſu & ſenſa. 1. ca.

ſeſe offerunt viſibilia nō item audibilia: neque ſic ad animalis bonum & vitam intertenendam eſt neceſſaria ſonorum, vt colorum perceptio atque diſcretio. Omnia enim corpora occurrentia colorem habent, inſuper etiam ſenſibilia communia magis viſus diſcernit quàm auditus. Soni vero in paucis inueniuntur, & non ita paſsim occurrunt. Vox autem in paucioribus reperitur. ¶ Per accidens tamen auditus melior eſt & quantum ad animam vere vtilior, quoniam diſciplinæ plurimum confert, propterea quòd ad diſciplinam capiendā hic ſenſus optime ſubſeruiat. Sermo enim quo docens vtitur non niſi per auditum capitur, atque ita rerum vtiliſsimarum & dignißimarum cognitio, auditus miniſterio in nobis comparatur. Vnde fit vt qui à natiuitate cæci fuerunt, nullum habeāt impedimentum quin euadant doctiſsimi atque ſapientiſsimi. Nati autem ſurdi non ad modum poſſunt eſſe ſapiētes, tametſi ex viſis poſsint habere magnam in particularibus experientiam ad ea. Hæc tamen vtilitas de qua loquimur, ipſi auditui per accidens conuenit. Sermones enim illi pleni diſciplinæ, quantum ad ipſum corporis ad auditum nihil amplius efficiunt in homine, quām ſi aliam quamlibet edas vocem: quomodo in brutis animalibus videmus quòd nihil amplius accipiant ex ſermonibus plenis prudentiæ, ſi in aures eorum inſonentur, quàm ex vocibus nihil ſignificantibus. Sed intellect⁹ eſt, qui per auditus miniſterium tantam homini confert ſublimitatem. Viſus ergo per ſe ad plura eáque animali ſecundū vitam corporis magis neceſſaria eſt melior, auditus vero per accidens ad ea quæ mentem oblectant, & intellectui conducunt vtilior habetur. Qua de re forſitan in libro de intellectu & voluntate latior fiet determinatio.

CAP. XV.

¶ De olfactu & eius obiecto.

Oſt viſum atque auditū, tertio loco ponitur olfact⁹, P qui perceptiuus eſt atque diſcretiuus odorum. Eſt autem hæc potentia ſita in duabus carūculis, quæ ſunt intra nares ſimiles capitibus mamillarum, quæ ſunt organum olfactus. Eſtque hoc organum ſecundum aliquam participationem naturæ igneæ & igneum aliquod quemadmodum organum viſus ſupradiximus eſſe de natura aquæ, & auditus de natura aeris. Ad quod organum cum odor à corpore odoriſero diffuſus pertingit, fit odoratio. Olfactus inſtrumē-tū & obiectum.

Mediū olfactus eſt aer & aqua

¶ De modo autē quo odor à corpore odorifero diffuſus contingit ad olfactum, notandum ſicut de ſono dictum eſt, ad eius diffuſionem requiri motum localem, ita ad odoris diffuſionem fumalem quandam euaporationem ſiue exhalationē. Corpora enim odorifera dicuntur euaporationes quaſdam & (vt dicam) effumationes aliquas efficere, per tenus vaporis ab eis reſolutionem. Cuius ſignum eſt, quòd temporis ſucceſſu minui videntur, id quod per euaporationem ſatis probabiliter videtur contingere. Vnde per diem (quando calor viget) flores experimur magis odorem diffundere, quàm per noctem. Cuius non alia videtur cauſa, niſi quòd calor diei educit fumoſitates aut vapores à corpore odorifero, frigus autem noctis, quodammodo condenſat atque conſtringit odorabilia, ne tunc ita fumoſitates effundant.

Manifeſtiſsime vero ad oculum cernimus cum odorifera (vt thus & ligna boni odoris) cremantur per multam fumoſitatum exhalationem copioſiſsimum effundi odorem. Vnde licet hanc euaporationem oculus aperte non ſemper percipiat, eſt tamen omnino rationi id perſuaſibile ex his quæ cernimus, à rebus odoriferis virtute caloris cuiuſdam qui in odorifero eſt aliquam fieri euaporationem, per quam odor diffunditur ad organū olfactus: à quibuſdā quidem groſsiorē, à quibuſdam vero ſubtiliorē iuxta naturam & diſpoſitionē corporis odorem fundentis. ¶ Ex quibus ratio claret, ob quam corpora quædam nullum de ſe fundunt odorem, quia ſcilicet nullam de ſe fundant euaporationem, neque effumabilia ſunt: quæ etiam temporis ſucceſſu non videntur minui. Imo nec in igne poſita minuuntur, quemadmodum aurum quod dicunt eſſe minime odorabile, quoniam ex eo nihil reſoluitur propter quod & igne nihil deperdit. ¶ Aduertendum tamen ꝙ multa corpora aliquem de ſe odorem fundunt, & aliquam euaporationem, quem tamen non facile homo percipit, eo ꝙ homo ſit imperfecti odoratus, neque poſsit niſi excellentiores odores percipere. Vnde dicit Ariſtoteles, ferrum habere odorē, & magis æs, aurum autē nequaquā. Nobis tamen vulgo vt non aurum, ita nec ferrum, neque argentum videntur odorem diffundere. ¶ Quod autem homo imperfectum habeat hunc ſenſum odoratus, experientia ſatis monſtrat. quoniam quidem animalia quędā acutius exactiúſque olfaciunt,

vt canes & vultures. Vnde hunc ſenſum præ omnibus dicunt in homine eſſe imperfectiſsimũ cauſam aſsignantes, eo quòd iuxta cerebrum eius organum ſit poſitum. Homines autem in cerebri magnitudine & frigiditate, cætera animalia excedere, compertum eſt. Vnde oportet organũ olfactus (quòd igneę naturæ eſt, calidóque & ſicco perficitur) impedimentum aliquod accipere ex vicinitate cerebri in qualitatibus contrariis excellẽtiis, vt nõ ita exacte poſsit ſingula percipere quemodo in aliis animalibus in quibus non eſt tanta cerebri frigiditas aut magnitudo, aut in quibus non eſt tanta vicinitas huius organi ad cerebrum.

CAP. XVI.

¶ Quomodo odoratus in hominibus ſecundum aliquid perfectior eſt, ſecundum aliquid imperfectior.

Videtur tamen quòd hic dicitur de imperfectione odoratus in homine, ſecundum debitam moderationem ſane intelligendum non quidem vt ſimpliciter ſit peior olfactus in homine, ſed quantum ad aliquid. Simpliciter enim dicendum potius, quòd præcellat hominis odoratus. ¶ Pro cuius intelligentia aduertendum eſt, quoſdam eſſe odores, qui grati ſunt aut ingrati olfactui, ipſique vel delectationem vel triſtitiam adferunt per accidens tantum & propter alterum, nempe propter ſaporẽ & alimẽtum quemadmodum odor carnis igne concoctæ & ad eſum aptæ ipſi olfactus gratus eſt, & propter ſaporem & propter cibum. vt ſcilicet ex odore tali grato attrahatur ad appetẽdum & quęrendum huiuſmodi cibum. Nam ſicut ſapores cibariorum ſunt delectabiles & grati eſurienti, ita & odores. Odores tamen ad ſapores ordinantur. Vnde ſaturatis & expletis poſteaquam ſapor fit ingratus non amplius gratus eſt odor ille, qui propter ſaporem experitur, ſed incipimus faſtidire quod ante appetebatur. Vnde etiam fit, vt odor idem qui vni animali eſt ingratus & execrabilis, alteri ſit placens & delectabilis, propter ſaporem ad quem ordinatur. Quemadmodum (exempli gratia) cani eſt odor cadaueris gratus, eo quòd & ſapore oblectetur. Homini vero, quemadmodum ſapor, ita & odor deteſtabilis. Sic allij odor, iis qui ſaporem & eſum amant, non eſt ingratus: contra vero, illis eſt abominabilis

Duplex odor.

Odores non ꝓpter ſaporem grati.

odor,quibus ſapor diſplicet. Hi ergo odores qui ſic propter ſaporem appetuntur, ſunt per accidens appetibiles. ¶Alij vero ſunt odores qui per ſe adferunt delectationem,& nō ꝓpter alterum: cuiuſmodi eſt odor florum, ita & aromatum odoriferorum, quæ non niſi ad olfactum pertinent. Hæc enim non propter guſtum expetuntur, neque gratia alimenti, ſed propter ipſam odoris in ſeſe gratiam. ¶Inter hos autem duplices odores ponit Ariſtoteles talem differentiam, ꝙ primos communiter & homines & bruta percipiant, quoniam æque ſcilicet vtrique alimentum accipiunt, quod per odorem cognoſcunt eſſe naturæ conueniens vel diſconueniens. Secundos autem odores ſolum dicit hominem odoratu percipere Non enim videmus canes (quanquam acuti admodum olfactus)vllo modo moueri ad florum odorem: & ſi canis in gramine locum ſibi quærat cubandi,non videtur magis ad locum vbi flores ſunt odoriferi,caput reclinare, quàm ad locū alium vbi ſimiles non fuerint. Si tamen florum odorem perciperet, videtur quod magis ad locum boni odoris naturaliter olfactus organo ferretur. ¶Cum ergo homo non ſolum odores illos qui propter alimentum expetuntur aut fugiuntur olfactu percipiat,verumetiam illos qui per ſe & nullius alterius gratia olfactum oblectant, manifeſtum apparet quod ſimpliciter in homine quàm in aliis animalibus olfactiua potentia nobilior ſit atque ſublimior. Quanto enim potentia qualibet latius ſe extendit, tanto videtur nobilior.Et precipua ratio ob quam homo præter animalia cætera etiam odores per ſe appetibiles percipiat, videtur eſſe nobilitas & præcellentia ipſius potentiæ in homine ſupra potentiam ſimilem in brutis aliis: quemadmodum in homine auditus nobilior eſt & ſublimior, quàm in aliis animalibus, eo quòd non ſolum ſonos diſcernere, ſed articulatas voces diſtinguere poſſit. ¶Quod autem ſuperius diximus imperfectum eſſe hominis olfactum propter cerebri magnitudinem, frigiditatem,& propinquitatem,ita accipiendum eſt, quia ſi fiat comparatio olfactus humani, & olfactus canini ad vnum aliquem odorē qui vtrique ſit perceptibilis, id eſt ad odorem comeſtibilis, talis odor citius & longius mouebit canis olfactum quàm hominis. Et huiuſmodi odorem aliquem contingit canem percipere ſuo odoratu, quem minime percipiet hominis odoratus.

Leporis namque qui per viam tranſit, odorem percipit ſuo acuto odoratu, quem nequaquam ſentit hominis olfactus. Ac iuxta hunc modum & de aliis ſenſibus intelligēdū venit, ſi quid aliquando ſimile dicatur, videlicet aliquem ex eis meliorē aut perfectiorem inueniri in bruto quolibet quàm in homine.

CAP. XVII.

¶Non oportere odorē realiter ad organum vſque diffundi.

D E euaporatione autem illa & effumatione per quam diximus odoriferum immutare olfactum, an debeat fieri vſque ad organum olfactus quæſtio eſt ſimilis illi quę prius de ſono & motu locali aeris facta eſt, an debeat vſque ad organū ſonus per motū deferri. Quare proportionabiliter de hac fumali exhalatione dicendum videtur, quēadmodū illic de ſoni per motum localem aeris diffuſione: videlicet non eſſe neceſſarium, vſque ad organum olfactus realiter diffundi odorem per euaporationem, ſed ſufficere, quòd per locum propinquum odorabili realiter per euaporationem diffundatur odor, qui deinde in medio ſuam ſpeciē fundit, ſicque per ſitam ſpeciem ad organum vſque pertingit. ¶Videtur autem hoc manifeſtare experientia, quoniam animalia quædam ad maximam diſtantiam dicuntur odorari, ita vt rationi conſentaneum non videatur, à corporibus ipſis odorabilibus in tam longum ſpacium fieri euaporationem. Quòd autem in loco propinquo odorabili fiat realis euaporatio, ſimiliter probat experientia: quoniam ſi quis tranſeat per agrum valde odoriferum, quando maxime odor viget, ſentiet ſe realiter quaſi impleri per euaporationē fumoſitatū, quas intra ſe ſuſcipit. ¶Iuxta quē modum illi qui iuxta cibos proximi verſantur coqui & culinarij, ciborū odore pleni dicūtur. Vt plerūque etiā de delicatiſsimis ferculis vel nihil vel parū admodū valeant manducare: quod ideo fieri videtur quoniam intus exiſtēs prohibet extraneū. Quo autem pleni ſunt, niſi fumoſitatibus eiuſmodi ciborum, quas per olfactum & per reſpirationem intra ſe ſuſcipiunt, propter craſſam euaporationem, quæ fit decoquente igne, ac reſoluente abundanter vapores, atque exhalationes à cibo qui coquitur. Culinarij quare parum edāt.

¶Ad eundem modum qui in penu plenum odorifero vino

ingrediuntur, mox ſe quaſi impleri ſentiunt, adeo vt nonnũquam velut ebrii appareant egredientes. Qui vero à longe tantum cibi vel potus odorem percipiunt, eos non ſic impleri experimur, neque vllum ex longo odoratu accipere faſtidium, imo accenduntur magis & anhelant, vt diu odore perceptum commodum cibum tandem accipiant. Vnde argumentum ſumitur, quod nullam in ſe ſubſtantiam odoriferam per euaporationem ſuſceperint, ſed ſpecie tantum ſint odoris allecti.

CAP. XVIII.

¶ De diuerſitate olfactus, & organi eius varia diſpoſitione.

Notandum vero quod non idem eſt in omnibus odorandi modus. Quædam enim ſunt quæ per reſpirationem odorant, alia vero abſque reſpiratione. Homo enim & cætera animalia in quibuſcunque eſt reſpiratio, non odorant niſi per reſpirationem videlicet per attractionem aeris, Cuius cauſam aſsignant ex parte organi olfactus, quod in animalibus reſpiratione vtentibus coopercu lo in modum oſtij eſt munitum, vt nihil poſsit ad caruncu las illas in quibus ſitus eſt olfactus pertingere, niſi operculũ illud leuetur & quaſi oſtiolum aperiatur. quod fit per attractionem aeris, non vtique per os, ſed per nares.

Duplex odorandi modus.

¶ Monſtrat enim hoc experientia, ſi tibi flos quantumlibet odoriferus ante nares teneatur, nunquam eius odorem percipies ab organo donec aerem contines abſque reſpiratione, aut donec tantum per os reſpiras: niſi videlicet per nares aerem trahas ad apertionem operculi, ſicque ſimul cum aere attracto odorem ipſum vel odoris ſpeciem ad organum olfactus adducas. Sunt autem alia animalia quæ olfactum habent, & tamen nequaquam reſpirant, vt piſces, apes, muſcæ, & formicæ. De his enim experientia certiſsima monſtrat. quod odoratum habeãt. Nam muſcæ de longe ad eſcam veniunt odore allectæ. Apes vero flores an ad mel exugendum conuenientes ſint, an minus, odorant diſcernunt. Non enim videtur, quo ſenſu alio id faciant. Et formicas manifeſtiſsime ex hortis videmus ad apothecas rerum dulcium conſcendere in multo numero, ſola allectas odoris dulcedine. Hæc

tamen omnia non reſpirant. Neceſſe eſt ergo alium eſſe modum in his animalibus olfaciendi, quàm ſit in reſpirantibus. ¶ Pro cuius notitia aduertendum eſt quod ſicut animalia nõ omnia eundem habent modum videndi, ſic nec omnia eundem habent modum odorandi. Quædam enim animalia oculos habent molles. Et hæc palpebras habent, quibus molles oculi obuoluuntur & operiuntur, vt claudi poſsint neque ſemper pateant. Si enim operculum non haberent, molles eorum oculi facile ſuſciperent læſionem. Molle enim facile ſuſcipit læſionem, niſi aliquo munimento defendatur. Quædam vero animalia duros habent oculos, in modum cornu aut ſolidi vitri. Et his operimentum palpebrarum natura non contulit, neque aliquid quo claudi poſsint, ſed patentes ſemper eſſe permiſit. Nam propter duritiem, non eſt eis periculum læſionis. Illis autem mollibus oculis non ſemper præſentibus ſunt neque expoſiti colores, neque percipi poſſunt ab eis niſi reuelato operculo, niſi palpebris diſiunctis. Qui autem nullum habent operculum, ſemper ſibi expoſitos habent colores, neque vllius egent operculi ablatione vt videant. ¶ Ita ſane & in odoratu dicendum animalia illa quæ reſpiratione vtuntur olfactum habere à natura reconditum & operculo clauſum: quare non niſi huius ianuæ apertione recipiunt odores. Fit autem hoc aeris per nares attractione. Cætera vero animalia nullum habent huiuſmodi operculum, propter quod ſemper præſentes ſibi habent ſemperque expoſitos odores, neque operculi reuelatione indigent. Poſſunt ergo abſque reſpiratione odorare quod non poſſunt priora animalia reſpirantia. Ex quo conſequitur, animalia reſpirantia in aqua non poſſe odorare, cum illic nequeant fieri reſpiratio. Piſces tamen in aqua id poſſunt, eo quod reſpiratione non habeant opus.

Quorum dam animalium oculi palpebris nõ operiuntur.

CAP. XIX.

¶ De guſtu & eius organo.

GVſtus inter exteriores ſenſus quartum locum obtinens, ſapores diſcernit, in lingua habens ſuum organum. Non tamen linguam totam, ſed neruum qui in lingua latet abſconditus. Cæterum, caro ipſa poroſa linguę,

Guſtus inſtrumentũ & me-

dium & obiectum. quæ neruum operit & abſcondit, medium eſt per quod fit guſtatio. Habent enim guſtus & tactus hoc ſibi peculiare, quòd medium habeant coniunctum, quoniam videlicet organum ipſum & medium, ſimul ſunt in vnum corpus & in vnum membrum compoſita. Senſus autem alii de quibus iam ante determinauimus, medium habent extrinſecum, aërem ſcilicet vel aquam, per quam ſpecies obiecti ad ſenſum defertur.

¶ Ad hoc vt fiat guſtatio, non ſufficit, quòd prope adferatur obiectum, id eſt, ſapor, vel ſapidum aliquid: ſed neceſſe eſt quod tangat carnem linguæ, atque in eam ſuam imprimat ſpeciem, quemadmodum non poteſt fieri viſio coloris, immutato aere & impreſſa in eum ſua ſpecie. Quemadmodum enim in ſe habet aer ad colorem in ordine ad viſum, ita ſapor ad carnem linguæ, in ordine ad guſtum. Quomodo autem color vt in medium aerem ſuam imprimat ſpeciem, requirit illuminationem, ſonus vero aeris motum, & odor euaporationem: ita ſapor vt linguam immutet ſuamque ſpeciem in eam imprimat, requirit humoris ſaliuaris coniunctionem.

Saliua quorſum conferat animali.

Oportet enim ſapidum coniungi & commiſceri ſaliuari humori, qui à natura ſemper eſt circa linguam, vt immutetur guſtus. Vnde quando in febricitãtibus nimia ſiccitate humor iſte deficit, ægros ipſos nullo videmus oblectari ſapore. Sunt enim eis omnia quaſi inſipida, propter ariditatem linguæ & humoris defectum: niſi forte aqua aut fructus aliqui, qui ſecum humiditatem adferunt, aliqua ex parte ſuppleant ſaliuaris humoris officium, Cum vero ſaliuam aliqua amaritudine contingit eſſe infectam, male iudicat lingua, dulce reputans amarum, propter infectionem ſaliuæ. Eſt autem ſaliua ab omni ſapore denudata, vt commode poſſet omnem ſaporem diſcernere. Non eſt autem ſaliuaris iſte humor proprie medium guſtus, quemadmodum neque lumen medium eſt viſus, neque euaporatio medium eſt odoratus. Sed eſt conditio quædam obiecti, requiſita vt conuenienter ſenſum immutet, & tale quiddam, ſine quo obiectum nequit immutare ſuum organum.

CAP. XX.

¶ Quomodo guſtus eſt quidam tactus, & nihilominus ſecundum veritatem diuerſa potentia.

H Vnc autem ſenſum guſtus, dicit Ariſtoteles admodum certum eſſe in hominibus, quòd ſit quidam tactus. Tactus autem certiſsimus & optimus eſt in hominibus, quemadmodum poſterius declarabitur. Verum de huius dicti intelligentia dubitare ſolent, an ſenſerit Ariſtoteles, ſecundum rem vere eundem eſſe ſenſum tactus, & guſtus, neque realem eſſe ponendam diuerſitatem, an ſecundum ſimilitudinem potius id debeat intelligi. Eſt autem ſecundum hoc probabilius, vt tantum ſecundum aſsimulationem quandam dictum intelligatur, quomodo ſtatua hominis interdum appellatur quidam homo. Vnde non ſimpliciter ait, guſtum eſſe tactum, ſed quandam tactum, tali nimirum adiecta diminuente particula, quomodo ſtatua hominis quidam homo dicitur, non ſimpliciter homo. ¶ Conſiſtit autem ſimilitudo hæc in eo quod ſupra tegimus, quòd ſicut guſtus habet medium coniunctum cum organo, ſic & tactus. Item quia vtriuſque organum ponitur neruus. ¶ Secundum veritatem tamen probabilius eſt ponere duas diſtinctas potentias, quarum vna per ſe percipiat ſaporum diſtinctionem, altera qualitates tangibiles caliditatem, frigiditaté, &c. Cuius eſt argumentum quod in lingua dicunt Medici poſſe lædi guſtum abſque hoc quod lædatur tactus. Et cum defectu ſaliuaris humoris lingua nõ percipit ſapores, tangit nihilominus, & qualitates tangibiles nihilo peius percipit. Videntur ergo ſecundum rem diſtinctæ eſſe potentiæ, quarum vna læditur vel impeditur abſque altera. ¶ Sunt autem ſaporum multæ ſpecies, quemadmodum & colorum. Eſt enim ſapor dulcis & amarus, qui ſunt ſapores contrarii. Sunt præterea ſapores alii, pinguis, ſalſus, auſterus, acutus, acerbus, acidus & alii quidam quos Ariſtoteles in lib. de ſenſu & ſenſato ſecundum analogiam & comparationem ad colores extremos atque medios accipit.

Guſtus eſt quidã tactus.

Varii ſapores.

CAP. XXI.

¶ De tactu & eius organo.

I Nter omnes ſenſus exteriores nouiſsimus eſt tactus, vt omnium materialiſsimus atq; craſsiſsim⁹. De cuius organo dixerunt aliqui, quòd ſit iuxta

cor proportionem habens qualitatum tangibilium. Sed experientia docet,ſenſum tactus per totum corpus eſſe expanſum,ac proinde etiam eius organum. Vbicunque enim & in quacunque parte inuenitur operatio alicuius ſenſus, illic & potentiam talem adeſſe conſequitur:& vbi potentia adeſt, oportet ibidem eſſe & organum eius:quemadmodum ſi viſionem experiremur in pede,oporteret & illic potentiam viſiuã conſtituere,ſimul & oculum,aut aliud viſui organum præter oculum aſsignare.Quia ergo tactionem fieri experimur per omnia corporis membra,iccirco & potentiam tactiuam & organum ipſius conſequens eſt per totum corpus fateri expanſum.¶ Eſt autem eius organum,non caro, vt quidam exiſtimauerunt.Nam tangibile immediate applicatum carni immutat tactum quod non faceret, ſi tactus organum eſſet caro.Eſt enim maxima ſeu propoſitio ab omnibus vera conceſſa.

Senſibile poſitum ſupra ſenſum nequit efficere ſenſationem.

Vnde ſi caro eſſet organum tactus,non poſſet tangibile apprehendere abſque medio ſibi applicatum.Neruus ergo qui carne veſtitur,ipſe eſt tactus organum,qui per omnia membra expanſus,animali dat in omnibus partibus tangendi potentiam.Caro autem neruo huic pro medio eſt,neque requirit aliud.Tangibile enim carnem contingens, per eam qualitatis tangibilis ſpeciem tranſmittit ad neruum tactiuum,ibique fit tactio.¶ Obiectum autem tactus eſt qualitas tangibilis,hoc eſt caliditas:frigiditas,humiditas,ſiccitas,graue & leue,aſperum & lene,durum & molle,viſcoſum & frangibile,groſſum & ſubtile.Omnia enim hæc ſenſu tactus percipimus, principaliter tamen quatuor primas qualitates, ſub quibus aliæ comprehenduntur.

CAP. XXII.

¶ Tactum omni animali donec viuit eſſe neceſſarium.

1. Nueniuntur autem in hoc ſenſu tactus multa ſingularia,quæ non ita ſunt in aliis iam determinatis ſenſibus.Primum enim,tactus ſolus omni animali ineſt,& ſemper quandiu viuit vt inſit neceſſe eſt, neque poteſt

eſſe animal ſine tactu, neque poteſt aliquid habere tactum quod non ſit animal. Vnde ſolus tactus ad eſſe animalis requiritur. Cæteri vero ſenſus ad bene eſſe, vt declarat Ariſt. vltimo cap. 3. lib. de anima. Viſus enim (inquit) additus eſt animali, quo vitam in aëre aut aqua aut aliquo perſpicuo ſibi vẽdicet Auditus quo ei aliquid indicetur. Odoratus quo odore à longe percepto ad alimentum ſe conuertat. Guſtus quo iucundũ ſit ſi alimentum & triſte refugiat. Hæc autem omnia ad eſſe animalis non faciunt, ſed tantum ad bene eſſe. ¶ Et veriſimile eſt, quædam eſſe imperfecta animalia in quibus nec guſtus quidem reperiatur, vtpote terræ affixa aut in alimento ſuo perpetuo natãtia. Nam cum ſpeciali nullo egeant cibo, ſufficiátque eis in quo perpetuo natant, aut cui affixa ſunt non eis guſtu eſt opus, quo alimentum ſecundum ſaporem diſcernant, ſed tactus eis ſufficit quo alimentum percipiant. Guſtus enim illis conuenit animalibus quæ cibum habent diſquirere atque eligere per ſaporis diiudicationem, & alium quidem occurrentem vt noxium relinquere atque reſpuere, alium verò vt ſalubrem & conuenientem admittere atque deglutire, aut non occurrentem diligenter venari. Quod ſi in aliquot locis Ariſtoteles videatur contrarium dicere, eſſe videlicet tactum & guſtum omni animali neceſſarios, guſtus impropriè accipi debet, ſecundum quòd tactus ipſe vt alimenti perceptiu⁹, guſtus quidam in eiuſmodi imperfectis animalibus appellatur. ¶ Ratio autem quare ſenſus tactus ſit omni animali quamdiu eſt ſimpliciter neceſſarius, hæc eſt, quia tactus ſequitur proportionem & harmoniam qualitatum primarum animali omnino neceſſariam: quam harmoniam ſtatim diſſolui aut deſtrui contigerit, ipſum quoque animal mox interire neceſſe eſt, ſimul cum ſenſu tactus proportionẽ illam conſequente. Et quandiu manet in homine harmonia illa quatuor primarum qualitatum ſufficiens ad vitam conſeruandam, tam diu neque tactus deſtruitur. Pariter ergo & vita & tactus in animali ex eadem cauſa deficiunt. Aliorum autem ſenſuum nullus proportionem illam primarum qualitatum neceſſariam animalis ſubſiſtentiæ conſequitur. Nam quamuis omnes ſenſus in quodam contemperamento, & in quadam proportione rectè dicantur conſiſtere, ita vt illa diſſoluta harmonia, diſſipata ſit potentia illa ſenſitiua quę ex eâ

Ariſt. 3. li. de anima.

Tactus omni animali ſimpliciter neceſſarius.

conſequebatur (quemadmodum viſus deſtruitur contempera mento illo quod in oculo eſt diſsipato) poteſt tamen manere illa præcipua & prima harmonia primarum qualitatum, quę ad animalis vitam conſeruandam requiritur, diſſolutis aliis contemperamentis. Itaque fit, vt abſque cęteris omnibus ſenſibus poſsit tactus ſolus in animali perſiſtere.

CAP. XXIII.

¶ Quare tactum naturæ author per totum corpus voluit expandere præ omnibus aliis ſenſibus.

EX hoc verò ſimul oſtenditur, debere neceſſario per totum corpus expandi ſenſum tactus. Quomodo enim proportio illa & harmonia qualitatum primarum vitæ animalis neceſſaria, nulli membro debuit abeſſe, ita neque tactu potuit vllum membrum deſtitui. Quemadmodum ſi per totum corpus idem eſſet illud cōtemperamentum quod eſt in oculo, ad quod conſequitur viſus, indubiè conſequens eſſet, per ſingula membra diffuſum eſſe ſenſum viſus.

Quare natura tactũ per corpꝰ totum expandit.

¶ Eſt autem ſingularis etiam neceſsitas, ob quam debuit tactus non in vna aliqua parte tantum (vt cæteri ſenſus) ſpecialem habitationem accipere, ſed per omnia corporis membra diffundi. Videlicet quia excellentiæ qualitatum tangibiliũ, id eſt ipſæ tangibiles qualitates, vbi in excellentia fuerint, per ſe natæ ſunt corrumpere ipſam animalis vitam. Cæterorum autem ſenſuum obiecta quantumcunque excellentia, non ſunt per ſe corruptiua animalis, quanquam ipſum ſuum ſenſum valeant corrumpere, vt (verbi gratia) excellens lumen cadens ſuper oculum, non poteſt animal interficere, quanquam poſſit viſum indiſponere, imperficere, aut penitus auferre. Item ſonus quantumuis vehemens non poteſt animal interimere per ſeſe quãquàm auditum poſsit obruere perturbare, aut penitus ... ere. Nam quod nonnulli graui ſonitu tonitrui inueniuntur ſubito deficere, non ex ſono eſt, ſed ex vehementi percuſſione, vel ex fulminis aduenientis virtute, aut conſimili modo. Neque odor, neque ſapor in quantacunque ſit excellentia, per ſeſe corrumpit animalis vitam. At vero excellens caliditas aut frigiditas, facillimè animalis vitã aufert ꝓpria ſua actione. ¶ Tam verò, ſi in vna tantũ parte fuiſſet repoſitus ſenſus tactus, non eſſet à natura ſufficienter prouiſum animalis vi-

tæ:cum paſsim occurrãt & in omnia mẽbra corporis offerãt ſeſe tangibiles qualitates,quæ per ſuam excellentiam à partibus illis,vbi tactus non eſſet,facillimè animali inducerent cor ruptionem. Quemadmodũ(exempli gratia)ſi lumen excellẽs imaginemur per ſeſe corruptiuum eſſe vitæ animalis; non habeat autem homo niſi oculum potentem percipere lumen: hoc poſito,ſi oculus tantũ in vna parte corporis habeat locũ, contingit animal ipſum facillimè interire cũ videlicet à tergo vel à pedibus lumen tale excellens(non aduertẽte oculo) animal corripuerit:eritque iã aſſumptum animal, prius quã percipiat oculus correſpondentis qualitatis excellentiam.

¶Rectè ergo ad animalis vitã conſeruandã naturæ author ſenſum tactus per mẽbra omnia extẽdit,vt nuſquam quicquã poſſet corruptiuũ occurrere,quòd nõ ſtatim deprehenderetur,deprehenſúmque pro viribus caueretur,aut fugeretur. Cæterorũ autẽ ſenſuum nullũ obiectum per ſe actiuũ eſt,niſi partẽ illã in qua ſenſus talis poſitus eſt;vt color & lumen quatenus viſibile non agit niſi in oculũ,& ſonus non niſi in aurẽ,& ita in cæteris:propter quod ſufficit pro totius corporis cõmoditate,vnicũ eſſe membrũ in quo tales ſenſus habeant ſuã ſedẽ,& ad quod obiecta omnia diiudicanda perferãtur. Qualitates autem tangibiles,in omnem partẽ corporis æque ſunt actiuæ,neque determinatum aliquod membrũ ſpectant,Ideóque prouiſum oportuit animali ex omni parte,& vndique vigilem adhiberi cuſtodiam,ne alicunde ſubito ab excellenti qualitate arreptum,ante tempus occideret.

CAP. XXIIII.

¶Tactum non penitus eſſe denudatum à primis qualitatib⁹ ſed tantum ab earum excellentiis.

ILlud quoque in tactu peculiare eſt,nec vlli aliorum ſenſuum conueniens,quod ipſius ſolius organum à qualitãtibus illis quas habet ſenſus; pro obiectis non eſt denudatum. Cæterorum enim ſenſuum organa (vt ſupra oſtendimus)nihil eorum quę ipſi percipiunt,actu habẽt:vt oculus ab omni eſt colore & lūmine proprio liber:aer naturalis organũ auditus ab omni ꝓprio ſono:organum olfactus ab omni proprio odore:organum quoque guſtus ab omni ꝓprio ſapore. Hui⁹ autẽ tactus organũ nõ videtur eſſe à primis qualitatibus denudatũ,quoniã(vt iã dictũ eſt) primarum qualitatum

contemperamentum & harmoniam conſequitur, Oportet ergo qualitates aliquo modo in ipſo organo tactus inueniri, videlicet ſecundum contemperamentum, & mediocritatem quandam. ¶ Ab excellentiis tamen qualitatum tangibilium: ipſum denudatum eſſe oportet. Ad hoc enim tactus datus eſt animali, vt per eum percipiat excellentias qualitatum tangibilium, quas non poſſet percipere, ſi ab eis non haberet ſuum organum denudatum. Atque in hoc non omnino ab aliis ſenſibus diſſonat. Eſt enim eius organum ſic denudatum à ſuo obiecto, quo modo ipſum perceptibile eſt à ſenſu. Nam tactus qualitatum primarum ſecundum ſuas excellentias eſt perceptiuus. Eas autem ſecundum hunc modum, (id eſt ſecundum excellentias) organum ipſius non habet, ſed tantum ſecundum mediocritatem & contemperationem.

CAP. XXV.

¶ Quid fiat vt molles carne, tactus ſint melioris atque etiam melioris ingenii: contrariò autem in duris.

EX hoc autem quod tactus dicitur conſurgere ex proportione primarum qualitatum, conſequitur quanto in homine fuerit tactus melior, tanto meliorem debere eſſe illius hominis complexionem. Ac rurſum, quia iuxta corporis bonam complexionem eſt qualitas ingenii, fit vt ex bonitate & præcellentia tactus, rectè etiam argui poſſit bonitas vel præcellentia ingenii. ¶ Propter quod Ariſtoteles libro ſecundo de anima, in capitulo de odore, ex præcellentia tactus arguit hominem eſſe animalium prudentiſſimum. Quoniam enim homo (vt ipſe ait, & veritas confirmat) certiſſimum habet tactum, atque in hoc vno ſuperat atque euincit cætera animalia, cum in aliis ſenſibus ab animalibus quibuſdam ſuperetur: hinc fit, vt homo animalium prudentiſſimum cognoſcatur. Siquidem ex tactu, mentis aptitudo vel ineptitudo, id eſt, ingenii bonitas aut prauitas deprehenditur. Duros enim carne, mente hebetes & ineptos: molles verò, bene aptos eſſe dicimus.

Molles carne apti mēte.

¶ Quæ quidem Ariſtotelis dicta ita poſſunt intelligi. Ingenii enim aptitudo conſequitur bonitatem complexionis & bonum contemperamentum humani corporis, eo quod corpus humanum ſit animæ in ſuis operationibus inſtrumentum. Vnumquodque autem operans (cęteris paribus) melius

agit ſecundum diſpoſitionem inſtrumenti quo vtitur: quemadmodum ſcriptor calamo apto melius pingit, quam inepto & prauo. Vnde cum anima quantum ex ſeſe in omnibus æque ſit potēs operari & apprehendere, oportet ex diuerſitate corporis, vt inſtrumenti, prouenire diuerſitatem ingenij. Itaque bonam corporis diſpoſitionem & proportionem ſequitur bonitas ingenij. Eandem quoque bonitatem complexionis in homine conſequitur bonitas tactus. Melioris autem tactus experimur eſſe illos qui carne molles ſunt, quàm eos qui ſunt duri carne. Vnde illos qui ſunt molles carne experimur facillime affligi in contactu vel leuis excellentiæ alicuius tangibilis qualitatis, quàm alius carne durior vix perciperet, ſi non in maiori excellentia ipſius organo admoueretur. ¶Manifeſtum ergo eſt ex eadem radice proficiſci hæc tria, nempe bonitatem tactus, bonitatem ingenij, & carnis mollitiem, ex aduerſo autem prauitatem tactus ineptitudinem ingenij & carnis duritiem. Propter quod, rectè ex eo quod oculis & ſenſui patentiſsimum eſt, videlicet ex carnis mollitie, argumentari poſſumus quod occultum eſt, nēpe ingenij bonitatē: non quidem vt ex cauſa effectum, ſed quemadmodum duorum effectuum ex eadem cauſa prodeūtiū is qui manifeſtior eſt, arguit eum qui eſt occultior. Sic de carnis duritie ad prauitatem complexionis & ingenij. ¶Hoc autem aduertendum eſt, quod interdum contingit inueniri in quibuſdā carnis aliquam mollitiem ex nimia humiditate & nimia abundantia flegmatis, quales videmus homines qui in locis frigidioribus atque humidioribus generantur multum carneos ſuccóque plenos, propter quod molles carne iudicantur. Verum hæc mollities bonitatem non arguit ingenij, quoniam ex mala complexione & nō bona contēperatione procedit, neq; proprie & vere eiuſmodi carne molles dicendi ſunt, ſed potius ſuccoſi, aut alia quauis appellatione nominandi. Neque de hac mollitie volebat ſua dicta intelligi Ariſtoteles. Duplex mollities.

¶Cæterum ex carnis mollitie & complexionis bona diſpoſitione, aut ingenij bonitate, argumentari non rectè poſſumus aliorū ſenſuum bonā diſpoſitionē, neque ecōtrario ex aliorū ſenſuum bona diſpoſitione argumentabimur ingenij bonitatem, aut carnis mollitiē. Contingit enim ingenioſos eſſe carne molles & bonæ cōplexionis, in quibus non ſit viſus bonus,

aut integer auditus,ſiue odoratus.Vicíſsimque contingit optimum habentes viſum ſiue auditum,ſiue olfactum, parum eſſe ingenioſos:nimirum quia ſtat in homine bonam eſſe complexionem ſecundum qualitatum proportioné animalis vitæ neceſſariam.vbi tamen illa quæ in organis prædictorum ſenſuū éxigitur, non fuerit admodum bona.

CAP. XXVI.

❡Quod Chriſto domino pro ſuæ complexionis nobilitate, paſsiones omnes fuerint maxime afflictiuæ.

EX prædictis manifeſtè cõſequitur, admodum rectè ac piè ſanctos patres id tradidiſſe de amariſsima Chriſti filij Dei paſsione, quod ipſius perſonę fuerit ſumme afflictiua, multo amplius quàm ſi hominum cæterorum vlli earũdem pœnalitatum fuiſſent inflictæ paſsiones. Decens enim & rationabile erat, vt homo ille qui ſimul erat verus deus & homo verus,corpus haberet iuxta dignitatem diſpoſitum in complexione optima, & nobiliſsima harmonia primarum qualitatũ, videlicet vt corpus illud quod ſibi mirabili & ineffabili vnione voluit vnire Diuinitas verbi, & in vnitatem aſſumere ſuppoſitũ, cõplexionem haberet maximè nobilem. quo ſic animæ nobiliſsimæ omnibúſque gratiis & donis ſumme plenæ, corpus reſponderet iuxta ſuum modum abſolutiſsimum atque perfectiſsimũ. ❡Quod amplius etiam fiet credibile, ſi ipſum corporis huius attendamus nouũ opificem. Non enim cæterorum more corporum virilis ſeminis efficacia corpus iſtud contemperauit,neque cõpoſuit,ſed virtus illa ex alto deſcendens, de qua Gabriel paranymphus virginem matrẽ alloquens.Mariam, ait, Spirituſſanctus ſuperueniet in te, & virtus altiſsimi obumbrabit tibi.Et ad Ioſeph in ſomnis angelus, Quod enim in ea natum eſt, de ſpirituſancto eſt. ❡Hic ergo potentiſsimus,ſapientiſsimus,optimúſque eſt artifex, qui corpus illud de quo loquimur,abſque tẽporis mora in momento perfecit, quique animã corpori ac pariter vtrunque verbo in vnitatem ſuppoſiti mirabiliter copulauit. Quis autem abſque artificis huius iniuria poſsit aſſerere,opus illud, in quo ita ſingulari ac præcellenti modo ſeſe præſentẽ exhibuit,imperfectum fuiſſe & mala proportione diſtemperatũ?Quomodo non magis perfectiſsimũ corpus iuxta ſuam rationem fuiſſe illud credimus quod tali animæ omniũ præ-

Paſsio Chriſti, ſumme afflictiua.

Lucæ.1.
Matth.1.

cellentiſsimæ iungi debebat, & non animæ tantum creatæ in tẽpore,ſed verbo genito ante ſæcula? Habebat ergo Chriſtus dominus corporis diſpoſitionẽ vtique optimam & præcellentiſsimam, qualem nec vnquam habuit quiſquam, nec poſt eſt habiturus. ¶ Quod ſi ita pium eſt credere,ſtatim fit conſequens(vt iam oſtenſum eſt) eum carne fuiſſe tam molli tam tenera, tactu tam bono,tam viuaci,plus quàm vllus fuerit hominum cæterorum? Afflictiones ergo omnes quas in corpore ſuſtinebat ab initio ſuæ natiuitatis,ad exitum vſque ſuæ fœlicis cõſummationis (præter quod plurimæ extiterũt) fuerunt illi ſingulari modo ſumme afflictiuæ. Quapropter nimium vane iudicant qui paſsionibus his filii Dei vel omnino nihil,vel parum admodũ commouentur, ea cauſa quòd putent ex Diuinitatis vnitæ commercio pœnalitatem & afflictionem omnem illi fuiſſe leuiorem. Facile (inquiunt ſtolidi quidam) erat illi hæc ſiue illa perpeti. Deus enim erat,non (vt nos)homo purus. Imo vero hac ex parte, ſuperdigniſsimæ Diuinitatis ſocietas ſecundum accidens modo quodam fecit cuncta grauiora & magis afflictiua reddidit quæcunque in corpore pertulit: dum propter dignitatem verbi æterni corpus illi vniendum in proportione nobiliſsima componi debuit ad quam infallibili conſequio in carne tenerrima & viuaciſsimo ſenſu maxima conſequitur paſsibilitas.

¶ Ad cuius veritatis confirmationem plurimum facit,ſi conſideremus filium Dei non ad hoc noſtram ſibi aſſumpſiſſe naturam vt ſæculi huius frueretur delitiis,ac dura euaderet. Verum ad hoc potius de loco pleni gaudij in hanc deſcendiſſe lachrymarum vallem,vt iuxta verbum Prophetæ,de torrente in via biberet, nimirum vt pro generis humani perſoluendo debito amariſsimas amaritudines ad probroſiſsimam vſque mortem guſtaret: atque adeo ab ipſa hora ſui partus ſemper quæ duriora fuerunt elegit, paupertatem,egeſtatem, nuditatem, eſuriem, fatigationem & quæcunque ſunt huiuſmodi. Nonne (ait idem ipſe poſt mortem loquens diſcipulis)oportuit Chriſtum pati,& ita intrare in gloriam ſuam?Et alibi, Filius hominis(inquit) miniſtrari non venit,ſed miniſtrare, & dare animã ſuam in redemptionẽ pro multis. Neque ignorabat Propheta Eſaias, quod loqueretur, cum in ſpiritu venturum illum præuidens,virũ dolorũ appellaret,& ſcientẽ infirmitates.

Pſal.109 Luc.24. Matt.20. Eſa.53.

¶ Eſt ergo prædicta pia patrum aſſertio rationabilis omnino, & pietati conſona, ac præter hoc ratione etiam & authoritate haud minimum corroborata. Neque nos huius rei tractatum nacti locum tam cõmodũ, ſilentio præterire potuimus, quin ſuauiſsimi ac planiſsime mellei noſtri Ieſu amaritudines, pluſquã felleas, reduceremus tibi ô lector Philochriſte, in memoriam. Tu vero quæ paucis iudicata ſunt, quæſo latius apud te rumina, ac mentis pariter & affectus in ima reconde.

CAP. XXVII.

¶ De conuenientia quinque ſenſuum adinuicem.

Senſus recipit ſpeciẽ abſq; materia.

Habent autem ſenſus iſti quinque iam ſecundum particularem determinationem expeditã, quędã in quibus conueniant, habent: & quędã in quibus differãt.

Primũ quidem omnibus hoc eſt cõmune, formas ſiue ſpecies rerum abſque materia ſuſcipere.

Id eſt, ſenſibilium ſpecies & ſimilitudines, abſque reali immutatiõe, aut vllius partis ſenſibilis, reali intra ſeſe ſuſceptione. Comparatur enim ſenſus hac in parte ceræ, quæ cum, à ſigillo impreſſam ſibi recipiat ſimilitudinem, nullam tamen ferri, vel auri, vel alterius vllius materiæ vnde facta eſt, partem in ſe accipit, ſed abſque materia tantum impreſſam formam ſiue effigiem. ¶ Patet autem hoc experientia in ſingulis ſenſibus. Cum enim per viſum oculus videt parietem, neque ipſe paries, neque parietis vlla pars in oculum recipitur, imo neque ipſe color neque coloris vlla pars, ſed tantum ſpecies vel ſimilitudo ipſius, quæ per medium intra oculum diffunditur, quæ ſpecies eius ſimilitudo eſt, oculo ipſum illud repræſentans à quo eſt impreſſa, nempe parietis colorem. Sic & in aurem (cum campanam audit ſonantem) neque campanæ ſonantis, neque aeris ſonum habentis, neque etiam ipſius ſoni pars aliqua ingreditur, ſed tantum ſpecies ſoni quæ ſonum ipſum repræſentat auditui, & campanam facit audiri, à qua diffunditur ſonus. Itidem & in aliis ſenſibus dicendum.

¶ Ex hoc autem ratio patet quare plantæ, tametſi animam quandam habeant nempe vegetatiuam, non tamen ſentiunt, quoniam videlicet nullam rem ſenſibilem valent abſque ma-

teria ſuſcipere. Poteſt enim planta in ſe recipere, & cõtinuo recipit dum nutritur & augetur, qualitates tangibiles, calidũ, humidũ, frigidũ, & ſiccum. Ex his enim quomodo omnis generatio, ita & omnis nutritio eſt. Sed iſta non recipit abſque materia, ſed ſimul cum ea ſuſcipit: ac proinde planta vt nimis terrea & nimium craſſa, non potens abſque materia rerũ ſpecies ſuſcipere, ſenſitiua iudicatur carere potentia.

CAP. XXIII.

¶ Senſum corrumpi ab excellenti ſenſibili.

ESt etiam omni ſenſui commune, quod ab excellentia ſui ſenſibilis corrumpitur. Maxima.

Vt excellẽs lumen corrũpit viſum, & ſonus excellens auditũ excellens qualitas tãgibilis diſſoluit tactũ. Eſt enim ſenſus velut harmonia quædã atque in mediocritate diſpoſita cõpoſitio. Vnde quẽadmodum harmoniam concentus diſſoluit, qui fides vehementius pulſauerit, & cõcentus melodiã perturbat: ita excellens ſenſibile ſenſus proportionẽ natum eſt deſtruere atque diſsipare. Quemadmodũ autem cõcentus ſaluatur melodia, donec mediocriter pulſantur fides: ita ſaluus cõſiſtit ſenſus, donec tẽperatũ & mediocre contẽperatur ſenſibile. ¶ Dicimus autẽ in propoſito ſenſibile excellens, quod excedit exuperãtque ſenſus proportionem: vt homini nimia lux aut lumen magis exceſsiuum quãm ferat hominis oculus, cuiuſmodi eſt humano oculo lumen illud, quod directe in Solis rotam inſpicienti offunditur. Et contingere poteſt, vt quod huic ſit excellens ſenſibile alteri non ſit excellens: quemadmodum lumen ſplendentis Solis, hominum & animantiũ cæterorũ plurimorũ oculis non eſt excellens: noctuæ autem oculis eſt excellens: quapropter ipſum vt ſui viſus corruptiuum fugit, tenebrarum quęrens latibula, donec Sol agit ſuper terram, luna autem procedente vel ſtellis, audet & ipſa procedere, agnoſcens ſibi temperatum lumen. ¶ Quemadmodum autem ſenſibile excellens ſenſum corrumpit, ita ſenſibile ex altera parte nimium deficiens, & nimis paruę quantitatis, vel intenſionis, non eſt natum ſenſum conuenienter immutare. Senſibile enim minimæ quantitatis, nõ bene poteſt à ſuo ſenſu diſcerni

Inſuper cõmune eſt omnibus ſenſibus habere ſuum determinatũ obiectũ à quo patiantur: ſuum determinatum organum, in quo operẽtur: ac medium per quod ipſorum organa ab obiectis immutentur.

Ita vt nunquã ſenſus niſi determinatũ ſuũ obiectũ percipiat, neque niſi in ſuo organo operetur ſuam ſenſationẽ, neque niſi per mediũ. Quemadmodum videlicet viſus non niſi colorẽ aut lumen apprehendit, nũquam niſi in oculo viſionem efficit, & ſemper per mediũ interueniens aeris vel aquæ. Quod autem vniuſcuiuſque ſit organum, quod obiectum, & quod medium, ſupra iam determinauimus.

Itẽ nullus ſenſus poteſt proprii obiecti alterius ſpeciem, in ſe ſuſcipere, neque alienum obiectum percipere.

Vt viſus non poteſt ſonum videre, neque caliditatem neque odorem, neque ſaporem: neque olfactus colorem poteſt odorare, & ita in cæteris.

CAP. XXIX.

¶ De aliis quibuſdam ſenſuum conuenientiis.

PRęterea & hoc ſenſibus commune eſt, quòd cõgruã requirunt diſtantiã ſenſibilis ad ſenſum, vt neque nimium diſtet ſenſibile à ſenſu, neque ex altera parte nimium ſit propinquum.

Nam ſenſibile poſitum ſupra ſenſum (iuxta Ariſtotelis dictũ) non efficit ſenſationem: quemadmodum videmus de colore proxime oculis admoto, quem abſque medio nequaquam

videre ſufficimus. Et ſi qualitas aliqua tangibilis immediate ſuper neruum tactus poneretur, non perciperetur à tactu. Atque hinc eſt, quòd viſus (qui in humore cryſtallino ſitus eſt) neque oculi palpebrā, neque corneam tuniculam quæ eſt circa oculos percipit: neque tactus carnē ſentit, qua veſtitur ipſi neruus. Si vero plus iuſto elōgetur ſenſibile, vt iuxta proportionē ſenſus ad ipſum non poſsit in organū ſuā ſpeciē imprimere, vel nō ſufficienter, tūc vel nō fit vel male & imperfecte fit ſenſatio. ¶ Oportet ergo eſſe mediocrē diſtantiā, iuxta ꝓportionem ſenſus & ſenſibilis. Nā in hac re determinata menſura nō poteſt cōſtitui. Quod enim meo viſui nimium eſt diſtans ſenſibile, alterius viſui eſt proportionatū. Ita fit, vt quod ego vel nō video, vel admodū imperfecte, id alius perfectiſsime cernat: cum tamen ſecundū rem in æquali conſiſtamus ab obiecto diſtātia. Ita eundem ſonum, qui melioris eſt auditus, facile percipit, quem alius in eadem poſitus ab obiecto diſtātia nequit percipere. Et manifeſtum eſt, quoſdam talis eſſe viſus, vt de iis quæ admodum longe diſtant rectius iudicēt, ꝙ de iis quæ minus diſtant. Contra vero, ſunt qui parum diſtantia exactiſsime percipiunt, magis autem diſtantia minime. Oculus ꝙre non videat palpebram.

Eſt etiam omnis ſenſus ſui obiecti & priuationis oppoſitæ perceptiuus.

Tenebræ quomodo videntur.

Vt viſus lucem percipit & tenebras. Quomodo enim viſus de luce iudicat, ita & de tenebris. Sunt enim tenebræ luminis priuatio. Verum non ſic priuatio viſum mouet, vt habitus. Non enim tenebræ videntur per aliquam ſpeciei diffuſionem (Quam enim ſpeciem de ſe funderet pura priuatio?) ſed tantum per abſentiam lucis. Tenebræ enim ſunt priuatio lucis, in corpore perſpicuo, apto nato ſuſcipere lumen. Sic iudicatur aliquid abſonum, vel inſonum, id eſt, ſine ſono, item inodorum & inſaporum, hoc eſt abſque odore & ſapore per eoſdem ſenſus per quos odorabile & ſonorum. ¶ Aduertendum quoque eſt, quod in ſingulis ſenſibus terminus ſignificans priuationem dicitur tribus modis. Quēadmodum (exempli gratia) inuiſibile dicitur tripliciter. Primo, quod omnino videri non poteſt, vt Deus, Angelus, ſo- Inuiſibile dicitur

tribus mo dis vt reliq termini priuatiui. nus,calidas,& huiuſmodi.Secundo,quod difficulter videri poteſt, vt lumen admodum debile quemadmodum eſt lumen in vmbra per reflexionem, & color admodum paruus & obſcurus.Tertio,quod viſui nocet & aduerſatur,vt excellens lumen & improportionatum,quod non abſque dãno cernitur. Sic inaudibile dicitur,quod vel nõ poteſt audiri, vt color: vel difficulter,vt ſonus nimiũ tenuis,vel qđ prauũ habet ſonũ.Ita inodorabile, & inguſtabile,quod omnino odorari vel guſtari nequit:aut quod difficulter poteſt, aut quod prauũ habet odorẽ,ſiue ſaporẽ.Sic & de intangibili dicendum. Cæterum, ipſæ ſenſuũ differentiæ ex præmiſsis & ſingulorũ particularibus determinationib⁹ ſunt manifeſtatę.¶ Et hęc qdẽ de ſenſibus exterioribus & eorũ ſenſibilibus ita declarata ſufficiãt. Nunc vero ordinato progreſſu,exterioribus percuſsis,ad interiores tranſeamus: vt quomodo mirabilem in externis vtcũque oſtendimus naturæ authorem, ſic & in internis non minus magnũ,neque minus admirabilẽ(quantũ dabitur)cõmonſtremus: vt ſic tam in iis quæ intra ſunt,quam in iis quæ extra apparent,glorificetur ſapientia conditoris noſtri.qui & intima & extima noſtra, eadẽ ſapientia cuncta formauit,qui in trinitate & vnitate viuit ſemper benedictus in ſecula, Amen.

¶ Finit conſyderationis Phyſicæ liber Nonus.

PRO CONSIDERATIONE PARVVLI in membris oculi, ad gloriam magni artificis qui eum admirabilem condidit Pſalmus.

Venite qui quæritis miranda, & videte quod cõmonſtro vobis digito iſto:pomulũ iſtud paruulum attendite,quod me demõſtrãte, conſpicitis oculis veſtris.

Conſiſtite ex aduerſo mihi, & lumen oculorum veſtrorum (vtique ſi lubet amborum) defigite in pomulum iſtud:ecce claudo oculum alterum, vt vnum hunc conſiderare valeatis attentius.

Eſtne ex vobis aliquis, qui pomuli huius ſufficiat miranda cõprehendere:qui explicare ad plenum poſsit nobis rationem compoſitionis eius?

Si tu iactabundus aſſeris poſſe te omnem eius explicare rationem : age, virum te præbe, & compone nobis aliud

ſimile.

Calidum,frigidum,humidum,ſiccum,ecce appono tibi in abundantia:fac ſi poteſt pomulo huic quod tibi demonſtrat in meo vertice meus digitus,fac(inquam)ſi poteſt,pomum huic ſimile.

Quid enim?ſi rationem omnem pernoſti compoſitionis eius, & omne comprehendis artificium : præbita tibi copioſa materia,quid obſtabit quo minus condas nobis opus ſimile?

Ecce enim calidum,frigidum,humidum, & ſiccum appoſita ſunt tibi:ex his autem eſt omnis membrorum compoſitio.

Quod ſi labori operis non te putas ſufficere,elige tibi artifices induſtrios & operarios fortes:experire in omni adiutorio,num opus ſimile poteris efficere?

Ergo ſi fateris ſupra omnem artis virtutem eminere opus ,da gloriam authori omnium:& fatere minimum eſſe quod noſti, agnoſce minimum eſſe quicquid tibi videris de opere eius cognoſcere.

O pomum paruulum.O membrum puſillum, oculus qui conſiſtis duplicatus in excauata domo tua, in ſpecu mirabili, in medio faciei,loco honeſtiſsimo:quam nobilem habes in te virtutem,& quam ad mirabilem ſeruas potentiam.

Immenſo interuallo ſuper me eleuatur Luna in orbe ſuo:ſuperat enim vniuerſam aeris regionem,& ignis globum tranſcendit permaximum.

Sol vero longe ſcandit altius:ac ſuper hunc incredibili ſpatio eleuatę ſtellæ quæ ſunt in firmamento, conſiſtunt immobiles.

Attamen ſuper hæc omnia tu conſcendis altius,& ſuperas omnia:neque tamen (quod eſt omnium mirabiliſſimum) locum deſeris,in quo te poſuit altiſsimus conditor tuus.

In ſpecu vultus excauata,quaſi in rupe tua munita manes,& non egrederis:tranſcendis tamen elementa omnia,Lunam, Solem,atque cuncta ſydera.

Vere magnus,qui te fecit ita mirabilem:qui talem in te poſuit virtutem,ſi non eſt ille magnus artifex,mirabor vbi inueniemus quem iuſte appellabimus artificem.

Qui talem in te nouit compoſitionem efficere humidi, ſic-

ci,calidi,& frigidi,vt tali præmineres virtute: ſi non eſt in illo ſapientia,clamo ego quod nuſquam inueniatur ſapientia.

O magne Deus quam es magnus in omnibus operibus tuis? & in hiſce minimis quam glorioſe te ipſum monſtras maximum.

O quam debes eſſe in teipſo lucidiſsimus, qui hanc opacam creaturulam tuam tali donaſti natiuo lumine:vt tanto diſtantia interuallo,ita nullo negocio poſsit percipere.

Potentiam,ſapientiam,& omnem perfectionem lux beatiſsima,ego aſcribo tibi abſque menſura:agnoſcat hoc ipſum omnis homo,in quo poſuiſti dona tua.

Non pergo ego longius digitum impono ori meo: ſtupore me obtundis in præcellentia magnitudinis tuæ.

Hoc tantum abſcedens loquor ad gloriam tibi, multos ego vidi celebres hominibus artifices:hactenus autem non contingit videre tui ſimilem.

Gloria patri & filio,& ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio,& nunc,& ſemper: & in ſecula ſeculorum Amen.

¶Finit Pſalmus.

LIBER DECIMVS CONSIDERATIONIS PHYSICAE, DE POtentiis ſenſitiuis interioribus.

PRAEFATIO.

TAmetſi magnum videatur ſtupendumque miraculum in organis exteriorum ſenſuum, de quibus iã in præcedenti libro tractatum eſt,multo tamen iudicaret homo magis admirandas vires illas,quę ſub oſſeo capitis tegmine interius deliteſcunt, in abſcondita ſubſtantia cerebri,ſi eas poſſet oculis contemplari, ſi ipſam cerebri ſubſtantiam,eiuſque nobiliſsimam complexionem & admirabilem virtutis dignitatem cellularũmque pulcherrimam diſtinctionem,& officiorum in diuerſis partibus varietatem,oculari poſſet cognitione deprehendere:quæ tamen vix vlli di-

gna admiratione ſuſpiciunt,propterea quod abſcondita ſint ab oculis hominum,& paucisſimis vel tenuiter cognita. Poſt exactam ergo præcedenti libro exteriorum determinationem,voluimus ſuo nunc ordine ad omnipotentis omnium exteriorum pariter atque interiorum conditoris gloriam, de his quoque interioribus ſentiendi viribus nonnulla dicere, quantum tenuitas noſtri ingenii vel ab aliis tradita capere, vel diligenti conſyderatione examinata potuerit perueſtigare.Poſtremo loco quædam de ſomno,& vigilia pro loci oportunitate annexuri,cum ſomnum à natura in ſentientibus omnibus ad virium ſenſitiuarum reparationem,à Deo cernamus inſtitutum.Nihil autem eſt operum domini ,quod non omni ſit conſyderatione dignisſimum.

CAP. I.

¶De ſenſu communi,& eius loco atque officiis.

Sunt autem ſenſus interiores ſenſus communis,imaginatiua,phátaſia,æſtimatiua,memoria,& reminiſcentia.

Inter quas potentias primo loco conſtituitur potentia quædam locum habens in anteriori parte cerebri , ad quam ex omnibus ſenſibus exterioribus ſpecies tranſmittuntur, omnium illorum quæcunque per ſenſus externos fuerint apprehenſa.Quam ob cauſam, notisſimo nomine ſenſus communis tam apud Philoſophos quàm apud Medicos appellatur:nimirum quod omnibus exterioribus ſenſibus æque ſit communis,quod æqualiter ſpecies omnium exteriorum ſenſuum ſuſcipiat . Propter quod ab Ariſtotele comparatur centro circuli,ad quod tendunt omnes lineę à ſuperficie circuli protractæ.Sic enim omnes ſenſus exteriores à ſenſu cōmuni interiori tanquam à centro egrediuntur,& ſenſatorum ſuorum ſimulacra ſinguli ad eundem reducunt , per neruos qui à ſingulis eorū ad ipſum proficiſcuntur. Ab oculo enī neruus dirigitur ad anteriorē partem cerebri,itḗq; ab aure, lingua,ab organo olfactus,& à neruo tactiuo:qui oēs in parte cerebri anteriori (vbi ſic ſenſus ſitus eſt) quaſi ad centrum Senſus cōmunis.

vnum conueniunt. Eſtque ſenſus communis iſte velut fons, à quo occulto miraculo ſenſus exteriores profluunt atque procedunt, recipientes videlicet ab eo ſpiritus ſenſitiuos, per quos ſuas exerceant in ſuis organis operationes. Ac rurſum quaſi finis eſt eorundem ſenſuum exteriorum vtpote ad quẽ velut ad commune conſiſtoriũ ſua quiſque ſenſata infallibiliter ſtatim deferunt atque tranſmittunt.

❡Ad hunc ſenſum ſpectat, primum quidem ſenſibilia prius diuiſim exterioribus ſenſibus percepta, pariter velut vnitè apprehendere, ſicque diuerſorum ſenſuum obiecta adinuicem comparare, vel componendo, vel diuidendo: vtpote iudicando hoc eſſe colorem, iſtud ſonum, illud odorem: vel hoc eſſe coloratum, vel album, vel nigrum, illud odoriferum, iſtud calidum. &c. Item de eadẽ re poteſt hic ſenſus iudicare quod ſit alba, dulcis, calida, humida, odorifera & ſapida. Cum enim in lacte viſus inuenerit albedinem, guſtus dulcedinem, tactus caliditatem, odoratus bonum odorem ſenſus communis accẽptis ſingulorum ſenſuum particularib9 iudiciis, iiſque in vno ſimul comꝑertis & adinuicem collatis, iudicat lac iſtud eſſe album, calidum, dulce, & odoriferum. ❡Deinde per eundem hũc ſenſum iudicat homo ſe videre, audire, guſtare, tangere, odorare & ſic de omnibus actibus omnium ſenſuum exteriorum. Hæc enim ſunt duo ſenſus huius communis officia, videlicet ſenſibilia exteriora ſenſibus exterioribus diuiſim percepta, vna apprehenſione cognoſcere, & de actibus ſenſuum ipſorum iudicare.

...ucō- ...s offi ...

CAP. II.

❡Neceſsitas ponendi ſenſum communem diſtinctum à ſenſibus exterioribus.

N Eutrum autem prædictorum officiorum per vllum ſenſuum exteriorum poteſt fieri. Impoſsibile namque eſt, vt ſenſus aliquis exterior ſenſibilia diuerſorum ſenſuum diiudicet comparando adinuicem. Non enim poteſt ſenſus aliquis diiudicare diſtinguere, & cõparare aliqua adinuicem niſi vtrunque cognoſcat: quemadmodum non poſſum inter res duas diſcernere, niſi vtranque cognoſcam. Cum ergo ſit impoſsibile, ſenſum aliquem ex-

teriorem diuerſorum ſenſuum obiecta apprehendere (Nam quiſque ſuum tantum obiectum apprehendit) conſequitur, fieri nequaquam poſſe vt ſenſuum exteriorum aliquis inter obiecta diuerſorum ſenſuum diſcernat. Et tamen id animali erat neceſſarium, poſſe inter ſenſibilia diuerſa diſcernere. Oportebat ergo talem aliquem communem ſenſuum poni, qui ſenſibus exterioribus excellentior, de eorum ſenſatis ferret iudicium. Alioqui quid opus fuiſſet diuerſis ſenſibus ad diſtincte percipiendũ ſenſibilia, ſi nõ eſſet qui potuiſſet inter ea diſcernere? Quod ſi quis dicat pluribus ſenſibus eſſe hanc fieri ſenſibilium diſtinctionem, vno ſenſu vnum obiectum, altero alterum cognoſcente. An non id videbitur ad diſtinctionem poſſe ſufficere? Minimé. Quemadmodum enim impoſsibile eſt duos homines ferre de rebus diuerſis iudicium, niſi vtrique tota ſit cauſa cognita niſi adinuicem communicantes in commune conferant vterque ſuam cognitionem, neque ſufficit, quod hic illius, iſte alterius cauſam probiſsime norit ad recte diſcernendum atque diiudicandum. ita nequaquam ſufficere poteſt ſenſuum diuerſitas, ad ſenſibilium diiudicationem, niſi vnus ſit ſuperior iudex, ad cuius conſiſtorium & cognitionẽ pariter omnes ſua ſenſata adducant. ¶Iterũ, officiũ illud iudicandi de operatione ſenſus, vt cum homo apprehendit ſe videre audire, &c. nequaquam ſenſui exteriori poteſt cõpetere. Non enim poteſt viſus cognoſcere ſe videre, neque auditus cõgnoſcit ſe audire. Cum enim obiectum viſus ſit color vel lux, conſequitur nihil poſſe videri aut viſu percipi, niſi quod color eſt vel coloratum, aut lux vel lucidum. At verò viſio (quæ eſt operatio viſus) neque color eſt neque colorata neque lux eſt, neque lucida. Quo pacto ergo ſenſu viſus pcipietur? quõ fiet vt poſsit videri? Ita & de aliis ſẽſuũ operationibus in analogia ad ſuos ſenſus, ꝓportionabiliter eſt dicendũ,

Sensus cõmunis neceſsitas.

Vnde cõmunis eſt regula, quod nullus exteriorum ſenſuum ſuper ſuum actum reflectitur.

Regula cõmunis de ſenſib⁹.

Reflecteretur autem ſuper ſuum proprium actum, ſi viſus poſsit percipere ſe videre, vel auditus ſe audire, &c. Senſus er

go communis ponendus eſt qui de operationibus ſingulorum exteriorum ſenſuum poſsit iudicare. Percipimus enim per ſenſum communem nos videre, dum ab oculo ſimulacrũ rei viſæ ad ipſum tranſit. ¶ Ponitur autem hæc virtus in anteriori parte cerebri, cellulam habens ſatis amplam, in loco vbi concurrunt nerui ſenſitiui quinque exteriorum ſenſuum, qui locus admodum medulloſus & humidus eſt. Nam humido perficitur, eo quod humidum facilè ſit perceptiuum. Hoc eſt autem potentiæ huius officium, omnium ſenſibilium formas, mox vt exterioribus ſenſibus fuerit ſenſata, ſuſcipere. Quamobrem iuxta huius partis bonam diſpoſitionem, iudicamus homines eſſe facilis capacitatis & bonæ apprehenſionis, boníque iudicii vnde. phyſionomi tradunt, & mõſtrat experientia, facilis apprehenſionis eſſe, qui frontẽ habent cornutam: quod non dubium eſt ratione bonæ diſpoſitionis cerebri in hac anteriori parte prouenire. Contra verò qui fronte ſunt obtuſa & nimium rotunda, malæ iudicantur apprehenſionis, quod cerebrum in hac cellula non habeant ſufficienter diſpoſitum. Denique & in vulgato prouerbio receptum eſt, vt homines rudes & iudicio carentes, dicamus carere ſenſu communi.

Frons cornuta quale ſignum.

CAP. III.

¶ De virtute imaginatiua, eiúſque officio & loco.

POſt hunc ſenſum communem proxima eſt alia quædam potentia, ordinata ad conſeruandas ſpecies in ſenſu communi à ſenſibus exterioribus receptas. Senſus enim communis in præſentia obiecti exterius ſenſati, ſpeciem illius recipit, ſimul vt exteriori ſenſu percipitur. Sed nõ eſt eius officii, ſpecies iſtas abſcedente obiecto, & exteriori ſenſu à ſua operatione deſiſtente, in ſeſe conſeruare: ſed ad alteram ſpectat potentiam ſibi proximã, quã imaginatiuã appellamus. Eſt enim hæc imaginatiua velut. cellariũ, ſpecierum a ſenſu cõmuni præſente obiecto ſuſceptarũ continẽs atq; conſeruatiuum: propter quod, vulgo theſaurũ formarũ eum appellãt, ¶ Quemadmodum autem ſenſus communis (cuius eſt recipere) perficitur humido, ita hęc potẽtia perficitur ſiccitate quadam & duritie ad bene conſeruandum. Nam ſicut humidũ bene recipit, ita ſiccum bene cõſeruat. Et vbi cum humiditate moderata fuerit ſiccitas, non omnino male reci-

Imaginatiua.

Imaginatiua, cellarium ſenſus cõmunis.

piet,neque male ſeruabit.Cōſiſtit autem hæc virt' ſimul qui dem cum ſenſu cōmuni,in anteriori parte cerebri,ac,velut in prora capitis:éſtque locus ille cerebri in quo conſiſtit imaginatiua minus medulloſus,minúſque humidus , & aliquatenus magis ſiccus,quam ſit pars illa cuius ſedes eſt ſenſus communis.Non enim talis intelligi debet hæc ſiccitas, quaſi in parte iſta cerebri omnino debeat dominari.Eſt enim id contra rationem cerebri,quod de ſe frigidum & humidum eſt:ſed hoc tantum volumus, partem illam eſſe minus humidam & medulloſam,atque ita aliquo modo magis ſiccam,& magis durā quam ſit altera pars anterior ❡ Ex prædictis ergo patet differentia inter ſenſum communem & inter hanc imaginatiuam potentiam.Senſus enim communis , præſente exterius obiecto,ſuſcipit ſuam ſpeciem ab exterioribus ſenſibus ad ſe tranſmiſſam:ſed non conſeruat in obiecti abſentia. Vnde in hoc cum exterioribus ſenſibus aliqua ex parte communicat, quod egeat præſentia obiecti.Imaginatiua autem, ſpecies & ſimulacra rerum ſenſatarum retinet & conſeruat.Vnde cum in abſentia rem ipſam ſtatim apprehendimus,non ſenſus cōmunis,ſed huius imaginatiuę eſt operatio. ❡ Quæſtio tamen moueri ſolet,an ſenſus communis ad nullam moram poſsit ſpecies ſuſceptas in abſentia obiecti in ſe retinere:quibuſdam dicentibus,quod omnino non poſsit nec ad tempus modicum quemadmodum neque ſenſus exterior.Aliis contrarium ſentientibus quod ad tempus aliquantum poſsit ſpeciem ſuſceptam retinere,& circa ipſam operari, per eam de re ſenſata etiam abſente iudicando:maxime donec alia non adueniat, quæ ipſam expellat ſibíque cedere cogat. Quæſtio.

CAP. IIII.

❡ De potentia æſtimatiua.

Poſt imaginatiuā iſtā(de qua iam dictū eſt)ponitur virtus alia,cuius eſt officium ex ſpeciebus in imaginatiua ſeruatis elicere intentiones non ſenſatas , id eſt nullo ſenſu alio perceptas,videlicet neq; exterioribus ſenſibus.neque ſenſu cōmuni.Quemadmodum (exempli gratia) ouis per ſenſum exteriorem viſus apprehēſa forma lupi, eáq; ad ſenſum communē tranſmiſſa, & ad imaginatiuam deducta,non ibi ſiſtit,ſed ex ſpecie formæ lupi intra imaginatiuā ſuſcepta elicit intentionem & exiſtimationem inimicitiæ, Aeſtimatiua.

propter quod etiã mouetur ad fugiendum à conſpectu eius. Hæc autem intentio ſiue exiſtimatio inimicitiæ à ſenſu alio percepta non fuit. Nam viſus non videt amicitiam, aut inimicitiam, neque etiam ſenſus communis: cum ſenſus communis non niſi ea quæ per ſenſus exteriores ſunt ſenſata comprehendat. Imaginatiua verò noui nihil fabricat, neque nouas elicit intentiones ſed ea tantum quæ ſibi à communi ſenſu transmittuntur ſeruanda cuſtodit. Oportet ergo, præter hactenus enumeratas potentias, aliam eſſe poſteriorem prædicta imaginatiua, quæ ex ſpeciebus in ea ſeruatis non ſenſatas intentiones (iuxta ſpecierum naturam & conditionem) poſsit elicere. ¶ Per eandem hanc potentiam ouis audiens vocem nati ſui miſerabiliter balantis, ex ſpecie vocis intra imaginatiuam ſuſcepta, elicit intentionem & exiſtimationem defectus pabuli: atque ita mouetur ad præbendum vbera: qui quidem pabuli defectus, nullo ſenſu fuit ab oue perceptus. Sic pulli gallinæ audientes matris vocem, eliciunt intentionem congregationis ſub alas, ad quas proinde confugiunt. Ita canis videns præbentem ſibi alimenta aut blande colludentem, elicit intentionem amicitiæ, & cauda applaudit. Videns autem ſubſannantem aut ſentiens percutientem, elicit intentionem inimicitiæ, contractiſque naribus hoſtiliter aduerſus illum latrat, aut etiam ſi potens eſt ferociter inſurgit. Ita odore percipiens cibum bonum, ex ipſa odoris ſpecie elicit intentionem conuenientiæ, aut diſconuenientiæ: iudicans ſcilicet hunc cibum ſibi eſſe conuenientem aut diſconuenientem. Harum autem intentionum aut exiſtimationum nulla, ſenſu eſt perceptibilis. ¶ Eſt autem hæc potentia, ſecundum quam animalia bruta ad conuenientes ſibi actiones mouentur, mouendo videlicet ſe ſecundum locum, aut alia quælibet operando, ſecũdum ſuæ naturæ conditionem. Per hanc enim proſequuntur quæ ſibi conuenientia ſunt, & ad ea ſecundum locum ſe mouent deteſtantur verò & fugiunt ea quæ ſibi ſunt diſconuenientia agunt quoque ea quæ per hanc potentiam ex ſpeciebus perceptis eliciunt agenda. Quemadmodum in exemplis ſuprapoſitis, ouis lupum (quem inimicum iudicat) fugit: nato verò (quem dilectum & indigentem iudicat) vbera præbet, ad cibum (quem conuenientem viſu vel olfactu percipit) ſeſe mouet canis amico applaudit, verba minantem

Quomodo æſtimatiua intentiones elicit non ſenſatas.

Aeſtimatiua in animalibus principiũ motus.

fugit, domino ſuo & benefacienti applaudit cauda,& amice ſequitur:alienum verò,& quem inimicum reputat iracundo latratu,hoſtiliter inſequitur:atque ita in cæteris. Quapropter hęc virtus æſtimatiua non ſolum apprehenſiua, ſed etiã motiua.

CAP. V.

¶Duplex eſt modus æſtimatiuæ potentiæ in operando vel mouendo.

Svnt autem quædam animaliũ operationes,in qbus ſecundum iſtam potentiam mouentur quidem, ſed aliter quam prædicto modo. In exemplis enim ſuprapoſitis, per intentiones elicitas à rebus ſenſatis diximus animalia moueri ad tales vel tales operationes ſiue motiones.In quibuſdam verò tantum ſecundum naturæ inſtinctũ, & impreſsionem naturalem æſtimatiuæ inditam operantur atque mouentur : quemadmodum aues ſecundum naturalem impreſsionem certo anni tempore ad generationem à natura ſtatuto nidos ſibi conſtruunt, formicæ congregant per ęſtatem quod per hyemem comedant,apes mellificant & ſtructuras mirabiles extruunt, aranea texit telam,animalia perfectiora certis temporibus coeũt generationis gratia,atque ita in aliis huiuſmodi. Hæc autem non videntur ex vllis ſenſatis per æſtimatiuam in animalibus elicita. Per ęſtimatiuã aues nidificant.

¶Quod enim auis iſta æſtimat ſiue iudicat, nunc eſſe ædificandum nidum, & ex tali materia talique forma & ordine, id ex nullius rei ſenſatæ ſpecie elicit. Neque enim dici poteſt, ita hoc eam agere aut iudicare ex eo quod alias vidit ſuę ſpeciei aues ſimilia ſimiliter agere.Manifeſtum nãque eſt, quod ex naturæ inſtinctu id faceret auis, etiam ſi nunquam id ab aliis ſuæ ſpeciei antè conſpexiſſet.Et manifeſtum eſt non tam diſciplinabilia eſſe volatilia, vt tam artificioſam ſtructuram ad vnum conſpectum poſsint addiſcere,quam nec artifex induſtrius multa conſideratione poſſet aſſequi. Nequaquam ergo ex rei prius ſenſatæ ſpecie iſtas eliciunt intentiones.

¶Attamen per æſtimatiuam hanc potentiam in hiſce agendis mouentur , ſed alio modo. Eſt enim in eis naturalis impreſsio , quæ æſtimatiuam naturaliter mouet ad ea ſic certo tempore, certo modo,& ex certa materia peragẽda.Propter

quod videmus omnia animalia eiuſdem ſpeciei conſimiliter operari, eodem tempore, eodem modo, & ex eadem materia. Natura enim in omnibus vna eſt. In iis verò in quibus mouentur ſecundum proprias intentiones, iuxta primum ſuprapoſitum modum elicitas, non vno eodémque modo, neque omni tempore ſimiliter agunt. Videmus enim canem quiſ dum eſurit ad alimentum odore tractus accurrit, poſtquam ſaturatus fuerit, nihil cibi odore amplius permoueri, nec vltra accurrere: nimirum quia id quod prius iudicabat conueniens & proſequendum, iam non vltra tale æſtimat.

¶Ob hunc autem ſupradictum duplicem modum mouendi ſecundum æſtimatiuam potentiam, quidam eam diuidunt in æſtimatiuam, naturalem, & animalem.

Differẽtia inter æſtimatiuã & imaginatiuam.

¶Ex prædictis patet manifeſta differentia inter æſtimatiuam & imaginatiuam. Ad imaginatiuam enim ſolam non ſequitur proſequutio, aut fuga: licet poſsit ſequi delectatio vel triſtitia: vt cum homo tantum imaginatur aliquid, videlicet magnificas epulas, amplos honores, multas diuitias, poteſt in eorum ſola imaginatione delectari, quemadmodum econtrario ex ſola imaginatione terribilium rerum, vt mortis, ſuſpenſionis, combuſtionis, poteſt contriſtari. Nunquam autem ex ſola imaginatiõe oritur in animali proſequutio, aut fuga, niſi accedat æſtimatiuæ potentiæ iudicium.

¶Sic enim eſt imaginatio nuda, quomodo inſpectio alicuius picturæ, quę quidem ſi fuerit pulchra, & delectabilis rei repręſentatio, poterit efficere delectationem: ſin autem horribilis fuerit, poterit efficere horrorem. nemo verò ex hoc mouetur. Veluti ſi picta in lance poma aſpiciam, non oritur proſequutio, neque mitto manum ad ea accipienda. Et ſi conſpiciam inferni caminum magno hiatu flammas emittentẽ depictum in tabula, non fugio neque manum retraho. Non eſt enim illic æſtimatio conuenientis, neque hic diſconuententis: propter quod proſequutio non oritur nec fuga. Pueros verò cernimus ſubinde paruulas manus ad poma in lãce depicta extendere, quod ſecundum æſtimationem iudicẽt poma eſſe manducabilia, quæ admodum proſequuntur. Secundum eundem modum, meticuloſi homines cũ in tenebris exiſtentes de rebus horribilibus cogitant, frequenter aut exclamant, aut fugiunt quod quaſi præſens aliquid terribile ſibi

Nota.

exiſtiment, vtpote ſpeciem defuncti alicuius, aut cacodęmonem.

CAP. VI.

¶De virtute phantaſica, componente & diuidente ſpecies.

E St autem huius æſtimatiuæ potentiæ, non ſolum elicere intentiones non ſenſatas, verumetiam ſpecies in imaginatiua ſeruatas ad inuicem componere diuidere: vt cum ex compoſitione ſpecierum montis & auri aliquando per ſe & diuiſim ſenſatorum fingimus nobis montes aureos: & ex ſpecie Indiæ, vel Arabiæ, de qua aliquando loquentes audiuimus, ſimul cum prædictis compoſita fingimus montes aureos in India vel Arabia. Ita agit in ſenſu exteriori pictor, cum exterius in tabula quam pingit, humano capiti (iuxta illud Horatianum) ceruicem iungit equinam, & varias rerum tentat coniungere formas, ita phantaſiamur hominẽ ſine capite, domum ſine tecto, equum ſine ventre, & huiuſmodi. Et in prædictis quidem comparat ſpecies diuerſas adinuicem. Componit etiam hæc virtus res ſenſatas vel ſpecies earum, cum intentionibus elicitis & non ſenſatis. Vt cum ouis iudicat lupum eſſe inimicum. Lupi enim habet ſpeciem quem vidit, inimicitiam autem elicuit ex figura. Interdum vero intentiones cum intentionibus coniungit, vt cum iudicat inimicum hunc fugiendum, cum iudicat hunc beneficum ſibi paſtorem eſſe aſſequendum, alienum vero non ſequendum ſed fugiendum. ¶Quidam autem hoc officium diuidendi & componendi attribuunt alteri potentiæ, quam ab æſtimatiua putant eſſe diſtinctam, appellantes eam peculiari nomine phantaſiam. Nobis tamen in propoſito magis placet, vt phantaſiam cum æſtimatiua eandem potentiã reputemus, quam nihil refert æſtimatiuam an phantaſiam appellemus. Neque enim ratio ſufficiens videtur, ob quam neceſſario ponenda ſit harum virtutum diſtinctio. Nihil enim prohibet vnam eſſe eandémque potentiam, quæ & non ſenſatas intentiones ex ſpeciebus rerum ſenſatarum eliciat, & ſpecies vel intentiones ad inuicem componat atque diuidat. Imò admonendum conuenienter hæc videntur vni cõuenire potentiæ. Ouis enim componendo intentionem amicitię cum forma lupi, ſic iudicat lupum eſſe inimicum & fugiendũ. Phantaſia.

Diuerſę harum potentiarũ appellatiões.

appellationibus à diuerſis nuncupantur. Quidem enim, ſecũdum potentiam ſupraPoſitam vocant phantaſiã, & hanc virtutem tertiam componentem & diuidentem appellant imaginatiuam. Vnde vulgo dicere ſolent Medici, quòd imaginatio faciat caſum: quod de phantaſia intelligunt? Alii vero malũt ſecundam illam vocare imaginatiuam, & meo ſane iudicio rectius ab imaginibus videlicet & ſimulachris quæ conſeruat, hoc eſt à ſpeciebus rerum ſenſatarum. Hanc autem tertiam, rectius vocant æſtimatiuam. ab æſtimando ſiue iudicando. Per hanc enim iudicant animalia & æſtimant quid fugiẽdum, quid proſequendum, ad quid accedendum, à quo recedendum, quid amicum, quidve inimicum, vt per huius iudicium omnino ſe regunt atque gubernant animalia. Ariſtoteles vero plerumque imaginatiuam & phantaſiam pro eodem videtur computare, & nunc quidem ſecundam potentiam intelligere, interdum tertiam. Ait enim, animalia per phantaſiam vel imaginationem moueri. Manifeſtum eſt autem, ad ęſtimatiuam huc pertinere. Alibi autem dicit, æſtimatiuam ab imaginatione differre. Et quoniam tam diuerſa in his appellatio eſt vt facile poſsit cofuſionem gignere, certius poſſunt hę vires à ſuis officiis denominari, & ſecundum officiorum expreſſionem diſtingui, quàm ſecundum alias appellationes.

CAP. VII.

¶ Quòd æſtimatiua eſt in homine aliquanto nobilior.

Conſyderandum eſt autem, quòd quantum ad formas atque ſpecies ſenſibiles, non eſt differentia inter hominem & alia animalia, cum ſimiliter ab exterioribus ſenſibilibus immutentur primum videlicet in ſenſum exteriorem impreſſa ſpecie, ac deinde ad ſenſum communem tranſmiſſa, & imaginatiua ſeruata. Sed quantum ad intentiones prædictas inter hominem & cætera animalia eſt differentia: quòd animalia cætera percipiant huiuſmodi intentiones ex quodam naturali inſtinctu, quemadmodum ouis ex ſpecie lupi naturaliter fugam elicit, iudicátque ſibi fugiendum tali forma apprehenſa. Homo vero tales intentiones elicit per quandam collationem. Et ideo illa quæ in aliis animalibus dicitur æſtimatiua ſolum, in hominibus aliquanto altiori denominatione cogitatiua recte appellatur, quòd per collationem quandam huiuſmodi intentiones adinueniat,

Vnde etiam interdum ratio particularis appellatur. Eſtq; enim collatiua intentionum indiuidualium, ſicut ratio intellectiua vniuerſalium. Vnde homo ex apprehenſione formæ lupi, non naturaliter mouetur ad fugam. Nam ſi videat eum ligatum catena forti, aut alio modo conſtrictum, vt non timeat nocumentum, non ſolum non fugiet ab eo, ſed etiam accedet ad videndum & contemplandum propius, tanquam dignum curioſa inſpectione ſpectaculum. Verum per quandam collationem, dum videt eum ad ſe hoſtiliter accurrere, & conſpicit fortem impetuoſe accurrentem, apprehenditque vt ſe fortiorem & à quo timet ſuperari, ita fugam eligit aut reſiſtentiam iuxta quod (facta collatione) magis videtur eligendum.

¶Subſeruit quoque hæc potentia rationi, cum illi fuerit coniuncta. vt in hominibus. Per eam etiam ratio & intellectus dirigit hominem in omnibus actionibus particularibus, quæ ad corpus ſpectant. Quomodo etiam intellectui ad intelligendum ſubſeruit, dicetur poſterius ſuo loco.

CAP. VIII.

¶De loco & diſpoſitione huius æſtimatiuæ.

Aeſtimatiua cur poſita in medio cerebri.

HAbet autem potentia iſta phantaſtica & æſtimatiua locum in medio vētriculo cerebri ſita in medio, inter memoratiuam à parte poſteriori & imaginatiuam ex parte anteriori, tanquam indifferenter ad vtranque ſeſe potens conuertere. Nam circa ſpecies quæ in imaginatiua ſeruantur manifeſtum eſt eam operari, dum ex eis (vt iam diximus) elicit intentiones non ſenſatas, dum (ſpecies illas componendo & diuidendo) format ſibi quas vult imagines & intentiones. Ad memoriam vero ſe conuertit, quando in ea (vt poſterius dicemus) ſuas intentiones reponit, & quando vult rurſum eas inde accipit, vt circa eas phātaſietur.

¶Medius autem cerebri ventriculus in quo hanc potentiam ſitā dicimus, locus eſt admodum calidus ad quem multi ſpiritus continuo aſcendunt: propter quod in continuo motu eſt, pluſquam aliæ vires prædictæ. Atque hinc experimur mirabilem huius potentiæ in phantaſiando componendo, & diiudicando celeritatem & inſtabilitatem, & facilem de vna ad aliam tranſitum. Maxime vero febricitantes id experiuntur propter ſpiritum inflammatorum continuam ſurſum agitationem qui in phantaſia operantur mirabiles compoſitiones

& diuiſiones. De virtute autem huius potentiæ, miranda tradunt Medici, quod frequens in humanis corporibus ex ea fit realis immutatio, quemadmodum etiam quotidiana nos docet experientia ❡ Illi vero qui hanc potentiam (quã vt vnam tractauimus) in duas malunt diuidere, priorem vocant phantaſiam, quæ componit & diuidit ſpecies in imaginatiua ſeruatas: poſteriorem verò dicunt æſtimatiuam, quæ (vt dictũ eſt) intentiones elicit ex ſpeciebus in imaginatiua. ſeruatis.

Phantaſiæ & æſtimatiuę officiũ.

❡ De memoria ſenſitiua. CAP. IX.

QVomodo autem ſenſum communem diximus habere proximum ſibi repoſitorium ſuarũ ſpecierum à ſenſibus exterioribus ſuſceptarum: ita & hæc vis æſtimatiua proximũ ſibi habet à poſteriori parte cellariũ, atq; repoſitorium ſuarum intentionum à ſpeciebus imaginatiuę ꝑ compoſitionem & diuiſionem elicitarũ. Quemadmodũ enim neceſſe fuit ſenſum cõmunẽ habere tale repoſitoriũ, eo quod ipſe ſpecies in abſentia diu ſeruare non poſſet, propter continuo noua occurrentia ſenſibilia, atque etiam propter cõplexionem organi ſui, quod ad ſuſcipiendum nõ ad cõſeruandũ eſt à natura diſpoſitum: ita virtuti æſtimatiuæ neceſſariũ fuit habere cellariũ in quo ſuas intentiones reconderet, eo quod non poſſet in ſe eas diu conſeruare, propter continuam aliarum aduentantium ſuſceptionẽ atque efformationẽ: propter quod adiunctum debuit habere tale cellariũ, in quo iam elicitas intentiones abſconderet, ac velut in theſaurario reponeret, ad quod oportuno tempore poſſet recurrere, quoties ſibi placitum eſſet huiuſmodi intentiones reſumere. ❡ Hęc autem virtus intentionum eiuſmodi conſeruatiua, appellatur memoria ſiue vis memoratiua, quæ ob cauſam prædictam rectè theſauris intentionum poteſt appellari, ſicut imaginatiuam nuncupare ſolent theſaurum formarum. Quemadmodum enim imaginatiua conſeruat ſpecies rerum, ſic memoria cõſeruat intentiones ſpecierum. Licet autem vtrunque hoc cellarium (imaginatiuæ ſcilicet & memoriæ) deſeruiat æſtimatiuæ ſiue phantaſiæ, memoria tamen præcipuus ipſius eſt theſaurus. ❡ Et (vt manifeſta id comparatione ex ſenſibilibus declaremus) imaginatiua comparata ad æſtimatiuam velut fouea eſt, vnde effodit homo argentum vel aurum, & tanquam ager in quo metitur frumentum, memoria vero eſt

Memoria.

Cõparatio pulchra.

tanquam arca in quã effoſſum infertur atque recõditur aurũ vel argentũ,& tanquam horreum in quod congregatur frumentum ab agro. Quomodo enim ex terræ venis effoditur aurum:ſic ex ſpeciebꝰ in imaginatiua ſeruatis æſtimatiua elicit intẽtiones. Et quomodo aurũ effoſſum infert homo in aream,ſic erutas elicitáſque intentiones recondit in memoriã.

CAP. X.

❡Virtutis memoratiuæ locus quis,& quomodo diſpoſitus.

A Ccipitur autem nomen memoria tripliciter. Primũ, pro ipſo actu memorandi, cum videlicet ad intentionem ſeruatam in memoria phantaſia excitata, actu rei præteritæ recordatur. Secundo, pro habituali memoria, quomodo rem illam dicimur vulgo habere in memoria, cuius intentionem ſic ſeruatam apud nos habemus, vt cũ voluerimus, poſſumus actualiter de ea meditari, vel phantaſiari, etiam ſi actu nihil de illa cogitemus. Tertio (vt in præſenti loco principaliter oportet accipi) pro ipſa virtute & potentia, quæ intentiones ab æſtimatiua accipit & retinet. Triplex memoriæ acceptio.

❡Quæ quidem virtus locum habet in poſteriori parte cerebri,& eſt nouiſſima potentiarum interiorum. Vnde ex occipite, phyſionomi recte coniiciunt memoriam. Qui enim bonum occiput habent, & quaſi tumorem quendam magnum in occipite, hi plærumque bonam habent vim memoratiuã, quemadmodum experientia ad oculum monſtrabit animum aduertenti. ❡Et quoniam ſicci eſt bene conſeruare, oportet hanc partem cerebri magis ſiccam eſſe, & aliquantulum duram, minúſque humidam, & mollẽ quàm ſint partes aliæ cerebri priores. Neque ſufficit ſiccitas talis & durities qualis eſt in parte imaginatiuæ, ſed eſt ſubiectum memoratiuæ maioris ſiccitatis quàm imaginatiuæ. Nam imaginatiuæ non incumbit tam diu ſeruare, ſuſceptas à ſenſu communi ſpecies, quàm retinere debet memoratiua ſuas ab æſtimatione vel phantaſia acceptas intentiones. Imaginatiua enim maxime propter phantaſiam ſiue æſtimatiuam eſt, vt tandiu teneat ſpecies rerum, donec conuenienter phantaſia intentiones elicuerit, & velut negociata operatáque fuerit circa eas. Non autem propter ſenſum communem, vt ipſe rurſum inde accipiat in rei abſentia ſenſationem. Memoratiua vero ordinatur ad firmam retentionem intentionum ſuſceptarum,

quas in ea recondidit æſtimatiua, vt poſt longum etiam tempus (cum opportunum fuerit) poſsit hæc ad illam habere recurſum, & velut depoſitũ repoſcere, cum iterum vti placuerit. Vnde hęc virtus memoratiua, dici debet pręcipua virtus conſeruatiua.

CAP. XI.

De memoratiuæ virtutis diuerſitate ex organi diſpoſitiõe.

Celeriter apprehendentes, malæ ſunt memoriæ.

EX prædictis de perfectione memoriæ in ſiccitate, patet ratio, quare ij qui excellenter ſunt bonæ apprehenſionis plærſique non admodum valeant memoria, quoniam videlicet in eorum cerebro nimia eſt humiditas, à qua bonam illam & celerem habent apprehenſionem. Illi vero qui mediocris & vtcunque tardæ ſunt apprehenſionis, plærumque magis pollent memoria. Nam tarditas illa apprehenſionis, argumentum eſt maioris ſiccitatis: quæ tarditatem illam efficit in apprehendendo, in conſeruando autẽ apprehenſa, confert. Illi vero qui omnino ſunt non dico tardæ ſed malæ apprehenſionis, vt ſunt nimium hebetes quibus vix quicquam poteſt imprimi, nequeunt eſſe bonæ memoriæ, ꝓpter nimiam duritiem, quæ difficillime recipit impreſsionẽ.

Cõparatione ſigilli multiplex oſtenditur memoria.

Poſſumus autem memoriæ differentias. ſecundum diuerſitatem ſigillaris impreſsionis diſtinguere, hoc modo. Sigillum enim ſi imprimatur in materiam valde mollem, ſuſcipiet quidem facile impreſsionem, & figuram accipiet à ſigillo impreſſam, ſed nimium leuiter ab ea deperibit, neque eſt impreſsio ſtabilis. Ita ſunt quidã quibus ob nimiam humiditatem ſubſtantia cerebri eſt nimium mollis. Et hi facile quidem recipiunt impreſsionem, intentionémque tranſmiſſam à phantaſia cito ſuſcipiunt (quemadmodum facile eſt in luto imprimere veſtigium) ſed nõ diu retinẽt quod impreſſum eſt, moxque eius obliuiſcuntur, & euaneſcit quod fuerat memoriæ cõmẽdatum. Si vero materia ſigillanda ſit nimirum dura (vtpote cornea) adeo vt vix poſsit qualemcunque ſuſcipere impreſſionem, ne ſic quidem bona erit conſeruatio, eo quod ſufficiẽter non potuerit imprimi imago. Atque huiuſmodi ſunt, quibus eſt cerebrũ nimis durum, vt vix ſuſcipiat à phantaſia impreſsionem, aut nimis tenuiter ſuſcipiat. Quę impreſsio quoniam nimium ſuperficialis eſt, facile obruitur: quemadmo-

dum in tenaci & compacta terra modice impreſſum veſtigium,quanq̃ magna violentia impreſſum, facile tamen oppletur puluere,nec perdurat ad vllum tempus ❡Si vero in materiam ſatis mollem non tamen nimis mollem ſed vtcunq; durã,fiat impreſsio,apta ac bona erit ſigillatio. Efficiet enim mediocris mollicies(quæ ex tẽperata eſt humiditate)vt ad ſuſcipiẽdum ſit materia idonea.Mediocris autem durities(quæ ex mediocri eſt ſiccitate)hoc prę̃ſtabit,vt firmum permaneat quod eſt impreſſum,huiuſmodi ſunt,quibus ſubiectum memoratiuæ bene temperatum eſt,vt neque nimis durum ſit neque nimis molle.Hi enim non difficulter recipiunt impreſsionem,& difficulter deleri auferríque permittunt quod fuerit impreſſum. ❡Quorundam vero memoria, ſecundum aliquid bona & ſecundum aliquid mala dicitur. Qui enim ita durum habent cerebrum vt difficulter ſatis impreſsionem accipiant,non tamen ita duram quin forti impreſsione (id eſt, magno labore,& longa frequentique meditatione)bene poſſint & perfecte tandem imprimere, non minus etiam quam aliqui videntur facile receptiui,hi ſecundum aliquid mala dicuntur eſſe memoria,quatenus nimia exigitur difficultas in imprimendo.Non tamen omnino mala, ſed ſecundum aliquid bona, quatenus videlicet id quod ita magno labore & diligentia(bene tamen & perfecte)acquiſierunt,fœliciſsime retinent vt per omnem vitam vix poſſunt obliuiſci.

❡Atq; huiuſmodi videm⁹ nonnullos,ea quæ ante multos annos probo valde labore memoriæ inſculpſerũt,potius quàm impreſſerunt,in longam ætatem ea ipſa optime tenere: adeo vt iam ſenes poſsint grammaticorum rudimentorum canones quaſi ex recenti depromere memoria. Eſt autem hoc ſignum magni laboris,quem in huiuſmodi ediſcendis impenderunt adoleſcentes.Nam quæ paruo negotio ediſcuntur,memoriéque imprimuntur labore modico, hæc vt plurimum facile excidunt:iuxta quod vulgo dici ſolet, cito deperire, quod cito acquiritur:contra vero,fixius hærere quæ cum difficultate acquiſierimus. Quod labore acquiritur multo ſtabile eſt.

CAP. XII.

❡Senes & pueri quare non bene memorentur.

EX his patet ratio,ob quam ſenes plerũque videmus eſſe obliuioſos,ac malę memoriæ. Facit enim in eis

continuus defectus humiditatis,& nimia exiccatio cerebri, pariter & frigiditas calore naturali deficiente nimium exceſcens,vt cerebrũ plus iuſto exiccatũ & induratũ non bene poſsit impreſsiones ſuſcipere.Propter quod(vix tenui relicto veſtigio intentionis impreſſæ)facile ipſum obliteratur,quẽadmodũ ſupra diximus, de iis qui ſunt ſupra modũ hebetes. ¶ Intelligimus autẽ hanc malã memoriam in multũ ſenibus, quantũ ad ea quæ in ſenectutis tẽpore cõmendant memoriæ, Nã ea quæ in adoleſcẽtia ſiue in iuuẽtute ætate que virili(cũ adhuc valerent vigore corporis) memoriæ impreſſa vſq; in ſenectutẽ ſeruauerunt,ea tenaciſsime retinent,neq; obliuiſcũtur facile.Quod enim cerebro(donec molle eſſet ac bene diſpoſitum)bene perfecteq; ſemel fuit impreſſum , in ſenectute q̃q̃ dureſcat atq; exiccetur , nihil per hoc impreſsioni nocetur,imo magis ipſa videtur hoc ratione firmari. ¶ Quemadmodũ(exẽpli gratia)ſi in cerã iã mollẽ imprimatur ſigillum apteq; ac plene ipſa ſuſcipiat imaginẽ,impreſſa autem conuenienter imaginẽ fingamus certã illã in modũ cornu indureſcere,manifeſtũ eſt,per hoc ſuſceptæ figuræ nullũ fieri detrimentũ.Imò verò fit tanto ipſa firmior atque ſolidior,quanto magis indurruerit materia.Cæterũ,quod ad nouas impreſsiones attinet ſuſcipiendas,nihil dubium eſt duritiẽ iſtã ſuperuenientem magnũ præſtare impedimentũ.Atq; ita profecto ſe habet ſenũ memoria. ¶ Pueri vero,propter rationẽ contrariã,memoriã in principio nullã habent,vel admodum modicã propter nimiũ humiditatis exceſſum, quæ in eis maxime abundat in annis prioribus.Impedit enim iſta ne impreſſionẽ poſsint retinere,quoniã humidum male retinet. Imò verò cũ nimia fuerit,impedit etiã ſuſceptionẽ. Quẽadmodum videlicet ſi in aquã aut lutũ nimia cõmixtum aqua ſigillum imprimas,nulla relinquitur impreſsio. Tametſi enim verum ſit humidũ eſſe ſuſceptiuũ , id tamen intelligi debet de mediocriter humido.Oportet enim tãtam eſſe ſiccitatẽ , vt ſufficiat ad ſuſcipiendum. ¶ Ariſto. vero in libro de memoria & reminiſcentia,aliam aſſignat in ſenibus & infantibus cauſam vtriſque cõmunem,videlicet quod in continuo ſint motu : illi quidem,propter decrementum:hi verò, propter augmentum Videbitur tamen diligentius rei veritatem contemplanti, cauſa alia ſuperius aſſignata eſſe potior magiſque præcipua.

De memoria ſenum, notatu digna.

De puerorum memoria.

CAP. XIII.

¶ Quare quædam memoriæ diutius inhæreant, quædam citius abeant.

Non ſolum autem inter homines diuerſos ſecũdum organi diuerſam diſpoſitionem conſideramus memoriæ diuerſitatem, verumetiam in eadẽ memoria quædam attendimus fixius hærentia, quædam citius euaneſcentia. Nam id vnũquẽque in ſeſe docet experientia, quædam eorum quæ cogitauimus. Huius autem potiſsima cauſa eſſe videtur bona & fortis in memoriam impreſsio. Quanto enim fortius aliquid in memoriam impreſſeris, tanto minus poteſt effugere ¶ Contingit autem id dupliciter. Primũ quidem vnica vehementi impreſsione, cum intentio ipſa multo, vehementique ſpiritu à phantaſia in memoriam defertur, illique à phantaſia ſeu æſtimatiua diligentiſsime commendatur, & velut in profundo collocatur, fortiterque ex phantaſię vehementi ad ipſam conuerſione memoriæ infigitur. Ac tũc quidem ita ſe habet phantaſia, tanta diligentia & vehementia memoriæ hanc rẽ ſic commendans, quomodo ſolent homines rem quam nequaquam perditam vellent, cuſtodibus magna attentione & multa vehementia fideliter commendare. Et quomodo ea quæ bene ſeruata volumus, & nequaquam perdi ſuſtinemus, in profundo & intimis penetralibus reponimus (Quæ enim in propatulo aut in ipſo ſtatim veſtibuli ingreſſu expoſita ſunt facile auferuntur) ita ea quę nolumus nobis excidere, & de quibus alias aliquando phantaſiari volumus atque cogitare, quaſi in profundo reponimus memoriæ. ¶ Huiuſmodi autem ſunt vel ea quæ nos vehementer offendunt, & de quibus vltionem oportuno tempore intendimus meditari, quemadmodum de Iunone apud Virgilium dicitur, Manet alta mente repoſtum iudicium Paridis. Sic & canes eorum à quibus grauiter affecti ſunt plagis, agnitionẽ profundiſsima retinent memoria. Item beneficia ſingularia ſolent grati in profundo collocare memoriæ, ſi quando oportunam poſſent referre gratiam. Cuius egregiũ etiam in bruto animali exemplum deſcribit Aulus Gellius, in libro Noctium Atticarum, de leone quodam, damnatum ad beſtias ſeruum, propter veteris amicitiæ beneficium, memori ſua gratitudine à morte præſeruante.

Virgilius

Aulus Gellius.

¶ Secundo modo infigitur aliquid memoriæ non quidem propter vnam aliquam vehementem impreſſionem, ſed per frequentem ipſius quod in memoria repoſitum volumus reuolutionem, & ſępius iteratam talis rei cogitationem: quomodo facere ſolemus in diſciplinis, vbi aliquid didicimus quod ſeruatum volumus. Frequenter enim illius cogitationem reuoluimus, vt ſingulis cogitationibus aliquo in memoriam relicto phantaſiati veſtigio tandem firma ſolidáque quaſi per habitum relinquatur impreſsio. Et hic modus eſt diſciplinæ maxime accommodus. Non enim poteſt memoria melius fœliciúſque ſtabiliri in re apprehenſa ſemel & cogitata quam per frequentem eius meditationem & imaginis crebram reuolutionem. ¶ Nam prima illa per vehementiam fortis impreſsio maxime ex rebus inſolitis fit, accedente aliqua perturbatione inſolita in homine: vt cum homo ex nimia ſibi facta iniuria vehementiſsime iraſcitur, aut ex magno accepto beneficio plurimum lætatur, potiſsimum cum præter opinionem & ſpem iſta euenerint, vt cum ab eo quis accipit iniuriam, à quo minime credebat, aut ab eo beneficium à quo minime ſperabat. Item cum de præſenti malo aliquo graui grauiter triſtatur, aut cũ ex re aliqua admodum inſolita magna conſurgit in homine admiratio. in huiuſmodi enim abſque frequenti meditatione facile fit impreſsio tantum per vnã rei cogitationẽ. In iis autẽ quę ad diſciplinã ſpectãt, plerũque non ita euenit, ſed frequẽti meditatione eſt opus. ¶ Neque difficile fuerit iſta incorporabilis per analogiam declarari. Poteſt enim tã fortis fieri vnica ſigilli impreſsio in materiam, vt alterã adiicere nõ ſit opus. Quod ſi vnica impreſsione nõ ſit perfecte expreſſa imago, frequens expreſsio, repetita perficiet, quod fortitudini prioris impreſsionis deerat. Atq; hoc eſt qđ in libro de memoria & reminiſcẽtia ait Ariſtoteles meditationes (.i. crebras imaginum repetitiones) tueri memoriam atque confirmare.

Ariſt. ſit de memoria & reminiſcere.

CAP. XIIII.

¶ De memoria anguſta, & ampla, & prouida dei diſpenſatiõe.

Inueniuntur autẽ quidam memoriã quidẽ habentes bonã, ſed anguſtã & modicã, neque niſi paucorũ ſuſceptiuã. Alii vero amplam habẽt & plurimorum cõſeruatiuam. Primi plerũq; ex hoc cognoſcũtur, quod tumorem in occipitio habeant nõ magnum, ſed tamen apte

diſpoſitum. Atque huiuſmodi frequenter ſunt, qui magno pollent ingenio & frontem habeant cornutam, magnûm que ſinciput. Poſteriores verò magnum habent tumorem, & in altum vtcunque aſcendentem, vel à poſteriori parte protenſum. Et hi plærunque non ita magno ſunt ingenio. Non debet autem vtriſque horum eadem eſſe ratio ſtudii, neque idem in memoriæ commendando conatus. Non enim omnibus omnia conueniunt, ſed vnicuique iuxta ſui ingenii qualitatem, ſuęque complexionis diſpoſitionem ſunt inſtituenda ſua ſtudia. ❡ Primis expedit, pauca ea quę optima im memoria reponere maximeque neceſſaria: & cauendum illis eſt ne in anguſtum hoſpitiolum nimis multa velint per vim intrudere atque ſimul cogitare, amplius quàm poſſit anguſtia ferre memorialis horrei Non enim hoc illis cedet proſpere, ſi tentauerint. Eligant proinde optima, & ſcitu digniſſima, maximéque neceſſaria, quæ in memoria recordant maxime antem generales veritates & vniuerſaliores notitias, ex quibus alia poſſint plurima elicere. Qui verò alterius ſunt conditionis, his magis licitum eſt per multa vagari, & plura ſibi in memoriam recondere. Habent enim horrea amplıora, & in quæ plura poſſint inferre. Id tamen prouideant, vt hæc multa ſecundum congruum diſponât ordinê, alioqui paruum ex multis poſſeſsionibus fructum relaturi, quod huiuſmodi hominibus ſæpe numero ſolet accidere. Vbi enim non eſt ordo, adeſt mox confuſio. ❡ Attende autem, quàm prouide, quàm ſapienter, ſua dona bonorum omnium largitor diſtribuit, vnicuique prout opus habent ad menſuram diſpenſans, nulli verò Deus omnia dedit. Illi enim qui bono ſunt ingenio, quibus bona eſt apprehenſio, bona imaginatio, bona æſtimatiua ſiue phantaſia, hi plerûque memoriam cernuntur habere anguſtam. Qui autê in prioribus vtcunque deficiunt, in poſteriori frequenter ſupplementû accipiunt. Nimirum, quia bene ingeniati (id eſt bene apprehendentes & æſtimâtes) nô ita multis egêt in memoria conſeruandis. Ex pauculis enim q̃ in ſua anguſta memoria tenent, abſque magno negotio poſſunt plurima per ſuû ingeniû & inuentionê efficere. Non eſt autem opus multorû iam perfectorû côſeruatione, ſi abſq; negotio prôpte poſſis ea ex têpore prout neceſſariû fuerit fabricare. Neque neceſſe eſt multa ſecum deferat præparata antequam

Diligêter attende.

Vide prouidã Dei diſpenſationem.

egeat, qui omnia quibus eget, mox vbi indiguerit, ex ſeſe poterit adinuenire. ¶ Atque ita qui magno ſunt ingenio, & æſtimatiua præcellunt, cum ex ſeipſis plurima poſſint adinuenire, atque vt fuerit oportunum de nouo fabricare, nihil opus habent vt multa ſecum iam fabricata iam adinuenta ſemper circunferant. Illi verò qui ingenio ſunt tardiores, qui per ſeſe ad inueniendum vel fabricandum non multum ſunt idonei, his opus eſt, vt ea quæ operata ſunt diligenter cuſtodiant, & quæ adinuenerint (vel per ſeipſos, vel per alios) diligenter conſeruent. ¶ Quemadmodum (verbi gratia) ſi quis artem habeat, vbilibet locorum fuerit ex terra aut lapidibus paſſim obuiis facili labore (modici pulueris, quem ipſe nouit, admixione) fabricandi aurum, huic quorſum opus erit, ſi peregrinari velit, multo ſe auro onerare, quod per omnem viam ſecum circunferat? Nónne huic ſufficiet, quod ſecum ferat puluerem aut ſubſtantiam illam modicam, per quam poſſit vbilibet locorum ex materia obuia facere ſibi aurum, quantum indiguerit? Illi verò qui hanc artem neſciunt, neceſſe habent pro totius itineris neceſſitate copiã auri ſecum deferre. Ita ſanè prudens omnium bonorum largitor Deus mirabili ſapientia cuncta diſtribuit, vt in omnibus ipſe laudetur & glorificetur benedictus in ſecula, Amen.

CAP. XV.

¶ Quomodo reminiſcentia differat à memoria.

Quomodo reminiſcimur.

Non eſt autem idem reminiſcentia & memoria, neque reminiſci & memorari, cum hoc etiam brutis conueniat, illud ſolis hominibus. Reminiſcimur enim alicuius rei, quando ipſam prius cognitam ſed obliuioni datam & elapſam è memoria, per alterum in memoria cõſernatum iterum reducimus ad memoriam. Hoc eſt, cum rei alicuius habuimus notitiam, quam rem non poſſumus memorari cum volumus, atque ita ex aliquo quod adhuc in memoria nobis remanet, procedimus ad illius rei oblitæ cognitionem. Si enim (exempli gratia) heſterno die librum aliquo in loco repoſui, cuius loci hodie nequeo memorari, & quantumcunque de hoc cogitem, non mihi occurrit locus, exciditque memoria, ita vt non poſſim illius pro meo placito memorari, ſi deinde (ad rem illã obliuioni datam reuocandam

in memoriam) reuoluam apud me ipſum loca omnia in quibus pridie fui, & eos cum quibus habui colloquium, & negotiorum quæ in vnoquoque locorum egerim, ſicque ex memoria alicuius horum deuenio in cognitionem loci illius vbi librum repoſui, iam dicor huius loci reminiſci, cuius tamen ſimpliciter non potui memorari. ¶ Ex quo patet, quod ad reminiſcendum plura requiruntur, quam ad memorandum. Nam ad memorandum ſufficit, quod de re prius cognita iterum cogitemus, vt præterita eſt & ante cognita. Id enim adiici oportet quoniam non dicitur ſimpliciter memorari, quiſquis de re ante cognita iterum cogitat. Nã ſi quis rem aliquã ante cognitam penitus obliuiſcatur, eandemque poſt annos vel dies aliquot denuo addiſcat, ita quaſi nunquam ante cognouiſſet, neq; aliquando ſe cognouiſſe in præterito attendit, hic non memorari rem illã dicetur, ſed denuo addiſcere. Qui enim memoratur, is ex ſpecie conſeruata apud ſeſe mouetur ad cognitionem rei antè cognitæ. Qui autẽ nõ ex cõſeruatione ſpeciei apud ſe mouetur ad cognitionem, ſaltem ſecundũ partem aliquam, is non memorari dicendus eſt. ¶ Aliquãdo verò hæc cõmixta ſunt, vt rem aliquam partim memoremur, partim de nouo addiſcamus. Veluti cũ mihi alicuius hominis notitia pene exciderat memoria, nondum tamẽ penitus: Seruatur enim adhuc aliquo modo in memoria eius ſpecies ſed tam debilis, vt per ſe ſolam vix ſufficeret ad talis rei cognitionem reducendam, niſi ſimul aliquid extrinſecum accederet, quod ſecundum partem aliquam denuo docendo memoriã adiuuaret. ¶ Ad memorãdum ergo requiritur & ſufficit rem ante cognitam vt talẽ iterũ cogitare. Reminiſcentia autẽ plura exigit. Requiritur enim precedens obliuio, & velut diſcontinuata, ſiue interrupta memoria. Quorum enim non præcedit obliuio, eorum non reminiſcimur ſed memoramur. Non tamen quælibet rei oblitæ reſumpta cognitio; reminiſcẽtia dicitur (alioqui iterũ diſcere eſſet reminiſci) ſed cum ſit illa notitiæ reſumptio ex aliquo memorato & non oblito ex quo procedimus ad vlteriorem notitiam eius, cuius memoria exciderat. ¶ Neque ſatis eſt quod aliquantum tempus interceſſerit quo illius rei non habuimus actualem memoriam, ſed neceſſe eſt ita fuiſſe rem extra memoriam, vt volentes ipſius memorari nõ potuerimus per propriam ſpe-

ciem. Vnde quod antè diximus (iuxta Ariſtotelis ſententiam) reminiſcentiam eſſe memoriæ diſcõtinuatę & velut interruptæ, id non eſt intelligẽdum ſecundum actum, ſed ſecundum habitum. Tunc autem dicitur ſecundum habitum memoria diſcontinuata, quando etiam volentes memorari non poſſumus. ❡ Patet inſuper, poſſe nos reminiſci eius rei cuius ſpecies adhuc ſeruatur in memoria. Frequenter enim id contingit vt ſpecies in memoria ſeruata tunc non occurrat, neque ſe offerat phantaſiæ, quando maxime quæritur. Nam id ſæpenumero nobis accidit, cum rem aliquam maxime cogitare volumus, tunc eam velut effugere, & quantumuis requiram non occurrere, ita vt ſæpius hac ex cauſa nobis ipſi grauiter impatientia conturbemur. ❡ In tali ergo ſtatu poſiti, ſi propter rem illã cuius propria ſpecies non occurrit, & quæ vltro ſeſe non offert iterum cognoſcendam, ad aliud aliquid quod actu memoriæ occurrit conuerſi, ex tali aliquo redeamus ad cognitionem rei quam quærimus, vtique reminiſcimur rei illius, eo quod ex altero memorato non per ſpeciem propriam, illius notitiam in nobis recuperauimus manſit tamen vere in nobis ſpecies talis rei, licet non tum occurreret cum quæreretur. Id enim frequenter nobis vſu venit, vt quod hac hora volenti memorari nequaquam occurrit, hora ſequenti etiam vltro non requiſitum ſeſe offerat: quod vtique non fieret, ſi penitus ſpecies ipſa emigraſſet. ❡ Quomodo enim in ampla ſuppellectili contingit interdum, vt illud quod penè ante oculos eſt nõ inueniamus, etiam tunc cum maxime quærimus, quod poſtmodum vbi quærere deſinimus, vltro ſeſe offert conſpectui, ita & in ſpeciebus, intentionibuſque ſeruatis in memoriæ celario (ſunt enim illæ ſupellex memoriæ) contingit ſæpenumero, tunc minime occurrere ipſa etiam quæ vere ſecundum ſpeciem ſuam præſentia ſunt, quando diligentiſsime, ſollicitiſſiméque quæruntur, quæ poſtmodum abeunte ſollicitudine ſeſe non requiſita produnt.

Interdum res dum maxime quæritur minimè inuenitur.

CAP. XVI.

❡ Quare bruta non poſſint reminiſci, & quid ſit virtus reminiſcendi.

Ariſt. in li. de me. & remi.

Colligimus ex prædictis, verum eſſe quod ait Ariſtoteles memoriam quidem & in irrationalibus animãtibus inueniri, reminiſcentiam non item. Experien-

tia enim certa diſcimus, animalia memorari quẽadmodum canis videns eum à quo aliquãdo cæſus eſt, recordatur verberum & inimicitiæ, propter quod latrans in fugam ſe conicit. Reminiſci autem non poſſunt. Qui enim reminiſcitur, rem illam de qua vult cogitare non offerentẽ ſeipſam cogitationi, ꝓponit per aliud velle inueſtigare, & ad hoc faciendum medium quærit ordinatũ per quod poſsit in illius deuenire notitiam. Tanta autem facultas non eſt irrationabilibus animãtibus, vt ita ordinate à propoſito poſsint ab vno procedere ad aliud. Quanquam enim ex vno poſsint venire in aliud, per ſenſus cognitionẽ & ęſtimationem, non tamen niſi quantũ naturaliter vnum ex altero cõſequitur, quemadmodum ex apprehenſa forma lupi, ouis ad inimicitiæ æſtimationẽ tranſit, & ex voce prolis apprehẽſa tranſit ad amicitiæ æſtimationẽ. Verum id non niſi ex naturæ eſt ordine, quoniam videlicet ſecundũ naturalem inclinationem ex vno illorũ, in eis alterius cõſequitur æſtimatio. Non poſſunt autem bruta id quod vltro nõ ſeſe offert proponere ſibi inquirendum atque inueſtigandum, atque propter hoc medium quærere, eligereque ad illud rememorandum quod quæritur oportunũ. Hoc autem, ad reminiſcentiã requiritur. ¶ Quãtum ergo ad actus reminiſcendi atque memorandi, videtur manifeſtum quod non vnum memoriæ & reminiſcentiæ actus diuerſi ſint. Quod ſi de ipſis potentiis interrogetur, qualis ſit ipſa reminiſcendi virtus, an ſit ipſa potentia memoratiua in homine nobilior quam in aliis animalibus, vnde hoc habeat vt ſic poſsit diſcurrere, an alia aliqua ſit potentia diſtincta veriſimilior videbitur reſponſio, quod non vna aliqua potentia ſingularis debeat poni ab aliis prędictis diſtincta, vnde habeat homo vt poſsit reminiſci. Neq; tamen cum memoria videtur eſſe eadẽ potentia. Memoria enim ad hoc non ſufficit, vt ita ordinate proponat inquirere quod nõ occurrit, neq; eius eſt medium ſibi proponere ex quo ordinate procedat alterum. Hæc tamẽ ad reminiſcentiam diximus ſpectare. Non videtur ergo virtus reminiſcitiua eadem eſſe potentia cum memoratiua. ¶ Virtus autẽ ęſtimatiua ſecundum eam nobilitatẽ quã in homine obtinet (vti ſupra diximus) ſufficere videtur ad reminiſcẽdi actum. Poteſt enim in homine diſcurrere in particularibus eaq; ad inuicem confe-

Memorię & reminiſcientię actus diuerſi.

rēdo ex vno ad aliud ordinate procedere, atq; ex alio aliud peruestigare, quēadmodum ratio in vniuerſalibus. Neq; ſolum in ſeipſa poteſt ex vna intentione elicere aliam, verumetiam in memoria (quod ipſius eſt cellarium) ex vna offerente ſe ſpecie ducatum accipere poteſt perueniendi ad alteram latere volentem.

CAP. XVII.

¶ Qui bene reminiſcatur, & quomodo debeat fieri bona reminiſcentia.

Et quoniā reminiſcentia non ad memoriam ſpectat fieri poteſt, vt is qui bonam habeat reminiſcentiam (id eſt, qui bene facileq; reminiſcitur) mala ſit memoria: is vero qui male reminiſcitur, bona ſit memoria prędítus. Imo plærunq; ingenioſi (in quibus eſt bona æſtimatiua & bona imaginatio) non ita bonæ ſunt memoriæ, attamen bene admodū reminiſcuntur, quoniam bene & ordinate ſciunt procedere ad eius quod quærunt inueſtigationem. Contra vero contingit, admodū bona eſſe memoria eos qui malæ ſunt reminiſcentiæ, vt homines male ingeniati memoria pollētes optime memorantur, male tamen reminiſci poſſunt ſiquid non occurrat, eo quòd æſtimatiuæ defectu non poſsint ordinate procedere, & per media cōgrua quod intendūt perueſtigare. ¶ Sciendū autē eſt quod ad reminiſcendum oportet accipere medium conueniēs ſecundū aliquem modū ad id cuius volumus reminiſci. Oportet enim id quod accipitur ad inueſtigandū aliud, habere cum illo aliquā habitudinem, vel ſimilitudinis, vel coexiſtentiæ, vel ordinis, vel diſsimilitudinis, vel contrarietatis, vel cuiuſlibet cōiunctionis. Solemus enim rerum geſtarum quarum nos cepit obliuio, ex iis quæ ſimul tempore geſta ſunt recordari. Et cum quid eorū quæ memoriter tenemus forte nos fugerit, vt non ad voluntatem mox ſuccurrat, ad ea quæ antecedūt cōuertimus memoriā, ſicq; ex iis quæ præcedunt ea quæ ſecundum ordinem ſubſequuntur reuocamus ad memoriam. Item ex vno contrario in recordationem alterius obliti contingit deuenire ex ſimilitudine quoque reminiſcimur ſimilium, item ex vicinia & ex ordine quolibet vnius ad alterū. Et quia vna eademq; res habitudinē habet ad plura, ſuntq; ex vno plura nata cōſequi ſecundū diuerſum ordinē, hinc eſt, quod etiam

Bene ingeniati bene reminiſcūtur, ſed non ſemp bene memorātur.

conuenienti aſſumpto medio ad reminiſcendũ non ſemper contingit reminiſci eius quod quęritur. Sępe enim medium quod aſſumitur, ducit nos ad id quod non quærimus,& impeditur quęſiti recordatio.

CAP. XVIII.

¶De ſomno & vigilia.

PRius autem quam ſenſitiuarum virium claudamus determinationem, ſupereſt, vt de ſomno & vigilia vel pauca dicamus.Sunt enim hæc, ſenſus paſſiones (vt ait Ariſtoteles)& circa ſenſum habent fieri. Neque enim in vlla ſpecie inueniuntur ſomnus & vigilia.niſi vbi inuenitur ſenſus. Nam plantas nemo dicit vigilare aliquando aut dormire,quoniam ſenſum non habent. Cætera autem animalia ſenſum habentia,interdum vigilare,interdum dormire percipimus. Quod tametſi non de omnibus compertũ ſit experientia, ob quorundam ſenſuum imperfectionem putat tamen Ariſtoteles rationi conſentaneum, omne quod ſenſum habet vel vnicum(vt poœ ſolum factum) aliquãdo dormire,aliquando vigilare.Sunt autem ſomnus & vigilia contrariæ poſſiones,ac proinde circa idem habent fieri,adeo vt cuicunque conueniat vigilare, eidem & dormire.atque econtrario.Contraria enim circa idem habent fieri ſubiectũ.Vnde nullum animal vel ſemper dormire poteſt, vel ſemper vigilare, ſed aliquando quidem dormire, aliquando vigilare debet.¶Eſt autem vigilia,ſenſuum libertas atq; ſolutio,cum ſenſus animalis liberi ſunt ad operandum ſuas operationes, obiecto oblato,& impedimento ſecluſo. Somnus vero, ſenſuum vinculum eſt, atque ligamen, quo ligantur ſenſus non poſſint ſuas exercere operationes etiam ſi obiectum offeratur,& impedimentum omne extrinſecum remoueatur.Nam id manifeſte in dormientibus cernimus, nullo ſenſu eos donec ſomni paſſione premuntur quicquam percipere. Neque enim vident coram aſtantes, neque audiunt.neque tactu aliquid percipiũt,donec expergiſcantur. Non ſufficit autem vnum aliquem ſenſum animalis ligatum eſſe, cęteris ſolutis: ſed neceſſe eſt omnes ſenſus quos animal ipſum habet eſſe pariter ligatos. ¶Non quælibet tamen ſenſuum ligatio, ſomnus dicendus eſt. Sunt enim morbi quidam priuantes hominem ſenſu atque motu, & dicunt eſſe venas quaſdam in

Ariſt.li. de ſomno & vigilãtia.

Quinus & vigilia.

collo quas ſiquis apprehendat atque conſtringat, ipſum animal mox ſenſu ac motu priuatum collabitur. Manifeſtum quoque id eſt in morbo apoplexiæ, quæ penitus hominem motu & ſenſu priuat. Non appellatur tamen huiuſmodi ſenſuum ligatio, ſomnus. Somnus enim, quies eſt ſenſuum à natura illis deputata, ad recuperationem virium. In morbis autem huiuſmodi nulla eſt ſenſuum quies aut reparatio, ſed potius deſtructio atque debilitatio.

CAP. XIX.

¶ Duplex ſomni vtilitas in animalibus.

Vt autem cognoſcatur, quod nō temere neque fruſtra Deus naturæ in animantibus ſomnum poſuerit, aduertendum eſt duplicem ipſius ſomni in animalibus eſſe vtilitatem, imo neceſſitatem. Primum enim, ad animalium virium facit reparationem. Omnis enim virtus naturalis, quæ non abſque fatigatione perpetuo poteſt exerceri aliquādo indiget quietis intermiſſione, vt poſſit inſtaurari quiete, quę nimia fatigatione deficeret. Id manifeſte videmus in motu progreſſiuo animalium. Quia enim in perpetua continuitate ambulare non valent, neceſſe eſt ſubinde quieſcant ac demum reſumptis virib. progrediātur. ¶ Ita & organa ſenſuum, quoniam nimia vigilia fatigantur, indigent intermiſſione quietis, vt reſumptis reparatiſque virib9, iterum ad ſuorum officiorum poſſint aptam functionē redire. Sunt autem vires iſtę, tam exteriores ſenſus, quàm interiores, maxime tamen videtur propter interiores ſenſus ſomnus eſſe neceſſarius. ¶ Secūdo eſt ſommus vtilis atque etiā neceſſarius, propter virtutes vegetatiuas. In animalibus enim virtutes vegetatiuę (nutritiua ſcilicet, augmentatiua & generatiua) impediuntur per exercitium virtutum animalium. Quanto enim vires animalis, id eſt ſenſitiuę & motiuæ, magis intenduntur, tanto naturales, id eſt vegetatiuæ, magis remittūtur. Propter quod in hominibus ſtudioſis & in re qualibet multum ſenſu occupatis, peior fit nutritio atq; augmentatio: in hominibus autem ignauis quique animalibus viribus minus vtuntur melior fit nutritio atque augmentatio maior. Et multum vigilantes macreſcere videmus atque palleſcere, ſomniculoſos autem vehementer impinguari. Quoniam ergo virtutes naturales per exercitium virtutum ani-

Quorſum Deus ſomnium indidit animalibus.

Secunda ſomni vtilitas.

Nota attente.

malium impediuntur, ideo propter ſalutem animalis ipſiuſque valetudinem ſi mandam prouide natur æ author tempus ſomni inſtituit: vt animalibus viribus ligatis, naturales virtutes (ſine quarum operatione nō diu poteſt animal ſubſiſtere) tum poſſit liberius pleniuſque ſuis actibus vacare, atque ea quæ ad animalis vitam intertenendam ſunt neceſſaria, conuenientius operari. ¶ Atque hinc eſt, quod vulgo dic: ſolet, ſomnum non minus quàm cibum ad bonam valetudinem conducere, ſomnoque moderato non minus quàm cibo hominem nutriri: econtrario autem, nimia vigilia non minus quam immoderato ieiunio corpus exiccari atque tabefieri. Non quidem ob hoc quod ipſe ſomnus ſit hominis nutrimentum, ſed quia efficit, vt naturales potentiæ ſuas cōuenienter operationes exerceant, & quia eius defectus impedit alimenti debitam conuerſionem in ſubſtantiam rei, propter impedimentum virtutum naturalium, per immoderatum & nimis diuturnum animalium virium exercitium.

¶ Hinc apte per Sapientem dicitur, Vigilia honeſtatis, tabefaciet carnes. Et prudēter viri ſancti, quibus cura eſt edomandæ carnis, eiuſque moleſtijs & afflictionibus debilitandæ, ne ſupercreſcat ſpiritui, vigilijs æque atque ieiunijs inſiſtunt ſcientes, carnis vigorem non minus ſomni quam cibi ſubtractione infringi atque imminui. Hoc enim eſt quod quęrunt, carnem videlicet attererc & vel ſupprimere, ac iuxta Apoſtolum, caſtigare, & in ſeruitutem redigere, vt dominetur ſpiritus. Eccl. 31. 1. Cor. 9.

CAP. XX.

¶ Quomodo ſomno vtiliter iuxta Dei inſtitutionē vtendū.

Voniam ergo ad duo hæc ſomnus ab authore naturę Deo eſt inſtitutus, videlicet ad ſenſuū reparationē & vegetatiuarum virium adiumentum, nequaquam ſapientis hominis fuerit, prorſus ſibi ſomni velle quietē ſubtrahere. Non enim minus peccatum habebit huiuſmodi, q̃ ſi alimentum ſibi ipſi velit in totum ſubtrahere, aduerſus ſapientiſſimi Dei ordinem & inſtitutionem. Vnde & benedictus Dei filius cum in mundo nobiſcum conuerſaretur, ſomni neceſſitatē nequaquam à ſe repulit, ſed quomodo ceteras humanæ naturæ infirmitates, ita etiam hanc ſenſuum à ſomno ligationem in ſeſe voluit ſuſcipere. Nam & in naui ſuper ceruical cum dormiuiſſe legimus, & à diſcipulis fuiſſe

excitatum. ¶Eſt autem ſapientis eatenus ſomno moderare vti, quatenus ratio dictat eundẽ eſſe conducibilem: quomodo alimẽto vir bonus frugaliter vti debet pro intertenẽda corporis vita, non pro eodem enutriẽdo ad laſciuiam. Et hac in re, neceſſe eſt vnuſquiſque attendat ſuę cõplexionis qualitatem, Quomodo enim in alimento ſumẽdo non omnibus vna eſt menſura ponenda, ita nec ſomno. Quod enim huic ne ſatis quidẽ eſt, illi eſt nimiũ. Quidã enim ad ſenſuũ eorumque organorũ reparationem pauco indigent ſomno, etiam. poſt multã vigiliã: moxq; vbi paululum quieuerint, exurgunt alacres ad priſtina animaliũ virium exercitia. Alij vero lõgiori egent ſomno antequam poſſint eorum vires recuperari.

¶Videtur autem iſta diuerſitas ex varia diſpoſitione ſiue cõplexione cerebri prouenire. Et ſollicite quiſq; ſibi debet attẽdere, vt diſcat quantũ ſit ſibi ad viriũ reparationẽ neceſſariũ. Quomodo enim moderatus ſomnus cuncta organa virium animaliũ apta reddit, & bene diſponit ad ſibi congruas operationes, ita cum nimius fuerit, reddit ea pigra, tarda atq; inhabilia ad exercendas cõuenienter ſuas functiones. Vnde homines nimio ſomno deditos videmus eſſe pigros, deſides, oſcitabũdos, graues, & velut immobiles, malæ apprehenſionis, mali iudicij, tardi motus, imò non ita limpide videntes oculis, neque etiam (ſi diligentius quis aduertat) lingua ita exacte guſtantes: & omnino in omnibus quæ ad vires animales ſpectant operationibus inueniũtur inhabiles. Cum econtrario qui moderati ſunt ſomni cõſpiciantur ad omnia prompti & alacres, viuacitate quoque ſenſuum gaudentes.

CAP. XXI.

Somnus quomodo fiat.

¶Quomodo generatur in animalibus ſomnus.

FIt autem ſomnus ex euaporatione, cum videlicet à corde eleuantur vapores ſurſum verſus cerebrum qui illic infrigidati à cerebri frigiditate & condenſati opplent meatus ſpirituum ſenſitiuorum, ne poſſint à cerebro in organa ſenſuum diffundi. Cum enim vapores iſti ſic incraſſati meatus illos occupauerint, per quos cerebrum diffundit ſpiritus ſenſitiuos ad organa ſenſuum, itemque à poſteriori parte illos meatus per quos ſpiritus motiuos diffundit ad organa motus, tunc contingit ſenſus omnes ligari, ſicque animalia contingit & motu & ſenſu priuari per ſpi-

rituum ſenſitiuorum & motiuorum defectum. Non enim poteſt in oculo fieri viſio, niſi mediante ſpiritu ſenſitiuo, qui illi à cerebro per neruos ad hoc à natura diſpoſitos (quemadmodum aperte in anatomia eſt videre) diffunditur: ſic & de omnibus ſenſibus aliis dicendum. Hoc ergo viſionis inſtrumento abſente nequit in oculo viſio fieri. ¶ Ita non poſſunt ſe membra mouere ſecundum locum, niſi per ſpiritus motiuos, qui ſimiliter à cerebro tranſmittuntur ad membra. Omnes enim ſpiritus animales (id eſt tam ſenſitiui quã motiui) in cerebro gignuntur, & à cerebro in cætera organa atq; membra deriuantur. Senſitiui tamen, ſuos meatus habent maxime in parte anteriori, ortum habentes à ſenſu communi, à quo nerui oriuntur, ad organa ſingulorum ſenſuum. Motiui vero ſuos habent meatus à parte poſteriori, à ventriculo memoriæ, a quo in nucam ſubiacentem diffunditur ſpiritus motiuus: atque ita per nucam conſequenter diffunditur ad oĩa corporis membra. ¶ Fit autem ſomnus fortior, aut debilior, iuxta quod vapores iſti plenius occupant meatus ſpirituum ſenſitiuorum. Cum enim vapores multum fuerint groſſi, & ita multi vt totos meatus ſufficienter oppleant, grauis eſt ſomnus, neque leuis eſt excitatio: quemadmodum in illis eſt qui multo potu ſunt obruti. Cum vero vapores fuerint ſubtiles neque multum ingroſſati, aut cum nõ ita multi fuerint vt meatus ipſos ſufficiant penitus opplere, ſomnꝰ eſt debilior, & eſt facilior excitatio: quemadmodũ in illis qui frugaliter ſunt refecti. ¶ Vnde etiam fit, vt ii qui venas habent valde amplas, non admodum fortis ſint ſomni, facilliméque excitentur: eo quod vapores non ſufficiant meatus ſpirituum opplere, ſed propter latitudinem aliqua ex parte facile tranſeunt ſpiritus, velut cedentibus vaporibus in via latiori. Qui autem anguſtiores habent ſpirituum meatus, ſomno grauiori premuntur, & excitantur difficilius: eo quod obſiſtens vapor facilius impediat tranſitum ſpirituum: quemadmodum ad oculum videmus, in via anguſtiori conſiſtentem, facilius prohibere occurrentis cuiuſpiam ingreſſum ac tranſitum, q̃ in via latiori, In lata enim via facile eſt, tranſire volentem (ſi celer agiliſque extiterit) ad partem aliquam ſeſe inijcere, & ocyus tranſire. Ita ſane qui amplos habent meatus, frequenter expergiſcuntur etiã vltro, & leuiſſimo excitãtur ſtrepitu.

Motu cõprivuentur dormientia.

Somnus fortis aut debilis vnde.

Frequenter enim, propter amplitudinem viarum, ſpiritus animales ſua celeritate illabuntur in organa ſenſitiua atque motiua, & facilem aliquam ſibi parant celerem tranſitum, ſicque frequenter & facile contingit animalia eiuſmodi expergiſci. Expergiſcitur enim animal, mox vt ſpiritus ipſi animales, trãſitum acquirunt ad ſua organa. ¶ Tunc enim fit ſenſuum ſolutio, in quo conſiſtit vigilia. ¶ Fit etiam ſomnus maxime poſt ſumptum cibum, quod tum eleuentur copioſius vapores ſomnum generantes: & maxime cum talia fuerint alimenta (cibi atque potus) quæ multas de ſe fundant fumoſitates, aut admodum craſſas, ac pingues. Non quilibet tamen vapores cauſant ſomnum. Quidam enim potius ſomnum impediunt vt vapores acuti & falſi. Item cum fuerint cum cholera multa commixti Tunc enim ſomnus impeditur, quemadmodum docet experientia, cum vinum nimium acutum biberimus, aut nimium calidum, & cum choleram in nobis moueri ſentimus. Oportet enim vapores ſomnum inducentes eſſe dulces facile in cerebro ingroſſabiles, pingueſque & velut mulcebres. Alioqui non patiuntur ſe ligari ſpiritus, qui ſunt in cerebro, magis timentes deſtructionis nocumentum quàm reparationis profectum.

Poſt cibũ maxime fit ſomn⁹.

CAP. XXII.

¶ Somni pars aliqua pro nutritione, aliqua pro generatione, aliqua pro ſenſuum reparatione.

Q Vamquã autem ſupra diximus ſomnum naturaliter ad duo ordinari, videlicet ad ſubſidium auxiliumq́ vegetatiuarum potentiarum, quæ in animalibus per virtutum animalium vſum & exercitium impediuntur, & ad reparationem virtutum animalium quæ in ſuis exercitiis fatigantur continuo labore, videtur tamen ipſa vegetatio (tanq̃ animalis ſubſiſtentiæ magis neceſſaria) priorem locum ſecundum temporis ordinem obtinere, & tempus etiam amplius quàm animalium virium reparatio ſibi vendicare. Nã quod ad animalium virium reparationem attinet, videtur illi modicum tempus poſſe ſufficere: quemadmodum experiuntur interdum ſtudioſi, cerebro vtcũque defatigato, facile illi poſſet ſubueniri, ſi vel ſedentes in ſella ſtudii capite aliquantulum reclinato in manu paululum ceſſent ab exercitio, & mirã perſentiunt in tantilla requie ſubleuationem. ¶ Quod autem

pluriũm horarum tempus ad ſomnum exigatur, magis vide tur propter vegetatiuas eſſe potentias. Et plane hoc experien tia docet, in principio ſomni maxime nutritionem adiuuari, minime autem ſenſuum fieri reparationem. Experimur enim eos qui in principio aut paulo poſt principium ſomni exci- tantur ante ſomni medium, animalibus viribus eſſe multo ma gis deſtitutos quàm ſi omnino non dormiuiſſent: neque id ſo lum momentum verumetiam per multum tempus, immo per totum nonnunquam ſubſequentis diei ſpatium. Et videntur qui ſic poſt ſomni principium excitãtur quaſi ebrii, nullo ſen ſu, nullo etiam motu recte vtentes, quaſi animalibus viribus omnino perturbatis, neque vlla ſentitur reparatio.

Principiũ ſomni maxime pro nutritione facit.

¶ Cęterum, ipſa ſenſuum reparatio maxime videtur circa finem ſomni poſt medium eius fieri. Prius enim ſibi natura animalis proſpicit de eo quod ad eſſe ipſius eſt neceſſarium, quàm de eo quod ad bene eſſe. Nutritio enim, ad eſſe anima- lis requiritur. Senſuum autem vſus, non ad eſſe ipſius, ſed ad bene eſſe exigitur. Pueros enim & moriones videmus abſque ſenſuum bono vſu, validos corpore perſiſtere. Si tamen plus iuſto ſomnus extenditur, rurſum deinde cerebrum indiſponi tur. Propter quod multum ingenio conducit, ſummo mane è ſuaui ſtrato exurgere, dulceſque relinquere plumas, videli- cet vt ſenſibus reparatis antequam iterum indiſponátur, ſom nus abrumpatur. ¶ Maxime vero iis qui caſtitatem mentis atque corporis ſeruare volunt incontaminatam, & nec illuſionibus fœdarum imaginum, nec ſpurcitiis pollui nocturnarũ immunditiarum, prolixius ille ſomnus matuti- nus diligenter eſt cauendus. In fine nanque ſomni experien tia monſtrat, huius rei maximum eſſe periculum.

Matutin⁹ ſomnus caſtitati peri culoſus.

Quod ideo eſſe videtur, quoniam in principio ſomni & per tempus maximum ipſius, nutritiua & augmentatiua ſuas po tiſſimum operationes exercent: perfecta autem ſufficienter nutritione, circa ſomni finem, videtur potentia generatiua ſecundum ordinem ſuo officio ſuccedere. Quia enim ſecũdo ordinem temporis prior eſſe debet nutritio & augmentatio generatione (propter quod in pueris non prius generatiuæ potentiæ operationem experimur, quàm nutritiua & augmẽ tatiua ad iuſtam perfectionem eos perduxerint) ideo prius nutritioni inſiſtitur, poſtmodum vero generationi. Quod

etiam inde eſt, quia ſemẽ ex ſuperfluo eſt alimenti, atque ob hoc nutritione perfecta in illud quod ſuperfuerit alimenti ſe conuertens vegetatrix potentia, agit in ipſum, & efficit vt in ſeminis naturam conuertatur, & circa ſeminis diſpoſitionem atque profectionem tum maxime agit, efficiturque ad generationem homo paratior atque pronior nutritione perfecta. Atque hinc fiunt in phantaſia illuſiones fœdarum imaginum generatiua potentia ſuum actum quærităte: & non raro fiũt coinquinationes inordinatæ corporum, quas euadere poſſunt qui tempus illud præueniendo, ſomnum antequam eo pertingat, abrumpunt. Et licet in aurora ſit ſomnus carnalibus maxime ſuauis, iis videlicet qui venerem amant & corporis delicias: veris tamen Dei amatoribus, caſtitatíſque, & omnis virtutis zelatoribus ſomnus ille maxime eſt fugiend⁹.

Sõnus auroræ non proband⁹

CAP. XXIII.

❡ Quomodo in homine contingant inſomnia.

Contingit autẽ in ſomno ſenſ⁹ interiores interdum ſolui, exterioribus ſenſibus in ſuo vinculo permanẽtibus: apparéntque tunc phantaſmata & variæ imagines in phantaſia atque in æſtimatiua: quas apparitiones, imaginationéſque, & phantaſiationes, vocant ſomnia, vel inſomnia (vt videtur) à ſomnô, quoniam videlicet in ſomno fiant. Fiuntque hæc ſomnia maxime poſt medium ſomni, cum iam vapores incipiunt minui ac ſubtiliari. & ita primum ſenſus interni ſoluuntur, incipiúntque operari exterioribus ſenſibus in ſuo ligamento nihilominus permanentibus: eo quod vapores adhuc meatus occupent, quibus à cerebro ad ipſorum organa tranſmitti debent ſpiritus animales. ❡ Cauſa autem quare ſomniantes omnia iudicent ita ſe habere vt ſomniant, videtur eſſe ex defectu operationis ſenſus communis. Quod enim dum vigilantes multa phantaſiamur, componentes & diuidentes, non ea ſic habere putemus quomodo nobis in phantaſia occurrunt, inde videtur eſſe, quia ſenſus communis iudicat & cognoſcit per ſenſuum exteriorum obiecta, nihil tale eſſe præſens. Quod enim nec à viſu, neć ab auditu, neque ab aliquo aliorum ſenſuum vt actualiter ſenſatum percipit, id ipſe iudicat non adeſſe. Atque ita quanquam vigilantes multa phantaſiamur, non tamen illa vt præſentia iudicamus, quoniam ſenſus communis nobis contrarium iu-

Somnia quomodo fiant.

Sõniantes quare oĩa ſic eſſe putant vt ſõniant.

dicat In ſomniantibus vero quia ſenſus exteriores ligantur, neque ſenſus communis niſi quæ ab ipſis recipit,iudicat, ita tum deeſt,quæ phantaſiæ atquæ æſtimatiuæ falſas compoſitiones & diuiſiones iudiciáque refutet,& conuincat eſſe falſa mendacia.Itáque fit vt videantur vere præſentia, & ſic ſe vt apparent habere,nemine præſente qui euincat falſitatem.

¶ Atque hæc eſt etiam cauſa, quare in tenebris phantaſiantes terribile aliquid homines terreantur, & exclamant ac fugiunt:præſente autem,lumine,eadem imaginantes, nõ ita terreantur:quoniã videlicet abſente lumine nõ poteſt id quod æſtimatiuæ præſens eſt,argui quod non ita ſit. Nam lumine abſente, nequit iudicari quid coram ſit.Lumine autem allato manifeſte iudicat ſenſus communis per viſum, non adeſſe quod habet imaginatio phantaſiæ, Quemadmodum videlicet cum vanus atque mendax homo miranda proponit, ſi nemo adſit qui falſitatem redarguit,creduntur vera eſſe quæ narrantur:Si vero adſit qui arguat falſa eiuſmodi proponentem,manifeſtéque comprobet nihil talium ſic eſſe vt dicit,nemo credet talia proponenti,neque ſe quiſquam propter mendacis hominis confutati verba loco mouebit, quicquid tandem ille dixerit.

CAP. XXIIII.

¶ De ſomniis ſupernaturalibus,animalibus & naturalibus.

Diſtinguũtur autem multipliciter ſomnia.Quædam enim deſuper à deo legimus immitti, quemadmodum in diuerſis ſcripturarũ paſſibus inuenitur: de ſomniis videlicet Iacob & Ioſeph, de ſomniis Pharaonis, itéque pincernæ & principis piſtorum regis Pharaonis. de ſõnio Nabugodonoſor,& pleriſque aliis. Hæc enim omnia à Deo benedicto videbantur ad futurorum præſignationem immiſſa.Vnde Ioſeph cum expoſiturus eſſet ſomnium Pharaoni,dicebat,Quæ facturus eſt Deus,oſtendit Pharaoni. Et iterum,Abſque me Deus reſpondebit proſpera Pharaoni,tacite ſic indicans,quod & ſomniorum illorum immiſſio foret à Deo.Idipſum apertiſſime & Daniel coram rege Nabugodonoſor,Eſt Deus(inquit)in cælo, reuelans myſteria, qui indicauit tibi rex Nabugodonoſor quæ ventura ſunt nouiſſimis temporibus. Ac rurſum, Qui reuelat myſteria, oſtendit tibi quæ ventura ſunt. Sed & in nouo teſtamento mul-

Somniorũ diſtinctio

Sõnia ſupernaturalia.

Gen.41.

Dani.2.

Matthæi 1 &. 2. ta ſolet per ſomnia immiſſa ſanctis hominibus Deus futura demonſtrare. Vnde Ioſeph legimus ab angelo Domini in ſomnis admonitum, de virgine Maria accipienda, De filio in AEgyptum adducendo, & reducendo ¶ Quur autem Deus ita in ſomnis velit futura indicare, cauſa videtur, quia tunc ſenſus hominis magis ſunt quieti, exterioribus omnibus ligatis, interioribus etiam circa pauciſſima vel omnino circa nulla occupatis, ac proinde diuinæ impreſſionis & internæ commonitionis facilius ſuſceptiui. Huiuſmodi autem ſomnia non paſſim vulgaribus ſolent accidere, ſed illis qui ſunt præeminentes, vel ſanctitate, vt in quibus magnum & ſingulare aliquid Deus operari diſponit, vel dignitate, aut authoritate, vt in iis qui ſunt in adminiſtratione regnorum. Quod enim Abrahæ, Iacob, Ioſeph, Danielis, Iudæ Machabæo, & huiuſmodi ſomnia fuerint à deo immiſſa, propter ipſorum fuit præcellentiam, Quod autem Pharaoni & Nabugodonoſor, propter ipſorum dignitatem, vel certe ad diuini nominis gloriam & amicorum Dei glorificationem fuit. Quod etiam magiſtris piſtorum atque pincernarum Pharaonis fuit ſomnium præſagiū futurorum immiſſum à Deo, propter Ioſeph exaltationem factum fuiſſe creditur. Nihilominus Deo liberum eſt, cuicūque voluerit etiam peſſimis ſomnia immittere.

Somnia animalia. ¶ Alia vero ſunt ſomnia, quæ appellantur animalia: illa nimirum quæ contingūt ex prius in vigilia ſenſatis & maxime ex iis circa quæ fuimus in vigilia ſoliciti, ſiue auxie diligenterque occupati. Hinc fit, vt auarus ſomniet de pecuniis, de negotiationibus, emptionibus, atque venditionibus. Guloſus de epulis & conuiuiis: luxurioſus de mulierum conuictu & colloquiis, aliiſque huiuſmodi. Homo autem miſericors, ſomniat, de pauperum neceſſitatibus, de miſerorum patrocinio. Qui zelat pro iuſtitia, ſomniat iniuſtitię punitionem oppreſſorum ſuſpenſionem, atque huiuſmodi. Nauta de ventorum proſperitate, & de nauigando, ſomniat, & literis ſtudens de ſuo ſtudio. Et vniuerſaliter, circa qualia occupatur homo in vigilia, circa talia verſatur in ſomnio. Offerunt enim ſeſe ſpecies illæ dormienti, quæ ſolent vigilanti.

Nota diligenter.

¶ Ex huiuſmodi autem ſomniis poteſt vtcunque coniectare homo, quid potiſſimum ipſius affectui inhæreat. Vt ſi quis frequenter de honoribus & laudibus humanis ſomniet, me-

rito ſibi metuere poteſt, ne forte ſit ipſe homo ambitioſus: item ſi de epulis ac lautitiis, ne forte ſit homo delicatus & guloſus, atque ita in cæteris. ¶Sunt alia ſumma naturalia, quæ ſecũdum complexionis humanæ cõditionem cauſantur in phantaſia, ipſo videlicet quod in complexione hominis dominatur immutante cerebrũ, atque ſpeciẽ ſibi conformem imprimente in phantaſiam, aut ſpeciẽ ſeruatã in ea mouẽte Sic homines ſanguinei, in quibus dominatur ſanguis, de rebus rubeis, pulchris, & lætis ſomniãt, & frequẽter exiſtimant ſe volare, eo quod ſanguis cõuenıat cũ aere. eſtq; hæc cõplexio læta & aerea, propter quod læta & amœna ſomniant naturaliter illi autem in quibus cholera dominatur, multũ ſomniant de igne, cũ quo conuenit cholera, item de bellis, iurgiis, & contentionibus, ad quæ cholera extimulat. Flegmatici (in quibus dominatur aqua) ſolent de aqua ſomniare, vt pote iuxta aquas ſe ambulare, aut in aquas ſe incidiſſe aut ſubmergi, hiſq; ſimilia, quæ plurimũ ſolẽt pueris (in quibus adhuc humidũ dominatur) accidere: ſomniant etiam de glacie, niue, & huiuſmodi, vt quod per niuem ambulant, aut ſuper glaciem labant. Melãcholici vero (in quibus dominatur terra) frequenter ſomniant ſe in terra defoſſos, aut terra oppreſſos, aut de ſepulcris mortuorum deque aliis huiuſmodi, potiſsimũ quæ ad oppreſsionẽ pertinent: maxime aũt de rebus grauibus & triſtib⁹, vt pote de inferno, de morte, de perſequutione ab aliis illata, aliiſq; ſimilibus, quoniam maxime grauis eſt & triſtis illa complexio. ¶Naturaliter etiam ſomniat homo de illo qđ ſibi deeſt, & quod appetit, vt eſuriens ſomniat de cibo, ſitiens de potu, micturiens de pariete aut loco aliquo ſeparato, vbi liceat ſecũdum honeſtatem mingere: cacaturiens vero de cloaca. Vnde etiam interdũ huiuſmodi ſomniis contingit homines decipi, vt lectum impleant pro ſi mario, & condormientium lateria humectent pro pariete. ¶Ad eundem modum cum natura ſe oneratam ſenſerit alimenti ſuperfluo, quod ad generationem pertinet, dum ſe exonerare atq; liberare cupit, per ſomnium in æſtimatiua imagines apparere facit talium rerum ad quarũ pręſentiã ſolet fieri ſuperflui talis eiectio, eo quod non aliter (niſi forte ex defectu virtutis retẽtiuæ) cõtingat eiuſmodi emiſſio. Natura ergo de ſalute viuẽtis ſollicita, id ita procurat, & æſtimatiuam

Q̃ão naturaliter diuerſe in hoĩb⁹ cõplexiones diuerſa faciunt ſomnia.

De exoneratione naturali notatu digna.

ſic mouet: ne ſi non fiat ſuperflui illius exoneratio, variis morbis & miſeriis miſere conſumat, id quod frequenter ſolet accidere. Atque ita contingit etiam caſtiſsimos viros, nocturnis illuſionibus ſolicitari atque vexari, illos maxime in quibus valida eſt vis generatiua. ¶ Quod ſi quis interroget, quonã pacto fieri id poſsit in imaginatiua, vt talis fiat imaginũ effictio, cum præuiæ non anteceſſerint cogitationes, ex quibus videantur poſſe oriri? Dicimus, ſicut in animalibus irrationabilibus æſtimatiua potentia naturaliter mouetur quantum ad ea quę ſunt naturæ opera, vt ad nidum ſtruendum tali materia, tali forma, tali tempore, ad coeundum cum animãte ſui generis diuerſi ſexus, &c, ita æſtimatiuam hominis in hac parte moueri naturaliter, & imprimi in eam quãdã impreſsionẽ, per quam excitetur ad tales efformandas imagines, ad quarum in æſtimatiua præſentiã ſolet tale naturæ opus fieri. Neque vero mirum, ſi dicamus naturaliter aliqua ex parte hãc æſtimatiuam moueri, quãdoquidem opus iſtud quod quæritur (nempe ſuperflui corruptiui animalis expulſio) omnino naturale eſt, ad viuentis ſalutem conſeruandam.

CAP. XXV.

¶ Quod boni & ſtudioſi virtutum poſſent ſubinde mala perpeti ſomnia.

Totum hoc caput diligenter expende.

EX qua ſomniorum diſtinctione non modica ſumi poteſt conſolationis materia aduerſus quorundam nimium pauidorum inordinatum & ſcrupuloſum timorem, qui grauiter triſtãtur, ſi quãdo per ſomnium aliquid eis contigerit quod virtuti videatur contrarium, atq; itã ſe affligunt quaſi talibus ſint vitiis apud Deũ coinquinati, cum tamẽ ſecũdum rationẽ viuant, & pro virili ſecundum ſpiritũ aduerſum talia vitia vigiles decertent, neque ex eo quod per ſomnium ita cõtigit, vllam apud Deum habeant culpã. Omnino enim cõtingere poteſt, & cõtingit non raro eum qui ſecundũ rationem & voluntatẽ vere caſtus eſt, ſomniis rerũ venerearum illudi & eum qui ſecundũ rationẽ vere ſobrius eſt ac tẽperans, guloſitatis ſomnia perpeti. Iterumq; qui ſecundum rationem mitis ac placidus eſt, atque longanimus ſomniis iracũdiæ & ferocitatis vexari. ¶ Sit enim quis (exempli gratia) à naturali complexione ad rem veneream vehementer inclinatus, propter virtutis generatiuæ in ipſo fortitudinem, hic

quantũuis ſecundũ firmum caſtitatis propoſitũ viriliter reſiſtat,& nequaquã conſentiat.ita vt propoſiti firmitate & continua reſiſtentia,maxime autem deſuper veniente Dei gratia(ſine qua iuxta Sapiẽtis ſentẽtiã, nemo caſtus fieri poteſt) habitum caſtitatis ſit adeptus,continget nihilominus hunc interdum ſomniis malæ concupiſcentiæ illudi. Et qui vigilans præſente ratione,neque pro vita,neque pro morte in mulieꝛe conſentiret appetitum, nec vllum ferret familiare colloquium aut commercium,dormiens ſubinde etiam amplexus & oſcula acceptat & quæritat. ¶Ad eundem modum qui à naturali eſt complexione vehemẽter pronus ad iracundiam, plenus fluente cholera,hic quantũuis multo labore & multa Dei gratia ſit adeptus manſuetudinis patientiam, adeo vt vigilans,neq; in pilo,neque in obulo velit nocere quantumuis in ipsum delinquenti,hunc tamẽ contingit per ſomnium pugnare,interficere,dilaniare,diſcerpere hoſtẽ,eius domum ac ſegetẽ ſuccendere,& cuncta eius bona diripere.¶Ita melancholicũ qui dei gratia multo labore ſecundum rationem atq; voluntatẽ puſillanimitatis vitiũ debellauit, & timorem pepulit inordinatũ,cõtingit per ſomnia graui concuti timore. Et qui in vigilia de Dei miſericordia optime confidit ſe conſequuturum æterna gaudia,per ſomnium pati ſibi videtur inferni tormenta:quiq; per vigiliam confidit ſe circundatum lætãtium angelorũ caterua,per ſomniũ interdũ ſibi videtur in medio terribilium dæmonum iacere oppreſſus. Ita pure ſanguineus aliquis,quãuis vere ſecundum rationẽ & voluntatis affectũ ex dei gratia oẽs auerſetur mũdi voluptates, ſubinde tamẽ per ſomnium videtur ſibi in medio delitiarum iucundari ¶Imò verò ſi diligentius aduertamus,comperiemus iſta omnia etiã in vigilia ita accidere.Hinc enim tentationes ſunt quę à carne exurgũt etiã in bonis & ſãctis viris. videlicet vel gulæ,vel luxuriæ,vel iracundiæ ,& cæterorũ malorum:quomodo de ſeipſo narrat beatus Hieronymus,quòd cũ in vaſta eremi ſolitudine exeſo eſſet corpore, & arctiſſima ſeipſum ſtringeret inedia,Romanis tamen ſe putabat inter eſſe delitiis.¶Qui ergo huiuſmodi ſe ſentit ſomniis rerũ nõ bonarũ tãgi,aut etiã in vigilia eiuſmodi vexari motibus, nõ ſtatim deiciatur animo,nõ ſe mox dei exiſtimet inimicũ. Veruntamen examinet ſeipſum diligenter an non ex præuiis

Sapien. 8.

Hieronymus ad Euſtochium.

Examinā da ſomnia vnde proficiſcantur.

in vigilia voluntariis cogitatibus,aut effectibus,iſta ſic exurgant,an non exorta fuerint à cauſa aliqua voluntarie ſubminiſtrata,vnde eiuſmodi ſomnia per ſe nata ſint ſequi. Et quidem ſi poſt diligens examen nullius huiuſmodi mali ſibi eſt conſcius,nihil eſt quod metuat,nō eſt quur multum anxietur animo:hoc tamen diſcat & conſideret,in ſua carne adhuc viuere concupiſcentiam,diſcat non debere ſe eſſe ſecurum, diſcat nondum perfectè deuictum eſſe ſiue ſubactum domeſticum hoſtem,diſcat ſibi adhuc ſtandum ſuper cuſtodiam : & humilitatis ac prouidentiæ ſibi ſumat occaſionē , ne mox vbi aliquem virtutis habitum aut donū aliquod acceperit, omnia in tuto putet,ſeq; in portu nauigare ſecurū . Agat quoque gratias Deo,cuius gratia ita ſibi aduerſiſſimum hunc hoſtē ſubiugauit,ſubiectumque fecit(carnem dico & ſanguinē)vt non niſi in ſomno abſente ratione , vel in vigilia per ſurreptionem,velut à tergo aut à longe audeat accedere, & non in vigilia aperte prodire in aciem. Eſt enim hoc ſignum euidens infirmati hoſtis,cum iam nō palam, ſed velut per ſurreptionem tantum ex abdito,audet aduerſarium impetere. ¶ Cæterum,de ſomniis quatenus ex eis pronoſticari aliquod liceat aut non,item quomodo ea obſeruare & non obſeruare, præſentis non eſt negotii.Ad moralem enim ſpectat doctrinam, tametſi non minima ex parte ex præcedentium hæreant cognitione.Nos ergo de plurimis paucula quædam dixiſſe contenti(quoniam profecto etiam ſi velimus multa,non valemꝰ, ob ignorantiam rerum intus latentium)feſſum nunc calamū abditarum rerum curioſa inſpectione atque perſcrutatione, ad quietem reponimus,quo deinde ad id quod totius conſiderationis noſtræ erit ſupremum,reparatis viribus alacriores redeamus:ſi tamen prius(iuxta hactenus in libris omnibus ſeruatam conſuetudinem)magni Dei gloriam cantico celebrauerimus,cuius ſunt omnia hæc mirabilia,hiſque infinito maiora,quę noſtri ſterilitas calami minime valet explicare:qui in trinitate & vnitate perpetuo beatus viuit,regnat,& gloriatur in ſecula ſeculorum,Amen.

¶ Finit conſiderationis Phyſicæ Liber decimus.

PSALMVS MAGNO ARTIFICI QVI eſt fabricator humani cerebri.

Videbam ego nuper anatomiam, inciſionémque humani corporis: aderat qui ſecabat chirurgus, aderat qui demonſtrabat omnia medicus.

Ille quidem diuidebat ſubtiliſſime, & vſque ad venulas minimas tenuiſſimóſque neruulos incidebat omnia: hic verò digitis ſollicitiſsime cuncta monſtrabat, verbíſque declarabat quantum poterat.

Super membris ſingulis quantumuis paruulis faciebat ſermones prolixiſsimos: & poſt finita verba omnia adiiciebat nondum ſe membri naturam explicuiſſe vel vſque ad dimidium.

Tantum (inquit) quæ magis ſunt cognitu vtilia, quæ magis expoſita proferimus: & tamen protrahebat dies multos prolixis ſermonibus.

Admiratus ſum vehemẽter in pluribus ſagacis naturę operibus: dum ita mirandum conſpicerem in cunctis ordinem, ita ſtupendam in ſingulis virtutem, & vſum neceſſarium.

Nihil erat ſuperfluum, inordinatũ nihil, nihil indecorum, nullum erat membrum, à cuius contemplatione poſt inſpecta auditáque omnia cum ſtupore non abſcederem.

At verò poſteaquam ad verticem peruentum eſt ad anatomiam cerebri, ibi videlicet quæ prius videram iudicabam nihil eſſe omnia.

Secabat ille ſumma ſollicitudine, inciſionibus ſubtiliſsimis iſte de rebus minimis neſcio quę declarabat maxima.

Pape, quàm ſtupenda, quàm admiranda, quàm ſpectatu digniſsima illic erant demõſtrãda: vix tota oculorũ intenta acie ſufficiebam intueri, de quibus iſte tractabat mirabilia.

Ibi cranium & pericranium, ibi pia mater & dura mater, miringa maior & miringa minor: ibi neſcio quæ nimiũ mirandæ connexiones & immiſſuræ, quibus iſta nectebantur adhærebántque inuicem.

Ibi ventriculorum diſtinctiones variæ, & cellulæ diſtinctę diſtinctione viſibili: ibi rete mirabile, vere mirabile, de cuius inuolutionibus narrabat ille miranda, cum vix præ tenuitate ipſum poſſet conſpicere acies oculorum meorum.

Ibi neruorum à cerebro exeuntium ſpectatu digniſsima colligatio: ab anteriori parte molliorum, duriorum à poſterioribus.

Naturæ prouidentiam miris efferebat præconiis ſingulorum admuicem prouidam diſpoſitionem oſtendens, ad ſalutem & commoditatem animalium.

Pergebat ille his cômonſtratis plura oſtendere: ego verò longius non valebam progredi, neque præeuntem valebam inſequi, quoniam me ſtupor inuaſerat.

Et nunc, artifex magne, nulli arte ſecundus, precellentior omnibus, quid dicam ego, quid loquar de operibus artis tuæ?

O vtinam contingerent tibi ſpectatores, artifices periti operis: ab his enim poſſet tibi dari gloria.

Qui inter homines, magnæ artis fabricauerint opus nihil æque optant ac peritos artis ad ſpectandum illud.

Si magnæ artis opus in poſſeſsionem venerit hominibus rudibus qui artis ſunt ignari; perdit artifex gloriam artis ſuæ quantumuis ſit præcellens artificium.

Ita profectò nobiſcum res habet, quantum ad præſtantiſſima opera tua: fabalibus ſtipulis groſſiores ſumus quantumlibet nobis videamur ſubtiliſſimi.

Sapientia & artificium operis tui nequaquam contemplari ſufficimus, neque milleſimam partem artis quam oſtendiſti in capite noſtro, vel doctiſſimus pernouit medicus.

Attamen etiã ſi nemo miretur, ſi nemo laudet ſemper manet in opere ipſo gloria artificis: ita & tibi magne Deus ſemper tuà manet gloria in cunctis operibus tuis.

Sis benedictus in æterna maieſtate tua: ſis benedictus, ſis laudatus & glorioſus in ſecula, pro inæſtimabili ſapientia & bonitate tua.

Gloria patri & filio & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio, & nũc, & ſemper, & in ſecula ſeculorum, amen.

¶ Finit Pſalmus.

LIBER VNDECIMVS CONSYDERATIONIS PHYSICAE DE INTELLECTV ET EIVS OFFICIIS.

PRAEFATIO.

QVæ hactenus à nobis libris præcedentibus determinata ſunt, non homini ſunt peculiaria, ſed vel rebus naturalibus omnibus generaliter conueniunt, cuiuſmodi ſunt quæ in primo libro de principiis diximus, & in ſecundo de cauſis, in tertio de motu, in quarto de loco & tempore, in quinto de generatione atque corruptione: vel homini ſunt cum cæteris viuentibus (vtpote plantis & animalibus brutis) communia, nempe ea quę in prioribus tribus libris de potentiis vegetantibus & ſenſibus tam exterioribus, quàm interioribus diximus. Neque hactenus vllo librorum præcedentium de iis quę homini peculiariter competunt, quicquam egimus. At vero hominis egregia præcellentia, qua cæteris omnibus præſtat naturalibus rebus, & admirabiles illæ virtutes quas in nobis peculiariter aduertimus, merito ſpecialem exigunt tractatum. Si enim cæleſtia corpora, propter ſuam quã in hæc habent inferiora potentem actionem, ſpecialem meruerunt determinationem, ſi denique etiam meteorologicæ impreſſiones (quæ & mixta imperfecta dicimus) propter ſuã tantum incertam & ſubitam generationem ſingularem nobis extorſerunt tractatum: humanæ naturæ præcellentia, an non multo iuſtius id ipſum expoſcit, ac exigit? Videlicet vt illas ſpeciali opere diſcutiamus, declaremúſque nobiliſſimas virtutes & operationes, quæ homini ſic proprie peculiariterque conueniunt, vt in nullis rebus naturalibus poſſint eędem vel ſimiles reperiri? Quæ enim hæc foret inordinatio diſciplinæ, poſt exactam de rebus naturalibus omnibus determinationem, ipſum quod eſt omnium præcipuum negligere, & ad quod cætera omnia tanquam ad finem ordinantur intactum pertranſire? Iuſtum eſt ergo, ſemel nobis in manum ſuſceptus calamus tantiſper nobis inſeruiat; donec pro noſtra virili ſecundum bonum Dei auxilium, & hæc veræ maxima el bab utientes explicauerimus.

CAP. I.

De hominis præcellentia, & quomodo intellectus per ſenſum cognoſcitur.

Intellect & voluntas quanta homini præſtent.

Hominis ſuper alias res naturales precellentia, in intellectu atque voluntate conſiſtit, potentiis duabus vtique nobiliſsimis quibus Dei in nobis imaginem & ſimilitudinem gerimus, & ſecundum quas Deiformes Deique capaces ſoli homines ſumus. ſecundum quas immortales ſumus incorruptibiles, & impaſſibiles (paſſione quacunque violenta vel ad corruptionem deducente) ab vlla rerum naturalium quantumuis potentiſsime fuerit actionis: ſecundum quas item ſoli homini cõuenit in ſuis actionibus libertas meritum vel demeritum, premium atque pœna, ſaluatio atque damnatio æterna, fœlicitas eterna vel æterna miſeria. Nulla enim irrationalis creatura intellectu & voluntate carens immortalis eſſe poteſt, nulla Dei imaginẽ in ſe gerit, nulla Deiformis vel Deicapax dicitur, nulla meretur vel demeretur nulla præmio æterno remunerabitur, vel eterna pœna punietur. Hec enim omnia ſolius ſunt hominis, quemadmodum in poſterioribus latius declarabimus. Quoniam vero ſecundum rectum ordinem prius eſt rem intellectu percipere, poſterius autem velle vel nolle. Intellectus enim eſt præſentale voluntatis acceptare vel refutare, iccirco prius de intellectu quàm de voluntate eſt dicendum. Eſt autem in diſciplinis ordo valde conueniens, incognita per nota, & minus nota per notiora (quantum fieri poteſt) declarare. quemadmodum ex principiis per ſe cognitis venitur ad ſcientiam concluſionis, & ex corporalibus exemplis manuducimur ad intelligenda ſpiritualia. Erit ergo moduſconuenientiſſimus naturam intellectus declarandi per comparationem ad ſenſum (qui iam ex ſupra determinatis præſupponitur cognitus) partim quidem ſecundum ſimilitudinem, partim vero ſecundum diſſimilitudinem. In quibuſdam enim cõueniũt, & in quibuſdam differunt. Primum itaque omnium aduertendum eſt, quòd ſicut ſenſus eſt potentia quędam apprehẽſiua rerum foris exiſtentium abſque reali ſuſceptione ipſarum per ſolã receptionem ſpecierum: ita & intellectus talis quædam eſt potentia per quam homo etiam quæ extra ipſum ſunt intus apprehendit, non rem ipſam vel eius partem vel vllam corporalẽ eius

qualitatem, ſed tantum rei quam apprehendit ſpeciem intra ſuſcipiendo. Non enim in anima (vt Ariſtoteles ait) lapis, ſed lapidis eſt ſpecies. ¶ Eſt tamen manifeſta eius in hoc differẽtia à ſenſibus exterioribus, quòd ſinguli ſolum ſui proprii ſenſibilis ſuſcipiunt ſpeciem, vt viſus ſolam ſpeciem coloris. Intellectus autem indifferenter omnium ſimul eſt ſuſceptiu⁹ & omnium apprehenſiuus. Tranſcendit etiam potentiam primam interiorem, quam ſupra nominauimus ſenſum commu‑nem: quoniam ille licet communiter ſpecies ſuſcipiat ab omnibus exterioribus ſenſibus, non tamen poteſt niſi illas ſuſcipere quæ ei ab exterioribus tranſmittuntur. Nulla enim ſpecies eſt in ſenſu communi, præter eas quæ à ſenſibus exterioribus ad ipſum tranſmittuntur. ¶ Amplius vero etiam à vi æſtimatiua ſiue phantaſtica differt intellectus (tametſi quibuſdam antiquorum ita viſum non fuit) quoniam intellectus eſt potentia vlterior, & multo ſuperior ipſa æſtimatiua ſuperior eſt in ſenſu communi aut imaginatiua. Cuius rei habíta declaratione, magna ex parte quid intellectus ſit & quomodo homo cęteris præſtet hac in parte animantibus, erit manifeſtum.

Ariſt. 3. li. de ani.

CAP. II.

¶ Quomodo intellectus ſit potentia ſuperior, quàm æſtimatiua.

PRo cuius intellectu notandum eſt, quòd illa potentia merito ſuperior dicitur, cui altera ſubſeruit & ſubminiſtrat, & quam illa tranſcendit ac ſuperat virtute actionis: quemadmodum videlicet ſenſus communis ſingulis exterioribus ſenſibus eſt ſuperior, eo quòd ſinguli ſubminiſtrent illi, tranſmittentes ad ipſum ſuorum ſenſibilium ſpecies. Hic autem operationis nobilitate excedit exteriores ſenſus, quoniam diuerſorum ſenſuum ſenſibilia ſimul conferre poteſt, atque inter ea diiudicare, itẽ & actus ſenſuum exteriorum percipere, quæ duo nullus poteſt ſenſuum exteriorum. ¶ Rurſum æſtimatiua iccirco ſuperior reputatur & eſt ſenſu communi, quoniam hic illi ſubminiſtrat, ſpecies ſuſceptas ab exterioribus mox ad imaginatiuam tranſmittens & ibi recondens: non vtique pro ſemetipſo (quoniam ipſe illis ſpeciebus in abſentia ſenſibilium non vtitur) ſed pro æſti‑

Quomodo potentia vna eſt altera ſuperior.

matiua, ſiue phantaſtica, nimirum vt ex ſpeciebus huiuſmodi ipſa eliciat intentiones non ſenſatas, componátque & diuidat, & excitata his ſpeciebus ſuum exerceat officium. Ipſa autem æſtimatiua operationes habet excellentiores quàm ſenſus communis, vel imaginatio, eo quòd ſpecies illas poſſit ad inuicem componere & diuidere, atque ita cogitationem tali cō poſitioni, vel diuiſioni ſpecierum reſpondentem in ſe ipſa efficere. ac talis intentionis ſpeciem nunquam à ſenſu communi habitam in memoria reponere. Item poteſt non ſenſatas intentiones elicere, eáſque ſimiliter reponere, quæ neque ſenſus cōmunis neq; imaginatiua poſſunt. Iccirco iure ſuperior dicitur. ¶ Eadem quoque ratione æſtimatiua etiam memoria ſuperior eſt, quoniam ipſius vtitur ſeruitio; quomodo arca & horreum deſeruit poſſeſſori: & habet eſtimatiua multo nobiliores operationes.

Intellect⁹ æſtimatiua, nobilior.

¶ Ad eundem ſane modum comperimus intellectum in homine ipſa æſtimatiua vi, ſiue phantaſtica multo ſuperiorem, videlicet quia æſtimatiua intellectui deſeruit, phantaſmata (id eſt, intentiones in phãtaſia operatas) præſentando ipſi intellectui ad fabricandum ex eis ſpecies rerum ſolo intellectu perceptibilium, & omnem ſenſum tranſcendentium, quæ nullus ſenſus, neque interior neque exterior poteſt comprehendere. Atque hæc eſt operatio illa qua intellectus ſuperat æſtimatiuam. Sic enim ſe habet intellectus ad phantaſmata (id eſt ad ſpecies vel intentiones quæ ſunt in phantaſia ſiue æſtimatiua) quomodo ſe habet æſtimatiua ipſa ad ſpecies à ſenſu communi tranſmiſſas, & in imaginatiua ſeruatas. Quomodo enim per æſtimatiuam apprehendit & percipit animal brutum, quod per ſenſum communem non poteſt videlicet amicitiam, vel inimicitiam, voluptatem, & dolorem, conueniens & diſconueniens ſecundum ſenſum: ita per intellectum homo plurima intelligit, quæ per æſtimatiuam ſolam impoſſibile foret percipere. ¶ Tametſi enim æſtimatiua poſſit elicere intentiones nō ſenſatas à ſpeciebus ſeruatis in imaginatiua, ſunt tamen illæ perpaucæ, & huiuſmodi, quæ conducunt ad animalis vitæ conſeruationem atque directionem, ſecundum quod animal eſt, vtpote amicitiæ vel inimicitiæ conuenientia vel diſconuenientis ſecundum ſenſum: quam æſtimatiuæ operationem in pueris videmus nondum ratione vtentibus,

item & in amentibus atque morionibus grandioris ætatis, in quibus perparum cernitur differentiæ ab irrationalibus, niſi quòd propter excellentiam æſtimatiuæ in hominibus videãtur in quibuſdam eminere. ¶ At vero intellectus conuertendo ſeſe ad eas quæ in phantaſia ſiue æſtimatiua ſunt intentiones, plurimarum rerum elicit cognitionem, quas ſenſitiua potentia nulla ſiue exterior, ſiue interior poteſt percipere. Intellectus enim virtute mirabili intelligit formas ſeparatas, naturas vniuerſales, angelicas mentes, imo & ipſum Deum: quæ nequaquam ab æſtimatiua poſſunt cognoſci. Item & alias habet intellectus operationes mirabiles, affirmando & negando, tam in vniuerſalibus quàm in particularibus, tam in abſtracto quàm in concreto, & multipliciter ratiocinando, de quibus omnibus ſuo loco dicetur poſterius. Nunc vero (priuſquam extra propoſitum abducamur) illud tota virtute qua poſſumus declaremus, quomodo intellectui in ſua operatione æſtimatiua ſubminiſtrat, id eſt, quomodo ex phantaſmatibus intellectus rerum cognitionem in ſe poſſit acquirere. quę non in æſtimatiua præfuerunt. Sic enim & mirabilis ordo potentiarum adinuicem. ita in homine ab optimo Deo pulchre diſpoſitarum clareſcet, & nihilominus (quod quęrimus) ipſius intellectus natura fiet manifeſta.

CAP. III.

¶ De platonis opinione exiſtimantis omnium intelligibilium ſpecies eſſe intellectui concreatas.

AD prędictorum autem determinationem, ante omnia hic pertractanda videtur Platonis quòdam celebris opinio, qui exiſtimauit rerum omniũ intelligibilium ſpecies fuiſſe intellectui à principio concreatas, & animam rationalem à principio ſuæ conditionis omnium rerum habuiſſe cognitionem, per ſpecies proprias ſibi concreatas: quam cognitionem dicebat per immerſionem in hoc corpꝰ animã perdere, ſpecies tamẽ manere: quomodo hõ multo obrutus potu; aut ſomno preſſus nihil eorum actu intelligit, quæ tamẽ ſecundũ habitũ & ſpecies tenet. Atque ita (iuxta poſitionis huius conſequẽtiã) aſſerebat, hominis ſcire vel addiſcere, non aliud eſſe q̃ reminiſci. Dicębat enim, cum Platonis opinio.

quis de nouo quippiam videretur addiſcere, ſpeciem in anima exiſtentem (vtpote ipſi concretam) ſolum excitari, ſicque tantum recordationem fieri quaſi oblitæ rei per craſſi corporis immerſionē, non autem ſpeciem vllā de nouo in intellectu fieri. Atque ita nihil dicebat hominem iam addiſcere, quod non prius aliquando cognouerit. Iuxta quam poſitionem dicendum foret, intellectum non poſſe vti miniſterio æſtimatiuæ ad aliquam ſpeciem de nouo in ſe acquirendam, ſed tantum ad exercitationem ſpecierum: ita videlicet vt per phantaſmata excitarentur ſpecies, quæ in intellectu præexiſtunt, ad efficiendam in intellectu rei cuius ſunt ſpecies cognitionem. ¶ Verùm hæc poſitio primum quidem Chriſtianæ fidei non conſonat, quæ tenet animas hominū non ſimul fuiſſe creatas, neque etiam præfuiſſe ante corporis informationem: ſed vna cū infuſione corporis ſigillatim ſingulas à Deo creari, & eo ipſo momento quo in corpus infunduntur ſimul & creari. Deinde etiam philoſophis meliora ſentientibus, eadem poſitio diſplicet. Reprobat enim eam Ariſtoteles tertio libro quem de anima ſcripſit, pulchre docens, intellectum nullam habere ſibi connaturalem & cognatam ſpeciem, ſed eſſe velut tabulam nudam, in qua nihil actu ſit deſcriptum: eſſe tamen intellectum ex ſua natura ad ſpecies omnium rerum in ſeipſo ſuſcipiendas idoneum, quomodo tabula nuda, in qua nihil eſt deſcriptum ſuſceptiua eſt cuiuſlibet ſcripturæ. Cuius ſententiam (vt magis veram, magiſque fidei, rationi, & experientiæ conſentaneam) in ſequentibus latius volumus declarare, illa altera minus probabili omiſſa.

Ariſtoteles à Platone diſſentit.

CAP. IIII.

¶ De diſtinctione intellectus agentis, & patientis.

AD cognoſcendū ergo quomodo intellectus in ſua operatione phantaſiæ vtitur miniſterio, nota, quòd (iuxta Ariſtotelis cæterorumque eius in hac parte ſequacium traditionem) intellectus diuiditur in agentem & patientem. Intellectus agens dicitur, cuius eſt ſpecies rerum intelligibilium efformare, atque efficere, quibus mediantibus fieri poſſunt rerum intellectiones. Intellectus autem patiens vel paſſibilis dicitur, cuius eſt ſpecies virtute intellectus agētis efformatas in ſe ſuſcipere. Quomodo enim in rebus naturalibus compoſitionem ponimus ex forma ſubſtantiali o-

Intellectus agens & patiens.

mnium accidentium atque diſpoſitionum effectiua, & materia omnium ſuſceptiua:ita intellectus totam ſubſtãtiã ex duabus hiſce potentiis velut partibus duabus dicunt conſtare, quarum altera ſe habet ſecundum rationem materiæ, videlicet intellectus paſſibilis,nullo modo actiuus,ſed tantum paſſiuus atque ſuſceptiuus ſpecierum: altera vero habet rationem formæ,ſolum actiuus & nullo modo paſsiuus. ¶ Intellectus agens(vt inquit Ariſtoteles)eſt in omnia facere , hoc eſt,omnium intelligibilium ſpecies poteſt in intellectu paſſibili efformare,comparaturque lumini in ordine ad colores: quoniam ſicut lumen cadens ſuper colorem facit ipſum ſuam ſpeciẽ organo viſus imprimere,ſicque ipſum cuius eſt color à ſenſu facit cognoſci:ita per hunc agentem intellectum ſuã virtutem cõuertentem ſuper phantaſmata efformatur in intellectu ſpecies intelligibilis , per quam fit in intellectu eius rei cuius eſt ſpecies intellectio,ſiue intellectiua cognitio, Neque vllum eſt ens quantumlibet à ſenſu remotum, quantumlibet vniuerſale,quantũlibet abſtractum, cuius non poſſit intellectus agens ex aliquo ſibi oblato phãtaſmate (id eſt, ex aliqua intentione phantaſtica)in intellectu paſſibili ſpeciem efformare.Quid enim magis à ſenſu elongatum quàm Deus?Attamen intellectus agens in homine tantæ eſt virtutis,vt aliquam ſpeciẽ poſſit in intellectu efformare, mediãte qua deum vtcunque cognoſcat , quanuis nondum ſecundum eſſentiam ſicuti eſt.Eſt ergo intellectus agentis (iuxta Ariſtotelis ſententiam)in omnia agere, id eſt, ſpecierum omniũ intelligibilium rerum effectiuũ Qui enim poteſt in id quod remotiſſimum eſt multo facilius poterit in illud quoque quod eſt minus elongatum. ¶ Intellectus autem paſſiuus eſt in omnia fieri,id eſt,omnium rerum poteſt in ſe ſuſcipere ſpeciem poteſtque rerum omnium ſimilitudine formari . Vnde fit vt nonnunquam etiam poſſibilis à potentia ſuſcipiendi nominetur. Quod quidem manifeſte ex præcedenti conſequitur. Si enim intellectus agens potens eſt omnium ſpecies efformare,& in ſeipſo non poſſit quicquam recipere, ſed quæcunque ipſe operatur, ſuſcipit intellectus paſſibilis , manifeſto ergo conſequio infertur , quòd paſsibilis intellectus ſit omnium ſpecierum intelligibilium rerum ſuſceptiuus . Quemadmodum ſi forma ſubſtantialis lapidis eſſet omnium operationũ

Ariſto.3. li.de aĩa.

effectiua. materia lapidis vtrique omnium eſſet ſuſceptiua. Eſt enim intellectus agens (vt ſupra diximus) tanquã forma, patiens vero vt materia. Atque hoc modo intellectus paſſibilis quodammodo dicitur eſſe omnia, id eſt, omniformis, quatenus omnium ſimilitudine poteſt formari, indui & ornari, quẽ admodum pulchre beatus Hieronymus in epiſtola ad Paulam de omnibus ſacrę ſcripturæ libris de cera ait, his verbis. Mollis cera, & ad formandum facilis, etiã ſi artificis & plaſtę ceſſent manus, tamẽ virtute totum eſt, quicquid eſſe poteſt.

Hieronymus.

CAP. V.

¶Per qualitatẽ luminis, declaratur virtus intellectus agẽtis.

QVemadmodum autem in corporalibus nullus eſt color qui nõ per lumen poſſit illuſtrari vt ſuã ſpeciem organũ infundat, ſicq; viſionem in ipſo efficiat: ita nulla res eſt cuius non poſſit (per huius intellectus agentis ad ſe conuerſionem) intelligibilis ſpecies imprimi in intellectum poſſibilem, & cuius non poſſit in eo notitia efformari per virtutem agentis intellectus. Quemadmodum enim color eſt obiectum viſus, & ideo quicquid ſub colore comprehenditur, luminis illuſtratione æque poteſt in viſum imprimere ſuam ſpeciem: ita ens ſiue verum (quæ ad inuicem conuertuntur) obiectum eſt adæquatum intellectus: atque ob hoc per lumẽ intellectus agẽtis poteſt in intellectum paſſibilem imprimi ſpecies omnis eius quod ſub ente continetur. ¶Rurſum quemadmodum nullus color quantũuis lucidus, quantumuis nobilis, poteſt à viſu percipi, ſi defuerit lumen, quod ſuper ipſum cadat, ipſumque illuſtret: ita nullum ens eſt intelligibile, niſi ratione huius intellectus agentis, videlicet niſi hic ſuo fulgore ad rem illam ſeſe conuertat. Et quemadmodum iuxta virtutem luminis fit color melius viſu perceptibilis, ita vt lumine ſpendidius ſuper colorem cadente, ipſe ſit melius viſu diſtinguibilis, quàm ſi lumine tenui & obſcuro illuſtraretur, eo quòd in organum ſpecies perfectius imprimatur: ſic etiam iuxta huius agentis intellectus virtutẽ res eadem ab vno melius perfectiuſque intelligitur quàm ab altero, iuxta quod intellectus agens perfectius, vel imperfecti⁹ rei ſupra quam cadit, & ad quam ſe conuertit ſpeciem intellectui imprimit paſſibili. ¶Patet ergo, quemadmodum huius intellectus agentis natura, mirum in modum ex luminis

Ens ſeu verum intellectus obiectum.

Intellect⁹ agens verum eſt lumen.

naturalis cognitione oſtenditur. Eſt enim & ipſe verum lumẽ ſpirituale & vtiq; verius illo quod à Sole diffunditur in aerẽ. Hoc enim lumen eſt de quo Pſalmiſta loquitur, dicens, Signatum eſt ſuper nos lumen vultus tui domine, dediſti lætitiam in corde meo. Sicq; enim plæriq; ſanctorũ patrũ locũ iſtũ interpretãtur de naturali lumine intellectus, quod in nobis Deus ab initio velut ſignauit, dũ nobis in apice ſupremoq; vertice animę ſpeciali prærogatiua dignitatis impreſsit. Et eſt plane intellectus hic agẽs in homine quoddã diuinitatis veſtigiũ, ac participiũ aliquod infinitæ immenſæq; lucis quæ eſt ipſe Deus. Quomodo enim ab igne permaximo ſcintillulæ multæ exeũt, aliquid claritatis illius & luciditatis ignis primari referẽtes, ita ab illa immenſa ineffabiliq; diuina luce (de qua ſcriptũ eſt, Erat lux vera quæ illuminat omnẽ hominẽ veniẽtem in hunc mundum) in animas ſingulorum hominum velut ſcintillula quædam deriuatur, eiſq; inſidet inextinguibilis: ſi tamen iuſtum eſt, modicum iſtud in nobis lumen reſpectu Diuinæ lucis cõparare ſcintillulæ, reſpectu ignis magni: quãdo quidem alias in ſcriptura ſancta legimus ipſos quoq; in gloria pleniſsime refulgẽtes beatos, non niſi ſcintillis fulgentibus comparari Sic enim quodam loco legimus, Fulgebunt iuſti, & tanquã ſcintillæ in arundineto diſcurrent. Nos tamẽ ſcintillulæ comparare cogimur hoc diuinæ lucis in nobis participium, quandoquidem minus aliquid igneum, aut lucidum in humana appellatione nequimus inuenire.

Pſal. 4 · Iohan. 1. · Sapien. 1.

CAP. VI.

¶ Ex differentia intellectus & ſenſus, oſtenditur neceſſario ponendum intellectum agentem.

Est autem notanda differentia inter ſenſum & eius obiectũ ex parte vna, & inter intellectũ & eius obiectum ex parte altera. Nam ſenſibile obiectũ (ſi adſit requiſita cõditio) ſua actione imprimit ſuã ſpeciẽ in organũ ſenſus: vt color præſente lumine agit in organũ viſus, agendoq; imprimit in ipſum ſuam ſpeciem. Lumẽ enim non eſt cauſa effectiua ſpeciei, neque in oculũ agit per hoc quod colorẽ illuſtrat, ſed eſt tãtũ quędã cõditio requiſita ad hoc vt color poſsit agere in viſum. Quantũ vero ad intellectũ, contrario modo ſe res habet. Cum enim rẽ aliquã quæ eſt extra nos intelligimus, ipſa res non agit in intellectũ per ſe impri-

Intellectus in ſenſu differentia.

mendo ſuam ſpeciem. Nulla enim res corporalis poteſt agere in intellectum, cum ſit potentia ſpiritualis, & nullum habens organum corporeum. Neque imaginandum eſt, ſic abæſtimatiua tranſmitti ad intellectum ſpecies corporales, quomodo ab exterioribus ſenſibus tranſmittuntur ad ſenſum cō munem. Cum enim intellectus nullum habeat corporeum organum in quo inhabitet, nullus poteſt eſſe tranſitus per quem ſpecies talis ſenſibilis poſsit tranſmitti ad intellectum. Sed neque intellectus ipſe (propter ſuam nobilitatem) capax foret vllius ſpeciei ſenſibilis. ¶ Atq; hinc patet ratio, quare magis oporteat duplicem ponere intellectum quam duplicem ſenſum. Non enim ſolet ſenſus diuidi in agentem & patientem: ſed ſenſum dicunt ſimpliciter eſſe potentiam paſsiuam quantum ad ſpeciem. eo quod ſpeciem in ſeſe non debeat neque poſsit efformare vllius ſenſus, ſed ipſius obiecti actione in ipſum imprimatur, & in ſpeciem acquirendo ſe habeat pure paſsiue, tametſi in ordine ad actum ſuum proprium, quodammodo ſit potentia actiua vel proprie operatiua. Operationem enim ſuam ſenſus in ſeipſo efficit ſpeciem autem (mediante qua vt inſtrumento ſuam operatur ſenſationem) nequaquā. Atque hac ratione, quantum ex parte obiecti tota ſubſtantia ſenſus paſsiua dicitur: neque in agentem & patientem ſecundum ſuas partes ſecatur. ¶ Contra vero quia obiectum intellectus per ſe non ſufficit ſua actione imprimere ſuam ſpeciem, omnino tamen eget ſpecie, ſi debeat intelligere: neceſſe eſt intellectum ponere non mere paſſiuum reſpectu ſuæ ſpeciei, ſed partim effectiuum. Alioqui impoſſibile, eſſet ſpeciem in intellectu formari, & per conſequens neque vlla poſſet fieri intellectio, cum ſine ſpecie ipſa ne queat fieri viſio in oculo, ſi nec potentia ipſa viſiua haberet virtutem efformandi in ſpeciem coloris, nec etiam ipſi colori talis competeret actio. Vnde enim acciperet viſus ſpeciem coloris, ſi neque à ſe ipſo neque ab obiecto acciperet? Hæc ergo neceſsitas eſt ponendi intellectum agentem, ad cuius poſitionem neceſſario conſequitur intellectus paſsibilis poſitio. niſi enim ſpecies intelligibilis in intellectu ſuſciperetur, non poſſet intellectus intelligere. ¶ Cæterum, an intellectus hi duo, ponendæ ſint potentiæ realiter diſtinctæ, an ſolum ſecundum rationem diuerſam diſtinguantur

Quare duplex intellectus ponitur & non duplex ſenſus.

videlicet vt idem numero intellectus dicatur agens, quaten' hoc illi competit officiũ efformare & efficere ſpeciem intelligibilẽ, idémque patiens,quatenus non in alio aliquo ſed in ſeipſo hãc ſpeciem per ſe effectam recipit)nolumus impreſentiarum curioſius peruestigare. Perparum enim refert,an re, an ratione ſola dicatur, distingui. ſi hoc modo recte intelligatur,duplex hoc officium intellectui competere.

CAPVT VII.

¶Quomodo omnis cognitio intellectiua oriatur ex ſenſu.

A D cognoſcendum autem modũ quo intellectus agens efficit ſpecies in intellectu, notandum eſt, quod pro ſtatu iſto mortalis vitæ talis eſt colligatio animæ in corpore iſto craſſo & miſero,vt nullius rei cognitio poſsit venire in intellectum, quæ non primordialiter ex aliquo ſenſuum exteriorum ſumſperit initium: neque vlla poſsit ſpecies intelligibilis ab intellectu agẽte formari in intellectu paſsibili, quã non originaliter ex aliqua ſpecie ſenſibili quinque exteriorum ſenſuum emendicauerit. Propter quod dixit Ariſtoteles.

Omnem noſtram cognitionem debere à ſenſu habere exordium.

Quod tamen non ita eſt intelligendum quaſi intellectus agens immediatè à ſenſibilibus exteriorum ſenſuũ accipiat ſuas ſpecies intelligibiles: ſed mediate, ratione videlicet phantaſmatum, id eſt, intentionum in phantaſia ſiue æſtimatiua exiſtentium, quæ omnia à ſenſuum exteriorũ cognitione primordialiter oriuntur. ¶Eſt enim talis habitudo intellectus agentis ad phantaſmata in phantaſia, qualis eſt ſenſus exterioris ad obiectum exiſtens in re ſenſibili. Nam ſicut ſenſus non poteſt accipere ſuã ſpeciẽ niſi conuertendo ſe ad ſenſibile,vel niſi ipſi præſentetur offeratúrque præſens ſenſibile,ita intellectus agens ad comparandum ſibi intelligibiles ſpecies cõuertere ſe debet ad phantaſmata, id eſt, ad aliquas imagines vel intentiones in æſtimatiua ſibi præſentatas. Et quemadmodum ſenſibile ipſum cũ ſit corporea qualitas,acquiritur tamen & formatur in ſenſu,quæ eſt potentia vtcũque ſpiritualis ſecundũ ſuam ſimilitudinẽ, modo quodam ſpiritua-

Ariſt. 1. lib. poſter.

li,ita phantaſma quanquam res ſit materialis & imago craſſior quàm vt ſecundũ talem conditionem poſsit recipi in intellectu, abſtrahitur tamen ab ipſo ſpecies intelligibilis multo ſpiritualior & intellectui bene proportionata: idque per virtutem agentis intellectus, ſeſe ſuper phantaſma conuertẽtis,cuius eſt tanta virtus, vt à phantaſmatibus impuris & materialibus poſsit ſua nobiliſsima inexplicabiliſque virtutis efficacia ſpeciem immaterialem educere atque abſtrahere, ac velut efformare, quę intellectui cõueniat pro ſua operatione exercenda: quemadmodum corporalis luminis eſt tanta excellentia,vt ſuper colorem ipſo cadente in viſu gignatur ſpecies,quę abſque ipſo non potuiſſet in oculo produci

❡Non ſunt tamen prędicta ſic intelligenda,quaſi aſſerere velimus,omnem intellectus cognitionem debere immediate ex ſenſu etiam phantaſiæ accipi. Nam intellectus vna habita notitia ex ea format aliam, atque ita conſequenter, quemadmodũ ex notitia prę miſſarũ efficit in ſe notitiam cõcluſionis:& ex notitia intellectuali ſingularium efficit cognitionem vniuerſalium. Atque in his non immediate ſumitur cognitio intellectus à ſenſu. Mediate tamen omnis intellectiua notitia à ſenſu eſt, quoniam prima intellectiua cognitio (ex qua aliæ gignuntur) à ſenſu debet accipi. Cum enim intellectus de ſe nihil habet, omnia deforis acquiratur neceſſe eſt. Attamen cum vel modicum aliquid habuerit, plurima ex illis paucis poteſt mirabili ſuæ fœcunditatis virtute progignere.

CAPVT VIII.

❡De modo quo intellectus agens conuertit ſe ſuper phantaſmata.

Modus autem quo intellectus agens ſe cõuertit ſuper phantaſmata ad formãdum ſibi ſpecies intelligibiles, eſt ipſa phantaſmata illuſtrando,eáque à conditionibus materialibus depurando. Phãtaſmata enim in phantaſia rem non niſi craſſo modo & ſenſibiliter (vt videlicet ſenſu perceptibilis eſt) repræſentat, ſub cõditionibus materialibus & indiuiduãtibus. videlicet ſub loco determinato & tempore determinato, & cæteris conditionibus indiuidualibus determinatis,quomodo à ſenſu exteriori cognoſcitur. Intellectus autem ſua nobilitate omnes has materia-

les & ſingulares conditiones ſeparat & ſpeciem talē in intellectu paſsibili format, quæ rē abſque eiuſmodi imperfectionibus repræſentet. ¶ Vnde hoc modo intellectus hominis ex phantaſmatibus materialibus, & cognitione rei materialis quam intellectui exhibet phantaſia, pertingere poteſt ad cognitionem rerum immaterialium & prorſus abſque materia ſeparatarum. Verbi gratia, ex his quæ ſenſibus exterioribus percepimus, rebus iſtis viſibilibus & materialibus, quæ vt habentia actum cum potentia (id eſt formam cum materia) in phantaſia cognoſcimus, intellectus agens ſuper phantaſmata huiuſmodi ſe cōuertens, ſeparat & abſtrahit id quod materiale eſt & imperfectum, formatque ſibi ſpeciem quæ ſolum actum nudamque formam abſque potentia materiæ per ſe ſubſiſtentem repræſentat, per quam angelicas ſubſtantias apprehendit, quæ ſunt formæ ſeparatæ abſque materia. Intellectus immaterialis intelligit ex ſenſibilibus.

¶ Sic ex cogitatione creaturæ quam phantaſia apprehendit, ſub determinatis conditionibus (vtpote ſubſtantia, qualitate, ſub tali materia, ſub talibus diſpoſitionibus accidentalibus, ſub tali colore, in tali tempore, in tali loco, &c.) intellectus agens ab omnibus his conditionibus materialibus abſtrahens, format ſibi ſpeciem quandam atque ſimilitudinem in intellectu paſsibili repræſentantem ens immateriale, abſque magnitudine, abſque omni accidente, abſque omni mutatione & motu, abſque omni generatione, corruptione, & paſsibilitate, abſque initio & fine durationis, abſque omni tempore & loco, abſque omni compoſitione & permixtione, abſque vllo ente ſimpliciter priori, & ita in cæteris, ſic abſtrahendo ab omnibus imperfectionibus quæ inuoluuntur in phantaſmatibus: ſicque in nobis Dei ſpeciem formamus ex viliſsimis creaturis, quas in phantaſia cognoſcimus & quarum cognitionem primam hauſimus ex ſenſibus.

CAPVT IX.

¶ Quomodo Dei cognitionem duobus modis poteſt intellectus agens in nobis efformare.

F Agit autē intellectus agens duobus modis in nobis Dei eorumque quę ad Deū ſpectant cognitionem. Primo quidem, per abnegationē, ad eū modū quo ſupra dictum eſt: cum videlicet omnes materiales conditiones & imperfectiões quas cernimus in creaturis (circa quas

phantaſiamur) abnegamus atque abiicimus, ita vt ex ipſo quod in phantaſmate eſt ſolum entis conceptum ſeruantes, reliquum omne quicquid adiunctū eſt imperfectionis, quicquid craſſum, quicquid imperfectum per abnegationem abiiciamus, imaginantes videlicet non generabile, non corruptibile, non compræhenſum loco, non accidentibus variū, non mobile ſecundum locum, non vlla ratione mutabile, non compoſitum vlla compoſitione, non habens initium durationis neque terminum, non viſibile, non vllo ſenſu ſenſibile, atque ita in cæteris omne quod imperfectum eſt abnegando. Dicimus ſignanter abnegando omne quod imperfectum eſt Non enim omnia debent à Deo abnegari, quęcūque poſſunt in rebus corporalibus inueniri, ſed ea quæ aliquam includunt imperfectionem. Non enim dicimus Deum nō ens, neque non intelligibilem, neque non amabilem, cum hæc nullam includant imperfectionem. Perfectionis nanque eſt, eſſe intelligibile & eſſe amabile, quoniam quod non eſt intelligibile, non eſt ens & quod non eſt amabile, non eſt bonum. Sed per abnegationem Deo attribuimus, quod ſit non ſenſibilis, quoniam ſenſibile eſſe includit imperfectionem. Non enim ſunt ſenſibilia per ſe niſi accidentia, neque per accidens niſi quæ accidentia in ſe ſuſcipiunt. Atque his modus, per omnis imperfectionis abnegationem ſic Deum cognoſcendi, pro hoc ſtatu nobis eſt facillimus & familiariſſimus: quemadmodū pulchre id declarat diuinus ille Theologorum facilè princeps Dionyſius Areopagita, in iis quæ ſuper Diuinis nominationibus deſcripſit. ¶ Alius eſt modus, quo Deum cognoſcimus ſecundum ſuperexcellentiam vt cum ex re quam conſpicimus oculis & vt pulchram atque amabilem æſtimamus per virtutem intellectus agentis ſe ſuper huiuſmodi phantaſma & æſtimationem conuertentis, efformamus in nobis ſpeciem talis cuiuſdam rei quæ ſit ſumme pulchra, ſumme iucunda, ſumme amabilis, ſumme deſiderabilis. ita vt non poſsit res cogitari pulchrior, neque iucundior, &c. Ita cum videntes ignem fortiter agere, & Solem potenter in his inferioribus & mirabiliter operari ex phantaſmate huiuſmodi, per virtutem agentis intellectus efformamus in nobis ſpeciem alicuius rei maxime actiuæ, ita quòd nulla res poſsit eſſe æque actiua, & ipſa ſit omnibus

Deus cognoſcitur per abnegationē.

Dionyſi° Areopagita.

Cognitio Dei per excellentiā.

magis actiua. ¶Sic ex re modicæ durationis intelligimus ens maximæ & longiſsimæ durationis, ex re modicæ perfectionis, rem maximæ perfectionis, cui nulla dari poſsit res æquè perfecta & quæ omnibus alijs eſt perfectior: ſicq; in omnibus alijs conditionibus quas in creaturis cognoſcimus aliquid perfectionis habentibus Et horum fere modorum altero, comparatur in nobis omnis quæ de Deo naturaliter contingere poteſt cognitio.

CAPVT X.

¶Quomodo Deus cum ſecundum ſe maxime ſit intelligibilis, à nobis tamen difficillime cognoſcatur.

NOtãdum tamen quod huiuſmodi cognitiones non ſunt intellectui humano ſecundum ſuam excellentiam ſimpliciter naturales, ſed tantum propter colligationem cum hoc corpore pro ſtatu iſto in quo nihil poteſt intelligere niſi ex ſenſibilibus & phantaſmatibus. Alioqui ipſe Deus per ſemetipſum maxime ab intellectu percepti bilis, & poſt Deum Angelicę creaturę magis ſunt quàm corporeę intellectu perceptibiles. Cum enim ens ſiue verũ (quę adinuicē conuertũtur) obiectũ ſit intellectus, quēadmodum color viſus cõſequitur quo vnũquodq; habet perfectionem entis naturã & perfectiorē entitatē, eo magis eſſe ipſum perceptibile intellectu: quemadmodũ id quod maxime habet coloris naturam (id eſt, perfectiſsimus color) per ſe eſt maxime viſu perceptibilis: item & maxima perfectiſsimáq; lux, quantum eſt ex parte ſui, maxime eſt viſibilis ¶Verum ſicut in his ſenſibilib⁹ nõ ſemper id quod ex ſe maxime viſibile eſt poteſt maxime à ſenſu videri, propter imperfectionem organi, vel debilitatem ſenſuum, vt maxima & fulgidiſſima lux Solis minime poteſt ab homine videri, non quidem ex parte ipſius huius lucis, qua nihil eſt magis per ſe viſibile, ſed ex imperfectione viſus noſtri, qui tam excellens ſenſibile non poteſt ferre. Ita profecto nobiſcum quantum ad intellectum res habet, donec ſumus in corpore mortis huius Corpus enim hoc quod corrũpitur (iuxta ſapientis verbũ) aggrauat animam, & deprimit terrena inhabitatio, ſenſum multa cogitantē. Tametſi enim Deus ipſe per ſe maxime ſit intelligibilis à nobis corporeæ autem creaturæ per ſe minime: nos tamen econtrario, quod maxime per ſe eſt intelli-

Deus per ſe maxime cognoſcibilis eſt ab intellectu.

gibile ęgerrime,difficillimèque intelligimus, quæ verò minime,multo facilius.Similes enim ſumus noctuis & veſpertilionibus,quæ lumen præclarum diei ægerrime cóſpiciunt, noctis autē tenuiſsimo lumine gaudent. Et quemadmodum humanus viſus melius faciliuſque Solis imaginem contuetur in aqua relucentem quàm Solem ipſum in ſua ſubſtãtia, eo quod tam lucidos radios directe in ſe reflexos non ferat oculus: ita lucem illam beatiſsimam primo ex ſe intelligibilem, melius in ſpeculo & in ſua imagine(id eſt,in creaturis) aliquo modo repreſentatam, quàm in ſe ipſa cognoſcimus.

Rom.1. Hoc enim eſt,quod de ſapientibus quibuſdam Romanis ſcribens ait Apoſtolus. Quod notum eſt(inquiens) Dei,id eſt, de Deo manifeſtum eſt in illis. Deus enim illis manifeſtauit Volens autem explicare quomodo illis Deus ſui manifeſtaſſet cognitionem, ſubiungit.Inuiſibilia enim Dei,à creatura mundi,per ea quæ facta ſunt intellecta conſpiciuntur. ſempiterna quoque eius virtus & Diuinitas Hæc enim ſenſu nequaquã perceptibilia,per creaturas & in creaturis velut in quibuſdam ſpeculis,intellectus eorum perſpicax & admodum exercitatus in depurandis phantaſmatibus & abſtrahendis materialibus conditionibus,quantum opus erat cognouerat,vt non eſſet eis relict⁹ excuſationis locus.

Quãtũ ĩtellectui pſiciat adueniẽs gratia ſpirit⁹ ſancti.

¶Cum verò huic lumini naturali intellectus agentis, additum fuerit lumen aliud ſpiritualis gratiæ,miſſum deſuper tum vere mirabilis efficitur intellectus ipſius agentis perſpicacitas, ita vt iam non ſolum in ſpeculo creaturarum ,verum etiam aliqua ex parte incipiat in ſemetipſo Deus ab homine cognoſci. Eſt enim ſancti ſpiritus gratia intellectui agenti in adiutorium , propter nimiam ipſius ſolius debilitatem,quęadmodum ſi in oculum aliquem infirmum aquam infundas roſaceam, vel aliam magnæ virtutis,quæ oculum prius Solis lumen non ferentem niſi in imagine(vt in aqua vel ſpeculo) ita confortet vt eum iam poſsit in ſua rota contueri. Cum autem tali lumine ſuperno adiutus fuerit intellectus agens,poterit in intellectu paſsibili efformare Dei ſimilitudinem,abſque conuerſione ad phantaſmata conuertendo ſcilicet ſeſe ad ipſum Deum quod alioqui tali non adiutus lumine minime valeret quemadmodum oculus ſic aliquo auxilio confortatus,non per conuerſionem ad Solis imaginē

vltra acciperet ſpeciem eius,ſed per cõuerſionem ad ipſummet ſolem in ſua ſubſtantia & fulgore. ¶Et in futuro quando olim pficietur in nobis lumẽ iſtud ſupernaturale quod nunc per ſpiritum diffunditur in electorum cordibus, fidei ęnigmatica obſcuritate conuerſa in claritatem apertæ viſionis, perfectiſsime tunc Deum abſque mentis reuerberatione contuebimur, facie ad faciem ſicuti eſt: tanquam ſi vſque adeo hominis confirmetur oculus,vt directiſſime poſſit aciem viſus in rotam Solis,in tota ſua virtute per meridiei tempus relucentis intendere abſque vlla reuerberatione. Et commutabitur tũc quidem in nobis ordo intellectus modo mirabili,vt quomodo nunc primum intelligibile, Solem æternũ & incorporeum, in corporeis imaginibus tenuiter cognoſcimus,ita tunc econtrario corporea omnia in illa incorporea luce contueamur Omnia nanque in eo vt in ſpeculo perfectiſsimo videbimus,& multo perfectiùs videbimus, quàm ea in ſemetipſis valeam' cognoſcere, quemadmodum etiam omnia in Deo perfectius exiſtunt, quàm in ſemetipſis. Sed nos iam ab hac profundiſsima Theologia pedem retrahentes,ad reliqua intellectus agentis deſcribenda officia ſtilum reducamus.

CAPVT XI.

¶Quomodo intellectus aliquando ſingulariter,aliquando vniuerſaliter intelligit.

Habet autem intellectus varias in ſeſe operationes. Intelligit enim ſingulariter,aliquando vniuerſaliter,aliquando concrete, aliquando abſtracte. Et ſecundum hæc.

Diuiditur cognitio intellectiua ĩ ſingularem & vniuerſalem,cõcretam & abſtractam. Et ſi mẽbra iſta adinuicem voluerimus cõmiſcere, quędam eſt cognitio abſtracta ſingularis, quędã abſtracta vniuerſalis,quædã concreta ſin

gularis, quædam concreta vniuerſalis.

Cognitio intellecti-lua ſingularis.

❡ Cognoſcit intellectus ſingulariter, quando notitiam format in ſeipſo, vnius alicuius rei ſingularis tantum repræſentatiuam, & non alicuius rei communis, neque plurium ſingularium ſimul. vt eſt notitia qua hunc hominem ſingulariter intelligo; quæ in voce reſpondet huic dictioni hic homo vel Ioannes. Vno enim conceptu, vniſque notitia ſingulari non poteſt niſi vna res ſingularis repræſentari. Videntur autem dicere nonnulli, quòd intellectus talem operationem in ſe non habeat ſingularem, exiſtimantes hoc ad ſenſum tantum pertinere, cognoſcere ſingularia ſingulariter, intellectum autem nõ cognoſcere ſingularia ſingulariter, id eſt, cognitione ſingulari, ſed vniuerſaliter tantum, id eſt, in cognitione vniuerſali. Probabilius tamen eſt & veriſimilius intellectum etiam ſingulariter (vt diximus) poſſe ſingularia intelligere, & primam intellectus cognitionem eſſe ſingularem. Differẽtia autem inter ſenſum & intellectum hæc eſt, quod ſenſus ſolum ſingulariter apprehendit. Intellectus vero non dico non ſingulariter, ſed nõ ſolum ſingulariter, verum etiam vniuerſaliter cognoſcit. ❡ Tamen hoc notandum eſt, quod licet notitia ſingularis pro ſtatu huius vitæ ſit in intellectu prior tempore, ſecundum tamen intellectus naturam infima eſt. Multo enim digniori fungitur officio intellectus quando efficit in ſe ipſo operationem qua ſuperat ſenſum, quàm tunc cum efficit eam in qua cum inferiori potentia ſenſitiua communicat. Vnicuique enim rei illa actio magis ſecundum ſuam naturam competit quæ ei eſt peculiaris, & per quam diſtinguitur ab alijs. Quapropter magis propriè dicitur operatio intellectus cognitio vniuerſalis, in qua ſenſum excedit, quàm ſingularis in qua cum eodem communicat. Et ſecundum hunc modum rectè ſalua veritate intelligi poſsit prædicta poſitio, dicentium intellectum non cognoſcere ſingulariter, intelligendo intellectum ſecundum ſuam naturam & propriam conditionem nõ ſingulariter cognoſcere. Veluti ſi dicamus hominem non ſentire, aut ſentire non eſſe humanam operationem: intelligendo de operatione hominis ſecundum quod homo eſt, & cætera animalia ſuperat. Hanc autem notitiam ſingularem fa-

Diſcrimen inter ſenſum & intellectum.

cillime intellectus in ſe efformat,propter ſimilitudinem ma ximam phantaſmatis & talis notitiæ. ❡Cognoſcit autem intellectus vniuerſaliter, quando in ſe ipſo efformat notiti- am non vnius alicuius indiuidui, ſed plurium ſimul repræ ſentatiuam,vel vnius alicuius rei cõmunis in qua plura ſin gularia conueniunt. Talem autem cognitionem intellectus agẽs format in intellectu paſsibili,per abſtractionem à con ditionibus materialibus,depurando videlicet ſpeciem, qua fit notitia ſingularis,à cõditionibus huiuſmodi indiuiduan tibus quæ ſpecies ſic depurata & abſtracta repræſentat intel lectui non rem vnam ſingularem,ſed rem aliquam commu- nem in qua multa cõueniunt ſingularia & ſimul omnia ſin- gularia quæ in communi illo conueniunt. ❡Quod vt fiat clarius,ſubijciemus manifeſtum exẽplum. Cum enim hunc hominem(vtpote Ioannem) ſingulariter intelligo, non ſim pliciter in eo naturam humanam conſydero, ſed tale indi- uiduum ſub conditionibus ſingularibus indiuiduantibus, quod hic eſt,& nunc,& talis coloris,ac tali diſpoſitione diſ poſitum intelligo:& in quocunque hæ eædem conditiones indiuiduantes non reperiuntur id non ſimul eadem notitia intelligo.Et cum conditiones indiuiduantes non niſi in iſto ſingulari inueniantur,ideo hoc ſolum indiuiduum tali no- titia ſingulari intelligo.At vero cum intellectus agens ſuper hanc notitiam eiúſq; ſpeciem ſe conuertens,incipit ſpeciem illam atque notitiam depurare ab eiuſmodi conditionibus particularibus, abijciens quicquid eſt ſingulare,& ſolum i- pſam ſpectãs,quæ eſt in indiuiduo, naturam humanam, ita efformat ſpeciem intelligibilem cognitionis vniuerſalis ef- fectiuam,quæ ipſam humanam naturam repræſentat,& ge- neraliter omnia quæ in hac natura conueniunt.Experimur autem hoc manifeſte in nobis, frequenter ex ſingulari no- titia formari cogitatũ vniuerſalem,ſingulari omiſſa:quem- admodum ſi ambulantibus nobis per plateam contingat vi dere in feneſtra ſedentem ſimiam,primum quidem indubie notitiam ſingularẽ huius ſimiæ quam videmus accipimus, mox vero abſtrahentes à conditionibus indiuiduantibus, de ſimia generaliter cogitare & loqui incipimus,mirabile animal eſſe ſimiam, & ſimiam eſſe imitatricẽ humanorum operum,ſimiam vultum habere vultui humano perſimilem

Cognitio intellecti- ua vniuer- ſalis.

& in multis geſtibus admodum videri rationi propinquã, at que alia huiuſmodi cogitamus ac dicimus nihil tamẽ vltra in particulari huius conſpectæ ſimiæ mentionem facientes.

CAPVT. XII.

¶De notitia concretiua & abſtractiua.

Notitia cõcretiua.

INterdũ vero intellectus in ſeipſo format notitiã concretiuam cũ videlicet ſimul & ſubiectum & formam vel indiuiduũ, & naturã, vna notitia apprehendit.

Vt cũ intelligimus hoc album, hoc dulce, hũc hominem, hanc ſimiã, &c. in his enim nõ aliqua forma. vel natura ſola ſed pariter ſubiectum cũ forma, & indiuiduũ cum natura, vna notitia apprehenditur. Nã hoc albũ ſi explicetur, tantũ valet quãtũ hæc res habens albedinem, vel hãc albedinem. & hoc dulce, hæc res habens dulcedinem vel hanc dulcedinẽ. hic homo, hæc res habẽs naturã humanã, atque huiuſmodi ſunt notitiæ concretiuæ ſingulares. ¶Talis autem eſt, omnis apprehenſio ſenſus Non enim viſus hunc colorem ſeparatim apprehẽdit, abſque ſubiecto in quo eſt ſed ipſum ſubiectum vt album intelligit, id eſt hoc album. Viſus enim rem habentem colorem apprehendit, non ſeparatum colorẽ: tametſi nõ niſi ratione coloris ipſum videat, ſieq; color id quod per ſe & ſuiipſiu s gratia percipitur. Quod autem ſenſus ita ſingulariter cõcretiue cognoſcat, argumentũ eſt, quoniã animalia de coloratis rebus iudicant, non de coloribus. Neque de ſono, ſed de rebus ſonantibus. Vnde plærique hominum neſciunt omnino, an ſit color, vel ſonus, vel odor. Et ſi quæras ab homine ſolo ſenſu vtente, quid videat, reſponſione promptiſsima mox reſpondebit, ſe hanc rem, aut illam videre vtpote arborem, aut domum, aut ſimilem aliquam ſubſtantiam, non autem ipſum aſsignabit colorem. Niſi forte ſubtiliores aliqui, non ex ſenſu, ſed ex intellectu colorem à ſubiecto abſtrahentes, reſpondeant ſe colorem huius aut illius rei videre. Verum hæc reſponſio manifeſte ex intellectu procedit, non ex ſenſus iudicio. Ex quo patet, quod co-

Senſus notitia eſt cõcretiua.

gnitio ſingularis concretiua omnium infima eſt intellectus operatio quoniã i ea(vt ſupra diximus)cũ ſenſu cõmunicat.

Cognitio aũt abſtractiua eſt, qua intellect⁹ ſeparatim ipſam formã intelligit abſq; materia, vel ſine ſubiecto in quo ſecundũ rem exiſtit, aut naturam abſque indiuiduo in quo eſt. Cognitio abſtractiua.

Habet enim hãc vim intellect⁹ agẽs, vt ex cognitione concretiua repræſentãte ſubiectũ ſimul & formã poſſit formare ſpeciẽ ſolius formæ repræſentatiuã, per quã diſtiƈte ac ſeparatim formã poſſit intelligere abſq; ſubiecto. Talis eſt cognitio qua cognoſco hanc albedinẽ, hũc ſonũ, hũc odorem Et in hac notitia excipitur ſenſus ab intellectu, quoniã ſenſus nequit materiã abſtrahere, ſed ſoli⁹ eſt intellect⁹ hoc officiũ Et licet ſuperi⁹ dictũ ſit, phãtaſticæ veritati cõuenire cõpoſitionem & diuiſionẽ nõ tamen diximus illi omnẽ diuiſionem cõuenire. Poteſt enim(vt diximus)ſpecies in imaginatiua ſeruatas rerũ in exterioribus ſenſibus perceptarum ſimul cõponere adinuicem & diuidere, vt humano capiti ceruicem equinam iungere, & varias coniungere formas, item hominẽ ſine collo, & ſine ventre effingere Nõ poteſt tamẽ formã á materia, aut accidẽs á ſuo ſubiecto diuidere, quoniam vna eadẽmque ſpecie ſubiectũ & accidens, ſimul vna ſenſatione percipiũtur. ¶ Sicut autẽ exemplis iã declarauimus cognitiones intellectiuas ſingulares, quaſdã eſſe cõcretiuas, quaſdã abſtractas. ita & de vniuerſalibus & intellectiõibus dicẽdũ.

Interdũ enĩ vniuerſaliter & cõcrete ĩtelligim⁹, quãdo videlicet nõ ipſã cõmunẽ naturã ſeorſũ & diuiſi ſed pariter cũ illis ĩ quib⁹ ĩexiſtit, ĩtelligim⁹. Cognitio concreta vniuerſalis.

Vt cũ intellectus in ſe ipſo generalẽ hominis facit notitiã, cogitãdo nõ de aliquo particulari homine ſingulariter, neq;

etiã de ipſa in ſe hũana natura,ſed generaliter de eo quod in ſe habet humanã naturã.Homo enim ſi reſoluatur,valet habens humanam naturam,vel indiuiduum humanæ naturæ. Item cum generaliter albi formamus notitiã,non huius albi particulariter,neque albedinis ipſius abſtractæ, ſed generaliter albi,huiuſmodi notitiæ vniuerſales ſunt & concretiuç.

Cognitio vniuerſalis abſtracta.

Vniuerſaliter vero & abſtracte intelligimus,cũ ipſum illud cõmune ĩ quo multa particularia cõueniũt cognoſcimus,abſq; cointellectione eorũ in quibus cõmunis talis natura exiſtit.

Vt cum abſolutè humanam naturam cogitamus,de nullo homine cogitantes,ſed tantum ipſam naturam illam omnibus hominibus communem(in qua omnes particulares homines cõueniũt)in ſemetipſa cõſyderamus, huiuſmodi cognitio vtiq; abſtracta eſt.Similiter cũ in generali albedinem intelligo,nõ facta comparatione ad aliquid cui inſit, abſtracta quodammodo cognitio eſt,quantum ad ſubiectum,quoniam videlicet nullum ſubiectum cointelligitur, ¶Signãter dicimus talem cognitionem eſſe quodammodo abſtractam, videlicet quantum ad ſubiectum. Nam albedinis conceptus generalis non penitus abſtractus eſt,ſed eſt partim concretus.comparatione videlicet ad ſua indiuidua,id eſt,ad particulares albedines.Quomodo enim omnes particulares homines in vna natura conueniunt,quæ dicitur natura hominis vel humana,ſic omnes particulares albedines cõueniũt in vna communi natura ſpecifica,quam appellamus naturã albedinis. Quapropter,ſicut ſe habet homo ad ſua indiuidua,ita ſe habet albedo ad particulares albedines. Sicut ergo vniuerſalis notitia hominis eſt concreta,eo quod ſimul naturam & ea in quibus natura illa inuenitur particularia indiuidua repræſentet,ita & notitia communis albedinis ſimpliciter concreta eſt quantum ad indiuidua,id eſt,hanc & illam albedinem,non autem quantũ ad ſubiectum.Illas enim ſimul cum natura communi albedinis repræſentat, à ſubiecto autem abſtrahit.

CAPVT IIII.

¶Quare dicuntur abſtracta concreta, & de duplicibus abſtractis.

Q Vare autem huiuſmodi notitię dicũtur abſtractę ſeu concretę, aut abſtractiuę, vel cõcretiuæ, non admodũ obſcura ratio eſt, quoniã videlicet notitia illa quæ abſtracta dicitur vel abſtractiua, abſtrahitur & auellitur à ſubiecto, ita vt formã repræſentãs non ſimul repręſentet ſubiectũ: vel naturam cõmunem repræſentans, non ſimul repręſentet ſingularia, quę in ea cõmunicant. Concreta autẽ notitia dicitur, à cõcernendo quod ſimul reſpiciat ſiue cõcernat ſubiectũ & fortunam, vel indiuiduum & naturam.

Cum autem ſit omnimoda abſtractio, tam ſcilicet ab indiuiduis quam à ſubiecto, talem notitiam appellãt abſtractam vltima abſtractione. Abſtractã vltima abſtractiõe.

Cuiuſmodi eſt notitia humanitatis, quæ magis nõ poteſt abſtrahi, & poſt quam notitiam non poteſt fieri vlterior abſtractio. Aliam dicunt notitiam abſtractam abſtractione non vltima, cuiuſmodi eſt notitia communis albedinis quæ licet à ſubiecto ſit abſtracta, nondũ tamen à ſingularibus & ideo poteſt fieri vlterior abſtractio, dicẽdo, natura albedinis: quã proprio nomine effĩcto non male appellant (ad rei ſignificationem commodius exprimendam) albedineitatem. Hæc autem abſtractio eſt vltima, poſt quam nequit fieri vlterior. Secundum prædictam vero conſyderationem etiam dialectici abſtracta aut cõcreta appellãt ſua vocabula, iuxta quod abſtractiuam vel concretiuam habent ſignificationem. vt nomen albus concretum appellant, albedinem vero abſtractũ, ſed abſtractione non vltima: humanitatem autem vel albedineitatem, abſtractione vltima. ¶Quo verò modo & qua ratione id fieri poſsit, vt intellectus agens circa idem phantaſma operans, & ad idem pœnitus phantaſma ſe cõuertẽs, poſsit in ſe formare ita diuerſas notitias (videlicet modo abſtractiuam, modo concretiuam, modo vniuerſalẽ, modo particularem) tametſi difficile captu videatur, per exemplum tamẽ ſenſibile luminis ſuper colorẽ cadentis, vtcũque poteris Quid non vltima. Cõparatio valde cõmoda.

fieri manifeſtum. Quemadmodum enim in ſplendidis colũbæ pennis, diuerſas contingit apparere colorũ differentias, iuxta quod lumen ſuper ipſas diuerſimode cadit, & iuxta qđ oculi ad ipſum reſpectus ſiue conuerſio variatur: ita exiſtente in phantaſia eodem phantaſmate intellectus poteſt vario modo ſe ad ipſum conuertere, & velut modis variis ipſum illuſtrare, iuxta quod intelligere vult, vniuerſaliter vel particulariter, abſtracte vel concrete: atque ita ſecundum variã hanc conuerſionem, varias producit ſpecies intellectu paſsibili, variaſque notitias efformat.

CAPVT XIIII.

¶De memoria intellectiua.

Quemadmodũ autem in rebus naturalibus videmus, id quod à forma in materia efficitur, à materia & in ea cõſeruari, itẽque in ſenſibus iã ſupra oſtẽdimus, ſpecies ſenſibiliũ exterioribus ſenſibus perceptorum, in imaginatiua ſeruari, & intentiones phantaſticæ virtutis in memoria ſenſitiua: ita de intellectu paſsibili dicendũ eſt, quod non ſolum ſpecierum ſit ab intellectu agente productarum ſuſceptiuus, verum etiam ſuſceptarum conſeruatiuus. ita vt poſsit ſpecies intelligibiles (etiam cum actu non ſit intellectio) in ſe reſeruare, ad quas cum intellectus agens ſe voluerit cõuertere, ſit intellectꝰ in actu, per eiuſmodi ſpecies nõ de nouo formatas, ſed in ipſo ſeruatas, tantũ per nouam conuerſionem intellectus agentis ſuper ipſas, ad eum modũ quo phantaſia cum ſe conuertit ſuper ſpecies vel intentiones ſeruatas in memoria, efficitur in ipſa phantaſiatio atque æſtimatio, abſque nouæ ſpeciei vel intentionis productione, tãtum per veteris reſumptionem & nouam ſui conuerſionẽ. Et hæc eſt intellectiua memoria, quæ in homine ponitur.

Memoria intellectiua.

¶Omnino enim neceſsitas cogit fateri nos, quod ſit in homine præter memoriam illam ſenſitiuam (de qua ſupradictũ eſt priori libro quæ ſuam ſedem habet in organo corporeo, videlicet in poſteriori ventriculo cerebri) alia memoria, tanto ſuperior quanto intellectus ſuperior eſt phantaſia, pro cõſeruatione videlicet ſpecierum intelligibilium ab agente intellectu efformatarum, ſicut illa eſt conſeruatiua intentionũ phantaſticarum, & ſenſibilium ab æſtimatiua ſiue phantaſtica virtute elicitarum. Impoſsibile enim foret, ſpecies intelli-

gibiles (quibus mediantibus fiunt intellectus operationes) ſeruari in organo corporeo, ſicut foret impoſsibile, ſpecies ſenſibiles ſiue intentiones conſeruari in intellectu. Sũt enim hæ craſsiores, quàm vt altiſsimam intellectus potentiam poſ ſint ingredi: & illę nobiliores ſunt quàm vt in corporea craſ ſa & materiali poſsint ſeruari. Et quoniam hæc memoria ſecunda nobilior intellectui ſeruit, intelligibiles ſpecies & intentiones conſeruando, iccirco ad differentiam alterius memoratiuæ virtutis appellari ſolet memoria intellectiua, vt illa à ſenſu(cui ſeruit,& cui ſpecies intentioneſque retinet)dicitur memoria ſenſitiua,vel corporea ¶ Eſtque inter has duas memorias differentia tãta,vt poſsit altera à corpore ſeparari,altera non poſsit. Quæ enim corporeũ habet organũ & ſenſitiua memoria dicitur, deficiente corpore & ipſa deficit, quemadmodum cæterę illę omnes potentiæ quę organa habent corporea, ſimul cum corpore creduntur interire. Intellectiua autem memoria corpore moriente, in anima permanet, & ea quæ ſeruat non perdit,ſed retinet: eo quod immaterialis ſit potentia,& nulli corporeo organo alligata ¶ Neutra autem harum duarũ memoratiuarum virium ſola homini ſufficeret,pro ſtatu huius vitæ, propter duplicem in homine cognoſcitiuam virtutem, ſenſitiuã ſcilicet & intellectiuã. Propter quod, duplici etiam memoratiua opus erat. Neque enim memoria ſenſitiua poſſet intelligibiles ſpecies conſeruare,neque intellectiua ſpecies intentioneſque ſenſibiles.

CAPVT XV.

¶ An memoria intellectiua diſtinguatur ab intellectu.

CAEterum, an hæc potentia de qua nunc loquimur intellectiua videlicet memoria, vere realiter diſtinguatur ab intellectu paſsibili, id profecto difficultate non caret. Sunt enim in vtranque partem probabiles rationes. Pro diſtinctione enim reali facere videtur, quod conſeruare & ſuſcipere in ſenſibus nuſquàm videtur ad eandem potentiam pertinere ſenſus enim exteriores recipiunt primo & ab illis ſenſus cõmunis,nõ autem cõſeruant: ſed habẽt imaginatiuã cõſeruantẽ.Itẽ ęſtimatiua(quę recipit in ſe ipſa intẽtiones,quas elicit ex ſpeciebꝰ imaginariuę)adiũctã habet cõſeruatiuã memoriã. Et certũ eſt in ſenſitiuis potẽtiis,memoriã conſeruantẽ realiter diſtingui ab æſtimatiua.

Dubitatio de memoria intellectiua.

Videtur ergo (niſi ratio poſsit diſsimilitudinis debita aſsignari) etiam ita de intellectu & intellectiua memoria dicendū. ¶Prętcrea, ſi ſpecies intelligibiles cōſeruarētur in ipſomet intellectu, nō in diſtincta potentia: quæ eſſet cauſa, quur non ſemper intellectus intelligeret actu omnia quorum haberet ſpecies? Tunc enim fit ſenſus in actu, quando habet in ſe ſpeciem ſenſibilem. ¶Item quomodo non impediretur intellectus à recipiendis nouis ſpeciebus & comparandis notitiis nouis rerum non ante cognitarum, cum plenus eſſet ſpeciebus apud ſe contentis? Nam intus exiſtens prohibet extraneum. Item quomodo ſaluabitur in homine ratio imaginis, quæ ſecundum tres iſtas potentias, memoriam, & intellectū, & voluntatem, ſolet in homine ab orthodoxis patribus aſſignari, ſi eadem eſt memoria cum intellectu? Hæc fere ſunt, quæ pro diuerſitate ſolent adduci. ¶In contrariam autem partem, pro identitate reali multum conſyderationem noſtram mouet nobilitas intellectus humani, qui per ſe videtur ſufficiens ex ſua natura ad fungendum officio illo, cuius gratia alij volunt nouam ponere potentiam. Et quia nō eſt abſque neceſsitate vel vtilitate euidenti conſtituenda pluralitas, ſi omnia commode ſaluari poſsint abſque reali diſtinctione, videbitur id magis ad nobilitatem humani intellectus pertinere, quod talis interimatur diſtinctio. Supra enim oſtendimus, quanto paucioribus potentiis, & formis res quælibet attingit maiorem perfectionē, tanto eā eſſe nobiliorē. Vnde ſi eadem omnino & tota perfectio dicatur homini cōuenire per duas has tantum potentias, quā alij per tres illas realiter diſtinctas dicunt conuenire, aliquo gradu eleuatur dignitas animæ rationalis. ¶Illa vero quæ pro reali diuerſitate obiecta ſunt, facile videntur cōgruis reſponſionibus diſſolubilia. Facile enim qui pro identitate loqui voluerit, reſpondebit intellectum ob ſuam perfectionem id habere peculiare (quomodo multa alia habet etiam maiora) vt ſimul & ſuſcipere in ſeſe & conſeruare in ſemetipſo poſsit, tametſi id in ſenſitiuis viribus minime inueniatur. Itémque perfectioni aſſeribi poterit intellectus, quod ſpecies priores cōſeruare poſsit, abſq; prohibitione aduenientium. Nam intus exiſtens prohibere extraneum, manifeſtum eſt de corporeis intelligi. In ſpiritualibus namque, mille angeli in loco aliquo exiſtentes, non

Opinio cōtraria.

Solutio obiectionum prioris opinionis.

impediunt quin & alij mille aduenient in eodem penitus loco. ¶ Item quod obiiciunt, intellectum ſemper fore in actu per illas ſpecies, quod ſemper eas haberet præſentes, reſpondebunt alii, malo inferri conſequio. Non enim ſufficit ſpeciei inexiſtentia, niſi fiat intellectus ad ipſam ſpeciem conuerſio. Imo & in ſenſu exteriori contingere poteſt, vt ſpecie in oculo recepta, non fiat actu viſio. ¶ Ratio quoque imaginis per diſtinctionem rationis ſatis poteſt ſaluari, vt illa rationis diuerſitas quæ eſt inter memoriam & intellectũ abſque differẽtia reali, ſimilitudo quædam ſit diuerſitatis perſonalis, quæ eſt inter patrem & filium abſque diſtinctione eſſentiali. Vel aſsignabitur trinitatis imago in memoria, intelligentia (id eſt, actu intellectus qui ex memoria gignitur) & amore ad intelligentiam ex memoria conſequente. Nos verò impræſentiarum nihil ſuper hac re firma aſſeueratione definire volumus, contenti, dubium & dubii cauſas propoſuiſſe: tametſi ex præcedenti capite nos identitati magis fauere indicauerimus. Hoc tantum certum relinquimus, intellectiuam memoriam eſſe ponendam.

CAP. XVI.

¶ De multis in quibus, ratione intellectus, homo cætera excellit animalia.

Qvanquam ex prædictis liqueant quædam præcellentiæ, quibus ſuperat homo ratione intellectus cętera animalia, vtpote quod intellect⁹ in ſeipſo poſſit efficere ſpecies omnium rerum intelligibilium, cũ nõ poſſit ſenſus efficere in ſe ſpecies rerũ ſenſibilium, itẽ quod poſſit vniuerſales & abſtractiuas notitias in ſeipſo formare, quod non poteſt ſenſus, & alia quędam huiuſcemodi: ad pleniorem tamen intellectualis naturæ cognitionem, volumus & alias quaſdam hominis excellentias ſuper animalia cætera diſtinctius aperire, quæ illi ratione intellectus cõueniunt. ¶ Inter quas vna non minima eſt quod homo non ſolum voces audire poteſt, ſed vocum etiam ſignificationem percipere, rẽſque ſignificatas per ipſas voces apprehendere. Id enim nulli aliorum animalium præterquam homini datum eſt. Bruta nanque animalia voces quidem audire poſſunt, vt ſunt quidam ſoni (nimirum quomodo alios ſonos rerum audiunt inanimatarum) ſignificationes autem vocum non percipiunt vo- Solus homo, vocũ ſignificationes percipit.

cum dico ad placitum ſignificātiū. Et licet vocū quarundam videantur ſignificationem percipere, vt gallinæ, cum certa acclamatione ad paſtum vocātur, equi, cum in curru certis aurigæ vocibus, vel procedunt vel ſiſtunt gradum, item canes, cum ſuis nominibus, quibus appellari ſolent, à ſuis domeſticis vocati accurrunt, non eſt quòd ſignificationem intellectu percipiant, ſed quia per conſuetudinem hoc ita eſt illorum phantaſiæ impreſſum, vt cum talia audiant nomina, debeant vel accurrere, vel fugere, vel procedere, vel figere pedem.

¶ Quod autem non percipiant hæc animalia ſignificationem vocum huiuſmodi, manifeſto probatur indicio in canibus illis quos ſic edoctos videmus, vt nihil accipiant cibi niſi quod nomine certæ perſonæ, aut certarum perſonarum eis porrigitur: quemadmodum ſub nomine Cæſaris, aut regis, aut alterius, alicuius, cuius nomen fuerit ipſorum impreſſum phantaſiæ Cum enim cibum oblatū (audito nomine Cæſaris, vel regis illius in cuius nomine inſtitutus eſt) acceptat, ac manducat caniculus, non hoc inde eſt quod intelligat quid nomine Cęſaris aut regis ſignificetur. Neque enim quid Cęſar ſit, neque quid rex, nouit neque minus ſub trunci aut veſpertilionis nomine faceret, ſi ſic eſſet inſtitutus. Sed propter conſuetudinem multis verberibus & multa ieiunii maceratione acquiſitam in æſtimatiua ita naturaliter mouetur ad certas actiones ad quas fuerit edoctus, ſiue verius aſſuefact⁹. Non autem, quod vllam vocis ſignificationem percipiat.

Nota de canib⁹ edoctis.

¶ Et quomodo per aſſuefactionem fieri poteſt, vt irrationalia quædam certas voces pronuntiare diſcant, nequaquam autem vt quod proferunt intelligant, aut ſignificationem vocis percipiant: ita in propoſito licet per aſſuefactionem inſtituantur ad certarum vocum auditum hoc vel illud agere, non tamen poſſunt ita edoceri, vt ſignificationem vocis intelligant. Hæc ergo eſt hominis præcellentia (ratione intellectus) vt ſolus poſſit vocum ad placitum ſignificantium percipere ſignificationem. ¶ Quod autem de voce dicitur, idē & de ſcriptura intelligitur. Imò & de nutibus certis ad placitum ſignificantibus, quibus homines mutos, vel linguam ad verba laxare nolentes videmus ſui animi conceptum exprimere, eiſdem loco vocum, aut ſcripturarum, vtentes. Hęc enim omnia, ſcilicet voces, ſcripturę, nutus, ad placitum ſigni

ſicantes,non niſi illis conueniunt in vſu, quæ intellectu ſunt prædicta. Quæ autem ſenſum tantum habent,non niſi illarũ vocum ſignificationes percipiunt,quæ naturaliter ſunt ſignificatiuæ.aut quæ ex cõſuetudine(quæ altera eſt natura) aliquo modo eis ſignificant.

CAP. XVII.

¶ Quod ſolus homo docere vel doceri poſſit, déque duplici magiſterio.

EX quo deinde alia conſequitur hominis præcellentia,ſolum videlicet hominem eſſe capacem diſciplinæ,ſolúmque hominem inter omnia animalia poſſe docere,vel doceri. Omnis enim inſtructio fieri debet per ſigna aliqua ad placitum ſignificantia,quæ dum ex parte vna docens proponit diſcipulo, & ex parte altera diſcipulus accipit à docente,percipítque ſignificationes ſignorum quæ ille proponit,ita in intellectu comparat ſibi rei quam docetur notitiam. Vnde niſi ſigna aliqua communia habeant doctor & diſcipulus,quæ ab vtroque intelligantur. impoſſibile eſt fieri doctrinationem. Veluti ſi doctor vtatur ſermone Indico,aut Arabica ſcriptura,cum docẽdus non niſi latine nouerit,impoſſibile erit ſic doceri diſcipulum. ¶ De modo tamen docendi notandum eſt,quod cum homo vnus alterum docet,ipſe docens non format in diſcipulo ſpeciem intelligibilem rei quam ipſum docet. Eſt enim id homini pro hoc ſtatu impoſſibile,vt per ſuam actionem imprimat ſpeciem, vel cognitionem in intellectu alterius. Sed docens tantum miniſtrat diſcipulo,vnde ſibi formet ſpeciem rei quam ipſum docet,& vnde intellectus ipſe agens in paſsibili efformet notitiam eius rei quam docet doctor. ¶ Volumus autẽ hęc intelligi de inſtructione illa,qua homo hominẽ docet, nimirum quod homo docens non poſſit in intellectu diſcipuli ſpeciem imprimere,neque notitiã efficere, ſignísque egeat quibuſdã vt per illorũ miniſterium docere poſſit(velut mediate) diſcipulum. Deus enim benedictus cum intellectui noſtro inſederit,per fidem(iuxta Apoſtoli vocem)in corde noſtro inhabitans,vere efficere poteſt in nobis cognitionem omniũ eorum quæ ipſe nos docere voluerit,abſque vllis ſignis vocum aut ſcripturarum. ¶ Qua in re patẽtiſsima eſt hominis foris

Quomodo homo hominem doceat.

Deus quomodo docet.

Ephe. 3.

verbo vel ſcripto docentis diuerſitas, ab eo qui menti inſi-
dens hominem docet interius. Ille enim tantum vt miniſter la
borat, intellectui ſubminiſtrando vnde ſua virtute poſſit in
ſe formare rerum cognitionẽ. Hic verò non vt miniſter, ſed
vt principalis effector, operatur in nobis rerum cognitionem
Pſal.93. Vnde de eo ſcriptum eſt, Qui docet hominem ſcientiam. Et
1.Ioan.2. iterũ vnctio eius docebit vos de omnibus. Ac rurſum ex ore
Ioan.16. veritatis, Cum venerit paracletus quem ego mittam vobis,
& 14 docebit vos omnem veritatem. docebitque vos omnia quæ-
Gregori⁹. cunque dixero vobis, Nam (iuxta beati Gregorii ſententiam)
mox vt tetigerit mentẽ ſpiritus, docet: ſolúmque tetigiſſe, do-
cuiſſe eſt. Neque vllis eget doctor iſte ſignis, quibus hominẽ
doceat: cum homo hominem docens egeat vocibus, vel ſcri-
pturis, vel vt minimũ nutibus. ❡ Cuius quidem diuerſitatis
cauſa oritur ex prædictis. Quia enim Deus interius docens,
per ſemetipſum efficit cognitionem veritatis, idcirco ſignis
non eget miniſterialibus. Homo verò qui per ſe non poteſt
agere in intellectũ alterius, ſignis eiuſmodi indiget, quibus
velut miniſterialiter in altero cognitionem alicuius veritatis
inducat. Propter quod, verius dixerimus diſcipulum ſeipſum
docere, quàm doceri ab alio, veriúſque ſeipſum efficere ſcien
tem quàm ab alio ſcientem fieri. cũ ipſemet intellectus prin-
cipalis ſit effector talis cognitionis quæ in ipſo acquiritur, do
ctor autem exterior tantum miniſterialiter cooperetur. Cu-
ius etiam eſt euidens indicium, quod illos qui boni ſunt inge-
nii & viuacis intellectus, ex pauciſſima magiſtri inſtructio-
ne videamus multo maiorem cognitionẽ rei de qua erudiun
tur acquirere, quàm alios minus ingenio pollentes ex inſtru-
ctione multo copioſiori. Et in quibuſdam fruſtra omnis im-
penditur labor. peritque omnis præceptorum opera, cũ vide-
licet tam eſt hebes diſcipulorũ intellectus vt non poſſint ex
vllis vel vocib⁹, vel ſcripturis ad ſcientiã in ſe gignendã per-
tingere. Atq; hinc rurſum inter docentẽ extrinſecus hominẽ,
& interius docentẽ Deũ alia differentia eſt, quod illi docenti
obſtat diſcipuli hebetudo: huic autem non obſtat. Tam enim
facile eſt ſancto Spiritui, rudiſſimũ maximéq; hebetem ho-
minem docere ſcientiã ſua vnctione, ſuóque interno magi-
ſterio, q̃ hominẽ ex naturali dono fœliciſſimo ingenio præ-
cellentẽ: id qđ in piſcatoribus & telonea riis Apoſtolis aper-

tiſsime ille omniū artifex demōſtrauit. Videlicet in promptu diuerſitatis ratio eſt, quia docens homo principalē gignendæ ſciētiæ operationem, intellectui diſcipuli cōmittit. propter quod ſi ille impotens fuerit ad formandū in ſe ſcientiam ex oblatis per inſtructionem, nihil vltra valet præceptor, impediturque fructus inſtructionis eius. Deus autē per ſe intellectui hominis cognitionem imprimit, & in eo efficit per ſeipſum, cui nihil eſt difficile, & cui nulla res poteſt eſſe impedimento in ſua actione, cum ſit eius infinita virtus. Per accidens tamen peccata dicuntur impedire hanc interiorem hominis à Deo inſtructionem quatenus videlicet non dignatur Deus in illis operari qui ſunt peccatis ſubiecti, iuxta illud Sapientiæ, In maleuolam animam non introibit ſapientia, neque habitabit in corpore ſubdito peccatis. ¶ Quapropter, huius internum magiſterium ſuper omnia nobis ſemper optandum, eſt deſiderandum, & votis omnibus inceſſanter poſtulandum. Et multo melius ſibi cōſulunt, qui per vitam Deo dignā & precē aſsiduam internum iſtud ſibi ſtudent cōparare magiſterium, quàm ii qui maria enauigant & terras perambulant, ad audiendos doctiſsimos præceptores vel qui noctes atque dies legendis libris quantumuis eruditiſsimorum hominum inſiſtunt. Tametſi enim (Hieronymo teſte) aliquid habeat latentis energiæ viua vox, & de præceptoris ore in diſcipuli aures transfuſa fortius ſonet, quamuis etiam plurima doceant attentum lectorem ſcripta doctorū hominum (quibus velut mutis quibuſdam præceptoribus in ſubſidium vel defectū iuētiū doctorum vtimur) attamen tam illis viuis quantūuis eloquētiſſimis, quā his mutis quātumuis doctiſsimis, lōge fortius lōge efficatius, longe celerius, longe facilius, longe planius ille doctor internus operatur in intellectu hominis, cui infuderit cognitionem omnis veritatis: id quod in pluribus tam veteris quàm noui Teſtamenti partibus euidentiſsime monſtratum eſt, atque etiam nunc quotidie ante oculos cernimus, dū homines nō paucos idiotas & ſimplices, humanę literaturę nihil habentes, multo limpidiorem, multo ſolidiorem multoque perfectiorem experimur habere veritatis cognitionē, ex internæ vnctionis magiſterio. quā habeant ii qui inter hoīes doctrina habentur celeberrimi ¶ Merito proinde cū paruulo illo ouicularum paſtore cātantes dicamus, Bonitatē, & di-

Sapien. 1

ſciplinam & ſcientiam doce me, quia mandatis tuis credidi.
Pſal. 118. Et iterum, Reuela oculos meos, & conſiderabo mirabilia de lege tua. Dirige me in veritate tua, & doce me. Vias tuas do-
Pſal. 24. mine demõſtra mihi, & ſemitas tuas edoce me.

CAP. XVIII.

¶ Quod ſolus homo componat & diuidat, ſecundum affirmationem & negationem.

Et præterea homini ex intellectu hæc præcellentia ſuper animalia cætera, quod ſolus ipſe cõponat ac diuidat ſecũdum affirmationem atq; negationem, vnam videlicet notitiam alteri vniendo per verbalem copulam, cognoſcẽdo hoc aut illud eſſe tale vel tale, vt hominem eſſe animal. Animal eſſe ſubſtantiam, Deum eſſe diligendum, hominem non eſſe equum. Neque hoc tantum, verumetiam huiuſmodi affirmationes plures aut negationes poteſtatem habet pariter cõiungendi per ſigna aliqua ad coniungẽdum apta, variis modis, iuxta quod ille plures affirmationes, aut negationes natæ ſunt ad inuicem connecti atq; coniungi & iuxta quod certam connexionẽ ille voluerit ſignificare. Cognoſco enim per intellectũ, quod homo ſit animal, & non ſit lapis: cognoſco Deum eſſe ſumme bonũ & ſumme honorandum atq; diligendũ. Item cognoſco quod homo ſit mortalis, vel quod nõ ſit mortalis: cognoſco quod ſi homo ſit animal, ſit etiam ſubſtantia: & quod ſi non ſit ſubſtantia, non ſit animal. Item cogitando plures huiuſmodi affirmationes vel negationes, eam quę conſequitur infero ex illis ad quas conſequitur, formóque talem apud me cogitationem. Omnis ho-
Nota. mo diſciplinæ capax eſt, hic homo certe homo eſt, ergo eſt & diſciplinę capax. Et hęc omnia quæcunque homo ſic cogitat, poteſt ſimiliter per intellectum apte exprimere, vocibus ad ea ſignificanda apte effictis, itẽ & ſcriptura correſpõdente. Neq; vllus poteſt eſſe in intellectu cogitandi modus, qualiſcũque connexionis, vel copulationis, quam non valeat voce ad hoc aptata aut reſpondente ſcriptura exprimere. Si enim cogitet indicando, habet verba modi indicatiui, quibus exprimat quod intendit verũ aut falſum manifeſtare: ſi imperando cogitet, velitq; fieri aliquid ab altero, habet modum imperandi: ſi optando cogitet, habet modũ optãdi. Si de tempore pręſenti aliquid facere aut fieri cogitet, habet pręſentis

temporis verba,quibus cogitatum exprimat.Si tempus præteritum cogitet,habet verba temporis præteriti ſi de futuro, futuri.Si de pluribus cogitet,exprimet per numerum pluralem:ſi de vnico,per numerum ſingularem. Sic in perſonis verborum,in caſibus nominum, in ſignificationibus aduerbiorum poteſtatibus coniunctionum,& in cæteris omnibus vocibus quomodocunque ſignificantibus.eſt dicendum.

CAP. XIX.

¶ Quomodo intellectui ratione compoſitionis & diuiſionis ineſt veritas & falſitas.

Per hanc autem compoſitionem,ineſt intellectui veritas & falſitas,quæ nulli ineſt alteri inferiori potẽtiæ.Cũ enim intellect⁹ format ſibi affirmationẽ vel negationem verã,eſt in intellectu veritas:cũm falſam,falſitas

Eſt autem affirmatio vel negatio vera, quando ita in intellectu repræſentatur ſicut eſt in rebus.

Quod tunc quidem eſt,cum ea ſecundum affirmationem coniunguntur in intellectu,quæ ſecundum rerum naturam conueniunt,& eo modo quo conueniunt.Vt cum cogito hominem eſſe animal,vera eſt intellectus hæc affirmatio, quoniam ita cogito vt res habet.Coniungo enim per intellectũ ea quæ ſecundum rei naturam conueniunt.Genus enim iungo ſpeciei,quæ ſecundum naturam ad idem ſpectant.Signãter vero adiectũ eſt,& eo modo quo conueniunt.Cum enim cogito,omne animal eſſe hominem, non eſt in cogitatione iſta veritas:quoniam ea quæ conueniunt non eo modo compono quo conueniunt.Non enim ſecundum totam ſuppoſitorum vniuerſitatem genus cum ſpecie conuenit, atque ideo ita ſpecies non debet componi cum ipſo,ſecundum vniuerſalem denotationem,cum ſigno vniuerſali, ſed tantum particulari.Vera tamen eſt cogitatio,omnem hominem eſſe animal:quoniam hic eo modo componuntur, quo ſecundum rem iuncta ſunt,genus & ſpecies.Genus enim ſpeciei conuenit,ſecundum totam vniuerſitatem ſuppoſitorum ſiue ſingularium.¶ Per oppoſitum facile liquet, quando ſit falſitas in intellectus affirmatione.

Eſt ſiqdẽ cũ nõ ita eſt in re,quomodo in intelleċt⁹ opatione eſſe repſentatur.

Vt cum hominem eſſe aſinum intelligo, falſitas ineſt intellectui,eo quod cogitatio,rei non reſpondet. Non enim ita ſe res habet. Item cũ cogito,omne animal eſſe hominem. Aliter enim ſe res habet. Fit autẽ hoc,cũ illa iunguntur per affirmationẽ in intellectu,quæ ſecundũ rem nõ conueniunt:vel cum ea quę conueniunt,non ſecundũ eum modum iunguntur quo conueniunt,vt eſt videre in exemplis mox adductis.

Secundum negationẽ intellectui ineſt veritas.quãdo negãdo ab inuicẽ diſiungit,diuidit ac ſeparat,quę ſecundũ rem abinuicẽ ſunt diſiuncta & eo modo quo diſiuncta ſunt.

Vt cum intelligo hominem non eſſe aſinum,veritas ineſt intellectui:quoniam diuido per intellectum, quæ abinuicem ſecundum rem ſunt diſtincta,& eo modo quo ſunt diuiſa. Itẽ cum intelligo quædam animalia non eſſe homines. Sic enim diuido ſpeciem à genere,quomodo ſecundum rem diuiſa eſt, videlicet ſecundum aliquam partem ſuppoſitorum generis quæ à prædicata ſpecie omnino ſunt ſeparata.

Cum vero diuido intellectu quæ ſecundum rem non ſunt diuiſa,aut aliter diuido quàm ſint ſecundũ rem diuiſa,falſitas ineſt intellectui.

Veluti cum cogitauero hominem non eſſe ſubſtantiam, aut nullum animal eſſe hominem. ¶ Ex prædictis patet quòd veritas & falſitas per ſe non ſunt niſi in intellectu. Quòd autem affirmationes vel negationes vocales aut ſcriptas dicimus veras aut falſas,non niſi per accidens eſt:quoniam videlicet expreſſiuæ ſunt vel ſignificatiuę intellectionis veræ aut falſæ,

dicuntúrque ꝓpoſitiones vocales aut ſcriptæ veræ aut falſæ, tantum extrinſece.Ipſa autem affirmatio atque negatio intel lectus intrinſece eſt vera aut falſa.Quòd vero nec vocali ꝓpoſitioni,nec ſcriptæ realiter inſit veritas vel falſitas,manifeſte patet,quoniam poteſt vocalis iſta affirmatiua, qua affirmo hominem eſſe aſinum ex falſa fieri vera,abſque vlla reali mutatione circa ipſam facta, ſi tantum mutetur ſignificatio,& impoſitio alia fiat,qua aſinus idem iubeatur ſignificare quod animal. Nam talis noua impoſitio fieri poteſt,per voluntatem hominis.abſque vlla mutatione reali vocis vel ſcripturæ illius,homo eſt aſinus.

CAP. XX.

¶Quòd bruta non cõponant vel diuidant,nec ratiocinētur.

QVod autem nonnulli putant æſtimatiuam potentiã poſſem particularibus aliquam affirmationẽ vel negationem facere,aut etiam,aliquo modo ratiocinari,id ex ignorantia venit philoſophię.Quod etiam vulgo dicimus,canem iudicare hunc cibum eſſe ſibi conuenientem aut diſconuenientem, non ita debet intelligi, quaſi talem in ſe faciat compoſitionem,in qua rationem appetibilis & conuenientis componat per verbalem compoſitionem cum ratione huius cibi.Eſt enim hoc plane excedens facultatẽ ſenſus.Sed hoc ſignificare volumus, quod cibum illum apprehẽdat ſub ratione conuenientis.Neque enim aliud eſt quod dicimus, Canis iudicat hunc cibum conuenientem & proſequendum:quàm ſi dicamus,Canis hunc cibum apprehendit ſecundum rationem vel ęſtimationem conuenientis,vel proſequendi.Ita cum in biuio canem quidam iudicant ratiocinari ex mera eſt ignorantia Philoſophiæ,quòd naturam ſenſus ignorent.Nõ enim ratiocinatur canis,quaſi plures affirmationes ad inuicem componat per coniunctionem inferẽtem,hoc modo,Hic odor eſt relictus à lepore, tranſit ergo hac lepus qui odorem reliquit.Item, hic veſtigiũ eſt impreſſum leporis.ergo huc lepus fugit. Eſt enim id exiſtimare, plane ridiculum.Dicitur tamen interdum canis id argumentari vel colligere ex odore ſeu veſtigio,loquutione nimis impropria,quatenus videlicet, odoris vel veſtigii imaginatio phantaſiam mouet ad proſequendum leporem, & quia admodum hominis ratiocinatis ſe habere videtur.Relinquitur

ergo in ſolo homine eſſe compoſitionem & diuiſionem ſecundum affirmationem vel negationem, item ſecundum quancunque coniunctionalem vnionem, ¶ Et quãdoque quidem componit homo ac diuidit de iis quæ tantum ad ſpeculationem faciunt, non autem ad actionem: & ſecundum hoc dicitur intellectus ſpeculatiuus, vt cum intelligo hominem eſſe animal, ſcientiam eſſe habitum, Deum eſſe primum ens, & ſimilia. Quandoque vero intellectus componit & diuidit in his quæ ad actionem pertinent, & dicitur intellectus practicus. à Græco vocabulo praxis, quod ſignificat actionem vel operationem. Vt cum intelligo Deum eſſe ſuper omnia diligendum, proximis faciendum quod nobis velimus fieri, iuſtitiam in omnibus eſſe tenendam: vel ſingulariter, nunc dãdam eſſe eleemoſynam, hunc hominem debere conſilio iuuari, hoc opus nunc faciendum eſſe, &c

Intellect' practicus & ſpeculatiuus

CAP. XXI.

¶ Solum hominem per intellectum cognoſcere propriam excellẽtiam, & quomodo intellectus ſeipſum intelligat.

HAbet præterea ratione intellectus homo, vt omnem ſuam excellentiam quæ in ipſo ab optimo creatore poſita eſt, ſuámque nobilitatẽ & dignitatem in qua magnifice admodum exaltatus eſt, valeat agnoſcere, & pro dignitate æſtimare atque ponderare. In quo manifeſte ab aliis rebus naturalibus omnibus diſtinguitur. Cælum enim quanquam ſit admodum nobile, habeátque incorruptibilitatem & impaſſibilitatem & ſummam actiuitatem, non tamen horum quicquam cognoſcit ſe habere. Item Sol quanquam ita eſt formoſus in ſtola ſua, ita glorioſus in ſplendore ſuo, ita efficaciſſimus in virtute ſua, nihil tamẽ horũ ſe habere cognoſcit Sed neque bruta animalia, perfectionem virium in ipſis poſitarum intelligunt. Et quia ſolus homo poteſt cognoſcere bona quæ habet, ſoli etiam homini conuenit gaudere & lætari pro iis quæ habet: cæterarum autem creaturarum naturalium omnino nulla de ſua perfectione & nobilitate poteſt lætari vel gaudere. Gaudium enim & lętitia cõſurgit cum quis cognoſcit ſe habere aliquod bonum. Si autem habeat & non cognoſcat tamen, nequaquam inde gaudebit. Vnde cum nulla alia res naturalis præter hominẽ ſua bona cognoſcat gaudere inde non poterit, niſi homo ſo-

Solus homo de ſuo bono gaudet

lus,quãtumuis magna ſint bona,quãtũlibet admirãdæ perfe-ctiones,quæ in aliis inueniũtur. Quod enim gaudium eſſe po teſt Soli (qui tamen eſt pulcherrima, formoſiſſima, virtutéque efficaciſſima creatura) de omni ſua pulchritudine, virtute, & præcellentia ſuper aſtra cætera, cũ nihil horũ ipſe cognoſcat? Quale gaudiũ eſt herbis & plãtis, quod ſecũdũ ſuã naturã di gniores ſunt & altioris gradus q̃ lapides & cętera mineralia? Quale gaudiũ eſt beſtiis irrationalib⁹, qđ præcellãt nobilitate ſẽſus arbores atque plãtas? Nõ eni ſuã excellẽtiã cognoſcunt. ¶ Atque iccirco omnes creaturę quaſi in tenebris ſunt. Quale vero gaudiũ habere poſſunt, quæ in tenebris ſunt, & lumẽ cæ li nõ habent. Solus homo in lumine eſt, per lumen naturale intellect⁹ omnia diſcernẽs, omnia diiudicãs, ſuã excellẽtiã ſu per omnia alia per intellectum cognoſcẽs. Neque omnino ali quid eſt in homine quod nõ ipſe per intellectũ poſſit cogno-ſcere, adeo vt etiã ſe ipſum intelligat, ac ſuper ſe ipſum refle-ctatur & ſuper actũ propriũ: quod nulla alia inferior potẽtia facere poteſt. Viſus enim nõ poteſt ſe videre, neque ſenſus cõ-munis, neque æſtimatiua, neque phãtaſia ſe ipſã cogitare po-teſt. Itẽ viſus non cognoſcit ſe videre, neque ſẽſus cõmunis ſe ſẽtire, neque phãtaſia poteſt ſe phãtaſiari. Vnde nullũ brutum poteſt cognoſcere ſe phantaſiari aut æſtimare, quoniã deeſt illi potẽtia ſuperior per quã id poſſet. ¶ Solus eſt intellectus, qui ſeipſum poteſt cognoſcere & cognoſcit, quique ſol⁹ ſuper ſuũ actũ reflectitur, dum intelligit ſe intelligere. Imo amplius adhuc, intelligit intellectus intelligere ſe, quod intelligat ſe in-telligere. Deniq;, quotiẽſcunq; reflectat intellectũ ſuper ſuum actũ, poterit ſemper ã ſeipſo apprehendi. Ipſe nanq; intellect⁹ agens, cũ ſit potẽs omnia efficere (vt ſupra dixim⁹) id eſt, oĩm rerũ ſpeciẽ in intellectu poſſibili producere ſua virtute, etiam ſubſtantiarum immaterialium, etiam entis primi & fœlicif-ſimi, quod eſt Deus, poteſt & ſuiipſius ſpeciem in intellectu poſſibili efformare, vt ſic & ipſe cognoſcatur ſecundum pro-priam ſuam ſpeciem. Et cum (vt ſupra diximus) ens vel ve-rum ſit obiectum intellectus, quicquid ſub hoc obiecto com-prehenditur, illius poteſt in intellectu ſpecies efformari: quẽ-admodum omnis eius quod ſub colore (qui eſt obiectum vi-ſus) comprehenditur, poteſt in oculo ſpecies produci: ſic-que neceſſe eſt omne quod ſub ente comprehenditur, poſ-

ſe ab intellectu apprehendi atque intelligi. Ac proinde ipſemet intellectus, cum ſit res aliqua, poteſt ab intellectu intelligi, id eſt à ſemetipſo ·Ipſe quoque actus eius, ſimili ratione, ab ipſo eſt intelligibilis. ❡Omnis quoque bonitas & perfectio rerum (cum ſit ens quoddam) ſub intellectus cadit iudicio, & ita cùm omnia quæ ſub ente comprehenduntur cognoſcat, poteſt ipſe diiudicare quid excellentius, conferendo bonitates illas & perfectiones adinuicem quemadmodũ viſus inter colores diſcernit, & ſenſus communis inter omnia exteriora ſenſibilia. Vbi dum nihil inuenit homo ſeipſo præcellentius, nullam perfectionem tantam in vlla creatura quàm in ſeipſo, ita cognoſcit homo ſeipſum (intellectus ratione) cæteris animantibus præſtare, atque cæteras omnes res naturales longo interuallo poſt ſeſe relinquere.

CAP. XXII.

❡Quomodo ĩtellect⁹ ex ſemetipſo Deum poteſt cognoſcere.

NOn ſolum autem intellectus poteſt quæ ſunt inferiora ſe creata cognoſcere, verumetiam quæ ſupra ſe ſunt angelicas ſubſtantias. atque ipſis etiam præſidentem Deum (vt ſupra declarauimus) per duos modos, ſcilicet per abnegationem, & per excellentiam. Quibus tamen nunc etiam tertium adiicimus modum, dicentes, quod intellectus agens per ſemetipſum & ex ſemetipſo poteſt ſibi formare aliquam ſpeciem, per quam Deum intelligat. Cum enim intellectus ſe cognoſcens diſcernit ſuam perfectionem (quæ in hoc conſiſtit quod omnia quodammodo poteſt in ſe effice re & omnib⁹ aſſimilari, ſicque omnia poteſt cognoſcere) à ſua imperfectione (quæ in hoc eſt, quod ſit in potentia omnia, nõ autem omnia actu) ac deinde ſimilitudinẽ aliquã in ſemetipſo efformare cœperit ſuperioris alicuius intellectus, qui actu ſemper eſt omnia, omnium in ſe rationes & ſimilitudines ſemper actu habẽs, & ab æterno ſic habens, vt nõ inſit in potẽtia neque eſſe poſſit in potentia ad alicui⁹ ſpeciei de nouo ſuſceptionem, ſicque ab æterno ſemper actu intelligentis omnia, quæcunque intelligibilia ſunt, vt non poſſit aliquando intellectionem alicuius rei acquirere vel perdere, neque creſcere neque minui in intelligendo: talem profecto ſimilitudinem talis intellectus admirabilis, in ſeipſo efformans noſter intellectus agens, proculdubio ſpeciem habet & ſimilitudinem

Vide quo modo intellectus ex ſe ipſo poteſt Deũ cognoſcere.

in qua intelligat Deum. Nimirum eiuſmodi intellectus perfectiſſimus & nobiliſſimus eſt Deus, qui purus actus eſt, & non in eo quicquam potentię, actuque omnem in ſe habet ſimilitudinem, & ab æterno habuit: neque quicquam non dico erit, non dico fuit, non dico eſt, ſed eſſe poteſt, cuius non ipſe ab æterno præſentem habeat cognitionem, ita exactam, ita diſtinctam, vt meus modo intellectus illud intelligit cuius actu ſpecie tangitur. propter quod etiam omnia nuda ſunt, & aperta oculis eius, iuxta Apoſtoli ſancti teſtimonium: neque quicquam poteſt eſſe illi perfectiſſimo intellectui occultum, neque præteritum poteſt obliuiſci, neq; futura poteſt non cognoſcere, tanquam ſi oculum aliquem fingamus eſſe qui in ſe congenitas habeat omnium rerum ſpecies & ſimilitudines, multo perfectius quàm poſſint ab obiecto in ipſum imprimi, & has ſpecies à ſeipſo ſic habeat vt non egeat obiectorum præſentia corporali, hic oculus indubie omnia cerneret, etiã abſentia. imo etiã res præteritas & futuras per ſpecies in ipſo ſeruatas videret. inſuper etiam abditiſſima contueretur. Ita ſane ex ſemetipſo intellectus agens formare poteſt ſpeciem & cognitionem ſummi Dei: ita veſtigium poteſt aliquo modo in ſemetipſo primarium fontem agnoſcere, ita ſcintillula lucem immenſam aliquatenus contemplari. Heb. 4.

CAP. XXIII.

❡ Quomodo ratione intellectus homo de perfectione omnium aliarum creaturarum lætari poteſt.

Habet quoque per intellectum homo, vt non ſolum (quemadmodum ſupra declaratum eſt) poſſit de ipſo propria perfectione, & de iis quæ ſunt in bonis gaudere, verumetiam de perfectione & bonitate omnium aliarum rerum. Gaudium enim non ſolum conſurgit ex hoc quod in nobis ipſis bonum cernimus, ſed etiam cum aliquam perfectionem in alio aduertimus, maxime ſi ad nos ſpectet ille in quo cernimus. ſi nobis ſit aliqua ratione coniunctus: videlicet amicitia, familiaritate, conſanguinitate, affinitate, ordine, gradu, vel alio quolibet conſimili modo. Gaudemus enim in amicorum, fratrum, vicinorum, conſanguineorum ciuiumque proſperitatibus.. Cum ergo omnis creatura corporalis non minimo vinculo ſit homini coniuncta, neque vna ratione ad humanam ſpeciem attineat, merito debet homo

in omni perfectione quam cognoſcit in creatura, oblectat ſi. Eſt enim omnis corporalis creatura, homini multis modis coniunctiſſima. Primum quidem, ratione eiuſdem opificis, qui ipſam & hominem idem ipſe condidit & creauit: quoniam ab authore Deo, tanquam ab eodem patre, cuncta procedunt. Qua conſideratione, ſancti Dei homines etiam creaturas viliſſimas dignabãtur fratres atque ſorores appellare: primarii videlicet fontis vnde effluxerant, ſpectantes originem. inferiores quoq; iſte creaturæ viuentes, ex eadem terra (tanquam ex eadem communi omnium matre) procedunt. ❡ Quod ſi conſyderemus cætera omnia corporalia propter nos eſſe facta, & propter noſtrum ſeruitiũ, noſtráq; vtilitatem, & omnem illarum perfectionem attendamus ad noſtrum commodum, noſtrũque miniſteriũ eſſe ab optimo & nimium nobis benefico Deo ordinatam: quomodo non maxime in illorum perfectionibus gaudere debemus? Quis enim paterfamilias non gaudet de ſuæ familiæ bono? Quis dominus non lætatur in ſeruorum proſperitate? Eſt autem homo velut paterfamilias & domin⁹ in magna domo mũdi huius quam ædificauit illi Deus vt ipſe ex omnibus ſeruitium capiat, iucunditatem, & vtilitatem tam corporis quàm ſpiritus. ❡ Quod enim Sol tantum habet decorem tam glorioſum ornatum, mihi habet non ſibi Mihi habet, vt me ſua claritate lætificet, vt mihi lumen gratiſſimum per dies ſingulos adducat. Mihi habet, vt terram faciat germinare ac de ſe producere abũdanter omnia, quibus ergo ad corporis egeo ſuſtentationem. Denique mihi habet omnem ſuam gloriam vt me moneat pulchritudinis creatoris mei: qui cum meo aſpectui ſeſe monſtrat tam mirabiliter pulchrum & fortem, vtique hoc me docet luce clarius, habere ſe creatorem incõparabiliter pulchriorem, & magis validum, ac robuſtiſſimũ. quod etiã arbores fructus producunt, non ſibi ſed mihi producunt: herbæ odoriferæ odorem fundunt nõ ſibi ſed mihi flores pulcherrimos producunt, non ſibi ſed mihi. Et (vt inſignis ille poeta ait) Sic vos non vobis vellera fertis oues. Sic

Vergilius

vos non vobis mellificatis apes Sic vos non vobis, fertis aratra boues. Sic vos non vobis nidificatis aues ❡ Scilicet ego ille ſum, cui hæc omnia ex Dei præcepto inſeruiunt, vt mihi in omnibus (tam quæ ad neceſſitatem, quàm quæ ad caſtam

voluptatem) abunde ſit proſpectum. Vnde propheta, non paviſti ſolum, inquit, ſed delectaſti me domine in factura tua. Hęc ergo omnia cum per intellectum homo cognoſcat propter ſe ita in ſuis perfectionibus diſpoſita, vnum quodq; in genere ſuo: iuſtum eſt, vt diligenter naturales eorum perfectiones conſyderet, inque eis ſeipſum oblectet, ad gloriam eius qui omnia mirabilia condidit.

CAP. XXIIII.

¶ Quod ratione intellectus ſolus homo poſſit & debeat agere gratias Deo, pro ſe & omnibus creaturis.

C Onſequitur ex prędictis, quod ſolus homo ratione intellectus Deo poteſt & debet agere gratias, & nō vlla creatura alia corporalis quodque nō pro ſe ſolo & bonis quæ in ſeipſo ſunt verumetiam pro omnibus bonis quæ in aliis creaturis inueniūtur, poſſit homo & debeat agere gratias omniū creatori omnipotenti Deo. Gratiarum actio namque requirit primo ſuſceptionem beneficii, deinde beneficii accepti cognitionem, eius quoque cognitionem qui beneficium præſtat, ac poſtremo gratitudinis declarationem pro accepto & agnito beneficio. Beneficii ſuſceptio cōmunis eſt homini cum omni creatura. Omnis nanque creatura particeps eſt beneficiorum creatoris ſui. Cætera vero, non niſi ſolius hominis ſunt. Solus enim homo beneficia cognoſcit (vt declarauimus) tam ea quę in ſeipſo accipit, quàm quæ in aliis creaturis. Solus etiam homo per intellectum cognoſcit bona iſta, quæ in ſe habet, atque etiam quæ in aliis creaturis conſpicit, non ab ipſis eſſe: neque creaturas à ſeipſis habere. ſed ab vno omnium benefactore Deo. Denique ſolus homo poteſt pro ſuſcepto beneficio bonum & gratum animum declarare, & ſignis congruis ad benefactoris gloriam id proteſtari. Poteſt enim homo voce teſtari & eloqui magnalia Dei ſui, eiúſque beneficia (quæ tam ipſe quàm alię creaturæ accipiunt) ad Dei gloriam prædicare. Poteſt etiam alia quædam exteriora opera exhibere, ad hoc ipſum demonſtrandum, videlicet cantare, laudare, ſacrifica offerre, vota facere, in inſtrumentis muſicis perſonare: quæ omnia ad gratiarum actionem ſpectant & ſoli conueniunt homini. ¶ Poteſt ergo ſolus homo gratias agere. Et cum poſſit, vtique & debet, Nā id ratio naturalis dictat, etiam homini benefico pro mi-

Solus homo poteſt agere gratias.

nimo aliquo beneficiolo ,vt minimum gratias agere,vt ne dicam gratiam referre:quanto magis illi cuius beneficium eſt quicquid ſumus?Et cum in omnibus creaturis homo accipiat beneficium(eo quod propter ipſum facta ſunt omnia) vtique pro omnibus ipſe debet gratias agere Deo.Cum enim ſeruo aliquid impenditur beneficii in vtilitatem domini indubie dominus magis quàm ſeruus tenetur gratias agere benefacienti.Et cum puero adhuc infanti & ratione carenti impenditur beneficium,vtique parentum eſt benefacięti gratias agere pueri loco per ætatē fari adhuc & gratias dicere impotentis.¶ Debet ergo homo gratias agere Deo,non modo pro ſe,verumetiam pro omni creatura,maxime corporali,duplici conſideratione:tum quia ſolus poteſt,& præ omnibus poteſt:tum quia in omnibus ipſe accipit beneficium.Vnde gratias agere debet homo Deo ſuo , quod ſoli tantam dederit claritatem,tantam virtutis efficaciē & nobilitatem . Itē quod terræ & aquis talē dederit fœcunditatē,quod aerē repleuerit volatilibus,quod aues ita plurimū ornatu decorauerit , quod arbores,ac herbas ita fructiferas odoriferaſq; fecerit, & ita in ſingulis.Illę enim creaturæ excuſabiles ſunt,ſi gratias non agant,tum quia minime id poſſunt,tum quia quicquid acceperunt,potius homo in ipſis accepit,q̃ ipſemet in ſeipſis , vel pro ſeipſis,quēadmodum id quod ſeruo impēditur in vtilitatem domini,domino potius quàm ſeruo impenditur.¶ Hinc conſydera o homo,quanta tibi incūbit ſeruiēdi domino Deo tuo neceſſitas.Attende,quāta tenearis erga Deum obligatione:qui non pro vno teipſo,verumetiam pro omnibus creaturis Deo tuo ſeruire,ad gratiarū actionē obligaris. Vide quāto vinculo te ſibi colligauit dum te ſuper omnia conſtituit. Magnum(fateor) te creauit, & ſublimi admodum loco poſuit altiſſimus conditor tuus,dum te paulominus ab angelis minorem fecit,gloria & honore coronauit ſuper omnem corporalem creaturam,conſtituitque ſuper cuncta manuum ſuarum opera,omnia ſubiiciens ſub pedibus tuis, non ſolū oues
Pſal.8. & boues,pecora campi,volucres cœli & piſces maris qui perābulant ſemitas maris,verumetiā Solē lunā & ſtellas nobiliſſima illa perpetuæ incorruptionis corpora , quæ dominus Deus tuus creauit in miniſterium cunctis gentibus.Ita qui-
Deut.4. dem magnum & excelſum nimis altiſſimus te conditor tuus

conſtituit, pro omnibus. Verũ quanto tu altiores Dei ſpeciali beneficio & ſuperemines omnibus, tanto magis agnoſce deo tuo obnoxium, qui ſic te magnificauit & eleuauit ſuper omnia. Agnoſce (quod verum eſt) nullam creaturam aliam æque Deo eſſe obnoxiã æque forti vinculo Deo eſſe colligatam, agnoſcénſque obligationem, modis omnibus ſatage iuſtum iuſte perſoluere debitũ, vt quibus poſſis modis Deo tuo ſtudeas vel gratias agere, quandoquidẽ referẽdi neq; neceſſitas eſt neq; poſsibilitas. Bonorum enim noſtrorũ ille nõ indiget, in quo omnes diuitiarum theſauri ſunt abſconditi Grati tamen animi declarationem, & proteſtationem per ſigna cõgrua vtique à nobis expoſcit, gratiarũ ſeuere exigit actionē: non vtique propter ſuam voluntatem, ſed ob noſtram vtilitatem, vt cum pro acceptis beneficiis temporalibus nos ſibi gratos comprobauerit, maioribus aliquando afficiat in conſpectu vultus ſui cuius in nobis impreſſit ſimilitudinem De° ipſe trinus & vnus, in ſecula benedictus Amen. Pſal. 15. Col. 2.

❡ Finit liber vndecimus,

PSALMVS PATRI SPIRITVVM VNIVERſæ carnis, in iubilatione mentis, & alacritate animi.

Paratum cor meum Deus, & iterum paratum cor meum: paratum corpus meum, paratæ vires omnes ad laudem tuam, quæcunque ſiue corpus, ſiue animam inhabitant.

Exurgam diluculo, & pſallam magno nomini tuo, mediis noctibus conſurgam de lectulo quietis meæ vt perſonẽ cantica ante thronum amœniſſimum tui amabilis thalami.

: Date mihi tympana, lyram, citharam, nablum. & cymbala bene tinnientia: edent in illis articuli manuum mearum melodiam bene reſonantem in auribus domini ſabaoth,

Tubas adferte huc mihi, & clangam in eis: os meum late aperiam attrahámque ſpiritum flatus, vt buccis valeam concrepare pleniſſimis.

Non ceſſabit oblectari in Deo meo animus quem creauit, quem poſſedit ab initio in quem impreſſit admirabilem ſimilitudinem, imaginémque nobilitatis ſuæ.

Videbo ego cœlos opera manuum ac digitorum tuorum

quæ fundaſti in fortitudine tua:inſuper ſolem lunam & ſtellas,cuncta limpidiſſima.

Contemplans video totum iucundiſſimum decorem potentiſſimum vigorem,& ordinem verè admirabilem non ſufficio pro dignitate cōtēplari,vel totis conatibus,quæ tu nullo perfeciſti negotio.

At verò vbi ad memetipſum in intima reflecto oculos meos ceſſant videri mirabilia,quæcunque foris conſpicio.

Domine,domine,domine quid eſt homo,quia ſic magnificaſti eum?homo quid eſt vt tanti illum feceris?

Verè paululum eſt ac modicum quo minuiſti genus noſtrū ab angelicis principibus tuis:omnis corporalis creaturæ regē & dominū(dato in manibus eius ſceptro potentiæ,& in capite corona gloriæ)conſtituiſti hominem.

Propter hunc enim creaſti omnia,& cuncta ſubieciſti pedibus eius,præcellentiſſima cœleſtium corporum creaſti in miniſterium cunctis gentibus.

Sol accede huc nobis magna moles,& lata ſubſtantia :vide an poſſis in tota tua virtute atque pulchritudine nobiſcum contendere.

Eſto ſis glorioſus in fortitudine tua,formoſus ſis in fulgidiſſima ſtola tua:iactans tui ſplendoris de tanta ſpargens altitudine in ima terræ viſcera.

Sed nunquid vides ipſe,aut intelligis decorem pulchritudinis tuæ?nunquid cognoſcis perfectionem virtutis tuæ,qua antecellis ſubiecta omnia?

Dic ſi noſti illum qui cuncta in te poſuit quę habet mirabilia:reſponde muta ſubſtantia ſi quicquam horum intelligis.

Magne Deus non illi contuliſti ſplendidiſsimo corpori, quod mihi donaſti ſtercorulentæ & fæculentæ creaturulæ: vere multa mihi & magna nimis contuliſti in re vnica.

Etiam ſi in millecuplum augmentetur tibi Soli rationalis pulchritudo decoris,& fortitudo roboris tui : quantumuis pauper & humilis ego ſemper immenſo te ſuperabo interuallo,hoc ſolum tenens quod nunc poſſideo.

Intellectu & ratione tu donaſti dominator genus noſtrum à te proceſsit nobis hæc tanta præcellentia.

O vtinam pro dignitate gratiarum actiones tibi valeamus perſoluere, nimis magna enim ſunt quæ nos accepimus, &

nimis pauca,imo nimis nulla ſunt quæ valeamus reddere.

Tu nos ſcientiarum domine iuſtas tibi fac reddere gratiarum actiones:doce nos doctor optime in ſpiritu & veritate famulatum tibi exibere decentem.

Tu das velle,tu das perficere pro tuo beneplacito:magne Deus ſemper nos tantis fac gratos eſſe beneficiis.

Gloria patri,& filio & ſpiritui ſancto.

Sicut erat in principio,& nunc,& ſemper,& in ſecula ſeculorum.Amen.

¶Finit Pſalmus.

LIBER DVODECIMVS CONSYDERATIONIS PHYSICAE,DE APPETITV SENSITIVO, ET voluntatis præcellentia.

PRAEFATIO.

OMnium creator perfectiſſimus Deus,cuius(iuxta prophetæ confeſſionem)perfecta ſunt opera,cum animalium genus ſenſitiuæ virtutis nobilitate cæteris omnibus inſenſibilibus creaturis vellet præferre,voluit & appetitiuam virtutem adiungere,qua valerent per ſenſitiuam apprehenſa amare vel odire,proſequi aut fugere,itémque de præſentibus gaudere vel triſtari.Quorſum enim conduceret res obiectas apprehenſione mirabili percipere,ſi non talis eſſet adiuncta virtus qua ergà res perceptas poſſent iuxta rationem obiecti apprehenſi moueri & affici?Ad eũdem planẽ modũ,humanũ genus cum benignißimus conditor voluiſſet ſuper naturã brutorum animalium conſtituere:vt non ſolum craſſa iſta & corporalia ſenſib⁹ ſubiecta,verũetiã ſpiritualia & inſenſibilia poſſet apprehenſione intellectiua cognoſcere, voluit itẽ & huic nobiliori potẽtiæ cognoſcitiuæ correſpondentem nobilitate adiicere vim appetitiuã, id eſt intellectui voluntatem:per quam,ad ea poſſet inclinari amanda,odienda,proſequenda & fugienda,ad quæ nequaquã ſufficeret appetitus brutalis ille ſenſitiuus nimiũ ad ſpiritualia ignobilis. Quomodo autẽ in homine non ſolus eſt intellectus,ſed eſt ſi-

mul cum ſenſu & ſuper ſenſum intellectus, ſic & hic appetit ſuperior in eo non ſolus non eſt, ſed cum inferiore ſimul exiſtit. Duorum autem horum appetituum conſideratio, maximam homini ad cogitationem ſuiipſius adfert vtilitatem. In his ergo duabus appetitiuis potentiis finem accipiat hæc phyſica conſideratio. Poſt eam nanque abſolutam non erit in rebus naturalibus quo lõgius proficiſcamur, niſi naturam penitus relinquentes in ſupernaturalia toti tranſeamus: quod impræſentiarum noſtro inſtituto minime conuenit, qui non niſi conſiderationem rerum naturalium, earumque ad creatorem reductionem, præſenti determinatione intendimus.

CAP. I.

¶ Oſtenditur, quid ſit in homine voluntas, per comparationem ad appetitum ſenſitiuum.

E St ergo in homine altera quædam potentia ab intellectu diſtincta, ſolis etiam hominibus peculiariter conueniens, potentia admodum nobilis & excellens vnde plurima ſingularia habet homo, quæ cum nulla altera ſpecie habet communia. Ad perfectam ergo hominis conſiderationem, neceſſe erit poſt intellectum hanc etiam virtutẽ diligenter cõſiderare & quomodo in brutis inueniri non poſſit, quóue indicio peculiariter ſpeciei humanæ cognoſcatur ineſſe, & quomodo ad appetitum ſenſitiuum ſe habeat, & quæ homini donet eximia diſtincte determinare. Vocatur autem voluntas nomine cõpoſito, potentia volitiua, ſiue appetitus intellectiuus. Eſt enim potentia talis per quã homo appetit, vult & non vult, ea quæ ſecundũ intellectum iudicat bona vel mala. Id autem in ſe homo quilibet experitur, talem aliquam vim ſibi ineſſe, per quã poſsit ea quæ per intellectus iudicium vt bona vel mala cognoſcit aut velle aut nolle.

¶ Quemadmodum autem rectè non poteſt cognoſci natura ĩtellectiuæ potentiæ, niſi per comparationem ad ſenſum ſecundum ſimilitudinem & diſsimilitudinẽ, videlicet niſi oſtendatur in quo ſenſus cũ intellectu conueniat, & in quibus differant ab inuicẽ: ita nõ poteſt exacte cognoſci natura potentiæ volitiuæ, niſi ſecundũ comparationem ad appetitum ſenſitiuum. Sicut enim in homine duplex eſt potentia apprehenſiua rerum extra exiſtentium, ita eſt & duplex vis appe-

ſitiua,altera videlicet quæ ſenſui coniuncta eſt, & ad ſenſus iudicium mouetur,ea quæ ſenſus iudicat conuenientia aman do & proſequendo,quæ diſconuenientia odiendo & fugiendo. Atque hæc vocatur appetitus ſenſitiuus. Et cōuenit hac in parte homo cum cęteris animalibus brutis, quemadmodum & in ſenſu. Altera vero ſuperior eſt cōiuncta intellectui,& corpori nullo modo(ſicut neque intellectus)immerſa,perquā homo id quod intellectus iudicat bonum, amat & proſequitur,quod malum,odit & fugit. Et hæc quia ſic intellectui cōiungitur,vocatur appetitus intellectiu⁹. ¶ Cognoſcitur autē huius duplicis appetitus differentia ad eum modum quo deprehenditur differentia ſenſus & intellectus, videlicet quoniam experimur hominem ea poſſe velle aut nolle,ea amare vel odire quæ nequaquam ſenſus apprehendit,& quæ ad iudicium ſenſus nullo modo videntur ſic amari vel odio haberi. ¶ Quemadmodum(exempli gratia) virtutes amamus, & probitatem amatam proſequimur: vitia autem odimus & fugimus atque aduerſamur, quæ tamen manifeſtiſsimum eſt ſenſu non apprehendi,ac proinde ſenſitiuo appetitu ſic non appeti: cum ille tantum proſequatur quæ ſenſus iudicat conuenientia. Oportet ergo eſſe in homine alium quendam ſuperiorem appetitum, per quam homo ad illa quæ ſenſus iudicium excedunt,& quæ ſenſus nec conuenientia nec diſconuenientia iudicare poteſt, inclinetur & propellatur, ea vel proſequendo vel fugiendo. Ad cuius intellectiui appetitus meliorem cognitionem obtinendam,pauca quædam de ſenſitiuo appetitu volumus præmittere, quoniā ſine cognitione ſenſitiui appetitus plene intellectiuus cognoſci non poteſt.

CAP. II.

¶ De appetitu ſenſitiuo quomodo mouetur ab obiecto ſecundum phantaſiam propoſito.

1 Nuenitur autem appetitus ſenſitiuus generaliter in omnibus animantibus,neque poteſt nō eſſe, vbicunque fuerit ſenſus, vel vnicus. Nam & imperfectiſsima animalia,etiam quæ(iuxta probabiliorem ſententiam) ſolum tactum poſsident,appetitu iſto nō carent. Ineſt nāque eis appetitus quidā conuenientis nutrimenti,quem etiam indicant,dum ſe huius gratia dilatant vel coſtringunt. Omnis

cui

enim motus animalis quãtumcunque imperfectus, iudicium eſt inexiſtentis appetitus ſenſitiui. Ad hoc enim ſe mouent, vt quod appetunt conſequentur. Vnde Ariſtoteles, de animalibus imperfectis (vt vermibus & muſcis) ait, ea habere vagã imaginationem & appetitum, id eſt, phantaſiam vagam ſiue imperfectam & conſimilem appetitum. Perfectam tamen phantaſiam negat illis adeſſe, atque ita & appetitum perfectũ conſequitur ab eis abnegandum.

Ariſt. 3. li. de anima ca. 8.

¶ Ex quo patet quod æſtimatiuæ ſiue phantaſię adiuncta eſt vis appetitiua, eo quod hæc ita ſe inuicem conſequantur ſecundum naturã. Non enim ſtatim vbi ſenſus exterior perceperit aliquod ſenſibile, mouetur appetitus ad proſequendum vel fugiendum, neque item mox vbi ſenſus communis apprehenderit, ſed neque cum imaginatiua nuda illud imaginata fuerit. Verum cum ad æſtimatiuam vſque fuerit peruentum, vt per eam iudicetur tale obiectum amicum vel inimicum, conueniens vel diſconueniens, tum demum animal ipſum per appetitum mouetur ad concupiſcendum vel odiendum, ad proſequendum vel fugiendum, ad lętandum vel contriſtandum. Nam id manifeſtè monſtrat experientia. Cum enim appetitus moueatur ſecundum rationem conuenientiæ vel diſconuenientiæ, nullus autem exterior ſenſus conuenientiam vel diſconuenientiam apprehendat, neque vllus interior præter æſtimatiuam (quæ intentiones conuenientiæ vel diſconuenientiæ elicit ex rebus ſenſatis) conſequitur ad ſolam æſtimatiuæ operationem ipſiúſque iudicium, appetitum moueri.

Appetitus mouet & mouetur

¶ Et notandum, quod appetitus iſte mouet & mouetur. Mouet enim ipſum animal, & immediate vim motiuam quæ eſt in membris, ad quærendum id quod proſequitur. Mouetur verò ipſe à phantaſia, quatenus ipſum obiectum pręſentat & offert appetitui, ſub ea ratione ſub qua appetitus moueri poteſt ad odium vel ad amorem, ad proſequutionem vel ad fugam; Obiectum enim præſentatum & oblatum virtuti appetitiuæ ſub ratione conuenientiæ, mouet ad ſui proſequutionem: ſub ratione autem diſconuenientiæ, mouet ad fugam. Vt cum canis videt cibum, eúmque ſibi conuenientem iudicat, mouetur ad proſequendum ipſius appetitus, ab æſtimatiua: quatenus videlicet ipſa obiectum illud præſentat ſub ratione conuenientis, & cum baculum videt eleuatum

ad verbera, mouetur ad fugiendum appetitus, ab obiecto ſub ratione diſconuenientis propoſito,per æſtimatiuam

¶Mouetur autem appetitus ab obiecto ſic ſub ratione conuenientis aut diſconuenientis præſentato naturaliter, abſque vlla libertate vel deliberatione. Canis enim cibum conuenientem videns, eumque æſtimans ſibi conuenientem, naturaliter amat atque proſequitur & accurrit ad illum,& videns baculum eleuatum ad verbera, æſtimando ſibi hoc diſconueniens & inde male ſibi futurum,ita naturaliter fugam petit,qua maluin euadat, quod ſibi æſtimat imminere. Cum vero plura ſimul fuerint obiecta ꝓpoſita, quod fortius mouet ſecundum ſuam rationem,id naturaliter præualet & mouet appetitum. Vt cum duplex cani cibus eſt propoſitus,ille qui magis conueniens ab æſtimatiua iudicatur,appetitum naturaliter mouet. Ita cum ex vna parte delectabile proponitur,& ex altera cõtriſtabile (vt ex hac parte cibus cõueniẽs cani, & ſimul baculus eleuatus ad verbera) ſolet plerunque verberum terror præualere, vt cibo relicto fugiat. Eſt enim hęc appetitus natura,vt magis vehementer magiſque cito ad fugiendum à terribilibus moueatur, quàm à delectabilibus ad proſequendum.Facilius enim & vehementius contriſtabilia,ſiue terribilia operantur in appetitu ſenſitiuo fugã,quàm delectabilia ſiue concupiſcibilia,efficiant in ipſo proſequutionem. Vnde ad oculum videmus moueri homines multo amplius timore mortis,quam amore vitæ: & multo vehementius dolere de infirmitate,quam gaudere de ſanitate. Nota.

CAP. III.

¶Quomodo appetitus ſenſitiuus ſemper naturaliter moueatur abſque libertate.

Contingit vero interdum duobus appetitui propoſitis obiectis,ambobus delectabilibus,ad neutrum ſtatim moueri,ſed interdum ad tempus gradum ſiſtere,eo quod ex vtraque parte æque fortis ſit motio & operatio obiecti, & æſtimatiua ad vtramque partem æque ſit propenſa,neq; plus ad hoc quã ad illud ferat ſuum iudiciũ. Atque ita tunc accidit,vt quaſi deliberare videatur irrationale animal: cum tamen reuera nulla in eo ſit deliberatio, quæ eſt ſolius rationis, ſitque vt poſtquam tandem alterum acceptauerit,quaſi eligere videatur, cum tamen electio

nequaquam competat brutis, ſitque ſolius hominis. Vnde hoc ſciendum eſt, quod canis ille ſic quaſi dubitabundus conſiſtens, dum & huc & illuc vocatur nequaquam conſulit, neque vllo deliberat: ſed habet ſe appetitus ille ad modum linguæ ſiue examinis in libra, ſiue bilance, cum lanx vtraque pondus penitus ęquale in ſe habuerit. Quem admodũ enim iſta neque in hanc partem deorſum trahitur, cum tamen ſit pondus ſufficiens ad eam pertrahẽdam neque in partem alteram, cum ſit & ibi pondus ſufficiens, ſed (propter ponderis æqualitatem vtrinque æquali fortitudine trahentem) conſiſtit in medio: ſic & appetitus irrationalis animalis, exiſtente ab vtraque parte pondere æquali & obiecto æque ad mouẽdum valido, fixus conſiſtit, & neque huc neque illuc mouetur. cùm vtroque tamen trahatur. Fitque illa immobilitas penitus naturaliter, nec vllius eſt deliberationis indicium. Alioqui, cur non & linguam in trutina dixeris deliberare, cum ita hæret in medio? ❡Et cum tandem contingit in alteram partem rapi animalis appetitum, nequaquam electionis eſt iudicium, non amplius quam lingua illa modico ſtatu adiuta in vnam partem tandem vergens, dici debet elegiſſe hanc partem ad quam flectitur. ❡Quod ſi interroges, qui ergo fieri poteſt, vt tandem ad vnam partem moueatur appetitus ſi non per electionem id fiat, & ex libertate eligendi? Dicimus quod ad eum modum animalis appetitus tandem in alteram partem trahitur, quomodo lingua illa modico vento adiuta in partem alteram mouetur, etiam ſi pondus maneat vt ante. Si enim contigerit æſtimatiuam aliquanto magis vni obiecto & fixius intendere quàm alteri (etiam ſi non æſtimet illud magis conueniens) ſolum ex hoc quod fixius intendat indicio vnius conuenientis, quàm alterius, & ad illud fortius ſe conuertat, ipſe appetitus rapietur, adueniente impetuoſo flatu in illam partem in quam æſtimatiuam cõtigerit fixius intendere. Ac tunc quidem ita ſe habebit illa defixio fortior æſtimatiuæ in alterum obiectum, ad faciendum vnius illius proſequutionem, quomodo ſe habet adueniens in vnam lancem flatus venti, ad mouendum linguam in partem alterã. Vnde non videtur aliqua ratione veriſimile, quod vulgo per iocum ſolet iactari de aſino quem vocant Buridani, habente pabulum vtrinque, æque conueniens, æque multum in ea

dem diſtantia ſibi appoſitum, quod fame eſſet moriturus in medio pabuli. Profecto qui id aſſerunt, naturam appetitus, & ęſtimatiuę virtutis non recte cognoſcunt. Et qui hoc ita aſſerunt ne cogantur in animali deliberationem ponere aut electionem, aut facultatem liberi arbitrij, ij ſane timore timent, vbi timor nō eſt Sola enim (vt diximus) conuerſio maior atque attentio, defixioque phantaſiæ in alterum obiectū propoſitum, efficere poteſt, vt altero relicto in hoc moueatur. Relinquitur ergo appetitum naturaliter moueri ab ipſo obiecto appetibili, ita ſecundum rationem appetibilis propoſiti, per æſtimatiuam. ¶ Neque quicquam refert, ſiue dicas appetitum moueri ab obiecto appetibili ſub ea ratione ſub qua appetibile eſt, ſiue ipſam æſtimatiuam proponentem appetibile, ſub ratione appetibilis. Non enim ipſum obiectum per ſe mouet appetitum eo modo quo obiectum ſenſus exterioris agit in ſenſum (vt videlicet per ſe aliquid imprimat obiectum exterius in appetitum) ſed tantum quatenus per æſtimatiuam proponitur: ad cuius iudicium ipſius appetitus paſſio conſequitur. Vocantur enim omnes ipſius appetitus inclinationes ſiue motus vulgato nomine paſſiones, eo quod appetitus ab obiecto pertrahitur ad concupiſcendum vel odiendum, &c. propter quod ab obiecto quodammodo pati dicitur.

CAP. IIII.

¶ De varijs paſſionibus in appetitu ſenſitiuo

ET quia (vt diximus) appetitus mouetur ab obiecto per æſtimatiuam ſecundum rationem appetibilis propoſito, hinc fit vt multiplex paſſio & varius appetendi modus poſſit in appetitu ſenſitiuo inueniri ſecundū quod obiectum ſub diuerſis rationibus poteſt per æſtimatiuam proponi. Cum enim proponit obiectum æſtimatiua ſub ratione conuenientis, appetitus ſtatim mouetur & inclinatur ad illud, efficitur que in ipſo paſſio quæ appellatur amor vel concupiſcentia talis rei: per quam videlicet inclinatur ad talem rem ſub ratione conuenientis propoſitam. Et hęc eſt prima paſſio quæ in appetitu exoritur. Amor. ¶ Si vero prę ſentetur hoc idem obiectū tanquā conueniens & tanquā potens acquiri, ac tanquā propinquū ad habendū, ita vt nullum iudicetur obſtaculum, quin poſſit illud cōſequi, ita fit progreſſus appetitus ab amore nudo ad proſequutionem. Incipit Proſequutio.

proſequuſitio

enim proſequi & iam tendere ad illud quod prius amabat. Nam amor eſt quaſi prima inclinatio ad rem propoſitam, proſequutio autem velut tendentia in rem amatam. Vnde manifeſtum eſt, proſequutionem iſtam naſci ex amore. quaſi ex radice. Nihil enim proſequitur appetitus, niſi quod amat & concupiſcit. ¶ Cum vero obiectum iam æſtimatur vt præ-

Voluptas ſens & conſequutum, fit in appetitu paſſio lætitiæ, vel gaudij ſiue voluptatis per quam, in re primum amata, & per proſequutionem poſtmodum conſequuta tandem conquieſcit. Et non refert ad paſſionem gaudij in appetitu faciendam, vtrũ iam actu ſit præſens obiectum, vel propinquum, & certum quod iam iam habebitur. Quod enim prope eſt (iuxta Ari-

Ariſt. 2. lib. Phy. ſtotelis vulgatam ſententiã) nihil diſtare videtur. Vnde gaudium etiam eſt de ijs quæ propinqua ſunt. & iamiã ventura, quaſi pro præſentibus exiſtimantur. ¶ Et hęc paſſio manifeſte à prioribus diſtinguitur, tanquam quies ab inclinatione & tendentia: & ad priores duas conſequitur, amoremque & proſequutionem præſupponit. Prius enim eſt rem amare, poſtmodum proſequi, poſtmodum lætari. Vt (verbi gratia) brutum animal videns pabulum conueniẽs afficitur illi, & inclinatur ad illud pabulum, ipſúmq; amat: & ſi aſſequi poteſt, proſequitur, ac tendit ad ipſum conſequendum. Vbi autem fuerit aſſequutum quod amauit & proſequutum eſt, tum demum oblectatur & conquieſcit in eo. ¶ At vero amor ſolus eſſe poteſt abſque poſterioribus. Cum enim obiectum conueniens proponitur aſpectui, ſed non vt poſſibile adipiſci, non fit adhuc proſequutio. Veluti cum cani cibus conueniens proponitur, ſed aſtat iuxta cibum qui baculum ad verbera eleuatum tenet, illic ſane amor eſt ad cibum quem tam conuenientem æſtimat. ſed quoniam non proponitur vt acquiſibilis, neque vt propinquus haberi, propter aſtans malum, amorem non ſequitur proſequutio. Nonnunquã vero proſequutio eſt, & non ſubſequitur lætitia quoniam videlicet non contingit aſſequi rem amatã & proſequutã. Nonnunquam etiã res iam acquiſita nõ talis inuenitur, qualis ante iudicabatur ſecundũ æſtimatiuã, atque ideo nõ cõſequitur gaudium in ea iam habita & adepta. Frequenter enim æſtimatiua decipitur iudicãs eſſe cõueniens, quod vere nõ eſt cõueniens. ¶ Nihil autem refert ad paſſionũ harum effectionem in appe

titu, an res vere talis ſit, an non. Non enim obiectum appetibile ſecundum ſeipſum vel ſecundum quod in ſe eſt mouet appetitum, ſed ſecundum quod in phantaſia proponitur: ſiue ita ſit in re, ſiue aliter res habeat. Vnde cum æſtimatiua decepta iudicat hanc rem eſſe conuenientem quæ ſecundum veritatẽ non eſt conueniens, nihilo minus fit in appetitu amor & proſequutio, quam ſi ſecundum veritatem talis eſſet. Cum vero iam habita præſens fuerit, etiam gaudium de re præſenti habetur, donec deceptio æſtimatiuæ non fuerit deprehenſa. At vero mox vbi per ſenſum exteriorem æſtimatiua perceperit ſe errore deluſam in iudicando de re abſente, ceſſat paſſio gaudii, ceſſante nimirum æſtimatione conuenientis. Deponit enim errorem, quo ſe comperit fuiſſe illuſam. ¶ Itaque tres iſtæ paſſiones, amor vel concupiſcentia, proſequutio vel deſyderium, voluptas ſiue lætitia ſunt, quibus afficitur circa obiectum conueniens.

CAP. V.

His vero tribus paſſionibus prædictis correſpondent tres aliæ, quæ ſunt circa obiectum cõtrarium, id eſt, circa obiectum diſconueniens: odiũ videlicet, fuga, & triſtitia vel dolor. Cum enim primum appetitui præſentatur obiectum diſconueniens, mouetur appetitus diſplicentia, & quadam velut auerſione oppoſita conuerſioni concupiſcẽtiæ vel amoris. Nam ſicut obiectum appetibile efficit in appetitu primo conuerſionem quandam & inclinationem ad ipſum, ſic obiectũ diſconueniens auerſionẽ quandã & retractionem. Et hæc paſſio odium nominatur, eſtque amori oppoſita. Et ſunt duæ iſtæ radices omniũ aliarum paſſionũ. ¶ Cũ vero diſconueniens illud malum æſtimatiua ꝓponit vt iã imminẽs animali, & tãq̃ propinquũ vt veniat, alia paſſio gignitur in appetitu, per quã quærit elongari ab illo malo ipſumq; euadere & effugere. Et hæc paſſio appellatur fuga, & eſt quaſi receſſio quædam ab obiecto malo imminẽti vel propinquo per quam animal mouetur ad fugiendum quod eſt diſconueniens, ſicut proſequutio (cui opponitur) tendẽtia quædam eſt ad conueniens. ¶ Sed cũ obiectum diſconueniens iã præſens & habitũ fuerit, efficitur in appetitu paſſio doloris vel triſtitiæ, qua affligitur in præſentia adepti mali, ſicut per voluptatem (cui opponitur) quieſcit in præſenti bono. Ita enim canis

Odium.

Fuga.

videſ tenentem flagellum ad verbera eleuatũ, primo aſpectu odit & auertitur:& ſi vt ſibi imminentia hæc verbera conſyderat,fuga mouetur,ad effugiẽdum imminens & propinquũ malum.Cum autem in ipſius corpus flagellum fuerit incuſſum,& verbera iam ſuſcipit,dolore & triſtitia affligitur: propter quod etiam exclamat,eiulando lamentans. ¶ Contingit autem interdum(quomodo de amore per contrarium diximus)ad odium non ſequi fugam. Cum enim videt canis tenentem flagellum,odit quidem & auertitur:ſed niſi videat ſibi imminere aut ſibi propinquum eſſe malum, non ſequitur fuga,vt cum multum diſtat ab eo qui flagellum tenet. Neque item ſemper ad odium& fugam ſequitur triſtitia,vel quia malum illud non ſit præſens,vel quia cum præſens fuerit ſenſus non nonnunquã monſtrat non eſſe diſconueniens,quod ſecũdum æſtimatiuam erranteẽ prius diſconueniens iudicabatur. Nihil enim refert ad odiẽdum,fugiendũ,vel triſtandum. au res diſconueniens exiſtat,modo ab æſtimatiua talis iudicetur Vnde videmus homines quoſdam moroſos triſtari pro rebus quæ ſecundum veritateẽ eis nõ diſconueniunt, neq; in aliquo mala ſunt,tantum propter firmam æſtimationem quòd æſtiment ſibi diſconueniens quod tale non eſt:quam æſtimationem vel nolunt vel non poſſunt deponere.Atque ad hunc modum triſtatur canis aliquo modo, dum iraſcitur ex hoc ſolum quod domum quis ingreditur,aut ſimarium, in quo iacet,non ad mali aliquid faciendum,aut quod per plateam aliquis tranſeat,cum id ei nullo modo ſit diſconueniens.

Dolor.

CAP. VI.

¶ De appetitu concupiſcibili,& iraſcibili,& de paſſionibus iraſcibilis.

1 Nueniuntur autem & aliæ paſſiones in appetitu ſenſitiuo diuerſę à prædictis,originem tamen ex eis habentes.Pro cuius intellectu ſciendum eſt quod appetitus ſenſitiuus apud Philoſophos(tam phyſicos quam morales)diuiditur in duas partes,videlicet in concupiſcibilem, & iraſcibilem.

Quid appetitus concupi-

Appetitus cõcupiſcibilis dicitur,quo res erga obiectũ conueniens vel diſcõ-

ūeniens, erga bonum vel malum ſimpliciter afficitur, ſecundnm rationem ſub qua ponitur ab æſtimatiua. ſcibilis.

Atq; hanc partē ſpectant paſſiones illę oēs quas ſupra iam diſtinxim': videlicet amor, ꝓſequutio & gaudiū, circa obiectum cōueniens: odium autem, fuga & triſtitia, circa obiectum diſcōueniēs & malū. Cōſyderāt enī hę paſſiones ſimpliciter bonū aut malū ſecundū ſimplicē aliquā rationē: vt timor & odiū cōueniēs vel diſcōueniēs nude ꝓpoſitū ꝓſequutio & fuga, bonū vel malum imminēs: gaudiū & triſtitia, iā præſens. Denominatur autē hęc pars concupiſcibilis à primo & pręcipuo ſuo actu, qui eſt amare vel concupiſcere.

Iraſcibilis vero appetitus dicitur, qui mouetur à bono vel malo propoſito, non ſimpliciter, ſed ſub conditione alicuius arduitatis vel difficultatis. Iraſcibilis appetitus.

In hac parte ſunt ſpes & deſperatio, audacia & timor & ira: à qua (vt magis manifeſta) pars iſta iraſcibilis nominatur. Hę enim paſſiones omnes pro obiecto habent arduum. Vnde ſpes eſt quaſi amor boni ardui, audacia eſt quaſi proſequutio boni ardui. Deſperatio eſt quaſi odium & auerſio ardui, propter arduitatem. Timor eſt quaſi fuga ardui mali: & ira, quaſi triſtitia mali ardui, cum iam pręſens fuerit. Quarū paſſionum ab inuicē diſtinctio, non parum ad cognitionem appetitus ſenſitiui conducet. ¶ Paſſio nāque ſpei in appetitu oritur, quando ab ęſtimatiua proponitur obiectum aliquod cōueniens, tamē ſub ratione ardui: quatenus videlicet difficultatē habet ipſum obiectum in acquirēdo. Vt cum proponitur cani cibus cōueniens, ſed aſtat, qui flagellū tenet, atque ita arduitas & difficultas ſimul opponitur, illo tamen arduo non obſtante, adhuc inclinatur canis & mouetur amore ad ipſum cibum cōueniētē, æſtimās arduitatē illam ſe poſſe ſuperare, & propter arduitatē nō deſinit ad rem illam inclinari tāquam ſibi poſſibilē adipiſci, hic ſperare dicitur. Spes enim Spes.

Deſperatio. eſt de rebus arduis & difficilibus. Quæ enim arduitatem & difficultatem non habent,ſperare non dicimur. E contrario autem deſperatio eſt,cũ ratione ardui propoſiti,aut præſentatæ difficultatis, appetitus auertitur ac deſiſtit ab obiecto aliàs appetibili & conuenienti,vt amplius ad ipſum non moueatur,neque inclinetur,vtpote non poſſibile adipiſci. Veluti cum canis cibum appetit vehementer ſed videt flagellum tam terribile,& tam terribiliter vibranté flagellum qui aſtat cibo,vt non æſtimet ſe poſſe arduitatem ſuperare, & verbera talia euadere poſſe vel perferre, hic certe deſperat, quia ab eiuſmodi appetitu deſinit obiecti conuenientis, propter arduitatem & difficultatem,quam æſtimat inſuperabilem.

¶Reſpondent autem ſpes & deſperatio in iraſcibili, amori & odio in cõcupiſcibili:eſtque ſpes velut amor quidam boni ardui,ſecundum rationem ardui.Nam quatenus bonum obiectum amatur,quatenus vero arduum ſperatur. Deſperatio autem eſt.quaſi odium ardui ſecundũ rationem ardui:id eſt auerſio ab arduo vt arduum eſt. ¶Videntur autem ſpes & deſperatio non ſolum reſpicere bonum,ſed etiam malũ. Spes enim eſt de bono arduo cõſequendo,vel de malo arduo ſuperãdo.Vnde ſperare dicitur,qui bonũ aliquod quod amat nõ deſinit,ſed pergit appetere,nihil obſtante conſyderatione ardui. Sperat etiam qui amat mali alicuius quod odit euaſionem,& ſuperationem,tametſi arduitatem habeat adiunctam malum illud euadere vel ſuperare.Item deſperat de bono ar duo conſequendo,propter arduitatem,vel de malo euadendo,aut ſuperando propter arduitatem.Vt(verbi gratia) brutum animal ſperat conſequi pabulum quodvidet,etiam ſi aliquid difficultatis ſit adiunctũ,& ſperat effugere periculũ ſibi imminens,etiam ſi ſit arduumad effugiendum.Aut ecõtrario deſperat de conſequendo pabulo propter nimiam arduitatem,aut de ſuperando euadendoque periculo,propter nimiã arduitatem quam ſibi putat inſuperabilem.Itaque tam boni conſequutionem,quàm mali ſuperationem atque euaſionem reſpiciunt ſpes & deſperatio.Atque ita in ſequentibus paſſionibus eſt dicendum.¶Audacia vero & timor differre videntur:ſicut proſequutio & fuga. Audacia enim eſt quaſi proſequutio quædam boni ardui vt arduum eſt nihil videlicet obſtante arduitate.Timor vero fuga eſt ardui propter ardui

tatem,cum ſcilicet arduitas retrahit & fugam facit in appetitu.Et oritur audacia ex ſpe quemadmodum ex amore oritur proſequutio,& ex deſperatione timor, quemadmodum ex odio fuga. Cum enim propoſito bono arduo, appetitus propter arduitatem non auertitur vt deſperet,ſed manet conuerſus vt ſperet,neque ſpem abiicit illius boni conſequendi, quanq̃ ſit arduum ad conſequendum, tum deinde mouetur ad ardui illius proſequutionem,non obſtante arduitate: atq; hæc eſt paſſio audaciæ.Item,cum per deſperationem quis à malo ſuperando,auertitur,ſpe ſuperationis abiecta, propter arduitatem quam æſtimat inſuperabilem,ex hoc conſequenter mouetur ad fugiendum hoc ipſum propter ſuam arduitatem,& eſt timor oppoſitus audaciæ.Eſt enim timor fuga à malo arduo,propter ipſius arduitatem, vel à conſequutione boni ardui item propter arduitatem, Quemadmodum enim ſpem & deſperationem diximus eſſe de bono arduo aſſequẽdo aut non aſſequendo,nihil obſtante arduitate, aut malo ſimiliter ſuperando:ita audacia proſequitur bonum arduum conſequendum:vel malum arduum ad ſuperandum. Timor vero deiectio & fuga quædam eſt, vel à bono arduo conſequendo,vel à malo ſuperando.

CAP. VII.

¶ Quod ira nullam habet paſſionem contrariam.

De ira vero hoc ſingulare eſt quod nullam habeat paſſionem ſibi contrariam,vt in prædictis apparuit, ſed eſt penitus abſque cõtrario.Cuius ratio eſt,quoniam ira reſpõdet triſtitiæ,eſtque triſtitia quædam de malo arduo præſenti,quatenus arduum eſt ad ferendum,vel de boni ablatione,quatenus arduum eſt & difficile tali bono carere: quæ triſtitia,propter arduitatem,cõſurgit ad ipſum malum ſuperandum per vindictam.Vnde ira eſt,quando propter malum arduum illatum,appetitus vehemẽter mouetur ad malũ illud ſuperandum,per illationem vindictæ. Exiſtimat enim hoc modo malũ proprium ſuperare,cũ æquale vel maius illi intulerit,à quo accepit malum.¶ Huic autẽ triſtitię de malo arduo pręſenti,nõ poteſt in bono aliquod inueniri cõtrariũ,

Cōtrarium enim triſtitiæ eſt gaudiū,quod eſt de bono præſenti:bonum autē præſens non poteſt ſub ratione ardui cōſyderari.Omne enim bonum,quantumcunque ad acquirendū ſit arduum,quantumlibet habeat in ſui proſequutione & acquiſitione difficultatē,cum iam habitum fuerit,nullam omnino habet difficultatē.Quapropter,bonum præſens non poteſt niſi paſſionem ſimplicis gaudii in appetitu efficere,Nam tantum vt præſens bonum mouet appetitum, non iam vltra vt arduum bonum,cum nullum præſens bonum ſit arduum bonum ¶ Et licet hoc experientia doceat,quanto bona aliquod in proſequutione magis arduum fuit, tanto gladium vehementius(cū iam adeptum fuerit)in affectu cauſari,quēadmodum ea quæ cum periculo vitæ adepti ſumus vehementius diligimus,& gaudio maiori afficimur de illorum poſſeſſione,nō tamē aliud quam gaudium inde enaſcitur, ex adeptione videlicet talis boni,cum iam præſens ardui rationem perdit.Quod enim maius gaudium ſit ex huius conſequutione,non eſt,quia vt præſens arduum eſt,ſed quia in proſequutione arduum fuit, & ad cōſequendum difficile.Atq; hac de cauſa fit,vt ira in appetitu iraſcibili nō poſſit habere contrarium:quoniam videlicet obiectum iræ(quod eſt malum arduū præſens)non poteſt habere contrarium.Nam bonum arduum præſens & habitum,appetitus nequaquā reſpicit: neq; vllum obiectū ſub tali cōſyderatione ipſum mouere eſt potēs.Includit enim repugnantiam:quia ſi bonum præſens eſt, arduum non eſt:& ſi bonum arduū eſt,præſens nō eſt. Præſentia enim excludit in bono arduitatē. Secus eſt de malo, quod ſimul præſens & arduum eſſe poteſt.Secus etiam de bono abſente.Nam bonum abſens poteſt eſſe arduum,priuſquā habeatur,ſecundum quod in acquirendo habet difficultatē.

Sex paſſiones concupiſcibilis. ¶ Omnes ergo paſſiones quæ in appetitu ſenſitiuo inueniūtur in ſex iuga poſſunt reduci.quorum tria prima perfecta in paritate ſua,ſunt ipſius concupiſcibilis , concupiſcentia & odium,proſequutio & fuga voluptas & dolor. Tria autem poſteriora iuga,quorum nouiſſimū imperfectum eſt in imparitate(quod vnum deficiat) ſunt ipſius iraſcibilis appetitus: videlicet ſpes & deſperatio,audacia & timor,& ira non habens contrarium.Opponitur tamen ei priuatiue ipſa iræ carētia,quam iraſcētiam poſſimus appellare.Et ad harum

Sex quoque iraſcibilis.

paſſionum aliquam neceſſe eſt reduci omnem paſſionem ſen ſitiui appetitus, ſiue iraſcibilis ſiue concupiſcibilis. ❡ Quod autem omnes iſtæ paſſiones ſint appetitus ſenſitiui, manifeſtiſſimum eſt ex eo quòd ſingulas videamus etiam in irrationabilibus animantibus, in quibus nullus eſt intellectiuꝰ appetitus. An verò appetitus iraſcibilis & concupiſcibilis duæ ſint potentię realiter diſtinctę, an tantum vna ſecundum rem potentia, ſed diuerſa habens officia, nolumus impręſentiarũ inueſtigáre profundius.

CAP. VIII.

❡ Quomodo paſſiones iraſcibilis oriantur ex paſſionibus concupiſcibilis.

ILlud autem notandum eſt quod paſſiones iraſcibilis oriuntur ex paſſionibus cõcupiſcibilis, & terminantur in eaſdem. Nã ex amore alicuius rei conuenientis quę eſt in concupiſcibilis, exoriente aliquo quod arduitatem adducit illi rei amatæ, conſurgit in appetitu iraſcibili ſpes ad illam arduitatem ſuperandam, & audacia qua proſequitur ſuperationem talis arduitatis. Et cum per audaciam contigerit arduum ſuperari, terminatur ſpes illa & proſequutio in gaudio, quod inde naſcitur atque ita in paſſionem concupiſcibilis terminantur paſſiones illæ iraſcibilis. ❡ Ita timor de malo imminenti & arduo, cum iam malum ipſum aduenerit & vicerit, ita vt ſuperari non poſſit, in purã triſtitiam terminatur. Non enim eſt ira, donec mali pręſentis arduitas ęſtimatur per vindictam ſuperabilis: quemadmodum audacia proſequutio eſt ſuperandi mali ardui imminentis, cuius mali arduitas æſtimatur ſuperabilis. At verò, cum æſtimatio talis (videlicet ſuperandi pręſentis mali) defecerit, iam non amplius ira, ſed triſtitia mera eſt, quæ ex malo arduo præſenti procedit, quemadmodum in iis qui rebus deſperatis, poſt timorem, tandẽ in illud incidunt quod ante timuerãt, nec æſtimant mali arduitatem ſe vlla vindicta poſſe ſuperare. In his enim ira vertitur in purã triſtitiã. Talis ergo qui iã pręſente malo ſic premitur, deſinit deſperare, deſinit & timere: & poſt deſperationem ac timorem, finem occupat dolor. Terminantur ergo (vt diximus) paſſiones iraſcibilis in paſſiones concupiſcibilis. ❡ Et licet terminentur, nunc in gaudium nunc in triſtitiam, ſimpliciter tamen amor in cõcupiſcibili eſt prima

Amor eſt prima radix paſſionum aliarum.

radix omnium aliarũ paſſionũ:nec poteſt vlla paſſio in concupiſcibili, vel in iraſcibili oriri niſi ex radice amoris, ſiue cõcupiſcentiæ.Non enim eſt aliquod odiũ, quod nõ oriatur ex aliquo primo amore.Quicquid enim odit appetitus,ideo odit,quia contrarium eſt alicui,quod vt bonum & conueniẽs amat.Vt ſi amat canis cibum,odit quicquid ab huius conſequutione prohibet vel impedit,& quicquid hoc quod vt conueniens appetit,expellit ac fugat:ſic qui amat vitam ac ſanitatem,odit,quæcunque apprehenduntur vt ſanitati aut vitæ contraria.Nihil enim odit appetitus,niſi ſub ratione diſconuenientis.Diſconueniens autem dicitur diſconueniens, in ordine ad aliquid.Indicatur ergo in odio diſconuenientis,præuius amor alterius rei,illius cui hoc eſt diſconueniens nempe vitæ & boni ipſius animalis,cuius eſt appetitus.Eſt enim appetitui naturaliter inſitus quidam amor vitæ & boni ipſius animalis cuius eſt.ex quo amore procedit odium generale diſconuenientis,ac deinde particularia odia omnium earum rerum, quæ æſtimantur vt contrariæ aut repugnantes vitæ ac bono ipſius animalis.Sicut econtrario ex vno illo amore, oriuntur particulares amores omnium earum rerum quæcunque æſtimantur,vt conuenientes vitę vel bono animalis.

CAP. IX.

¶ Gaudium ſiue voluptatem eſſe aliarum paſſionum finem.

PRofundius autem conſiderantes, inuenimus gaudium ſiue voluptatem omnium paſsionum aliarum eſſe finem,quē appetitus finaliter quærit,& ad quem naturaliter omnes aliæ paſſiones ordinantur:ita vt quemadmodum ex amore omnia proficiſcuntur, ſic ad gaudium & voluptatem omnia ordinentur.Ad hoc enim appetitus concupiſcit & proſequitur quod conueniens eſt,vt cum aſſequutum fuerit gaudeat in illo:eſtque gaudium velut fructus,ad quem appetitus concupiſcendo & proſequendo tendit.Et ſicut omne odium, & omnis fuga ex amore proficiſcitur, ita omne odium,omníſque fuga finaliter tandem ad gaudium ordinatur.Ad hoc enim id quod animali diſconueniens eſt, odit & fugit appetitus,vt non per aduentum diſcõuenientis animali veniat triſtitia,ſed malo depulſo gaudiũ acquirat, vel in ha-

bito gaudio conquieſcat. Vnde ſicut perturbatio belli ordinatur ad tranquillitatem pacis, ſic odium & fuga ordinantur ad quietem gaudii. ¶ Et prouide admodum Deus animalibus dedit nō ſolum amare & proſequi, ſed odire etiam & fugere. Nam ſi non aliud noſcet appetitus quàm amare, quàm proſequi, non eſſet quo ſe à contrariis & diſconuenientibus præſeruaret. Nam ad præſeruationem huiuſmodi à diſconuenienti, requiritur odium & fuga, quibus à diſconuenienti appetitus, ipſum animal poteſt ſe elongare & abſtrahere.

¶ Ex prædictis patet, quod gaudium per ſe eſt ſecundum naturam animalis triſtitia verò, contra naturam. Nā gaudium eſt per ſe finis ipſius appetitus, quem finaliter quærit. Vnde oportet triſtitiam contrariam eſſe contra naturā. Atque hinc eſt, quod naturaliter omne animal quærit delectationem, voluptatem, & gaudium: abhorret autem à triſtitia & dolore, conatur item modis omnibus ſe in gaudio conſeruare, & in delectatione continere, à triſtitia autem & dolore diligentiſſime & quàm ociſsime poteſt ſe conatur liberare. ¶ Hinc etiam eſt, quod triſtitia (vtpote naturæ animalis contraria) cōſumit & corrūpit ipſum animal, atque ad mortem deducit. Vnde per Sapientem dicitur, Spiritus triſtis exiccat oſſa. Et Iacob ad filios ſuos volentes ſecum Beniamin adducere in Aegyptum, Si quid ei aduerſitatis (inquit) acciderit in terra ad quam pergitis, deducetis canos meos cum dolore ad inferos. Contra verò, gaudium & lætitia ſanitatis eſt effectiua, & vitæ conſeruatiua.

Gaudium eſt ſecundum naturam.

Prou. 17.

Gen. 42.

CAP. X.

¶ Quare Deus iraſcibilem addidit concupiſcibili, & quod etiam timor & deſperatio animali fuerint neceſſaria.

OMnes etiam paſſiones quæ ſunt in iraſcibili, ſicut ab amore radicaliter oriuntur, ita ad gaudium naturaliter pergunt, & ad ipſum vt ſuum finem ordinantur. Spes enim & audacia ad hoc ordinātur, vt tandem bono arduo, non obſtante arduitate, conſequuto, vel malo arduo ſuperato, appetitus per gaudium quieſcat in bono acquiſito. Imò deſperatio & timor ad gaudiū ordinantur. Deſperando enim animal mouetur vt timeat ac fugiat, ſicq; euadat triſtitiā quę imminet, & gaudium habeat malo per fugam declinato.

¶ Vbi notandū, quod appetitus iraſcibilis datus eſt animali

Appetitus iraſcibilis, propugnator eſt cõcupiſcibilis.

propter concupiſcibilem,& eſt velut propugnator appetitus concupiſcibilis.Sine appetitu nanque iraſcibili,concupiſcibilis eſſet velut inermis,& abſque defenſione.Neque ſufficiebat appetitus concupiſcibilis ad bene eſſe animalis,niſi fuiſſet adiunctus etiam iraſcibilis.Frequenter enim contingit circa id quod animali eſt conueniens,occurrere arduitatem & difficultatem,per quam affectus concupiſcibilis ſtatim retraheretur,vel remoraretur,niſi eſſet adiunctus appetitus iraſcibilis qui confirmaret concupiſcibilem & velut animaret in ſuo amore & proſequutione,ne ſtatim concupiſcibilis occurrente arduitate ſe retrahat,atque à proſequutione deſiſtat. Quomodo enim armatus aliquis per viam ambulans cum inermi,facit ipſum inermem non deſiſtere ab itinere, etiam ſi videatur aliquid occurrere aduerſi,qui alioqui ſolus & inermis exiſtens ſtatim ab itinere ſuo ceſſaret, vel deflecteret: ſic appetitus concupiſcibilis ſtatim à conuenientis proſequutione ceſſaret,arduitate occurrente deterritus,niſi haberet iraſcibilem velut propugnatorem,qui illum teneret in proſequutione ſui appetibilis. ¶Ita ergo iraſcibilem appetitum Deus animali cum concupiſcibili dedit, vt etiam occurrente arduo à proſequutione conuenientis non ceſſaret,neque ſtatim malo ſuccumberet,ſed cõtra ipſum ſeſe erigere poſſet,& ad arduitatem ſuperandam conari.Item,cum fortè à diſconuenienti malo teneretur, vt non perpetuo ſub illo permaneret,ſed ad euadendum malum ſeſe poſſit erigere, & velut ad ſuperandum animare. Ita enim per ſpem & audaciam animal nõ obſtante arduitate pergit proſequi quod amat,& vnde quærit gaudium.Per iram verò, etiam cum præſens fuerit malum,ſuperare conatur & euincere malitiam, atque ex ea ſeſe extricare. ¶Per deſperationem quoque & timorem ſibi conſulit animal, cum ipſum malum arduum imminens tantum videt,vt ſuperare ſe non poſſe exiſtimet.Conducit enim animali,ad euaſionem mali,deſperatio & timor: cum tã arduum fuerit malum, vt exiſtimet ſe non poſſe ſuperare. Nam tunc per deſperationem & timorem fugit animal, ſicque ſuæ ſaluti conſulit. Si enim oblato arduo quod animal ipſum ſuperare non poteſt,adhuc pergat ſperare & audere, periculum eſt vitæ ipſius,dum ſe opponere tentat malo excedenti ſuas vires, & ſe fortius oppugnare: vnde cum de-

uictum fuerit, male habebit: Et frequentiſſime hóc modo animal in perditionem venit, Itaque etiam deſperatio & timor in animali vtiliter poſita ſunt ad ſalutem animalis, occurrente malo quod exiſtimatur non poſſe ſuperari: ſicut econtrario ſpes & audacia ibi conducunt ad eſſe animalis, vbi exiſtimatur malum poſſe ſuperari. Atque hoc pacto manifeſte patet, quomodo (vt ſuprà diximus) etiam deſperatio & timor ad gaudium ordinantur, ſicut ex amore proficiſcuntur. ¶ Amor autem ille primus, e quo oriuntur omnes iſtæ paſſiones tam concupiſcibilis quàm iraſcibilis (vt iam oſtenſum eſt) & gaudium illud ad quod paſsiones omnes ordinantur vt ad finem de eadem re ſunt. Eſt enim primus amor appetitus, quo appetit & amat ſalutem ipſius animalis cuius eſt appetitus. Et gaudium vltimum ad quod ordinantur omnes paſsiones aliæ, eſt ſimiliter de ſalute & bono ipſius animalis, ad quod ordinantur quæcunque in ipſo ſunt omnia. His autem de appetitu ſenſitiuo determinatis, rurſus ad intellectiui appetitus cõſiderationem (vnde digreſſi ſumus) reuertamur.

CAP. XI.

¶ Prædicta omnia etiam in intellectiuo appetitu inueniri.

Has autem paſsiones omnes quas iam explicauimus, manifeſtum eſt ſic in homine ſicut & in aliis irrationabilibus inueniri. Nam & homo quę ſecũdum ſenſum percipit corpori conuenientia amat, atque proſequitur & cum adeptus fuerit, voluptate in eis afficitur: cum percipit diſconuenientia corpori, hæc odit, fugit, & de his triſtatur, ſi ea aduenire ſibi contingat. Sperat item, & audet, & occurrenti difficultati ſe opponit, vt euincat. Deſperat quoque interdum, & timet, cum arduitatem æſtimat ſuas vires ſuperare. Inſuper & iraſcitur cum præſens malum fuerit quod putat per vindictam poſſe ſe ſuperare. Et in his omnibus (quantum ad corpus attinet) manifeſte homo cum cæteris animalibus irrationalibus conuenit, ita in appetitu ſenſitiuo ſicut in ſenſu. ¶ Verum quantum ad appetitũ intellectiuũ conſiderandum eſt, quòd licet nulla talis paſsio corporalis poſſet in eo inueniri, ipſe tamen dicitur amare, odire, proſequi, fugere, delectari, triſtari, ſperare, deſperare, audere, timere & ira-

ſci. Et hęc omnia quæ iam prius appetitui ſenſitiuo diximus conuenire, non ſunt omnino ab intellectiuo appetitu aliena. Quomodo enim in appetitu ſenſitiuo ſunt amor corporalis, gaudium corporale, odium corporale, triſtitia corporalis, ira corporalis, & ita in cæteris ſic in appetitu intellectiuo eſt amor ſpiritualis, quo voluntas id quod ſecundum rationem bonum iudicatur, amat: eſt deſiderium ſpirituale, quo ad acquirendum id quod ſecundum rationem bonum iudicatur, tendit: & eſt gaudium ſpirituale, quo in eo iam adepto oblectatur. Vt cum intellectus iudicat virtutem eſſe bonam & rem vtilem homini, appetitus intellectiuus amore afficitur erga illam, & incipit eam proſequi, ſiue ad eam tendere deſiderio: atque vbi adeptus fuerit, in ea gaudet. Et cũ intellectus æternam vitam (quæ Deus eſt) vt bonũ & ſumme bonũ cognoſcit, voluntas amore afficitur & deſiderio tendit ad illam conſequendã. Atque vbi deſideriũ hoc ſuum adimpleri contigerit, ſummo gaudebit gaudio. Eſt quoque odium ſpirituale, eius quod ſecũdũ intellectum iudicatur diſconueniens & malum, & fuga eiuſdem, atque vbi pręſens adeſſe contigerit, triſtitia. Vt cũ intellectus iudicat vitia eſſe hominis nobilitati contraria, & naturam deformãtia, afficitur volũtas auerſione & odio cõtra illa, fugítque & abominatur ea: ac ſiquando in ea

Pſal. 138. per fragilitatem cõtigerit incidere, triſtatur de talis mali pręſentia. De quali odio per Pſalmiſtam dicitur, Nónne qui oderunt te domine oderã, & ſuper inimicos tuos tabeſcebam? Perfecto odio oderam illos, inimici facti ſunt mihi.

Ariſtoteles. ¶ Item ſpes & audacia in appetitu intellectiuo inueniuntur. Cum enim intellectus virtutem vt arduam & difficilem conſiderat (Quippe virtus & ars, iuxta Ariſtotelis ſententiam verſantur circa difficile) voluntas nihilominus firma & ſtabilis, non deterrita arduitate, eámque putans poſſe euinci & ſuperari, pergit amare virtutẽ, pergit etiam deſiderare & ad eam tendere, hic certe ſperat & audet. Sin econtrario arduitate victus humanus appetitus reſiliat deiiciatúrque ac fugiat à virtutis propoſito (quemadmodum prohdolor cernere eſt in maxima parte hominum) hic deſperatio & timor eſt. ¶ Iram quoque in intellectiuo appetitu ſpiritualem experimur, cum illud quod ſecundum intellectum malum & diſconueniens iudicamus, adeſſe contigerit: voluntas tamen

aduerſus ipſum conſurgit, & quærit ipſum malum ſuperare atque euincere. Vt cum homo in peccatum ſe aduertit cecidiſſe, grauiter iraſcitur aduerſus illud, ſi non ſibi complacet in eo, neque perſeuerare eligit in eo, conſurgitque ad ipſum expellendum ac ſe ab illo emundandum. Ita cum quis in ſe vel in proximis videt contemptum diuini honoris, ira ſpirituali aduerſus malum hoc ſecundum intellectiuum appetitum conſurgit, ad ſuperandum & deſtruendum contemptum honoris Dei. Ac de huiuſmodi ira intelligendum eſt, quod in Pſalmis ſcribitur, ac apud Euangeliſtam Ioannem adducitur de Chriſto Domino, Zelus domus tuæ comedit me. Et paulus Apoſtolus gaudet, per ſuam epiſtolam ſe commouiſſe diſcipulos ad iram & indignationem, contra peccatum, ad pœnitentiam. Ita ergo manifeſtum eſt, omnia iſta quæ in appetitu ſenſitiuo ineſſe ſupra diximus, etiam intellectiuo appetitui inexiſtere. Eſt tamen hoc aduertendum, quod iſta vt ſunt in ſenſitiuo appetitu, dicuntur paſſiones, non autem vt ſunt in appetitu intellectiuo. Vnde & angelicæ mentes amant ſalutem hominum, amant Deum, proſequuntur & deſyderant electorum ſalutem, gaudent ſuper peccatoribus pœnitentiam agentibus, & ſuper iuſtis proficientibus, triſtantur ſuper conuerſis, reuertentibus ad priſtina vitia, aut iuſtis ſuam iuſtitiam relinquentibus, iraſcuntur aduerſus eos qui ſcandalizant puſillos, qui Dei nomen blaſphemant, ſperant de peccatoris conuerſione donec in mundo eſt, deſperant de eorum reditu ad bonum qui in peccato mortali iam condemnationem acceperunt, & ita in aliis. Nequaquam tamen in angelis ſunt ponendæ paſſiones, amoris, gaudii, odii, triſtitiæ & huiuſmodi. atq; ita nec in homine ſecundum appetitum intellectiuum, ſecundum quem ſimilis eſt angelis. Hęc enim omnia intellectiuus appetitus abſque paſſione in ſe habet, quæ ſenſitiuus habet cum paſſione. & affectiones tantum, non paſſiones appellantur. Paſſio enim corporalem aliquam immutationem deſignat & imperfectionem includit. Vnde plerunque inualeſcentibus paſſionibus corporalibus iſtis, cernimus hominis corpus ſecundum eas diſponi. Vt qui vehementer iraſcuntur, cernuntur oculos habere ſcintillantes, & faciam velut fumantem atque ardentem, propter quod

Pſal. 68.
Ioan. 2.
2. Cor. 7.
Luc. 15.

In ſcripturis nonnunquam ira per fumum faciei deſignatur. Veluti cũ de Deo dicitur, Aſcendit fumus in ira eius, & ignis à facie eius exarſit. Et alibi, Domine Deus quouſque iraſceris ſuper oationem ſerui tui. vbi in Hebręo habetur, fumabis, pro iraſceris. Qui vehementer timent, pallidi fiunt: item
Pſal.17. qui deſperant, vultu fiunt deiecto. Vnde ad Cain deſperantem ob non acceptata munera, dominus, Quare (inquit) concidit facies tua? Ita qui gaudent, multum rubeſcunt & grato
Pſal.79. colore perfunduntur in vultu: qui vero triſtantur, vultũ habent tetricum & toruum.
Geneſ.4. ¶ At vero affectiones iſtæ vt ſunt in appetitu intellectiuo, non ſunt cum tali immutatione corporali, neque per ſe eiuſmodi paſſionem in corpore efficiũt, niſi ſimul & in appetitu ſenſitiuo paſſio exiſtat affectioni voluntatis correſpondens. Ita enim ſolet ex redundantia affectionis quæ in appetitu intellectiuo eſt, etiam in ſenſitiuo paſſio correſpondens generari. Quemadmodum videlicet ad oculum cernimus, eos qui interno lætantur gaudio, ex bonæ conſcientię teſtimonio, ex redundantia gaudij ſpiritualis gaudere etiam corporaliter, & ſerenitate ac placiditate quadam vultus illud internum gaudium demonſtrare. Et cum quis ſecundum Deum iraſcitur, ſecundum voluntatem, ſimul etiam corporis ira accenditur, quæ velut miniſtret vltionem.

CAP. XII.

¶ Differentia inter paſſiones appetitus ſenſitiui, & affectiones appetitus intellectiui.

Est etiam hæc differentia inter paſſiones appetitus ſenſitiui, & affectiones voluntatis, quod appetitus ſenſitiuus ſecundum eas mere patitur, quia naturaliter ab obiecto ei imprimuntur, ita vt non poſſit non recipere, quemadmodum ſenſus mere paſſiua potentia eſt. Vnde præſentato per ſenſum obiecto conuenienti, & per æſtimatiuam vt tali iudicato, appetitus ſenſitiuus neceſſariò & naturaliter afficitur & amat illud, & cum obiectũ aliquod vt cõueniens & pręſens per ſenſum præſentatur, naturaliter patitur appetitus ſenſitiuus, & afficitur gaudio ex ratione talis obiecti, habétque ſe mere paſſiue, quemadmodum ſenſus cũ à ſenſibili oblato ſpeciem recipit. Atque hinc fit, vt brutum animal propoſito cibo quem ſecundum ęſtimatiuam iudicat conuenientem, naturaliter erga ipſum amore afficiatur,

ipſumque proſequatur, neque poteſt non amare, aut nõ proſequi, niſi adſit impedimentum aliunde quod prævalendo naturaliter operetur fugam vel odium, vt ſupra declarauimus. ¶ At vero in appetitu intellectiuo multo aliter ſe res habet. Eſt enim voluntas, potentia multo nobilior, non vtique mere naturaliter patiens ab obiecto, etiam ſub ratione ſua propoſito, ſed mouẽs ſeipſam ad obiecti propoſitionem potius, quàm ab obiecto moueatur. Nam ſi naturaliter ab obiecto moueretur, ſemper obiecto propoſito deberet ſecundum rationem obiecti moueri, cum nullum eſſet ab extra impedimentum. Atqui experientia aliud manifeſtat, videlicet hominis voluntatem nulla neceſſitate ab obiecto propoſito moueri: ſed propria libertate ipſam ſeſe mouere. Poteſt enim contingere, & contingit per ſingula momenta in plurimis, vt intellectus & ratio iudicet hoc eſſe bonum, aut conueniens, cum tamen ipſa voluntas illud nõ proſequatur, nec amet: item vt intellectus iudicet hoc eſſe malum, cum tamen voluntas nõ odiat illud, nec fugiat. Vnde in incontinentibus manifeſte hoc cernimus, iudicant enim ſecũdum intellectũ, malum eſſe adulterio coinquinare vxorem alienam, malum eſſe in tali ſtatu permanere: attamen ſecundum voluntatem non triſtantur de tali malo præſenti neque odiunt, neque fugiunt. Item omnes ſecundum intellectum iudicant, peccatum eſſe malum & deformans humanam naturam: attamen ſecundum voluntatem non omnes odiunt peccatum, neque fugiunt. ¶ Eſt ergo voluntas potentia non mere paſſiua naturaliter patiens ab obiecto, ita vt non poſſit non pati ab eo quemadmodũ eſt appetitus ſenſitiuus, ſed libera eſt, & actus ſui in ſeipſa libere effectiua, ad propoſitionem tamen obiecti. Intellectus enim & rationis eſt voluntati obiectum proponere, vt pote ſub ratione boni aut mali: & voluntas non trahitur ad obiecti proſequutionem, neque vlla neceſſitate in ea fit affectio ſecundum rationem obiecti, ſed libertate ſua ſe mouet cum voluerit, ſecundum affectionem tali obiecto conuenientem, ita vt etiam cum mouetur, libere poſſit non moueri. Vt cum intellectus virtutem vt bonam & conuenientem humanę nobilitati proponit, voluntas non trahitur naturaliter ad eius amorem & eius proſequutionem, ſed libere ſe mouet. Nam obiecto eodem ſimiliter oblato, & nullo ex-

Appetitus intellectiuus differt à ſenſiuuo

iſtente alio impedimento, poteſt nunc moueri ad amorem virtutis,aliàs non moueri:poteſt nunc proſequi, alias nō proſequi.

CAP. XIII.

¶De libertate voluntatis ſuper affectiones proprias & paſſiones appetitus ſenſitiui.

EX prædictis videtur manifeſta libertas ipſius appetitus intellectiui,quo ad proprios actus, & affectiones.Vnde etiam fit,vt proprie nominentur voluntatis actus vel operationes, nequaquam autem paſſiones, tametipſi vt in appetitu ſenſitiuo, paſſiones verius quam actus vel operationes appellentur: videlicet quod in appetitu ſenſitiuo fiant ab obiecto potius quàm efficiantur ab ipſo appetitu:in intellectiuo autem contrario,nōn ab obiecto in ipſum imprimantur,ſed ab ipſiuſmet libertate efficiantur. Non ſolum tamen hanc libertatem habet voluntas ſupe ractus proprios,verum etiam ſuper paſſiones, quæ ſunt in appetitu ſenſitiuo,magnum hábet dominium, & magnam libertatem. Quia enim appetitus ſenſitiuus, ſecundum naturam ſubiectus eſt,voluntati,vt inferior ſuperiori:& quia voluntas potentia libera eſt hinc fit,vt non ſolum imperium & libertatem habeat ſupra proprios ſuos actus, verum etiam ſupra paſſiones appetitus ſenſitiui. Imò vero ex Dei ordinatione, hoc ipſo quod voluntatem liberam homini dedit, inferiorem appetitum non liberum voluit huic ſuperiori libero eſſe ſubiectum,voluitque huius paſſiones naturales & nō liberas ab huius libertate regi & moderari,Vnde ex ore domini ad Cain exardeſcentem mala iracundia (propterea quod non quæ ipſius mala munera, igne cœli abſumpta eſſent vt bona ſacrificia fratris)ita dictum legimus,Subter te erit appetitus tuus,&. tu dominaberis illius. Quaſi dicat,Tu quidem nūc ſubita exardeſcis iracundia,quaſi grandi malo tibi illato, ex eo quod tibi frater prælatus eſt ſigno Diuino. Attamen ſcito, inordinatum hunc iracundiæ furorem qui in tuo ſenſitiuo appetitu exoritur,debere te comprimere & moderari,per ſuperiorem quæ in te eſt liberam voluntatem ne propter hunc iræ furorem, impium aliquid opere committas, quod in proximo futurum eſt,ſi inſurgentem appetitum primum nō comprimas.

Voluntatis libertas.

Gene. 4.

¶Si autẽ verũ eſt quod ait dominus. ſub homine eſſe ipſius appetitum,& ipſum dominari debere ſuo appetitui, manifeſte cõſequitur ſupra hunc appetitum debere poni aliam aliquam potentiam ſuperiorem cui ſubdatur, & cuius imperio atque domino ſubiiciatur Quod autem dominatur alteri,& ſub ſe habet ſubiectũ, vt poſſit reprimere moderari ac regere,libertatem habere debet qua id poſſit.Hæc autem potentia ſuperior,voluntas eſt & appetitus intellectiuus. Patet ergo ex verbis illis Domini,appetitum ſenſitiuum ſubiectũ eſſe intellectiuo,item & voluntatem habere libertatem,& imperium,non ſolum ſuper actus proprios,ſed etiam ſuper paſſiones ſenſitiui appetitus.Quomodo enim ſub ipſo eſſet appetitus ſenſitiuus,& quomodo ipſe huius dominaretur, ſi ſuper ſuos tantum proprios actus diceretur habere libertatẽ? Quomodo enim regem dicemus imperare populo,ſi ipſum fateamur ſolum habere libertatem in propriis rebus agẽdi quod voluerit,& non etiam in negotiis populi?Sed & ſi ea quę antecedunt prædicta Domini verba diligentius conſyderauerimus.inueniemus libertatem voluntatis cauſam eſſe, ob quam illi ſubiicitur ſenſitiuus appetitus?Sic enim Dominus pręmittit,Quare iratus es,& quare concidit facies tua? Nonne ſi bene egeris recipies.Sin autem male, ſtatim in foribus peccatum tuum aderit? Ac demum ſubiungit quod iam diximus. Sed ſub te erit appetitus tuus,& tu dominaberis illius. Vbi dum propriæ actionis libertatem præmittit, mox ſubiungens ſeruitutem & ſubiectionem appetitus, indicat appetitum homini ſubiectum eſſe ratione eius quod eſt in eo liberum,& à quo ſuam habet libertatem.Et hæc eſt ſola potentia voluntatis.Per voluntatem enim homo habet libertatem. Eſt ergo voluntas in homine,quæ ex Diuina ordinatione habet libertatem & imperium ſuper appetitum ſenſitiuum.

Gene. 4.

Gene. 4.

CAP. XIIII.

¶De dominio voluntatis ſupra appetitũ ſenſitiuum.

AD cognoſcendũ autẽ quomodo voluntas dominatur ſuper appetitum ſenſitiuum, notandũ eſt (iuxta Ariſtotelis diſtinctionẽ) duplex eſſe dominiũ:alterũ quo dñs dñatur ſ ſeruũ ita vt nihil poſſit facere à ſeipſo ſeru°, niſi quod dñs imperauerit,cuiuſmodi dominũ gręca appellatione vocat deſpoticũ,qđ nos latine dicere poſſumus herile.i.

Duplex dominiũ

quo herus dominatur ſeruo Siquidē deſpotes, herus, vel dominus interpretatur. Alterum eſt dominium liberū, quo rex dominatur ſuis ſubditis liberis: qui licet ſubiecti ſint ſuo domino, non ſic tamē (quemadmodū priores) vt non poſſint niſi quæ ille iubet facere, ſed ita vt pareant quidem illi in iis quæ imperauerit, poſſint nihilominus etiā illo non requiſito agere quæ ſibi videntur cōmoda. ¶ Manifeſtum eſt autem, appetitum ſenſitiuum pro hoc ſtatu potius poſteriori hoc modo quàm priori, eſſe voluntati ſubiectum. Non enim ſic ei ſubiicitur, vt nihil poſſit niſi quod ille iuſſerit. Nam poteſt per ſe abſque voluntatis imperio ſenſitiuus appetitus mouere ipſum hominem ad obiectum ad quod fuerit pertractus, etiam non requiſita volūtate, neque accepto à voluntate imperio, Quāq̄ enim in homine appetitus ſenſitiuus ſubiectus eſt voluntati, non tamen ob hoc eſt ignobilior neque impotētior in homine quàm ſit in animali bruto, vbi aliū nō habet ſuperiorem. Vnde ſicut in bruto appetitus motus ab obiecto, per ſe ſufficiens eſt animal mouere ad obiectum à quo ipſe prior moue tur proſequēdum vel fugiēdum, ita poteſt & in homine moueri per ſemetipſum. Secundo autē modo ſubiectus eſt voluntati & voluntas ei dominatur: quoniam videlicet vbi voluntas iuſſerit, poteſt appetitū inferiorē cōpeſcere, eiuſq; paſſiones mitigare, vel cōprimere, vel prorſus ſupprimere, poteſtq; eum cohibere, ne animal moueat ad obiectū à quo ipſe mouetur. ¶ Ad eandem rē tertio libro de anima adducit Ariſtoteles cōparationem ſphæræ ſuperioris & inferioris, quarum ſuperior mouet inferiorē ſuo raptu, eam ſecum circungyrādo: inferior nihilominus proprio motu contramouetur. Sic enim voluntas (vt ſphæra ſuperior) ſuæ iuſſionis imperio ſibi parere facit appetitum, ſenſitiuū & vi quadā cogit ſuum ſequi imperium. Attamē habet etiam ſenſitiuus appetitus poteſtatē motu proprio mouēdi, quam nō accepit à potētia ſuperiori.

Comparatio Ariſtotelis.

¶ Quod ſi quis huius rei requirat experientiā, mirabor ego an lapis ſit abſq; ſenſu qui id requiſierit. Quis enim non experitur in ſeſe p ſingulos dies, imò per ſingulas horas (ah quid horas dico, potius per ſingula momēta dicere debuerā) multis ſe inordinatis paſſionibus & motibus mirum in mōdum moleſtari, quæ abſq; voluntatis imperio ex parte inferiori à ſenſitiuo appetitu exoriūtur? Quis nō ſtatim viſa re pulchra

percipit intra ſe amorem rei illius & quandam proſequutionem antequam voluntas adſit quæ compeſcat ſenſualem paſſionem? Quis non circa res ſenſibiles ſentit frequentiſſime ſeſe brutorum more ſtatim affici, ſubitis paſſionibus in ſenſitiuo appetitu naſcentibus, concupiſcentiæ, proſequutionis, deſyderii, odii, fugæ, timoris ſpei, audaciæ, irę, & ſimilium ante omne voluntatis imperium? Hanc ergo non perfectam ſubiectionem ſenſitiui appetitus ad voluntatem, euidentiſſime ſic in nobis probat experientia.

CAP. XV.

¶ Quomodo ſenſitiuus appetitus voluntati contrariatur.

Neque vero hanc ſolā habet facultatem appetitus ſenſitiuus, vt poſſit abſque voluntatis imperio moueri à ſuo obiecto, ac deinde ipſum animal etiam mouere: ſed (quod magis dolendum atque deflendum eſt) ſecundū eam conditionem in qua nunc eſt, plęrunq; etiā ad ea que voluntati ſunt contraria, inclinat & mouet. Appetitus nāque intellectiuus ſecundum ſuam naturam ea amat ac proſequitur & de illis gaudet, quæ ſecundum intellectum atq; rationē bona ſunt: ea vero quæ ratio mala iudicat, odit, ac fugit, & de illis triſtatur. De huiuſmodi etiam bonis ſperat, mala contrāria timet, & aduerſum mala huiuſmodi iraſcitur. Appetitus autem ſenſitiuus amat & proſequitur ea quæ ſenſus bona iudicat, & de his gaudet: ea vero quæ ſenſus diſconuenientia iudicat, odit ac fugit, & de his triſtatur. Atqui non eadem ſunt quæ ſenſus bona æſtimat, & quæ ratio vel intellectus: item quæ ſenſus mala, & quæ intellectus. Aeſtimatio nāque ſenſus illa iudicat bona, quæ carni ſunt grata, bona videlicet corporalia, & tēporalia, delicias, diuitias, amplā ſuppellectilē, pōpas magnificas, & glorioſos titulos, amplum famulititium, abundantiam ciborum, ferculorum, potuum, muſicorum inſtrumentorum concentū, & cætera huiuſmodi, quæcunque ſenſui carnis ſunt grata, & quæcunque ſenſum oblectant: & hæc omnia inordinate & ſecundū exceſſum conſyderata, ſenſus æſtimationi bona videntur, & ſic ea ſenſualis appetitus proſequitur. Ratio vero ſiue intellectus vera bona iudicat illa, quę incorruptibilia ſunt atque ęterna, & ea quibus ad æternitatem perungitur: cuiuſmodi ſunt bona cœleſtia, item virtutes, & virtutum opera. virtutum etiam occaſiones, & quic-

Cōtrarietas appetitus ſenſitiui & intellectiui.

quid nouit ad vera atque ęterna bona conſequenda idoneum. Quæ autem ſenſus vt ſibi grata & conuenientia iudicat,ſecũdum eum vſum nẽpe ſuperfluum & exceſſiuum, nequaquam intellectus vt vere bona iudicat, ſed potius vt mala & noxia ad ea bona conſequenda,quæ ipſe vere bona iudicat. Non enim hæc temporalia iudicat vtilia,niſi quatenus ad vera ſpiritualia & æterna bona conducunt,quod eſt ſecundum vſum moderatum & ſufficientem.Propter quod, appetitus ſenſitiuus contrarius eſt voluntati,nõ ſimpliciter in hoc quòd ipſe temporalia & corporalia appetat,voluntas autem ſuper naturalia & æterna:ſed quia ille corporalia ſecũdum exceſſum & inordinationem appetit,iſta vera non niſi ſecundum debitam moderationẽ:nec ea quidẽ per ſe, ſed vt ad aliud cõducentia. ¶ Atque hoc eſt quod ſanctus Apoſtolus ait, carnem concupiſcere aduerſus ſpiritum,& ſpiritum aduerſus carnem & adinuicem hæc ſibi aduerſari,vt nõ quæcunque velint homines faciant.Carnem nãque intelligit partem infimam appetitus ſenſitiui, & ſpiritum appetat ſuperiorem partem in anima hominis,ratione voluntatis:ſignificans videlicet, appetitum ſenſitiuum & intellectiuum adinuicem pugnare, vt caro.i.carnis appetitus,concupiſcat contraria appetitui intellectiuo.Hinc & in alio loco multa verborum replicatione cõ queritur,non habitare in carne ſua bonum, ſed malum ſibi adiacere,ita vt legem Dei facere volens, & ſecundum ſpiritum quæ vere bona ſunt diligere, inueniat in carne ſua aliã legem, legi mentis repugnantem, ſeque captiuantem in lege peccati.& alia huiuſmodi multa dicit,quæ non niſi ſenſualitatis peruerſitatem indicant voluntati repugnantis : quæ illi vſque adeo eſt moleſta repugnando,vt in vocem tandem exclamationis miſerabiliter eiulans terminet quærimoniam, dicens,Infœlix ego homo quis me liberabit de corpore mortis huius?

Gala.5. Rom.7. Ibidem.

CAP. XVI.

¶ Vnde procedat rebellio appetitus ſenſitiui cõtra volũtatẽ.

SCiendum tamen eſt,quod appetitus ſenſitiuus licet ex ſua natura appetat bonum corporis vt corporis, nõ tamẽ ex ſua natura habet ſic appetere bona corporis extra modum & ordinem,etiam contra rationis dictamen,& ſupra quam ratio dictet,quomodo nunc manifeſtiſſime experimur in nobiſipſis. Verum id ex corruptione pro

uenit humanæ naturæ quã ſacræ ſcripturæ authoritas. & ſanctorum patrũ teſtimonia nobis aſtruũt,ex primi peccati inobediẽtia eueniſſe.Nã (vt ſapiens atteſtatur) fecerat Deus hominem rectum ab initio,& abſq; vlla conventione : princeps pacis oſor diſſenſionis,duos hos appetitus in homine ſine vlla contrarietate cõiunxerat,ſicq; appetitum inferiorem ſubiecerat ſuperiori,vt nihil poſſet contra eius imperium & cõtra regulæ ipſius directionem(id eſt contra dictamen rationis)appetere,vt non poſſet amare aut proſequi cibum, vel potum,vel aliud quodcunque ſenſui gratũ,contra voluntatis imperium,neque cõtra rectæ rationis dictamen. Nã ante primi peccati inobedientiam,nunquã appetitus ſenſitiuus appetiſſet cibum,niſi quantũ & quomodo & quando corpori fuiſſet bonum pro ſua ſuſtentatione,& ſicut voluntas voluiſſet appeti, ipſaque rationis regula dictaſſet appetendum:neque vnquam fuiſſet imperium voluntatis egreſſus appetitus inferior , neq; limites exceſſiſſet rationis.Mox enim vt voluntas iuſſiſſet ceſſare inferiorẽ appetitum à ſui obiecti proſequutione , dicto ſtatim fuiſſet obediens,nec progreſſus fuiſſet vlterius . Atque ita dulciſſima omnino fuit ab initio duorum horum appetituum harmonia,& iucundiſſima concordia,inferiore in nullo ſuperioris prętergrediente imperiũ,eratque tũ ab homine in eo ſtatu procul omne diſſidium.Et perdurabat quidẽ hæc ſuauiſſima pacis concordia, donec Diuinæ voluntati paruit voluntas humana ,& donec præcepti Diuini regulam voluntas hominis non fuit tranſgreſſa. ¶ At vero poſteaquam ſuã voluntatem homo per inobedientiam ſubduxit , imo verius ſuffuratus eſt diuinæ voluntati,eique cœpit per ſuam voluntatẽ velle contrariari,Diuiniq; præcepti regulam tranſgredi (heu ſortẽ noſtram miſerandã)iuſto Dei iudicio , harmonia illa & pax ſuauiſſima in homine diſſoluta eſt , extunc fuit in homine confuſa atque perturbata omnia:ita vt obedientiam iã negare inciperet appetitus inferior ſuperiori(cui vſq; tũc optime fuerat ſubiectus)mox vt hic ſuperiori voluntati Diuinæ multo magis debitam denegaſſet obedientiam . Qui enim ſuperiori ſuo iuſtæ negat ſubiectionis obedientiam, hunc non poteſt iuſtior vltio ſubſequi , quàm vt ſui quoque ſubditi patiatur rebellionem . Et qui initum cum ſuperiori domino fœdus violat,dignus eſt cui nec alii fidem ſeruent.

Eccl.7.

Vnde prõfecta carnis rebellio.

¶ Ita ergo per primi peccati inobedientiam, dum ſe volun-tas humana à Diuina ſeiunxit atque ſeparauit, eligens & ap-petēs quod illa nolebat, factum eſt, vt mox in carne inferior appetitus ſimilem nobis ludum ludere inchoaret, inciperetq; ſtatim appetere ſuperiori appetitui contraria, vt ille iā ama-uerat quod Diuinę omnium ſupremæ voluntati repugnabat Atque hoc malum in poſteros omnes propagatum, ex vno ho mine, nemo nō ſentit grauiſſime in ſe deſęuire, niſi quē forte Deus ſpeciali dignationis priuilegio ad priſtinum illum in-nocētię dulciſſimum ſtatum reduxerit, per gratię ſuæ ſuper-abundantis pręuentionem reſtituens, quod per primi paren-tis inobedientiam ſemel perditum amplius natura non poteſt reſtituere. Id quod iuxta conſonam catholicorum doctorum ſententiam, de beatiſſima Dei genitrice virgine Maria eſt cō fitendum. in qua non eſt veriſimile fuiſſe vnquam inordina-tum aliquem in appetitu ſenſitiuo motum, qui in vllo volun-tatis repugnaſſet imperio, aut à recte rationis regula diſſo-naſſet. Nam de benedicto filio eius domino noſtro Ieſu Chri ſto, hac in re (vbi de inordinatione loquimur) opus non eſt verba facere, quem vt verum Deum ordinatiſſimum omniū ordinatorē, firmiſſime credimus nulla prorſus inordinatio-ne poſſe, vel potuiſſe coinquinari. ¶ Patet ergo, quomodo ſen ſitiuus appetitus non ſecundum primariam ſuæ naturę con-ditionem id habet, vt contra voluntatem concupiſcat, ſed ſe-cundum corruptionem illam quæ in humanam naturam ex primi peccati inobedientia, proceſſit, & hanc contrarietatem quę in homine cernitur non debere Deo creatori imputari. (Non eſt enim Deus diſſentionis, ſed pacis, vt ſanctus ait A-poſtolus) ſed homini prę uaricatori, qui ſeipſum à Deo vo-luntarie ſeparād o, ſui inferioris appetitus perdidit perfectū dominium. Hic autē appetitus inferior, ſecundum hanc cor-ruptionem, appropriato vocabulo ſenſualitas ſolet nomina-ri. Nam quoties ſenſualitatem nominamus, inordinationem iſtam in tali nominatione intelligimus. Nominatio autem ap petitus ſenſitiuī, corruptionem non includit, ſed ipſam tan-tum potentiam inferiorem appetendi.

Virgo Maria à carnis rebellione immunis.

CAP. XVII.

¶ Quanta miſeria homini oriatur ex rebellione appetitus ſenſitiui contra voluntatem.

EX hac autem humani generis corruptione ex illius pulcherrimę harmonię miſerabili diſſolutione,multiplex in hominibus procedit incommodum. Inter quæ illud non minimum eſt,quod homo ad omne bonum ad modum eſt difficilis ac tardius,& quod non niſi cum difficultate multa operatur bonũ:ad malum verò promptus eſt & facilis,ipſũmque ſine multa difficultate operatur:quemadmodum in Geneſi ſcribitur,ſenſum & cogitationem humani cordis prona eſſe ad malũ ab adoleſcentia ſua.Ex eo enim quod ſenſualitas ſemper tranſire quærit rationis limites (quæ eſt regula voluntatis) ſemper homo in ſe habere cognoſcitur, quod virtuti ſtudentibus reluctetur. Nam virtus & bonum intra limites rectæ rationis conſiſtit, quos ſenſualitas exire ſemper appetit,ſicque virtuti ſtudentibus ſua importunitate faceſſit negotium & non modicam ingerit difficultatem,ſuis paſſionibus continuo pulſans,& velut impetum faciens in voluntatem ad meliora conantem. ¶ Atque hinc eſt, quòd Ariſtoteles in libris Ethicorum aſſerit, virtutem (ſicut & artem) verſari circa difficile.Profectò enim difficile non foret homini operari bonũ,ſi non hanc in ſe haberet corruptam ſenſualitatem,ſic ſemper ad mala ſollicitantem & bono ſemper repugnantem.Impoſſibile eſt autem nõ fieri difficultatem in re quantumuis facili,vbi ſit qui retrahat,& qui impediat. Quemadmodum in ſe quidem eſt facillimum in altum de terra hunc eleuare baculum. Si tamen ſit qui toto põdere calcet ſuper eius extremum,at ſi ſit que mihi ſurſum trahere volenti quomodocunque contranitatur,difficultas mihi erit in eleuando:non quidem ex re ipſa,ſed ex parte retrahentis atque contranitentis.Atque ita ſanè virtus non circa ipſum quod in ſe eſt difficile verſatur,neque per ſe difficile eſt voluntati appetere & mouere ad bonum:ſed propter hanc ſenſualitatem, retrahentem ſemper à bono & ad malum ſollicitantem,prouenit difficultas.Neque aliud quàm ſenſualitatem iſtam rebellem reſpicit Saluator, cum in Euangelio viam vitę facit anguſtam, & anguſtam portam dicit per quam intratur ad vitam. Videlicet ſignificare volens, pleroſque mortalium ſenſitiuum appetitum inſequentes per vias malas ad mortem pergere,paucisſimos verò appetitui huic reſiſtentes per vias bonas ad vitam proficiſci. ¶ Qua in re illud maxime deflen-

Gene.8.

Ariſt.2. lib.Ethi. chorum.

Luc.13.

dum eſt,quod non ſolum reluctari in nobis poteſt ſenſualitas voluntati,& in bono proſequendo ei facere negotium, verumetiam penitus eam poſſit ad ſe allicere, imo ſibi ſubiicere,& pertrahere quo ipſa voluerit:ſicut pertrahere ſolet ancillam conductitiam domina quo voluerit. Nam ſi tantum difficultatem poſſet inferre voluntati in operando bonum, foret id quidem tolerandum.Nunc verò tantam habet poteſtatem,vt etiam ſupra voluntatem poſſit fœdiſſime conſcendere,eamque ſibi ſeruiliter ſubiicere. Quod ſanè ſpectaculum tam fœdum eſt,tã ſordidum,tam inamœnum, tã Deo & ſanctis angelis atque ſpirituali animæ abominandum, vt verbis explicari non queat:tolerabiliúſque foret totam mundi machinam perturbari,ſurſum ac deorſum commixtis omnibus infimis ad ſuprema, & ſupremis ad infima commutatis,quàm ita inferiorem illum appetitum ſuperiori tanto nobiliori dominari. ¶Narrat apud Eſdram ſecundus ille nobilium adoleſcentum,qui de mulierum fortitudine diſſerebat,rem fœdiſſimam,de muliere meretricula, concubina magnifici regis:quæ ſedens ad regis dexteram,auferebat diadema regni eius, imponenſque ſibi, palmis Regem cedebat cum ſiniſtra manu,cum ille ſuper hæc omnia aperto ore intueretur meretriculam & arrideret ridenti, indignanti verò blandiretur donec reconciliaretur in gratiã. Atque hoc tam fœdum ſpectaculum referens ille adoleſcens purpuratorum omnium præ narrationis nouitate in ſe conuertit oculos, & principium animos commouit in vehementem admirationẽ. At vero iis qui internos habent oculos, qui fœditatem internam valent conſpicere,multo fœdius,multo ſordidius,longe magis execrabile videbitur,ſenſualitatem viliſſimam & ſordidam de terra prodeuntem,& ſemper in luto volutari quærentem dominari voluntati de cœlo progenitæ,ac de clariſſimo Diuino ſtemmate prognatæ nobiliſſimæ vtique ac liberrimæ imperatrici,& regni diadema(quod huic donauit altiſſimus) ab ea auferre, ſibíque imponere. O viliſſimam meretriculam, ó ſcortum putidiſſimum, prauam ſenſualitatem,quæ tam multorum hominum voluntates tibi viliſſime ſubiicit, quæ hominum voluntates facis quæ bona ſunt relinquere,& tuis peſſimis deſideriis acquieſcere.

Nota.
3.Eſdr.4.

CAP. XVIII.

¶ Quod voluntas ob ſuam libertatem non poſſit cogi ab appetitu ſenſitiuo.

Oc tamen ſciendum eſt, quod nulla voluntas à ſenſualitate ſuperatur mere violenter, ſed tantum ſua permiſsione & libertate. Propter quod, nequaquam voluntas excuſatur à grauiſſimo ſcelere. Deumque in infinitum offendit, cum ſe ita permittit à viliſſimo ſcorto ſuperari. Quanquam enim ſenſualitas rupto fœdere poteſt ſuis paſſionibus facere negocium & moleſtiam exhibere voluntati, rationis rectæ regulam inſequi cupienti, ſi tamen voluntas obſiſtere voluerit, & niſi vltro conſenſerit ſolicitanti, niſi cedat inſultanti ſenſualitati, impoſsibile erit ipſam ab hac ſuperari, ita vt impoſſibile ſit voluntatem ſubiici violenter à ſenſualitate, neque poſsit vnquam ab ea expugnari, quantumuis oppugnetur, niſi ipſa ſe dedat in manus meretriculæ.

¶ Quapropter omni excuſatione caret voluntas, quantumuis grauibus impulſibus paſſionum ſolicitata, ſi ſceptrum & diadema regni à Deo optimo ſibi datum permiſerit à ſe tolli, & in manus meretriculæ ſiuerit deuenire. Nõ enim poteſt à voluntate tolli ſceptrum, niſi ipſa dederit: & verius ipſa ſe ſubiicit ſenſualitati, quàm à ſenſualitate ſubiiciatur. Qui enĩ omnem oppugnantis apparatum & inſultum ſua virtute poteſt repellere, hic ſi ſuperari ſe ab hoſte permittat, manifeſtũ eſt quod ſeipſum dederit in manus victoris. Atque ita cum voluntas in homine poſſit ſua libertate depellere omnes paſſionum impulſus, quibus ab appetitu ſenſitiuo poteſt impugnari, ſiue blãdiendo, ſiue quamcunque moleſtiam exhibendo, manifeſtum eſt, non poſſe ipſam manu violenta expugnari, ſed à ſemetipſa ſponte dedi in manus expugnantis. Nota diligenter.

¶ Atque hinc æſtimet homo, q̃ grauiter illa à iuſto iudice rege regũ & domino dominantiũ puniẽda ſit voluntas, quæ ita præter neceſsitatẽ, abſque omni periculo, cõmiſſum ſibi regnũ & imperiũ, ad modicã oppugnationẽ vel moleſtiã reſignet & tradit alteri inferiori, cui Deus nequaquam regnum

vult eſſe in homine:id eſt infimæ & corruptę ſenſualitati quã ipſe voluit omnimodis eſſe ſubiectam. ¶ Proinde omni diligentia quiſque debet ſibi attendere, ne ipſam innaturalem dominationem, miniſtrę ſuper dominam, ſeruæ ſuper liberam, ancillæ ſuper heram, mulierculæ ſuper virum, in ſemetipſo admittat. Attendat voluntas nobilitatem ſuæ originis, quoniam de excelſo cœlo eſt, non de terra progenita & quantumuis importunam ſe exibuerit coniuncta eadem in carne meretricula, quantumlibet ſibi faceſſat negotium, caueat tamen ne vnquam tam vilisſimo ſcorto ipſa tam nobilis Dei propago ſe ſubiiciat: maxime cum nulla ſit illi neceſſitas, atque hoc certiſſimo ſciat, non poſſe ſe niſi volentem ab illa ſuperari, imò verò ſuo conatu & ſuæ libertatis virtute illam quantumcunque repugnantem poſſe nihilominus quo voluerit pertrahere. Tanta enim eſt voluntatis humanæ pro hoc etiam ſtatu libertas, vt non poſſit ab vllis paſſionibus appetitus ſenſitiui pertrahit violenter ab eo quod ipſa elegit, ipſa verò poſſit ſenſualitatem violenter pertrahere quo voluerit, quantumlibet reclamet, quantumlibet recalcitret ac reluctetur. ¶ Et licet voluntas hominis impedire non poſſit quin à ſenſualitate oppugnetur, quin illa recalcitret, remurmuret, repugnet, quia prauæ in illa paſſiones exurgant, à quibus magnam difficultatem ipſa patiatur & multam ſuſtineat perpetuámque moleſtiam, poteſt tamen ſi diligenter aduigilauerit & viriliter ſe geſſerit, omnes illius paſsiones edomare atque compeſcere, ita omnem difficultatem euincere, vt non poſsit vnquam expugnari, neque in ſubiectionem venire oppugnantis vt manifeſtum ſit, quoties voluntatem deuinci contigerit, non ex impotentia eſſe ſed ex ſocordia atque ſegnitie: quandoquidem viriliter decertando, omnem potuiſſet oppugnationem ſuperare.

CAP. XIX.

¶ Quatenus paſſiones ſenſitiui appetitus in homine dentur vitio.

ET quoniam impedire non poteſt nec prohibere voluntas pro ſtatu huius miſeræ diſſentionis, quin ſenſualitas ſuis motibus & paſſionibus inſurgat, vt

autem non dominetur & non præualeat omnino poteſt ſua vigilantia prohibere: hinc eſt quod ad culpam à iuſto iudice imputatur voluntati, & diſtricta ab ea requiritur vltio, ſi ſe ab illa permittat ſuperari, & ſub pedes conculcari. Non autem imputatur ei, quod paſſionum in ſenſualitate exorientiū patiatur inſultus, niſi quātum ipſa per negligentiam illas permittit exurgere & inualeſcere. Quæ verò ſuæ rebellionis impetu ſenſualis affectus voluntatem præueniendo agit, pro his culpa non aſcribitur voluntati. Non enim igitur ab ea quod ſupra facultatem ipſius eſt, & quod prohibere ipſa haudquaquam poteſt. quomodo ergo ei iuſte imputabitur?

Caput iſtud pariter & proxime ſubſequens diligenter expende.

¶ Quapropter non illi tantum laudandi ſunt, neque boni viri cenſendi, qui nullis paſſionibus moleſtantur, in quibus nullæ ſenſualitatis malę affectiones exurgunt (hoc enim vix pauciſſimis datur, & non niſi ſingulari contingit Dei beneficio: & vix interdum poſt multos labores, poſt luctam annorum multorum à deo hoc obtinetur) ſed ille laudandus eſt, qui mox vbi perſenſerit in ſe malas oriri paſſiones, occurrit ex aduerſo, per imperium voluntatis, vt eas antequam creſcant ſuccidat, & antequam inualeſcant ſupprimat. Quemadmodum non ille ſolum agricola laudandus eſt, in cuius agro nullum creſcit lolium, nulla vnquam exurgunt zizania, ſed qui diligenter proſpicit, ne ita exurgant zizania vt triticum ſupprimant, quique mox vt enaſci viderit, diligenti ſolicitudine euellit ac ſuccidit, antequam in altum exurgant. Neque ille tātum equi ſeſſor laudatur, cuius equus non reluctatur, non calcitrat, nō in altum proiicit poſteriora, non exercet vllam petulantiam: ſed qui petulantem atque ſaltantem equum ita nouit freno gubernare, calcaribúſque comprimere, vt non ipſe peſſundetur, & equum cogat eam, quam ipſe voluerit, viam quantumuis reluctantem incedere.

CAP. XX.

¶ Per ſimilitudinem petulantis equi, oſtenditur quomodo debeat appetitus ſenſitiuus ſubiugari voluntati.

Quam ſimilitudinem equi petulantis & ſeſſoris eius ſi diligentius conſiderauerimus, inueniemus, quomodo volūtas in domanda ſenſualitate ſeſe habe-

Freno indiget appetitus ſenſitiuus.

re debeat, vt nō ſolum non peſſundetur, verum etiam ad quæcunque voluerit eam cogat ſibi ſubſeruire. Videmus autem equorum ſeſſores ad equorum petulantium gubernatiónem duplicibus vti adminiculis: videlicet frenorum gubernaculis, & ſtimulis calcarium: quibus equum quantumcunque petulantem diligens ſeſſor & equitandi gnarus ſub ſe retinet, & quocunque voluerit poteſt agitare. Ita ergo & ſenſitiuus appetitus frenis eget & calcaribus, quibus conſtringatur vt ſub obedientia debita permaneat. ¶ Sunt autem freni iſti habitus boni & bonæ aſſuefactiones: quibus illum voluntas quodammodo induit, dum frequenter illius paſſiones frāgendo & ſecundum rationem moderando, ita quandam aſſuefactionem bonam in eo generat, per quam facilius ipſum regat ac ſub ſe teneat. habitus enim morales, id eſt bonæ aſſuefactiones per multum laborem paſſionibus malis reſiſtendo, eáſque moderando in appetitum ſenſitiuum introductæ, hoc ei ſunt, quod frena equis. Quemadmodum enim frena equis affixa & firmiter copulata, ſeſſori dant quo ſe teneat, & quo equum ſubiectum moderetur ita habitus illi atque aſſuefactiones in appetitu ſenſitiuo ex multis actibus relictæ, ſunt aliquid ei inexiſtens, quo poteſt teneri & moderari.

¶ Generantur autem huiuſmodi habitus vel aſſuefactiones in appetitu ſenſitiuo, ex continuo exercitio. Cum enim frequenter voluntas ſuo imperio reſiſtit paſsionibus ſenſualitatis, & eas cohibet intra limites rectæ rationis, facítque non rem aliter appetere quàm oportet, ex hoc relinquuntur in ea habitus quidā & quædam aſſuefactiones, & quanto amplius & frequentius id factum fuerit, tanto firmiores habitus & maiora frena iniiciuntur in appetitum. ¶ Atque hinc fit, vt rebellio iſta appetitus ſenſitiui ad voluntatem in ſtudioſis & diligentibus hominibus continuo mitigetur, fiatque indies mitior ille beſtialis appetitus, & facilius ſe gubernari permittat. Fit etiam, vt illis qui primum à vitiis ad virtutes ſe conuertunt difficillimum ſit continere appetitū, ne currat in priſtina obiecta Sunt enim hi ſeſſoribus imperitis ſimiles, equo indomito abſque frenis inſidentibus. Vbi verò paulatim aſſueuerint, fit eis ſtudium virtutum multo facilius.

¶ Calcarium autem ſtimuli quibus equi fiunt ſubiecti affli-

Calcaribus indiget ſenſitiuus appetitus.

ctiones ſunt & pœnalitates, quibus affectus ſenſitiuus afficitur a viris ſpiritualibus, quo facilius illum ſibi ſubiectum reddant, & minus rebellantem, faciliuſque dicto faciant audientem. Huiuſmodi ſunt, ieiunia, vigiliæ, lachrymæ, labores manuum, nuditas, frigus, fames, ſitis, egeſtas, vilitas, contemptus, & huiuſmodi: quibus omnibus velut quibuſdam ſtimulis calcarium pungitur affectus ſenſitiuus, afficiturque dolore & affligitur, vt minus ſit voluntati bona molienti moleſtus & facilius ſequatur quocunque illa duxerit. Atque hæc ratio eſt, quare ſancti viri quibus omnis cura eſt tota voluntate domino ſuo deſeruire, ſedulo huiuſmodi afflictionibus inſiſtant: ieiunantes, vigilantes, laborantes manibus, verberibus ſeipſos afficientes, ſiti & algore ſeipſos torquentes, atque ita de alijs huiuſmodi afflictionibus. Hinc illa Pauli Apoſtoli vox eſt, Caſtigo corpus meum & in ſeruitutem redigo, ne forte cum alijs prędicauero, ipſe reprobus efficiar. (1. Cor. 9.) Et alibi in infirmitatibus gloriatur, in ieiunijs, plagis, fame, ſiti, nuditate, frigore. & huiuſmodi: (2. Cor. 11.) aſſerens quod virtus in infirmitate perficitur, & quod tunc fortior ſit cum infirmatur. Videlicet hæc omnia ad affectus ſenſitiui edomationem ille referebat, non audens ſuper indomitum equum abſque calcaribus inſidere. Et quanto quiſque magis laſciuientem & magis rebellem hunc ſubiectum equum perſentit, tanto magis illum ſtimulis huiuſmodi pungere debet atque vrgere; nec ceſſare, donec præ dolore ſubſilientem & clamitantem cogat ceſſare a petulantia. (Gene. 21.) ¶ Atque ob hoc, in principio conuerſionis (cum maxime ferocire videtur appetitus contradictionem a voluntate præter conſuetudinem patiens) illis maxime exercitijs corporis afflictiuis inſiſtendum eſt, ijs qui facile volunt ac breuem reportare victoriæ triumphum. Poſtea vero quàm ſubijci cœperit, iam vtcunque didicit, priſtinis ſtimulis humiliatus minus laſciuire, mitius quoque tractari poteſt & ſtimulis calcarium prædictorum minus vrgeri: ſic tamen, vt non nimia remiſſione rurſum redeat ad laſciuiam. Nulla enim re melius quàm afflictione contumax ſeruorum genus in ſubiectionem redigitur, & in ſubiectione retinetur: quemadmodum Agar ancillã præ laſciuia dominã ſuã ſpernẽtẽ, prudẽs Sara dura afflictiõe ſibi ſubijcere curauit, ꝙ cõſiliũ adeo nõ eſt i-

probatum, vt fugientem eam etiam angelus domini reduxerit, & conſilium Saræ probant dicens, Reuertere ad dominam tuam,& humiliare ſub manu illius.

¶Quomodo vero habitibus moralibus appetitus frenetur, & an in ipſo tales ſint habitus, & quot ſint. & qui, aliaque huiuſmodi particularia, ad præſentem tractatum non pertinét. Ad moralem nanque doctrinam, atque ad Theologorum determinationem, ſpectant. Nobis ſufficiat duos iſtos appetitus ſecundum naturalem conſyderationem diſtinxiſſe, & quemadmodum ſe adinuicem habeant indicaſſe, Nunc vero ad conſyderandum ipſam in ſe voluntatem pergamus,& quæ per illam homini prouenient eximia contemplemur.

CAP. XXI.

¶De libertate voluntatis in omnibus operationibus.

A Voluntate habet homo hoc ſibi peculiare, vt ſolus omnium ſuorum actuum ſit dominus, hoc eſt, vt quæcunque homo operatur, libere operetur, poſſitque pro ſua libertate quod operatur, non operari. Subiecit enim Deus voluntati omnes alias vires quæ ſunt ſiue in corpore ſiue in anima, ita vt ad voluntatis imperium omnes poſſint moueri, poſſitque eis voluntas imperare ſui actus exequutionem, & ipſæ ei obedient. ¶Loquimur autem non ſimpliciter de omnibus operationibus, neque de omnibus viribus quæ ſunt in homine, ſed de viribus animalibus, & de operationibus animalibus quæ videlicet homini, ſecundum quod eſt animal, conueniunt.

Voluntati cæteræ vires ſubijciuntur

Nam potentiæ vegetatiuæ non ſubijciuntur imperio voluntatis. Non enim ad imperium voluntatis nutritur homo, vel augetur. Alioqui non verum eſſet quod ait Saluator, non poſſe nos ad ſtaturam noſtram adijcere cubitum vnum. Si enim augmentatiua potentia eſſet ſubiecta hominis voluntati, indubie plurimi ſtatura puſilli (qui ob hoc contemnuntur ab hominibus) etiam vltra cubitum ſibi adijcerent. ¶Ille autem vires omnes quæ homini conueniunt vt ani-

Luc. 12.

mal eſt, ſubiacent voluntatis imperio: non ita vt abſque voluntatis imperio non poſſint moueri, ſed qua ad imperium voluntatis ſic nata ſunt moueri. Viſus enim naturaliter ab obiecto mouetur, cum fuerit præſentatum: ſed, volūtas ipſi poteſt imperare, vt ad hoc vel illud videndum ſe conuertat, & poteſt auribus præcipere vt ad ſonum illum attendant, quanquam oblatum ſonum abſque omni voluntatis imperio poſſint audire. Ità potentiæ motiuæ imperat voluntas, vt corpus moueat huc aut illuc, quo ſcilicet voluerit. Sed & intellectus a voluntate moueri natus eſt. Poteſt enim imperare intellectui, vt ad hoc aut illud intelligibile contemplandum ſe conuertat. Et omnes hæ potentiæ ſecundum quod voluntati ſunt ſubiectæ, aliquo modo per participationem liberæ dicuntur, eo quod a voluntate libere moueantur. Sola tamen voluntas per ſe ipſam libera eſt, & veram habet libertatem. Omnes enim aliæ tamen ſi a voluntate libere poſſint moueri: propoſito nihilominus obiecto naturaliter ab illo mouentur, quemadmodum de ſenſitiuis potentijs ſupra declarauimus, & de appetitu ſenſitiuo. ❡ Voluntas vero omnino libera eſt, quia propoſito ſibi bono & appetibili, nulla cogitur neceſſitate illud amare, ſed poteſt libere non amare, & non proſequi: & propoſito malo, libere poteſt non odire & non fugere. Neque poſſibile eſt, vt quis voluntatem cogat ad aliquid amandum, vel proſequendum, odiendum vel fugiendum, ad gaudendum de aliquo aut triſtandum: atque ita in cæteris actibus voluntatis Neque ſolum in proprijs actibus ipſius voluntatis id verum eſt, ſed in omnibus actibus potentiarum ſibi ſubiectarum. Nemo enim poteſt cogere voluntatem, vt imperet alicui inferiorum virium exercitium actus ſui: videlicet vt imperet potentiæ motiuæ vllum motum, vt vllum membrum moueat, aut vt per vllam potentiam animalem quicquam fieri debeat. ❡ Sed neque ipſa corpora cœleſtia, neque omnes quæ ſunt in ſuperioribus conſtellationes, ad aliquid poſſunt voluntatem liberrimam compellere, quantumuis ſint conſtellationum vehementes operationes, quamlibet efficax ſit virtus aſtrorum. Quanquam non eſt negandum aſtrorum & conſtellationum influxus poſſe agere in

Voluntas liberrima,

Corpora cœleſtia non poſſunt volūtatem cogere.

corpus, ſicque appetitum ſenſitiuum vt corpori immerſum poſſe immutari ab effectu aſtrorum impreſſo in corpus & inclinari ad aliquid appetendum vel fugiendum ſecundum qualitatem impreſſi effectus. Verum vltra appetitum ſenſitiuum non poteſt protendi virtus aſtrorum. Non enim poſſunt niſi in corpora vel corporalia ſuos effectus producere, Voluntas ergo neque corpus neque corporale aliquid exiſtens, ſed potentia ſuperior, nec immerſa corpori, nullius eſt effectus ab aſtrorum virtute ſuſceptiua. ¶ Et licet ſe re contingat (propter inſipientiam) bonam partem hominum aſtrorum inclinationem etiam ſecundum voluntatem ſequi: id tamen argumentum nullum eſt, quod aſtrorum influxus cogat voluntatem, aut quod aſtrorum virtus per ſe immutet & inclinet voluntatem: ſed inde hoc procedit, quia maxima pars hominum, per damnandam ſocordiam permittunt voluntatem a ſenſualitate ſuperari: & quia pauciſſimi ſunt, qui non ſecundum carnem viuunt, & carnis concupiſcentiam ſpiritu contempto inſequuntur: Propter quod recte ſapiens ille dixit Eccleſiaſtes, ſtultorum eſſe infinitum numerum. At vero ſapiens ſi quis inuenitur è milibus vnus hic per voluntatis libertatem, omnem ſuperabit aſtrorum operationem, omnia ſenſualis appetitus blandimenta pro nihilo pendet, atque ex alto deſpiciet. Vnde illa Ptolomei vulgo iactata ſententia ſyllabarum quidem numero modica, ſed veritatis pondere grauiſſima.

Iacob. 1.

Sapiens dominabitur aſtris.

Qui enim aſtris non dominatur, profecto ſtultus eſt & inſipiens, vt pote qui abſque neceſſitate in perditionem abduci ſeſe permiſerit. ¶ Nemo ergo cum tentatur dicat, quoniã a deo tentatur, aut ab aſtrorum influxibus (quæ ſunt creaturæ Dei) ad malum vrgeatur non creaturam Dei bonam, & bonam valde incuſet, ſed ſuam potius ſtultitiam & inſipientiam condemnet. Vnuſquiſque enim (vt ait Iacobus Apoſtolus) tentatur a propria concupiſcentia abſtractus & illectus: cuius meretricijs blandimentis dum voluntate conſentit, ipſe ſe propria culpa filium mortiſque gehennę conſtituit, ac propria ſponte damnabilem facit.

Ibidem.

CAP. XXII.

¶ Quod ratione voluntatis homo mereatur vel demereatur.

EX hac autem libertate quam iam oſtendimus ineſſe hominis voluntati, conſequitur hominem ratione voluntatis poſſe mereri vel demereri, dignumque fieri prӕmio bono ſiue malo, iuxta quod per voluntatem bona vel mala facere elegerit. Cæterorum vero animalium nullũ. mereri poteſt aut demereri, aut retributione bona vel mala dignum fieri. Meritum enim & demeritum, præmium & punitio illic locum habent, vbi eſt actuum liberum dominium, vbi quod fit, libere fit, ita vt poſſit qui facit hoc ipſum ſi velit non facere: item vbi quod non fit ſiue omittitur, libere non fit libereque omittitur vt potuiſſet ſi voluiſſet non omittere. Vbi vero libertas non eſt, ita vt non poſſit agens non agere quod agit, vel vt non poſſit agere quod non agit, ibi conſtat nullam eſſe meriti vel demeriti, præmii vel retributionis rationem. ¶ Propter quod ignis ſi hominem innocentem comburat, nullã meretur punitionem. Quod enim egit libere nõ egit, ſed naturali neceſſitate. Similiter, lapis cum hominem de ſuper cadens interficit. Imo & lupus cum hominem fame excitatus vorat, vel etiam cum ſola phantaſia ductus id facit. In his enim omnibus ſicut nulla libertas, ita nullum eſt demeritum. Sic infantuli dum parẽtes manu cedunt, dum per noctis tempus moleſti ſunt parentibus & multum illis faciunt laborem, vociferantes & clamantes contra illorum voluntatem, in nullo demerentur, neq; punitione ſunt digni, ob defectum libertatis. Necdum enim vſum habent ſuæ libertatis, ſicut nec dum habent vſum rationis. Ita quoque motiones qui penitus velut pueri aut bruta abſque libero vſu ſunt ipſius voluntatis & rectę rationis. ¶ Et licet ſecundum ciuiles leges puniri decernantur animalia bruta: vbi homicidium fecerint, non hoc argui, illa punitionẽ huiuſmodi meruiſſe ſuo actu. Nam talis punitio potius ad dominorũ ipſorum dãnum ad quos attinẽt ſpectat, q̃ ad ipſa animalia bruta. vt fit cũ bos interfector hominis ſecuri cæditur, capite rotæ ſuprapoſito: videlicet vt diſcant poſſeſſores illorũ diligentius ſua iumenta obſeruare. Vel fiunt huiuſmodi punitiones ad hominũ commonitionem, vt magis ab huiuſmodi ipſi abſterreantur ani-

Meritum, & demeritum præ ſupponũt libertatẽ.

Bruta cur ſecundum leges puniãtur.

malia rationalia,cum & in irrationalibus beſtiis talem videt capitalis ſententiæ ſeueram exerceri vindictam .interdum etiam in ſceleris deteſtationem,veluti cum is qui cum iumento coiit,ſimul cum ipſo iumento exuritur,ſi poſſit comprehédi.❡Conſequitur ex prædictis,quod non in omnibus ſuis actibus homo meretur vel demeretur, ſed in iis tantum , quæ voluntarie operatur.Primum quidem in iis actibus quæ proprie ſunt ipſius voluntatis,& deinde in omnibus quæcunque à voluntate imperantur , non autem in illis quæ nec proprie ipſius ſunt voluntatis,nec ipſius ſubſunt imperio. Idque intelligendum eſt tam de ipſis actibus,quàm de actuum omiſſionibus.Poteſt enim homo mereri,& bono præmio dignus fieri,non ſolum tale aliquid faciendo quod bonum eſt fieri, ſed etiam omittendo quod bonum eſt non fieri, & malum eſt fieri.Sed demereri poteſt,non ſolum faciendo quòd malum eſt fieri,ſed etiam omittendo quod bonum eſt fieri, & non malum eſt non fieri.

CAP. XXIII.

❡Quomodo actus humani,de voluntatis libertate participant.

Participatio voluntariæ libertatis.

EST etiam circa præſentem locum aduertendum , non requiri ad hoc vt in actu aliquo mereatur homo vel demereatur,quod ſit actualiter & formaliter imperatus à voluntate : ſed ſufficit quod voluntas ſuper ipſum habuerit dominiũ & imperium,ita vt impedire potuiſſet ſi tantum voluiſſet.Quod enim voluntate permittente fit,voluntarium eſt,& vt libertatem voluntatis participans meritum vel demeritum facit.Non enim ſolum peccat voluntas , dum ipſamet eligit actum malum,ſed etiam quando appetitus ſenſitiuus malam paſſionem excitat:quam voluntas non ſupprimens dum poteſt,ita acceptat atque permittit.Hac enim acceptatione vel permiſſione , actus ille de voluntatis libertate participat.❡Ex quo patet cauſa,ob quam in illis actibus homo non mereatur vel demereatur ,quos habet à potentiis non ſubiectis voluntati, videlicet nutritione & augmenta-

tione item in illis quæ ei vt corpori naturali conueniunt: vt cum ſubito cadens homo alium opprimit, vel interficit. Hic enim non aliter homo ſe habet, quàm truncus, aut lapis, neque vt homo agit. Item in iis quæ homo dormiens per phantaſiam agit, ratione ligata. Item in iis quæ homo in furia exiſtens agit, non, compos mentis, nec ſuæ voluntatis vtens libertate. ¶ Conſequitur etiam, non demereri hominem ex ſolo aſpectu rei illicitæ ablatæ, ad quam non ſe per voluntatem conuertit, neque in auditu rerum obſcœnarum ſubito, cum non aduertit voluntarie auditum ad huiuſmodi, & ita in cæteris. Non enim in poteſtate voluntatis erat talem actum compeſcere, neque aliquid de libertate voluntatis participat. Qui autem voluntariæ conuertit oculos ſuos ad aſpiciendum vana, aures accommodat ad mala audiendum, & ita in aliis: aut etiam non auertit oculos, non obturat aures, cum poſſit & debeat, hic in operationibus ſenſuum peccat ex libertate voluntatis, cuius ibi fit participatio. ¶ Conſequitur inſuper (quod ſupra diximus) primos illos paſſionum motus qui ab appetitu ſenſitiuo exurgũt in homine, præueniendo voluntatis imperium, non imputari homini ad demeritum, ſi nulla ſit acceptatio voluntatis, ſi voluntas mox vt ſenſerit, ſeſe opponens incipiat eoſdem compeſcere. Hoc tamen ſciendum eſt, quanto magis diu tales motus ſuſtinet poſtquam aduertit & repellere potuit, tanto magis ipſi imputari ad demeritum: quoniam continuo magis de libertate participat, quanto magis voluntas in eis conquieſcit. Et vniuerſaliter ita in omnibus iudicandum eſt, quanto vnuſquiſque actus, vel vnaquæque omiſſio magis eſt voluntaria, & quanto magis de voluntatis libertate participat, tanto maioris eſſe meriti vel demeriti. ¶ Circa quod etiam notandum eſt poſſe in aliquo actu eſſe participationem voluntariæ libertatis, etiam tunc cũ voluntas omnino nihil operatur & prorſus eſt ligata: videlicet cum aliquid prius: voluntariè homo eligit, & libere operatur vel admittit, ad quod alterum illud per ſe conſequi eſt natum. Vt qui per tempus vigiliæ illicita varia cogitat, neque antequam ſomno ſe dat, agit pœnitentiam ſuæ vanitatis, huic ſi per noctem de præteritis vanæ occurrant imagines, inordinationes huiuſmodi & illuſiones nocturnæ non prorſus culpa vacant. Voluntariç nãque libertatis aliquid habẽt, qua- Nota.

tenus vigilans illa admiſit in ſeſe, vnde in ſomno plerunque ſolent conſequi. Sic qui ſe voluntarie inebriat, ſi poſtea ebrietate obrutus delinquat, vel committendo quæ committere nõ debet, vel omittendo quæ facere debuit, hunc certe à peccato non excuſet ebrietas. ¶ Atque hac in re quantum ad ea quæ in ſomno fiunt multum confert illa ſomniorum naturalium ab animalibus diſtinctio quam in libro præcedenti poſuimus. Naturalia enim ſomnia abſq; voluntatis participatione ſunt eo quod cauſam habeant naturalem, Animalia vero aliquid de voluntaria libertate participant. Quid autem ſit voluntarium, & quot modis dicatur, & alia plura quæ de voluntario ſubtilius ſolent diſſeri, ad moralem doctrinam pertinent. Nobis ſufficit generaliter hominis iſtam prærogatiuam in merendo vel demerendo deſcripſiſſe.

CAP. XXIIII.

¶ Homini quomodo ratione voluntatis præcepta fiunt & promiſſiones.

Præcepta ſolis rationalibus dantur.

Habet quoque à voluntate homo, vt ſolus ipſe inter cetera omnia naturalia creata poſſit accipere præcepta & prohibitiones, promiſſiones item & comminationes. Hæc enim illic locum habent, vbi eſt actionum libertas. Fruſtra namque præceptum fieret illi à quo non poſſet fieri quod non præcipitur, vel a quo non poſſet non fieri: vtpote illi quod naturaliter quippiam facit vt non poſſit in oppoſitum. Quemadmodum vane præciperet, qui igni præciperet calefacere, aut materiam appoſitam inflammare. Neque illic eſt præmia proponere, vbi non eſt libertas ad faciendum vel omittendum. Ad hoc enim præmia proponuntur (ſiue bona promittendo, ſiue mala comminando) vt ad ea quæ bona ſunt agenda extimulentur, vel ab iis quæ mala ſunt amoueantur, ii qui libertatem habent ſiue bonum ſiue malum faciendi aut omittendi, pro ſua libertate. ¶ Eſt autem promiſſio & comminatio de re non præſente ſenſibus, ſed quæ tanquam futura proponitur. Sunt enim promiſſiones de futuris, item & comminationes. Vnde cum ſolus homo propoſitione futurorum moueatur, cætera vero omnia tantum ad præ-

ſentiam obiecti ſenſibilis per ſenſitiuum appetitum mouentur naturaliter, hinc fit vt non poſſint niſi homini promiſſiones fieri & comminationes. Et licet aliquando appellemus oſtentationem ipſius appetibilis promiſſionem, & oſtentationem rei terribilis, nonnunquam vocemus comminationem (velut cum cani baculum oſtendimus, eundem vibrantes tanquam indicantes accepturum illum verbera ſi ad carnẽ hanc accedat) id tamen manifeſtum eſt potius allicere vel abſterrere eſſe, quàm promittere vel comminari. Quod etiam in ſcripturis legitur, Deus præceptum poſuiſſe irrationabilibus creaturis, quemadmodum de cœleſtibus corporibus non ſolũ irrationabilibus, ſed etiam inanimatis dicitur Pſal. 148. quod illis Deus poſuerit præceptum quod nunquam præteribit, hoc certum eſt dici metaphorice, videlicet ad ſignificandum Diuinam inſtitutionem, qua illis motum ſuum ab initio inſtituit & definiuit, quem ipſa inuiolabili lege obſeruãt. Proprie ergo ſolis hominibus præcepta & prohibitiones, promiſſiones, & comminationes conſtituuntur. Maxime autem illæ promiſſiones ſecundum dignitatẽ hominis ſunt quibus bona æterna promittuntur. Pſal. 148.

CAP. XXV.

Quòd homo ratione voluntatis capax ſit infiniti boni.

Voluntas nullo creato ſatiabilis.

HAbet inſuper homo à voluntate, vt ſolus ſit capax infiniti boni, nulloque poſſit bono creato repleri, nullo poſſit temporali bono ſatiari. Eſt enim ipſa capacitatis infinitæ, & durationis æternæ: cum ſit potentia non immerſa materiæ, & à corpore ſeparabilis, atque in æternum permanſura. Omnia autem alia creata præter Deum ſolum, finita bona ſunt. Solus Deus eſt bonum infinitum & incõpræhenſibile. Ac proinde non poteſt hoĩs voluntas vllo bono creato quantumlibet præcellenti ſatiari, niſi ſolo Deo. Nã finiti ad infinitũ nulla eſt ꝓportio. Vnde ſicut ſi vas aliquod imaginaremur ĩfinitæ capacitatis corporalis, nullo poſſet creato liquore ĩpleri, etiã ſi oĩa flumina in illũ infunderentur, omnéſq; aquarũ fontes, & puteis: ita ſane volũtas hoĩs infinitæ

capacitatis exiſtens, nullis poteſt bonis creatis, etiam ſi vniuerſa ſimul influāt ſatiari. Quantumcunque enim boni finiti in voluntatem immiſeris, nihil aliud agis, quàm ſi in immenſum vas, aquæ guttulam infuderis. Verum infinitū aliquod flumen infinitum vas poſſet replere, minus autem infinito nō poſſit replere infinitum. Infinita enim capacitas requirit infinitum replens, ſi debeat repleri. Vnde impoſſibile eſt voluntatem vllo creato ſatiari. ¶ Appetitus autem ſenſitiuus non eſt capacitatis infinitæ, ſed admodum modicę: propter quod facile impletur, & impletus ceſſat concupiſcere, donec rurſum illo, quo plenus fuerit, euacuetur. Atque hinc manifeſta eſt differentia inter animalia bruta & homines brutaliter ſiue beſtialiter viuentes. Animalia enim bruta quoniam non niſi appetitum ſenſitiuum habent, cito ſatiantur & replentur, modo cibo vel potu. Homines autem eiuſmodi, vere non homines, equis & mulis minus rationabiles, qui voluntatem habent ſenſualitati ſubſeruientem, & ſimiliter vt appetitus ſenſitiuus inordinate abſque regula rationis ſenſibilia appetentem, nunquam poſſunt temporalibus rebus ſatiari, quantum ad effectum, vt guloſi cibos atque potus abſque termino concupiſcunt, nec ingurgitare deſiſtunt, donec vſque ad guttur ab imò pleni prohibeantur vlterius ingurgitare, non defectu deſyderii, ſed defectu corporis quod omnino nequit amplius recipere, propter nimiam impletionem. Ea vero ſenſibilia bona quæ non intra nos ſuſcipimus (vt ſunt pecuniæ & poſſeſſiones, & huiuſmodi) abſque vllo termino & fine ſemper appetuntur. ¶ Videlicet hoc ipſo cognoſcere poteſt & debet homo, per illud quo ſupereminet cæteris animantibus, ſe eſſe capacitatis infinitæ, & nullo finito bono ſatiabilem. Propter quod vane laborat, ac fruſtra ſeipſum diuexat homo, dum temporalibus, ac finitis huiuſmodi bonis quæ in hoc mundo ſunt, ſuum cupit infinitum deſyderium ad implere: non minus quàm ſi vas infinitum (vt diximus) modico aquæ cyatho quis laboret implere. Illud autem bonum requirere debeat, & toto conatu inueſtigare, quod ſolum eſt ſuo infinito appetitui proportionatum, quod ſolum poteſt hominis deſyderiū penitus implere & ſatiare perfectiſſime. Bonum autem hoc vnicum eſt, non temporale, ſed æternum,

Appetitus ſenſitiuus facile impletur.

Chriſtiane lector attende.

non creatum, ſed creator dominus Deus ſuper omnia benedictus qui ad hoc nos ſic creauit capacitate infinitos, vt ipſum qui ſolus in infinitum poteſt adimplere, requiremus, & ad eum omne noſtrum dirigeremus deſiderium. Cum enim nihil ipſe fruſtra fecerit, qui eſt ſapientiſſimus omnium conditor, nunquam vtique hominis voluntatem infinitæ feciſſet eſſe capacitatis, niſi aliquo modo voluiſſet bono infinito eam adimplere. Vnde cum ſolus ipſe tale bonum infinitum ſit, cõſtat ad hoc illum feciſſe nos capacitatis infinitę, vt ab eo pleniſſime impleremur. ❡ Hanc philoſophiam non ignorabat ille qui de poſt fœtantes aſſumptus fuit ad regnum, cum diceret, Satiabor cum apparuerit gloria tua. Sic & in alio loco exclamans, Quid enim mihi (inquit) eſt in cœlo, & à te quid volui ſuper terram? Quaſi dicat, Omnino nihil eſt, quod meã infinitam capacitatem valeat implere. Et ſubiungens quid ſit quo credat poſſe ſe adimpleri, ita proſequitur, Defecit cor meum, & caro mea, Deus cordis mei, pars mea, Deus meus in æternum. Et rurſum alio loco, Credo videre bona domini in terra viuentium. Manifeſtè videlicet ſignificans, non hic in terra exilij & morientium eſſe vlla bona quibus poſſit ſatiari. Sic enim loquitur quaſi nulla hic bona viderit. Hinc & Saluator in euangelio, toties monet theſaurizare non theſauros in terra, ſed theſauros in cœlo indeficientes.

Pſal. 16. Pſal. 72. Pſal. 26. Luc. 12. & 18.

CAP. XXVI.

❡ Quomodo per voluntatem Deum amare,
Deóque vniri poteſt homo.

HAbet inſuper homo ex voluntate vt inter omnes creaturas ſolus poſſit Deũ diligere, eique per voluntatem adhærere perpetua adhæſione. Nam animalia bruta per ſenſitiuum appetitũ non poſſunt niſi quæ ſenſibilia bona ſunt, & quæ ſenſus iudicat conuenientia diligere: Deus autem nullo ſenſu ſentiri poteſt, homo verò ſicut per intellectum ſenſui ſupereminentem, poteſt Deum cognoſcere, ita per voluntatem Deum poteſt amare. Amor vero facit rem amantem adhærere rei amatæ. Hęc enim eſt natu-

ra amoris,vt vniat amantem cum re amata:faciatque vnũ ex duobus.Eſt enim vinculũ & quaſi viſcus ſiue glutinũ,quo cõ uiſcantur,couniuntur,& cõglutinãtur ad inuicẽ amans & amatũ:ita vt etiã vulgo qui ſe multũ amant,vnam animã in di

I.Cor.6. uerſis corporibus dicantur habere. Et ſicut Paulus de meretricio amore ait quod duos coniungat in vnum corpus(Qui adhæret inquit,meretrici,vnum corpus efficitur)ita de amore ſpirituali voluntatis dicendum eſt quod vnum ſpiritum efficiat.Vnde & ſubſequenter de amore Diuino loquens adiecit,Qui autẽ adhæret domino,vnus ſpiritus eſt. Hæc enim adhæſio de qua loquitur,non niſi per amorem eſt. ❡Poteſt ergo homo per voluntatem Deum infinitũ amare,& ſic cum illo vnũ fieri.Per voluntatẽ quoq; poteſt homo donec abeſt à Deo ipſum proſequi & deſiderare, infinito & infatigabili deſyderio,& in eo iam habito, poteſt gaudere,& quanto perfectius habuerit,tanto perfectius gaudere:& cum perfectiſſime ipſum habuerit,in futura ſcilicet patria, tunc perfectiſſime gaudebit eritque ibi vnio perfectiſſima,ſupra quam humani ingenij valeat caligo nunc apprehendere.

❡Ecce quanta quàm admiranda ſunt, quàm eximia, quàm præcellentia,quæ humana ſoboles vere cœlo demiſſa ab alto,præ cæteris omnibus creaturis poſſidet,quibus creatis omnibus præſtat & præfertur in immenſum.Vide ô homo & attende,quàm nobilẽ te nobiliſſimus creauit conditor tuus. Ecce qui cunctas res naturales creauit finitas, te ſolum infinitum creauit:& talem te creauit vt ab ipſo poſſes inhabitari, & ab ipſo infinite bono,infinite beatificari.

Concluſio libri. ❡Sed nos iam ab infimis rerum naturalium elementis atq; principijs,ad id quod in creaturarũ ordine digniſſimum eſt atque omnium ſupremũ Dei adiutoris(qui noſtrum ſic direxit calamum)ſubuecti, quo iam auolabimus longius?quo proficiſcemur vlterius?Per materiam & formam rerum naturalium,per earum cauſas,per motus & accidentia cætera, per generationes & corruptiones iã peruolauimus, ſupernas impreſſiones ſub nobis relequimus,viuẽtium naturã & ſentiẽtiũ dignitatẽ(tã quoad exteriores ſenſus, quã quoad internos)propoſuimus ante oculos omnium. Inſuper & hominis intima introgreſſi, nobiliſſimas illas vires (intellectum &

voluntatem)quantũ dedit altiſſimus,vtcunque lallantes puerorum more & balborum inſtar magna fari geſtiẽtium. expreſſimus. Quo vero ſuper hæc conſcendamus altius, in ordine rerum naturalium nequaquã poterimus inuenire. Ipſe igitur qui noſtræ fuit cõſiderationis initium, qui ad ſui gloriam noſtrum hactenus calamũ direxit atque prouexit,nunc quoque noſtri laboris finem accipiat:& cuius gloriam in cũctis præcedentibus ſpectauimus, tandem in operis concluſione canticum laudis idem ipſe accipiat: qui in trinitate & vnitate viuit ac regnat in æterna ſæcula benedictus.

AMEN.

¶ Finit conſiderationis Phyſicæ liber Duodecimus

¶ PSALMVS ILLI QVI SOLVS implere potens eſt humanum deſyderium.

Qvemadmodum deſyderat fatigata cerua ad fontes aquarum, vt refocilletur in eis: ita deſyderant ad te Deus animæ noſtræ, arefactæ præ inopia, & fatigatæ carnis moleſtia.

Apud te namque ſolũ eſt fons vitæ,& torrentes voluptatis apud te ſunt vena tu es aquarum viuentium,quibus ſolis ſatiari poſſunt & inebriari rationales animæ noſtræ.

Quæcunque in hoc creato mundo ſenſibus ſubiecta percipimus,nequaquam implere poſſunt, vel ſecundum partem minimam,deſyderia noſtra,etiam ſi agglomerentur quæcũque orbis iſte continet ſuperna & infima,non valebunt nec vnius hominis implere deſyderium.

Talem enim tu Deus piiſſime creaſti rationalem creaturam tuam: ita magne Deus & mirabilis,magnum & mirabilem creaſti hominem.

Vt tui capax eſſet,nec vllo poſſet ſatiari bono niſi te, vt ſolo vnoquoque te poſſet impleri, ſuæque capacitatis teipſum accipere plenitudinem.

Irrationalium cæterorum animantium appetitus rebus impletur permodicis:pro nihilo eſt eorum ſatiare deſyderia.

Lupus fame inſaniens oue vna ſatiatur aut altera. Leo rugiens prædam adeptus modicam, ceſſat à venatione ſua.

At vero hominis voluntatem nimia donaſti amplitudine: latitudo capacitatis eius atque profunditas non habent terminum.

Quantumcunque fuerit iniectum creati boni, non implebitur immenſitas eius: nihilo amplius quàm ſi in ollam menſura infinitam iniiciatur paruula aquæ guttula.

Infinitatem tamen iſtam non ad afflictionem contuliſti homini, vt ſemper egenus torqueretur atque famelicus: multo magis, vt veræ beatitudinis & ſupernæ fœlicitatis ſolus ipſe capax foret, talem creaſti eum.

Ita magne Deus nos voluiſti capaces facere amplitudinis tuæ talem enim tibi complacui creaturam condere, in qua poſſes inhabitare ipſe ſecundum plenitudinem gloriæ atque fœlicitatis tuæ.

Quomodo autem te caperemus infinitum, immenſum & immenſurabilem, niſi & nos tu creaſſes capacitate infinitos? nequit enim, ratione monſtrante, infinitum à finito concludi.

Magnum mare magnum requirit alueum, nec poſſet mare infinitum finito contineri alueo.

Nequaquam ergo ad malum nobis eſt infinita capacitas iſta: quoniam quidem ad infiniti boni paſſionem fœliciſſime nobis proficit.

O quàm dulcis eſt domine ſpiritus tuus: & quam bene illis erit qui dignas nunc tibi faciunt ſuas animas, vt ad eam tandem aliquando pertingant beatitudinem.

Bonum eſt homini cum portauerit iugum, tuum domine ab adoleſcentia ſua: quia in vijs mandatorum tuorum ambulans, perfectam cuſtodierit animam ſuam.

Et quàm magna multitudo dulcedinis tuæ domine, quam præparaſti filijs hominum: quam non vidit oculus, non audiuit auris, lingua non guſtauit, imo neque cor hominis valuit comprehendere.

Ibi conglutinabitur ſpiritus domini cum ſpiritibus ſeruorum ſuorum: indiſſolubili glutino charitatis perpetuæ erunt conglutinata abſque diſſolutione, in æternitate perpetua.

Eia domine, quando veniet dies illa vt impleatur nobis

beatam vnio iſta: vt tu nobiſcum, nos tecum, tu in nobis & nos in te ſimus vnum ſuauiter.

Ibi erit abſque defectu ſatietas plena, ibi abſque ſiti, perfecta & dulcis ebrietas: cum ſeſe nobis manifeſtauerit reuelata facie fulgidiſſima illa gloria tua.

In beata vnione implebitur voluntas bonis omnibus quę cunque deſyderauerit: infiniti nanque boni talis poſſeſſio ſtatum reddet totius boni accumulatione perfectiſſimum

Expectabo te domine, ſtabo ſuper ſpeculum & cuſtodiam meam vt vigilem: donec tu mihi aduenias, plenitudo omnis deſiderij mei.

Abſque hæſitatione tibi fidens, credo videre bona omnia in terra viuentium: ad vitæ fontes aquarum. in te ſperans nõ confundar in perpetuum.

Gloria patri, & filio, & ſpiritui ſancto:

Sicut erat in principio, & nunc, & ſemper, & in ſæcula ſęculorum. Amen.

¶ Finit Pſalmus.

¶ Deo laus & gloria.

PARISIIS.

EXCVDEBAT NICOLAVS Buffet, in officina ſua Typographica: Anno à partu virgineo.

1 5 4 2.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

R. Salvarezza
"RESTAURO"
ROMA — TEL. 899223